TANTRIK TEXTS

Edited by ARTHUR AVALON

VOL. XVIII.

PRAPANCHASARATANTRAM PART I.

CALCUTTA:

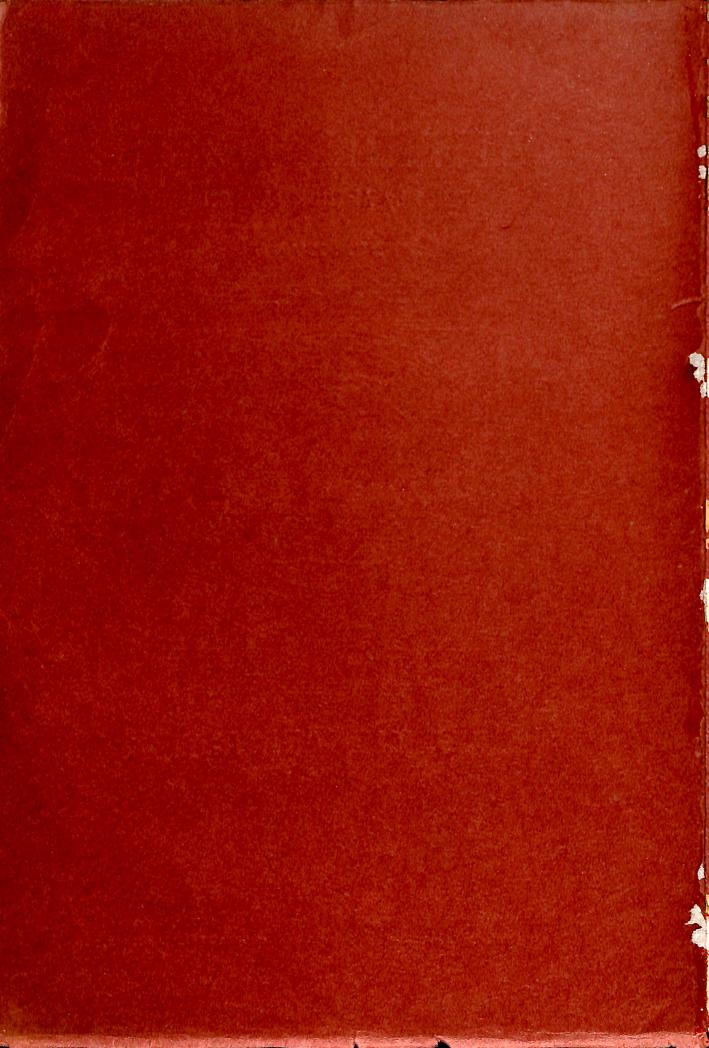
SANSKRIT PRESS DEPOSITORY,

27-1, CORNWALLIS STREET. 1985.

London :

LUZAC & CO.,

16, CREAT RUSSELL STREET, W. C.

विज्ञीयतः संग्राह्म

AGAMANUSANDHANA SAMITI.

7A, Chaltabagan, Calcutta.

The object of the Society is the preservation and promulgation of a knowledge of the Agama by the publication of Texts and other works on the Shāstra, by the copying and suitable distribution of Texts and other works dealing with the Agamas.

	LIST OF PUBLICATIONS	
Vol.	I. Tantrābhidhānam with Bījanighantu and Mudrā-	
	nighantu A Tantrik Dictionary. (Revised and	
	enlarged 2nd Ed. In preparation.)	
Vol.	II. Shatchakranirūpanam. A work on Kundalinī-	
	yoga with two Commentaries. Pādukāpanchakam	
	with Commentary. Edited by Tārānātha Vidyā-	
	ratna. Introduction by Arthur Avalon. 2nd Ed	3 0
Vol.	III. Prapanchasāratantram Re-printed with notes	Serie la
	as Vols. XVIII and XIX in this series	
Vol.	IV. Kulachūdāmaninigama. Introduction by	
	Akshaya Kumāra Maitra, C I. E., K. I. H	2 0
Vol.	V. Kulārnavatantram. The most authoritative	
1	work on Kuladarshana. Edited by Tārānātha	
	Vidyāratna. Introduction by Arthur Avalon	40
Vol.	VI. Kālīvilāsatantram. Edited by Mahāmahopā-	
	dhyāya Pārvatī Charana Tarkatīrtha. Introduction	
	by Arthur Avalon	2 0
Vol.	VII. Shrīchakrasambhāra. Edited by Kazi Dawa	
	samdup. A Buddhist Tibetan Tantra. Foreword on	
7.	the Vajrayāna by Arthur Avalon. (out of print).	
Vol.	VIII. Tantrarāja. Part I. Commentary by Subha-	
	gānanda-nātha. Edited by Mahāmahopādhyāya	
	Lakshmana Shāstrī. Vols VIII and XII give an	
	account of Kādimata, one of the three schools into	
	which Shāktas of the Shrīkula are divided. Full	
	Summary in English by Arthur Avalon	40

Vol.	IX. Karpūrādistotra, The famous Hymn to	
	Kālī by Mahākāla. Text with Introduction and	
	Commentary containing the esoteric interpretation	
	of the Hymn by Vimalananda Svami. Translated	
	with notes by Arthur Avalon	4 0
Vol.	X. Kāmakalāvilāsa: By Punyānanda. Commen-	
	tary by Natananandanatha. Edited by Mahamaho-	
	pādhyāya Sadāshiva Mishra. Translation and notes	
	by Arthur Avalon. This is a description of the	
	unfolding of the Divine Eros	4 0
Vol.	XI. Kaulopanishad, Tripurāmahopanishad, Rhā-	
	vanopanishad. Commentaries and the Prayoga of	
	the Bhavana by Bhaskararaya, Bahyrichobanishad,	
-10	Arunopanishad, with Commentaries: Kalikopani-	
	shad. Edited by Sītārāma Shāstrī. The Prayoga	
*	shows how Shrauta teachings ought to be imbibed.	
	Introduction by Arthur Avalon	4 0
Vol.	XII. Tantrarāja. Part II. Commentary by	
	Subhagānandanātha. Edited by Mahāmahopā-	
	dhāya Sadāshiva Mishra. Summary in English by	
	Arthur Avalon. This part gives the philosophy of	
	rituals and a description of the four stages of vocal	
	sound. The student of astronomy will find much	
	of interest in Ch. 25.	6 o
Vol.	XIII. Mahānirvānatantram, with the Commentary	
	of Hariharananda Bharati printed from Mss. of	
	Raja Rammohun Roy.	78
Vol.	XIV. Kaulāvalīnirnayah: By Jnānānanda Para-	
	mahamsa. A compilation from various original	
Halait .	Tantras. It gives the rituals of Kula Dharma	
	and also an account of the three classes into which	
	mankind is divided and other important particulars	
	necessary for an adequate knowledge of the	
	Sampradāya	4 0
Vol.	XV. Brahmasamhitā with the commentary of	
	Jīva Gosvāmī and Vishnusahasranāma with the	

commentary of Shamkaracharya.

highly venerated by Vaishnavas. 3 0

Vols. XVI, XVII. Shāradātilakatantram: By Lakshmana Deshikendra. Commentary named Padārthādarsha by Rāghava Bhatta. Full Summary in English. This follows the Prapanchasāra. The text and the commentary which is very lucid and exhaustive will help in understanding the Prapanchasāra which in places is difficult. ... 12 0

"Apart from the importance of the text of the Shāradā and the detailed notes of the commentator for the ritualist, the student of the psychology of religion will find therein much of importance to him."

THE HINDU.

Both these are

"The printing, get up and edition of the book are excellent."

THE KALPAKA.

"It is a monumental work in a masterly way."

-Amrita Bazar Patrika.

Vols. XVIII, XIX. Prapanchasāralantram.— A Tantrik work by Shamkarāchārya. 2nd Ed. Commentary named Vivarana by Padmapādāchārya and a gloss thereon. The book contains the general rules applicable to all the different forms of Tantrik and Vedik Sādhana and short accounts of each of the different systems. Full Summary in English ... 9

"It is Sir John Woodroffe (under the pseudonym of Arthur Avalon) who by a series of essays and the publication of the most important Tantra texts has enabled us to form a just judgment and an objective historical idea of this religion and its literature". Dr. Winternitz: History of Indian Literature.

[iv]

WORKS ON TANTRA BY ARTHUR AVALO)N		
The Great Liberation. (Mahānirvānatantram). Tration from the Sanskrit. 2nd Ed. revised copious additional notes Principles of Tantra: Vols. I and II—(out of principles Serpent Power. A translation of Vol. II. Tantests. Introduction and copious notes by A	t)	. 1	5 0
Avalon and colour plates of the Chakras are	ILLIAL		
Contains the Toyt		_	00
Wave of Bliss. (Ānandalaharī) 2nd Ed Greatness of Shiva. (Mahimnastava). 2nd Ed.		I	8
). Ind Bu.			Ü
BY ARTHUR & ELLEN AVALON			
Hymns to the Goddess (from the Tantras and the St of Shamkarāchārya) - (out of print)	otras 		
WORKS BY SIR JOHN WOODROFFE			
Creation according to Tantra Shakti & Shākta. Studies in Kaula doctrine and ri	itual.		
Garland of Letters. Studies in the Mantra Shāstra	•••	7	8
Is India Civilised? 3rd Ed The Seed of Race. Thoughts on Ed.	•••	2	8
The Seed of Race. Thoughts on Education. 2nd Ed Bharata Shakti: Addresses on Indian C. I.		I	0
Bharata Shakti: Addresses on Indian Culture. 3rd Ed The World as Power	d	I	8
Ditto Reality		_	0
Ditto			0
With Prof. P. N. Mukhopādhyāya. Mind Ditto	1	2	
Ditto Ditto			
Ditto Matter		2	8
Ditto Causality	•••	2	O
$Mahar{a}mar{a}y$		5	O

TANTRIK TEXTS श्रीश्रीपञ्चसारतन्त्रम्

TANTRIK TEXTS

EDITED BY

ARTHUR AVALON

VOL. XVIII

PRAPANCHASĀRATANTRAM

PART. I.

CHAPTERS I—XX.

Published for the AGAMANUSANDHANA SAMITI

BY

THE SANSKRIT PRESS DEPOSITORY,

27-I Cornwallis Street,

CALCUTTA.

1935.

·60

Printed by - Nanigopal Dutt at The Emerald Printing Works,

9, D. L. Roy Street, CALCUTTA,

INTRODUCTION.

THE Prapancha is the extended universe composed of the five elements (Mahābhūta) or "Ether," "Air," "Fire," "Water," "Earth." The title of the work, therefore, means the essence, or the account, of the Prapancha.

This celebrated text is attributed to the great philosopher and devotee Shamkarāchārya. At the time printing was commenced it had not been previously published but after the receipt of the Text from the press and when this Introduction was being prepared, the nineteenth and twentieth volumes of the collected works of Shamkara were published by the Vānī Vilāsa Press, at Srirangam, Madras, containing the present work. An examination, however, of its text has shown it to contain some errors and therefore this present edition, even apart from the Introduction which follows, will not prove to be unnecessary.

In preparing this edition use has been made of three manuscripts: one in the possession of the Asiatic Society of Bengal; another the property of the Varendra Anusandhāna Samiti of Rajshahi; and a third belonging to Sj. Akshaya Kumāra Maitra. This third manuscript was formerly the property of the late Achalānanda Swāmī and is, according to the information of one of his Shishyas, in the Guru's own handwriting.

As I have said this work is in India currently attributed to Shamkara the author of the Shārīrakabhāshya and was, therefore, included in the collection above mentioned. The author of the Prapanchasāravivarana states that Shiva is the author of this work through his incarnation (Avatāra) the philosopher Shamkara. The names of other Shamkaras occur in Tantrik literature such as the son or Kamalākara the author of the Vāsanātattvabodhinī or Tārārahasyavrittikā, and the Shamkara who is a commentator upon the Shatchakranirūpana published as the second volume of this series. The colophon at the end of the Madras edition refers to its composer as Bhagavān Shamkarāchārya, a

title which is only applied to the author of the Shārīrakabhāshya who is believed to have been an incarnation of Shiva Himself. It is not stated, however, whether that colophon appears in the manuscript from which the Madras edition was prepared. In the three manuscripts on which this edition is based there is no such colophon. Whether, however, the work is rightly accredited is another question. It is common knowledge that in the history of all religions, works are attributed to great names to gain for them an authority which their real author could not perhaps have achieved. Doubtless some writings which pass under the great name of Shamkara are not really his. I have pointed this out in connection with one of the hymns attributed to him and which I have published (1) in collaboration with my wife Ellen Avalon. So again we find the Tārāpajjhatikā Stotra (which is given in the Tantrik compendium the Tararahasyavrittikā above mentioned) attributed to Shamkarāchārya though the same hymn is elsewhere in another manuscript ascribed to the Atharvaniyo Upanishad (2). support of the accredited authorship I have been referred, in addition to the general style, and authoritative tone of the work, to the 59th verse of the 20th Patala where in enumerating the different Avataras the name of Buddha is omitted. Now Buddha has been recognised as one of the ten Avatāras from the days of the Purānas to those of Jayadeva. It has, therefore, been suggested that only an author of the authority of Shamkarāchārya who in particular strongly combated the Buddhist doctrines would have presumed thus to run counter to such a recognised tradition. On the other hand, in one of the smaller hymns attributed to Shamkara chārya Buddha is recognised as one of the Avatāras. Further in support of the accredited authorship we have the fact that both Rāghave Bhatta in his commentary on the Shāradātilaka and Kālīcharana in his Shatchakranirūpana refer to the author of the Prapanchasāra as Shrīmadāchārya by which term the great Shamkara alone is meant. leave however others, who may think that the contents of the work itself notwithstanding its authoritative tone and contents of the contents of the work itself notwithstanding its authoritative tone and contents of the con general style tell against the tradition as to its authorship, the developement of their thesis.

Whoever the author may be the Tantrik character of the text admits of no doubt. It is constantly cited as an

^{1.} Hymns to the Goddess, page 95.

^{2.} The name of the Upanishad is given as it appears in the manuscript.

authority in other Tantrik works, notably by Rāghava Bhatta, one of the greatest of Tantrik commentators, the author of the Bhāshya on the celebrated Shāradātilaka of Lakshmanāchārya. Ít is also referred to by Kālīcharana in his notes on the Shatchakranirūpana and by Vishvanātha in the Shatchakravivriti and by many others. The work is not only frequently quoted, but it has been the subject of several commentaries, among others the Prapanchasārasambandhadīpikā, the Prapanchasāravivarana, and the Prapanchasārasārasamgraha; the last two dealing chiefly with ritual and Mantra. Further than this, the philosophical doctrine relating to soundcreation, the general terminology, Devatās of worship and the ritual character of its contents from the sixth chapter to the end of the work make any further elaboration of this point unnecessary which will be obvious to any one who is conversant with the Tantras and the present text. For others I need only for example draw particular attention to the reference to the Tantrik Bhūtashuddhi rite; the detailed account in the ninth chapter of the worship of Tripurāvidyā and to Japa, Bija, Yantra, Mudrā and so forth which, as H. H. Wilson (1) long ago pointed out, are distinguishing marks of Tantrik ritual.

Having, however, regard to the alleged authorship the question may be asked, whether the work should be described as a Tantra or Tantrik text, such as, for instance the Sharadatilaka, Shāktānandataramginī and like works. If it be not an original Tantra then the authoritative style and form of the work would render it more akin to the Sharada than to the Shāktānandataramginī. Tantrasāra, and other similar works which do not profess to be anything but compendia. The Madras edition says—Bhagavat Shrī Shamkarāchāryavirachita; that is, "composed or compiled by Bhagavan Shamkaracharya." If it be the fact that it is the original composition of Shamkarāchārya then unless we can regard the work as the teaching of Shiva in his Avatāra as the great philosopher it would not be a Tantra in the proper sense of the term. For such a view however there is the authority of the statement of the Prapanchasaravivarana to which I have referred. Still less would the text be such a Tantra if the author was some other Shamkara. On the other hand, the form in which the work appears is that of a discourse of the Mahavishnu in answer to questionings by

Brahmā. An old and learned Orissan Pandit to whom this question was referred stated to me his opinion to be that Shamkara was not the author of the work but its redactor or compiler, thus occupying the same position in regard to it as the Rishis did to the Vaidik Shruti. question has importance because, amongst other reasons, of the fact that the Mahasiddhasara includes a Tantra called the Prapanchasara amongst the group of 64 assigned to the Rathakranta (1). Whether the Tantra there referred to is the text before us I cannot say. It may be another of the same name. Thus we find in the group of Tantras mentioned by the Mahāsiddhasāra Panchadashī. All are aware that the Panchadashī is not a Tantra but a Vedāntik treatise. It is possible, however, that a Tantra was also so-called just as there is one which is entitled Matsyasükta. I have been informed, though I have not yet seen any such manuscript, that there was an ancient Tantra called Prapanchapanchaka, and it has been suggested that the text before us is a summary of that work. The title is not inconsistent with such view. For "sara" may here refer either to the essence of the material world (prapancha) or to a summary of the Prapanchapanchaka though in that case the title would more properly be Prapanchapanchakasāra in the sense of the world "sāra" as used in the title of the well-known treatise of Krishnānanda,

Whatever be the authorship, the question last discussed seems to be concluded by the statement contained in the work itself. For at v. 62, Chapter 36, Mahāvishnu says, "Oh Lotus-born! in this Tantra (Tantre' smin) I have shown thee the Prapancha in its five-fold aspect" (2).

The text is a very important one and service would be rendered by its complete translation. A summary of the work which deals with the worship of all the Devatās is as follows:—

^{1.} see Introduction to my edition of the first part of "Principles of Tantra".

^{2.} It must however be noted that the word Tantra is sometimes used in a wider sense, that is, in a sense in which it is not an original Tantra e. g., the Shāradā speaks of itself as a Tantra. See Introduction to my "Principle of Tantra," Vol. I.

[[] Padmapāda says the five-fold aspects are;—Sthūla, Sūkshma, Kārana, Sāmānya, Sākshi.]

CHAPTER I.

At the close of the period of dissolution (Pralaya) Brahmā, Vishnu and Rudra (I) who are respectively distinguished by the Gunas (Gunaprabhinna) Rajas, Sattva and Tamas, appeared. Wondering how it was that they came into being and the object thereof, they approached Nārāyana (here the Mahāvishnu) then resting in the Ocean of Nectar and began to sing His praises. Pleased thereat He displayed to Them His great and beauteous form; the sight whereof awed and astounded them.

Brahmā then said "Oh Lord, be merciful and tell us who we are and whence we have sprung; what is our cause and what is that which we are to do (Kriyā)".

Nārāyana replied "You have been brought forth by the Eternal Imperishable (Akshara). Your respective work is to create, to preserve and to destroy".

Brahmā then asked "What is the Eternal Imperishable; what is Its nature; whence has It come?"

Nārāyana replies with a discourse on the creation of the world and teaches Brahmā, Vishnu, and Rudra the nature of Purusha and Prakriti (2) or Pradhāna (3) the two supreme Tattvas (4). Of the twenty-five Tattvas, Purusha and Prakriti are stated by the Mahāvishnu to be eternal (Nitya) Prakriti extending over and enveloping the whole universe "including Thee Oh Brahmā and Myself Nārāyana." Of Prakriti the latter says "She knows Herself. None know Her but I as Kāla only." "Kāla it is," He says, "who effects Vikriti or change in Prakriti with Her three gunas, Sattva, Rajas and Tamas (5) which exist throughout the whole universe and permeate all the Vikāras (6)". The Mahāvishnu continues His discourse of which the following is a summary.

I. For they are the effect of the working of Prakriti and manifest Her gunas though in different proportions according to their specific activities.

^{2.} See note at p. 29 post.

^{3.} See note at p. 29 post.

^{4.} Prakriti is the invisible ultimate source as noumenal matter of all manifestation through whose contact with Purusha the whole universe arises.

^{5.} With their characteristics of happiness, sorrow, and delusion and functions of revealing, inciting to activity and veiling or suppressing, respectively. Guna is that which works for another as they do for Purusha. See my Introduction to the Mahānirvana Tantra under the heading "Guna." (1st Ed.).

^{6.} Or effect or transformations of Prakriti.

Prakriti by contact with the light (Jyotih) (1) is Chinmātrā (2). In the desire to create She "solidifies" or "thickens" (Vichikīrshur ghanībhūtā) and appears as Bindu (3). Through the instrumentality of Kāla the Bindu divides itself into three, viz., Sthūla (gross) Sūkshma (subtle) and Para (supreme). These are Bīja, Nāda (4) and Bindu (5) respectively. On this self-division of the supreme Bindu there arises an inarticulate sound (Avyaktarava) (6) which is the Shabda-Brahman or Sound Brahman (7). The latter is beyond speech (Avāchya) and is understandable to Itself alone (Svasamvedyasvarūpa) (8). The wise know "sound" to be the Shabda-Brahman. It permeates all substance and in the animal body exists as the five "elements" (Panchabhūtātmakadeha).

From this sound originates Mahat (9) or Buddhi and from the latter Ahamkāra which is threefold: Vaikārika,

Ch. 1. 41, et Seq.

5. That is, the Kārya or effect Bindu as Nāda is the Kriyā Bindu.

Another reading, given by Kūlīcharana, substitutes dvidhū for tridhū in the third line and the remaining lines also differ. According to this version the division is twofold into Hang and Sah (See Vol. II, Tantrik Texts, p. 66), the combination being Hangsah.

See Woodroffe's Shakti and Shakta and Garland of Letters.

7. So also the Shāradātilaka says :-

Bhidyamānāt parādvindoravyaktātmā ravo'bhavat. Shabdabrahmeti tam prāhuh.

Ch. I. II, I2.

r. Purusha.

^{2.} That is, She who is in the first place Tattva (mere "thatness") quickens under the influence of Chit or consciousness which according to the Sāmkhya system She reflects; then She longs to create (Vichikirsku) and "solidifies" (Ghanībhūtā) and appears as Bindu. See post and notes. The verse is quoted variously and reads also Chinmātra referring to the Light.

^{3.} That is the Kārana or Causal Bindu which the Brahman becomes after passing from its state in Pralaya to that called Vichikīrshā when Karma ripens. As to the meaning of this, see Arthur Avalon's Introduction to "The Serpent Power."

Sā tattvasamjnā chinmātrā jyotishah sannidhestadā. Vichikīrshurghanībhūtā kvachidabhyeti bindutām. Kālena bhidyamānastu sa bindurbhavati tridhā. Sthūla-sūkshma-paratvena tasya traividhyamishyate. Sa bindur nādabījatvabhedena cha nigadyate.

^{6.} See as to this, Rāghavabhatta's commentary on the Shāradātilaka and Woodroffe's Shakti and Shākta.

^{8.} Thus, (to illustrate the meaning of this term), whereas others may see in me a man I alone really know what a man is, and what I am. One must be a thing to know what it is. The existence of Prakriti is only interrible from Her effects which exist in their

^{9.} It is said that this word does not, as is generally supposed, mean "great" but is derived from Maghas which means Light (Jyotik),

Taijasika, and Bhautika (1). From Ahamkāra issued the five Tanmatras (2); from which were developed the five gross elements (Mahābhūtas) (3) viz., "ether," "air," "fire," "water," "earth" (4). From Ahamkāra through Shakti with Guna and Dosha (5) urged by Kāla, sound is produced and from sound, ether (Akāsha); from ether, air (Vāyu); from air, fire (Agni); from fire, water (Jala); and from water, earth (Prithivi). The Mandala of ether is circular and of air hexagonal (6); of fire triangular; that of water resembles a crescent moon and that of earth is square. Ether contains air, and air, fire; fire contains water, and water, earth; and in earth is all that is moving and motionless in the universe (7). From Ahamkara also issue the five organs of action (Karmendriya), namely the anus, feet, genitals, mouth and hands the functions of which are excretion, walking, procreation, speech and the power to hold; the five organs of knowledge (Jnanendriya), viz., eye, ear, nose, tongue and skin; and the internal sense (Manas).

(From the combination of these elements the whole material world or Prapancha is produced) (8). Mūlaprakriti is Prakriti only; but Mahat, Ahamkāra and the five Tanmātras, these seven are both Prakriti and Vikriti (9). The remaining sixteen Tattvas, viz., the ten Indriyas, Manas, and

I. That is the pure, passional, and dark or elemental aspects of Ahamkāra in which the gunas Sattva, Rajas and Tamas predominate, respectively. According to the Sāmkhya the first produces the eleven senses, the last the Tanmātras or causes of the gross elements (bhūta). and the second produces both. According to the Shaiva school the first is said to produce Manas, the second the ten senses, and the third as above. See Bhāskararāya's Comm. on Lalitāsahasranāma v. 397.

^{2.} The subtle, imperceivable (to ordinary sense), "thing in itself," of which there are five, viz., Shabda (sound), Sparsha (touch), Rūpa (form and sight), Rasa (taste), Gandha (smell): that is, sound as such, touch as such etc.

^{3.} Perceivable by the senses in those products which are made up of them.

^{4.} So ether (Ākāsha) arises from the Shabda-Tanmātra and its Guna is Shabda. The word "element" is here retained for default of any better term though the "ether" etc., here spoken of are not to be confounded with the elements air, fire, earth, and water, in an English sense.

^{5.} See post, p. 11 et seq.

^{6.} Not in the ordinary sense of a hexagon but of a figure with six points which is formed by two equilateral triangles (one reversed) superimposed.

^{7.} That is, all things may be resolved into "earth": the latter is sublimed into water, and water into fire and so on, until ether is reached which potentially contains them all.

^{8.} The parentheses in English here and later on are added to the text in a form which gives continuity to the summary.

^{9.} That is both cause and effect: they are each the effect of the preceding cause and the cause of the succeeding effect. Prakriti is Cause. "The seven" or Mahat,

the five Mahābhūtas are purely Vikriti. They are called the sixteen Vikāras. The eight Prakritis are Avyakta (1), Mahat, Ahamkara and the five Tanmatras the last seven being also Vikritis of Prakriti. The Karanas (2) are Buddhi. Ahamkāra. Chitta and the Indriyas both Jnāna and Karma (3).

Nārāyana then gives the divisions of time from the minutest, namely the Lava to the duration of Brahma's life (or a period of 36,000 days and nights, each of 8,640,000,000 human years duration) as follows:-

- I Lava=the time it takes to pierce a lotus leaf with a needle.
- 30 Lavas=1 Truti. 30 Trutis=1 Kalā
- 30 Kalās= I Kāshthā.
- 30 Kāshthās=1 Nimesha.
- 8 Nimeshas=1 Matra which is equal to one breath (Shvasa).
- 360 Shvāsas=I Danda or Nādikā.
- 2 Nādikās=1 Muhūrtta.
- 30 Muhūrtas=I day and night.
 30 days and nights=I month.
- 12 months = I human year.

- I human year = I day and night of the Devas. 360 days of the Devas=1 celestial year.
 12,000 celestal years=1 age (Four Yugas).
- 1,000 Yugas= I day of Brahma.
- 1,000 Yugas=1 night of Brahmā.
 30 such days and nights of Brahmā=1 month of Brahmā.
- 12 months of Brahmā=1 year of Brahmā. The duration of the that of the outgoing
- The duration of Brahmā's life breath (nishvāsa) of Kāla, (Nārāyana).

The sun, moon, fire and all Devatās are in constant movement for the preservation of the world. (The close of the day of Brahmā or Kalpa is followed by a night of Brahmā and this is what is called the intermediate dissolution or Pralaya of which there are as many as there are nights in the life of Brahmā. At the close of Brahmā's life with the indrawn breath of Kāla there is the great dissolution or Mahāpralaya). "At the time of dissolution", says Nārāyana, "all the universe re-enters Prakriti".

Nārāyana then treats of the generation of bodies. Prakriti when moved by Kāla, there are four kinds bodies, namely, those which spring from the ground (Audbhida) those from moisture (Svedaja); those which issue from eggs (Andottha) and lastly such as have their origin in the

Ahamkāra and the five Tanmātras are both cause and effect; and the "sixteen" or the eleven senses (Indriya) including Manas and the five elements (bhūtas) are effects only. Purusha is neither cause nor effect. All effects exist in their causes. Prakriti and Purusha have themselves no cause.

I. Mulaprakriti or unmanifested Prakriti whom the Pancharutra Agama calls "the one Mother of the universe the Mother of the Scriptures, Sarasvati who has no origin." Vyakta on the other hand is Mahat and the other categories for they are manifested.

^{2.} A Karana is that by which another thing is done, an instrument or agent.

^{3.} The inner agents (antah-karana) are Buddhi, Ahamkara, Chitta and Manas which sums up in itself and presides over the ten outer agents or senses (Indriyas) of knowledge and action.

uterus. Motionless things (such as trees, etc.), are called Audbhidas as they pierce through the ground. The Svedajas originate from the combination of the five elements. The Andajas or Andotthas are produced by Shukra (semen) and Shonita (female ovum), and are formed into a ball. The Jarayuja sprung from the uterus is the result of sexual intercourse. It is born with a body which contains the twentyfour Tattvas. Vāyu ("air") or nerve force takes the discharged semen and then mingles it with the seed of the Shonita. The seed of the female is called Māyīya and that of the male is Kārmaka. The uterine air nourishes the united seeds (Bīja) which are called Anava and in which, in subtle forms, the twentyfour Tattvas exist. If there be a preponderance of Shonita the child becomes a female; if the proportions are even the child becomes a hermaphrodite and when Shukra predominates then the child becomes a male. The combined seeds in the course of the day by the action of air, fire and water solidify into a body the size of the mother's thumb Next day the embryo becomes a frothy body (budbudākāra). In the course of fifteen days it becomes quadrangular in shape and draws nourishment from the food taken by the mother. In time by the action of Vāyu (in the uterus) a straight long Nādī (nerve or artery) called Sushumnā is produced. The mouth of the Nādī is downward (that is, in the Mūlādhāra). There is a Nādī on each side of it. That on the left is Idā and that on the right is Pimgalā. With these seven other Nādīs are connected. Idā, connected with the left scrotum, encircles Sushumnā, passes by the right hip, goes to the heart—and thence passing by the left shoulder proceeds to the right postril. Discontinuous the right scrotum the right nostril. Pimgalā originating from the right scrotum goes in a similar way to the left nostril.

The other Dhamanīs (Nādīs) above mentioned are Gāndhārī, Hastijihvā, Pushā, Alambushā, Yashasvinī, Shamkhinī and Kuhu. These are ramified all over the body. The embryo continues to increase drawing its nourishment from the food taken by the mother through a Nādī which is attached to the wall of the uterus. As it goes on increasing it receives a part (Kalā) of the Supreme Light (Param jyotih) and this Kalā is consciousness (Kshetrajnatā). The body which is thus possessed of consciousness is compounded of the elements (Bhautika) and has qualities of its own (Saguna). In the case of the male the testicles fully exist; but in the case of the hermaphrodite only slightly. The female embryo has none.

Besides the central Nādī Sushumnā there are various other Nādīs with branches and sub-branches and altogether they are 350,000 in number. Vāyu (v. post p. 11) passes through the body by means of these Shiras (Nadīs). Vāyu is spread all over the body from the Mūlādhāra up. wards proceeding along Ida and Pingala towards the nostrils and thereafter stops at a distance of twelve fingers breadth therefrom. There is a constant upward and downward move. ment of Vayu along the paths of the sun and the moon (1). Vayu goes to the north by the left; to the south by the right. Different views are held about this consciousness right. (Chetana). Some speak of it as the effect of Shukra and Shonita; others as produced by the food taken by the mother. Others again say that it is the product of the Rasa (essence, juice) of the food or lymph chyle. Some speak of it as the effect of Karma; others as a manifestation (Vyāpti) of the Param Dhāma (Supreme Light). Some again say that the body and the Atma of the father repeatedly act and re-act the one upon the other with the result that the lustrous Supreme Light is communicated by Māruta (Vāyu) to the Shukra as it were the light from one lamp to another. Others say that when the material body of elements (Bhautika) is born the Jīvātmā comes from somewhere and enters it (2).

Nārāyana then says that the great (Mahīyasī) Prakriti is distinguished by the Gunas (Gunabhinnā) and is Tridoshā (v. post). She pervades and possesses the qualities (Guna) of the five elements. The seven substances or fundamental principles (v. post) are Her characteristics. She is Saptadhātubhinnā. She is in the Indriyas: both in the five Karmendriyas, and in the five Jnānendriyas. She is Panchabuddhiprabhāvinī. She issues from the unmanifested state when quickened by Her proximity to the Supreme Light. When She is well awakened by the Supreme Light then She is Manas and of great power and is in the state of certainty-uncertainty (Samkalpavikalpakritya). When in the act of determining with certainty (nishchinute) then She is called Buddhi or determination. When She knows Herself as the knower She is Ahamkviti (Ahamkara). When She withdraws into Herself (abhiliyate) She is Herself alone. When She the Great One moves to manifest Herself in Her different ways then the sound which issues upon the bursting of the Bindu becomes clearly perceptible.

^{1.} That is, Ida and Pimgala.

^{2.} These views are rejected by Narayana.

CHAPTER II.

Matured in this way the embryo goes on increasing at every moment of time. It is first composed of six parts, viz., head, two hands, two legs, and the middle portion. Consciousness then enters these six parts. If the three Doshas viz., Vāta or Vāyu, Pitta, Kapha are favourable then eyes, nose, mouth, ears, cheeks, chin, chest, belly, breasts and so forth are formed.

[At this point it is necessary to make an explanatory digression. These three terms are generally translated air, While, however, they have this signibile, and phlegm. ficator they, however, mean a great deal more (1). Vāyu is not atmospheric air nor is it an effete material such as gas generated during the process of digestion. Sushruta defines it as a force which sets the whole organism in motion. It is the principal factor which determines the genesis, continuance and disintegration of the living body. vibration takes a course as the controller of the correlative functions of the system. Taking into consideration the various functions which the living body has to perform this Vāyu is classified into Prāna, Apāna, Samāna, Vyāna and Udana which are said to correspond with the divisions of functions performed by the cerebro-spinal and sympathetic nerves of Western physiology. The Tantras abound in description of the Nādīchakras (nerve plexuses) and give detailed accounts of the motor, sensory, and mixed nerves according to differences in their functions and relations.

In Chapter XV of the Sūtrasthānam of the Sushruta it is said that the imparting of motion to the body (Praspandanam), the carrying of the sensations of the respective sense organs (Udvahanam), the passing down of food to its proper receptacles (Pūranam), the separation of excretions from the assimilated food matter (Viveka), and the retention and evacuation of urine, semen, etc., (Dhāranam) should be ascribed to the functions of the five kinds of Vāyu which support the body.

t. For what follows on the medical side I am indebted and refer my reader to the Sushruta Samhitā, an English translation of which with a very useful introduction has been published at Calcutta by Kavirāja Kunjalāla Bhishagratna.

In short the term Vāyu not only means nerve-force but is extended to include any kind of electro-motor or molecular force (as when we speak of the Vāyu of the soil) though the term is now loosely applied to signify gas or air.

The functions of the Pitta consists in metamorphosing the chyle to protoplasmic substance and is thus said to correspond to the metabolism of Western physiology. It means both bile and metabolism of tissues as well as the bodily heat which is the product of the latter. All metabolic processes in the organism whether constructive or destructive are called Pitta which is said to be in the products of those processes whether serum, bile, blood, albumen, etc., which are either essential to the substance of the body or to the proper performance of any organic function. It also has five sub-divisions according to functions and locations, viz: Pāchaka, Ranjaka, Sādhaka, Alochaka and Bhrājaka; or digestive heat or bile; pigment; rhythmic cardiac contractions; the Pitta of sight and in the skin. The Sushruta Samhitā in the Chapter cited says that pigmentation (Ranjaka), digestion and metabolism of tissues (Pāchaka), the vitalisation and nutrition of protoplasmic cells (Ojahkrit), origination of the faculty of intellection (I) (Medhākrit) (these last two coming under the common heading Sadhaka), the origination and preservation of eyesight (Alochaka) and the germination of heat and maintenance of bodily temperature (Bhrājaka) are the functions of the five kinds of Pitta which contribute to the preservation of the body through its fiery or thermogenetic potency (Agni-karma).

Kapha or Shleshmā is also of five kinds the functions of which according to Sushruta are the lubrication of the interior of the joints; contributing to the gloss of the body, of the formation of healthy granules in sores, to the size or soothing sensation to the body; imparting a pleasant and giving firmness to the limbs and thereby contributing to the welfare of the body by supplying it with its watery element.

I. The Editor of the work last cited, after stating that Sādhaka which is situated in the heart indirectly assists in the performance of cognitive functions by keeping up the rhythmic cardiac contractions, says that it was perhaps this view of the heart's construction which predisposed many ancient Indian physiologists to hold it to be the seat of cognition (Buddhisthānam).

At every moment the animal body dies. The etymological significance of the term Sharīra (body) which comes from the root Shri "to wither up" testifies to ancient knowledge of the combustion which is taking place at every moment in the human system. The internal fires would unduly feed upon its constituent principles were it not for the cooling and watery principle of Shleshmā which surcharging it with its own essential humidity keeps intact the integration of its component molecules. The Rasa or lymph chyle which is formed out of the ingested food prevents the internal bodily fires from preying upon the vitals by coursing freely throughout the whole organism. The Rasa thus generated undergoes a kind of purification, the purified portion Prasādabhūta excreted portion called and the Malabhūta. Kapha or Shleshmā is that portion of Rasa which fills all the intercellular spaces of the body thus holding them together in a kind of cooling embrace (1) and prevents the combustion which would otherwise have been caused by organic heat.

Thus "air" is the correlative, as "fire" and "water" are the sustentative functions which, with generation, constitute the threefold activities of living matter. The lymph chyle or Rasa produced by the digested food potentially contains the elements (Dhātu) which build up the human organism through physiological metamorphosis. Vāyu, Pitta and Kapha are thus fundamental principles of the human economy or the primary subtle dynamics of organic life, when in virtue of their correlative and sustentative functions, they ensure an equipoise among the different vital and physiological processes, essential to its perfect health. But when the equilibrium is disturbed, pathological conditions arise which form the esse of disease and then they are said to be transfromed into Doskas or morbific diathesis (2). They are denominated as Malas when observed in grosser or superficial principles of the organism producing those excretions or organic lesions which are the sphere of morbid anatomy. Thus Vāyu, Pitta and Kapha embrace both the biological and pathological principles of the organism. The same

^{1.} The root Shlish means "to embrace." Vāyu comes from the root Vā (be move) and Pitta according to the auther cited comes from "tap" (to burn) from which he says it should be inferred that motion, heat, and union and integration are the respective attributes of the vital Vāyu, Pitta and Kapha or Shleshmā, (Vol. I. P. 195.)

Thus blood which is a fundamental substance (dhātu) of the organism may be designated a dosha when owing to congestion it produces a pathological condition.

principles which sustain the organism are transformed into the dynamics of disease and the grosser excretory changes and organic lesions which form the subject of morbid anatomy and are sometimes confounded with the disease itself. It is, therefore, incorrect to translate Vāyu, Pitta and Kapha as "air", "bile" and "phlegm" except under those circumstances in which they are transfromed into Malas but they are not "air", "bile" and "phlegm" in those planes of their functions which determine the genesis, growth and continuance of the organism as well as its death, decay and disintegration. These principles thus embrace the whole sphere of organic existence (I).

The text then continues as follows: The embryo is moved by Vāyu at the time of delivery, It issues with its head downwards causing great pain to its mother. At that time its eyes and nose are (in the uterus which is itself steeped) in the filth of the mother's intestines and it repeatedly thinks of the thousands of sins committed by itself in previous births (which have caused it to be thus re-born). It is tormented by the heat of the mother's body and is smeared with her secretions. Its body which is rolled up into a ball is agitated by Vāyus moving in all directions. It is at this time that it longs for Liberation (Moksha).

Before this period Prāna and other Vāyus had lodged themselves in its body, Apāna and Prāna now pull against one another. When Samāna fans the fire of digestion then Vyāna goes with the extract produced thereby (Rasa) all over the body. Udāna accompanies Prāna. Nāga causes belching. Kurmaka causes movement of the eyelids (1), Krikaraka causes hunger; Devadatta yawning; and Dhananjaya causes various sounds (Rava) meaning apparently motions in the body and does not leave it even after death. As there are ten airs, so there are ten fires in the body, Of these, seven fires are in the seven substances (Dhātus) and three in sweat (Sveda), phlegm (Kleda) and entrails (Antra). Dhātus are skin (Tvak), blood (Asrik), fat (Meda), bone (2) (Asthi), flesh (Māmsa), marrow (Majjā) and semen (Shukra). They are called Dūshya or that which is affected.

I op cit of Kavirāja Kunjalāla Bhishagratna whose exposition I have above condensed

^{2.} According to the Kāmikāgama cited by Bhāskararāya (Lalitā V. 116) the first five Dhātus are derived from Devī; and the last two together with breath and vitality (Jīva) from Shiva. The tenth substance is called Parāshakti.

Dosha is that which affects and the Doshas are Vata, Pitta and Kapha (1). The universal spirit (Vishvātmā) is Samavāyī (2). Action shows whether it affects or is affected. Hunger and thirst, grief and ignorance, decay and death are known as the six Urmis and exist in Prāna, Buddhi, and as characteristics of the body (Dehadharma). From semen originate marrow (Majjā), bone (Asthi) and nerve (Snāyu); from female ovum come skin (Tvak), flesh (Māmsa) and blood (Shonita). These are the six (3) Koshas of the body. In the Dhātus Rasa and so forth is matured (Pāka). With maturity Ojas is produced which is the eighth product (Dashā). It is said in Part I of the Bhavaprakasha that "health and strength reside latent in the Ojah Dhātu as butter (Ghritam) lies latent in milk." What it is, is not certain. According to some it is albumen or glycogen. But the medical Editor of the Sushruta already cited says (Vol I., p. LIII) that the term has been used to denote that vital principle in the organism which is essential to the maintenance of a healthy combustion in its tissues and to the due performance of their normal functions and activities, no matter whether that principle is patent in the form of protoplasm, protoplasmic albumen, glycogen, or mucosin in accordance with the difference of their functions, geneses, and conditions of protoplasmic metabolism]. This Ojas according to the text seeks to attach consciousness (Kshetrajnatā) to itself as oil seeks union with the lamp or the firmament the splendour of the thunderbolt. When fire is covered by a pot which has holes in it, the lustre of its flame issues through these apertures and illumines the surrounding space. In the same way the lustrous consciousness (Kshetrajnatā) although covered by the body gathers knowledge through the different senses. Ether is in the ears, air in the skin, fire in the eye, water in the tongue and earth in the nostrils. This is how knowledge is acquired.

When Pitta moved by Vāyu dissolves the Dhātus and is itself dissolved, it also dissolves blood in Lasikā (4) and the

I. That is, they are the things which affect the Dhātus as above explained. In Ayurveda it is said that these three acting on the body in different ways produce various results.

^{2,} This word is an adjective of samavaya, which means an intimate and inseparable connection between things such as that which exists between a thing and the material of which it is made.

^{3.} External.

Described by Charaka as the fluid which is between the skin and the flesh.

dissolved Lasikā working forward in the direction of the skin issues in the form of particles of perspiration. When Kapha is moved upward by Vāyu and Pitta then there is Praseka of the mouth and nose—that is, apparently these organs function by salivation, dribbling, running at the nose and so forth.

Here follow some verses dealing with diseases and their causes. Thus from the taking of unwholesome food discharge from the penis (Prameha), strangury (Mūtrakrichhra), diarrhœa (Grahani) and other diseases arise.

It is next stated that after food of the six different tastes is introduced into the mouth it is made palatable by Kapha. The six kinds of taste of edible things are sweet, sour, salt, bitter, hot and astringent. Food first goes to the stomach (Amāshaya) and then to the seat of bile (Pittāshaya) and through contact with it becomes pungent (Katuka). Entering the intestines it is matured by the bile. The essence (Rasa) which is produced by the process of digestion assumes the form of blood and so forth and is carried through the body by Vāyu. The refuse is collected by Anila (air). This is called the excretion. It passes into the small intestines (Grahanī) and remains there for some time when it passes out by way of the anus. In a similar manner the watery part passes through the thin Nādīs which spread all over the body into the bladder (Vasti). Vasti is the recipient (Ashaya) of urine (Mūtra) and is bent in shape like a bow. The water which passes out of it is called urine.

The embryo (Jantu) covered by the caul (Jarāyu) is moved by the Vāyu into the uterine passage. It is the way of all sinful beings that they strive hard to come out of the womb. "Oh Lotus-born (Brahmā)" says Nārāyana, "the ways (Vriti) of men are various and wonderful". It is then born and shakes with fear. It yawns and suffers from fever. It breathes heavily and cries through its terror.

The text then proceeds to deal with what is called the Bhāvas or states of sound (1). The Bhāva which first arises in the lowest Tāttvik centre, the Mūlādhāra, is called

The whole of this verse occurs in the Alamkara-Kaustubha as quoted in the Shabdakalpadruma with the difference that the word Tara is substituted fo Bhavu.

[[] The text epeaks of four states of sound. Acording to Padmapāda the first state Parā is divisible into four parts (pada), namely, Shūnyā, Samvit, Sūksāmā and Parā—See page 34 of Text.]

Parā (1). In its next state it is Pashyantī (2). When it reaches the heart (Hridaya) and is united with Mā or Buddhi it is called Madhyamā (3). Then in the mouth and with the desire for utterence it is known as Vaikharī (4) or uttered speech. From this last arises by the action of air (Pavana) all the letters (5).

The letters are not clearly manifested because the necessary apertures have not appeared such as the throat and the like. Until these come into existence and become the seats of pronunciation the letters remain in their place of origin (Varnavyaktisthānasamstha). When the embryo reaches the stage (Bhāva) in which the thought arises, "I am knower" or "It is I who know (Jnātā'smi)" it acquires Buddhi, Ahamkara and Manas. Consciousness thus increases by degrees and causes the child to become attached to its mother, father and kinsmen. Drinking abundantly of the mother's milk it cries out when it desires to suck the breasts again. The sight of father, brother and uncles makes the child happy. Through this arising attachment to the world (Samsara) the child forgets its actions in previous births, the agony endured in the mother's womb, and the pain caused on its delivery therefrom. When troubled it calls to its mother in half-formed words. These words are indistinct like the confused murmur of Kundalini (6) in the Mūlādhāra (7).

The aspects of Kundalini are various. She, in Her threefold aspect, is the imperceptible omnipresent Shakti who is Kāma (章), Agni (五), Nāda (要). She is Tāra (8). Some call Her Shakti, others the Paramatma (9).

[Padmapada says that there are seven stages of sound.]

5. Which exist in a latent or unexpressed state in the Sushumnā.

I, In the bodily aspect (Adhyātma) the Kāranabindu resides in the Mūlādhāra as the Shakti Pinda Kundalinī. Here it is in its non-differentiated condition. The Shabdabrahman remaining here is called Parā sound.

^{2.} That is when it proceeds with slight motion (Sāmānyaspanda) from the motionless (ni/spanda) state as far as the navel chakra (Manipūra) and is associated with Manas. According to some accounts the Svādhishthāna is substituted for Manipūra. Bhāskararāya Lalitā, v. 80.

^{3.} As the former sounds possessed the nature of the Kārana and Kārya Bindus respectively, it is here in the Nāda state endowed with more definite motion (Visheshaspanda). ib.

^{4.} Here it is in the nature of the Bija aspect with quite distinct motion (Spashtatara). ib.

^{6.} Known as Pinda or She in whom all energies (Shakti) are stored (Pindita).
7. The basic plexus. See ib. and Author's "The Serpent Power."

^{8.} Another name for "Om," (=A+U+M)9. For the two are the same,

Her threefold aspect is that of the three Gunas, the three Doshas (1), three colours (2); Trayī (3), the three Lokas (4), the three lines (Trirekhā) (5). She is Tāra because She saves (Tārana), and Shakti because She is the support (Dhriti) of all.

In Her fourfold aspect She manifests the Sūkas shma Karanas (6); Jāgrat etc. (7).

In Her fivefold aspect She is represented by all things which are classified by five; such as the five groups (Vargas) of letters; the five colours (8) and the five Vayus. (9)

In Her sixfold aspect She is the six Koshas (10), six Urmis (11), and six Rasas (12). She it is who forms the divisions of the six chambered Yantra (Shadgunita Yantra).

In Her sevenfold aspect She is the component parts of Tāra (13), namely, A, U, M, Bindu, Nāda, Shakti and Shānta, and the component parts of Hrillekhā (14) or H, R, I, Bindu, Nāda, Shakti and Shānta. In Her sevenfold aspect-She is the regions (Lokas), Mountains (Adris), Islands (Dvīpas), Pātālas (Nether Regions), Oceans (Sindhus) (15), Planets (Grahas) (16), the Sages (Munis) (17), the Tones (Svaras) and Substances (Dhatus) (18), and all things which have a sevenfold existence.

- I. V. ante, p. 11.
- That is three colours of the three Gunas—white, red, black. 2.
- 3. The three Vedas-Rik, Yajus and Saman.
- 4. Bhūh, Bhuvah, Svah, or the terrestial, upper and celestial worlds.
- The three lines of the Akathadi triangle, viz. Vahni, Indu and Arka. See Arthur Avalon's "The Serpent Power".
 - 6. Buddhi, Ahamkāra, Manas and Chitta.
 - 7. Jagrat Svapna, Sushupti and Turiya.
- The five elements are coloured; transparency (ether), black (air), red (fire), white (water), yellow (earth).
 - 9. Prāna, Apāna, Samāna, Udāna, Vyāna.
 - 10. V. ante, p. 11.
 - 11. V. ante, p. 15.
 - 12. Or tastes, V. ante, p. 16.
 - 13. The Mantra Ong.
 - 14. A name for the Bija " Hring. " As to Shakti and Shanta See p. 39, n 1. post.
- 15. V. post, notes to p. 36.

 16. That is the seven planets which give their names to the days of the week. Omitting out of the nine planets Rähu and Ketu, viz: Ravi or Sūrya (Sun), Soma or Chandra (Moon), Mamgala (Mars), Budha (Mercury), Vrihaspati (Jupiter), Shukra (Venus), Shani (Saturn). [Rähu and Ketu are not recognised as planets in Astronomical
 - 17. See post, p. 36.
 - 18. 16.

In Her eightfold aspect She is the eight Prakritis (1), the eight Vasus (2), the eight points of the compass (3) and the eight Mothers (Ashtamātarah) (4). The text then continues with the ten-fold aspect as manifested in the ten directions (5) and so forth; the twelve-fold aspect as in the signs of Zodiac and the great twelve syllabled Mantra. Finally Shakti manifests in the fifty-fold form as the fifty letters of the Sanskrit alphabet.

CHAPTER III.

This Chapter deals with the letters of the Alphabet, which are of a three-fold character, lunar (Saumya), solar (Saura), and fiery (Agneya). The vowels are lunar, the consonants (Sparsha) other than the Vyāpakas (6) are solar and the latter are fiery.

The letters A (अ) to Visarga (:) are vowels (Svara) some of which are short and others long. The short (Hrasva) vowels are, A (अ) I (इ) U (उ) Ri (ऋ) Lri (ॡ) and Bindu (°). The long (Dīrgha) vowels are \overline{A} (आ) \overline{I} (६) \overline{U} (अ) $Rr\overline{i}$ (ऋ) Llri (ॡ) and Visarga (:). The vowels \overline{E} (ए) Ai (ए) O (ओ) and Au (ओ) are not mentioned in the text probably because \overline{E} (ए) is formed by long or short A (अ,आ) with long or short \overline{I} (इ,६); (ए) Ai by long or short A with \overline{E} (ए); O by long or short A with long or short A with O. The short vowels A (अ) \overline{I} (६) \overline{U} (उ) and \overline{I} (६) \overline{U} (अ) and \overline{I} (६) \overline{U} (अ) and \overline{I} (६) \overline{U} (अ) and \overline{I} (६) \overline{I} (६) \overline{I} (६) \overline{I} (६) \overline{I} (६) \overline{I} (७) \overline{I} (६) \overline{I} (७) \overline{I} (६) \overline{I} (७) \overline

I. See ante, p. 8.

^{2.} Aditya, Marut, Ashvin, Indra, Ushas, Rudra, Vayu and Kuvera.

^{3.} N-S. E. & W., N-E. (Ishāna), N-W. (Vāyu), S-W. (Naīrrita), S-E. (Agni),

^{4.} See post, p. 35 nI and p. 27.

^{5.} See note (3) adding above and below.

^{6.} That is the letters Ya (মৃ) Ra (র) La (ল) Va (ল) tālavya Sha (মৃ), mūrdhanya Sha (মৃ), Sa (মৃ) Ha(মৃ) Lla (ল) and Ksha (ন).

^{7.} According to the Dīpikā these four appear (ayanasthiti) in Sushumnā when Prāmavāyu is in that Nādī; and by Ri and Lri there is cutgoing breath (dakshināyana) and by Rri and Llrī ingoing breath (uttarāyana).

These four exist in two states according as they are in the right or left nostril. When Prana is in the right nostril there is what is called Dakshinayana and outgoing breath, and when in the left nostril Uttarāyana and ingoing breath. The five short vowels manifest (1) when Prana is in the right, and the five long vowels when it is in the left nostril (2). Bindu and Visarga whose manifestations are dealt with later are the Sun and Moon respectively.

The Sparsha Varnas the last letter of which viz., Ma (म) is the Sun and the Atmā (3), are divided into five groups (Varga) of five letters each. The twenty-four letters (4) are the twenty-four Tattvas. The whole twenty-five letters are therefore both solar as governed by Ma the sun and elemental (Pānchabhautika).

The Vyāpakas are divided into two groups of five letters each (5), and are Fiery (Agneya) and Panchabhautika. They are so called because in union with the vowels (Svara) they emanate from "moon" (Shashī), "sun" (Ina) and "fire" (Agni).

From the letters of the alphabet there arise thirty-eight Kalās (6); Sixteen lunar (Saumya) Kalās come from the vowels; twelve solar (Saura) Kalas come from the twentyfour conjoined Sparshas; and ten fiery (Vahnija) Kalās from the Vyāpakas. From these Kalās the Sādhaka attains his

^{1.} In other words Prana is in the south (right) with the utterance of the five short vowels. 2. See Dīpikā; which also says that the short vowels are bhautika (elemental) and the long ones are of the nature of the five Kalās,—Nivritti, Pratishthā, Vidyā, Shānti and Shāntyatītā. See also Shāradā Tilaka. Chapter 1. Pimgalāyām sthitā hrasvā idāyām samgatāh pare. Ib., Chapter 2.

^{3.} For Ma is Bindu and the Sun or Ātmā among the letters. The Dīpikā says that by the Ātmā is meant all the animate world as a whole (jīva samashti) and the Supreme Spirit dwelling therein (tadantaryāmi). Shruti says 'the Sun is the Soul of the universe' (Sūrya ātmā jagatastasthushashcha).

^{4.} That is the Sparsha Varnas other than Ma.

^{5.} That is Ya (य) Ra (र) La (ल) Va (व) and Sha (श); and Sha (व) Sa (स) Ha (इ) Lla (ल) Ksha (च).

^{6.} Kalā means "part"; according to the Commentary on the Hathayogapradīpikā (Ch. IV, v. I.) Kalā is a part of Nāda (Kalā nādaikadeshah). The Kalās are the various parts into which the Prakritic substance is considered as being divided. In every creation of the world it is said that Mūlaprakriti assumes the different gradations of Amsharūpini, Kalārūpini and Kalāmsharūpini or manifests Herself in portions, (such as Durgā, Lakshmī, Sarasvatī), in parts (such as Pushti, Tushti and other secondary Devīs) and portions of parts and further sub-divisions such as all womenkind who are all venerable as manifestations of the Mahāprakriti. See H. H. Wilson's Essays on the Religion of the Hindus, pp. 245, 246, Vol. I. Here the connection between the various (letters) and the Kalās is shown and these Kalās are unfolding qualities of their cause.

desired aim. From the letters of the Tara (1) originate the all pervading fifty Kalas which can be divided according to the five elements (Bhūtas). From these (2) originate the Shaktis and Mātris (3) and Mūrtis of Vishnu and Rudra respectively; as also the herbs and vegetable substances (Oshadhi) (4).

The lunar Kalas arising from the vowels and which grant the fulfilment of desires (Kāmadāyinī) are Amritā, Mānadā, Pushā, Tushti, Pushti, Rati, Dhriti, Shashinī, Chandrikā, Kānti, Jyotsnā, Shrī, Prīti, Amgadā, Pūrnā, Pūrnāmritā.

The twelve-solar Kalās which give wealth (Vasudā) connected with the letters commencing with Kabha (काभ) and ending with Tha-da (তভ)(5) are Tapanī, Tāpanī, Dhūmrā, Marīchi, Jvālinī, Ruchi, Sushumnā, Bhogadā, Vishvā, Bodhanī, Dhārinī Kshamā.

The ten Kalās issuing from "fire" which are connected with the Vyāpakas and which grant Dharma (Dharmapradā) are Dhumra, Archih, Ushma, Jvalini, Jvalini, Visphulimgini, Sushrī Surūpā, Kapilā, Havyakavyavahā. These make 38 Kalas for the fifty letters.

The text then proceeds to deal with Kalas of the Pranava. The ten Kalās which arise from Akāra () (6) (Akāraprabhavā) which are Brahmā-born (Brahmajātā) and creative are Srishti Riddhi, Smriti, Medhā, Kānti, Lakshmī, Dhriti, Sthirā, Sthiti, Siddhi.

The ten Kalās arising from Ukāra (इ) (Ukārotthā) which are Vishnu-born (Vishnu-jātā) and preservative are Jarā, Pālinī, Shānti, Aishvarī, Rati, Kāmikā Varadā, Hlādinī, Prīti, Dīrghā.

The ten Kalās issuing from Makāra (म) are Rudra-born (Rudrajātā) and destructive and are Tīkshnā, Raudrī, Bhayā, Nidrā, Tandrā, Kshut, Krodhinī, Kriyā, Utkārī, Mrityu.

^{1.} Omkūra from which all the letters have originated.

These Kalās of Tāra according to the Dīpikā manifest in the workings of Prakriti (Sarvagāh prakritikāryavyāpinyah).

^{2.} There are variant readings, viz., tebhyah and tabhyah; if the first then the letters are meant and if the second the Kalas.

The Shaktis and Mothers of the various manifestations of Vishnu and Rudra; the Shaktis of the latter being called Matris.

^{4.} V. post.
5. That is the first and last letter other than Ma, the second and last but one and so on are taken together, there being in all 24 letters. Thus:—Ka-Bha न्म); Kha-Ba (खन); Ga-Pha (गफ); Gha-pa चप); Nga-na (ङ्न)! Cha-Dha (चघ); Chha-Da (छ्र); Ja-Tha (जय); Jha-Ta (भात); Nya-na : (স্ব্ৰু); Ta-Dha (হত্ত); Tha-Da (হত্ত).

^{6.} Which is in Omkāra which represent Brahmā just as Ukāra, and Makāra dealt with post stand for Vishnu and Rudra.

Bindu has four Kalās, viz., Pītā, Shvetā, Arunā and Asitā.

The sixteen Kalās issuing from Nāda are Nivritti, Pratishthā, Vidyā, Shānti, Indhikā, Dīpikā, Rechikā, Mochikā, Parā, Sūkshmā, Sūkshmāmritā, Jnānāmritā, Āpyāyinī, Vyāpinī, Vyomarūpā, Anantā. These make 50 in all.

The text then proceeds to deal with the Vishna-mūrtis and Shaktis which have Vaishnava names and the Rudramūrtis and Mātris with Shaiva names. The Vaishnava forms (Mūrtis) of the Vyanjana Varnas (I) are thirty-five in number, viz., Chakrī, Gadī, Shārmgī, Khadgī, Shamkhī, Halī, Mushalī, Shūlī, Pāshī, Amkushī, Mukunda, Nandaja, Nandī, Nara, Narakajit, Hari, Krishna, Satya, Sātvata, Shauri, Shūra, Janārdana, Bhūdhara, Vishvamūrti, Vaikuntha, Purushottama, Balī, Balānuja, Bāla, Vrishaghna, Vrisha, Hamsa, Varāha, Vimala and Nrisimha.

The Vaishnava Shaktis (2) of the consonants are Jayā, Durgā, Prabhā, Satyā, Chandā, Vānī, Vilāsinī, Virajā, Vijayā, Vishvā, Vinadā, Sūtadā, Smriti, Riddhi, Samriddhi, Shuddhi, Bhukti, Mukti, Mati, Kshamā, Ramā, Umā, Kledinī, Klinnā, Vasudā, Vasudhā, Parā, Parāparāyanā, Sūkshmā, Sandhyā, Prajnā, Prabhā, Nishā, Amoghā and Vidyutā.

The Vaishnava-mūrtis of the vowels are Keshava, Nārāyana, Mādhava, Govinda, Vishnu, Madhusūdana, Trivikrama, Vāmana, Shrīdhara, Hrishīkesha, Padmanābha, Dāmodara. Vāsudeva, Samkarshana, Pradyumna, Aniruddha; 16 in all. The Vaishnava Shaktis of the vowels are Kīrti, Kānti, Tushti, Pushti, Dhriti, Kshānti, Kriyā, Dayā, Medhā, Harshā, Shraddhā, Lajjā, Lakshmī, Sarasvatī. Prīti, Rati; 16 in all.

The Rudra-mūrtis of the vowels are Shrīkantha, Ananta, Sūkshma, Trimūrti, Amareshvara, Arghīsha, Bhāvabhūti, Tithi, Sthānu, Hara, Jhintīsha, Bhautika, Sadyojāta, Anugraheshvara, Akrūra, Mahāsena; sixteen in all.

The Rudra-mūrtis, of the consonants are Krodhīsha Chandesha, Panchāntaka, Shivottama, Ekarudra, Kūrma, Ekanetra, Chaturānana, Ajesha, Sharva, Someshvara, Lāmgalī, Dāruka. Ardhanārīshvara, Umākānta, Āshādhī, Dandī, Adri, Mīna, Mesha, Lohita, Shikhī, Chhagalanda, Dviranda, Mahākāla, Kapālī, Bhujamgesha, Pinākī, Khadgīsha, Vaka, Shveta, Bhrigu, Nakulī, Shiva, Sambartaka; 35 in all.

^{1.} That is the letters other than the vowels: the consonants both Sparsha and Vyāpaka.

The Rudramātris of the vowels are Pūrnodarī, Virajā, Shālmalī, Lolākshī, Vartulākshī, Dīrghaghonā Sudīrghamukhī, Gomukhī, Dīrghajihvikā, Kundodarī, Ūrdhvakeshī, Vikritamukhī, Jvālāmukhī, Ulkāmukhī, Shrīmukhī, Vidyāmukhī, or 16 in all.

The Rudra-mātris of the consonants are Mahākālī, Sarasvatī, Sarvasiddhi, Gaurī, Trailokyavidyā, Mantrātma-shaktī, Bhūtamātā, Lambodarī, Drāvinī, Nāgarī, Vaikharī, Manjarī, Rūpinī, Vīrinī, Kotarī, Pūtanā, Bhadrakālī, Yoginī, Shamkhinī, Garjinī, Kālarātri, Kurdinī, Kapardinī, Mahāvajrā, Jayā, Sumukeshvarī, Revatī, Mādhavī, Vārunī, Vāyavī, Rakshopadhārinī, Sahajā, Lakshmī, Vyāpinī, Māyā; 35 in all.

The text here says that three kinds of Nyāsa (1) [with the Kalās and Mūrtis named] have been described as above.

Then follows the names of the fifty Oshadhis (herbs) such as Chandana (sandal), Kuchandana (red sandal), Aguru (fragrant aloe), Karpūra (camphor) and so forth.

The letters are expelled through the Suskumnā channel by air through the mouth by means of the throat and other organs (2). Utterance is of three kinds Udātta, Anudātta, and Svarita (3). also classed as Hrasva, Dīrgha and Pluta according to Mātrā

CHAPTER IV.

This Chapter deals with the Bīja Hrīm (which is commonly known as the Māyā Bīja). This Bīja is also called Nāda, Prāna, Jīva, Ghosha, Hrillekhā, etc. It is composed of the letters Ha(胃)(4), Ra(Ţ), Ī(氧)(5) and Bindu(°)(6).

^{1.} The Kalās are (a) the 38 (b) the 50 in Omkāra named and the Mūrtis (c) the Vaishnavamūrtis and Shaktis and the Rudramūrtis and Mūtris.

^{2.} Kanthūdisthānaghattitāh; throat (Kantha), chest (Uras) head (Shiras) root of the tongue (Jihvāmūla), teeth (Danta), nose (Nāsikā), lips (Oshtha), and palate (Tālu).

^{3.} The Dīpikā cites authority to show that the first kind burns up sins (dahati pāpāni); the second grants moksha (mokshapradāyaka) and the last gives pleasure to the mind (āpyāyana). See Shāradā tilaka ch. I. 66 and ch. II. 5 and notes thereunder.

^{4.} The Prapanchasārasambandhadīpikā referred to post as the Dīpikā says the Ha is Kritakritya, i.e., all pervading.

หลิryakāranavāchimāyā according to the Dipikā, "Māyā manifesting instrument and effect."

^{6.} Satatam ; or "the over existing one" according to the Dīpikā, Bhāskā-

Hakāra Bīja is Prānātmaka because it con notes the Paramātmā in conjunction with Māyā which is implied by the word Prāna (1).

From Hakāra originate the vowels A (স্ব) to Ū (জ) and the six Urmis (2). The Mahāvishnu adds 'From Hakāra have you (that is, Brahmā, Hari or Vishnu, Ishvara or Shiva) originated and it exists in all animate beings enveloping and permeating the Brahmanda (universe) with all that is moving and motionless therein." From Repha or Rakāra () originate the letters Ri (我), Rrī (报), Lrī (夜), Llrī (夜) and the four Gunas (3). From Ikāra (\frac{1}{2} come the remaining six vowels including Bindu and Visarga and its Gunas are the four Karanas (4), Samghāta (5) and Chetanā. (6)

From the vowels the consonants from Ka to Ksha (क - च) originated.

The Mahavishnu proceeds to establish the identity of the Devatā of this Bīja (that is, Bhubaneshvarī) (7) with Kundalī and Hamsak and then to the realization of the Mahavakya "So' ham" (सोऽइस्) (8). He then says that if Sa (स) and Ha (হ) of "So' ham" be eliminated we then get Om (খ্বা) or the Pranava. If the latter be disjoined into its compoment parts then from its end (म) we get the elements beginning with Kha (ether); from its middle (उ) the sun and other Iustrous substances; and from the first part () all sounds. This Shakti (Kundalī or Bhuvanesvarī) is the Pārameshvarī Shakti and produces all sounds and their meanings and therefore comprises all the 24 Tattvas. She is Savita or the

rarāya citing the Mahāsvachchhanda Tantra says (Comm. Lalitā. v. 70) that there are eight notes (varna) above the Bindu which in the order given are more and more subtle, viz., Bodhinī, Nāda. Nādānta, Mahānāda, Vyāpikā Shakti, Ānjī, Samanī,

I. So the Devi is addressed in the Lalita as Hrimkari where the Commontator loc. cit. says (citing the Svatantra Tantra) "She it is who does creation, preservation and destruction.

^{2.} Hunger, thirst, sorrow, ignorance (moha) decay and death. 3. Touch (sparsha), Form or Sight (rupa), Taste (rasa) and Smell (gandha).

^{4.} Manas, Buddhi, Ahamkara and Chitta.

^{5.} This is according to the Dīpikā—Deha or body.

Kāryārtha-kārana-samūha-gata chidābhāsa, that is, apparently the Chit-quickening Prakriti to be the cause of all functioning.

^{7.} Ruler of the fourteen worlds (Bhuvanas). The Deity indicated by the Mantra Hrīm. See as to other meanings Bhūskararāya's Comm. Lalitā. v. 69 citing Tripurā. siddhanta and the Ghatargalayantra Chapter in the Dakshinamurti Samhita.

In this connection reference may be made to pp. 66, 78 and 102 of vol. II of this series of Tantrik Texts.

Creatrix of the world (Jagatprasavakārinī). She is Gāyatrī since it is She who saves (Trānana) the singer (Gāyaka). As the embodiment of the seven groups of letters (1), She is the seven planets. The Sun is the Lord of the vowels and Mangala, Shukra, Budha, Vrihaspati, Shani (2) and the Moon are the Lords of the Ka-varga (क), Cha-varga (च), Ta-varga (ट), Ta-varga (त) Pa-varga (ए) and Ya-varga (य), respectively.

As all the other letters originate from the vowels so the six planets (Grahas) originate from the Sun (Savitri). As the six Vargas disappear in the vowels so the six components of Hrīm (3) and the six chambered Yantra disappear in Bhuvaneshvarī. She is the eternal, all-pervading Shakti who shines by Her own effulgence in the Sun (4).

From Her have originated the signs of the Zodiac. Mahāvishnu then proceeds to show how from the different letters the different signs of the Zodiac have originated. the same way He deals with the 27 Nakshatras (5) or Lunar Zodiac, Ashvinī and others.

He concludes by saying that to know Her is to be freed from all the bonds of Karma (Karmabandha) and to attain the supreme state of Vishnu (Vishnoh param padam prayāti).

CHAPTERS V & VI.

Henceforward the work deals largely with ritual which can only be described in an abbreviated form. These two Chapters deal with the subject of initiation (Dīkshā). is so called because it produces a divine state of mind and body (Divyabhāva) and destroys (Kshinuyāt) all evils (Duritani). Mantra is so called because it gives understanding of the Tattva and saves (Trayate) from fear.

^{1.} The vowels and the vargas commencing with Ka-varga, v. post.

^{2.} That is, Mars, Venus, Mercury, Jupiter, Saturn.

^{3.} That is, Ha, Ra, Māyā (Ī), Nāda, Bindu and Shakti.

^{4.} The Dīpikā says that here Her identity with Bharga is pointed out.

^{5.} The system of the Nakshatras or Asterisms was originally based upon the Sidereal revolution of the moon in about 27 days according to which a lunar zodiac of 27 ecliptic was made, so that in each night of the Sidereal month the moon without regard to its phases.

See Dr. Barnett's Antiquities of India, p. 191, where the

Then follows detailed rules regarding the selection of proper time and place for initiation, worship of the Vāstu Purusha (1), sacrifice (Bali), offerings and so forth. The conclusion is that Guru, Devatā and Mantra should be realised as being one and the same (Aikyam).

CHAPTER VII.

This portion of the work deals with rules relating to the Sādhanā of the Devī of Speech and the Japa of Her Mantra (2). Japa is preceded by Mātrikānyāsa (2). The Rishi of this Mātrikāmantra (3) is Brahmā. The metre (Chhandah) is Gāyatrī. Sarasvatī is the Devatā and Her six limbs are the letters of the alphabet.

With the words, "I bow to Her the Bhāratī" (4) follows a Dhyāna or description of the Goddess (Devī) as She, in her gross (sthūla) form, is to be meditated on. She is seated on a lotus, three-eyed and of a transparent brilliancy. She is white as the moon and the jasmine flowers. The fifty different letters make Her face, hands, feet, belly and breasts which with Her buttocks are very large. On Her head are coils of hair and the crescent moon. She holds in Her right upper hand a rosary of Rudrāksha beads (5) and with Her lower right hand makes Chintā-mudrā (6). In the left upper hand She holds a jar (of nectar) and in the lower left hand a book (7).

The nine Shaktis of Bhāratī are Medhā (understanding), Prajnā (wisdom), Prabhā (radiance), Vidyā (learning), Dhī (intelligence), Dhriti (constancy or steadiness), Smriti (memory), Buddhi (power of conception), Vidyeshvarī (sovereignty of all learning).

The Sādhaka with revernt devotion should worship Bhāratī, Her Shaktis and Āvarana Devatās (8) with fine perfume and flowers, incense and food.

I The Genius of the ground where the Dīkshā takes place.

^{2.} See Introduction to my book "The Serpent Power".

^{3.} That is, the letters A to Ksha with the Bindu superimposed.

^{4.} The Dīpikā says that the word Bhāratī here indicates that She is subtle and Nādātmaka (in the nature of Nāda) and the word "Her" (tām) indicates that She is the Parachidātmikā Bhuvaneshvarī.

^{5.} Seeds of the Eleocarpus ganitrus with which Japa is done.

^{6.} A name for the jnana-mudra or munual gesture so called.

^{7.} Cf. verse II of Hymn to Bhuvaneshvarī in Arthur and Ellen Avalon's "Hymns to the Goddess" at P. 35.

8. That is, attendant Devatās.

The eight Mothers are Brahmānī, Māheshī, Kaumārī, Vaishnavī, Vārāhī, Indrānī, Chāmundā, Mahālakshmī.

CHAPTER VIII.

The first part deals with Prānāgni Homa. It commences by directing the Sādhaka as to his posture and then to meditate on the Mūlādhāra (I) in the middle of which is the "essence of Shakti" (Shaktisattva) that is Kundalinī and is surrounded by Māyā Bījas (2). Inside the Mūlādhāra is a triangle and five Kundas (fire pits) in which are the five fires Āvasathaja, Sabhya, Āhavanīya, Anvāhārya and Gārhapatya. In these five Kundas the letters are mentally offered in Homa. The Vyanjanas are divided into 7 groups and the vowels into 2 groups of eight each. Each of these groups is called after one of the nine gems (Ratna) and directions are given as to which letters should be cast into which Kunda. By these offerings the Sādhaka realises his subtle body. Details are then given of the ritual of this Homa in which mental offerings of the senses (Indriyas) and so forth are made.

The second portion after the 26th verse deals with the worship of Sarasvatī; Her Nyāsa, Pūjā, Japa, Homa and so forth. A Hymn to Sarasvatī is given in vv. 47-60.

CHAPTER IX.

Deals with the worship of the Devī Tripurā. She is called Tripurā, because, She is the Creatrix of the three Mūrtis (3); and is in the three Vedas; She too on the dissolution of the three worlds fills all space; and existed before the Three (4) were. Her Bījas are Aim and Klīm (5).

I. The Chakra in the basic plexus. See my book "The Serpent Power" a translation of the Shatchakra-nirūpana published in the second volume of this series.

^{2.} That is "Hrīm" v. ante.

^{3.} So according to the Kālikā Purāna, She is so-called because through the operation of Pradhāna Her body became threefold as Brahmā, Vishnu, Rudra. She is also threefold because the Mandala is triangular; the Mantra has three syllables; there are three states (avasthā) and so forth. Some other meanings are given in the commentary to v. 178 of the Lalitā where She is addressed as Tripurāmbikā. Similarly in the Shoda-shīstotra, She is addressed as Tripurādhivāsinī and Tristhā or "residing in the three" that is, the threefold worlds, body, states of consciousness and so forth.

^{4.} That is, existed before the three Devas of the Trimurti.

^{5.} The Vagbhava and Kama Bijas. She has other Bijas also.

The Dhyāna is given at v. 8. The Sādhaka is directed to worship the Pītha, the Shaktis Vāmā and others and to draw the Navayoni-chakra and to then place a Kalasha (jar) on the Chakra and invoke the Devī therein. The Chakra is then described. The Shaktis and Mātrikās and Bhairavas who are to be worshipped are named.

In vv. 23, 24, a description is given of a worship which has the effect of producing such amorous passion in the celestial female Spirits and Genii, Suras, Asuras, Siddhas, Yakshas, Vidyādharas, Gandharvas, Bhujamgas (1) and Chāranas (2) that they come to the Sādhaka "with gazelle-like eyes, breathing heavily, their bodies quivering with, and moist with the pearly sweat of, passion; and throwing away their ornaments and letting their clothes fall from about them, bow themselves before him and offer to do his will".

CHAPTER X

Is concerned with the worship of Mūlaprakriti, Her Mantra, Homa, Abhisheka, Japa and Archana (3). For the purpose of worship She is materialised as Ambikā according to the directions of a Dhyāna which is given. She is there described as holding Pāsha (noose), Aṁkusha (goad) (4), Ishta (making the Varamudrā), Abhaya (making the Mudrā of that name) (5). An explanation is given of these four.

The rest of the Chapter is concerned with the ritual.

CHAPTER XI

Continues the same subject, and gives a description of Her Yantra (6), Gāyatrī, 16 Shaktis (7), 32 Shaktis (8), and 64 Shaktis (9) which are named.

- I. That Nagas or Serpent divinities.
- 2. The Siddhas and names following are various classes of Devayoni.
- 3. See these described in my "Shakti and Shakta" and "Garland of Letters".
- 4. See Arthur and Ellen Avalon's "Hymns to the Goddess.
- 5. The gestures of granting boons and dispelling fear.
- 6. Diagram used in worship. 7. Vv. 11, 12.
- 8. Vv. 12-16, including Sinībālī, Kālarātri, Mahārātri, Kapālinī, Mahishamardinī, Indrānī, Rudrānī.
- 9. Vv. 16-24, including Prakriti, Vikriti, Srishti, Sthiti, Samhriti, Svaha, Svadha, Gayatri, Savitri, Vimala, Bahurūpā, Satī, Bahushishnā, Madanāturā Akshobhyā,

Some further details regarding Her worship are set forth and then in verses 49-68 the following fine Hymn to Prakriti is given.

HYMN TO PRAKRITI (1)

I

Be gracious to me, Oh Pradhānā (2)
Who art Prakriti (3) in the form of the elemental world (4)
Life (5) of all that lives,
With folded hands I make obeisance to Thee Our Lady (6)
Whose very nature and will it is to do (7)
That which we cannot understand (8).

2

A hymn is composed of sentences
And these of words with their terminations (9),

^{1.} The primordial Shakti; see note 3 below.

^{2.} Pra+dhā+anat=pradhatte sarvam ātmani or that which contains all things in itself; the source and receptacle of all matter and form.

^{3.} Pra+kriti, that is, She by whom all actions, that is, creation (srishti) maintenance (sthiti) and destruction (laya) are done. Prakriyate kūryūdikam anayū. Pradhūna and Prakriti are one and the same under different aspects. Prakriti also means before (Pra) creation (kriti), kritek prūrambho yasyūk-She from whom creation begins. The first is the one as the container of the material which goes to the making of the world of form and Prakriti is the One in its active aspect moulding into form the materia prima (to use an analogous though not altogether accurate term) of which as Pradhūna, It is the container.

^{4.} Prapancha, that is, the Universe as composed of the five gross "elements" (mahābhūta) or ether (ākāsha), air (vāyu), fire (tejas), water (ap), earth (prithivī).

^{5.} Prāna which manifests in the breath of breathing things (prānī).

^{6.} Prabho; the meaning of which is "one who can confer favours and show disfavour" (nigrahānugrahasamarthā).

^{7.} It is Her very nature (prakriti) to be and to do, what She is and does. She cannot be otherwise and be Herself. She acts, and to do so is Her will and Her will is what She is.

^{8.} The action of Prakriti is apratarkya, beyond all human discussion and conception, known only to Prakriti-Purusha and not to ourselves, who are but transformations (vikriti) and but limited manifestations of the immanent yet transcendent Cause.

^{9.} In Sanskrit the root is not considered a word. It becomes only a word (padam) when the case or verbal termination is added. Thus bhū the root of the verb "to be" is not a pada but, bhavati, the third person singular present tense is such; Rāma is not a pada, but Rāma , Rāma , Rāma , etc., are padas.

Words again consist of letters
And Thou Thyself, Oh Supreme Queen, art the letter (1),
Thus art Thou both the Hymn and those who hymn Thee (2).

3

Even Aja (3) Adhokshaja (4) and Trīkshana (5), Know not Thy Supreme form which is Māyā (6), But pray to Thee in Thy gross form as Ruler (7), Therefore so must I pray to Thee (8).

4

Salutation to Thee our Lady supreme over all (9), Who art Bindu (10), Obeisance to Thee the Paratattva (11),

I. Akshara or lettered sound is the gross manifestation of subtle sound or dhvani. Dhvani is Devī as Kulakundalinī. Mantra is therefore Devatā not only in its collective form, but in each of the letters which compose it. Akshara also means 'imperishable'.

^{2.} Lit. "the Devi praises Herself with letters which are Herself because the power of speech is Herself." The Hymnist and the Hymn are but manifestation of the Supreme whom they invoke. The Jiva worships its inner ground or Paramātmā.

^{3.} Aja "the unborn one" is an epithet applicable to Brahmā, Vishnu and Rudra but is generally and here used as a title of Brahmā the creative aspect of the trinity (trimūrti).

^{4.} Adhokshaja; which means "He from whom there is no fall (rebirth) when once attained"; or "He who is beyond the perception of the senses" (aksha = indriya); Vāchaspatya Dict. It here means Vishnu.

^{5.} Trīkshana or "three-eyed" a term generally applied to Shiva who bears in His forehead the third eye of wisdom (jnāna-chakshuh).

^{6.} That by which the Brahman as Avyakta creating the Universe is able to make Itself appear to be different from what It really is.

^{7.} Ishi tam. She is the ineffable Lord (Ishvari) ruling the Universe Her creation. This ruling aspect which involves relation is Her gross aspect.

^{8.} That is, if even these three great Devas can only worship the gross aspect, of greater necessity it is that the hymnist should do so.

9. Samasteshi.

^{10.} From the Sachchidānanda Parameshvara with Prakriti issued Shakti from Shakti came Nāda and from Nāda was born Bindu (Shāradātilaka, Ch. 1). This Bindu again has two aspects the Bindu or Purusha aspect or "Ham" manifesting in breathing creatures (Prānī) as expiration and the visarga or Prakriti aspect or "Sah" manifesting as inspiration; the current of the life wave being called Hang cha sah or the motion of Ha and Sa. See my book "The Serpent Power".

^{11.} Lit. the supreme Tattva or prakriti. In this edition the alternative reading "Ravatvena" has been preferred. As such the meaning is She is the Rava or sound which arises on the bursting of the Bindu. See ante p. 6.

Who art Pradhānā (1) and Mahattva (2), Salutation to Thee Who art in the form of Ahamkāra (3).

5

Obeisance to Thee in the form of sound and ether,
Salutation to Thee in the form of touch and air,
Obeisance to Thee in the form of sight and fire,
Salutation to Thee in the form of taste and water,
Obeisance to Thee in the form of earth with its quality of
smell (4).

6

Salutation to Thee in the form of the ear, skin, eyes, tongue, and nose (5),

And in the form of mouth, speech, arms, legs, organs of excretion and generation (6),

Salutation to Thee, Manas, Buddhi, Ahamkara and Chitta (7), Obeisance to Thee Who art in the form of the whole Universe:

^{1.} See v. 1 note 2, p. 29.

^{2.} Mahattva (Mahat-tattva) is that state of the vikriti of mūlaprakriti which when individualised is called Buddhi. The latter is one of the fourfold aspects of the antahkarana or mental organ, viz., manas (lower mind or sensorium), buddhi (higher mind the function of which is determination; nishchayakārinī), ahamkāra (egoity, self-consciousness) and chitta (v. post, v. 6, n. 7).

^{3.} See last note. The ahamkāra here referred to is however to be distinguished from that mentioned in verse 6. It is ahamkāra thought of as before its divisions into Taijasa, Vaikārika, and Bhautika.

^{4.} Ether, air, fire, water, earth are the five gross elements (mahābhūta). They each have certain qualities or guna. These are sound, touch, sight (by and of light) taste and smell. Mahābhūta is the container or supporter (ādhāra) and that which is called its guna is the supported or contained (ādheya). It is through its guna that the mahābhūta is perceived by the senses (indriya). Thus, sound is that by which the invisible ākāsha is known. The Mahābhūta and its guna represent the objective and subjective aspects. As the world is the creation of mind, the shabda, sparsha, rūpa, rasa and gandha (sound, touch, sight, taste, smell) tanmātras are the cause of the mahābhūtas the former themselves deriving from the tāmasa ahanhkāra.

^{5.} The organs of sense (indriya) are of two kinds viz., Jnanendriyas or organs of sensation through which knowledge of the external world is obtained, viz., those mentioned in this line and Karmendriyas or organs of action by which that knowledge is applied, namely, those mentioned in the second line.

^{6.} See last note.

^{7.} See n. 2. These four are vikritis of the Devi.

Chitram is that by which one knows (Chetati anena iti chitram). According to the Vedānta it is the faculty of the mental organ (antahkarana) which contemplates and investigates into the subject-matter of thought—anusandhānātmikā antahkarana- vrittih iti vedāntah.

Who pervadest all And yet art formless (1).

7

Thou art the Antarātmā (2),
Who by the Sun (3) upholdest all living creatures,
And Who by the Moon ever nourishes them.
Again assuming the appearance of Fire the carrier of oblations (4) Thou burnest:
Oh Mahādevī, verily do these three lights (5) and fires issue from Thee.

8

Assuming the form of Brahmā with active quality (6) The four-headed one, seated on a shining white swan, Thou dost create the world Of which thou becomest the Mother. Who is there indeed, Oh Supreme Ruler (7), Who can imagine Thy supreme state (8)?

9

Adorned with crown, Resplendent with conch and discus (9)

I. The forms of the Mother of the Universe are threefold. There is first the supreme (para) form of which, as the Vishnuyāmala says, "none know" (see Ch. III, Shāktānanda Taramgin i); next Her subtle form as mantra or sound; and thirdly Her gross form in the visible universe and in those embodied aspects or spiritual avatāras in which She presents Herself, for the benefit of the sādhaka who can only worship Her in such form See Author's "Shakti and Shākta" and "Hymns to the Goddess."

2. Ātmā derived from āt + maning is that which

^{2.} Ātmā derived from āt+manin, is that which continues to exist in all states (avasthā) commencing with jāgrat and following on in the others: svapna, sus/kupti, and turīya, that is, the eternal Spirit. Āt = sātatya-gamane or that which is continually going; that is, which never ceases to exist. But as the term ātmā has also other meanings in Sanskrit (such as effort, patience, buddhi, nature, manas, son, jīva, sun, hutāsana (fire) things is antarātmā or inner ātmā.

^{3.} The Sanskrit expression is finer but untranslatable—ravitvena bhutvū antarūtmū dadhūsi; that is, who upholds "by Thy sun-ness." In the same way later we have chandramastvena "by Thy moon-ness."

^{4.} Fire it is which while consuming oblations in their gross form carries them as nourishing food in subtle form to the Devas.

^{5.} That is Sun, Moon and Fire corresponding with the Kriya, Ichchha and Jnana

^{6.} That is the rajas guna.

^{7.} Ishī.

^{8.} Lit. "You (alone) think upon (or know) Your supreme state."
9. Chakra. Both conch and discus are white and shining.

As Nārāyana with quality of manifestation (1), Thou dost maintain the world; For He also is part of Thee.

10

Again in the form of the three-eyed Rudra
Carrying axe and a rosary (2),
On whose matted hair are moon, serpent and Ganges (3),
He with the quality which veils (4)
Thou dost at the end of the Kalpa (5) destroy the whole
universe,
And then alone shinest (6).

TT

Thou, Oh Supreme Lady (7), art Sarasvatī (8),
The presiding Goddess of Speech,
Clad in white raiment (9),
Holding a rosary of Rudrāksha beads, a pen, and a jar of
nectar,
Thou maketh the Chintā gesture (10)
Thou art The Three-eyed One
Bearing upon Thy matted hair (11)
The shining crescent moon.

I 2

Thou art, Oh Queen, the uncreated changeless One, Thou art Durgā (12) With shining conch and discus

I. Sattvaguna. Lit. "He who maintains is part of Thee".

^{2.} Made of rudrāksha seed or human skull or bones.

^{3.} When Gamga was called down from heaven by Bhagiratha, She first fell into the matted hair (jatā) of Shiva.

^{4.} Tamo-guna,

^{5.} The period of time between two epochs of dissolution (pralaya) or 4,320,000,000 years. Then Shiva withdraws creation into Himself.

^{6.} For what is there when all is gone but the unmanifest Prakriti? See Yoginihridaya Ch. 1. 7. Īshī.

^{8.} Goddess of speech, learning and wisdom.

^{9.} The colour of Sarasvatī is white. Thus She is represented as white holding the $v\bar{n}n\bar{a}$; adorned with white flowers, holding a white rosary, besmeared with white sandal paste, clad in white raiment. See note to Sarasvatī stotra in Tantrasāra quoted in author's 'Hymns to the Goddess."

10. The Jnāna-mudrā.

^{11.} Kaparda as is worn by Shiva.

^{12.} One of the greatest names of the Devi; that is, Sā yā durgatim harati.

Formidable with whirling sword; She who with high and glittering crown Is borne upon a roaring lion (1). The crowd of Daityas (2) Thou dost destroy, But Siddhas (3) worship Thee.

13

Truly, Oh Supreme Ruler (4), Thou art The (one) Mother, Who art the half of the body of the enemy of Tripura (5), Shining forth as the spouse of Bhava (6), And again as Daughter of the King of Mountains (7), Oh good and (8) supreme Queen, Great Yogins salute Thee.

14

Great Goddess (9), I know Thee to be Shrī (10) The only Mistress of all peoples. Dear to the world, She who lives in the sky-blue (11) breast of the enemy of Kaitabha (12), Beauteous with the glittering splendour of the Kaustubha gem (13).

15

Oh great Goddess (14) and all-pervading One (15), The seven shining Mothers Are parts and forms of Thee.

^{1.} The vehicle of Durgā. 2, Demonic spirits. [Esoterically the sense of duality in the sādhaka].

^{3.} That is, here not the Devayoni of that name but the Perfect with all accomplishment; those who are possessed of Siddhi. 4. Maheshī.

^{5.} That is, Shiva. More strictly She and Shiva are halves of one whole as according to Hindu ideas man and wife form one completed being. Each is imperfect the other. See post Ch. 27 Hymn to Shiva, verse 9 note.

^{6.} Shiva in the watery form of the Ashtamurti.

^{7.} Himālaya who was the father of Pārvatī. 9. Mahādevī. 8. Sunāthā. 10. Lakshmī. 11. Vyomanile.

^{12.} Vishnu destroyed the Asuras Madhu and Kaitabha. Madhu is tamoguna and Kaitabha is rajoguna. See Mārkandeya Chandī, Ch. 1.

^{13.} Gem worn by Vishnu, The word means destruction of all evils, or worldlymindedness, or sense of smallness or limitation. See post p. 48.

^{14.} Mahādevī. 15. Vibhu.

They who bear the signs, implements, and weapons Of Aja, Adrīt, Guha, Abjāksha, Potrī, Indraka, and Mahābhairava (1).

16

Thy lustre is that of a thousand rising suns
In the endless spaces of the Universe.
Upon Thy head is the crescent moon (2)
Thou holdeth the noose and goad (3)
And maketh the gestures of granting blessing and of dispelling fear (4).

17

Thou, Oh Ruler (5), art light, fame and beauty, Day, evening and night, Action, hope, darkness and hunger, Intelligence (6), memory, patience, Speech, mind (7) and knowledge (8) Beauty and splendour And all other powers (9).

18

Oh Destructress of ills (10), Thou Who Art Bindu and Nāda:

I. That is Brahmā, Girisha, Kārtikeya, Vishnu, Varāha, Indra and Mahābhairava. Therefore the Matrikās are Brahmānī, Rudrāni, Kaumārī, Vaishnavī, Vārāhī, Aindrī and Mahābhairavī or Chāmundā. The Mātrikās who issued from Durgā during her battle with Shumbha and Nishumbha are variously enumerated; usually eight are spoken of and sometimes nine; others being Aparājitā and Nārasimhī. See Chanai, Ch. VIII.

^{2.} The Devi as spouse of Shiva bears (as He does) the crescent moon.

^{3.} These with the arrow and bow are Her weapons. The Yoginihridaya says, "the noose is Ichchhāshkti, the goad Jnānashakti, and the bow and arrows Kriyāshakti." But the Tantrarāja says "Mind is the bow of sugarcane, desire the noose, attachment (rāga) the goad and the tanmatras the five arrows of flowers."

^{4.} That is, She makes with her hands the two gestures (mudrā) called vara (or here abhīshta) and abhaya.

5. Īshī.

^{6.} Buddhi, see page 41.

^{7.} Mati; here the acting manas.

^{8.} Sammati which also means agreement, consent, opinion, love, affection, also read Sannati (obeisance) and for Kānti (splendour) Bhakti (Faith, devotion) is read.

^{9.} Shaktiprabheda; that is, the various different manifestations of Her shakti.

^{10.} Hare: that is, remover of sin and pain.

Shakti and Shānta (1) Thou art in the form of the seven Regions (2), nether worlds (3), mountains (4) and oceans (5), Stars (6), islands (7), substances (8) and tones (9).

19

Salutation to Thee Oh great Queen (10) Who art all (11) And in the form of all (12), Who art the power in all things (13),

- I. Bhedaprabhinnaik abhinne bindunādaik sashaktyākhyashāntaik. Shakti and Shānta are parts of the Bīja and are states of the Brahman which in its various aspects the mantra is. When referrible to the sādhaka of the mantra, Shakti to and immediately preceding Shānta where all his wishes are realised without will or effort for he is himself that by which they are done. Shānta is ordinarily understood as implying that state in which there is neither happiness nor unhappiness, and which appears in the Moksha stage when the supreme Ātmā is realised. As Comm, to v. 52 of the Shārta hare para says Shānta is the Chidātmā.
 - 2. Bhūh, Bhuvah, Svah, Mahah, Janah, Tapah, Satyam.
 - Tala, Atala, Vitala, Sutala, Talātala, Mahātala, Rasātala.
- 4. The seven mountains called Kula Parvatas are Mahendra, Malaya, Sahya, Shuktimān, Riksha, Vindhya, Pāripātra.
- 5. Of Salt (Lavana), Sugarcane juice (Ikshu), Wine (Surā or Madhu), Ghee (Ājya, Sarpih), Curd (Dadhi), Milk (Kshīra or Dugdha) and Sweet Water (Udaka).
- 6. Which are the seven sages, Marīchi, Atri, Amigirāh, Pulastya, Pulaha, Kratu and Vashishtha. Or grahas are the seven planets excluding Rāhu and Ketu.
- 7. Jambu, Plaksha, Shālmalī, Kusha, Krauncha, Shāka and Pushkara of which the world is composed.
- 8. Dhātu: that is, chyle (rasa), blood (asrik), flesh (mamsa), fat (meda), bone (asthi), marrow (majjā) and semen (shukra) of the physical body.
- o. Svara. The text here refers to Shadja, Rishabha, Gāndhāra, Madhyama. Panchama, Dhaivata, Nishāda located in the Vishuddha chakra. See Introduction to The Serpent Power". Tāntrik doctrine is expressed in terms of sound (shabda) and is merely a species of it or grossly manifested sweet maledians sound. Musically rithe Serpent Power". Täntrik doctrine is expressed in terms of sound (shabda) and music is merely a species of it or grossly manifested sweet melodious sound. Musically scale c, d, e, f, g, a, b) which constitute the grāma or gamut. The intervals between these are the sub-tones or shrutis of which there are 22. The grāmas are threefold—low, middle and high or udārā, mudārā, tārā corresponding with the three svaras udātta, and svarit; pronounced from the navel, chest and head and called by the Mohammedan musicians nābhi (navel). baksha (chest), kapāla (head). As there are 7 tones and 3 gramas there are 21 murchchhanas.
- II. Samaste. 13. Samastesku vastusku anusyūtashakte; lit. the power (shakti) which is "sewn into" or interweaved with all things. For nothing is or acts but by Her power and 12. Samastasvarūpe. this existence and action is Her power that is Herself.

Who dost assume forms both gross and subtle Thou art spoken of as memory and knowledge And as the want thereof (I).

20

Let all our thoughts be ever of Thee, Oh our Great Lady (2), May all our speech be of, and all our hymn to, Thee, May all we do (3) be homage to Thee. Be ever gracious to and pardon me (4).

CHAPTER XII.

This Chapter gives an exposition of the worship of Shrī or Lakshmī and states Her Bīja (5) and Dhyāna and the Japa and Homa in her Sādhana. Her nine Shaktis (6) are to be invoked round Her Pītha. Verse 29 gives a Dhyāna of Her as Ramā and 32 Shaktis of Ramā are enumerated who should also be worshipped. The worship of Shrī leads to purity; bodily perfection and beauty, intelligence and devotion to Vishnu; and not only the Sādhaka but his bed and all other things belonging to him are purified.

CHAPTER XIII.

At the commencement the Triputā (7) Mantra is indicated. After doing Amganyāsa with that Mantra the

^{1.} For Devi is avidyā (ignorance) as She is also vidyā (knowledge). Through the first She binds and by the second She liberates.

^{2.} Maheshī.

^{3.} That is all bodily action, eating, drinking, sexual intercourse, walking, sleeping etc., which should be offered to Her and thus divinised. In the same way the Hymn to Vishnu in the 21st Chapter of this work contains the fine line—Devesha karmasarvam me bhavedārādhanam tava—"Oh Lord of Devas, all my actions should be worship of Thee."

^{4.} The Prapanchasāra then recites the fruits of this Hymn saying that he who does japa, pūjā and recites this hymn with reverence attains that which is the supreme wealth and abod e. Whoever serves the injunctions becomes both yogī and bhogī, that is, he has according to Tantra both liberation and enjoyment.

^{5.} Shrīm.

^{6.} Verse 8.

^{7.} An antargatā Devī of Tripurā. See Triputāsrotra in Tantrasāra, translated with commentary at page 172 of Arthur and Ellen Avalon's "Hymns to the Goddess."

Sādhaka should meditate on the Devī as on a lotus seat in the heart lotus (1). After Pūjā to Her, Her Avarana Devatās should be worshipped. Her Japa is done 1,200,000 times (twelve lakhs). In vv. 4 and 5 Her Dhyana is given. v. 10, the Dharani Bija is indicated. The Rishi is Varāha, the Chhandah is Nivrit, and the Devata is Dharani. follows Tvarita Vidya who is so-called because She grants success to Her worshippers very speedily. The worshipper of this Tvarita mantra is tempted by celestial damsels. If the Sādhaka overcomes these temptations then Devī Tvaritā grants all his desires. Totalāvidhi is described in vv. 64-66. Then Nitya Mantra is indicated and the mode of Her worship laid down. V. 84 says that (amongst other fruit secured by this Mantra) if he who is initiated therein thinks of a woman and makes Japa of this Mantra a thousand times, even when lying on his bed (2), then that woman becomes so maddened by the arrows of Madana the God of love that she comes running to him.

CHAPTER XIV

Deals with the worship of Durgā. Her Dhyāna is given in v. 4 In v. 7, Her nine Shaktis are given. Vv. 11 and 12 enumerate Her weapons, and another set of Shaktis. Again in v. 31 further Shaktis are given. One of the fruits of Her puja is declared to be the power to bring under control even the wives of Kings. Some warrior Shaktis are given in v. 72.

CHAPTER XV

Is concerned with the details of the ritual of the worship of Sārya (Sun) the Sāttvika aspect of Bhuvaneshvarī.

CHAPTER XVI

Indicates the Mantra of Chandra (Moon) and deals with His worship. V. 8 gives nine Shaktis of Chandra.

^{1.} That is, not anahata but the small Ishtadevata lotus below it.

^{2.} That is, the mantra is so powerful that it may be recited with success under the casiest conditions.

the Agni mantra is indicated; and at v. 30, the nine Shaktis of Agni are enumerated. The rest of the Chapter is largely concerned with the fruits of the various forms of worship. Chandra is the Rājasa and Agni the Tāmasa aspect of the Devī.

CHAPTER XVII

Treats of the worship of Mahāganesha. Vv. 5-17 give the Dhyāna. V. 22 gives His nine Shaktis. These include Tīvrā, Jvālinī, Bhogadā, Kāmarūpinī, Ugrā, Tejovatī, Satyā, Vighnanāshinī.

CHAPTER XVIII

Contains the Manmatha (1) Mantra. The Dhyāna is in v. 4. His nine Shaktis (v. 6) are Mohanī (She who charms). Kshobhanī (She who perturbs), Trāsī (She who causes anxiety), Stambhanī (She who paralyzes), Ākarshinī (She who attracts), Drāvinī (She who softens), Āhlādinī (She who causes joy), Klinnā (She who moves the heart), Kledinī (She who moistens) (2). His Gāyatrī is given in v. 11, as follows:—Kāmadevāya vidmahe: Pushpavānāya dhīmahi: tānno' namgah prachodayāt. (3) The Mantra is at vv. 12-14 The 16 Ayarana Shaktis are given at vv. 19-21. They are Yuvati (Youthfulness), Vipralambhā (Deception), Jyotsnā (Moonlight or Splendour), Subhrū (Beautiful eyebrows), Madadravā (Soften ing state of love), Suratā (Amorous play), Vārunī (Shakti of Varuna) (4), Lolā (Agitation) (5), Kānti (Beauty) Saudāminī (Lightning), Kāmachhatrā (6) (all which induce passion)

I. "He who agitates the mind" or Kāmadeva "Deva of desire" the God of sexual desire whose mantra is Klīm. Other names of this Deity are Pradyumna "the powerful one" or "He who overcomes all," Kandarpa "He who fills the mind with happiness," Smara "He who pertubs or inflames" and (see pos.) Anamga "The bodiless one." At marriage and when a wife leaves her father's house to go to her husband for the first time petitions ware addressed to Him for children and marital happiness,

^{2.} The above and the avarana Shaktis are simple examples of what is meant by a Devata's Shaktis and are for this purpose enumerated.

^{3. &}quot;Let us know Kāma Deva; let us meditate on Him the arrows of whose bow are made of flowers. May that Bodiless One direct us." Kāma is called the "Bodiless one" as He was consumed by the fire of Shiva when he sought to distract the latter from His yoga.

^{4.} Quære.

^{5.} Or fickle, lustiul: it may also mean the male genitals, as youi is given post.

^{6.} Chhatra ordinarily means umbrella; or all covering things thus the season of spring or the sight of a beautiful woman would be Kāmachhatra,

40

The same

Chandralekhā (The Digits of the moon) (1), Shukī (a female parrot (2), Madanā (Passion of love), Yoni (The female genitals), Māyāvatī (She who deludes). At v. 21 His sixteen servants are given, namely, Shoka (Heat or anguish), Moha (Delusion), Vilasa (Coquetry or play with women), Vibhrama (Perturbation or confusion or amorous gestures), Madanātura (Helpless state induced by passion), Apatrapa (Shamelessness), Yuvā (Male youthfulness) (3), Kāmī (Amorousness), Chyutapushpa (Mango blossom) (4), Ratipriya (Pleasant coition), Grīshma (summer) (5), Tapānta (Rainy season) (6), Urja (Autumn), Hemanta (Dewy season) (7), Shishira (winter), Mada (Spring). The text at vv. 24 and 25 says that at the corners of the Yantra of Madana should be worshipped the play of the amorous sidelong glances (8), the sensuous movements of woman's body (9), the Mādhavī creeper (10), Mālatī flower (11), the gazelle-like eye (Harinākshī) and the entrance-ment of passion (12).

The text then describes (vv. 27 et. seq.) the union of husband and wife (13). The body of man is a manifestation of Aham-

I. Taken collectively as the source of light.

^{2.} A lovesick person as described in the Alamkarashatra keeps a parrot to whom he or she tells his feelings.

^{3.} As yuvatī is a youthful woman.

^{4.} Mangoes blossom mostly in spring the season of love, and one of the God's arrows is made of them. Jayadeva says:—"In spring the cuckoo gladdened by the sight of the mango buds calls sweetly in every forest Kuhu Kuhu. The wind from the Malaya mountain wafts the fragrance of cloves. To wound the heart of woman spring advances with Kāma whose bow is formed of flowers, his bowstring a row of bees, his arrow the budding mango shoot: Krishna now gambols, but the separated lovers endure severe misery."

^{5.} The seasons are companions of Kamadeva; v. post.

See brief discriptions of the six seasons extracted from different Sanskrit authors in Ward's View of the History, etc., of the Hindoos, (1818), Vol. I. p. 519. "In bloom of youth (tormented by desire). The scorching wind is as the breath of the serpuffed up with riches. The world is motionless like the countenance of one (Sūktikarnāmrita).

^{6.} This season the delight of the amorous comes like a king sitting on a cloud formed maddened elephant; the lightning his flag and the thunder his large kettle drum" (Kalidāsa).

^{7.} Kārtika, Agrahāyana: from middle of October to middle of December.

^{8.} Apāmgabhrūvi!āsa,

^{9.} Hāvabhāva, the movements a person makes which indicate desire.

^{10.} Creeper with sweet smelling flowers. married to the Mango tree.

II. A kind of jasmine.

^{12.} Madotkatā.

^{13.} Nijang vanitam; the wife and not some other Shakti,

kāra (1) and is the abode of error (2). Woman is Buddhi (3). These two are united in the Chittayoni (4), that is, in that mental function of the Antahkarana which is here figuratively Ahamkāra is regarded as the Yoni or womb of Buddhi. thus united with Buddhi and husband with wife (5). husband is to think of himself as Madana (6) in the form of fire and of his Shiva (7) as a flame of fire. Let him embrace her who is overspread by its flame and let him sip with his tongue the nectar of her teeth and tongue. Let him think of his beautiful wife (8) as the embodiment of nectar whose body (9) is as it were the butter (10) which is melted in that fire. Let him touch her arms thinking them to be the flowery arrows The Mantrin should keep his self-control and take care not to injure the Jīva (11). In all the stages of passion (rati) he should be self-controlled. Thus should one's own beloved be worshipped (bhajet). If it be done thus then she who is struck by the arrows of Kāma follows her husband like a shadow even in another world (12).

At v. 40 is given the Mantra of Krishna; the Rishi of which is Nārada, the metre (chhandah) Gāyatrī (13) and the Devatā Krishna. At v. 43 is the general Dhyāna of Krishna and in v. 47 His Dhyāna as He should be meditated on in the morning is described. Then He is thought of as a child of the colour of a blue lotus with a girdle of little bells covering his waist, thighs and buttocks. His throat is adorned by large and shining tiger claws. His face smiles happily like a lotus. It is He who killed the demons Shakata (14) and Pūtanā (15).

- 1. Vilasadahanikāratanu.
- 2. Vibhramāspadībhūta, for it is tamoguna.
- 3. Buddhisharīrā nārī.
- 4. Chittayonim adhigachchhet.
- 5. As in the Jiva the Ahamkāra and Buddhi which are in it unite in its own Chitta, so restraining the body let the Mantrin unite with his own wife alone.
 - 6. He thinks of his vrittis as being the embodiment of Kāma the God of Love.
 - 7. The limga.
 - 8. Lit. the "slender one" -tanvītanu.
 - 9. Lit. the Mandanagara.
- 10. Navanīta. In Homa clarified butter is poured into the fire and sexual union is one of the fire fires.
- 11. That is, he should not over-exert himself and thus injuriously affect his ajapā-mantra, or vital breath. Padmapāda refers to Kāmashāstra.
 - 12. Bhavantare; or (may be) another birth.
 - 13. There is here the same divisions as in the ordinary Gayatri.
- 14. A demon who attempted to fall on and crush the infant Krishna who with His foot killed him.
- 15. Kamsa sent Pūtanā, the milk of whose breasts was poison, to Krishna; but He sucked her life away. See Devībhāgavata Purāna, IV. 24.

He is the Govinda to whom Shamkara, Indra and others do obeisance.

At v. 48 is the midday meditation (Dhyāna). Let the worshipper then think of Him as Mukunda lustrous as the full blown lotus, with eyes like blue lotuses, surrounded by cows and herdswomen (Gopīs), as one Who has conquered all His enemies, Whose pure smile is like the white jasmine and the Mandāra flowers. His head is adorned with peacock feathers. He is the strong lustrous One habited in yellow raiment. Those who thus worship Him gain wealth (I).

At v. 49 is given the evening Dhyāna. He is then contemplated upon as the unconquerable One Who by His valour has laid in the dust all His enemies and "has lightened the weight of this Earth" (2). Who is ever surrounded by great Rishis such as Nārada and others who desire to learn from him the true meaning of Tattva. He is pure, incomparable, imperishable and luminously blue. He is the Vāsudeva "Who steals (3) the creation and maintenance of the universe" and Who grants Liberation.

CHAPTER XIX

Deals with Yoga. The Pranava (Om) is the Kalpa tree of all desires and the grantor of Liberation. The Dhyāna is given in v. 4 of Omkāra or the Pranava as representing Vishnu. Vv. 8-12 give the Avarana devatās of Vishnu and their respective Shaktis. At verse 14 Yoga is spoken of. Yoga is defined as the constant uninterrupted vision in oneself of the Atmā which is without hands, feet, mouth or other limb or body (4).

The faults which are impediments (Dūshana) of Yoga are enumerated, viz.:—Kāma (lust), Kopa (anger), Lobha (greed), Pramoha (ignorance), Mada (pride), Matsaratā (envy). In verse 16 the well known Amgas of Yoga such as Yama and so forth are given and then defined. The several names of Omkāra follow (v. 34).

I. This is the Rajasika form, as the morning form is Sattvika from which no material fruit is gained but the gifts of the spirit only.

^{2.} By the removal of iniquity.

^{3.} That is, He destroys the world. This is the Rudramurti.

^{4.} Kara-pāda-mukhādivihīnam anāratadrishyam ananyagam ātmapadam Yamihātmani pashyati tattvavida stamimam kila yogamiti bruvate.

V. 42 describes how the different parts of Omkāra are dissolved in Shānta. A is dissolved (Samharet) in U, U in M, M in Bindu, Bindu in Nāda, Nāda in Shakti and Shakti in Shānta.

Five states (Avasthās) of consciousness are given (v. 46) and not four, viz.:—Jāgrat (waking), Svapna (dream sleep), Sushupti (dreamless slumber), Turīya (the fourth state) and Tadatīta (that which is above the fourth) (1). They are then defined. Jagrat is that enjoyment which the Atma enjoys by the aid of its own senses (Indriyas) (2). Svapna is that feeling or perception (Anubhava) which exists through these senses when devoid of consciousness (Samjnā) (3); Sushupti is that condition of quietude which is caused by the effortless state of the Atmā (4). Turīya is the state when the Atmā sees the Supreme with unclouded vision (Chetas) (5). The fifth state is that which immediately precedes Liberation (Mukti) and is defined as "that condition where the Yogi realises the inseparateness of Atmā and Paramātmā. From this state Liberation is not far" (6). When Pavana (Vāyu) is in the subtle Pashyantī (7) and in Madhyamā (7) and Vaikharī (7) Vaikharī (7) when at the end of Sushumnā (8) then Jagrat is the utterance of the Bija, Bindu is Svapna, Sushupti is Nāda, Shakti is Turīya and Shānta is Laya (absorption) which is beyond Turīya.

^{1.} So the Devī, in the Lalitā, is addressed as Saryāvasthāvivarjitā, that is, "transcending all the states." Three Sūtras in the Shiva Sūtras describe this state. See Bhūskararāya's Comm. on Lalitā V. 63.

^{2.} Svair indriyair yadātmā bhunkte bhogān sa jāgaro bhavati. See Introduction to The Serpent Power.

^{3.} Samjnārahitair api tair asyānubhavo bhavet punah svapnah; that is, apparently when the sense organs cease to act directly on new objects of their functioning and Ātmā is conscious of mental images generated by those senses when in the Jāgrat state.

^{4.} Ātmanirudyuktatayā nairākulyam bhavet sushuptir api.

^{5.} Pashyati param yadātmā nistamasā chetasā turīyam tat.

^{6.} Ātmaparamātmapadayor abhedato vyāpnuyād yadā yogī,

Tachcha turiyātītam tasyāpi bhavenna dūrato muktih.

What is here referred to is that which is called Jivanmukti. When the body is relinquished there follows complete or bodiless Mukti (Videha Kaivalya).

^{7.} The subtle states (bhava) of sound so named.

^{8. &}quot;At the end of Sushumna." The end is just below the twelve-petalled lotus which rests on the upper end of Sushumna. Here the meaning may be towards the end,

Sūks/mākhyāyāni pashyantyāni madhyamākhyavaikharyo/.

Sasushumnāgragayor api yunjyājjāgradādil hih pavanam.

Mahāvishnu then says:—In leaving the body, entering another body and re-entering one's own body the places of exit and entry are the Amgushtha (either thumb or great toe), Gulpha (the ankle), Jānu (knee), Guda (anus), Sīvanī (frænum of prepuce or quære glans penis), Medhra (penis), Nābhi (navel), Hridaya (heart), Grīvā (neck), Lambikāgra (tip of the tongue), Nāsā (nose), Bhrūmadhyalalātāgra (middle of eyebrows on the forehead).

He then speaks of the conquest of, or power of control over, the five elements. This is done through their respective Shaktis and Bijas, with which the self is identified (1). Thus to control fire the self is made one with its Shakti and Bija (v. 56). He then describes the three states (2) of Siddhi power) and the eight Siddhis; to possess all of which is to be Tīvanmukta.

CHAPTER XX.

Deals with the meaning of the eight-letter Mantra of Nārāyana "Om namah Nārāyanāya. The meaning is that Tāra (Om) arises from Shakti and means So'ham ("I am He"). Na and Mah are negatives. Nā is water, Rā is fire, Ya is air, Na is earth; and the last Ya is there as a case-The Rishi of the Mantra is Sādhyanārāyana, the ending (3). metre is Gāyatrī and the Devatā is Paramātmā. Verse 7 gives the Dhyana of Mukunda (4). In the Sadhana of this Mantra the body of the Sādhaka is the Pītha. that when Nyasa is done with the letters of this Mantra then the Mantrin becomes the object of his own worship for he is personally composed of the letters of the Mantra.

At v. 60 the Mahāvishnu enumerates the ten Avātaras of Vishnu omitting Buddha and substituting Balarama (5).

4. A title of Vishnu as the Giver of Liberation,

I. Shaktibhish cha tadbījai sārūpyam ātmanash cha pratinītvā; that is (to translate literally) by inducing a state of sameness (sārūpyam ātmanah) of the self (of the operator) with the Shakti and Bīja (of the elements).

^{2.} That is, signs of approaching Siddhi or possession of Siddhi. The three states are; prasūchika ("indicative" e. g., physical signs such as thrill, hair standing on end (pulaka), etc.); pratyaya ("conviction," e. g., beatitude, restraint of breath, etc.), and the third is Siddhi itself which is of various kinds, the chief enumeration being eight. 3. No more is said in the text, but the meaning is "I am He and not the five elements (named)."

^{4.} A title of visiting, it may be noted, was not, as is commonly supposed the first 5. Shākyamuni Gautama, it may be noted, was not, as is commonly supposed the first 5. Snakyamum can shape and systematised the teachings of other Buddhas who Buddha. He merely gave shape and systematised the teachings of other Buddhas who preceded him. Both Buddhistik and Brahmanik writings of old prove this.

Vv. 21-24 state the Kirītādi Mantra (1). The Shaktis of the Pitha given in v. 29 are Vimala and others. The rest of the Chapter deals with placing of the jar, Japa, Archana and other ritual details.

CHAPTER XXI

Treats of the twelve Yantras or diagrams of the twelve Rāshis (signs of the Zodiac) (2).

At vv. 54-69 is given a fine Hymn to Vishnu here translated which is directed to be sung for the pleasure of the Deities who are to be worshipped in these Yantras.

HYMN TO VISHNU.(3)

Oh Bhagavan (4), be gracious to me Whose mind is dulled with ignorance; Give me the gift of devotion To the pollen of Thy lotus feet.

Oh Bhagavan, be gracious to me; Thou cannot be imagined, Abode as Thou art of immeasurable lustre, Be gracious, Oh best of Purushas (5), Who allayeth all our pains.

I. The Mantra used in the worship of the ornaments of Vishnu such as crown armlet, necklace, etc.,

^{2.} Mesha (Aries), Vrishabha (Taurus), Mithuna (Gemini), Karkafaka (Cancer), Simha (Leo), Kanya (Virgo), Tūlā (Libra), Vrishchika (Scorpio), Dhanuh (Sagittarius), Makara (Capricornus), Kumbha (Aquarius), Mīna (Pisces); the solar year beginning with the entrance of the sun into Mesha.

^{3.} Ch. 21, v. 54.

^{4.} The Brahman as the possessor of all powers (aishvarya) which belong to Ishvara. This is one of the Saguna aspects of the Brahman.

^{5.} The individual spirit,

3

Oh Isha (1), Oh Stainless One, be gracious to me, Who art the self of the Universe (2) And bliss itself (3); Essence unimagined (4), To Thyself art Thou known only (5).

4

Be gracious to me, Highest of the highest, Who art the Deepest of the deepest:
Be gracious, Oh Goodness and Beauty, Who art Majesty itself to the majestic.
Great Light, be gracious to me.

5

Be gracious, Unmanifested One (6), Ever pervading in that which ever pervades: Minutest of the minute, be gracious; Most loving of the loving, be gracious; Be gracious, Thou Who art the end of all ends.

6

Be gracious to me, Greatest of the Great, Oh Lord of all, Unending One (7), be gracious, Who art eternal, Māyā (8), Holder of the conch (9), Be gracious to us mortals: Oh Mādhava (10), may You be ever victorious.

7

Victory be to Thee, Oh beautiful One! Victory be to Thee Who art gentleness itself!

I. Lord.

^{2.} Vishvātman.

^{3.} Anandatman.

^{4.} Achintyasāra.

^{5.} Svasamvedyasvarūpātman.

^{6.} Avyakta.

^{7.} Ananta. If 'ananya' be read for 'ananta' the meaning will be "Who art inseparate from Thy creatures".

^{8.} Māyātman; Lit. one with or inseparate from Māyā His Shakti.

^{9.} By Shamkha (coneh), says Shamkarāchūrya, is meant Bhūtūdyahamkūra. See this hymn.

^{10.} A title of Vishnu as husband of Ma or Lakshmi.

May You conquer, Oh Keshava (1). Holder of the bow, Destroyer of Keshin (2), Oh Auspicious One, delighter of Nanda (3), May Thou be ever victorious,

8

Victory to Thee In Whose hands are discus and mace (4); Unconquerable One, may You conquer! Thy head is adorned with a crown set with varied gems, Oh Janārdana (5), be ever victorious.

9

The shadow (of the great wings) Of the King of Birds, Thy carrier (6), obscures the Sun; Oh Enemy of Hell (7), salutation to Thee! Oh Madhusudana (8), obeisance to Thee! May Thou be over victorious.

IO

Salutation to Thee, Oh Lotus-eyed! Obeisance to Thee Who art collyrium to our eyes (9)! Salutation to Thee, Destroyer of sin!

I. This epithet of Vishnu has several significations one of which is indicated in the text, viz., He who destroys the Daitya Keshin. Another common definition is Ke jale shava iva bhāti iti Keshava: that is, "he who looks like a corpse in water" referring to the time when after pralaya and at the commencement of the creation of the world Vishnu lay in the ocean of milk (Kshīra-samudra). Other definitions given in the Shabdakalpadruma are:—Ka=Brahmā: Īsha=Rudra: Va=Vayati or "He who at pralaya having surrendered the 3 forms" (mūrti of the Trinity) which are upādhis exists in the form of the one Paramātmā: or Ka—A—Īsha: Ka—Brahmā; A=Vishnu; Isha=Shiva: Keshava is He who controls these three: or Ka—Īsha="He to whom Brahmā and Shiva are son and grandson."

See Vol. XV of this Series.

^{2.} See last note.

^{3.} Foster father of Krishna.

^{4.} Chakra and Gada which are His implements.

^{5.} Epithet of Vishnu as destroyer of the Asuras called Jana who dwell in the ocean; or it also means the "one who is prayed to for the attainment of Purushārtha (that is, Dharma, Artha, Kāma, Moksha). Vāchaspatya Dict.

^{6.} Garuda who is the vehicle (vahana) of Vishnu.

^{7.} Narakārāte. Naraka, usally translated to mean 'hell', means 'rebirth',

^{8.} Epithet of Vishnu as slayer of the Asura Madhu, i. e. Tamo guna

^{9.} Collyrium (anjana) is used to clear the eyes and sight. The Lord clears the spiritual vision of His worshippers and grants them spiritual knowledge.

Obeisance to Thee, Our Lord (1)! Salutation to Thee, Dispeller of all fears!

II

Reverence to Thee, Who dost absorb all things in Thyself, Who hast secured the Kaustubha gem (2). Obeisance to Thee, Who art beyond all sight (3) And beyond all speech.

12

Salutation to Thee Who art beyond all remembrance; Obeisance to Thee Oh Cause in three-fold form (4) Of creation, maintenance and dissolution, Knowable in Thy various partial appearances (5), Salutation to Thee.

13

Salutation to Vishnu Conqueror of the enemies of the Tridasha (6); Paramātmā and Sūrya (7)

I. Ishāna.

A dark gem with the lustre of millions or suns which is worn by Vishnu on His breast. It was formerly in the great ocean but Vishnu having desired it, the gem was on the churning of the ocean secured by Him. See ante p. 34.

^{3.} Nayanātīta. 4. As Brahma, Vishnu and Rudra.

^{5.} Vibhinnajneyāmsha, lit. "Whose various or seperate parts are knowable."
One has in Itself no parts but It displays Itself in various ways in the world. Easuch displays is a partial manifestation. What is seen is in this sense a part of Him.

^{6.} Tridasha is a term for the Devas. Various explanations are given of the word. The simplest is that which makes it equal to $10 \times 3 + 3$ or 33 according to the rule of madhyapadalopa samāsa. These 33 are the following Devas, viz., 12 Suns (Āditya), includes all Devas; meaning trilyā yauvanākhyā dashā yasya. As there are three states called infancy, boyhood and youth, tridasha then means he who has attained the who has the "three," viz., birth, existence, destruction; not in the sense in which these come into existence and exist and when their merit (punya) is exhausted they leave the limited sense of beings who exist until pralaya.—Or tri=thet hree pains (tāpa) for they who are not affected by the three-fold division, of sorrow.

^{7.} Chakrabandhave; lit. "friend of Chakra" which according to Hemādri here means the Sun (Sūrya): for He is the Bharga, the Hiranya Purusha in that golden luminary. See Chhāndogya Upanishad, Adhyāya I, Khanda VI, Rik, 6 and 7.

Who holdeth the discus (1) whereby The array of Thine enemies is destroyed.

14

Thou art in the form of the whole Universe And art worshipped by the whole Universe, Thou art the self of all beings in the Universe (2), Salutation to Thee!

Thou art meditated upon by Yogins.

To Thee Who art the Inner Self (3), obeisance.

15

Salutation to Thee Who art the Giver of enjoyment (4)
To Thy devotees!
Reverence to Thee Who art the Giver of Liberation (5)
The actions of my mind, word and body
Should be meditation on Thee, praise of Thee and obeisance to Thee (6).

16

Oh Lord of Devas (7)!
All my actions should be worship of Thee (8)
And my worldly longings oblation to Thee.

Phalashloka.

The Mantrin (9) who in this manner
Is devotedly attached to the worship of Vishnu
By the doing of Havana, Japa, and Archā (10),
Such an one having certainly obtained all fruits of desire
And being wholly satisfied (11)
Attains that final Liberation (12)
Which is freedom from birth and death.

^{1.} Chakra. 2. Vishvabhūtātmane. 3. Adhyātmarūpine. 4. Bhukti. 5. Mukti.

^{6.} The purposes to which mental, vocal and bodily action should be put are His worship. In meditation (dhyāna) the operation of mind is displayed; in hymns of speech and body are respectively used.

7. Devesha.

^{8.} A fine line. Devesha karmasarvan me bhaved ārādhanam tava. A line wanting in the former edition has been found and printed in this. The Hymn now contains 16 verses. The last line is indicative of renunciation.

g. Mantrin=mantro guptabhāshanam yasya asti. He who has the mantra or secret word. Here used in the general sense of the initiated dovotee.

^{10.} That is, Homa, "recitation" of Mantra and worship with flowers and other upachara,

^{11.} Lit. "having his antaratma fully satisfied." 12. Uttamam muktim.

CHAPTER XXII

Gives the twelve-lettered Mantra (1) of Vishnu; and three kinds of Nyāsa are prescribed with the letters of this Mantra; viz.,—Samhāranyāsa in which Nyāsa begins from the feet and proceeds upwards to the knees, limga, navel, belly, heart, hands, throat, mouth, eyes, head and the crown lock (Shikhā) (2); Srishtinyāsa in which the rite begins with the Shikhā in the reverse way; and lastly, Sthitinyāsa in which the Nyāsa commences in the middle with the heart, goes down to the feet and then from the hand goes to the Shikhā. The first is for the destruction of all Dosha (fault); Srishti is for the creation or production of good; and the object of Sthiti is to gain peace (Shānti).

The Mantras of Sudarshana are given. The Chapter continues with ritual detail. The fruit gained varies with the offering made. Thus by the offering of bael leaf with appropriate Mantras freedom from disease is attained.

CHAPTER XXIII.

Gives several Mantras including that of Vishnu as "The Charmer of the whole Universe" (Trailokyamohana). A remarkable meditation on Him is given in terms of sensuous splendour at vv. 37-49 and which is as follows:—

MEDITATION ON VISHNU.

Think of a beautiful garden of Kalpa trees fragrant with the scent of flowers and musical with the humming of big bees. Therein meditate upon Ramāpati (3), seated on Garuda (4) who is on a red lotus. The husband of Shrī (5) is the colour of a full blown red hibiscus flower and shines with the radiance of ten million rising suns. He is in the full flush of beauteous youth shedding the nectar of His sweet scented presence and lovely form. Kind is He to all. He holds a conch shell, bow, club (Mushala), noose (Pāsha), discus (Chakra), sword, mace (Gadā), goad (Amkusha). His eyes

^{1.} Om Namah Bhagavate Vāsudevāya.

^{2.} Thus Om padbhyām namak (Om, salutation to the feet); Nam jānubhyām namak (Nam, salutation to the knees); Mak limgāya namak (Mak, salutation to the Limga); Bhang nābhaye namak (Bhang, salutation to the navel) and so on, thinking the while of the body of the Ishtadevatā into which the Sādhaka's body is being transformed.

^{3.} The husband of Rama or Shri or Lakshmi; that is, Vishnu.

^{4.} The bird-king who is His vehicle (vahana).

^{5.} Lakshmī.

are fixed in gaze upon the face of Shrī, His spouse who embraces him in the fullness of Her love (I). Shrī is of peerless beauty and like molten gold, joyous and decked with all jewels. She holds a lotus. Her eyes are like lotuses thirsty to drink the honey from His lotus mouth. Such is the thrill (romancha) of Her passion that it has covered Her body with pearly beads of sweat. In attendance upon them are all the attendants, Daityas, Rākshasas (2), Devas with their Gandharvas, Yakshas, Pannagas (3) and the foremost of sages (Muni). Encircling Vishnu and His spouse are their househld women with heavy thighs, hips and breasts (4), sweetly smiling. They look with ardent longing upon Him making obeisance their soft folded hands. Pierced by the arrows of Anamga (5) they move voluptuously (6). Their lips part but scarcely utter a sound for they are tremulous with passion. Their hair and clothes are in disorder. They are shameless with passion (7). Their whole body shakes. They breathe heavily. All steadiness is stolen from them. They are about to fall, rent as they are by the terrible arrows of Manmatha (8). But yet do not fall being strengthened and raised by the beauteous glance of Vishnu. Forming lotuses as it were with their hands (9) they go towards Him and worship His two feet and with the murmur of hardly uttered words and with eyes wet with tears of joy say to Him "Supreme Lord and Husband, be our Refuge" (10).

This meditation is of a typical Vaishnava quality. It is based on the idea which is expressed in the words said by the Vaishnava Gurus or Gossains to their disciples,

"I am Shyāma (Krishna) you are Rādhā.'

In His manifestation as Rādhā He is both the fount of Emotion (Rasa) and Emotion itself which includes the sexual sensation (Shrimgara) and the higher love (Madhura) which in the more spiritually evolved marriage is associated with it. The worshipper rises above the unconscious animal and the evil consciousness so often accompanying this up-

2. Demonic beings.

I. Madotkatā: lit. She is in the extreme entrancement of passion.

Various kinds of lesser divinities (Devayoni). See The Great Liberation Notes. 4. Spashta-kaksha-jaghanastanana-bhārāp. 2 & Notes.

^{5. &}quot;The Bodiless One" a title of Kama, God of sexual desire.

^{7.} Madanavigatalajjaih. See ante p. 40 n. 9. 6. Hāva-bhāva.

^{8.} A title of Kama as he who agitates the mind, See ante, p. 39, n. I. and Ward's Hindoos, II, 177, 178.

^{9.} The hands are put together, with the palms upward and curved like the hollow 10. Bhava parameshvara patih sharanam nah. of a flower.

ward movement in which the passions are regarded as things only of and for the limited self (1). The gratification of sense in serving self alone is a "sowing to the flesh". He therefore identifies himself with Rādhā and thus places himself under the direction of Her Lord with whom She is one and who as the Antaryamin or indwelling Spirit guides and controls the body and its senses. Thus gross desire is purified by its direction towards that abode of Vishnu wherein He as Gopāla plays and becomes as it were the vehicle on which subtle aspiration is made to rest. This inner sentiment has been sometimes exteriorised in accordance with principle of Hindu worship whereby thought being translated into action is, by an established psychological law, reinforced by it. This is exampled by the Sakhibhava of the Vaishnava and certain ritual details in the Rahasyapūjā of the Shākta. A radical analysis af these theories and rites will, I believe, disclose a common ground and object, namely, the control and spiritualization of those passions which if left to themselves become so formidable impediments of spiritual There are of course differences in the methods and devotional concepts:-Thus Vaishnava worship being of a dualistic trend retains the ideal distinctions of sex and person. In Shakti worship the aim is more directly monistic and accordingly the Sādhaka regards himself as the Devī whom he worships and not as the spouse of the Devata even though according to the true inner doctrine governing both modes of adoration the ultimate object of it is one and the same. In his utilization of passion the Hindu has had the sense to know that we must do our market with and according to the funds in our purse. I wish also to add that if the Hindu described that passion in what to the prudish may seem "immodest" detail it was because he found nothing to be ashamed or afraid of in this natural state or function in itself but in its abuse which his Scriptures like any other forbid (2).

The western initiate however in these matters may say that these observations do not exhaust the subject and do not

^{1.} These are the states of what other Tantras call that of the Pashu; thus to take an example, the Kulārnava Tantra calls "drinking as one pleases", pashupāna or the Bipin Chandra Pal to which I refer.

^{2.} These observations are merely here made because to some this kind of devotion ls objectionable. Where (as is the general case) it is not understood the dislike of the special reasons largely peculiar to the race and its circumstances. According to orthodox interpretation it is "the Church's love unto Christ" which is symbolised in the may be found in the Catholic mystics, to which the same kind of criticism has been applied.

touch upon those other principles which have been asserted according to which sexual relations or interactions are typal of relations universally existent as well as of all action absolutely; the process of redemption (to use western parlance) moreover being according to this view the assimilation of the earthly to the heavenly planes, all physical, psychic and spiritual life being varying forms and degrees of intensity in the one universal stream of radiant Energy. Criticism however of these views or a further developement of the subject either from the Western or Indian stand-point would carry me beyond the scope of my present purpose.

The Chapter continues with an enunciation of the offerings which should be given and the rules relating to worship. The worshipper of this Mantra, it is said, acquires wealth and freedom from the oppression of his enemies and in the

end attains to the abode of Vishnu.

After the disjointed fashion of several other parts of the work, at v. 64 the magical rites of Stambhana, Mārana and Uchchātana are again referred to though they seem to have no connection with the other subjects of this Chapter.

CHAPTER XXIV

Deals with the Varāha (I), another Vaishnava Mantra. Verse 24 says Earth is in the tusks of Varāha; the Goddess of Speech is in the grunt of this Boar; Air in His breath and the Sun and Moon are in His right and left hands. In His belly are the Vasus (2); in His ear the points of the compass; the two Ashvins (2) are in His eyes; in His feet is the Lotus-born (3); in His heart Hari (4); and in His mouth Shamkara (5). These should all be worshipped separately. The rest of the Chapter deals with the ritual, Nyāsa, Homa, Yantra and so forth connected with this particular Mantra.

CHAPTER XXV

Describes the Nrisimha (6) Mantra and the ritual connected therewith. The Dhyāna will be found in v. 8.

I. The Varaha (boar) incarnation of Vishnu was for the purpose of drawing up with His tusk the Earth which at one of the dissolutions had sunk into the waters.

^{2.} The Devatas of those names. 3. Brahma. 4. Vishnu. 5. Shiva.

^{6.} The man-lion incarnation of Vishnu in which He destroyed the demon Hirany-kashipu. Hiranyakashipu (=mattress of gold) is pride of wealth and power.

CHAPTER XXVI

Deals with the Vishnupanjara Mantra. In v. 21 the Dhyana or formula of meditation on Vishnu is given. rest of the Chapter deals with the ritual.

CHAPTER XXVII

Gives the Prasada Mantra (1) which is so called because it purifies the mind. V. 4 gives the Dhyana of Shiva. five Devatas of this Mantra are the five faces of Shiva, viz. :-Īshāna, Tatpurusha, Aghora, Vāmadeva, Sadyojāta. The Dhyānas of these are given. The Pītha Shaktis are Vāmā, Iveshthā, Raudrī, Kālī, Kalavikarinī, Balavikarinī, pramathinī, Sarvabhūtadamanī and Manonmanī.

Dhyana is given of the various aspects of Shiva (vv. 15; 16). As Sadyojāta He is white like the jasmine (Kunda) and Mandara flowers. He is four-armed holding in His two hands the Veda and a rosary of Rudraksha beads and in the other two he makes the gestures (Mudra) which grant boons (Vara) and dispel fear (Abhaya).

The Vāma Shiva is red; makes the same two gestures and holds an axe and Rudrāksha rosary.

Aghora Shiva who is the dread of the Bodiless One (2) is black with fierce fangs. He holds a Rudrāksha rosary, Veda, Noose, Goad, Drum (Damaru), a staff surmounted with a skull (Khatvāmga), spear and skull (3).

Tatpurusha is of the colour of lightning and making the Vara and Abhaya Mudrās holds the Veda and an axe. the above forms have four faces and four arms.

Ishana or Isha is of the colour of pearl but has five faces (4). He makes the gestures abovenamed and has the weapons in the hands of Aghora. These five are Brahma, Vishnu, Rudra, Ishvara and Shiva. All five forms have three eyes (5).

I. For the Paraprasada Mantra See Ch. IV. of Kularnava Tantra.

^{2.} Kāma, the Deva of sexual desire. According to the reading now adopted, 'tanu' for of aspect with fierce fangs.'

^{3.} Another Dhyana of Aghora is given at v. 18 of Ch. 28.

^{4.} Where Shiva is meditated upon as Sadyojāta, Vāma, etc., collectively He is thought of as with five faces in all. But when the Dhyāna is of one of these forms only then the Mūrti has four or five faces as stated in the text.

^{5.} The central eye of wisdom (jnanachakshuh) situated between the eyebrows.

There is a remarkable (1) Dhyāna of Shiva in v. 41 where He is described as of gracious aspect; seated on a lotus; as it were "a mountain of pearl dust mingled in nectar." He is clad in tiger's skin and decked with ornaments (2); upon His hair high coiled above His head is a digit (Kalā) of the moon (3). He makes the two Mudras abovenamed and holds an axe and a deer (4). He has five faces.

At vv. 55-64 the following Hymn to Shiva is given.

HYMN TO SHIVA

Obeisance To Paramātmā Manifest as Brahmā, Vishnu and Isha (5) Whose power it is to create, preserve and to destroy (6).

2

Obeisance

To Thee, the Lord of creatures, Holder of the trident, Who seemeth terrible to all things born on earth in fourfold way (7)

And yet removes the burden of their worldly pain.

Obeisance to Thee Who didst drink the shining deadly poison, Nilakantha, Whose throat is stained thereby (8) And Who dost devour the Universe (9).

^{1.} Because the ordinary picture of Shiva is that of an ascetic but as appears from the text the Dhyāna varies with the object of worship. When worshipped for prosperity He has fleshly beauty and is decked with all ornaments. He manifests the prosperity which the worshipper desires.

^{2.} Sarvālamkāradīpta.

^{4.} V. 22 of the Mahimnastava of Pushpadanta refers to the incident of Brahmā's lusting after His own daughter Sandhyā and of his transforming Himself into a stag when she to avoid him changed into a hind. Shiva in anger at the act bent his bow against him. The deer which He holds is said by some to be Brahmā. According to others it refers to a gigantic deer sent out to kill Shiva, but which He took in his hand, See Shivajnāna Siddhiyār, Ed. by J. M. N. Pillai, p. 91. Mriga (=deer) means Veda. Shiva for the ordinary man holds a deer in His hand. But the higher Sādhaka sees the Veda or Brahmajnāna.

^{6.} They are the embodiments of these principles.

^{7.} That is, from the womb, (e.g., mammals) from the egg (e.g., birds), moisture (e.g., insects) and the earth (e.g., trees and plants). See ante, p. 8.

^{8.} At the churning of the ocean by the Gods by means of the mountain Mandara and the serpent Vāsuki, there was produced amongst other things churned from the sea a poison which Shiva swallowed to save the world. This stained His neck dark blue whence he is called "Blue neck" (Nīlakantha).

At the dissolution of the world which He as Mahakala effects.

4.

Obeisance to Shambhu (1) Who didst destroy Kāma (2)

Flashing from His central eye dark shining flame,

On Whom meditate Yogīs Freed of all mental pain (3).

5.

Obeisance

To Him Whose body is one with that of His Spouse (4), Who destroyed the sacrifice of Daksha (5), Grantor of the four-fold desires (6),

He Who is subtle (7), the possessor of Maya (8).

Obeisance to Him

In physical form (9); the Primal element (10) Rending His enemies with His trident,

The Destroyer of Kāla (11)

Whose head the cresent moon adorns.

Obeisance

To Him the Naked One

In Whose matted hair are Serpent, Moon and Ganges (12) Whose feet are upon the heads of Devas, Daityas, and

Lords of Asuras,

A form and title of Shiva. Meaning "from Him comes good" or "Who is Bliss." Comm. Ch. IV, v. 18 Hathayogapradīpikā.

God of Desire. See A. & E. Avalon's Hymns to the Goddess, p 39 n (3).

^{3.} In Yoga upon the supression of the activity of the intellectual function, the first and most subtle manifestation of Prakriti or Māyā, there arises the condition of samādhi in which the Ātmā exists in its own true state freed of all pains attendant on its conditioned state.

Ardhanārsihvara; the androgyne form in which half of the body is Shiva and the other half Shakti.

^{5.} See "Principles of Tantra" Vol. 1. p. 104.

^{6.} Dharma, Artha, Kāma and Moksha.

^{7.} Anu: atom. So in Nyāya, ātmā is said to be as fine as an atom. In the next verse His gross aspect is sung.

^{8.} Māyī. He is shaktimān; cf. the line "māyām cha prakritim vidyāt māyinam tu

^{9.} The gross in opposition to the subtle (sūkshma) aspect celebrated in the preceding verse. This body is Māyā or Prakriti which when it is the constituent of the physical world is gross (sthūla).

Mülabhüta.

^{11.} Death or time in which lies the seed of death.

^{12.} The Ganges in its descent from heaven at the call of Bhagiratha was caught in the matted hair of Shiva. It is for this that She is called Bhagirathi. See ante p. 33.

8.

Obeisance, obeisance
To Shamkara (1) besmeared with ashes,
Who is both the manifest and unmanifest (2),
The Grantor both of enjoyment and of Liberation (3) to
His devotees.

9.

Obeisance
To the Enemy of Death and Andhaka (4),
Who is the Destroyer of the cities (5);
Obeisance to Thee Who didst rend the tusked Boar (6),
Obeisance ever to Thee
Entwined with great poisonous serpents,
Who art borne upon a great bull (7).

10

Obeisance ever to the Omnipresent One, Appearing as ether, air, fire, water, earth Sun, sacrifier and moon with nectar rays (8)! Dispeller of the dread of Hell, Mayest Thou both now and here (9) Destroy our wordly fear (10).

I. Shiva. Shamkara = Beneficence.

^{2.} Vyaktāvyaktasvarūpāya. Avyakta is what is unmanifested and vyakta what is manifested. According to Sāmkhya, avyakta is mūlaprakriti and vyakta is a vikriti or transformation and manifestation of Prakriti. According to the Vedānta, Avyakta is Ātmā the Reality and Vyakta the World of appearance.

^{3.} For the Tantra grants both.

^{4.} A great Daitya, son of Hiranyāksha, brother of Hiranyakashipu father of Prahlāda. See Ch. 8. Vāmana Purāna 59, 70. The word also means tamoguna, ignorance.

^{5.} Shiva is Tripurāri exoterically as the destroyer of the Tripura or the three cities of the Asuras, Kamalāksha, Tārakāksha and Vidyunmālī. As the Kālikā Purāna says He is called Tripura because the three gunas are in him. His body becoming triple upon the three-fold manifestation of Brahmā, Vishnu and Rudra. He dissoloves these and He is Destroyer of the three bodies, Sthūla, Sūkshma and Kārana.

^{6.} The Varāha Avatāra of Vishnu slain by Shiva in the form of the animal called Sharabha. Kālikā Purāna, Ch. 29.

^{7.} The Vāhana of Shiva. The bull of Shiva is Vishnu who assumed that form to support Shiva at the time the latter killed Tripura. Shiva had for the purpose of the combat to assume so great a size using as his arrow the Sumeru Mountain that the Earth could not support Him, on which Vishnu assumed the form of a Bull to uphold Him. Vrishabha (Bull) means Dharma. Shiva (Beneficence) rests on Dharma.

^{8.} The eight forms (Ashtamurti) of Shiva. 9. In this world.

^{10.} Bhavabhaya: that is, fear at the thought that we may be born again to suffer miseries which are the necessary attendants of all life in this world.

The rest of the Chapter deals with ritual, v. 68 giving an invocation to Shiva as Hara. Verse 68 says:—

"I adore Hara Who holds a spear and skull and makes the gestures of granting boons and dispelling fear. The Daughter of the Mountain holding in Her left hand a red lotus is seated on His left thigh and with Her right arm clasps His lustrous body."

Verse 71 says that in order to gain prosperity the Lord of Pārvatī should be meditated upon as being as beautiful as the God of Desire (Kāma); with the lustre of gold; seated on a lotus decked with all manner of ornaments. He holds an axe and deer and makes the gesture (Mudrā) of granting boons. His left hand is placed upon the breast of His beloved, Whose right hand rests on His right thigh, and Whose left hand holds a red lotus.

CHAPTER XXVIII

Opens with the Mantra and description of Dakshinā-mūrti, an aspect of Shiva. He is seated under a fig tree (Vata) with one hand on His knee. He is white as milk (Kshīra). A great serpent is coiled around His waist. The crescent moon is on His matted hair. He holds an axe and deer and makes the auspicious (Bhadra) gesture (I). He is surrounded by Shuka and other Munis. "May Bhava grant ye purity of mind (Bhāvashuddhi)." Then follows some ritual in His worship.

Verses 12, 13 give the Mantra of Aghora Rudra and is followed in v. 18 by this invocation. "May Aghora destroy all that is evil to you. He is of fierce mien with three eyes and terrific to behold; dark like the black clouds and clad in red raiment. Great serpents cover His body. He holds an axe, drum, sword, shield, bow, arrow, spear and skull. He it is Who devours inimical Nāgas (2) and evil planets. He ever grants good (that is, to His worshipper)".

The ritual is dealt with up to v. 30. The next verse gives the Mrityunjayamantra; and the Dhyāna of this aspect is at v. 33. The remainder of the Chapter deals with Yantra and other ritual details.

^{1.} That is, Jnanamudra.

CHAPTER XXIX

Commences with the Mantra of Ardhanārīshvara (1). The Dhyana of Umesha is thus given at v. 3 after the invocation "May Isha ever protect you." His Shakti forms the (left) half of His body. He is three-eyed. On the coils of His matted hair are a serpent, moon and Ganges (2). He holds serpent, axe, spear, sword, fire (3), skull, arrow and bow. All the Devas lower their heads at His feet,

For the attainment of powers (Vibhūti) the Devatā should be meditated upon (v. 4.) as being in one half of His body, a man of ferocious aspect and in the other half as a voluptuous woman (4), holding in His and Her hands a noose, a red lotus a skull and spear; or (v. 5) She should be thought of as the three-eyed One Who is red of colour, clothed in red raiment, adorned with red ornaments holding a spear in each of Her sixteen uplifted hands.

Rules are then given for Japa, Homa and so forth.

The colour of the Deva varies according to the object of worship (v. 13). When worshipped for Pushtikarma (5) and Shantikarma (6), He is white; for Akarshana and Vashikarana (7), red; for Kshobha and Samstobhana (8), He is the colour of gold; in rites done to drive away (9), torment of the body (10), the colour of smoke (Dhūmra); in rites performed to paralyze (11), yellow; and to gain Liberation, crytalline white (12).

The ritual in the worship of Ardhanārīshvara is dealt with up to v, 30. At v. 31 the Chanda Mantra and at vv. 36, 37 the Chanda Gayatrī are given. The Chapter concludes with other details as to the worship of the fierce aspect of Shiva called Chanda.

5. Ritual done to produce nourishment, growth, increase, advance, prosperity, etc.

6. Ritual done to gain peace of mind and body.

12. It should be noted that in every case the Mantra also changes,

^{1.} The androgyne form of Shiva in which half the body is male (Himself) and half or the body of His spouse (Shakti) is female. See Shāradātilaka, XIX. v. 55 and notes. 3. Vahni.)

^{2.} See p. 56. n 12. This is the Dhyana of Ardhanarishvara; the 4. Hāva-bhāva-lalitārdhanārikam. Dhyana in v. 5 is for Krūraprayoga.

Rites done to attract and control respectively. These and the following are magical rites; portions of the shatkarma, etc.

^{8.} That is, for causing perturbation of the mind and for restraining speech and power of 10. Amgardana. 9. Uchchātana.

CHAPTER XXX.

This is an important Chapter dealing with the Gayatri Mantra. In v. 5 it is explained how the Pranava (1) produced by Prakriti-vikriti is like the humming of bees in the Mūlādhāra (2) and goes upwards along the channel of the Sushumnā (3) in seven stages (4) to the head. V. 6 enumerates the seven Vyāhritis (5). In vv. 7-10 Mahāvishnu teaches what these denote. Bhūh is mere existence alone Bhuvah is elements (Bhūta) and Cause (Sanmātra). (Kārana). Svah is the Guide and the Atmā of all that is (6); Mahah implies Greatness and Light (7); Tat, (Brahman) is Janah because It is all (8). Tapah denotes Inanata (All-knowledge) and Tāpatā (9). Satyam implies Supremacy and Atmatva or the natural state of Atma, that is, Atmā in itself, and eternal Wisdom (Anantajnāna). exoteric "worlds" are thus described as stages of being. The letters of the Pranava are then identified with them. A is Bhuh, U is Bhuvah, M is Svah, Mahah is Bindu, Nāda is Janah, Shakti is Tapah, and Shanta is Satyam the highest of these states (vv. 11, 12).

Having dealt with Om, Mahavishnu deals with each of the words of the Gayatri Mantra (10).

Tat is in the accusative singular. By it reference is made to the first Cause of all substance (Vastu). It exists in the form of fire and energy (Tejorupa) in the disc of the Sun It means the ever-blissful and Supreme (Adityamandala). Brahman. Savituh is in the genitive singular and is derived from a root which means to bring forth. By this word is implied the source of all animate beings. It is called Vareny-

^{1.} Om. See Shāradātilaka XXI. vv. 1-31 and notes thereto. Rāghava in his Commentary under verse 18 gives the fourth pāda of the Gāyatrī which is recited by the seeker of Liberation. It is Parorajase sāvadom.

^{2.} The lowest of the centres (Shatchakra). See A. Avalon's "The Serpent Power." 3. The nerve (Nadī) of that name v. ib.

^{4.} The six Chakras and the Sahasrāra. See ante p. 43 for the seven parts of the Pranava, also below.

^{5.} That is, the seven upper worlds—Bhūk, Bhuvak, Svak, Mahak, Janak, Tapak, Satyam.

^{8.} Tadeva sarvajanatā tasmāt tad vyāhritirjanah. Janatā = Janasamūhah. 7. Mahattvāt cha mahastvāt cha,

^{9,} This word which is here not translated literally means heating, suffering, and comes from the same root as does tapas or austerity, It means here the sum of distress and suffering to which, through ignorance, humanity is liable. The text here shows that the Gayatri mantra as a whole and in its parts is one with the Brahman.

^{10.} Tat savitur varenyam bhargo devasya dhimahi dhiyo yo nah prachodayat.

am because it is the Excellent One to Whom service should be rendered, adoration offered, and prayer said. The text reads these three words as composed of eight letters (Akshara) and says that their Vyāhriti is Bhūh.

Bharga is so called because It destroys sin and is propitious to the devotee. Devasya implies that It has the luminous quality of light and is possessed of the power of giving rain and the like. Dhīmahi is derived from the root dhyai which means to think. "Let us here remember that the Deva who can be seen by the celestial eyes of Nigama (1) and knowledge (Vidyā) is golden (Hiranmaya) and ever in the Sun, His lustre knows no diminution. Ever should we think what is subtle that I am (yah sūkshmah so'ham)." Bhuvah is the Vyāhriti of these second three words composed of eight letters.

Dhiyo (2) means Buddhi in the accusative plural. Yah, the masculine gender being here used for the neuter (3) for the sake of the metre. It therefore stands for Yat. Yat is the incomparable Energy (Tejas) which pervades all the Vedas. It destroys the sin of the devotee. Nah (our) is the genitive plural of Asmad. Prachodayat means "May it send us in the path of prayer' (Prārthanā) (4). Svah is the Vyāhriti of the third set of eight letters (vv. 13-26).

This Mantra of ten words is thus divided into three sections of eight letters each; but it can also be divided into four sections of six letters each. The Mahavishnu concludes by saying "May the excellent and Supreme Spirit (Bharga) of the Creative Lord (Deva Savita) on Whom we meditate ever guide and direct our minds."

He then proceeds to speak of the Shirah (head) of Gayatri. Apah, Jyotih, Rasa are the energy (Tejas) of Soma and Agni (5). The Universe is in the nature of this (Tadatmakam). It is Nectar (Amrita) because it is undestructible. By reason of this and His multiplicity or all-pervadingness Brahman is so called. Brahman who is Bliss itself (Anandatmaka) and Satya (Truth) (6) and Jnana (Knowledge or Consciousness) is Bhuh

t. A term for the Veda, and in the special sense Tantra.

^{3.} Yat as corresponding with Tat. 2. Dhiyah, changed by the rule of Sandhi.

^{4.} Ordinarily it is said "in the path of dharma, artha, kāma, moksha" But if prayer is made to God it must be for these for they include all man's aims.

^{5.} By Soma and Agni, Prakriti and Purusha are meant. The Shirah of the Gayatri īs:—Om āpo jyotī raso'mritam bhūrbhuvah svarom.

^{6.} Sat is existence and truth (Satya) alone exists. Here the existence of the Brahman who is Sat, Chit, Ananda is meant. The text is capable of other interpretations.

Bhuvah, Svah, It has already been shown that "So'ham" "I am He" is Om. Thus this Mantra is the Shirah of the Gāyatrī (1). Thus concluding the exposition of the points (Lakshana) of the Mantra, Mahāvishnu says that the faithful Sādhaka who worships with desire (2) obtains the fulfilment

thereof and he who seeks Liberation gets it.

Then follow rules of ablutions in Gāyatrī Sādhana. Vv. 40-45 deal with the Rishis, Devatās and metre of Pranava, the Vyāhritis and the Gāyatrī. The mode of doing Nyāsa is also stated. Verses 46-50 describe the way Upāsanā, Japa, Svādhyāya (3), Prānāyāma and Dhyāna in Her subtle form, of the Gāyatri are to be done. V. 60 gives a Dhyāna of Tārinī (Gāyatrī) (4), in her gross form with four faces which are white, yellow, red and black; Her body being composed of the 24 letters of the Gāyatrī. V. 61 speaks of the worship of the Sun and His Shaktis. Mahāvishnu concludes by saying "I have now spoken of the secret of the Vedas knowable only by very pure Yogīs. He who in his Japa, Homa. and Dhyāna worships Omkāra in this way is freed of all Karma and attains Liberation."

CHAPTER XXXI

Commences with the Trishtubh Mantra (5) which is Vedīk; the Dhyāna of the Adhi-Devī of the Mantra who is Kātyāyanī is given in v. 9 and Her nine Shaktis in vv. 13, 14. In vv. 18-23 are to be found the names of the Shaktis of the letters of the Mantra. It is noted that the number of Japa prescribed (v. 25.) for this Mantra is twice that of the Gayatri. The Mantra which is composed of 44 letters, if reversed, becomes the (v. 29) Astra (weapon) mantra and is divided into eight sections which identified with various things, the senses of knowledge, the senses of action, the five elements and so forth (vv. 30-34). From these 44 letters issue 44 Vahni Devatās, each of whom is attended by 5 Shaktis; each of whom is attended by five handmaidens; each of whom is again attended by 16 handmaidens; each of whom again is attended by millions upon millions of handmaidens (40-43).

2. That is Sakāma Sādhana or worship done to gain an object.

^{1.} The Mantra at p. 61 n. 5 always precedes the Gayatri.

Rite whereby oneness of the Mantra with the Devatā thereof is realised.
 She who saves: for that is what of the Gāyatrī mantra does to its singer.

^{5.} See Shāradātilaka, Ch. xxi, vv, 32 et. seq. Rāghava gives the Mantra and other details. The Devatā of the Mantra is Agni.

In v. 48 the Nakshatras (1) are divided into three classes; human (Mānusha), demonic (Asura) and celestial (Daiva). Their place in magical rites is also shown.

From verse 55 to the end of the Chapter Mahavishnu speaks of the magical rites relating to Stambhana, Vashīkarana, Akarshana, Vidveshana, Vimohana, Mārana, Amgahanikarana (2) and so forth; and the means to be taken to counteract these operations when done by others. It is noteworthy here and in many other places that the most diverse matters are placed together. This is also the case with many verses which seem hardly in their proper place, suggesting a doubt as to the accuracy of the order in which the copying has been done.

CHAPTER XXXII

Deals with the Lavana Mantra and Mārana, Vashīkarana and other magical rites. Verse 8 gives the Dhyana of Kātyāyanī a form of Durgā. Her body is like the "friend of air" (3). She has three eyes and wears a bright crown. She holds discus (Chakra), conch, sword and spear and is the Destructress of many Daityas. Dhyanas are also given of Ratri (night), Agni and Bhadrakālī with prayers to these Deities. The fifth Mantra, it is said, is from the Atharva Veda.

CHAPTER XXXIII

Deals with the Anushtubh Mantra (4) of 32 letters which is Vedik; the Dhyana of the Deva of the Mantra who is Rudra is given in v. 8 and the 32 Shaktis in vv. 12-14. Then follow ritual details. At vv. 27, 28, a Mantra of a 100 letters (Shatākshara) is mentioned. It is formed by the junction of Gāyatrī, Trishtubh and Anushtubh Mantras. These three Mantras are respectively Sun, Fire and Moon. The Devatā of the combined Mantra is (v. 31) the supreme Mahah who grants Liberation and of whom Shruti speaks. Vv. 60 et seq give the Nyāsa and other rites in connection

^{1.} See p. 25, n, 5 ante. 2. Paralyzing, bringing under control, attracting, causing dissension, bewildering, killing, limb-destroying. Thus if Homa is done to Black Durgā in the manner described an enemy is killed and so forth.

3. Pavanasakha: Fire is so called.

^{4.} The Shāradātilaka, Ch. xxiii, deals with this Mantra and Rāghava cites it.

with this Mantra. This is followed by (vv. 43-47) the Samvādasūkta a Mantra of Samvāda-samjnānāgni and the rites relating thereto. At v. 56 is given the Rik and at v. 59 Dhyāna of Varuna the predominating colour which the meditation seeks to excite being white. Ritual details as regards His worship follow.

CHAPTER XXXIV

Commences with rules relating to the drawing of diagrams (Yantra). Verse 33 describes a Yantra whereby the Sādhaka can make a woman desire him. Vv. 34-36 gives the Brahmashrī Mantra the Devatā of which is Gaurī. At v. 38 is a Dhyāna of Pārvatī. This is followed by a number of Mantras and Dhyānas of the Devatās thereof: the Rājamukhī (43-45); the Annapradāyaka (v. 51); Annapūrnā (v. 54); Vrihaspati (v. 60); Shukra (v. 63) and Vyāsa (v. 65) Mantras. In verse 66 the Dhyāna of Vyāsa is given. Verse 72 gives the Mantra and v. 74 the Dhyāna of Ādyā as Ashvārūdhā (Seated on a horse).

CHAPTER XXXV

Gives the Prānapratishthā Mantra used in the invocation of the Devatā into the Yantra or image to be worshipped.

At v. 7, a Dhyāna of Prānashakti is given in which She is represented as of the colour of the rising sun with three eyes and large full rounded breasts (1) seated on a full blown lotus which is on a boat in an ocean of blood (Raktāmbhodhi); holding a noose, a bow of sugarcane, a goad, five arrows (2) and Asrik-kapāla (3). Her Dūtīs or Shaktis are stated in verse 12.

CHAPTER XXXVI

Begins with some verses as to the causes of childlessness which are put down to want of faith, worship, charity, decrying

^{1.} Pinavakshoruhādhyā.

^{2.} See A. & E. Avalon's "Hymns to the Goddess", p. 28, n. 9.

^{3.} Skull full of blood,

(Nindaka) one's wife and so forth: and vv. 8-21 deal with the rites to be performed to cure this defect. Then follows an enunciation of the proper characteristics of a Guru (vv. 22-32) and of a disciple (vv. 32-41). If the disciple has the defects which are mentioned in vv. 42-48 he should be rejected and if a Guru received such a person as his disciple then the fault (Dosha) of the latter affects the Guru just as that of the minister affects the king, and the sins of a wife affect her If through either cupidity or affection a Guru initiates such a faulty disciple then the curse of the Devata talls upon both (vv. 49.51).

Mahavishnu then speaks of the devotion which a disciple should exhibit towards his Guru or spiritual director and which is to be like that which should be shown to mother and father, to Vishnu and Shiva (vv. 51-52). One should not cross anything belonging to, or connected with the Guru, not even his shadow; nor should there be association with his Great reverence and selfrestraint should be shown whilst in his house. Therein there should be no anger and Quarelling, lust, loud talk, lies, sloth and idle disputation; nor any easing of nature, sexual intercourse, spitting, vomiting; or traffic by way of buying, selling, or lending (vv. 53.55). The Guru's command should not be disobeyed. What he orders, that the disciple should do at once and unhesitatingly and without attempting to discuss whether it is right or wrong (1). In short the disciple should by action, mind and speech, worship his Guru with a guileless and faithful heart. At v. 59 it is said that one should never do anything which offends others, however much we may desire it even in so small a matter as dress.

At v. 62 Mahāvishnu addressing Brahmā says "Oh Lotusborn One, in this Tantra (2) I have shown thee the Prapancha (3) in its five-fold aspect."

This Chapter and the work concludes with the following invocation.

^{1.} Ishtam vanishtam adishtam guruna yattu gurvapi, Tvarayā parayā kuryād buddhyā samyag ajihmayā (V. 56).

This appears to solve in an extreme sense a point raised by St. Alphonsus Liguori as to the duties of a penitent towards his spiritual director, but possibly as in the case of all general rules there may be some exception here.

^{2.} Tantre'smin. See ante p. 4

^{3.} See ante p. I.

Obeisance to Him Who is Energy and Light (1) itself In Whom are the products of Prakriti (2), Sun, Moon and Fire (3) Which have sprung from the Tara and other Bijas (4) And which have their motion and increase In Him.

CALCUTTA; The 24th January 1914.

ARTHUR AVALON.

^{1.} Tejas.

^{2.} Lit. the Vikritis of Prakriti. See ante p. 7.

^{3.} Not merely the luminaries and elements so named but that also for which they stand as symbols.

^{4.} That is, from Om and other "Seed-mantras,"

POSTSCRIPT

In the present edition the text has been rearranged. This In the present edition the text has Commentary by Padma-has been done in accordance with the Commentary by Padma-the first time. The two pādāchārya, now published for the first time. manuscripts available to the editor at the time the book was first published as Vol. III in this series, had the chapters in the order as in the book then published. There were some misgivings as to the correctness of the order in which the chapters were placed. Chapter 36 of that edition is devoted to Vishnu rituals and its proper place, it was felt, was with the group of chapters dealing with the Vishnu aspect of the Supreme Being. In the same way Chapter 33 in that edition should, it was felt, come at the end of the Book. But editors of any Shāstra have to be very reluctant to interfere with the text of their own motion as a rule, and should be more so in the case of Mantra-shāstra. It was on this account that the book was printed as it was in the manuscripts. Almost simultaneously with the publication by us of the Prapanchasara, there was another recension published as part of the collected works of Shamkarāchārya from Srirangam. This publication received the support of the Sringeri Matha. In the Srirangam edition, the text of the Prapanchasāra is divided into 33 chapters, but the matter contained in it is almost identical with that contained in our publication, with this exception, that chapter 36 which is chapter 23 in the present edition is omitted. The reason for the omission may be explained by the fact that the manuscript available to the editors did not contain the chapter. It is called the Gupta Patala or Secret Doctrine by Rāghava Bhatta in his commentary of the Shāradātilaka (Ch. 17. 1). editor of the Srirangam publication has also followed the wise method of not interfering with the text. It has evidently been printed as contained in the manuscript and even some palpable errors have not been set right. The editor, it may reasonably be presumed, hoped that in a subsequent edition the mistakes would be corrected with the help of other manuscripts. In the present edition, the following re-arrangement has been made. Chapter 36 of the first edition is here printed as 23, 34 as 32, 33 as 36, 32 as 34 and Chapter 31 as 33.

Padmapāda was one of the immediate disciples of Samkarāchārya and there can be no greater authority than he, as to the order in which the chapters are to be placed. His commentary named the "Vivarana" is printed here for the

first time. The only other works by him, so far known, are the Panchapādikā which deals with the Vedānta Sūtras and a commentary on the well-known Mantra of five letters of Shiva, (Shivapanchākshara) printed at the end of this book.

It cannot be claimed that the text as published is complete and free from all blemishes. We had a copy of this furnished by the Adyar Library where there are two copies of the Vivarana. A copy was obtained from the manuscript in the collection of the Madras Government. The Asiatic Society of Bengal has a fragment of the Vivarana which contains the commentary of the first eight chapters of the book. The press copy was further read by Mr. Shrīnivāsa Aiyer who compared it with a manuscript in his possession.

The Prayoga-krama dīpikā is a gloss on Padmapāda's Vivarana. Unfortunately, a complete copy of this could not be obtained inspite of all the efforts made. It ends with the ninth chapter of the book. It was felt that as it contained all the chapters dealing with the general principles of Mantra-shāstra, as also the chapters on Sarasvatī and Tripurā, the best thing to do would be to publish it as found. H. H. The late Mahārājādhirāja Rameswar Singh of Darbhanga who glanced through it, considered that in spite of its defective readings in several places, it is of great practical value and supported the view taken by the editor. The Prayoga-krama-dīpikā is meant for the Sādhaka, but even the ordinary reader, whose quest is to trace the philosophical principles underlying the ritualistic practices of the Brahmanik faiths will find much of very great interest to himself.

The Vivarana and the Prayoga-krama dīpikā will help to show him that Brahmanism is not as is commonly, in ignorance, supposed to be a mass of conflicting religious faiths. In Brahmanism, there is one goal for all different forms of Sādhanā and that goal is the Brahman. Unlike the followers of other forms of of religion, the follower of the Brahmanik faith has no quarrel with any one. He is aware that all men cannot have the same temperament and therefore cannot view things in the same way and it is on this account that even within the Brahmanik fold, there are quite a number of different forms of worship or Sādhanā. These are primarily divided into five classes, viz. Shaiva, Shākta, Vaishnava, Saura and Gānapatya. All these five aspects are dealt with in this book. The Prapanchasāra is the first book of its kind. Other eminent writers followed the great master; the

noticeable among these being Lakshmana Deshikendra, Ishānashiva, Krishnānanda and many others less known.

The Vivarana does not give details like Raghava Bhatta for instance, in his commentary on the Shāradātilaka, and Bhaskararaya in the works commented on by him. It is possible that at the time the book was written great details were not needed, as the men of those days were better informed. Or it may be, that he meant it only for that class of readers who did not require any greater help for the understanding of the text. The author of the Prayoga-krama dīpikā, which was evidently written at a much later age, has given these details and made the Vivarana intelligible in places which are obscure for present day learners. We know nothing about the author of the Dīpikā not even his name, but it is evident from his writings that his knowledge of the Shāstra was great and he believed Shamkarāchārya to be the author of the Prapanchasāra and Padmapāda, of the Vivarana.

There are several other commentaries of the Prapanchasara by various writers written at different times. Rāghava Bhatta mentions one by name, viz., the Vijnāna-chandrikā. This book is not so far available. There is another commentary called the Sambandhadīpikā by Uttamabodha. This must have been written after Lakshmanacharya's Sharadatilaka became well known as an authoritative work. Pandit Gurupada Haldar places Lakshmanāchārya in the tenth century of the Christian This is the view of western Missionary writers There is another book by Girvanendra Sarasvatī also. Gīrvānendra says Prapanchasāra-sāra-samgraha. that his Summary of Shamkarāchārya's teachings in the Praparchasara follows the interpretation of a commentary named Sat-sampradāya-sarvasva. Other commentaries are: (1) Prapanchasāra-vyākhyā, (2) Prapanchasāradīpa by Nārāyana, (3) Tattva-dīpikā by Nāgasvāmī, (4) Prapanchasāragūdhārtha-dīpikā by Nityānanda, (5) Vijnāna-dyotinī, (6) Prapanchasāra-vivriti, (7) Prapanchasāra-prayoga-vidhi, (8) Prapanchasāra-sambandha-tīkā and (9) Prapanchasāravritti. These are preserved in the Madras Government manuscript Library. They all say that the book is by Shamkarā-The Tanjore Library, it is said, contains some books, but no details of the same could be obtained. The fact that so many Sādhakas and scholars devoted themselves to the exposition of this book is a sure indication that it must have been written by a man entitled to very great reverence. The Nepal manuscript of the Prapanchasāra, in its colophon, states that the author of the book was Achārya the word being in the plural. And that is how Shamkarāchārya is always designated.

When this book made its first appearance it was noticed in some periodicals and the reviewers occupied themselves merely in trying to prove that the author of the book could not have been Shamkarāchārya. One of these tried to make out that it was the work of the Vaishnava teacher Shamkaradeva of This cannot be accepted, as he flourished about the time of Chaitanyadeva, which is less than 500 years from now. Another critic has attempted to make out that Vishnu-svāmī, the Guru of Vidyāranya, was the author of this book and Vishnu-svāmī flourished in the 13th century. cannot be accepted, as Amalananda-yati, the author of the Kalpataru, has cited texts from the Prapanchasāra as word of Shamkarāchārya and Amalānanda belonged to an age As an instance of the prior to that of Vishnu-svāmī. un informed way the Shāstra is spoken of may be cited the case of H. P. Shāstrī who (Catalogue of Nepal Mss. Vol. 1) says that this book is an original Vaishnava Tantra.

cannot reconcile Critics of evidently this type Great the fact that Shamkarāchārya, the themselves to They seem Monist, could write a work on Mantra-shāstra. to be labouring under the obsession that being a monist, Shamkarāchārya could not have written anything which advocates Sādhanā, as Sādhanā implies dualism, for in it there must be an object of Sādhanā. Orthodox exponents feel that these gentlemen look upon Shamkarāchārya as the holder of a chair in a modern University, whose duty it is to deliver a course of lectures on Monism as a theory, or perhaps, that he was a speculator like some German or other European philosopher who devotes himself to theorise and speculate about transcendental matters. This is mainly due to the fact of their having lost their Indian mind. Western philosophers have not succeeded in moulding the religious life of their countrymen like Shamkarāchārya, and even lesser men did in India.

It is not realised that Shamkarāchārya was not a mere theorist but a Teacher in the right sense of the word, a Guru who sought, and that successfully, not merely to uplift and enlighten the intellect but the very nature of the Sādhaka.

He established four Mathas where the aspirants have, not merely to read the commentaries on the Brahma Sūtras and Upanishads, but to qualify themselves by Sādhanā for an experiential realisation of the teachings of the Vedānta.

His place as an authority on Mantrashāstra is recognised by all eminent writers of old. Even that abstruse logician Bhāskararāya begins his commentary on the Səptashatī Chandī with a salutation of Shamkarāchārya and his four great disciples the foremost among whom was Padmapāda. There Bhāskararāya speaks of Shamkarāchārya as the Guru of the Gurus. His position is not fully understood by the majority of present day scholars who write or speak about him.

As against the opinion of present day critics presumably affected by westernism, we get the testimony of Amalanandayati already cited, the great Rāghava Bhatta author of the Padārthādarsha, Bhāskararāya, an abstruse logician and one of the most authoritative commentators on Mantrashāstra, Mādhavāchārya, whose excellent commentary on the Sūtasamhitā is well-known, Nilakantha author of the Commentary on the Devi Bhagavata and a whole host of other eminent authorities too numerous to mention. It is not realised that the teachings of Mantrashastra are most jealously guarded and it is not possible to interpolate anything, much less substitute the name of one author for another. It is hard to believe that the great men whose names have been given above and who are great not merely as scholars but also as Sādhakas, should be misled. All the men whose names have been given, were men of great critical ability and some of them masters of Nyaya-Darshana. A careful perusal of this book, in spite of some of the defects from which it has not been possible to make it free, will convince the dispassionate reader that there can be no doubt about Shamkara being its This book will also give him a true conception of the Mantrashāstra.

With Indians, as the people of Bhāratavarsha, are called, Vedānta is not mere speculation, but is something which is implanted into the life of the people. Tantra Shāstra is Sādhana Shāstra, and the object of it is to reach the highest Truth, which is the Brahman, the attributeless, impartite Tattva, which is without beginning or end and is the highest Bliss. The Sādhaka has, it is true, in the earlier stages, to have recourse to initiation by the Guru into his Mantra, Devatā and other accessories but he is repeatedly told

to realise his oneness with the Guru, the Mantra, the Devata of his worship and so forth. All the rituals that he has got to perform point to this one end. The image that is selected for him by his Guru as the object of worship, is his image of the Brahman (Svakīyā Brahmamūrti). It is through that image that he realises the Brahman and the image is not an end in The different images used by the five classes worshippers previously mentioned and the many sub-divisions of these five classes, are all images of the Brahman; each class of Sādhaka having its own particular form according to competency (Adhikāra). This fact has been known even to western scholars, as is evident from a book published in the 18th century (Sketches of the Hindus, 2nd Ed. 1792 A. D.) It is there said "Amidst the multiplicity of their idols, all adoration is ultimately directed to Brahman, the Supreme, the Invisible." (Vol. II, page 256). The Sādhaka rises from the gross (Sthūla) to the subtle (Sūkshma) and then to the transcendent (Para) conception of the Supremes Being.

But in spite of this, it is a common pastime among western and westernised critics to make out that the Hindu is an idolator and a polytheist and as a result he is degenerate. Some may say this in ignorance, others with deliberation. Any religion which has a special place of worship is in that sense idolatorous. Primitive races have no images to worship and do not build Churches or temples with that object. It is a well-known fact that the Hos and the Mundaries of Chota-Nagpur, the aboriginal races of the Phillipines do not have images for their worship. The Hindu does not worship many gods. What he does is that he has the same respect for the faith of others as he has for his own.

Although followers of other religious faiths may decry them, the Hindus are prohibited from saying anything in disparagement of the Teachers and Sacred Books of other forms of Sādhanā. They do not also believe in proselytising. They however, at the same time, do not turn away the earnest seeker.

Whatever views may be entertained as to the authorship of this book it should be borne in mind that in his country the position of Shamkarāchārya as a Guru is higher than his position as scholar and philosopher. Others have written commentaries and books on the Vedānta Sūtras and the Upanishads but there is none who is venerated as Shamkara is all over the sacred land of Bhāratavarsha. It may be noted

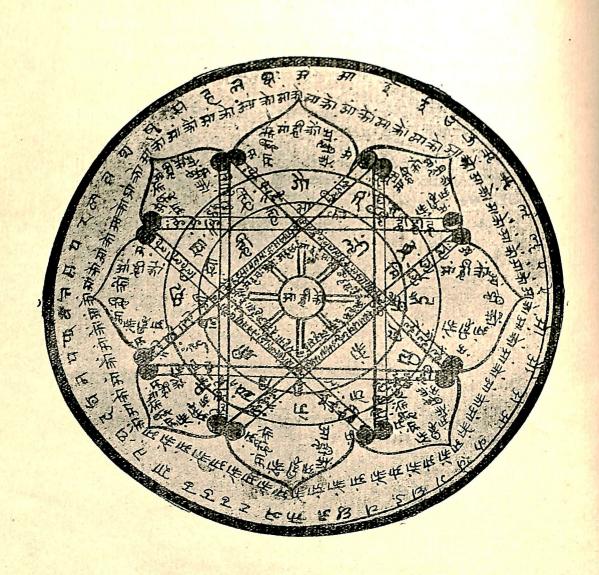
here that even a Roman Catholic Missionary has discovered the harmony of Vedānta with Christian Philosophy ("Vedānta Vindicated" by Rev. J. F. Pessein) and has, so far as his dogmas have permitted him, accepted Shamkara's exposition. The Prapanchasāra, as has already been said, is the first book of its kind and has shown that all the different forms of Sādhanā which these days go under the generic name of Hinduism are in harmony with Vedānta and that all Mantras are meant for the realisation of the Supreme Brahman.

The Introduction has been re-arranged to follow the arrangement of the text in the present edition.

The proofs were read and the table of contents and the alphabetical index of the verses made by Sj. Panchānana Sāmkhya-Vyākaranatīrtha.

June 1935.

A. A.

श्रीश्रीप्रपञ्चसारतन्त्रम्

भगवत्पाद-श्रोमक्कङ्कराचार्यविरचितम्

तिक्छ्य-पद्मपादाचार्यविरिचत-विवरणोपेतम् प्रयोगक्रमदोपिकाख्यविवरणविष्टतिसमितञ्च।

पद्मपादाचार्यविरचित-शिवपञ्चाचरीभाष्यम्।

श्री श्रार्थार एवेलनेन प्रवर्त्तितं पर्यवेचितञ्च।

योयोमज्जगदिक्वताम्बासरस्रतीयीचरणकमलायित-

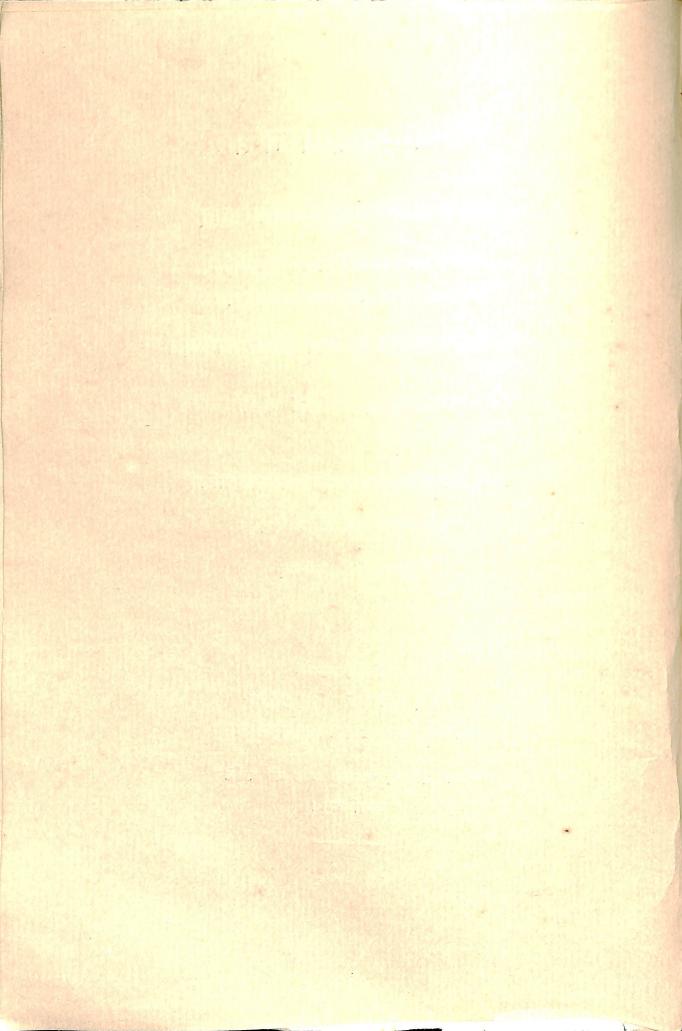
यीत्रटलानन्दसरखतीसम्पादितम्।

श्रादितः विंशपटलान्तम्।

कलिकातानगर्यां
२०१ नं कर्णश्रीयालिस् ध्रीट्स्थसंस्कृतप्रेस डिपजिटरी-भवनात् प्रकाणितम् ।

लग्डनराजधान्यां लुज्याक् एग्ड कीं कर्तृकीण प्रकाशितम् ।

संवत्-१८६२

सूचीपवम्

चिक्किताष्टीकोक्तविषयाः

विषय		पृष्ठाङ्गः	विषय:	पृष्ठाङ्गः
मङ्ग	लाचर णम्	8	पञ्चविंगतितत्त्वम्	१ट
* तन्त्	वावतारप्रयोज नम्	"	प्रकृतिविक्ततिविभागः	"
* ग्र स	विषयस्य पाञ्चविध्यम्	२	प्रक्षते गुण्तयात्मक त्वम्	२०
* स्वर	व्यञ्जनपारायणम्	₹	* ग्रम्यस्य सर्वागमसारत्वोत्तिः	"
* मन	त्रभेदेन पारायणक्रमभेदः	8	 ग्रैवणातादितस्वसमन्वयोतिः: 	"
* ग्रा	दाग्रब्द्युत्पत्तिः	પ્	त्रर्थस्ट्युपसंहारः	२१
्र आर	<mark>एव-शाक्त-शाक्</mark> मवदीचाप्रक	ार: "	अर्थसृष्टे: प्रयोजनम्	"
ब्रह्म	ादीनामुत्यत्ति:	Ę	ग्रब्दब्रह्मोपदेग:	२२
भग	वतः मायिनः स्थानमूर्त्या	दिः ७	चतुर्विधदेहोत्पत्ति:	२३
भग	वत्समीपे ब्रह्मणः प्रश्नः	ع	जरायुजोत्पत्तिः	,,
तत्र	प्रमिताचरोत्ति:	"	मायीयादिमत्त्रत्यम	28
अच	रस्रूपम्	१०	जन्तोः स्त्रीपुंनपुंसकत्वे हेतुः	"
हक	ारस्य सर्वात्मत्व-स्वरूप-		जन्तोरुत्पत्तिप्रकारः	"
व्य	ाप्ति ⁻ कथनम्	99	सुषुन्नादिनाङ्गीनामानि	"
लव	। <mark>दिप्रलयान्तकालभेदकथ</mark>	- 15-	देहेऽहोरातादिक्रम:	२६
	ायु: <mark>परिमाणम्</mark>	१३	चेतनाधातोरागतिः	"
# आग	वादियोग:	88	तत्र मतभेदाः	"
নন্দ	विक्ततिक्रम:	१६	तत्र खिंचान्तः	२७
बिन्त	होर्बिन्दुनादबीजोत्यत्तिः	33 °	मनोबुद्धग्रहङ्गारचित्तानां भेदा	, ,,
प्रस	तेरिच्छासचादि रूपलम्	""	ग्रब्दब्रह्मणोऽभिव्यत्तिः	२८
रवी	त्यत्ति:	68	द्वितीयः पटनः	
	ब्रह्मखरूपम्	"		
महत्	शदिधरान्ततत्त्वोत्पत्तिः	"	गर्भवासवर्णनम्	२८
पञ्चर	नू तस्वरूपम्	१८	देहे प्राणादिदशवायूनां क्रिया	₹0
पञ्चर	पूतकला:	"	वाय्वग्निदोषदूष्यादि	"
अप	द्वीक्ततबीजीदारः	99	प्राणादीनां धर्माः	₹१
# पञ्ची	क्षतबीजीदार:	"	षडूर्पय:। षट्कीशा:	"
पञ्ची	करण <mark>म्</mark>	28	त्रोजोधातृत्यत्तिः	22

प्रपञ्चसारतन्त्रम्

विषय:	पृष्ठाङ्गः	: विषय: पृष्ठाङ्ग
इन्द्रियाणामर्थं विशेषनियमहे	तुः ३१	वीकर्छादिमूर्त्तितच्छ्तिनामानि १ इ
ग्रहणीकयनम्	३२	वर्गीवधः ४४
मूलाधारनिर्णय:	"	, वर्णानामीरणादिशकार: "
षड्रसाः। अन्नपानप्रकारः	,,	, वर्णस्वरूपनिष्यत्तिप्रकार: ४५
वस्तिनिरूपणम्	₹₹	वर्णानां पुंप्रक्षतिवाचक्रमन्त्रत्वम् "
गर्भस्यजन्तृत्पत्तिः	"	, इंस्वरूपस्चना ४६
परापप्यन्यादिभावकथनम्	"	इकारस्य सर्ववणीदिकारणत्वम् "
एषां विव्रति:	"	स्तभनादिप्रयोगप्रकार: ^{४९}
कु ग्ङलिनीव्याप्तिप्रकरणम्		चतुर्धः पटलः
वर्णव्यितिः। ग्रहङ्गारोत्यिति	ा: ३४	
जन्तोः संसारक्रमः	,,,	हकारस्य विश्वयोनित्वम् ४८
 भावानां साप्तविध्यक्षयनम् 	,,	षाङ्गाङ्गन्यासः
कुर्ण्डलिन्याः सर्वात्मलम्	३५	हकारादीनां गुणाः "
कुग्डलिनीविभूति:	"	गुणचतुष्टयक्रयनम्। न्यासक्रमः ५०
गुणनप्रकरणम्	₹€	* पिपासादिन्धासभेदा: ५१
 तिगुणादिष्वागयः 	२७	षड्धन्याससूचनम् ५२
हतीयः पटलः		लिङ्गग्रत्यादिन्यासः "
		स्वरपारायणन्यास: ५३
वर्णविभूतिप्रकरणम्		कुग्ङ लिनीन्यासस्थानकथनम् "
वर्णानामग्नीषोमस्यात्मकत्वम	् ३८	इकारतो ब्रह्मादीनामुत्यत्तः ५8
स्वरस्पर्भव्यापकवर्णनिरूपणम्	"	ग्रजपादिन्धास: "
स्वराणां स्त्रीपुंनपुंसकत्वम्	₹2	हंसस्रक्षणकथनम् ५५
वर्णवीयीद्भवकालः	"	परमात्ममन्त्रोद्वार: "
बिन्दुसर्गयोः शशिस्र्येरूपलम्	80	तारविभूति: ५६
स्पर्शानां पाञ्चविध्यम्	"	यहाणां सूर्यात्मकसंविद्याप्यत्वम् ५०
व्यापकोदयक्रमः	23	त्र <mark>चोरात्रादित्यास: "</mark>
कलानाम-कथनम्	88	राशिमग्डलम् ५८
प्रणवक्षाः	"	राणीनां चरादिभेदः ५८
की गवादिमू चिंतच्छ तिनामानि	82	राशीनां ब्राह्मणादिवणीितः "

ि	ाषय:	पृष्ठाङ्गः	विषय:	पृष्ठाङ्गः
÷	राम्यधिपतिन्यामः	पूट	गन्धाष्टकतैविध्यम्	द३
	राग्निविधादिन्यास:	Ę٥	अष्टितंशत्कलाविनियोगः	33
	नचत्रवेधन्यासः	£ 8	ऋक्पञ्चकेन कुक्सपूरणम्	₹8
	नचत्रवेधन्यासक्रमः	६२	प्राणप्रतिष्ठामन्तः। उपचारभे	दाः ८५
	नचत्रवचकयनम्	€₹	* उपचारमन्त्राः	50
	नचचदेवतान्यासः	"	तैलोक्यमोहनप्रयोगः	52
	तिष्यादिन्यासः	€ 8	षड़ङ्गदेवताध्यानम्	೭೦
	करणन्यासः । हृत्नेखाव्याप्तिः	દ્ ધ	लोकपालास्त्रवर्णादीनि	"
	हृ सेखा ज्ञानेन विष्णुप्राप्तिः	६६	होमप्रकरणम्	58
*	राशिनच्रतनामार्गानुक् व्यम्	"	य्रस्निज्वालनमन्त्रः	"
米	कुलाकुलर्षधनविभागः	७३	अग्निजिह्वानां सांचिकादिभे	दाः ८२
*	मन्त्रश्रु डिक्रमः	"	तन्नामानि	, »
	पञ्चमः पटलः		त्रक्तेरङ्गमूर्त्यादि	55
	दीचाप्रकरणम्		अग्निमन्तः। अग्निधानम्	77
	दीचामन्त्रशब्दयोर्निर्वचनम्		व्याहृतिपूर्वकमनुना होमः	58
	श्राचार्यनियमः	ÉC	गभीधानादिवामस प्रणवेन ह	ोम: "
	वासुमण्डलमानम्	"	* होमद्रव्यपरिमाणविधिः	ट्यू
	वासुदेवाचेनक्रमः	Ęσ	ब्रह्मापेणमनुः	ट्
	वासुवितः । दीचामण्डपाति	" • • •	नच्चत्रादिवलिः	03
	चतुरस्रकुग्डमेखलायोनि-	, 00	ग्रष्टाङ्ग-पञ्चाङ्ग-प्रगाम:	" "
	मानादिकयनम्	७२	त्रभिषेकः	` 22
	षष्ठः पटलः		सप्तमः पटलः	
	ऋषिच्छन्दोदेवतानिस्तिः	30	मालकाप्रकरणम्	
	षड़क्तन्यासे हृदयादिग्रब्दार्थ	E 0	मात्रकाविधानम्	606
	पञ्चाङ्गन्यासपचे नेत्रत्यागः	26	मात्वजामन्त्रर्थादि	"
	उपकरणस्थापननियमः	5 2	भारतीध्यानम्	605
	देवतानां पूजानियमः	"	पुरश्वरणादि। यन्त्रम्	39
	कुभस्थापनविधिः	E 2	नवग्रिनामानि	१०३

	विषय:	पृष्ठाङ्गः	विषय:	मृष्ठा द ्व:
	अष्टमातरः । जपादिफलकथ	न <mark>म् १</mark> ०३	समन्त्रोद्वारनवग्रहहोम:	११८
	कवितासि ज्ञिकर ब्राह्मी छतम्	१०४	भूतमन्त्रेहीम:। भूतमन्त्रोड	ारः "
	अभिषेकफलम्	"	इंसखरूपवर्णनम्	१२०
	 श्रुडादिन्यासभेदाः 	१०५	अगनकाले प्राणाग्निहोताधि	कारः "
	तारकलान्यासविधि:	१०६	अप्राणाग्निहोमक्रमः	22
	क्षेत्रवादिन्यासिविधिः	१०७	होमफलम्	१२३
	अर्डनारी खरध्यानादि	22	दशाचरसरस्तीमन्तः	"
	प्रपञ्चयागविधिः	"	ध्यानम् । पुरश्वरणपूजाप्रयोग	T: १२४
	सप्तग्रहन्यासस्यानम्	१०८	मन्त्रान्तरम्	१२५
	तत्र मन्त्रपञ्चकम्	१०८	ध्यानम्। पुरश्वरणपूजाप्रयोग	π: "
*	नवग्रहन्यासः	>>	वाग्देवीस्तोत्रम्	१२६
	प्रपञ्चयागमन्त्रर्थादि	"	नवमः पटलः	
	तारादिपञ्चमनूनां खरूपव्याप्ती	११०	तिपुराप्रकरणम्	
	खाहाग्रब्दिनिस्तिः	"	त्रिपुराग्रव्दिनिर्वचनम्	१२८
	परमात्ममन्त्रार्थः	22	त्रिपुरामन्त्र:	"
	श्रतिबीज-नेत्रास्त्रमन्त्रार्थः	888	न्यासभेदा:	१२८
	प्रपञ्चयागन्यासक्रमः	"	 णादुकासप्तकादिन्यासः 	१३०
	होमप्रकारः	88€	ध्यानम्	१३१
	जपादावधिकारिनिग्यंय:	"	पुरश्वरणपूजाप्रयोगाः	१३२
	दश्विधन्यासफलकथनम्	११५	वेधकप्राणायामः	"
	प्रपञ्चयागस्य भुतिमुति हेतुता	"	नवयोनिचक्रम्	१३३
	होमद्रव्याणि	22	अष्टी मातर: भैरवाश्व	१₹8
	होमविधि:	88€	वागभवसाधनक्रमः	>>
	तिलकधारणफलम्	680	जपादिनियमस्तत्फलञ्च	१३५
	ग्रष्टमः पटलः		कामराजादिसाधनम्	059
10	प्राणाग्निहोतप्रकरणम्		दश्मः पटलः	
	प्राणाग्निहोत्रविधिः	११८	भुवनेम्बरीप्रकारणम्	
	पञ्चकुग्डेषु वर्णहोमः	"	भुवनेष्वरीमन्त्रः	१३८

विषय:		पृष्ठाङ्गः	विषय:	खाङ:
ऋषादि	यास:	१३८	शक्तिमन्तः। पूजाप्रयोगादि	१५५
भूतशुद्धिः	तमः	१४०	* कलग्रग्रब्दिनवैचनम्	"
दिव्यदेहर	दृष्टिक्रम:	१४१	पुरश्वरणम्	१५६
* ऋावरणा	देन्यासः	१४२	यन्त्रलेखनद्रव्याणि	"
ध्यानम्		88€	भुवनिष्वरीस्तोत्रम्	29
पाशाङ्कु	ग्रग्रव्दनिरुक्तिः	"	द्वाद्शः पटलः	
वरा <mark>भयश</mark>	व्दनिक्ति:	"	लच्मीप्र कर णम्	
त्रिगु चित्र		99	लच्मीमन्तः। ऋषादिन्यासः	१६०
	नां न्यासस्थानानि	888	ध्यानम्। पुरश्वरणम्	"
	ीनां न्यासस्थानानि	· "	होमद्रव्या णि	242
नवग्रितन		"	पीठशक्तयः। आवरणदेवता	
# पीठमन्बः	। मूर्तिमन्त्रः	"	चतुर्व्यूहः। अष्ट्रशतिनामानि	
घटस्थापन	पूरणक्रमः	१८५	ग्रलच्मीनाशकरहोमः	१६२
कुक्भपूरण	द्रव्याणि	"	मन्त्रान्तरम्	"
गायत्रराद	नां ध्यानम्	१४६	ध्यानम्। पुरश्वरणादि	१६३
घटभेदे दे	वताभेद:	"	महालक्षीमन्तः	848
्ञ्रभिषेक:	। पुरश्वरणम्	"	ध्यानम्। पुरश्वरणम्	
व्यापिन्या	देध्यानम्	688	न्त्रीस्क्तविनियोगविधिः	१६५
होमविधि		"	ध्यानम्। पूजा-पुरश्वरणादि	"
योगिनाम	न्तःपूजायाः कर्त्तव्य	वा "	द्दातिंशनान्त्र देवतानामानि	०३९
	दिफलम्	१४८	श्रीसाधकवर्ज नीयानि	,,
and the second second	यन्वनिर्माणप्रकारः	"	स्रीसाधककत्त्रं व्यानि	१६८
यन्त्रे पूजा	प्रयोगः	१५०	वयोदशः पटलः	
एव	ताद्यः पटलः		त्रिपुटाप्र कर णम्	
= = ज्यामा वि	त्यन्त्वविधानम्	१५१	चिपुटामन्तः। तदङ्गर्थादि	१६८
	त्रिं <mark>गः चतुःषष्टिग्र</mark> तार		ध्यानम्। पुरश्वरणस्	,,
घटागैलय		9 4 8	होमद्रव्याणि । सुवनवस्ययोगः	
वटाग्लव पां पाङ्कुः		१५५	धरणीमन्तः। ऋषादि	,,,
पामाङ्कु	441014	(44)	40000	

विषय:	पृष्ठाङ्गः	विषय:	पृष्ठाङ्गः
ध्यानम् । होमादिविधिः	१७१	विषापहृननादिप्रयोगाः	१८८
विरिताप्रकरणम्	१७२	पञ्चदशः पटलः	
विरिताग्रब्दनिर्वचनम्	"	Address of the second	
<mark>्लरितामन्त्रः। अङ्गन्यासादि</mark>	,,	सौरप्रकरणम्	
ध्यानम् । पुरश्वरणपूजाप्रयोगा	: १७३	स्यमन्तः। ऋषादि	१८१
होमद्रव्याणि	१७8	ध्यानम्। पुरश्वरणादि	"
दादगरेखा-दगरेखा-यन्त्रम्	१७५	नवश्रतिनामानि	१८२
यन्त्रलेख्यमन्त्राः	"	पीठमन्त्रः। अर्घ्यदानप्रकारः	"
नवरेखायन्त्रम्	१७६	श्रजपामन्त्रः। ऋषादि	१८३
यन्त्रलेख्यमनुः	ees	ध्यानम् । पुरश्वरणम् । योगभेद	
श्रस्य श्रीकरत्वम्	"	प्रयोजनतिलक्मन्त्रः	१८५
कु म्भयन्त्रम्	92	ध्यानम्। पुरञ्चरणादि	१८€
नित्यामन्त्र:	१७८	श्रघंद्रव्याणि	१८७
ध्यानम् । पुरश्वरणदि	"	ग्रहणान्तिविधानम्	"
नित्याश्रितानामानि	"	होमे समित्रियम:	"
नित्यक्कित्रामन्त्रः	208	सौराष्टाचरमन्त्रः	१८८
ध्यानम्। पुरश्वरणादि	"	ध्यानम् । पुरस्ररणप्रयोगादि	"
यन्त्रम्	१८०	षोड्गः पटलः	
चतुर्देशः पटलः		चन्द्रप्रकरणम्	
दुर्गाप्रकरणम्		चन्द्रमन्त्र:	२००
दुर्गामन्त्रः। ध्यानम्	१८१	ध्यानम्। पुरश्चरणादि	29
पुरश्वरणम्। शक्तिनामानि	"	विद्यामन्तः। ग्रग्निमन्तः	२०२
महासिंहमन्त्रः	"	ध्यानम्। पुर्यरणादि	"
वनदुर्गामन्तः। ऋषादि	१८२	शक्त्र्यादिकयनम्	२०३
	१८३	अग्न्यावाहनमन्तः। ऋषा	दे "
श्रक्तिनामानि। पूजाप्रयोगारि	दे १८४	पुरसरणादि	408
श्रुलिनीदुर्गामन्त्रः	१८७	चतुर्विंशाच्चरमन्तः	"
ऋष्यादि। ध्यानम्। पुरस्र्या	दि १८८	ध्यानम्। पुरश्चरणादि	२०५

विषय:	मृष्ठाङ्गः	विषय: पृ	ष्टाङ्गः
सप्तद्यः पटलः		प्रातमध्याज्ञादिभेदेन ध्यानभेदः	२२२
म हाग णपतिप्रकरणम्		पूजाप्रयोगादि	२ २३
महागणपतिमन्तः	२०८	एकोनविंशः पटलः	
ऋषादि	"		
ध्यानम् । पूजाविधिः	२०८	प्रणवप्रकरणम्	
पुरश्वर <mark>णादि</mark>	२१०	मोचप्रधानप्रणवमन्तः	258
ग्रितामानि	288	विष्णुध्यानम् । पुरश्वरणादि	२२५
आसनमन्तः। तर्पणभेदाः	"	चतुर्ञ्रूहः। शक्तिनामानि	"
गजार्थिन्यतिवार्त्तेव्यम्	२१३	योगलचणम्	२२६
होमभेदाः	"	यमनियमादीनां लचणम्	**
स्तभानकरभूबीजम्	२१ 8	* पद्मासनभद्रासनवज्रासन-	
मन्त्रान्तरम्	"	लचण म्	"
ध्यानम्। पुरश्वरणादि	"	प्राणायामे पचान्तरम्	२२७
चिप्रप्रसादनमन्तः। ऋषा		सक्तीकरणप्रकारः	>>
ध्यानम्। पुरश्वरणादि		पञ्चाग्रनावाधारणे प्रतिपत्तिः	"
* गणेशगायती	"	* वीरासनम्	"
तर्पणप्रकारः	" ২ १७	शोषणदहनादिप्रकारः	२२८
	Handid.	योगप्रयोगेऽवस्थादेशादिनियम	ι: "
ग्रष्टादमः पटलः		सुषुमामध्यगतप्रणवध्यानम्	"
समायप्रकर्णम्		प्रण्वनासन्यासः	२२८
मस्यमन्तः। ऋषादि	२१८	प्रणवस्य वेदादिलोपपादनम्	"
ध्यानम्। पुरश्वरणादि	"	* न्यासक्रमः। प्रणवनामानि	33
प्रतिनामानि । मन्यययन्त्र	न "	मोच्चप्रधानयोगः	२३०
गायती। मालामन्त्रः	२१८	मोच्चसाधनयोगभेदाः	"
मदनविधानम्	२२०	योगिनामवस्थाभेदाः	२३१
ध्यानम्। शक्त्यावरणदेवता	दि "	जागरादिपञ्चावस्थालचणम्	"
प्रयोगयन्त्रम्। होमादि	२२१	जपकाली प्रतिपत्तव्ययोगः	२३२
यष्टाद्याच्ययीकण्मन्तः	२२२	योगक्रमः	"
ध्यानम्। पुरश्वरणादि	"	योगसिडिसूचकावस्थाः	२३३

प्रपञ्चसारतन्त्रम्

विषय:	पृष्ठाङ्गः	विषय:	पृष्ठाङ्गः
त्र गिमाच ष्टेष्वर्याणि	₹₹.	ध्यानम्। पुरव्यरणादि	२५₹
विंशः पटलः		सुदर्भनमन्त्र:	२५४
		दिग्बन्धमन्त्रः	"
नारायणाष्ट्राचरमन्त्रः	₹₹8	अग्निप्राकारमन्त्रः। वर्णेन्यार	H: "
अष्टाचरार्थः। ध्यानम्	>>	सुदर्भनध्यानम्। गायती	२५५
मन्त्रवर्णन्यासक्रमः	२३५	रचाकरमन्त्रः। चक्रयन्त्रम्	92
अष्टाचरे दादशाच्र-		मन्तः। जुभपूरणम्	२५६
मन्त्रान्तर्भावः	२३६्	त्रायुधवर्गाः । शक्तिनामानि	**
अवरतत्व-मूर्तिपञ्चरन्यामी	22	प्रयोगविधि:। स्थाननिर्देशः	22
किरीटादिमन्ताः	"	बलिमन्त्र:	२ ५७
संचेपदीचाविधानम्	२३७	* रचोन्नमन्त्र:	"
गत्त्र्यस्तादीनां नामानि	"	रचाकरयन्त्रम् • • • • • • • • • • • • • • • • • • •	२५८
पञ्चावरणविशाुविधानम्	२३८	रचोन्नमन्तः	"
पूजाप्रयोगादि	"	यन्त्ररचनाविधि:	२६०
एकविंगः पटलः			14
मासयन्त्रप्रकरणम्		वयोविंगः पटलः	
मासयन्वाणां सामान्यलचणम	२४१	चीपुरुषोत्तमप्रकरणम ्	
चरस्थिरोभयराशिक थनम्	"	श्रीपुरुषोत्तममन्त्रः	२६१
ति-षड्-हादश-गुणितयन्त्रम्	22	* दादशाङ्गमन्त्रप्रयोगक्रमः	२६३
द्वादशभानुनामानि	282	 मारणादिप्रयोगमन्ताः 	"
केगवादिपूजामन्त्र:	22	ऋषादि । षड्ङ्गमन्त्रः	२६४
केयवादित्यादिगायत्रीकथनम्	₹8₹	व्यापकमन्त्र:	"
दादशराशियन्त्रम्। तत्पूजा	288	चक्राद्यायुधाष्टकमन्त्राः	२६्५
त्रीहरिस्तोतम्	२५०	गर्डमन्त्र:	>>
दाविंगः पटलः	1.7	त्रैं बोक्यमो हनगायत्रो	"
		श्रीमन्त्र:	99
वासुदेवप्रकरणम्	5 U P	शक्त्यादीनां मन्ताः वैलोक्यमोद्दनध्यानम	» >28
वासुदेवमन्त्रः	२५३	पुरश्वरणादि। होमः	रह्
न्यासन्नमेण संहारसृष्टिस्थितय	>>	Aratalla Land	

विषय:	पृष्ठाङ्गः	विषय:
चतुर्विंशः पटलः		चक्रादिमन
यीकरप्रकरणम्		विश्वरूपध्य
्यीकरमन्तः। ऋषादि। ध्यान	म २७०	जपविधिः।
पुरसरणम् । पूजाप्रयोगादि		चक्रमन्तः।
महावराहमन्त्रः	"	गीतादिमन
ऋषादि । ध्यानभेदाः	२७२	रचादिप्रयो
पूजाप्रयोगः । पुरश्वरणादि	२७३	* मन्त्रप्रयोगः
वराहयन्त्रम्	२७५	सप्त
पञ्चविंगः पटलः		प्रासादप्रक
ट सिंहप्रकरणम्		प्रासादशब्द
नृसिंहानुष्ट्वमन्तः। ऋषादि	३०६	प्रासादमन्त्र
प्रसन्ना प्रतिपत्तिः	,,	ध्यानम् । र
क्रूरा प्रतिपत्तिः	२००	सूर्तिन्यास:
मानसपूजा	99	पीठार्चनिव
पुरश्वरणम्। प्रयोगादि	"	नवपीठशि
 ग्र्इसन्तः । अनन्तमन्त्रः 	"	सद्योजात-व
नृसिं हबीजम्। ऋषादि	२०८	तत्पुरुषेशा
होमादिविधिः	305	पञ्चब्रह्मवि
षड्चरमन्त्रः। ध्यानम्	२६०	षडङ्गमन्त्रः
नृसिंहयत्वम् । रचायत्वम्	२८१	श्रष्ट विंगत्
प्रयोगा दि	>>	* ईशानादीन
षड्विंगः पटलः		न्यासक्रमः।
	6	ग्रैवपञ्चाच्र
विश्रुपञ्चरविधिः	रू	न्यासः। ध्या
विष्णुपञ्जरयन्त्रम्	"	विधानान्तर गोलकन्यास
विखरूपमन्तः	"	गालपा वा ज श्रीशिवस्तव
षोड्गाचरसर्वार्थसाधकमन्त्रः	"	जा।यन्यान

चक्रादिमन्त्रेषु षोडगाच्रयोगः

विषयः पृष्ठाङ्गः

चक्रादिमन्त्रकायनम् २८४

विश्वरूपध्यानम् । प्रयोगादि २८६

जपविधिः । प्रयोगक्रमः २८८

चक्रमन्तः । प्रतिप्रतिः २८८

गौतादिमन्त्रयोगविधः "

रचादिप्रयोगः २८०

मन्त्रप्रयोगक्रमः "

सप्तविंशः पटलः

रणम् इनिवंचनम् २८३ वः। ऋषादि मन्बदेवतानामानि :। पुरश्वरणम् 328 वधि: त्तनामादि वामाघोरध्यानानि ानध्यानक**य**नम् २८५ धानम् ३८€ वान्यासः ां श्रीतमन्त्राः । विनियोगविधिः २८७ (मन्तः। ऋषादि २८८ ानम्। पुरश्वर्यादि (म् तः। जप्यमन्ताः 325 2) शक्तिपञ्चाचर विधानम् 300

प्रपञ्चसारतन्त्रम्

विषय:	पृष्ठाङ्गः	विषय:	पृष्ठाङ्ग:
ध्यानम्। पूजाप्रयोगादि	३०१	प्रणवस्य सानुभवसाधनकथनम्	[३१८
ग्रैवाष्टाच्चरमन्त्र:	22	व्याह्नत्यर्थेकयनम्	३१८
ध्यानम् । ऋषादि	>>	प्रणवव्याद्वतिसस्बन्धः	99
अष्टाविंगः पटलः		ग्रन्त:प्र <mark>ण</mark> वच्याहृति-	
		पचे प्रणवाद्यर्थकयनम्	३२०
दिचिणामूर्तिमन्त्र:	३०२	ध्येयखरूपध्यानप्रकारी	३२१
ऋषादि। धानम्	>>	रसग्रब्दार्थः	₹ ₹₹
पुरस्रयादि। आग्नेयमन्तः	₹०₹	गायत्रीजपविधिः	32
ऋषादि। अघोरध्यानम्	22	निराकार ^{ध्} यानम्	₹₹8
पूजायन्त्रम्। प्रयोगादि	₹08	बहिर्जेपक्रम:	>>
अर्धवक्रप्रधानमन्त्रः	३०५	गायत्रीमन्त्रवर्णपदन्यासः	३२५
ऋषादि। ध्यानम्	"	गायतीध्यानम्। प्रयोगादि	"
पुरश्चर्यादि । प्रणवप्रधानयोग	३०६	एकविंग: पटलः	
बाह्यप्रयोगाङ्गयन्त्रम्	३०७	र्यात्यः, पट्याः	
मध्यबीजप्रधानान्तरयोगः	>>	त्रिष्टुब्विद्याप्रकरणम्	
हतीयबीजप्रधानयोगादिकम्	३०८	ऋषादि। ध्यानम्	३२७
एकोनविंगः पटलः		प्रयोगादि। नवश्रतिनामानि	३२८
चिन्तामणिमन्त्रः	३१०	श्रचरश्रातानामानि	>>
उमेग्रदेवताध्यानम्		अस्त्रमन्तः। पादिविभागः	३२८
अर्धनारीश्वरध्यानम्	"	मन्त्रदेवताङ्गकत्यना	३३०
अधनाराखरचाराः करप्रयोगे ध्यानम् । पुरस्रयाति	"	ग्रतिदुर्गामन्त्रजपनियमः	"
	₹ "	प्रतिलोससन्त्रसाधनविधिः	₹₹१
रोगाद्युपशान्ती प्रयोगभेदाः रचाकरयन्त्रम्। चण्डेखरमन्त्रः		सन्त्ववर्षे देवताव्याप्तिः	"
	₹ ₹₹	त्रावरणदेवताभेदाः	"
चाडगायती । पूजाप्रयोगादि	"	दि <mark>नास्त्रलच</mark> णम्	३३२
विंगः पटलः		क्रत्यास्त्र लचणम्	333
		प्रयोगप्रकारः	358
गायत्रीमन्त्रविधिकयनम्	980	अनुलोसप्रतिलोम-	३३ ५
जपाद्यधिकारनियम:	>>	ध्यानभेदकथनम्	777

विषय:	पृष्ठाङ्गः	्र विषय:	पृष्ठाङ्गः
स्तभादिविधिः	३३६	ऋग्वारुणीविधानम्	३५€
मूर्तिवर्णकथनम्	"	ऋषादि। ध्यानम्	
विविधप्रयोगविधिः	₹₹%	पुरश्वरणम् । होमादिविधिः	"
द्वाविंगः पटलः		* नवशितानामानि	"
लवणमन्त्रः	38€	चतुस्त्रिंशः पटलः	
* चिटिमन्तः	>>	दौर्घायु:प्रदयन्त्रम्	३५ ८
ग्रमिधानम्। यामवतीधान	म् ३४२	ज्वरात्ति हरयन्त्रम्	"
कात्यायनीध्यानम्	"	वश्यकरयन्त्रम्	"
भद्रकालीध्यानम्। पुरस्रयादि		त्राक्षेक्रस्यन्त्रम्	३५८
पुत्तलीप्रयोगादि 💮 💮	"	षड्गुणितप्रयोगः	,,_
उपस्थानमन्ताः	₹88	द्वादशगुणितयन्त्रविशेषः	
प्रयोगभेदा:	३४५	त्राकर्षकरघटागैलयन्त्रम्	" ₹ € °
बलिमन्त्रः	₹8€	स्तीवश्यक्षद्यन्तम्	
बलिदानप्रकारः	₹89		₹ 8
चयस्त्रिंगः पटलः		यन्त्रान्तरम् वध्यक्तदपरयन्त्राणि	"
<mark>ञ्चनुष्ट्रप्रकरण्म्</mark>		याकप्रेकरयन्त्रम्	" ₹ ६२
श्रायु:प्रदोऽनुष्टुब्सन्तः	₹85	ब्रह्मश्रीमन्त्रः	
ऋषादि। ध्यानम्	KALL	ध्यानम्। पुरश्वरणम्	"
त्रावरणदेवताः	" ₹8£	राजमुखी <mark>मन्त्रः</mark>	" ₹ € ₹
मन्त्रवर्णशिक्तिदेवताः	"	वश्यकरप्रयोगान्तरम्	
पुरश्चर्यादि। होमादिविधिः	"	त्रवाधिपतिमन्त्रः	"
ग्रताच्चरमन्तः। ऋषादि	३५०	मन्त्रमूर्तिः। अत्रपूर्णामन्त्रः	" ₹€8
ध्यानम्। पुरस्रयोदि	३५१	ध्यानम्। पूजाप्रयोगः	
संवादस्ताविधानम्	३५२	वृहस्पतिमन्त्रः	»
	200	शुक्रमन्तः। व्यासमन्तः	₹६५
ऋषादि । ध्यानम् पुरस्ररणम् । होमादिविधिः	" ३५३	धानम्	" 3.8.5
			336
* यनुक्लमन्तः	"	श्रृतुजयोपायमन्तः । ध्यानम्	३६६
* मन्त्रयोगक्रमः	३५१	ग्रखारुढ़ामन्त्रः	"

प्रपञ्चसारतन्त्रम्

विषय:	पृष्ठाङ्ग:	विषय:	पृष्ठाङ्गः
पुरश्वरणादि। ध्वानम्	₹€€	सर्वाक्षध्यादिकरयोगः	३७३
अमठन्यासः पञ्चितिंशः पटलः	₹60	षट्तिंगः पटलः	
प्राणप्रतिष्ठाप्रकरणम्		पुत्रोत्पत्तिकरप्रयोगः	₹98
प्राणप्रतिष्ठामन्त्र:	३६्८	अपत्यहोननिन्दा	"
न्यासभेदास्तत्स्थानानि	"	त्रपत्योत्पत्तिकरयागः	"
प्राणशक्तिध्यानम्	₹£	इता इतिसंख्या	इ०६
पुरश्वरणादि । प्रयोगमन्तः	"	मङ्कोचमन्त्रः। भूतमन्त्रः	99
दूतीमन्ताः। प्राणप्रतिष्ठा	३७०	गुरुलचणम्	३७७
प्राणप्रतिष्ठाकाल:	१८६	याह्यशि <mark>ष्यलचणम्</mark>	३७८
स्तादिदूतीनां स्थानम्	"	वर्च्यशिष्यलच्यम्	"
स्बहृदये विशेषप्रयोगः	३७२	दीचितशिष्यस्याचार:	३०९
मार्ग विश्वेषप्रयोगः	"	तन्त्रस्य पाच्चविध्यम्	३८०

प्रयोगक्रमदीपिकासूची

प्रथमः पटलः	३८१	चतुर्थः पटनः	8€0
द्वितीय: पटल:	8 € 0	पञ्चमः पटलः	8८₹
ह्रतीयः पटनः	884	षष्ठः पटलः	पू ०8

सप्तमः पटलः भू३8 श्रष्टमः पटलः भू५६ नवमः पटलः ५६8

शिवपञ्चाचरीभाष्यम् ५६५

शुिंदिपत्रम्

पृष्ठे	पंत्ती	अ शुद्रम्	श्रुडम्	पृष्ठे	पंत्ती	अशुद्रम्	शुद्रम्
ધ્	₹8	रूपाऽण्वी	रूपाणवी	وح	R	परमालने	परमकान
e	₹	शङ्क	श्रङ्ख	೭೯	२५	বস্তাৎ	तचाऽ
2	₹ ₹	वभासिनः	वाभासिन:	606	ų	रन्तस्थितैः	रन्तःस्थितै
२३	₹	श्रीद्भिज:	श्रीद्भिद:	१०४	२१	जुंसं	जूंस:
२५	१६	स्त्रिय:	स्त्रिया:	११५	4	विपत्	वियत्
₹₹	२८	वेखर्या	वैखर्या	११ट	२	पुष्य	पुष्प
३७	4	सोषुम्न	सीषुन्त	१२१	₹	स्तियगू	स्तिर्थगू
३८	२१	साममय	सोसमय	१२६	२७		वाक्स्तादि
80	88	सर्गे श्लेषित	सर्गः स्नेषित	8 ₹ 8	Ę	वैश्रद्य	धीवैशय
80	१७	भूतेन्दिय	भूतेन्द्रिय	650	२७	पुनर्वेश्य	पुनर्वश्य
8 €	३८	क्रेदा:	क्टेद:	680	28	तदुइल	तद्दल
89	ų ų	जद्गदादि	जददुगादि	१५५	82	करिरेनं	कविरेनं
80	É	दृष्टीव	दृष्यै	285	२३	मू विनायक	भूविनायक
48	१६	म् गीर्षायै	म्रगशीषाँ यै	285	~	श्रचीयतणा	अर्चिय दृणा
93	,		सूत्रं हिगुणितं	२८४	88	यात् ब्रू	ब्र्यात्
28	₹ १	च्या रव	चणैरेव	३१५	88	चेत्युका	चेत्युक्ता
				३२०	१५	क्रमेत	क्रमते
٤٤	१८	मर्गाप्ता	मर्ग्सा	३२१	२८		मितरेषां
58	२०	संग्रन्थि	सग्रन्थि	1 358	२५	कस्या	कस्याः

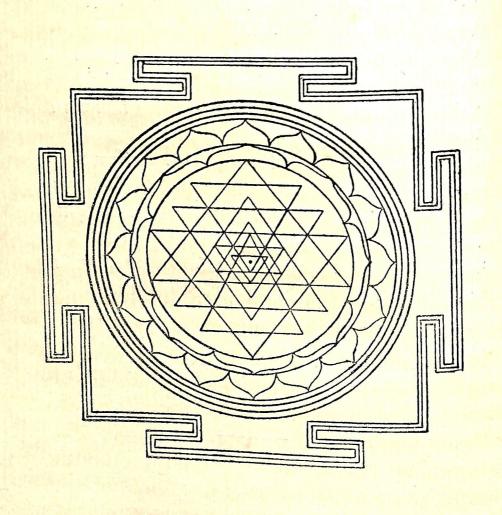
पाठभेदाः

पृष्ठे	पङ्क्ती	पाठ:	पाठान्तरम् *
a	રપ્	व्यतं मायिवहेतुव	व्यत्ती मायिलं हेतु
११	٤	नोपलभ्यते	तेनोपलभ्यते 💮
१६	१२	तद्रूपत्वात्	तद्रूपत्वम्
१८	ą	तेऽ-	ति
१८	88	असिते	सिते
92	१०	विंगतिस्तया	विंग्रतिकस्तया
२०	ą	देवाच जुतय:	देवा: सश्चतय:
28	१३	तस्या:	तस्यां
३३	२८	अध्यात्म	अध्यात्मं
३७	Ę	सुविरोदर	सुषिरोदित
80	२७	मण्डलमन्त्रै:	मण्डलत्रय <mark>मन्त्र</mark> ैः
88	१३	संस्थिति:, संस्थिति	संस्थिते:, संस्थिते
५ 8	Ę	समुत्प त्था	समुद्भूत्या
पूट	१२	वली	बले:
€8	8	स्रादचो	स्यादतो
दर	99	प्रोत्ता:	ग्रुक्ता
E 2	१२	समानवर्णा	समाने
c ₹	१२	न्नमगो	कलभे .
دغ	२८	सवित्र	सवितु:
द्रपू	Ę	मनसावुदीर्घ	मनमी उदीर्य
೯೭	¥	शिख् या	शिखा धो
Eo	28	पचान्तरम्	पच्चदयम्
وم	२२	निवेद्य। पात्र	निवेद्यपात्र
وع	२३	निवेद्य। जातं	निवेद्यजातं 💮
٤٦	88	पादि	सादि
٣٤	88	ततोऽग्निमनुना तेन	ततोऽग्निं मनुनाऽनेन

पाठभेदाः

पृष्ठे	पङ्क्ती	पाठ:	पाठान्तरम्
१०१	8	मन्त्रेषु	तन्त्रेषु
१०२	a	जठरानलयो	जठराननयो
१०५	2	ध्यानेन	ध्यानैश्व
११०	१५	तेजस्वमह	तेजस्वच
११५	88	ततोऽर्ध	तदर्ध
१२२	<u> </u>	भुवनान्त	भुवनात्म
१३१	22	ब्सूं स्नों	ब्लूं स्त्रीं
१३२	90	मिति परा	मिति परपरा
१₹8	Ę	परपरा	परावरा
१३६	à l	विं <mark>त्वभव</mark>	बि <mark>ल्वदल</mark>
१३८	à	मुखिनाऽनारत	मुखि नानारस
१५१	8	कोणात्तदुर्बी	कोणान्तर्दुं बी
१७५	5	दादशा	वा दशा
रूप	Ę	वाराहे विष्विभ	वराइविष्ण्वभि
₹ ₹	٠ ٦٤	भतान्	भक्तात्
	ر <u>د</u> عد	सत्यादा	सेत्यादा
₹ १ ८	१८	रादित्यो	रादित्ये
३२१	15	С— चन्छेना नसनीम	जगता दण्याः।

मूलेऽपि कचित् कचित् पाठभेदा बन्धनीमध्यगता द्रष्टव्याः।

श्रीप्रपञ्चमारतन्त्रम्

श्रीश्रीगुरवे नमः।

प्रथमः पटलः ।

यक्षचटतपयाद्यैः सप्तिभिर्वर्णवर्गै-विरचितमुखबाहापादमध्याख्यहत्का । सक्षलजगदधीशा शाख्रता विश्वयोनि-

विंतरतु परिश्वाद्धं चेतसः शारदा वः ॥ १

प्रपञ्चसारविवरणम्

ॐ श्रीगुरुचरणारिवन्दाभ्यां नमः॥
ॐ श्रीगणेशाय नमः॥

अवर्णविग्रहं देवं वर्णविग्रहवर्जितम्। वर्णविग्रहवेत्तारं नमामि स्तौमि संअये॥

इह खलु लोकानुग्रहैकरसतया क्षतश्रीरपरिग्रहो भगवान् ग्रङ्गराचार्यः अपरोचीक्षतपरदेवतात्मतत्वः परमां विभूतिकाष्ठां प्राप्तः स्वयमेकािकसम्पदा लज्जमानो दुःखोक्षतजनकारुखाक्षान्तमानसञ्च सन् तदनुग्रहाय समस्तागमसारसं- यहप्रपञ्चागमसारसंग्रहरूपं ग्रस्यं चिकोिषुः ग्रभमतसकलप्रयोजनसिद्धये प्रथमतः परदेवतातत्त्वानुस्मरणलच्णम् ग्राशोर्लेचणं च मङ्गलमाचरन् ग्रस्थारभौपियकं विषयादिकमपि ग्रर्थात् सूचयति — श्रक्षचटतप्रयाद्यीरित्यादिना ।

शारदा वः चेतसः परिश्रिष्ठं वितरिवल्यन्वयः । चित्तादिसङ्घातव्यतिरिक्तायाः श्रारदायाः सन्त्वे सिष्ठं सभावतीयमाश्रीः । तदेव क्षुतं दिति विश्वकार्यकारण्वेन्ताऽनुमानादित्याः —विश्वयोनिरिति । श्रापूर्वपरिणामत्वास्युपगमात् विश्वस्य कर्भणोऽपि विश्वयोनित्वसभावात्र शारदासाधकमनुमानिमिति चेत्र । कर्मणः कार्यत्वेनाऽनित्यत्वात् जगन्मूलकारण्वानुपपत्तेः । श्रतो नित्यं किञ्चित् जगदुपादानं वक्तव्यम् । नित्यत्वञ्च सर्वसाञ्चिष्याः शारदाया एव सभावतीत्यभिन्त्रादुपादानं वक्तव्यम् । नित्यत्वञ्च सर्वसाञ्चिष्याः शारदाया एव सभावतीत्यभिन्

प्रेत्याह—गाम्बति। सांख्यरादान्तसिद्यप्रधानस्यापि नित्यत्वात् तदेवासु जगद्योनिरिति चेत्र। अचेतनस्य प्रधानादेश्वेतनानिधिष्ठितस्य कारण्लानुपपत्ते:। अति अदूषिणी सर्वाधिष्ठानसमर्था गारदेव विष्वयोनिरित्यभिप्रेत्याह—सकलेति। सकलं कारणं कलाभि: शक्तिभि: सह वर्त्तत इति जगत् कार्यं तयो: सकल-जगतोरधीखरीत्यर्थः। असु तर्हि गारदाधिष्ठितस्य परमार्धसत्त्वस्य प्रधानस्य जगुदुपादानलं शारदायाः तिन्निमित्तमातलमिवेति सेखरसांख्यादिपचमाणझ सर्ववर्णतद्रधेसंमध्यात्मकस्य प्रधानस्य शारदारूपचैतन्येऽध्यस्तत्वेन तद्र्यतिरेक्तेणा-सत्त्वात् शारदैव तहारेण जगदुपादानं निमित्तं चेत्यभिष्रेत्य वर्णानां तहिग्रहत्वेन तच्छेषलमाह अकचटतपयादौरित्यादिना। ग्ररीरवच्लेनाऽस्मदाद्यविशेषमाश्रद्धा शरीरग्रहणे खातन्त्रंग विशेष उत्तो विरचितेति। खातन्त्रेग हेतुमाह—सकल-जगदधीप्रीति। तर्द्यं धिष्ठाढलेन विकारिलात् ग्रनित्यलादिदीषप्रसितिरित चेत्र दलाह—गाम्बतित। तर्हि नित्यैकरूपिण्याः गारदाया अधिष्ठात्वं कारणलं वा नास्तीत्याग्रङ्म परमार्थतः तदभावेऽपि मायादारेणाऽस्या एव तदभ्युपगन्तव्यम् । पचान्तरेषु एवंविधकारणत्वस्यापि अनुपपत्तेरित्यभिप्रेत्या ह विख्योनिरिति। अतः चित्तादिसङ्घातव्यतिरिक्तायाः चिन्नाचविग्रहायाः शार-दायाः सन्तं तस्याः चित्तग्राडिवितरणसामध्यं च सिडिमिति मङ्गलाचारप्रकारः।

स्रूलस्त्मकारणमामान्यमाचिलचणः पञ्चविधोऽस्य ग्रन्थस्य विषयः। तत्र वैखरीतदर्शां स्मकं विराङ्क्पं स्मूलं विषयमाह प्रथमार्धन। ग्राद्यौरित पदम् ग्राद्यैः कार्यश्राद्यौरित्यादिप्रकारेण प्रत्येकं सम्बध्यते। सात्रकाचरन्यासस्यानं वदन् विराजोऽवयवकृप्तिमाह—विरचितसुखबाहित्यादिना। मध्यग्रव्दः पवर्गन्यासस्यानार्थः। ग्रास्थाग्रव्देन त्वगादिधातव उत्ताः। ग्रास्थायन्त एभिरिति। हृच्छव्देन हृत्स्यबुद्धिवाचिना ज्ञानिक्रयाणक्त्यासकः प्राणस्तत्वारणभूता मायाग्रात्वाद्योभिहिता। क्रगव्देन सुखार्थेन परमाकोत्त इति। यादिन्यासस्थानानि तेषां यायात्स्यं यादिन्यासस्थाने धात्वादियोगः सवैभन्त्वजपादेः ग्रीष्ठतया न्यासश्च स्वितः।

ननु लगादिपरमालान्तस्य देवतात्मनो यादिन्यासेनैव साधकणरीरे सिवधाने सति किमवणिष्टाचरन्यासेनिति । देवतावयवविणेषकत्यनार्थमिति ब्रूमः ।

न च प्रथमं सामान्यकत्वना पुनः विशेषकत्वनिति नियमोऽस्ति । येन लिपि-न्यासस्य चकारादित्वं स्थात् । सर्वेत्र नित्यमेव सामान्यविशेषरूपं हि देवता-प्ररोरम् । तस्य साधकप्ररोरे सिविधिन्धीसेनोत्याद्यते । अतः प्रथममकारादि- न्यासेनाऽवयवविश्रेषसिविधिसारणे न कश्चिद्दोषः।

न च संहारक्रमेण सात्रकान्यासे प्रथमं सामान्यसंहारः पश्चादिग्रेषुसंहार दति क्रमकोप:। उभयोरप्यात्मन्येव संहारात्।

न च सामान्यसंहारेणैव संहतत्वादिशेषाणां पृथक्संहरणम् अनर्थकम्। विशेषसंहारक्रमचिन्तायाः कर्तव्यत्वात्।

ननु वैखर्यात्मकस्यूलकथने प्रसुते प्राणादिरूपस्त्यादिकथनमनुपपत्नम्। न। तेन विना स्यूलमात्रेण व्यवहारासिद्धेः विराजोऽपि सर्वात्मत्वात्। अथवा प्राण्यात्मयात्मग्रव्दैरपि प्राण्वुि जोवस्थितिकराः स्यूलांगा एव अना [धाला]दिशव्द-वाच्याः कथिताः। अस्मिन् पचेऽचरगतिबन्दुनादादिभिः विराट्शरीरानुगत-सूच्मादिकथनमित्यवगन्तव्यम्।

ननु श्रव्यच्यतपयायैः विरिचतमुखबाहित्यादिनैवाऽभिहितस्यूनिवयसिडो किमिधकोक्त्येति। नैष दोषः। सौस्यानिकौत्यानिकस्वानायनुष्ठानेषु लिपिन्यास-भेदस्चनार्थत्वात्। सौस्यानिकानुष्ठान एकपञ्चाग्रदणीनां प्रत्येकं न्यासः स्वितोऽकच्यतपयायौः विरिचतमुखबाहित्यादिना। श्रीत्यानिके वर्णमात्रस्य मुखबाहुपादद्वयनाभिद्वस् व्यापकत्वेन न्यासः सप्तभिः विरिचतमुखबाहित्यादिना। स्वानादौ श्रकचादिवर्णत्यस्य मुखमध्यपादेषु वर्णविरिचतिति। भोजनकाले समस्तस्य मस्तकादिपादान्तन्यासः स्वितो वर्णः विरिचतिति। देशकालाय-पेचया सर्वे वा सर्वेत्र प्रयोक्तव्या द्व्यभिप्रायः।

यथवा समस्तमन्त्रपारायणोद्वारार्थाधिकोत्तिः। तथाहि यकचटतपयाद्यैः यकचटतपयवर्गसम्बन्धिभिः यकाराद्यैः षोड्मखरैः विरचितमुख्बाहापाद-मध्याख्यहृत्केति पञ्चामहर्णानां प्रत्येकं षोड्मखरयोग उत्तः। लिपिन्यासस्थानेषु षोड्मदलानि पद्मानि सिञ्चन्त्य कर्णिकासु तं तं प्रधानं वर्णे विन्यस्य दलेषु पोड्मदलानि पद्मानि सिञ्चन्त्य कर्णिकासु तं तं प्रधानं वर्णे विन्यस्य दलेषु तत्तदर्णानुबन्धषोड्मखरान् न्यसेत् न्यासिप्रयो जपेच जपिप्रयो ध्यायेच ध्यानिप्रय इत्यर्थः। ग्रीं ग्रं ग्रीं नम इत्यक्ताराज्ञकर्णिकायां विन्यस्य भ्यों ग्रं ग्रं नमः। ग्रीं ग्रं ग्रं नमः। ग्रीं ग्रं ग्रं नमः। ग्रीं ग्रं ग्रं नम इत्यादिकं दलेषु विन्यस्य ग्रां ग्रां ग्रं ग्रं नम इत्यादिकं दलेषु विन्यस्य ग्रीं ग्रां ग्रं ग्रं नमः। ग्रीं ग्रां ग्रं नम इत्यादिकं दलेषु विन्यस्याऽविग्रष्टाचर-ग्रीं ग्रां ग्रं नमः। ग्रीं ग्रां ग्रं नम इत्यादिकं दलेषु विन्यस्याऽविग्रष्टाचर-ग्रीं ग्रां ग्रं नमः। ग्रीं ग्रां ग्रं नम इत्यादिकं दलेषु विन्यस्याऽविग्रष्टाचर-ग्रीं ग्रां ग्रं नमः। ग्रीं ग्रां ग्रं नम इत्यादिकं दलेषु विन्यस्याऽविग्रष्टाचर-ग्रीं ग्रां ग्रं नमः। ग्रीं ग्रां दं नम इत्यादिकं दलेषु विन्यस्याऽविग्रष्टाचर-ग्रीं ग्रां ग्रं नमः। ग्रीं ग्रां ग्रं नमः। ग्रीं ग्रां वे नमः। ग्रीं ग्रां ग्रं नमः। ग्रीं ग्रां नमः। ग्रीं ग्रां वे नमः। ग्रीं ग्रां वे नमः। ग्रीं ग्रां वे नमः। ग्रीं ग्रां ग्रां नमः। ग्रीं ग्रां वे नमः। ग्रीं ग्रीं नमः। ग्रीं ग्रीं वे नमः। ग्रीं ग्रीं ग्रीं वे नमः। ग्रीं ग्रीं वे नमः। ग्रीं ग्रीं वे नमः। ग्रीं ग्रीं वे नमः। ग्रीं ग्रीं ग्रीं ग्रीं ग्रीं ग्रीं ग्री

अथ व्यञ्जनपारायण्क्रमः। अकचरतपयाचौरुक्तैः विरिचतमुखबाहापाद-मध्याख्यहृत्केति विविधरचनम्। श्रीं श्रं चमः। श्रीं अं कं नमः। श्रों श्रं खं नम इत्यादि चान्तमू इयेत्। पूर्वी ताकारपद्मदलस्याकारपरिवार ते न एषां न्यासः। आं अं नमः। आं कं नमः। आं खं नमः। इत्याद्याकार-परिवारलेन। इं अं नमः। इं कं नमः। इं खं नमः। इत्यादीकार-परिवारलेन । इत्यादि विसर्गान्तं समानम् । पुनः कं ऋं नमः । कं कं नमः । कं खं नमः। कं गं नमः। इत्यादि ककारास्वुजदलस्यककारपरिवारत्वेन। पुन: कां अंनम:। कां कं नम:। कां खंनम:। कां गंनम:। इत्यादि काकारपरिवारत्वेन समानम्। पुनः खं ग्रं नमः। खं कं नमः। खं खं नमः। खंगं नमः। इत्यादि खाम्बुजदलगतखकारपरिवारत्वेन सर्वमूह्यम्। दति ब्रह्मब्रह्मपारायणक्रमः। श्रंशां नमः। श्रंकां नमः। श्रंखां नमः। द्रत्यादिरूपो ब्रह्मविष्णुपारायणक्रमः। अं इं नमः। अं किं नमः। यं खिं नमः। दत्यादिरूपो ब्रह्मरुद्रपारायणक्रमः। य्रं ईं नमः। य्रं कीं नमः। इत्यादि विष्णुब्रह्मणः। अं उं नमः। अं कुं नमः इत्यादि विषाुविषाोः। यं जंनमः। यं क्ंनमः। इत्यादि विषाुरुद्रस्य। यं ऋं नमः। यं कृं नम इत्यादि रुद्रब्रह्मणः। यं ऋृं नमः। यं कृं नमः इत्यादि रद्रविणोः। अं लृं नमः। अं लृं नमः। इत्यादि रुद्ररूपः। अं त्वं नमः। अं लूं नमः इत्यादि ब्रह्मसर्वेश्वरस्य। अं एं नमः। अं कें नमः। इत्यादि विष्णुसर्वेष्वरस्य। अं ऐं नमः। अं कें नमः इत्यादि रुद्रसर्वेष्वरस्य। अं श्री नमः। अं कों नमः इत्यादि सर्वेखरस्य। अं औं नमः। अं कीं नमः इत्यादि चतुर्मूर्त्ते:। अं अं नमः। अं कं नमः इत्यादि साचिणः। अं आ: नम:। अं कः नमः इत्यादि परब्रह्मण इति पारायणक्रमः। पारायण-क्रमवन्मन्त्रभेदानामपि अच्चरविरचनारूपत्वात् सोऽपि विरचितत्यनेनैव स्चितः।

श्रय तत्तन्त्रभदेन पारायण्क्रमभदेमा च्यान्यत्त्रप्राद्यौदित्यादिना।
श्रवचटतप्रयाद्यौर्क्तः सप्तभिश्च वर्णवर्गः मन्त्रवर्गः विरचितमुखबाहित्यादि
समानम्। तत्र ब्रह्मसरस्वतीविश्यश्रीरुद्रोमासर्वेश्वरसप्तमन्त्रवर्गः। उक्तपारायण्
मन्त्रान्ते तांस्तान्मन्त्रानुचार्यं न्यासादिकं कर्त्तव्यम् द्रत्यसम् श्रनन्तवैखरीतदर्थं
स्रपस्थलप्रपञ्चनेन।

श्रथ मध्यमातदर्धहिरण्यगर्भिबन्दुरूपं सूच्यं विषयमाह—सक्तजगर-धीग्रीत । कलाभिरवयवै: तत्त्वभुवनकलावर्णपदमन्त्ररूपै: संहता: सन्तो जायन्त इति सक्तलजा जीवा: तेषां गद्धियो: ग्रेते इति सक्तलजगद्धीग्रा । गद्गब्देन वाम्बाचिना तिववर्तक: प्राण: क्रियाशिक्तमात्रात्मोच्यते । धीग्रब्देन ज्ञानगिक्तमात्रं तयोः ग्रयनं च तदनुगतस्वातन्त्रास्मतेच्छाशत्त्र्यासना ततश्चेच्छात्रियाज्ञानगत्त्र्यास्मतो हिरखगर्भः प्रकाग्र्यप्रकाग्रकरूपास्यां मध्यमा वाक् तदर्शात्मा
स्रव्यरूपो विषय इति उत्तं भवति। श्रव्य सक्तव्यश्च्देनैव मध्यमान्तर्भूतानि
श्र्व्यस्पर्भनादध्वनिबिन्दुशित्त्रबीजाचराणि उत्तानि। तानि मूलाधारिलिङ्गमूलनाभिद्यल्वगुरुलिस्बकाभ्यमध्यललाटेषु न्यस्त्रव्यानीति। इच्छादितितयं शिरोदचिणवामस्तनेषु। ग्रान्तिर्मूलाधारे वामा च्येष्ठा रौद्रास्बिकाश्च तेष्वेवं न्यस्तव्याः।
वैखरीन्यासात् पुर्वमेविति मध्यमान्यासप्रकारः।

त्रय पश्चन्तीतदर्शासकं तपउपचयादिशब्दवाचं कारणासनः सृष्ट्यायुमुखं रूपं कारणशब्दोतं नादास्तकं प्रकाश्यप्रकाशकरूपेण वागर्थासकं विषयमाइ— शास्त्रति। त्रादिसगीदिमहाप्रलयान्तमवस्थानात् सदादिरूपवाच शास्त्रत्व-मवगन्तव्यम्। महासत्तायै नमः। महासंविदे नमः। महानन्दायै नमः। महेश्वर्ये नमः। इति मूर्धस्तनदयमूलाधारेषु पश्चन्तीन्यासोऽनेन स्वितः।

यथ परातदर्थां सकं सामान्यरूपम् आस्नाविभक्तान्तर्भुखनारणात्मनं शिक्तर्पं विषयमाइ — विश्वयोनिरिति। व्यापकलेनाऽस्या न्यासः। एवं वागर्थास्मन-चतुर्विधविषयक्यनेनैवाऽविश्वष्टमव्यवहार्धं विषयं लच्चणयोक्तम् अवगन्तव्यम्। सिक्तमुक्तिलच्चणं प्रयोजनमाइ — शारदेति। शोर्धत इति शारं स्थूलादिलच्चणं कर्मफलं तद्दातीति शारदा। तत् तत्नारणं च ब्रह्मविद्याधिरूदा सती द्यति खण्डयतीति च शारदा इति। शारदेति पदं प्रयोजनद्वयपरतया व्यास्थ्यम्। प्रयोजनकथनेनेव सामान्यतस्तत्तत्नामिन्यधिकारिणि सिद्धे अधिकारिविशेषः स्वितः। वितरित्यादिना श्रद्धान्तः करणो गुरुणा केनिवदीचाप्रकारेणाऽनु-ग्रहीतोऽधिकारीत्याश्रीर्लच्चणवाचिकदीचाकरणनोक्तं भवति।

तत्र आणवी दीचा अणुभिः मन्तैः क्रियमाणा अनेकविधा। तत्रोत्तचतुर्विधिलिपिन्यासानामिकेन शिष्यशरीरमग्रद्धं संह्रत्य ग्रुद्धं स्रजेदिति न्यासचतुर्विधिलिपिन्यासानामिकेन शिष्यशरीरमग्रद्धं संह्रत्य ग्रुद्धं स्रजेदिति न्यासरूपाऽणवीदीचाप्रकारः। होमादिपूर्वकं तृत्तरत्र भविष्यति। स्वग्रित्तस्त्रेण
शिष्यदेहं प्रविश्य तत्त्वसंहारं क्रत्वा तं परदेवतारूपं भावयेदिति ग्रात्तदीचाप्राकारः सकलजगदधीशित्यादिपदत्रयेण स्चितः। सा च वहुप्रकारा चाचुषी
प्रकारः सकलजगदधीशित्यादिपदत्रयेण स्चितः। ग्रान्भवदीचा केवलस्र प्रस्तिस्माश्री वाचिकी मानसीत्यादिद्वारभेदात्। ग्रान्भवदीचा केवलस्र प्रस्तिमात्रेण शिष्यसर्वदेहस्यसन्हपा ग्रारदेत्यनेनोत्ता।

सम्बन्धसु विषयकथनेनैव विषयविषयिभावः सूचित इति ॥१॥

अथाऽभवन् ब्रह्महरौखराखाः पुरा प्रधानात् प्रलयावसाने । गुणप्रभिद्गा जगतोऽस्य चृष्टिस्थितिचयस्पष्टनिविष्टचेष्टाः ॥ २

विषयादिमत्वात् य्रम्यस्थारभाणीयत्वे सिद्धे अयमुत्तरश्लोकावतारः। शारदा जगद्योनिरित्युक्तम् तदनुपपन्नं। पुराणादिषु विमूर्तीनां जगत्सृष्ट्यादिहेतुत्वाव-गमात् इत्याशङ्य पुराणादिष्वेव मूर्तीनां सृज्यत्वावगमात् परमकारणत्वानुपपत्तेः तद्व्यतिरिक्तया शारद्या परमकारणभूत्या भाव्यमिति मन्वानः तिमूर्तीनां ततः उत्पत्तिं वदन् विद्यासुत्यादिप्रयोजनया आख्यायिकया ग्रम्थमारभते—अयेति।

सृष्टिहेतुकर्मीं मुख्यानन्तर्यार्थकोऽयमयग्रन्दः। ब्रह्महरोखरास्तदाख्यास्रिति समासः। तेषामौपाधिको उत्पत्तिः न पारमार्थिकोत्याह —पुराऽभविति । गरीरेणित्यर्थः। प्रथितमत्तीति प्रधानग्रन्देन प्रक्षतिपुरुषकालाः तहाचको हकारस्रोतः। कदा स्टब्यो मुख्यं कर्मण इति तदाह —प्रजयावसाने इति । उत्पत्तिवद्वेदोऽपि ग्रौपाधिकस्तेषामित्याह —गुणिति। तेषामुत्पत्तिप्रयोजनमाह —जगत इति । ग्रस्थेति कायत्वेन स्टब्याचपेचत्वं स्वितम्। एकैकस्यापि वितयहेतुत्वस्रुतेः कथमेकैकहेतुत्वोक्तिरिति तत्नाह —स्पष्टेति। प्राधान्येनित्यर्थः।

सृध्यादौ विनियुक्ताः चतुर्मूर्तिवाचका मन्त्राञ्चात्रोदृष्टताः । तयाहि - ब्रह्महरीस्वराख्या इति ब्रह्मविश्वासदाश्रिवसर्वेश्वरश्रद्धाः सृतिमन्त्रान्तर्गताः सूचिताः ।
प्ररित । स्थूलविराट्शरीराय विश्ववैद्धानरात्मने स्ट्मिहिरख्यभेश्वरीराय
तैजसस्त्रात्मने सीषुप्ताज्ञानशरीराय प्राज्ञेश्वरात्मने व्याक्तताव्याक्ततशरीराय प्रत्यम्
ब्रह्मात्मने नम इति मन्त्रपदानि स्चितानि । श्रत्र पुरावचनेनैव पुराभिमानिनामिष ग्रहणं कतम् । तयोः नित्यसस्त्रम्त्वात् । प्रधानादिति मन्त्राणां
शक्त्यानन्तर्यं स्चितम् । प्रलयावसान इति शक्तः व्यस्तसमस्त्रमण्वानन्तर्यम् ।
गुणप्रभिन्ना इति स्थूलादिपदात् पूर्वे रजलपाधये सत्त्वोपाधये तमलपाधये
गुणपास्योपाधये इति । सूर्तीनां पुरस्तात् सरस्त्रतीय सर्वज्ञाय सर्वात्राय स्वात्राय सदात्मनिऽसङ्गाह्यसंविदे परमात्मने नमः । लक्षीसहिताय सर्वज्ञाय सदानन्दिदात्मनिऽसङ्गाखण्डादयापरोचसंविदे परमात्मने नम इति च योगः स्वितः ।

अत परमात्मपदात् पूर्विमिष्टदेवतानाम योज्यम्। जगतोऽस्येति मूर्तीनां पूर्वभागे सर्वेस्त्रद्दे सर्वेपालकाय सर्वेसंहर्त्वे सर्वीत्पत्तिस्थितिसंहारकर्त्वे दति योगः

स्विनिषत्तिञ्च क्रत्यञ्च ते विचिन्त्य समाविदन्। वक्तारमजमव्यक्तमरूपं मायिनं विभुम् ॥ ३ सूर्त्याभासेन दुग्धाब्यी भषशङ्करमाकुले। महत्संघट्टनोत्कीर्णलहरीकणशीतले॥ ४

ते किमजुर्वेनित्याकाङ्घायां तद्वत्तान्तं वदन् अज्ञलादपि न तेषां परम-कारणलिमत्याह—स्वनिष्यत्तिमिति ।

निष्यद्यते तस्मादित्युपादानं निष्यत्तिः। निमित्तार्थं यगन्दः। कतः चेति
चगन्दः स्वरूपार्थः। ते विचिन्त्याऽज्ञलेन स्वयं निर्णेतुमग्रक्ता गुणमाम्योपाधि
मायिनं वक्तारं समाविदिवत्यर्थः। तस्य निर्णेयमामर्थ्यं मूर्तिवैलचण्यं हेतुमाह—ग्रजमिति। ग्रजले हेतुरव्यक्तमिति। ग्ररूपलं तत्र। एवं निर्विभिषस्य
तथा कथं वक्तृत्वमिति सायासस्बन्धात् कथित्रत् पाप्येत्याह—
मायिनमिति। तत्यारवण्यादज्ञलेन वक्तृत्वासामर्थ्यमाग्रङ्घा निराचष्टे—विभुमिति।
विचारचमा गुरूपसदनादियुक्ताश्वाऽधिक्रारिणः। गुरुश्व निग्रहानुग्रहादिग्रिक्तिमानित्येतत् सूचितम्॥३॥

यत्र सायिनोऽपि स्थानसूर्तिविशेषादिसस्बस्थाभविऽवतृत्वसायद्य क्रमण तसर्वे सम्पादयित—सूर्तीत्यादिना। सूर्तिर्माया यित्र बोजन् । त्रा समन्ताइ।सते तसर्वे सम्पादयित—सूर्तीत्यादिना। सूर्तिर्माया यित्र विश्व प्राप्त विश्व प्राप्त । ते समा-स्थान । सर्वे प्राप्त विश्व प्राप्त । ते समा-स्थान । त्रिसूर्तियोऽस्य सुनयः स्विताः। कृत्य देवी गायत्र विश्व प्रति । त्रिसूर्तियोऽस्य सुनयः स्विताः। विश्व प्रति देवतां च गायक वाणक यनात् स्वितम्। स्वामन् प्रमोद विश्व प्रति स्वित्य स्वत्य स्

उद्यदादित्यिकारणप्रभानिभिशिरोदये।
पूर्णचन्द्रकरामभीप्रतिचुळ्जलाभये॥ ५
अनन्तभोगविमले फणायुतिवराजिते।
गयितं भार्ङ्गिणं भवभौरिपद्मभुवस्तदा॥ ६
तुष्टुवुर्दृष्टमनसो विष्टरश्रवसं विभुम्।
सृत्तिभिः स्तुतिभिः प्रौतः स्वभूत्तिं स व्यदर्भयत्॥ ७
नीलोत्पलदलप्रख्यां नीलकुच्चितस्रूर्ड्जाम्।
अष्टमोचन्द्रविस्वाभललाटामायतस्रुवम्॥ ८

मन्ताः हों ह्यों क्रोमित्येवंरूपाः। नाभिद्यद्भ्यमध्येष्वेषां न्यासः। मूलाधार-मूर्भीः मूलन्यासः। ध्यानप्रकारसु दुग्धाब्यावित्यादिनोक्तः। तस्य च यया-श्वतोऽर्थः स्पष्टः।

श्रयान्योऽर्थः। सृतिर्माया। श्राभासस्तदभिव्यत्तश्चैतन्याभासः। खर्च्यः विगम्भीरत्वगुणयोगात् दुग्धाब्धिश्रव्दोदितित्रसृतिं बुद्धावभासिनः श्रियतम्। श्राभासस्य द्वारत्वं त्वतीयार्थः। तस्य तद्वुद्धौ सद्भावे गमकमाद्य—भषिति। भषशङ्कश्रव्दाभ्यां क्रियाज्ञानगत्ती ब्रह्मोपलचणभूतेऽचोभकत्वसास्टेन लच्छोते। तस्य तत्र सद्भावे तत्स्वरूपलचणभूतसुखाद्यभिव्यित्तं हेत्वन्तरमाद्य — मक्दिति। मक्तोऽन्तर्यामिणः प्रेरणिनोद्भृताः सुखव्यिञ्जताश्चित्तव्याभावः लच्छेः तासु श्रवः सुखव्यिनिस्ताप द्रत्यर्थः॥ ४॥

बुद्धौ ईखरसद्भावमुपपाद्य तत्र तदभिव्यक्तिविशेषकारणमाह — उद्यदिति । उद्यतो विवेकादित्यस्य प्रचारप्रकाशै: प्रशान्तसंसारोदय इत्यर्थः । विवेकज्ञानिवर्णं संसारं मान्यमभिधाय तत्फलभूतामानन्दाभिव्यक्तिमाह —पूर्णेति । परमानन्दा-कारसब्बन्धेन प्रतिचुब्धजलाशये प्रातिलोस्थेन विषयापरित्यागेनाऽन्तमुखतया चुब्धाः प्रवृत्ता जलविषया ग्राश्या वृत्तयो यिस्मन् स तथोक्तः ॥ ५ ॥

अतएवाऽनन्तं ब्रह्म भुङ्ते दत्यनन्तभोगः। अनन्ताकारित्तवत्तयः पुनः पुनराविभेवन्त्यः फणायुतपञ्चार्थः। श्रियतमभिव्यक्तम्। तत्राभिव्यक्तं मायित्व- हेतुत्वमाह—शार्ङ्गिणमिति। श्ररणाद्रमणाद्रमनाच माया शार्ङ्गो तदाञ्छाङ्गी ॥६॥

विष्टरश्रवसं विस्तरा वेदास्तेषु श्रवः श्रवणं यस्य स तथोताः । विस्तीर्णकीर्ति-र्वा । स्तोतव्यत्वमाह—विभुमिति । स्तिभिरुत्तीर्मन्वैः सुतिभिश्व प्रोत इत्यर्थः । ॥ ७॥ ८॥ ८॥ १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ रक्तारविन्दनयनामुद्रसीमरुणाधराम्। मन्दस्मिताधरमुखीं लसन्मकरकुएडलाम् ॥ ध कम्बुग्रीवां पृथुद्यंसविसरङ्गुजमग्डलाम्। अनन्तरत्रय्यप्तवलयाङ्गदमुद्रिकाम् ॥ १० हारतारावलीराजत्पृष्ट्ररोव्योममग्डलाम्। कौस्तुभोद्वासितोरस्कां श्रोवत्सद्युतिदौपिताम् ॥ ११ लसदौदरिकावस्थभाखरां संव्रतोदरीम्। गस्भीरनाभिं विपुलजघनां पीतवाससम्॥ १२ पृथवत्तीकमापूर्णजानुमगडलबस्युराम्। वृत्तजङ्कां गूढ़गुल्फां प्रपदाजितक च्छपाम् ॥ १३ तनुदीर्घाङ्गुलीभास्वद्मखराजिविराजिताम्। चक्रस्वस्तिकशङ्काञ्जध्वजाङ्कितपदद्वयाम् ॥ १४ तां दृष्ट्रा तरलात्मानी विध्यधोत्तजशङ्कराः। यतिष्ठन्नितिकर्तव्यमूट्रास्तवाऽब्रवीद्जः॥ १५ खामिन् प्रसीद विश्वेश की वयं कीन भाविताः। विंसूलाः विंक्रियाः सर्वससम्यं वत्तुमईसि॥ १६ द्रित पृष्टं परं ज्योतिसवाच प्रसिताचरम्। यूयमचरसम्भूताः सृष्टिस्थित्यन्त हेतवः ॥ १७

तरलात्मानो भितापरवंशिवत्ताः। श्रजोऽकारजः॥१५॥
स्वामितिति प्रसादकर्तव्यतास्चनम्। प्रसादे स्वातन्त्रं प्रसत्रस्याऽभोष्टदानसामध्यं च स्चितम् विश्वेशिति। के वयमिति। किं नित्याः उताऽनित्याः
सत्यर्थः। यदि नित्यास्ति के वयं किं स्वरूपा दत्याव्या योज्यम्। यद्यदत्यर्थः। यदि नित्यास्ति के वयं किं स्वरूपा दत्याव्या योज्यम्। यद्यनित्यास्ति किं केन निमित्तकारणिन भाविताः। किंमूलाः किमुपादानाः।
किंकित्याः

किंत्रियाः किंव्यापाराः ॥ १ ६ ॥ स्कृपेण नित्यानामप्यीपाधिकं कार्यत्वमस्तीति अनित्यत्वपत्तमाश्रित्व गार्झी स्वरूपेण नित्यानामप्यीपाधिकं कार्यत्वमस्तीति अनित्यत्वपत्तमाश्रित्व गार्झी निमित्तोपादानादिकं संग्रहेणीत्वानित्याह—इति पृष्टमिति । प्रमितात्तरमिति । निमित्तोपादानादिकं संग्रहेणीत्वानित्याह — इति पृष्टमिति । प्रमिनोति परिक्किनत्तीति प्रमिनोति परिक्किनत्तीति । प्रमिनोति परिक्किनत्तीति । प्रमिनोति जानाति प्रमिनोति परिक्किनत्तीति ।

तैरेव विक्रतिं यातास्तेषु वो जायते लयः।
द्रित तस्य वचः श्रुत्वा तमपृच्छत्मरोजभूः॥ १८
श्रुवारं नाम किं नाथ कुतो जातं किमात्मकम्।
द्रित पृष्टो हरिस्तेन सरोजीदरयोनिना॥ १६
स्रूलार्णमणीविक्रतीर्विक्रतीर्विक्रतीरिप।
तत्प्रभिद्रानि मलाणि प्रयोगांश्च पृथग्विधान्॥ २०

क्रमेण प्रक्रतिपुरुषकालाः प्रिमताः। प्रिमतानां वाचकमच्चं तदिभन्नं प्रिमताचरं परा वाक्। सतत्वहकारिमत्यर्थः। तस्य बीजिबन्दुनादरूपेण प्रक्रत्यादिवाचकत्वं द्रष्टव्यम्। ग्रहमेलनरूपेण वा। तत्र प्रक्रतिः उपादानम् इतरी निमित्तमिति ग्रार्ङ्गिणोऽभिप्रायः। हेतिसंग्रहेणोत्तेऽपि उत्तरे तेषामप्रतिपत्तिमालच्य ग्राङ्गी स्वाभिप्रायं विद्यणोति—यूयिमिति। उपादान-प्रश्नोत्तरं यूयिमिति। कार्यप्रश्नोत्तरं स्ष्टिति। निमित्तप्रश्नोत्तरं तैरिति। एक्नैकस्य केवलस्योपादानलायनुपपत्तेः मिलिल्वैव तेषां कारणत्विमित उक्तम् तेर्वेति। उपादानत्वसुपपादयित—तेष्विति। ग्रत्न तैर्वेति बहुवचनप्रयोगात् यूयमचरित्यतापि प्रक्रतिपुरुषकालहकारा उत्तरत्न वच्यमाणा न चरन्ति इति व्युत्पच्या रूव्या चरव्या चरव्या चरव्या चरव्या चरव्या प्रक्रतिपुरुषकालहकारा उत्तरत्न वच्यमाणा न चरन्ति इति व्युत्पच्या रूव्या चरव्या चरव्

अचरशब्दोत्तं सर्वमिकोक्तत्य प्रक्कृति — अचरं नामिति। किं नित्यमुताऽनित्य-मिति प्रश्नार्थः। श्रनित्यत्वे कुतो जातं नित्यत्वे किमात्मकमित्यर्थः॥ १८॥

सर्वेषां नित्यलपचमात्रित्य वाचकस्य तावित्रत्यसमस्त्रश्रव्दानुगतं स्वरूपमाह मूलार्णिमिति । श्रयवा वाचकप्राधान्यमात्रित्य वाच्यवाचकामेदमात्रित्य वा सर्वेषामेव नित्यलं स्वरूपमाह संग्रहेण—मूलार्णिमिति ।

प्रक्षतमचरग्रब्दं परित्यच्याऽर्णग्रब्दप्रयोगादन्ते हकारप्रयोगाच वाचकसर्वासकः लादिकमेवाऽत्रोच्यत इति गम्यते। वाच्यानामुत्तरत्र प्रथक् सर्वात्मकत्वकथनाच । मूलाणं ग्रात्तिबीजं केवलमर्थसहितं वा। एवमुत्तरत्नापि। ग्रणीविक्वतीर्हेकारः रेफमायाणीविक्वतित्वेन वच्यमाणाः स्वराः। विक्वतीनां स्वराणां विक्वतिः। कादिचान्ता विक्वतिर्वेक्वतयः। तत्प्रभिन्नानि तेभ्यो वर्णभ्यो निष्पन्नानि मन्त्वाणि। तेषामङ्गलेन प्रयुज्यन्त इति प्रयोगाः। ग्रङ्गन्यासादिपूजामन्त्राः षट्कमेलच्चणा वा प्रयोगाः। तान् सर्वान् ह इतीस्थमाहित्यन्वयः। हकारो हि श्रकारहकारात्मा। तयोश्वाद्यन्ताचर्योः प्रस्वाहारग्रहणन्यायेन ग्रहोतितर-

वैदिकांस्तान्तिकांश्वाऽपि सर्वानित्यमुवाच ह।
प्रक्रितः पुरुषश्चेव नित्यो कालश्च सत्तम ॥ २१
श्वणोरणीयसौ स्यूलात् स्यूला व्याप्तचराचरा।
श्वादित्येन्द्वानितेजोमद्यद्यत्तत्तन्मयौ विभः ॥ २२
न भ्रवेतरक्तपौतादिवर्णैनिधार्यं चोच्यते।
न गुणेषु न भृतेषु विभ्रषण व्यवस्थिता॥ २३
श्वन्तरान्तर्वहिश्चेव देहिनां देहपूरणौ।
स्वसंविद्यस्वरूपा सा दृश्या दिश्विकदर्भितैः ॥ २४
ययाकाशस्तमो वापि लब्धया नोपलभ्यते।
पंनपंसकयोस्तुल्याऽप्यङ्गनासु विश्विष्यते॥ २५

वर्णयोः नादाकाररूपेण वुिषप्राण्कपेण ज्ञानिक्षयामिक्तरूपेण प्रकामिक्रियमिक्षेर्णेण ज्ञानिक्षयामिक्षिणे प्रकामिक्षिणे विदानन्दरूपेण वा सर्ववर्णीयनुगमात् सर्वभन्दार्थसमध्यात्मकपरावागात्मत्वेन सर्वात्मलात् प्रक्षतिपुरुषकालात्मलं नित्यत्वं चाऽवगन्तव्यम् ।

एवं वाचकस्थाऽचरस्य नित्यत्वं सर्वाक्यत्वं सर्व्हणं चाभिधाय वाचाचराणामिप तत्क्रमेण प्रतिपादयति—प्रकृतिरित्यादिना। चकारी पुरुषकालादिसम्बन्धभेद-समुचयार्थों। कालस्य प्रयक् ग्रहणं निमित्तत्वावद्योतनार्थम्। प्रकृतिपुरुषकाला दिविधाः परापरभेदेन। 'विचिकीर्षुः' 'स्वसंवद्यस्कृपा' 'या युषानिप' 'बहुना किं परं पुंसः' 'सा तु कालात्मना' 'लवादिप्रलयान्त' दत्यादिवाक्यविश्रेषात्। सत्तमित। नित्यत्वे उपपत्तिः। विपर्ययेऽनवस्थालचणा त्वयैव प्रतिपत्तव्येति उत्तम्॥२०॥ २१॥

प्रकृते: खरूपं व्याप्तिं चाह-ग्रणोरित्यादिना। ग्रण्वादिषु सामान्यतो व्याप्तिमाह-व्याप्तेति। ग्रिधिच्योतिषमधिविषयमधिगुणमिधभूतमध्यातमं च क्रमण व्याप्तिमाह-ग्रादित्येत्यादिना॥ २२॥ २३॥

यन्तरा मध्ये इन्द्रियरूपेण । यन्तः यन्तः तरणप्राणादिरूपेण । बिहः सप्तान्तरा मध्ये इन्द्रियरूपेण । यन्तः यन्तः तर्षि एवं निर्विशेषाया यसाधारणं सप्तधातुरूपेण देहिनां देहपूरणोत्धर्यः । कयं तिहं एवं निर्विशेषाया यसाधारणं रूपमुपलब्धं शक्यत इति देशिकेनाचार्येण दर्शितः उपायः अपरप्रकृतिरूपसाचि रूपमुपलब्धं शक्यत इति देशिकेनाचार्येण दर्शितः उपायः ययद्वति । याकार्यः

सा लब्धेत्यत लब्धः स्वातमप्रत्यची[यो]पपादकं गमकमा च ययेति। त्राकाशं नार्यमात्रोपलचणम्। तमः कारणं जङ्रूपा परा श्रातिः। वापीति सच्वादयः

प्रधानमिति यामाह्यां शिक्तिरिति कथ्यते ।

या युग्नानिप मां नित्यमवष्टभ्याऽतिवर्तते ॥ २६

साऽहं यूयं तथैवाऽन्यद् यद्देद्यं तत्तु सा स्मृता ।

प्रलये व्याप्यते तस्यां चराचरिमदं जगत् ॥ २०
सैव स्वां वित्ति परमा तस्या नान्योऽस्ति विदिता ।

सा तु कालात्मना सम्यक् मयैव ज्ञायते सदा ॥ २८

लवादिप्रलयान्तोऽयं कालः प्रस्तूयते द्यज ।

निलनीपचसंहत्यां सूच्मसूच्यभिभेदने ॥ २८

दले दले तु यः कालः स कालो लववाचकः ।

लवैस्तुिटः स्याचिंशद्भिः कलां तावत् तुिटं विदुः ॥ ३०

इच्छादयश्चोत्ताः। तस्याः तिलिङ्गव्याप्तिमाः — पुंनपुंसकयोरिति। तिषु तुःखाऽपीत्यर्थः। अङ्गनासु प्रसवधर्मित्वादिशेषः॥ २५॥

गुणभूतादिरूपेण विष्यिप तुल्यलम् । शब्दतोऽपि त्रात्मकलं गम्यत द्रत्याह प्रधानमिति । पंजिङ्गवाचकानामिप उपलच्चणमेतत् । किं बहुना जगलारणस्त्रतान् युषानिप मदवष्टभात् कवलीकरोति सेत्याह—या युषानिपति । मां नित्य मवष्टभ्य या युषानिप्यतिवर्तत दत्यन्वयः ॥ २६ ॥

वदनितक्रमे किं कारणिमत्याग्रद्धा मिय किल्यतिन तस्या मद्व्यतिरिक्षेणां भावादिति वदन् परं पुरुषमाइ—साऽहमिति । असादितक्रमे किं कारणिमत्याग्रद्धा युषाकं विषयवत् प्रक्षतिकार्यत्वेन तस्यां किल्यतत्वादित्याह्य—यूयिमिति । तत्व गमकमाह—प्रक्रय द्वति ॥ २७ ॥

ननु प्रलगेऽपि तस्याः साधकं बुद्धप्रादिकमभ्युपगन्तव्यमिति नित्याह —सैनिति ।
सैन परमा साचिलचणा परा प्रकृतिः पूर्वीक्ता स्वसंनेद्यस्कृपित । स्वां स्वसम्बन्धिनोमपरां प्रक्तिं नित्ता । तस्या नान्यो बुद्धप्रादिलचणो निद्दिताऽस्तीत्यर्थः । अस्तेनं प्रलयकाली विद्वाः पराया अन्यो निद्वाः नास्तीत्यर्थः । अस्तेनं प्रलयकाली स्थितिकाले तु नैपरीत्येन तत्राऽपराया बुद्धप्रादिनिधिष्टतया नोधप्रक्तिमस्वादिति नित्याह —सा त्विति । तुभ्रव्दोऽपराया जङ्त्वलचण्विभेषद्योतकः । कालाक्षना ज्ञानाक्षना । सम्यक् साचित्याऽव्यवधानेन ॥ २८ ॥

एवं परकालस्यापि स्वरूपमभिधायाऽपरं कालं प्रस्तौति—लविति॥ २८॥॥ ३०॥ ३१॥ ३२॥ ३३॥ ३४॥ ३५॥

काष्ठा तावत् कला ज्ञेया तावत् काष्ठा निमेषकः। सोऽङ्गुलिस्फोटतुल्यः खानाचाऽष्टाभिस्तु तैः स्मृता ॥ ३१ कालिन यावता खौयो हस्तः खं जानुमग्डलम्। पर्यंति मावा सा तुल्या स्वीयैक प्रवासमावया ॥ ३२ षष्ट्रात्तरेस्तु विश्रतैर्निश्वासैर्नाड्का स्मृता। दिनाड़िको मुद्धतः स्यात् विंगद्भिस्तरहर्निगम्॥ ३३ चिंशद्विरप्यहोराचैर्मासो दादश्मिस्तु तै:। संवत्सरो मानुषोऽयमहोरातं दिवौकसाम् ॥ ३४ तथा दिव्यैरहोरावैस्त्रिणतैः षष्टिसंयुतैः। दिव्यः संवत्सरो ज्ञेयो दिव्यैः संवत्सरैस्तु तैः ॥ ३५ भवेद्दादशसाहस्त्रीभिन्नेरिकं चतुर्<mark>युगम्।</mark> तै: सइस्रे: शतानन्द तवैकं दिनमिष्यते॥ ३६ तावती तव राचिश्च कथिता कालवेदिभिः। तथाविधेरहोराचे स्त्रिंगद्विमीसमृक्ति॥ ३० तथाविधेद्वीदशभिमीसै रव्दस्तव स्मृतः। तथाविधानामव्दानां शतं त्वमपि जीवसि ॥ ३८ वदायुमम निम्वासः कालेनैवं प्रचोद्यते। स जानाति विपाकांश्व तस्यां सम्यग्व्यवस्थितान् ॥ ३९ सोऽन्वीच्य त्वादृशामायुः परिपानं प्रयक्ति। प्रक्षतेस क्वचित् काली विक्वतिं प्रतिपादयेत्॥ ४०

प्रकृतिय क्वाचित् काला । वद्यापा प्रति । तेषां सिस्सिस्यंशी भिन्नेरिति चतुस्तिदेशकसहस्तैः क्वतादिशुगकत्यना । तेषां जीवनकालस्य तावक्कतैरित्यर्थः । त्वमपीति । एती हिरहरावपीत्यर्थः । तेषां जीवनकालस्य विस्थाना वैराग्यार्थकत्वम् अग्रुरिति । निम्नासादिमतस्तवापि ति अत्यत्वमाह वैराग्यार्थकत्वम् अग्रुरिति । नालस्य कालान्तरायोगादित्याह । जालस्य कालान्तरायोगादित्याह । कालेनेति । अथवा एवं विषममाशुः कल्ययतः कालस्य वैषस्यनैर्घृष्ये स्थातामिति । कालेनेति । अथवा एवं विषममाशुः कल्ययतः कालस्य वैषस्यनैर्घृष्ये स्थातामिति ।

न। पुरुषकर्मानुसारेण तस्य प्रेरकत्वादित्याः —कालेनेति। वच्चमाण-प्रकारेण प्रचोद्यत इति वार्यः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३० ॥ ३८ ॥ ४० ॥

प्रक्रितः पुरुषस्रेत्योऽर्धः । प्रक्रितपुरुषकाला स्रकारोकारमकाराः । इकाररेफमाया वा । ते नित्याः वच्यमाणप्रयोगेषु नियमेन प्रयोज्या दृत्यर्धः । सत्तमिति योगौचित्येन बिन्दादियोगः सूचितः ॥ २१ ॥

श्राणवं योगमाह—श्रणोरणीयसीति। मृलाधारगतिकोणमध्ये परमाणोरिप श्रणीयसी प्रकृतिः ध्येयाऽकाराकारेणित्ययः। ततस्त्याः प्रभारूपेण श्राकाशादेरिप व्यापक उकारिश्वन्य दत्याह—स्यूलादिति। ततः सर्वे जगत् मकाराकारेण तत्र मज्जनीयमित्याह—व्याप्तेति। धामक्रमयोगमाह—श्रादित्येति। चिद्गिनव्याप्त-सौषुन्नमार्गमिणपूरकानाहताज्ञात्रद्धारस्येषु श्रग्निस्र्येसोमत्रद्धाधामानि सिश्चन्य सर्वानुगतां कुण्डिलिनीं ध्यायन् क्रमेण विलाप्य बिन्दुनादादिना व्यापिन्यादिद्वारेण विभुभवदित्यर्थः॥ २२॥

गुणयोगं भृतयोगं चोत्तरिम् स्नोते वदन् तयोः गुणभृतयोः वर्णानां नामनियममाह—न खेतित । गुणादियोगमाह — न गुणि ब्वित । पूर्वीत्तमण्डल-स्थानेषु सत्तादिगुणगणम् एकवणं ज्योतिर्लिङ्गवत् ध्यायन् पूर्ववत् स्वरूपस्थी भवेदिति गुणयोगः । हृद्धारुतालुभू मध्यब्रह्मरस्वद्दाद्यान्तेषु मण्डलबीजा-धिष्ठात्यस्वित्तान् पृथिव्यादिकारणान्तान् कुण्डलिनीप्रभावेन एकवणं ध्यात्वा संयोजयेत्। अयं भूतयोगः ॥ २३॥

यस्यैव योगस्य स्वरूपपर्यन्तव्याप्तिक्रममाइ—यन्तरेति। समस्तरसद्वारेण सबाह्याभ्यन्तरं व्याप्य उनान्यन्तं गला देहिनां देहसंहर्तीत्यर्थः। एवं देशिक दर्शितैरुपायैः परमात्मस्वरूपेण स्वानुभवनीया न प्रयक्तोनित्याह —स्वषंवेदोति ॥२४॥

तदनुभवस्य परमपुरुषार्यत्वमाइ—ययेति। अय ग्रात्तयोगमाइ—पुंन पुंसकयोरिति। पुंनपुंसकयोः प्राणमनसोः वाचि चेच्छादिग्रितिरूपेण तुल्याऽपि प्रणवोचारणसमये हि क्रमेण इच्छाक्रियाज्ञानग्रतिरूपाणां मनःप्राणवाचां निविड-तेजोध्वनिरूपमन्त्रात्मना एकत्वं तुल्यत्वं भवति। तस्मिन् सास्ये तेजसि स्थितासु अङ्गनासु अपरच[प]राच[प]रकुण्डलिनीषु विशिष्यते। सकलेच्छादिग्रतिरूपेण विशिष्टा भवतीत्यर्थः॥ २५॥

ततस्तामां संहारमाह प्रधानमिति । प्रथितं त्रयमकारादित्रयेणाऽत्ति । तती विन्दु कला निरोधिका रूपमन्त्रादिकं निविड्तेजोरूपमिति । ततो नाद-नादान्तरूपां प्रभामत्तीति प्रधानम् । ततः परं या स्पर्भव्यापिनीसमन्युन्मनीशिक्तरिति

कथ्यत द्रत्यर्थः। यय चतुर्मूत्यादिचतुर्दशयोगान् क्रमेणाइ—या युषानिति।
युषान् मामिष ब्रह्मविण्युक्द्रसर्वेखरान् नाभिद्धदुभूमध्यद्दादशान्त स्थितान् यम्यतमयान् यवष्टभ्याऽतिवर्तत द्रत्यर्थः। द्रित चतुर्मूर्तियोगः स्वितः। ब्रह्म विष्यु क्द्रभेदाभेद लिङ्ग चिदवष्टभयोगा यपि यनेनैव स्विताः। तत्र युषानितवर्तत द्रित
ब्रह्मादियोगत्रयं चतुर्ष्विष स्थानेषु सपरिवारं ब्रह्माणं सिच्चन्य संपूज्य तेजोरूपांस्तान् प्रण्वेन एकोक्तत्याऽम्यतमास्नावयेदिति ब्रह्मयोगः। एवमेव विष्यादियोगा
दृष्ट्याः। भेदयोगे स्थानेषु भिन्नशरीरमूर्त्तित्रयं ध्येयम्। यभेदयोगेऽभिन्नरूपम्।
लिङ्गयोगे लिङ्गरूपम्। भेदादियोगत्रयं चापिश्रन्देन स्वितम्। यतिवर्तत
द्रित चिदवष्टभयोगः। तेजसा बाद्यं स्थूलादिशरीरं व्याप्याऽतिक्रम्य वर्तनं
द्यितवर्तनम्॥ २६॥

चिद्वष्टभयोगानन्तरम् अध्याकाधिदैवादिभेदं परित्यच्य स्थूलादिश्ररीरात्मक-मेकमेव पिग्छं सर्वे ध्येयमित्याह—साऽहमिति। सा पूर्वमध्याकं कुग्छिलिनी-रूपेण स्थिता। अहं दादशान्ते स्थितः। यूयं नाभ्यादी स्थिताः। अन्यच परिवारजातं वैद्यं बाह्यं च। तत् तु सा तत् सर्वे सैव। या हि नः स्थूलादिश्ररीर-रूपिणी स्मृता। विराट्हिरण्यगर्भकारणक्ष्पेणित्यर्थः।

द्दानीं गुणसंहारोत्तानुज्ञातनुज्ञानिर्विकल्पयोगानाह—प्रलय द्रति। प्रलये प्रणवे वाचके। तस्यां च वाच्यात्मिकायां व्याप्यते संद्रियते चराचरिमदं जगत्। पूर्वे पूर्वे वाच्यवाचकरूपम् उत्तरो तरवाच्यवाचकरूपिण्यां तस्यां विलाप्यत दत्यर्थः। अकारोकार मकार बिन्दु नाद प्रति प्रान्तानां विराट् हिरण्यगर्भ कारणगुण सामान्य-गुणबीज गुणाभाव गुणसाचिणां च स्थूलल स्व्याल कारणल समल बीजल-निर्विभेषल प्रान्तलगुणैः एकलिचन्तनं गुणयोगः। संहारयोगः तेषां क्रमेण संहारः। एवमधिष्ठानस्थस्य अतिस्व्यास्य जगतः तत्मिचद्रप्रव्याप्तिचिन्तन-संहारः। एवमधिष्ठानस्थस्य अतिस्व्यास्य जगतः तत्मिचद्रप्रव्याप्तिचिन्तन-सोतयोगः। ततः स्वतः सत्ताद्यभावात् तस्य आत्माधीनलिचन्तनमनुज्ञात्ययोगः। सोतयोगः। ततः स्वतः सत्ताद्यभावात् तस्य आत्माधीनलिचन्तनमनुज्ञात्ययोगः। स्वात्ययितरेकणाऽभाविचन्तनमनुज्ञायोगः। ततः आत्मनो निर्विभेषलिचन्तनं निर्विकल्ययोगः॥ २०॥

ततो वाक्यार्धप्रतिपत्तिमाह—सैवेति। सा परापरणितरिवद्यया प्रपञ्चरूपतां प्राप्ता उक्तविवेकप्रकारेण स्वां वेत्ति। ब्रह्मात्मरूपतां वेदनफलमाह—परमेति। संसारिनवित्तं चाह—तस्या दति। वेद्यवेदित्ववेदनादिकं नासीदिस्त भविष्यति द्रत्यर्थः। अय कालयोगमाह—सा तिति। कालस्याऽपरस्य पञ्चदणधा भिन्नस्यापि आत्मा कालात्मा। तेनोन्मनोरूपेण कालेन मया पञ्चदणकालाभिमानिनी

सा तत्त्वसंज्ञा चिन्मावा ज्योतिषः सिन्धिसदा।
विचिन्नीर्षुर्घनीभूता क्वचिद्भ्येति विन्दुताम् ॥ ४१
कालेन भिद्यमानस्तु स विन्दुर्भविति विधा।
स्यूलसृद्यपरत्वेन तस्य वैविध्यमिष्यते ॥ ४२

सस्यगभेदेन ज्ञायत दत्यर्थः। लव बृटि कला काष्टा निमेष मात्रा नाड़िका मुहर्ता-होरात्र मास संवत्सर युग कला महाकला परार्धं कालपर्वाणि अकारोकार मकार-बिन्दु कला निरोधिका नाद नादान्त शक्ति व्यापिनी व्योमरूपान्तनादान् आश्चिता समनीलचणप्रणवमात्रासु मूलाधारम् आरभ्याद्वादशान्तं व्यवस्थितासु सञ्चिन्य क्रमेण संद्वत्य अकालकलिकायाम् उन्मन्यां व्यवतिष्ठेतित्यर्थः॥ २८॥

ददानीमुन्मन्यामवस्थितस्थाऽप्रयत्नेनेव जपादनन्तं जपफलं दर्भयितं लवादि-कालपर्वकथनाय चोपक्रमते लवादीति। व्यदायुर्भम निम्बास दत्यहोरात्वपच-संवसरादियोगान् म्बासोच्छ्वासस्थान् दर्भयित। म्बासस्थाऽऽयुषोऽिप तद्रूपत्वात् कालेनैवं प्रचोद्यत दति। म्रहोरात्वादियोगे साच्चितया सत्तामात्रेणात्मा प्रेरकी ध्येय:। नतु कालमध्यवर्तितयेति उक्तम्॥ २८॥ ३०॥ ३१॥ ३२॥ ३३॥ ३४॥ ॥ ३५॥॥ ३६॥ ३०॥ ३८॥ ३८॥

काल: कर्मापेचया प्रेरक एव केवलिमत्युक्तं पूर्विस्मन् व्याख्याने तत् कर्यं प्रलये सर्वसंहारादित्याग्रद्धा प्रलयेऽिप सूच्मरूपेण कर्मणामवस्थितिमीश्वरस्य सर्वज्ञतां चाह—स जानातीति। स अनन्तरोक्तः। सा तु कालाक्षनित व्यवहितत्वेन उक्तो वा। वाचकग्रव्दात् तां चेत्यर्थः। परिपक्तानि कर्माणि जात्यायुभीगांच विपाकांच सम्यगासां कार्येण सर्वदा प्रकृती कर्मणां सन्ते कर्यं कादाचित्वी सृष्टिरित्याग्रह्मा ईखरापरकालादिवशादित्याह—प्रकृतिरिति॥ ४०॥

तत्त्विक्षतिल्लममाह--सा तत्त्वेति । सा प्रक्षतिः तत्त्वस्य पारमाधिकस्य संज्ञैव संज्ञा यस्याः तदिवभज्ञत्वात् सा तयोज्ञा । सा तत्त्वात्मकताम् अन्तर्भुखताम् अपरित्यज्येव क्षचिदेशे विन्दुतं किञ्चित् वहिर्मुखतया सृध्युमुखकर्माविभज्ञतया तरङ्गमूलभूतस्त्मवायुव्याप्तसमुद्रवलनवत् किञ्चित् स्थौत्यं प्राप्नोतीत्यर्थः । परिपक्ष-कर्माभेदात् घनीभावस्तदर्थं व्यापारो विचिकीर्षा । विन्दुः कर्माभिनं रूपम् ॥४१॥

एवं परसादुत्पत्रस्य प्रकृतितत्त्वस्थोत्तरसृष्टिनिर्वाहाय मृ इच्छासत्त्वादि रूप-तामाह—कालेनेति । भिद्यमानः सम्बध्यमानः विभज्यमानश्च । निह चित्सस्वस्यं विनाऽचिद्रूपस्य ज्ञानादिरूपत्वं सम्भवति । इच्छादीनामेकैकस्य मायातच्छितितद्गत-

स बिन्दुनाद्बीजलभेदेन च निगद्यते। तिद्वस्तारप्रकारोऽयं यथा वच्यामि साम्प्रतम् ॥ ४३ विन्दोस्तस्माद्भियमानाद्रवोऽव्यतातमको भवेत्। स रवः श्रुतिसम्पद्गैः शब्दब्रह्मेति कथ्यते ॥ ४४ **अव्यक्तादन्तर्गदितिविभेदगहनात्मकम् ।** महन्नाम भवेत्तत्वं महतोऽहङ्गतिस्तथा ॥ ४५

भूतादिकवैकारिकतैजसभेदक्रमाद हक्कारात्। कालप्रेरितया गुणघीषयुजा शब्दस्रष्टिरय शक्त्या॥ ४६

शब्दाद् ब्योम स्पर्शतस्तेन वायु-स्ताभ्यां रूपादक्तिरेते रसाच। असांखेतैर्गसतो भूर्धराद्या भूताः पञ्च खुर्गुगोनाः क्रमेग ॥ ४०

प्राणिकमेविषयभेदेन तिरूपतामाइ - स्यूलेति ॥ ४२ ॥

नवानामि भेदानां तत्त्वमाह मन्त्रिहिताय — स विन्दिति। विन्दुरीखरः। नादस्तस्याः चिक्तियं रूपं पुरुषाख्यम् । बीजमचिदंगः । एतसन्बाहतिसमये स्वानुभवेनाऽनुगन्तव्यम्। स्वरूपस्थेन वच्यति हि ग्रव्हावगस्यमर्थमिति ॥ ४३ ॥

एवमर्थे रूपस्य प्रकृतितत्त्वस्य स्ष्टिमभिधाय एतामेवाऽर्थस्टिष्टं शब्दस्टिले-नाऽप्याह अत शब्दार्थभेदाभावात्—बिन्दोरिति। बिन्दुरुताः परमपुरुष एव। तसादीजरूपयोक्तया प्रकत्या सम्बध्यमानात् उभयाभेदलचणो देदीप्यमानः परा-पश्यन्यात्मको रवोऽभवत्। स एव च कुग्डल्यादिशब्दैरभिलप्यते।

कोऽसौ रव दति तदाइ—स रव दति॥ ४४॥

तिमेदा दक्कामस्वादयः। अहङ्गतिस्त्यिति। दक्कामस्वादिरूपैवेत्यर्थः। यत महन् नाम ज्ञानसत्त्वप्रधानः परिणामः। सर्वेजगदास्रयभूत ईचणादि-शब्दार्थः। द्वीत्तास्तदिममानिनोऽहङ्गारस्तमः प्रधानः परिणामः॥ ४५॥

कालप्रेरितयेति। कालो दिविधः। गुणाः सत्त्वादयः। घोषः पूर्वीक्तो रवः ग्रब्दब्रह्म। ग्रिस्तिस्तिस्तं त्युता। स्वस्माडराचा भूता उत्पन्नाः ग्रब्दादीनामेव काठिन्यावस्थारूपलादु व्योमादीनां ग्रव्हादु व्योम इत्याद्यभिहितं तिभेद-ग्हनात्मकम्॥ ४६ ॥ ४७॥

खमिष मुषिरिच इमीरणः स्था-चलनपरः परिपाकवान् क्षणानुः। जलमिष रसवट् घना धरा तेऽ-सितिणितिपाटल शुक्षपीतभासः॥ ४८ वृत्तं व्योक्षो बिन्दुषट्कान्वितं त-दायोरनेः स्वस्तिको यिचिकोणम्। यक्षोपेतार्डेन्दुमिदक्वमाप्यं स्थाद जो यचातुरसं धरायाः॥ ४८ निष्ठत्तिसं ज्ञाच तथा प्रतिष्ठा विद्या ज्ञया प्रान्तिसणान्यतीते। स्थः शक्तयः पञ्च धरादिभूत-प्रोत्थाः क्रमाद्रादक्वलादिभूताः॥ ५०

तथिति च महदहङ्कारयोः खरूपस्थोक्तलादाकाशादेः खरूपमाह —खमपीति । न्यासप्रयोगादिश्रेषतया श्राकाशादीनां रूपमाह—श्रसितेत्यादिना ॥ ४८ ॥

वृत्तं ठकारवद् व्योक्तो विक्वम् । तदेव वृत्तं बिन्दुषट्कान्वितं वायीः । स्विस्तिकं चतुर्वक्रां परस्परसम्बद्धं रेखाद्वयं कोणत्रयगतम् । भूताभिमानिनी विन्दुतत्त्वनिर्गता प्रक्तिः ॥ ४८ ॥

प्रयोगाद्यार्थमेवाह निव्वतीति। तासां स्यूलवाचकांग्रमाह नादकलादि-भूता इति। नादो हकारः कः अनुस्तारः। के ऊर्ध्वे येषां लादीनां ते तथोताः। लस्यादी लादी रयौ लः ग्रादिर्थस्य वकारस्य लश्वादिश्वेति तिधा योज्यम्। लवरयहा इत्यर्थः। कग्रव्देनैव बिन्दुयोगोऽप्येषां द्रष्टव्यः। इति तन्माताभि-मानिनीवीजोहारः।

यथ यपत्रीक्ततवीजोद्वारः । नादः हकारः के येषां लादीनां सर्वेषामादीनां च ते तथोक्ताः । लादिशब्दार्थः पूर्ववत् व्याख्येयः । यत्न ल यादिर्यस्येति व्युत्पत्या हकारोऽपि याद्यः । नादशब्दोक्तस्य हकारस्य सर्वेसस्वस्थात् । यादयः यां दें जं ऐ' श्रीं दत्येते । ततः ह्वां ह्वीं ह्वं ह्यें हों दत्येतत् सिष्ठं भवति ।

श्रय पश्चीक्षतबीजानि उचन्ते। नादः के यस्य लकारस्य इत्यर्थः। स नाद-कलः ह्न इत्यर्थः। नादकलाश्च श्रादिश्च नादकलादयः तेभ्यो भूताः तदाका तयाऽभित्यकाः निव्चत्याद्या इत्यर्थः। तत्य ह्नां ह्नीं ह्नं ह्नीं इति सिर्ध पुटयोक्तभयोश्व दण्डसंस्या पृथिवी तोयमधः क्षणानुक्रध्वम् । प्रविक्तस्यय पार्श्वगोऽय मध्ये गगनं भूतगतिस्तन्द्भवेयम् ॥ प्रविक्षयोग्नि सक्दव दहनस्तवापस्तासु संस्थिता पृथिवी । सचराचरात्मकानि तानि तस्यां जातानि सर्वभूतानि ॥ प्रविक्षयाचितिह्वाष्ठाणान्यपि चिन्द्रियाणि बुद्धेः स्थः । वाक्षपाणिपादपायूपस्थानि च कर्मसंज्ञकानि तथा ॥ प्रविचनाद्यांः समनो बुद्धिरहङ्कारश्चित्तमपि करणम् ॥ प्रविम्तिन्द्रियार्थेकहिष्टस्तत्त्वपञ्चविंप्रतिकाः । व्यानन्दकेश्व तैरपि तत्त्वचतुर्विंप्रतिस्तथा प्रोक्ता ॥ प्रविम्त्रागितिरेतेस्तत्त्वान्युक्तानि रहितवचनार्यः । भूतानीन्द्रियद्शकं समनः प्रोक्ती विकारषोड्णकः ॥ प्रदि अव्यक्तमहदहङ्कितिभूतानि प्रक्ततयः स्थरष्टी च । तन्माचाहङ्काराः समहान्तः प्रक्रतिविक्ततयः सप्त ॥ प्रवित्तन्त्रावाहङ्काराः समहान्तः प्रक्रतिविक्ततयः सप्त ॥ प्रवित्तन्त्रावाहिक्षाराः समहान्तः प्रक्रतिविक्ततयः सप्त ॥ प्रवित्तन्त्रावाहिक्षाराः सप्त ॥ प्रवित्तन्त्रावाहिक्षाराः सप्त ॥ प्रवित्तन्त्रावाहिक्षाराः सप्त ॥ प्रवित्तन्त्रावाहिक्षायाः सप्त ॥ प्रवित्तन्त्रावाहिक्षायाः सप्त ॥ प्रवित्तन्त्रावाहिक्षाराः सप्त ॥ प्रवित्तन्तिकालेक्षाराः सप्ति ॥ प्रवित्तन्तिकालेक्षाराः सप्त ॥ प्रवित्तन्तिकालेक्षाराः सप्ति ॥ प्रवित्तन्तिकालेक्षाराः सप्ति ॥ प्रवित्तन्तिकालेक्षाराः सप्ति ॥ प्रवित्तिकालेक्षाराः सप्ति ॥ प्रवित्तिकालेक्षाराः सप्ति ॥ प्रवित्तिकालेक्षाराः स्वतिकालेक्षाराः सप्ति ॥ प्रवित्तिकालेक्षाराः सप्ति ॥ प्रवित्तिकालेक्षाराः सप्ति ॥ प्रवित्तिकालेक्षाराः सप्ति ॥ प्रवित्तिकालेक्षा

भवति । भूतगतिकथनमपि प्रयोगाद्य^६मेव ॥ ५०॥ ५१॥

प्रासिक्षकं पञ्चोकरणमाह च्योम्न मरुदिति। अत्रेति तत्रेति च आकाश इत्यर्थः। तास्त्रिति तत्सस्बन्ध आकाश इत्यर्थः। मरुति च्योमाऽताऽग्निस्ततापः तासु संस्थिता पृथिवीत्याद्यपि द्रष्टव्यम्। अथवा सूच्यभूतानामेव लयाद्यु-पयोगितया व्याप्यव्यापकतामाह च्योम्नीति॥ ५२॥

एवं भूतादिकाहङ्कारकार्यमभिधाय तैजसवैकारिकाहङ्कारयोः भूतानुगतयोः

क्रमेण कार्यमाइ—योत्रेति ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ तत्त्वपञ्चविंग्रतिक दति । यत्र तत्त्वकल्पनायाः कुत्सितत्वं स्चितम् । कुत्सितोऽपिसद्वान्त दत्यर्थः । तया प्रोत्ता दति । यत्र तथाग्रव्देनापि कुत्सितत्वं स्वितम् । विरत्तंमन्यमानानामपि तत्त्वकल्पना कुत्सितैवत्यर्थः ॥ ५५ ॥ स्वितम् । विरत्तंमन्यमानानामपि तत्त्वकल्पना कुत्सितैवत्यर्थः ॥ ५५ ॥

पञ्चित्रात्वानि देखरान्तानि प्रदेशितत्वानि । यदि चित्रशब्देन तत्वानि उक्तानीति क्षेवलमुक्तान्येव न तु तत्वानि तानि । यदि चित्रशब्देन पक्कितिः नोच्यत द्रव्यर्थः । ततः प्रक्षव्यन्तानि चतुर्विधातितत्वानि पुरुषान्तानि पञ्चित्रातितत्वानि सिष्ठं भवित । उत्तरत्व पञ्चित्रातितत्वानि देखरान्तानि प्रद्विशितितत्वानीति सिष्ठं भवित । उत्तरत्व पञ्चित्रातितत्वानि देखरान्तानि प्रद्विशितत्वानीति सिष्ठं भवित । उत्तरत्व पञ्चित्रात्वानि देखरान्तानि प्रदेशिकतया च पोड्श-

सत्त्वं रजस्तम द्रित संप्रोक्ताश्च वयो गुणास्तस्याः।
तत्सम्बन्धात् विक्वतैर्भेदिचितयैस्ततं जगत् सकलम् ॥ ५८
देवाश्च श्रुतयः खराः समम्रतो लोकाः सवैभ्वानराः
कालाः मित्रयुतिचवर्गसिहतास्तिसस्तया वृत्तयः।
नाड्योऽन्यच जगत्त्येऽव नियतं यद्वस्तु सम्बध्य तदिभ्वेषां स्थितये चरन्थविरतं सूर्येन्दुवैभ्वानराः॥ ५९

<mark>विकारादि कथनमवगन्तव्यम् ॥ ५६</mark> ॥ ५० ॥

तस्या दति मूलकारणभूतायाः प्रक्ततित्यर्थः। तस्याः त्रिगुणात्मकत्वे प्रमाणमाह—तत्मस्वन्यादिति। ततं व्याप्तम्॥ ५८॥

तदेव प्रपञ्चयित न्यासयोगिवश्रेषां य प्रणवादिषु कामनानुरूपेण दर्भयन् देवा इति । हत्तयो जायदाद्या याजनाद्या वा । नाद्यो योगस्थानभूताः सुषुन्ना-चित्रावजास्थाः प्रसिद्धा वा । न्यासयोगादिकं मग्डलत्रयोपेतमेव कार्यमित्याह— संबध्येत्यादिना । चरन्ति नाभ्यादिस्थिताः संभूय जध्वे गच्छन्ति । परमानन्दं भचयन्ति चेत्यर्थः ॥ ५८ ॥

* ननु मर्वमन्त्रममानलेन सर्वागमसारलादस्य ग्रन्थस्य भैवग्राक्षादि तत्त्वान्यप्रते वक्तव्यानि । सत्यमुक्तानि तानि कयं युण् । सा तत्त्वसंज्ञेत्वत्र विन्यात्रच्योतिः ग्रन्थाम् अधिष्ठानसाचित्वचणौ ग्रनाहतिग्रविग्रको ग्रकारतिच्यार्थौ कथ्येते । तत्त्वसंज्ञेति श्राहतिग्रवोऽकारवाचार्थः । ग्रभ्येति विन्दुतामित्यन्तेन ग्राहतग्रितः चकारवाचा । स विन्दुभैवति त्रिधेति । इच्छािक्रयाज्ञानत्वचणानि इह स्वाचकानि सदािग्रविश्वरग्रुडविद्यातत्त्वानि । एतच्छुडतत्त्वपञ्चकम् वैण्यवि तत्त्वे वासुदेवादिग्रव्दवाचमित्येव विग्रेषः । षोयरावत्ताञ्च तत्र वर्णाः परमिष्ठणं विश्वनिवृत्ति सर्वाक्षसहिताञ्च । विद्यातत्त्वानन्तरं भैवे मायातत्त्वं स्वरूपाच्छादन-विचेपाक्षकम् । ग्रडपञ्चके लाच्छादनं नास्ति । तस्येश्वरकप्रलात् विद्यावन्तेन । मायादिकं तु जीवोपकरणभूतम् । एकव ग्रक्तिः ग्रन्तर्भुखतया विक्रमन्ती विद्यादित्वक्रपण्णो विद्यर्भुखतया संकुचन्ती मायादितत्त्वरुपिणो । तदुपहितः ग्रिव एव जीव इति हि तेषां सिद्यान्तः । माया विचिपे कालपरिच्छेदे हेतुः । कालतत्त्वं तत्त एव । देग्र काल कर्मे फलादि नियतहेतुः ईम्बरेच्छा एव नियतितत्त्वम् । कला लेवं परिच्छिनस्य प्रभोः किञ्चिक्ततृत्वग्रक्तिः । तस्येव किञ्चदुज्ञत्वग्रक्तिः अग्रडविद्या । तस्यः पूर्णमन्त्रता रागतत्त्वम् । एतत्षद्रक्विग्रष्टः परमित्रवो सम्बद्या तस्याः पूर्णमन्त्रता रागतत्त्वम् । एतत्षद्रक्विग्रष्टः परमित्रवो

एष सर्गः समुत्यद्ग दृत्यं विश्वं प्रतीयते । विश्वप्रतीतौ हि यतः प्रपञ्चस्ववगस्यते ॥ ६०

जीव: । स पुरुषतत्त्वम् । अस्य च सप्तकस्य षादिमान्ता वर्णाः । वैष्णवे तु जोवतत्व एव एतत् सर्वमन्तर्भूतम् । पुरुषात्परं ग्रैवे प्रक्षतितत्त्वं पण्णोः सुखदुःखमोहलच्यं भकारवाच्यम् । वैष्णवे प्राणतत्त्वेनैव गता प्रक्षतिः । बिन्दोः तस्माद्भियननैतत् तत्त्वगणमुक्तम् । बिन्दुः शिवः । तस्मात् आहतशिवगक्त्यादिरूपादेवमुक्तेन प्रकारेण मायादिरूपेण भिद्यमानात् परिण्म्यमानात् अभिन्नो रवो वाचकांगः वाच्येन सह अव्यक्तात्मकः प्रक्रतितत्त्वात्मकोऽभवत् । स रवः प्रक्रतितत्त्वपर्यन्तः शब्दब्रह्मोति कथ्यत इति । महदादिकं तु सर्वत्र समानमिति । निष्टत्तिसंज्ञा चेत्यत्र शाक्तमि तत्त्वं निष्टत्ति प्रतिष्ठा विद्या शान्तिगान्यतीत बिन्दु कला निरोधिका नाद नादान्त शक्ति व्यापिनीव्योमरूपानन्तानाथागात्र्यतीत समन्युन्यनीलच्यं स्चितम् । स्यः पञ्च शक्तयः । नादकलादिभूताञ्च त्रयोदश स्य्रिति हि तस्यार्थः । नादो नाद एव कला बिन्दुः तावादिभूतौ वैषामिति विग्रहः ॥ ॥

एवं तत्त्वसृष्टिमभिधाय उपसंहरति—एष द्वि। सृज्यत द्वि सर्गः। तत्त्वगणः। द्रत्यमुक्तेन प्रकारेण समुत्पन्न द्रत्युपसंहारः। सृष्टेः व्यवहारतचणम् अवान्तरप्रयोजनमाह—द्रत्यमिति। द्रत्यभेवं सृष्टी सत्यां विश्वं प्रतीयते। प्रतीतिः क्रियाया श्रप्युपलचणार्था। ज्ञानिक्रयात्मको हि व्यवहारः।

अर्थसृष्टे: परमप्रयोजनमाह — विश्वेति । विश्वस्य नार्यस्य प्रतीती प्रत्यां सत्यां हि यसात् यतः परब्रह्मण उत्तः प्रपञ्चः समुत्पनः तद्ब्रह्माऽवगम्यते । नान्यथा । तसात् सृष्टिर्थवतीत्यर्थः ।

अथवा एष: सर्वप्रत्यचिसिद्धः परमात्मा सर्गे स्जतीति स एव योऽसी स्वष्टा परमात्मा स एव उत्ततत्त्वरूपेण समुत्पन्न दृत्ययः। जुतः यत दृत्यं परमात्मरूपेण परमात्मा स एव उत्ततत्त्वरूपेण समुत्पन्न दृत्ययः। जुतः यत दृत्यं परमात्मरूपेण घटः सन् घटः प्रकाशत दृति च विश्वं सर्वे तन्मयं प्रतीयते। किमित्यसावेव-घटः सन् घटः प्रकाशत दृति च विश्वंति। विश्वप्रतीतौ घटाद्याकारवृद्धिवृत्तौ सत्पन्न दृति खात्मप्रकाशनायेत्याह —विश्वंति। विश्वप्रतीतौ घटाद्याकारवृद्धिवृत्तौ तत्माचितया। हि यसादित्यादि समानम्।

एतरेव पद्यं त्रिपुरतस्वपरत्वेन योज्यते। इत्यं समुत्पन एष श्रैवतस्वलचणः एतरेव पद्यं त्रिपुरतस्वपरत्वेन योज्यते। इत्यं समुत्पन एष श्रैवतस्वलचणः सगै:। विश्वं प्रमेय प्रमाण प्रमाहरूपाता विद्या श्रिवतस्वरूपं प्रतीयते। 'प्रमा प्रमाता प्रमितं च विश्वम्' इति हि लिङ्गस्तवाक्यम्। तत्र मायान्तं मेयरूपम् प्रमाता प्रमितं च विश्वम्' इति हि लिङ्गस्तवाक्यम्। तत्र मायान्तं प्रमाहरूपं श्राहतशिवान्तं प्रमाहरूपं श्राहतशिवान्तं प्रमाहरूपं

शब्दब्रह्मेति यत् प्रोत्तं तदुद्देशः प्रवर्त्यते । श्रतः परमवाच्यं हि खसंविद्यखरूपतः ॥ ६१ शब्दब्रह्मेति शब्दावगम्यमधं विदुर्वुधाः । खतोऽर्थानववीधत्वात् प्रोत्ती नैतादृशो रवः ॥ ६२ स तु सर्वेव संस्थूतो जाते भूताकरे पुनः । श्राविर्भवति देहेषु प्राणिनामधीवस्तृतः ॥ ६३

शिवतस्तम् इति द्रष्टव्यम् ।

श्रविशिष्टं सर्वतत्त्वमाइ—विश्वेति । विश्वस्य तत्त्वत्रयात्मकस्य विद्यस्य प्रतीती साचिणि सित यतः यसादिधिष्ठानात् श्रनाइतिशिवात् प्रपञ्च उक्तो भवति । सः परमिश्वः सर्वतत्त्वरूपोऽवगम्यत इति ॥ ६०॥

एवमर्थसृष्टिं शब्दसृष्टिं च मध्यमान्तामिभधाय वैखरीसृष्टिकथनार्थम् उत्तातु-वादपूर्वकमुपक्रमति—शब्दब्रह्मोति। तत्र तत्त्वसंज्ञा परावाक्तदर्थकृषिणी प्रक्रति-तत्त्वान्तं पध्यन्ती तदर्थात्मकम् इन्द्रियान्तं मध्यमा तद्यीत्मकं पञ्चीकतं वैखरी तदर्थात्मकमिति अवगन्तव्यम्। शब्दब्रह्मोति यत् प्रोत्तं स रवः श्रुतिसंपन्निरित्यव तदुदेशः। तस्य क्रमेण वैखरीकृपेणोदेशः उपदेशः प्रवर्त्थते।

ननु बैन्दवतत्त्वरूपग्रब्दब्रह्मणोऽपि कर्ष्वं परावाग्रूपायाः तत्त्वसंज्ञायाः तत्त्वसंज्ञायाः तत्त्वसंज्ञायाः तत्त्वसंज्ञायाः तत्त्वसंज्ञायाः तत्त्वसंज्ञायाः तत्त्वसंज्ञादेशः विषयतं दिति तयोग्रहेष्टुमग्रज्ञत्वादित्याह — ग्रतः परिमिति । ग्रवाच्यत्वे हेतुः — स्वसंविद्येति । ग्रात्मा स्वसंविद्यत्वेन ग्रवाच्यः । ग्रज्ञेरिप तदिभन्नत्वात् तद्व्यतिरिक्षणाऽभावादा ग्रवाच्यत्वमेव । स्वयंप्रकाग्रत्वेन वचनापेचाभावादिति वार्षः ॥ ६१ ॥

नत् ग्रब्दब्रह्मेति स्रोत्रग्राह्य एव स्त्मो व्यापी ग्रब्दः न वैन्दवं तत्त्विमिति केचिदिति न द्रत्याह—ग्रब्दब्रह्मेति। ग्रब्दोच्चारणकाले तत्माचित्याऽन्तरत्वेन स्वगस्यमधं विन्हात्मकमित्यर्थः।

इतरस्य न प्रकाशकशब्दरहस्यलं ब्रह्मलं चेत्याह—स्वत इति । विन्दात्मक-प्रकाशात्मलं विनाऽनववोधकालात् तत्योक्तो रवो न शब्दब्रह्मोत्यर्थः ॥ ६२ ॥

स्वाभिप्रेतस्य ग्रन्ट्स्य ब्रह्मत्वं प्रकाशकत्वं चास्तीत्याह—स त्विति। सः ग्रन्ट्यावगस्योऽर्थः पूर्वीतः सर्वेत्र संस्थ्रतः कारणत्वात्। तुग्रन्दो विश्विषाव-धारणार्थः। ग्रतस्तस्य ब्रह्मत्वं प्रकाशकत्वं च युत्तिमित्याह—जाते इति। प्राणिनां देहेषु वैखर्या तदिभमतया विनापि यावदर्यः व्याप्तः सङ्कल्यविकल्प-

प्रक्षती कालनुद्रायां गुणान्तः करणात्मनि। देहश्चतुर्विधो ज्ञेयो जन्तोरुत्पत्तिभेदतः॥ ६४ श्रीद्भिजः खेदजोऽग्डोत्यश्चतुर्थस्त जरायुजः। उद्भिय भूमिं निर्णक्त्योद्भिदः स्थावरस्तु सः॥ ६५ निर्दिष्टः स्वन्धविटपपचपुष्पफलादिभिः। पञ्चभुतात्मकः सर्वः च्यामधिष्ठाय जायते ॥ ६६ अम्बुयोन्यग्नि[भूवारितेजः]पवननभसां समवायतः। खेदजः खिद्यमानाभ्यो भ्वज्ञाद्भाः प्रजायते ॥ ६० यूकमत्कुणकोटागुचियाद्याः चणभङ्गुराः। यग्डनो वर्त्तु लीभूताच्छुक्रशोणितसंपुटात् ॥ ६८ कालिन भिन्नात् पूर्णातमा निर्गच्छन् प्रक्रमिष्यति । अहिगोधावयोभेक[द]शिशुमारादिकश्च सः॥ ६६ जरायुजस्तु ग्राम्यातः क्रियातः सुतिसम्भवः। स जायते चतुर्विंशत्तत्त्वसंयुक्तदेहवान् ॥ ७० खस्यानतश्चाताच्छुक्राह्विन्दुमादाय मारुतः। गर्भाशयं प्रविश्वति यदा तुल्यं तदापरः ॥ ७१

निञ्चयविमर्शनात्मना आविर्भवतीत्यय[ः]॥ ६३॥

तस्याविभीवप्रकारप्रदर्भनार्यं देहोत्पत्तिप्रकारं दर्भयन् तद्वेदं तावदाह-पक्षताविति । गुणान्तः करणात्मनीति सर्वतत्वात्मलोपलचणार्थम् । जत्मत्तिप्रकार-भेदादेव देहानां भेदः न पञ्चभूतात्मकालेन इति उत्तमुत्पत्तिभेदत इति ॥ ६४॥

उत्पत्तिभेदमाह - उद्भिद्यति । उद्भिज्ञमपि अप्राणिदेहं पाषाणादिकं व्याव-

त्तंयन् उद्गिजस्य रूपमाह—स्थावर दति।

स्थावरत्वमपि तेषामस्तीति अतो विशिनष्टि —स्त्रसेति । तेषां पृथिव्यास्रयत्वेन यदापि च्यामिषष्टाय केवलपृथिव्यात्मलग्रङ्गां व्यावर्तयति—पञ्चेति। तथापि रसादिदर्भनात् पञ्चभूतात्मकलमेवेत्यथः॥ ६५॥ ६६॥

अम्बादीनामिकैकाभाविऽदर्भनादप्प्रधानिभ्यो भूतिभ्य एव खेदजोत्पतिरित्याह च अस्वित । चतुर्विंगदिल्यपनचणम्। सर्वतत्त्वानाम्। संभवशब्दार्थमाह—स दति॥ ६०॥ ६८॥ ६८॥ ७०॥

श्रात्वात् परमं बीजमादायाऽ खाश्च मूलतः। यदा गर्भाशयं नेष्यत्यय संमिश्रयेन्मकत्॥ ७२ मायीयं नाम योषोत्यं पौरुषं कार्मकं मलम्। श्राणवं नाम संयुक्तं मिलितं तन्मलदयम् ॥ ७३ सूच्मरूपाणि तत्त्वानि चतुर्विंशं मलदये। तव युक्तिं व्रजन्याश्च ततस्तद्गर्भमामतः॥ ७४ संचीभ्य संवर्धयति तन्मलं शीणिताधिकम्। स्ती स्याच्छुक्राधिकं ना स्यात् समबद्धं नपुंसकम्॥ ७५ खगतैमैं हर्ग्यद्भिः खिद्यते काष्यते च तत्। मिश्रीभूतं तद्क्वेव मातुरङ्गुष्ठसिम्मतम् ॥ ०६ यायामि बुद्दाकारं परेऽहनि विज्नाते। पचेण चतुरसं स्थानातुर्भृतारसात्मवत्॥ ७७ मिलितादपि तस्मात्तु पृथगीव मलदयात्। किहीभृतं दयं पूर्वं बीजयुग्मं समुद्रमेत्॥ ७८ अध्यें तु मकता नुद्रं तस्मादिप मलदयात्। उभयात्मिक्यधोवृत्ता नाड़ी दौर्घा भवेदजुः॥ ७६ यवाङ्मुखी सा तस्याय भवेत् पचदये दयम्। नाड्योस्तत्सिविवद्धाः सुः सप्तान्या नाड्का मताः॥ ८०

योषोत्यं रतां त्वगस्र्ञांसकारणत्वेन नि:सारेऽपि ग्रीरे सारबुडिजनक-त्वान्मायीयम्। पौरुषं ग्रुक्रम्। त्रस्थादिकारणत्वेन दार्च्ये हेतुत्वात् देहस्य व्यापार-चमत्वकरमिति कार्भेकं कर्मसंस्कृतत्वादा कार्मकम्। मिलितमनुग्रय्यणुलहेतुत्वा-दाणवम्। संयुक्तयोरिप परस्परम् एकत्वम् त्रप्राप्तयोः नानुग्रय्यणुलहेतुत्विमिति संयुक्तमिलितमित्युक्तम्॥ ७१॥ ७२॥ ७३॥

तस्य प्रयताप्राप्ती हेतुमाह—स्त्मरूपाणीति। अनेन सर्वेषां सर्वीपाधित्वमुक्तं भवति। आग्र प्रयमावात् प्रागेव लब्बद्वत्तीनि भवन्तीत्यर्धः ॥ ७४॥७५॥७६॥७० ॥ किं तद्दयमुद्रतिमत्याह —बीजयुग्मिमिति ॥ ७८ ॥ उभयासिकीति । अग्नीषोमासिकी प्रक्रतिपुरुषाद्यासिकी चेत्यर्थः ॥ ७८ ॥ अवाङ्मुख्त्वमि अस्तीत्यवाङ्मुखीत्यक्तम् ॥ ८० ॥ ८१ ॥

तव या प्रथमा नाड़ी सा सुषुम्नेति कथ्यते। या वामेड़ेति सा ज़ेया दिचणा पिङ्गला स्मृता ॥ ८१ या वाममुष्कसम्बद्धा सा श्लिष्यन्ती सुषुद्धया। दिचिणं जतुमाश्रित्य धनुर्वेका हृदि स्थिता ॥ ८२ वामांसजवुन्तरगा दिचणां नासिकामियात्। तथा दिव्यमुष्कोत्या नाड़ी या वामरस्यगा॥ ८३ अन्या धमन्यो याः प्रोता गान्धारी हस्तिजिच्चिका। सपुषाऽलम्बुषा चैव यशस्विन्यपि शङ्किनी ॥ ८४ कुइरिति च विद्वद्भिः प्रधाना व्यापिकास्तनी। काचित्राड़ी बहिर्वक्षा या मातुईदि बध्यते॥ ८५ यया तत्पुष्टिमाप्नोति केदार द्वव कुल्यया। मातुराहाररसजैर्घातुभिः पुष्यते क्रमात्॥ ८६ क्रमवद्दी परंज्योतिष्क्रला चेत्रज्ञतामियात्। सचेवज्ञं मलं तत् तु संभूतं सगुणं पुनः ॥ ८० सदोषदूष्यसम्पन्नं जन्तुरित्य भिधीयते । फलकोशदयं तत् तु व्यक्तं पंसो न तु स्तियः॥ ८८ नपंसकस्य किञ्चित् तु व्यक्तिरवोपलच्यते। मध्यस्यायाः सुषुमायाः पर्वपञ्चनसम्भवाः॥ ८६ शाखीपशाखतां प्राप्ताः शिरालच्वयात् परम्। अर्डलचिमिति प्राहुः शारीरार्धविशारदाः॥ ८०

वाममुष्केति छेरे अदिचणामिति छेरः। दिचणमुष्कोत्येति छेरे अवाम-रश्चगेति छेरः॥ ८२॥ ८२॥ ८४॥

मातुर्भृत्तरसात्मवदित्यृत्तम् । तत्वायमिति । तदाः नताचिदिति ॥ ८५॥८६ ॥ वैराग्यार्थमाः च सचित्रसमिति । बीजयुगमं ससुन्नमेदित्युत्तम् । न तत् सार्व-तिकमित्यागङ्चाः च फलेति ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८८ ॥

अविशष्टं नाड़ीचक्रं योगियोगाभिवृदये दर्शयति—मध्यस्थाया दति। सूना-धारनाभि हृदय गलसूल स्नूमध्यानुसारीणि पञ्चपवीणि ॥ ८८ ॥ ८०॥ तद्भेदांश्व बह्ननाहुस्ताभिः सर्वाभिरेव च ।
व्याप्नोति सर्वतो वायुर्येन देहः प्रवर्त्यते ॥ ८१
देहेऽपि सूलाधारे तु समुदेति समीरणः ।
नासाभ्यामस्तमभ्येति प्राणतो दिषड्ङ्गुले ॥ ८२
प्रहोराविमनेन्दुभ्यासूर्ध्वाधोष्ठत्तिरिष्यते ।
वामदिचणनाड्गेभ्यां स्यादुदग्दिचणायनम् ॥ ८३
प्रवापि चेतनाधातोरागतिं बहुधा विदुः ।
रेतःशोणितजं प्राहुरेकिऽन्ये मातुराहृतात् ॥ ८४
प्राह्णराद्रसजं प्राहुः केचित् कर्मफलं विदुः ।
केचिदस्य परं धास्रो व्याप्तिमेव प्रचचते ॥ ८५
कश्चित् कर्मप्रकारज्ञः पितुर्देहात्मना सकृत् ।
सम्बध्य मय[दु]नोद्रेकविलीनाच्छुक्रधातुतः ॥ ८६
तत्परं धाम सौजस्कं संक्रान्तं मार्गतेन तु ।
वृते रक्तव्यतिक्रताहीपाहीपान्तरं यथा ॥ ८०

वायुव्याप्तिफलमाइ-येनेति ॥ ८१ ॥

ज्ञानयोगिक्रयानिष्ठानां हिताय देहे अहोरानादिक्रममाह —देहेऽपोति। अपिशब्दोऽग्नुरदयसमुचयार्थौ बाह्योदयसमुचयार्थौ वा। दनरूपेणोर्ध्वप्राणवृत्ति-रहः। दन्दुरूपेणेतरत्॥ ८२॥ ८३॥

सचित्रज्ञं मलमिति उत्तम्। तल्वयं चित्रज्ञप्रवेश इति। तत्र मतभेदं दर्भयति—अतापीति। चेतनाधातुश्चिदेकरमः पुरुषः। अपिशब्देन विरोधार्थेन पचाणामनुपपत्तः दर्शिता। निह चिदेकरसस्य पुरुषस्य एवंविधाः प्रवेशा उपपद्मन्त इत्यर्थः। रेतःशोणितजमिति। पञ्चाधिकरणानां पचः। मातुराद्वतात् आहाराद्यो रसः पाकजः तहारेण गर्भश्ररीरं विश्वतीति वार्षगणाः। कर्मफलमिति अपत्यार्थिनां ययोक्ताहारविहारअद्वाद्यतिश्यात् गर्भे प्रविश्वतीत्यापद्याित्रयािदयः। परं धान्तो व्यक्तिमिति विन्यवािसपचः। सर्वगस्येन्द्रियाभिव्यक्तिनिमित्तं परिच्छेद इत्यर्थः। दीपात् दीपान्तरमिति पतञ्जलिधन्वन्तर्यादिपचः।

तत्परं धाम तस्य पितुरात्मा कश्चिदेवं ब्रूत इत्युत्तरत्नान्वयः। रक्तव्यति-क्वतादिति स्त्रप्रात्मनोऽपि संक्रान्तिः दर्गिता॥ ८४॥ ८५॥ ८६॥ ८०॥ कश्चित्तं भौतिकव्याप्ते जन्मकाले वपुष्यय।
कुतश्चिदेव्य जीवातमा निष्पन्न द्रित शंसित ॥ ६८
बहुना किं परं पुंसः सान्निध्यात्प्रविजृम्भिता।
प्रक्तिर्तर्गुणभिन्ना सा विदोषातमा महीयसी॥ ६६
पञ्चभूतमयी सप्तधातुभिन्ना च भौतिकोः।
पञ्चभिश्च गुणैर्युक्ता पञ्चिन्द्रियविचारिणी॥ १००
पञ्चिन्द्रियार्थगा भूयः पञ्चबुिष्प्रभाविनी।
पञ्चकर्मेन्द्रियगता पञ्चत्वादाप्रवर्त्तते॥ १०१

परेण धामा समनुप्रबद्धा मनस्तदा सा तु महाप्रभावा। यदा तु सङ्कल्पविकल्पक्तत्या यदा पुनर्निश्चनुते तदा सा॥ १०२ स्याद्बुद्धिसंज्ञा च यदा प्रवित्ति ज्ञातारमात्मानमहङ्कतिः स्यात्। तदा यदा सा त्वभिजीयतेऽन्त-श्चित्तञ्च निर्धारितमर्थमेषा॥ १०३

भौतिकव्याप्त इति वाईसात्यः पचः । कुतिश्विदित्यनिमित्तमेवेत्यर्थः ॥ ८८ ॥ स्विस्वान्तमाइ—बहुनेति । सान्निध्यं नाम चैतन्याभासोदयः । तेन प्रक्ततेः प्रकर्षेण विविधजृभाणप्रकारमाह—गुणभिनेति । गुणसाम्यावस्थातोऽपि विषमदणां प्राप्ता इत्यादिना उक्तसंचिपः क्रियते । सैव महीयसी महत्त्वं प्राप्ता प्ररोरावस्थायां वातादिरूपदोषरूपेण वर्तत इत्याह—विदोषेति ।

महत्त्वमेव दर्भयति—पञ्चभूतमयोति । स्रोत्नादिपञ्चेन्द्रियरूपेण विचारिणो । पञ्चकर्मेन्द्रियार्थरूपेण गच्छतोति तथोक्ता । स्रोत्नादिजन्य पञ्चबुिडरूपेण प्रभवति दति तथोक्ता । पञ्चकर्मेन्द्रियरूपेण गच्छति दति तथोक्ता । स्रा पञ्चलादा-मोच्चलादित्यर्थः ॥ ८८ ॥ १०० ॥ १०१ ॥

सैवान्तः करण्रूपेत्याः — परेणेति । साचितया कारणतयाऽन्तर्यामितया च सम्बन्धः । समनुप्रोपसर्गाणामर्थः । महाप्रभावेति परिणामसामर्थ्यमुक्तम् । श्रह-मैव ज्ञातित्यविवेकतया ज्ञातुः स्वात्मत्वमात्ववेदनमङङ्ककारः । श्रन्तः साचिणीत्यर्थः । यदा खयं व्यञ्जयितं यतेत महीयसी सा करणैः क्रमेण। तदा तु विन्दुस्फुटनोङ्गवस्य रवस्य सम्यक् प्रविजृिक्सतं स्यात्॥ १०४ द्रति श्रीप्रपञ्चसारे प्रथमः पटलः।

एवं प्रक्ततेः श्रीरान्तं परिणामकदस्वं संग्रहेणाऽभिधाय श्रीरे पूर्वीक्तस्य श्रव्द-ब्रह्मणो वैखरीरूपेणाऽभिव्यक्तिमपि संविपेणाह—निधीरितमर्थभित्यादिना। करणैः प्रयत्नविशेषेरितरैय। क्रमेणिति। पश्यन्यादिक्रमेणित्यर्थः। प्रविज्नभणं वैस्तरीपर्यन्तः स्थूलभावः॥१०२॥१०३॥१०४॥

> द्दित श्रीपद्मपादाचार्यकते प्रपञ्चसारविवरणे प्रथम: पटल:।

हितीयः पटलः ।

अय व्यवस्थिते त्वेवं मासात् पचाहिनाद्पि। मुह्नती बाड़िकाया य चणादिप च वर्धते॥ १ जनुः षड्ङ्गी पूर्वं स्याच्छिरः पादी करावपि। यन्तराधि[दि] येति पुनः षड्ङ्गेषु प्रवर्तते ॥ २ यचिनासास्यकर्णभूकपोलचिवुकादिकम्। प्रकोष्ठकूर्परांसाद्यं कट्यूरुप्रपदादिकम्॥ ३ उर:कुचिस्तनाद्यञ्च ततः सर्वाङ्गवान् विभुः। कालेन जन्तुर्भवति दोषास्वनुगुणा यदि॥ ४ प्रसृतिसमये सोऽय जननीं क्षेत्रयन् मुद्धः। संवतास्यसुषुमाख्योऽवाङ्सुखोऽनिलचोदितः॥ ५ तस्या ग्रह्णयां शक्तति मग्नवन्नाचिनासिकः। पुरा क्रतानां पापानामयुतं संसारन् मुद्धः ॥ ६ तस्याः कायाग्निना दग्धः क्षेदैः क्षिज्ञाङ्गवस्यनः। पू [प्र] खुद्गारपरीतश्च तत्पायुद्वारगोचरः॥ ७ तदा प्रचुभितै: स्वीयवायुभिर्दंशधा गतै:। सम्पिग्डितश्रीरस्तु मोचमेव किलेक्हिति॥ ८

जिसमिप गर्भवासं सिवग्रेषं विस्तरेण वैराग्यार्थं प्रपञ्चयितं दितीयपटलारमाः।
श्रियति—एवं चेत्रज्ञप्रवेशे व्यवस्थिते गर्भी वर्धत दत्यर्थः॥१॥
पड़िक्षान्याह्य—ग्रिर दति। विभुः वपुश्चलनादी समर्थः।
क्रेदो गर्भजलम्। किलेति। परोचत्वात् ददानीं तदनुगुणप्रवृत्तिदर्शनाचोक्तम्।
॥२॥३॥४॥६॥७॥८॥

प्राणाद्या वायवस्तस्मिन् पूर्वमेव क्रतास्पदाः। परस्परमपान्य प्राण्य प्रतिवध्यते ॥ ८ प्रयात्यूर्ध्वं यदा प्राणस्तदाऽपानी नयत्यधः। <mark>यदा समानः कायाग्निं संधुचयति पाचितुम् ॥ १०</mark> तदा तत्पक्षमुक्तन्तु रसमादाय धावति । व्यानो जन्तोस्तु तं देइमापादतलमस्तकम् ॥ ११ उदानः प्राणसहगी निमेषीन्मेषकारकः। उद्गारकारको नाग उन्मीलयति कूर्मकः ॥ १२ चुत्क्रत् क्रकरकी देवदत्ती जृक्षणकर्मकत्। धनञ्जयाख्यो देहेऽस्मिन् कुर्याद्व हिवधान् रवान् ॥ १३ स च लौकिकवायुत्वान्मृतच्च न विसुच्चति। द्रत्यमी मारुताः प्रोत्ता दश देहाधिगामिनः ॥ १४ वज्ञयञ्च दशाऽन्ये स्युस्तेषां सप्त तु धातुगाः। वयस्तिदोषगाः प्रीताः खेदलेदान्तगाश्च ते॥ १५ लगस्द्भांसमेदोऽस्थिमजाशुक्राणि धातवः। ते दूष्याः कफपित्तेन दोषास्तत्प्रेरको मकत्॥ १६ समवायी स विभ्वातमा विभ्वगो विभ्वकर्मेक्तत्। स दोषो वा स दूष्यो वा क्रियातः संप्रधार्यते ॥ १७

खोयवायुपचोभं दर्भयति—परस्परमिति ॥ ८॥१०॥१२॥१२॥१३॥१४॥
भाजक रज्जक क्षेदक स्नेहक धारक बन्धक द्रावका धातुगा वक्नयः। व्यापकपाचक स्नेस्पका वातादिदोषगाः। पित्त स्नेस्प वात विकार विश्रेषाः खेदादयः।
॥ १५॥ १६॥

मर्तो दोषदूष्यसंयोजनस्रभावले कथमदुष्टं जीवनिमिति। तत्राह—समवायीति। समं वयत इति समवायी। तत्र हेतुर्विध्वात्मेति। तत्र हेतुद्वयं विध्वग इत्यादि। वायोः समवयनस्रभावले कथं रोगाद्युद्भव इति। विषम-वयनादित्याह—स दोष इति। तत् कथं ज्ञातं शक्यत इति। कार्यत इत्याह—क्रियात इति॥ १७॥

बुभुचा च पिपासा च शोकमोही जरामृती। षड्मीयः प्राणवुद्धिदेइधर्मेषु संस्थिताः॥ १८ मजास्यिसायवः शुक्राद्रतात्त्वद्यांसशोणितम्। द्रति षाट्कौशिकं नाम देहे भवति देहिनाम् ॥ १६ रसादितः क्रमात् पाकः शुक्रान्तेषु तु धातुषु । शुक्रपाकात् खयं भिद्यदोजो नामाऽष्टमी दशा॥ २० चेनज्ञस्य तदोजस्तु केवलाश्रयमिष्यते। यथा से इः प्रदीपस्य यथाऽभमशनित्विषः ॥ २१ बहुदारेण कुम्भेन संव्रतस्य इविभुजः। यथा तैजः प्रसरति समीपालोक्यक्तिमत्॥ २२ तथा देहावतस्यापि चेवज्ञस्य महात्विषः। दुन्द्रियै: सम्प्रवर्त्तने स्वं स्वमर्थयहं प्रति ॥ २३ नभः योचेऽनिलय्यर्भग्यानियनुष्ययोदनम्। जिह्वायामवनिर्घाण दूत्यमर्थप्रवर्त्तनम् ॥ २४ यदा पित्तं मम्बुझम् विलोनं प्रविलापयेत्। धातूंसतदा क्रमाद्रक्तं लसीकां द्रावयेत् चणात् ॥ २५ द्रुता सा तु लसीकाच्चा रोमकूपैः प्रवत्ते। वहिः सर्वेव कण्णस्तदा खेदः प्रतीयते ॥ २६ यदा कफो मकत्यत्तनुद्रो लीनः प्रवर्तते। जर्धं दुतो दुतं वाषां प्रसिकच्च प्रवर्त्तयेत् ॥ २०

वायुप्रसङ्गेन प्राणादिधर्मानाः — बुभुत्ति । धर्मेषु धर्मत्वेनित्यर्थः ॥ १८॥ जिम्प्रसङ्गेन कोणानाः — मज्जेति ॥ १८॥

धातुगत्वेन उत्तानाम् अग्नोनां प्रयोजनमाइ—रसादित इति । स्वयमिति प्रधानमित्यर्थः । प्राधान्यमाइ—चेत्रज्ञस्येति ॥ २०॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥

इन्द्रियाणाम् अर्थविशेषनियमहेतुमाइ—नभ इति । इत्यमिति । एतत्सम्बन्धाः नुसारेणित्यर्थः ॥ २४ ॥

कार्यतः सम्प्रधार्यत इत्युक्तम् । तदाः चयदेति । विलीनं द्रवीभावं प्राप्तं धातून् प्रविलापयेत् व्यापयेत् । लसीकां रक्तत्वचोरन्तरालस्थाम् । प्रसिकं लालाम् ।

कफात्मिकास्तु विक्वतीः कर्णभष्कुलिपूर्वकान्। गग्डमालादिकान् वापि कुर्याज्ञन्तोस्तु कर्मजान् ॥ २८ ग्रहणी नाम सा पाची प्रस्ताञ्जलिसविभा। अधस्तस्याः प्रधानाग्निः स समानेन नुदाते ॥ २९ तस्याऽधस्ताचिकोणाभं ज्योतिराधारमुत्तमम्। विद्यते स्थानमेति इ स्वाधारं विदुर्वेधाः ॥ ३० अयाहृतं प्रदूसं वाऽप्याहारं कर्रुसार्गगम्। श्लेषाणाऽनुगतं तस्य प्रभावान्मधुरीभवेत् ॥ ३१ तच खादम्बलवण तिक्तीषण कषायकाः। षद्भाः कथिता भूतिवक्तत्या द्रव्यमाश्रिताः॥ ३२ तयैवामाश्यगतं पश्चात्पित्ताश्यं व्रजीत्। तदा तस्याऽनुगमनात् कटुकत्वं प्रपद्यते ॥ ३३ तवान्तान्तरसंश्चिष्टं पच्चते पित्तवारिगा। पच्चमानाद्रसं भिन्नं वायू रक्तादिकं नयेत्॥ ३४ तव किष्टमस्रिमन्नं ग्रह्मयां चिनुतेऽनिलः। तचीयमानं विसास ग्रहणीं पूर्यन्सुहः॥ ३५ सा तया शक्तता पूर्णा विलता प्रतिमुचिति। पुरीषं पायुमार्गेण तत्पाकिऽच्छाससस्ततः॥ ३६ अङ्गस्वेदवद्भ्यन्तर्वाप्तैः सून्द्रौः शिरामुखैः। वस्तिमापूरयेदायुः पूर्णी मुच्चति धारया॥ ३०

॥ २५॥२६॥२७॥२८॥

तस्यां ग्रहण्यां ग्रक्ततीत्युक्तम् । का सेति । तत्राह -ग्रहणोति । प्रधानाग्निः जाठराग्निः ।

तल्लारणमाइ—तस्याऽधस्तादिति॥ २८॥ ३०॥

दोषत्रयं क्रमेण युक्त्या साधयति—अयाह्नतिमिति। अवाधिक्ये माधुर्ये वायाधिक्ये अन्तः भूवायाधिक्ये लवणः। वायाग्न्याधिक्ये तिक्तः। अग्न्याधिक्ये उणाः। वायुग्न्याधिक्ये कषायः। 'द्यान्योऽग्नि द्याख्वतेजः खवायुग्न्यनिलगोऽनिलैः' द्रत्युक्तक्रमेण वा रसनिष्यत्तिः॥ ३१॥३२॥३३॥३४॥३५॥३६॥३०॥३८॥३८॥॥

मूताशया धनुवैक्री विस्तिरित्यिभिधीयते । मूत्रिमत्या हुरुद्वं वस्ते में हुनिर्गतम् ॥ ३८ यपष्यभाजामनयोर्मा गैयोदी षदुष्टयोः । प्रमेहसू चक्तच्छा देशे हुण्या देश्व सम्भवः ॥ ३८ दृत्यमूतः स जन्तुस्तु जरायुक्त व्याववान् । यपत्यवत्मे संगम्य सज्यते वायुना सृहः ॥ ४०

यय पापक्ततां शरीरभाजामुदरान्निष्क्रमितुं महान् प्रयासः।
निलनोद्भव हे विचिववृत्ता नितरां कर्मगितस्तु मानुषाणाम् ॥ ४१
जायतेऽधिकसंविग्नो जृक्षतेऽङ्गेः प्रकम्पितः।
जूर्त्योत्वणं निःश्वसिति भीत्या च परिरोदिति ॥ ४२
स्नूलाधारात् प्रथममुदितो यस्तु भावः पराख्यः
पश्चात् पश्चन्त्यय हृदयगो बुह्वियुद्धध्यमाख्यः।
वक्ते वैखर्यय सन्दिषोरस्य जन्तोः सुषुम्नाबद्धस्तस्माद्भवति पवनप्रेरितो वर्षसङ्गः॥ ४२

ड्रित: ज्वर: ॥ ४०॥४१॥४२ ॥

यद्यों महान् प्रयासः तद्द्भैयति – मूलाधारादिति । मूलं जगन्मूलभूता परिणामिनी मायायितः । तस्या याधारभूतियदात्मा मूलाधारः । सर्वगस्यापि तस्याऽभिव्यित्तस्थानत्वात् गुदमेदृमध्योऽपि मूलाधारः । तस्मात् प्रथममुदितः चैतन्याभासः भावत्र यः जगङ्गावयतीति सायायित्तभीवः स पराख्यः । चैतन्याभासविष्ण्यत्या प्रकाणिका माया निष्णन्दा परा वागित्वर्थः । सस्यन्दावस्थाः पर्यान्याद्याः । तत्र सामान्यस्पन्दप्रकाणकृषिणीं नादतन्वात्मिकाम् अध्यात्ममूलाधारिनाभ्यन्तम् अभिव्यज्यमानां पय्यन्तोमाह — पश्चात् पय्यन्तीति । सामान्याद्यात्मकात्वात् पय्यन्ती सा । यय बाह्यान्तः करणाद्यात्मिकां हिरण्यगभैक्षिणीं विन्दुतन्वमयीं नाभ्यादिहृदयान्ताभिव्यितस्थानां विशेषस्पन्दसङ्गल्यादिसतन्वात् मध्यमां वाचमाह — यथ हृदयग इति । मध्ये मा बुद्धियस्याः सा मध्यमा । भाव एव विशेषः । यथ विराङ्क्पिणीं बीजात्मिकां हृदयादास्थान्तम् अभिव्यज्यमानां प्रव्दिस्याः । यथ विराङ्क्पिणीं बीजात्मिकां हृदयादास्थान्तम् अभिव्यज्यमानां प्रव्दिस्याः सामान्यात्मिकां वैखरीमाह वक्ष इति । विशेषेण खरत्वादेखरी ।

सामान्यग्रव्दात् विश्रेषग्रव्दनिष्यत्तिमाइ—तस्रादिति । तस्रात् वेखर्यात्मकात्

स्रोतोमार्गस्याऽविभक्तत्वहितोस्तवाऽर्णानां जायते न प्रकाशः। तावत् यावत् कार्ठसूर्धादिभेदो वर्णव्यक्तिः स्थानसंस्था यतोऽतः॥ ४४

ज्ञाताऽस्मीति यदा भावो मनोऽहङ्कारबुङ्किमान्।
जातिश्वत्पूर्वको जन्तोः स भावः क्रमविधेतः॥ ४५
बिभाति मातापित्रोस्तु ततो बन्धृषु च क्रमात्।
स पीत्वा बहुणः सन्यं मातरं सन्यदायिनीम्॥ ४६
दक्कृ रोदिति तां वीच्य तत्र खादितरेतरम्।
बन्धस्तदाऽधिकर्त्तारमतिस्तिग्धमनन्यगम्॥ ४०
पितरं वीच्य तत्रापि तथा भातरमेव च।
पित्वव्यमातुलादौंश्व समुद्दीच्य प्रमोदते॥ ४८
एवं संबद्धसंसारबास्थवो विस्मरिष्यति।
पूर्वकर्म च गर्भस्यमुद्दूतिक्रणमेव च॥ ४६
ग्रथ खमुत्तारियतुमाद्वयेष्णननौं मुद्दः।
ग्रवैश्वयान्मुखस्रोतोमार्गस्थाऽविश्वदाचरम्॥ ५०

भावादित्यर्थः। पवनग्रब्देन प्रेरकवर्गः सर्वोऽप्युक्तः।

श्रयवा स्त्या परा पश्चन्ती मध्यमा वैखरीति पश्चपदी वाचमाश्रित्याह — मूलाधारादिति। सप्तपद्यपि वागनेनेव स्चिता। श्र्न्य संवित् स्त्यादीनि सप्त-पदानि। तत्वाऽनुत्पन्ना निष्पन्दा श्र्न्या। वागुत्पित्सुः संवित्। उत्पत्थवस्था स्त्या। मूलाधारात् प्रथममुदिता परेति विभागः॥ ४३॥

जातेन शिश्रना रोदनव्याजेन एवं किमप्युचित चेत् कथं वर्णानिभव्यिक्तिरिति तत्राह स्रोत दति। श्रचराभिव्यक्तिस्थानस्येत्यर्थः॥ ४४॥

गर्भे विवेकवतोऽप्यस्य मायाप्रभाववशात् श्रविवेकपूर्वेकं संसारक्रममाह— ज्ञातास्मीति यदाऽस्य भावो भवति तदाऽहङ्कारादी श्रात्मबुद्धिः दृढ़तरा जातित्यर्थः। श्रहंभावबद्धस्य ममभावप्रकारमाह—चित्पूर्वेक इत्यादिना। चिक्छ्ब्देन उक्ता मनश्रादयः कथ्यन्ते। श्रहङ्कारपूर्वेको भाव इत्यर्थः।

पितरं वीच्य तत्नापि समत्वबन्ध इत्यर्थः सायाभावस्य विचेपशितिविस्तिन्सिम् सिधाय श्राच्छादनशक्तेरप्याइ—एवसिति ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४० ॥ ४८ ॥ ४८ ॥ विविधं सरणं विसरणं विविधपद्मादिरूपेणाऽवस्थानिसत्यर्थः। सुषुन्ना-

अप्यव्यत्तं प्रलपित यदा कुग्डिलिनी तदा। सूलाधारे विसरति सुषुम्नावेष्टनी सुद्धः ॥ ५१ विचतुःपञ्चषट्सप्त चाऽष्टशो दशशोऽपि च। अय दादशपञ्चाशद्भेदेन गुगयेत् क्रमात् ॥ ५२ यदा विशोऽय गुणयेत्तदा चिगुणिता विभुः। शिक्तः कामाग्निनादातमा गूढ़सूर्त्तिः प्रतीयते ॥ ५३ तदा तां तारमिखा हरीमातमेति बहु श्रुताः। तामेव शक्तिं ब्रुवते हरेमात्मेति चापरे ॥ ५४ विगुणा सा विदीषा सा विवर्णा सा वयी च सा। विलोका सा विसृत्तिः सा चिरेखा सा विशिष्यते ॥ ५५ एतेषां तारणात्तारः शक्तिस्तद्गृतिशक्तितः। यदा चतुर्धा गुणिता सूच्मादिस्थानवाचिकी ॥ ५६ वाचिका जाग्रदादीनां करणानाञ्च सा तदा। सा यदा पञ्चगुणिता पञ्चपञ्चविभेदिनौ ॥ ५० वेष्टनीति । सुषुन्नायामात्मानं विविधपद्मादिरूपेण वेष्टयति गुण्यति स्थापयतीत्यर्थः । ॥ ५०॥ ५१॥

मुद्दुः वेष्टनमेव दर्भयति—त्रिचतुरिति ॥ ५२॥

एवमामानं गुणयन्तो कुण्डलिन्येव यन्त्र मन्त्र देवतादि सकलजगन्मयोत्याह—यदेत्यादिना। त्रिगुणिता निगुणितयन्त्र सक्षिणीत्यर्थः। त्रिकोणसम्बन्धान् त्रिकोजामकान् मन्त्रानस्या विभूतित्वेन कथयति—शक्तिरिति। गृद्मूर्तिः शिक्तिस्तदा प्रतीयत इत्यन्त्यः। गृद्मूर्तिः गृप्तमूर्तिः। मृतिं विभिनष्टि—कामाग्निनादासेति। कामः कामराजवीजं मध्यमबीजानीत्यर्थः। अग्निवाग्भवः प्रथमबीजानीत्यर्थः। नादः नादप्रधानानि हतीयबीजानीत्यर्थः। कामाग्निनादात्मेति मृतिमन्त्रोद्धारो वा दर्भितः। कामः ईकारः। अग्नी रेषः। नादो हकारः। आना विन्दुः। हं हरिहर इत्येवं तिसद्धं भवति। श्रीमात्मेति। श्रकारोकारमकारात्मत्यर्थः। हरेमात्मेति। हकाररेफेमात्मत्यर्थः॥ प्रशाप्ति। श्रकारोकारमत्त्राण्युक्तिवद्यार्थक्ष्पाण्याह—त्रिगुणा सेति। त्रिरेखास्त्रिकोणरेखाः। स्त्रादीति। परादीत्यर्थः। पञ्चपञ्चेति पञ्चविंग्रतित्वादिकम् उक्तम्।

पञ्चानामच्राणाञ्च वर्णानां मस्तां तथा। गुणिता सा यदा घोढ़ा कोशोर्मिरसमेदिनी ॥ ५८ तदा षड्गुणिताख्यस्य यन्तस्य च विभेदिनी। यदा सा सप्तगुणिता तार हु लेख योस्तदा ॥ ५८ भेदैरहादौ: शान्तान्तैर्भिद्यते सप्तिभ: पृथक् । त्रकारश्चाऽप्युकारश्च सकारो विन्दुरेव च ॥ ६० नाद्य शक्तिः शान्तय तारभेदाः समीरिताः। ह्कारी रेफमाये च बिन्दुनादी तथैव च॥ ६१ श्तिशान्ती च सम्प्रोत्ताः शत्तेभेंदाय सप्तधा। अङ्गेभ्योऽस्यास्य सप्तभ्यः सप्तधा भिद्यते जगत् ॥ ६२ लोकाद्रिद्वीपपातालसिस्युग्रहमुनिख्दैः। <mark>धात्वादिभिस्तथाऽन्यैश्व सप्तसंख्याप्रभेदकैः ॥ ६३</mark> यदाऽष्टधा सा गुणिता तदा प्रक्तिभेदिनी। <mark>च्चष्टाचरा हि वखाशामात्रस</mark>्रूर्तिविमेदिनी ॥ ६४ दशधा गुणिता नाड़ीममाशादिविभेदिनी। दादशातिमकापि यदा तदा राग्यकंमृतियुक्॥ ६५

वर्णानां पोतादिभूतवर्णानामित्ययः। मत्तां प्राणादीनाम्॥ ५५॥५६॥५०॥५८॥ लोका भूम्यादयः। मित्त निषध हेमक्र हिमवनील खेत शृद्धिणः पर्वताः। जम्बू प्रच प्राल्मली क्षय क्रीञ्च प्राक्ष पुष्करा द्दीपाः। ग्रतल नितल पातालाः सप्त। चारेच् स्रुरा प्रत दिध चीर ग्रुडोदाः सिन्धवः। मन्महातल नितल पातालाः सप्त। चारेच् स्रुरा प्रत दिध चीर ग्रुडोदाः सिन्धवः। ग्रहाः सूर्यादयः। भरद्दाज काग्र्यप गौतमात्रि विख्वामित्र जमद्ग्नि वसिष्ठा मुनयः। ग्रहाः सूर्यादयः। भरद्दाज काग्र्यप गौतमात्रि विख्वामित्र जमद्ग्नि वसिष्ठा मुनयः। ग्रह्म प्रच्यम पञ्चम निषधाः खराः। धातवः लगादयः। ग्रावहा- पद्मादिग्रच्दायः। ग्रत्न सप्तान्मकात् तारादेः सप्तविधजगदुत्पत्तिकयनं सर्वत्र तत्तद्गुणितसंख्यात्मनः तत्तदात्मकजगदुत्पत्ते रुपलचण्म् ॥५८॥६०॥ ६१॥६२॥६२॥ प्रक्षतयोऽष्टप्रक्षतयः। ग्रनन्त वासुकि तचक कर्कोटक पद्म महापद्म ग्रङ्कपाल ग्रालका ग्रह्मः। धरधुवसोमापाग्निवायुप्रत्युष्प्रभासा वसवः। मातरो ब्रह्मा- ग्रुलिका ग्रह्मः। धरधुवसोमापाग्निवायुप्रत्युष्प्रभासा वसवः। मातरो ब्रह्मा-

खादयः । शर्वं भव रुद्रोग्रंभीमेशान महादेव पशुपतयो मूर्तयः ॥ ६४ ॥

नाडाः सुषुन्नाद्याः। इद् गुद्ध तालु वदनोदर नेत्र कण्ठभूमध्य गङ्घ गुदा

मन्तञ्च द्वादशाणी हिमिभधते खरानि । तत्सं ख्वञ्च तथा यन्तं शक्तेस्तद्गुणितात्मकम् । पञ्चाशदा प्रगुणिता पञ्चाशदणभेदिनौ ॥ ६६

पञ्चाग्रदंगगुणिताऽय यदा भवेत् सा देवी तदात्मोवनिविग्नितद्व्यभावा । सोषुस्नवर्त्भभुषिरोदरनादसङ्गात् पञ्चाग्रदीरयति पंक्तिग्र एव वर्णान् ॥ ६० दति श्रीप्रपञ्चसारे दितीयः पटनः ।

मर्माणि। आदिभन्देन वाय्विग्नदभकादिकं ग्राह्मम्।

यकी धातादयः । सूर्तयः नेप्रवाद्याः । स्वरा य्रिपनपुंसकाः ॥ ६५॥६६ ॥

क तिगुणादिषु ययमाप्रयः — सूलाधार स्वाधिष्ठान मणिपुरकानाहत विग्रुडिलिखकाज्ञा कला ब्रह्मरसेषु तिचतुष्पञ्च षट्सप्ताष्टद्य दाद्य पञ्चाग्रह्लानि पद्मानि
सिञ्चन्य तेषु दन्म ऐ ख भ य र ह्व ल द्रत्यन्तान् सर्वाञ्च वर्णान् स्नृत्वा कर्णिकासु
यकारोकार सकार बिन्दु नाद प्रिक्त प्रान्त प्रान्त्यतीत निर्विकल्पान् दष्टदेवताकारान्
स्मृत्वा । दलेषु तत्परिवारत्वेनोक्तां विभूतिं स्नृत्वा । यमृतमयैक्पहारैः संपूज्य
संहत्य यमृतमासावयेदिति ॥ ॥

एवं शिश्ववाक्यगताचरानुसारेण कुग्डल्यवस्थानविशेषमभिधाय नित्यसिड-मात्टकाचररूपेणापि वदन् उपसंहरति – पञ्चाशदंशिति ।

कयं देवीत्विमिति तदाइ—ग्रामिति। प्राप्तिचदानन्द्रूपपुरुषभावित्ययः। नादमङ्गः पश्चन्ती मध्यमात्मभावः॥ ६०॥

दति श्रीपद्मपादाचार्यकते प्रपञ्चसारविवर्णे हितीय: पटल: ।

हतीयः पटनः।

यथोभयात्मका वर्णाः स्युरानीषोमभेदतः।
त एव स्युस्तिधा भूयः सोमेनाग्निविभागतः॥ १
स्वराख्याः षोड्ण प्रोक्ताः स्पर्णाख्याः पञ्चविंणतिः।
व्यापकाय दणेते स्यः सोमेनाग्न्यात्मकाः क्रमात्॥ २
एषु स्वरा इस्वदीर्घभेदेन दिविधा मताः।
पूर्वी इस्तः परो दीर्घी विन्दुसर्गान्तिकी च ती॥ ३

एवं वर्णनिष्यत्तिप्रकारमिभधाय तिह्नभूतिकयनाय त्यतीयपटलारमः:।
अर्थित । अयभव्दो हेल्र्यः । यसात् प्राप्तचिद्ग्नीन्दुभावात् भ्रत्म्यस्तदीधितःः जाता वर्णाः तस्मादित्यर्थः । सर्ववर्णेषु अकारांभोऽग्न्यात्मकः पुरुषांभः । इतरः प्रक्रत्यात्मकः सोमांगः । प्रकाभप्रकाध्यांभाभ्यां वाऽग्नीषोमात्मकत्वं खरव्यज्ञनभेदेन वा समिवभागतो वा । अनेन च प्रपञ्चयागादिषु अग्नीषोममन्त्री स्चितौ । सतारभक्त्यादिपूर्वकम् आदिठान्तमुक्का सोममण्डलाय नमः स्वः स्वाहा इति वा सोममन्तः । इतरोऽविभिष्टः ।

पुनरप्यचराणां व्याप्तरन्तरमाह त एवेति। मित्रं रूपिमनासकमिति द्रष्टव्यम्। अग्नोषोमासकात्वं पूर्ववदेव खरस्पर्भव्यापकभेदेन वा सोमेनाग्न्यात्मकत्वम्। अनेन च प्रपञ्चयागादिषु मण्डलत्रयमन्त्राः स्चिताः।

खरानुक्का सोममण्डलाय नमः खाईति वा सोममण्डलमन्तः। इतरत् इयमूह्यम्॥१॥

श्रष्टतिंशक्तलान्यासे तत्राणप्रतिष्ठामन्त्रांशप्रदर्शनार्थं तद्व्यापक्रमन्त्रांशोद्वारार्थं चाह—स्वराख्याः षोड्ग्रीति ।

अं सोममण्डलाय षोड्णकामकलात्मने साममयमण्डलात्मने अन्तरात्मने परमात्मने नमः। उं स्यमण्डलाय दादणार्वकात्मने यज्ञमंयित्यादि समानम्। मं विक्रमण्डलाय दणधर्मकलात्मने ऋद्ययित्यादि समानम्। दत्येते मण्डलमन्ताः।

अस्चितमंशान्तरम् उत्तरत्र किञ्चित् स्वियिष्यति ॥ २ ॥ स्वराणामेव पृथाव्याप्तिं दर्भयन् तेषाम् अष्टमूर्तितक्कृत्व्यादिवाचकत्वाय विप्रकारत्वमाह—एष्विति ॥ ३ ॥

श्राद्यन्तस्वरषट्कस्य मध्यमं यचतुष्टयम् । वर्णानामागमधनैस्तद्वपुंसकमीरितम् ॥ १ तचतुष्कां सुष्ठमास्ये कुर्यात् प्राणेऽयनस्थितिम् । दचोत्तरस्ये प्राणास्ये स्थातां दचोत्तरायणे ॥ ५ दचसव्यस्थिते इसदीर्घाः पञ्चोदयन्ति च । भूतभूतकलाभिस्तदृदयः प्रागुदीरितः ॥ ६

स्तराणां स्त्रीपंनपंसकात्मकलमाह - श्रायन्तेति । श्रवशिष्टक्रसपञ्चकस्य पुरुषलं दीर्घपञ्चकस्य स्त्रीलं चाऽवगन्तव्यम् । बिन्दुविसर्गौ चं स्त्रीपुरुषायनुगती ।

यागमधनैरित्ययमर्थः — अनुत्तराकार पुरुषस्य यानन्दाकारमकी क्छेकारेमने-कारोन्मेषोकारानन्तरमूनतोकारावस्थायां पृथित्यादिविलयादविश्रष्टानि तत्त्वा-वस्थारूपाणि अत्तराखिकिञ्चिलाराणीति नपुंसकमञ्देनागमेषु उच्चन्त इति ॥ ४ ॥

स्तीपुरुषभागयोर्भध्यस्थलं नपुंसकलं हेलन्तरलं वदन् तेषां विनियोगमाह -तचतुष्कमिति। सुषुन्नास्थे सित प्राणे त्रयनसंक्रान्तिरूपां स्थितिं कुर्यादित्यर्थः। तदानीं तेषामुदयस्तत्रधानानां च सन्त्राणां तत्रापि इल्लद्दयस्य दिचणसंक्रमणे। दीर्घयोरितरसंक्रमण इत्यवगन्तव्यम्।

अनयनेऽपि अयनकार्यसिद्यर्थम् आध्यात्मिकमयनमाह — दचोत्तरस्य द्वि । बाह्यघटिकापञ्चकेन आध्यात्मिकमयनम् उक्तविधविलम्बस्यापि अनुपपत्ती म्बासोच्छ्वासयोरेव कालावयवसम्पादनं द्रष्टव्यम् । तत्र म्बासोच्छ्वासात्मकानि अहोराचपचमासायनानि द्रष्टव्यानि । अहोराचात्मकी वा म्बासोच्छ्वासी । पद्यात्मकी वा अयनात्मकी वा दच्छावशेन ज्ञातव्यो ॥ ५ ॥

इस्बदीर्घाणां तत्रधानानाम् अग्नीषोमस्त्रीपुरुषाद्यात्मकानां च मन्ताणाम् अयनयोरुदयं वदन् तेषां वीयोद्भवकाणं स्चयित – दच्चसव्यस्थित द्रति । चग्रव्दः तत्रधान मन्त्रग्रहनच्चाद्युदयसमुच्चयार्थः । तत्र चहरादिप्रधाना आग्नेयमन्त्राः । वीषडादिप्रधानाः सौग्याः । हंप्रहन्ताः पुरुषाः । स्वाहान्ताः स्त्रियः । नमोऽन्ता नपुंसकाः । ते च वश्य ग्रान्ति क्र्रकर्मसु प्रायेण प्रशस्ताः । भूतभूत-क्लाभिः सहोदयन्तीति सम्बन्धः । भूतकला निव्वत्थाद्याः । तत्र राशिषु एक्षैकघित्कायां वायुग्निभूजलाकाशभूतानासुदयः ।

क्षेन प्रकारेणोदय इति पुटयोक्भयोरित्यादिनोक्तः। स इत्याह—तदुदय

विन्दुसर्गों च यो प्रोक्ती ती सूर्यशिशनो क्रमात्।
तयोविकारविखारः पुरस्तात् संप्रवच्यते ॥ ७
स्पर्शाच्या यपि ये वर्णाः पञ्चपञ्चविभेदतः।
स्पर्शाच्या यपि ये वर्णाः पञ्चपञ्चविभेदतः।
सविन्त पञ्चवर्गास्तदन्त्यश्चात्मा रिवः स्मृतः ॥ ८
चतुर्विशतितन्त्वाच्यास्तस्मादणीः परे क्रमात्।
तन स्पर्शाचराः सीराः प्राणाग्नीलाम्बुखात्मकाः॥ ६
व्यापकाश्च दिवर्गाः स्युस्तथा पञ्चविभेदतः।
शशीनाग्नात्विता यस्मात् स्वरस्प्रग्व्यापकाचराः॥ १०
तिचभेदसमुद्भता अष्टाचिशत्कला मताः।
सवरैः सीस्याः स्पर्शयुग्मैः सीरा याद्याश्च विज्ञजाः॥ ११

स्वराणां सौम्यत्वे हेतुं वदन् बिन्दुसर्गयोस्तच्वं कालनिवर्तकत्वेन दतरस्वरवत् कालसम्बन्धं चाह —बिन्दुसर्गाविति । अनेन दतरस्वराणां कालरूपितिष्यात्मकत्वं कार्यानुसारेण विसर्गादियोगञ्च स्चितः ।

पुरस्तादिति । सः सर्गेश्चेषित इत्यादिनेत्यर्थः । श्रयवाऽजपापटलेऽन्येषु वा बिन्दुविसर्गान्वितेषु मन्त्रेष्वत्यर्थः ॥ ७ ॥

एवं स्वराणां व्याप्तं सीम्यतं चाभिधाय स्पर्णानां सीरतं व्याप्तं च वदंरतेषां एवं स्वराणां व्याप्तं सीम्यतं चाभिधाय स्पर्णानां सीरतं व्याप्तं च वदंरतेषां भूतिन्द्यमातादिसस्वन्धयोग्यत्वार्यं पाञ्चिवध्यमप्याः — एप्रांस्थाः इति । अन्यो भूतिन्द्यमातादिसस्वन्धयोग्यत्वार्यः प्रकृतिवृद्धप्रः जीवः । भादयः प्रकृतिवृद्धप्रः नासनां सि । तन्मात-स्वात्वानामात्राद्य इतरा वर्णा इति क्रमण चतुर्विप्रातितत्त्वयोगः । स्पर्णानामन्य श्वात् रिवः स्वावयवेषु अनुगतो यस्मात् तेन स्पर्णाचराः सीरा इत्यर्थः । प्राणाग्नीश्वात्मा रिवः स्वावयवेषु अनुगतो यस्मात् तेन स्पर्णाचराः सीरा इत्यर्थः । प्राणाग्नीश्वात्मा रिवः स्वावयवेषु अनुगतो त्रत्वसम्बन्धक्रमः । किन्तु स्पर्णानामाध्यात्मं लाम्बुखात्मका इति न चतुर्विप्रतितत्त्वसम्बन्धक्रमः । किन्तु स्पर्णानामाध्यात्मं स्वरवत् भूतैः सह उदयक्रम उत्त द्रत्यवगन्तव्यम् ॥ ८ ॥ ८ ॥

खरवत् भूतः तक उर्जनारा विद्या वर्ग पञ्चमी वर्ग ह्यायका हित । तथित व्यापकानामप्युद्यक्रमं वदन् पञ्चमी वर्ग ह्यायकानां नृसिंहा स्थ्यका लाग्निक्प-प्राणाग्ना दिक्रमः स्चितः । आग्नेयलं तु त्यापकानां नृसिंहा स्थ्यका लाग्निक्प- चकारान्त लेन वच्चित भवनं कषत इति । अव पञ्चामहर्णभ्यः कथमष्टविंमला लो- चकारान्त लेन वच्चित भवनं कषत इति । अव पञ्चामहर्णभ्यः कथमष्टविंमला लेगित्या म्यादिक लाक्पितिथिमासभ्याजका दिसंबन्धेन वर्णानामष्ट- त्याचि मण्डलमन्तैः व्यापकं कलानां वर्णयोगं च स्चयित—ग्रमीति ॥ १०॥

सम्बन्धविश्रेषमाइ—स्वरैरित्यादिना॥ ११॥

षोड्श दादश दश संख्याः खुः क्रमशः कलाः। वर्णेभ्य एव तारस्य पञ्चभेदैस्तु भूतगैः॥ १२ सर्वगाश्च समुत्पद्माः पञ्चाशत्संख्यकाः कलाः। तेभ्य एव तु तावत्यः शक्तिभिविष्णुसूर्तयः॥ १३ तावलो माहभिः साई तेभ्यः स्यू कद्रसूर्तयः। तेभ्य एव तु पञ्चाशत् खुरोषधय ईरिताः॥ १४ याभिस्तु मन्त्रिणः सिद्धं प्राप्नुयुर्वाञ्कितार्यदाम्। असता मानदा पूषा तुष्टिः पुष्टी रितर्धृतिः ॥ १५ गिश्नी चिन्द्रिका कान्तिज्यीत्सा श्रीः प्रीतिरङ्गदा। पूर्णा पूर्णास्ता कामदायिन्यः स्वरजाः कलाः ॥ १६ तप[पि]नौ ताप[पि]नौ धूस्रा मरीचिर्ज्ञालिनौ सचिः। सुषुस्ना भोगदा विश्वा बोध[ध]नी धार[रि] गी चमा॥ १७ कभाद्या वसुदाः सौराष्ठडान्ता द्वादशिरिताः। धूमार्चितया ज्वलिनी ज्वालिनी विस्फुलिङ्गिनी ॥ १८ सुश्रीः सुक्षपा कपिला इव्यक्वव्यव इ श्रिप । याद्याग्ययुक्ता वह्नुखा दश धर्मप्रदाः कालाः॥ १६ सृष्टिर्स्टेड्डि: सृतिर्मेधा कान्तिर्वस्मीर्धृति: स्थिरा। स्थितिः सिडिरकारोत्थाः कला दश समीरिताः॥ २० अकारप्रभवा ब्रह्मजाताः स्युः सप्टये कलाः। जरा च पालिनी शान्तिरैप्रवरी रतिकासिक ॥ २१ वरदा ह्लादिनी प्रीतिदीं घीश्वीकारजाः कलाः। उकारप्रभवा विषाुजाताः स्युः स्थितये कलाः ॥ २२

पञ्चाशक्तलान्यासे वर्णप्रणवांशभूततत्सम्बन्धिसर्वयोगं च स्चयति वर्णभ्य इति । कामदायिन्य इति सग्छलसन्त्वांशः स्चितः । उत्तरयोः वसुदा धर्मदा इति प्रदाभ्यासः स्चितः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १० ॥ १८ ॥ अकारोत्या दत्यकारयोगः तत्कलान्यासे । ब्रह्मजाता दत्यादिनापि तत्त्वयोगः ।

तीच्या रीट्री भया निद्रा तन्द्रा चुत् क्रोधिनी क्रिया। उत्कारी चैव सृख्य सकाराचरजाः कलाः॥ २३ मकारप्रभवा कद्रजाताः संहतये कलाः। विन्दोरिष चतसः खुः पौता खेताऽक्षणाऽसिता ॥ २४ निवृत्तिश्च प्रतिष्ठा च विद्या शान्तिस्तयैव च। दुस्थिका दीपिका चैव रेचिका मोचिका परा॥ २५ सूच्या सूच्यासृता ज्ञानासृता चाप्यायिनी तथा। व्यापिनी व्योमहृपा स्थात् अनन्ता नाट्सम्भवा॥ २६ नादजाः षोड्य प्रीता भुतिमुत्तिप्रदायिकाः। किशव नारायण साधव गोविन्द विषावः॥ २० मधुसूदनसंज्ञ्य सप्तमः स्याचिविक्रमः। वासनः श्रीधराख्यश्च हृषीक्षेशस्वनन्तरः॥ २८ पद्मनाभस्तया दामोद्राह्वी वासुदेवयुक्। सङ्गर्षगञ्च प्रद्युद्धः सानिरुद्धः खरोद्भवाः ॥ २८ तत्रवक्री गदी शाङ्गी खड़ी शङ्घी हली तथा। मुषली ग्रुलिसंद्मञ्च भूयः पाशी तथाऽङ्कुशी॥ ३० मुक्तन्दो नन्दजो नन्दी नरो नरकजिद्वरि:। क्वाः सत्यः सात्वतश्च शौरिः ग्रुरो जनाईनः॥ ३१ भूधरो विश्वसृतिश्च वैकुग्ढः पुरुषोत्तमः। बली बलानुजी बाली वृषद्मश्च वृषस्तया॥ ३२ इंसी [सिंही] वराही विमली नृसिंही सूर्तयी हलाम्। कीर्त्तिः कान्तिस्तुष्टिपुष्टी धृतिः चान्तिः क्रिया दया॥ ३३ मेधा च इर्षा श्रद्धाद्धा लज्जा लच्मी: सरस्तती। प्रीती रतिश्व संप्रोत्ताः क्रमेण खरणत्तयः ॥ ३४

बिन्दुजा द्रेशजाः नादजाः सदाशिवजा दति द्रष्टव्यम्। भुतिबिन्दुकालास् योज्या॥२०—५२॥

जया दुर्गा प्रभा सत्या चग्डा वागी विचासिनी। विरजा विजया विश्वा विनदा सुतदा स्मृतिः ॥ ३५ ऋद्धिः समृद्धिः शुद्धिय भुतिर्मृतिर्मितः चमा। रमोमा क्रीदिनी क्लिन्ना वसुदा वसुधाऽपरा॥ ३६ परा परायणा सूच्मा सन्ध्या प्रज्ञा प्रभा निशा। <mark>ग्रमोघा विद्युता चेति शत्तयः सर्वनामदाः॥ ३०</mark> द्रमाः पञ्चागदुद्दिष्टा नमोऽन्ता वर्णपूर्विकाः। सधातुप्राणशक्यात्मयुक्ता यादिषु सूर्तयः॥ ३८ श्रीकरहीऽनन्तसूच्मी च विस्तिरमरेश्वरः। अर्घीशो भावभूतिस तिथिः स्यागुईराह्नयः ॥ ३६ भिग्टीशो भौतिकः सद्योजातञ्चारनुग्रहेश्वरः। **त्रक्र**रस्य महासेनः खुरेताः खरसूर्तयः ॥ ४० ततः क्रोधीश चग्डेश पञ्चान्तक शिवीत्तमाः। <mark>तयैक्त द्र क्र्मैंकनेबाख्यचतुराननाः ॥ ४१</mark> <mark>चिज्ञ पर्वं सोमेश्वराह्वा लाङ्गलिदामकौ ।</mark> यर्डनारीप्रवरयोमाकान्तयाषाढ़िद्गिडनौ ॥ ४२ चद्रिमीन्य मेषय लोहितय शिखी तथा। क्रगलगडिदगडौ च महाकालकपालिनौ ॥ ४३ भुजङ्गेशः पिनाकी च खङ्गीशञ्च वकस्तया। प्रवेती सगुश्च नकुली शिवः संवर्त्तकस्ततः ॥ ४४ पूर्णींदरी च विरजा हतीया शाल्मली तथा। लीलाची वत्तुलाची च दीर्घघोणा तथैव च ॥ ४५ मुदीर्घमुखिगोमुखी नवमी दीर्घजिह्निका। कुग्डोदर्यूर्ध्वेक्षेग्यौ च मुखी विक्ततपूर्विका ॥ ४६ सज्वालोल्काश्रिया विद्यामुख्यः स्युः खर्मात्तयः। महाकालीसरखत्यी सर्वसिद्धिसमस्विते ॥ ४०

गीरी वैनोक्यविद्या च तथा मन्वातमश्रातिकी। भूतमाता लम्बोद्री द्राविणी नागरी तथा॥ ४८ वैखरी मञ्जरी चैव रूपिणी वीरिणी तथा। कोटरी पृतना भद्रकाली योगिन्य एव च ॥ ४८ शङ्किनी गर्जिनी कालराति कुर्दि[क्रि]न्य एव च। कपर्दिनी महावचा जया च सुसुखेश्वरी ॥ ५० रेवती माधवी चैव वासणी वायवी तथा। रचीपधारि**गौ चाऽन्या तयैव स**इजाह्नया ॥ ५१ लच्मीय व्यापिनी मायेत्याख्याता वर्णशक्तयः। दूल्तास्तिविधी न्यासः क्रमात् सर्वसमृहिदः॥ ५२ चन्दनकुचन्दनागुमकपूरीशीररोगजलघुस्याः। ककीलजातिमांसीमुराचीरग्रस्थिरोचनापचाः॥ ५३ पिप्पलिव्वगुहा<mark>मग्रहण्यल</mark>वङ्गाह्नकुस्भिवन्दिन्यः । सोड्म्बरीकाप्सरिकास्थिराज्ञदरपुष्यिकामयूरिशखाः॥ ५४ म्नाग्निमन्यसिंहीकुणाह्नदर्भाश्च क्षणाहरपुषी। रीहिगालुगडुकाष्ट्रहतीपाटलचिचातुलस्यपामार्गाः॥ ५५ श्तस्र लिलता दिरेफा विषाु जान्ता सुषल्य याञ्चलिनी। दुर्वा श्रीदेवीसई तथैव लच्मीसदाभद्रे॥ ५६ आदीनामिति कथिता वर्णानां क्रमवशाद्यीषधयः। गुलिकाकषायभसितप्रभेदती निखिलसिद्विदायिन्यः॥ ५० यथा भवन्ति देहान्तरमी पञ्चागदचराः। येन येन प्रकारिण तथा वच्यामि तत्त्वतः ॥ ५८

श्रीष्ठिकयनप्रयोजनमाइ - गुलिकेति । भिसतादिकरणप्रकारासु उत्तरत उच्चन्ते ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥

पञ्चाग्रदंग्रगुणितित्यत्र पञ्चाग्रदीरयति पंतिश् एव वर्णान् इत्युत्तानां वर्णानां विभूतिमभिधाय तदीरणादिप्रकारं वत्तुमुपक्रमते—यथेति। स्वरूपती यथा

समीरिताः समीरेण सुषुद्धारम्धृनिर्गताः । व्यक्तिं प्रयान्ति वदने कर्ग्छादिस्थानघिताः ॥ ५६ उद्देश्नार्गगो वायुश्दात्तं कुरुते खरम् । नीचैर्गतोऽनुदात्तञ्च खरितं तिर्थगागतः ॥ ६० श्रधेंकदिविसंख्याभिमीचाभिर्लिपयः क्रमात् । सव्यञ्जना इखदीर्घम्रुतसंज्ञा भवन्ति ताः ॥ ६१ श्रकारकारयोगींगादेकारो वर्णं द्रष्यते । तस्यैवैकारयोगेन स्यादैकाराच्चरं तथा ॥ ६२ उकारयोगात्तस्यैव स्थादोकाराज्ञयः खरः । तस्यैवीकारयोगेन स्थादीकाराज्ञयः खरः ॥ ६३ सस्यच्चराः स्थुश्चत्वारो सन्ताः सर्वार्थसाधकाः । ख्वर्णविर्णयोर्विक्तिः लरीः सस्यक् प्रदृश्यते ॥ ६४

भवन्ति खरमात्रासिन्धान प्रयत्नभूतषट्कभेशु च येन येन प्रकारण भवन्ति तथाच वच्यामीत्यर्थः॥ ५८॥

<mark>स्ररूपनिष्यत्तिप्रकारमाइ – समीरिता दति ॥ ५८ ॥</mark>

वर्णानां पुरुषप्रक्षत्युभयवाचकतया प्रयोगे खरविश्रेषं विवचन्नाइ — उच्चैरिति । उन्मार्गग दृत्युचैरित्यस्य व्याख्यानम् । तिर्येक् आगतः सध्यतः प्रसरित्तत्यर्थः ॥६०॥ पापच्यमोचाप्यायनविनियोगे वर्णानां मानाभेदं स्चयनाइ — अर्धेति ॥ ६१ ॥ सर्वेषामेव वर्णानां प्रक्षतिपुरुषवाचकत्वसिद्धये अध्यात्मकत्वम् अभिष्रत्य क्षेषाञ्चित्रास्थि वदन् द्वरात्मकतामाइ — अकारेकारयोरिति ॥ ६२ ॥ ६३ ॥

तेषां प्रक्षतिपुरुषवाचकमन्त्रत्वमाइ—सन्ध्यचरा इति । प्रक्षतिपुरुषात्मकोऽर्थः सर्वार्थस्तस्य साधकाः तद्दाचका इत्यर्थः । एषाम्यषिच्छन्दसी माद्यकोत्ते । देवता परमात्मा । तत्तद्वर्णादियुतैः स्वरेरङ्गानि । मुद्राभयश्चकवरदकरो दिभुजः शक्करक्तभगदयः प्रक्षतिपुरुषात्मकः कोऽपि देवो ध्येयः । व्हवर्णे म्हवर्णयोरङ्गविशेषं वदिवतरेष्वपि तं स्वयति—व्हवर्णवर्णयोरिति । व्हवर्णवर्णयोर्भन्त्रयोः व्यक्तिः व्यक्तिरेष्विपि तं स्वयति—व्हवर्णवर्णयोरिति । व्हवर्णवर्णयोर्भन्त्रयोः व्यक्तिः व्यक्तिरेषि श्वनेति व्यक्तिश्वव्यक्ति । सम्यक् वां नीं रां रीमित्यादिप्रकारेण प्रदृश्यते । मूलागमिष्वत्यर्थः । इ उ ए ऐ श्री श्री वर्णानां यकारवकारयोः विन्दुसर्गयोगो दृष्टव्यः ॥ ६४ ॥

विन्दुसर्गातमनार्व्यक्तिममसोरजपां वदेत्।
करात निःसरन् सर्गः प्रायोऽचामेकतः परः ॥ ६५
नग्वरः सर्ग एव स्थात् सोष्मा सप्राणकस्तु हः।
स सर्गः श्लेषितः कर्राठे वायुनाऽकादिमीरयेत्॥ ६६
वर्गं स्पर्भनमात्वेण कं स्वरस्पर्भनात् तु खम्।
स्तोकगम्भीरसंस्पर्भात् गघौ ङश्च विहर्गतः॥ ६०
विसर्गस्तालुगः सोष्मेणं चवर्गञ्च यं यथा।
कर्रुरेफषकारांश्च सूर्धगो दन्तगस्तथा॥ ६८
खतवर्गलसानोष्ठादुपूपभानसंज्ञकान्।
दन्तौष्ठाभ्यां वञ्च तत्तत्स्थानगोऽर्णान् समीरयेत्॥ ६८

विन्दुसर्गाङ्गेषु इकारसकारयोगमाइ—विन्दुसर्गाक्षनोरित । विन्दुसर्गाक्षनोः असमोरित सम्बन्धः । इकारसकारयोः विन्दुसर्गयोश्व क्रमेण पुरुषात्मकत्वं प्रकत्यात्मकत्वं च सम्बन्धः । स्थानसाम्यमकारयोगश्च । अतोऽकाराङ्गेष्विप प्रकत्यात्मकत्वं च सम्बन्धः हेतुः । स्थानसाम्यमकारयोगश्च । अतोऽकाराङ्गेष्विप इकारयोगो दृष्ट्यः ।

ननु सर्वसमान बिन्दुविसर्गमन्त्रयोः स्थाने कथमकारोचारः। ततम् कथं तयोः इकारसकारसंयोग इति। नैष दोषः। तयोरभिव्यक्त्यर्थवेनाकार-सम्बन्धोपपत्तेरित्याच्च—कग्छादिति। तुशब्दः शङ्काव्याव्यत्यर्थः। प्रायः सृष्टिकृप-प्रकृतिप्रतिभटः संचारात्मकः पुरुषः प्रायः तद्वाचको बिन्दुरित्यर्थः। सर्ग-स्तग्रतिभटबिन्दु अचामिकतः प्रधानतः अकारात् पर दत्वर्थः॥ ६५॥

श्रातागुराव अवागाता. प्रवागात अवागात अवागात स्वागात स्वाग्त स

एवं इकारस्य प्रक्षतिपुरुषात्मकत्वमिभधाय तदेव प्रपञ्चयन् तस्य प्रक्षतिप्राधान्यमाश्रित्य सर्ववर्णीदिकारणत्वमाह समर्ग इति। श्रकादिं वर्गिमिति

छेदः। तत्वेव वर्णविश्रेषाभिव्यञ्जकं प्रयत्नविश्रेषमाह स्मर्णनमात्रेणिति। सीमा

साग्निः। इस प्रसिति छेदाः। उपसंहरति—तत्ति ॥ ६६॥६०॥६८॥६८॥

इस्ताः पञ्च परे च सिश्विक्तताः पञ्चाय विन्दृन्तिका काद्याः प्राणहताशभूकाखमया याद्याञ्च शाणीन्तिकाः। हान्ताः षचलसाः क्रमेण कियता भूतात्मकास्ते पृथक् तैस्तैः पञ्चभिरेव वर्णदशकैः स्युः स्तम्भनाद्याः क्रियाः॥ ७० उत्तर्गदादिललाः कोर्नसौ चतुर्वार्णका वसौ वारः। हष्ट्यैव दितीयरचा वद्भरद्वन्द्वयोनिकादियषाः॥ ७१ मस्तः कपोलविन्दुकपञ्चमवर्णाः शही तथा व्योक्तः। मनुषु परेष्विप मन्त्री करोतु कर्माणि तस्य संसिद्धे ॥ ७२ स्तम्भनाद्यमय पार्थिवैरपामचरेश्च परिवर्षणादिकम्। दाहशोषणसग्चन्यतादिकान् विद्ववाद्यवियदचरेश्चरेत्॥ ७३ दश्मिदंशभिरमीभिन्मोऽन्तिको द्वन्दुशञ्च बिन्दुयुतैः। योनमध्ये कोणिवतये सध्ये च संयजन्मन्त्री॥ ७४

वर्णानामुक्तमेव भूतसब्बन्धं विश्वदयन् तान् स्तन्धनादिषु विनियुड्के — इस्वा दति। अद उन्ह ल्ट दति इस्वाः। परे च दीर्घाः। आदयः पञ्च। ए ऐ स्रो भी भं एते बिन्दन्ताः सन्धिविक्षताः। ष च ल स ह दत्यन्यो वर्गः॥ ७०॥॥ ७१॥ ७२॥ ७३॥

स्तभनादिप्रयोगप्रकारमाइ दशिभिरित । यं यां नमः । एं कं नमः । चं टं नमः । तं पं नमः । यं कं नमः । इत्यादि मन्त्रप्रयोगप्रकारः । योनिस्तिकोणं तस्य मध्ये प्रथमो सन्तः । दितीयहतीयचतुर्धाः य्रयादिकोणेषु । पञ्चमो मध्य एव संयजेत् । संलिख्य सञ्चिन्य वा पूज्येत् । मन्त्रीति सिडमन्त्रस्यायं प्रयोग इति सूचितः । मध्ये पञ्चीकतभूतबीजं लिखिला तिहन्दूर्ध्वाधोभागादिषु साधकसाध्यकमयोगो यन्त्रजीवादियोगञ्च सूचितः । एतच्च यन्त्रं पार्थिव-मग्डलगतं स्तभने । परिवर्षणादिष्विप याप्यादिमग्डलगतानि यन्त्राणि । इसौः इति यन्त्रजीवं मध्यबीजाधोभागे न्यसेत् । इंसः संइ इति मध्यजीवबीजचतुर्दे च मध्याभिमुखं यन्त्रप्राणं लिखेत् । यन्त्रराजाय विद्याहे वरप्रदाय धोमिष्टि तन्नो यन्तः प्रचोदयात् इति गायत्रो । गुण्योऽष्टदिच्च पद्मवतस् यन्त्रेषु दलेषु लेखा । तहिर्देशिदच्च लं रं लं चं वं प्रं सं हं क्ली यं दति यन्त्रहृदयम् । ततो ययावकाभं प्राण्प्रतिष्ठामन्तः । यन्त्रसामान्यमिष मन्त्रीत्यनेन सूचितम् ॥ ७४ ॥

पूर्वीताहिन्दुमाचात् ख्यमय रवतनावतामभ्युपेताऽकारादीन् दाष्ट कादीनपि तदनुगतान् पञ्चविंशत्तयेव ।
यादीन् संयुक्तधातूनपि गुणसिहतैः पञ्चभूतेश्च ताभिस्तनावाभिर्व्यतीत्य प्रकृतिरय हसंज्ञा भवेद्व्याप्य विश्वम् ॥ ७५
दृति श्रीप्रपञ्चसारे दृतीयः पटलः ॥

एवं पटलत्रयोक्तां सृष्टिं संचिपणाऽनुवदन् संहारमाह पूर्वीक्तादिति । स्वय-मिति । निस्तरङ्गा तत्त्वसंज्ञा प्रक्तिः सा स्वयमेव बिन्दुतत्त्वद्वारा रवतन्मात्रतां प्रव्द्वन्द्वात्मकतामभ्यपेता प्राप्ता सती अकारादीन् षोड्ण स्वरान् कादीनिप पञ्चविंग्रत् स्वरानुगतानभ्यपेता संयुक्तधातून् यादीनिप अभ्यपेतित्यर्थः । अर्थात्मकता-सुक्तामाह —गुणसहितेरिति । तन्मात्राभिः सह यादीनभ्यपेतित सम्बन्धः ।

संहारमाह—व्यतीत्येति । कार्यजातमुक्तम् । स्वात्मन्येव संहत्येत्यर्थः । विरं सर्वे ब्रह्म तद् व्याप्य तेनाऽभिन्नतां प्राप्येत्यर्थः ॥ ७५ ॥

द्रति श्रीपद्मपादाचार्यक्तते प्रपञ्चसारविवरणे

त्वतोयः पटनः ।

चतुर्थः पटलः।

श्रय व्यवस्थिते त्वेवमस्य शक्तित्वमिष्यते। क्ततक्रत्यस्य जगित सततं रूढ्संस्थितेः॥१ प्राणात्मकं इकारास्यं बीजं तेन तदुद्भवाः। षडूर्मयः स्यू रेफोत्या गुणाश्चत्वार एव च॥२

एवं इकारस्य केवलस्य विष्वयोनित्वमिभधायादौ मूलार्णसन्दोक्तह्रबेखासतां प्राप्तस्य विष्वयोनित्वं वक्तं चतुर्थपटलारमाः।

अधित। अध्यान्दो हेलर्थः। हेतुलेन विविच्चतमधे स्वयमेव दर्भयति—
जगत्येवं व्यवस्थित इति। एवमुक्तेन प्रकारेण जगित कार्ये कारणलेन
व्यवस्थित इत्यर्थः। तुमन्दोऽवधारणार्थः। अस्य हकारस्य मिक्तलं मिक्तवाचकन
मन्त्रलिमध्यते। कथिमकरूपस्य हकारस्य गुणत्रयात्मकमित्रवाचकलिमित।
नेष दोषः। वर्णान्तरसंयोगः कतः कर्त्तव्यो यस्य तस्यैव मन्त्रलेष्टेरित्याह
—कतकत्यस्येति। कर्तव्यमेव दर्भयन् हकारं विमिनष्टि—रूढ़संस्थितेरित।
रिफोढो रूढ़ः संभूय स्थित ई यस्मिन् हकारे स संस्थितः रूढ़श्वासौ संस्थितिश्वेति
विम्रहः। तस्य रूढ़संस्थितः ईकाररेफसंयुक्तस्येत्यर्थः। बिन्दादियोगार्थं
रूढ़संस्थितं विमिनष्टि—सत्तिमिति। ततः सहितं यथा भवित तथा रूढ़संस्थितिरत्यर्थः। ततः बिन्दः। व्याप्तलात्तस्य।

श्रन्योऽर्थः। जातस्य शिशोः मुखान्निर्गतानां वर्णानां व्याष्टादिकमिमिहितं हतीय पटले। श्रयैवं वर्णानां तत्त्वे व्यवस्थिते श्रस्य वर्णीचारकस्य पुरुषस्य श्रातित्वं जगन्मूलकारणात्मकशक्त्यात्मकत्विमध्यते।

प्राक्षतस्य परिच्छित्रस्याऽस्य उत्तर्यात्मवात्म् अनुपपत्रमिति चेत्र। न्यासध्यानयोगादिभिः योग्यलस्य सम्पाद्यमानलात् सम्पादितलाच इत्याच — क्षतकत्यस्य जगतीति। जगति सर्वतत्त्वात्मके प्ररोरे यत्यासादिकं कर्तव्यं तत् क्षतं यस्य साधकस्य स तथोतः। अतएव सततं रूढसंस्थिते रूढा प्रसिद्धा संविद्धूप-प्रक्रत्यात्मकलेन स्थितिर्यस्य स तथोतः॥१॥

उत्तस्याऽचरत्रयस्य व्याप्तिं वदन् साधकस्य प्रक्तत्यात्मकत्वसिद्धये घोड्णाङ्ग-न्यासमाइ—प्राणात्मकसिति। प्राणे सत्येव मनोदेइयोः श्रोकजरादिधमेवस्व-दर्शनात् तदात्मकहकारधमेत्वं षडूमीणामुक्तम् ॥ २॥ पवनाद्याः पृथिव्यन्ताः स्पर्शाद्यैश्व गुणैः सह।
करणान्यपि चत्वारि सङ्घातश्चेतनिति च ॥ ३
ईकारस्य गुणाः प्रोक्ताः षड्ित क्रमशो बुधैः।
ककारान्तास्त्वकाराद्याः षड्वर्णाः षड्भ्य एव च ॥ ४
प्रभेदेभ्यः समृत्यद्वा इकारस्य महात्मनः।
स्वाराद्यास्तु चत्वारो रेफोत्या लूपराः स्मृताः॥ ५
एकारादिविसर्गान्तं वर्णानां षट्कमुद्गतम्।
ईकारस्य षड्ङ्गेभ्य द्रतीदं षोड्शाङ्गवत्॥ ६

गुणचतुष्टयमाच्च—पवनाद्या इति। तेषां गुणग्रब्दवाच्यत्वे हेतुः— स्पर्शाद्यैरिति। पारतन्त्वग्राद्वा गुणग्रब्दः। तेषु करणानि मनग्रादीनि। संघातीऽवः ग्रिष्टकार्यकारणसंघातः। चेतना चेतन्याभ्यासः। चेतनालच्चणा बुद्धिवृत्तिर्वा।

श्रयमत्र न्यासक्रमः । प्राणात्मकं प्राण्यरीरं हकाराख्यं बीजं बिन्दुसहितम् । हं प्राणात्मने नम इति प्राण्वुद्धरा व्यापयेदित्यर्थः । तेन प्राणात्मकेन हकारेण् सह तदुद्भवाः षडूर्मयः स्वाधारेष्ठ न्यस्तव्याः । हं बुभुचायै नमः । हं पिपासायै नमः । हं ग्रोकाय नमः । हं मोहाय नमः । हं जरायै नमः । हं मृत्यवे नमः । इति प्राण्वुद्धिदेहिषु यथायोग्यं न्यसेदित्यर्थः । रेफोत्या गुणा इति च-प्रव्यादाकाग्राव्दी गरह्येते । रं त्राकाग्राव्दाभ्यां नम इति मृद्धि न्यस्य । रं वायुस्पर्याभ्यां नमः । रं तेजोद्ध्याभ्यां नमः । रं त्रव्यास्यां नमः । रं त्रव्यास्यां नमः । रं वायुस्पर्याभ्यां नमः । इति वक्तहृदुगुद्धपादेषु न्यसेदित्यर्थः । करणान्यपीति । पृथिवीगन्थाभ्यां नमः । इति वक्तहृदुगुद्धपादेषु न्यसेदित्यर्थः । करणान्यपीति । ईं ज्ञानग्रत्तये नम इति व्यापकं न्यस्य ईं मनसे नमः । ईं वुद्धेर नमः । ईं अहङ्काराय नमः । ईं चित्ताय नमः । ईं संवाताय नमः । ईं चेतनायै नमः । इति मनश्रादिषु न्यसेदित्यर्थः । वुधैरिति प्रण्विग्रात्ताभ्यां व्यापकं स्चितम् ।

अस्यैव न्यासस्य घोड़शस्तरयोगमाह—जकारान्ता इति। तुशब्दस्तत्तदचर-युत्तस्तरयोगं स्वयित। इं बुभुचायै नमः। इं पिपासायै नमः इत्यादि। ऋं वायुस्पर्शाभ्यां नमः। ये मनसे। ये बुद्धये नम इत्यादयो मन्ताः।

हकारस्य महात्मन इति । तत्तदर्गन्यासानन्तरं तैस्तैर्वर्गैः सहितेन तेन तेन वर्णेन व्यापकं स्वितम् । हं हां हिं हीं हुं हुं हकारात्मने नम द्रव्यादयी व्यापकमन्त्रा इति । इदं षोड़शाङ्गवदिति । तत्तदीजयुतषोड़शस्त्ररानुक्वाऽन्ते

एभ्यः संजन्तिरेऽङ्गेभ्यः खराः षोड्ग सर्वगाः। तेभ्यो वर्णान्तराः सर्वे ततो सूलमिदं विदुः॥ ७

ष्ठीं दृत्युचार्यं व्यापनं स्चितमिति। एतैक्तैः खरैरिदं बीजं साधकणरीरं च

पुनरप्यस्यैव न्यासस्य विभिषमाह—एभ्य इति। एभ्य उत्तेभ्यो हकारादि-विभिष्टेभ्यः खरेभ्यो बुभुचादिभ्यश्वाङ्गेभ्यः। सर्वगाः सर्ववणीनुगताः खराः श्रकाखादिचान्ताचरमंयुक्ताः खराः संजन्तिरं द्रत्यर्थः।

श्रयमत्र प्रयोगक्रमः। इं श्रं बुभुत्तायै नमः। इं श्रं पिपासायै नमः। हिं इं श्रोकाय नमः। इत्यादि स्थानं व्यापकादिकं पूर्ववदेव। श्रथवा पूर्वीकस्वरपारायण न्यासवदेव न्यासः कार्य इति। षट्चिंशच्यासभेदा गताः।

पुनरप्यस्यैव न्यासस्य भेदं सूचयित — तेभ्यो वर्णान्तराः सर्वे इति । तेभ्यः इकारादिवि शिष्टाकखगघादिसंयुक्तषो ड्रास्तरेभ्यो बुभुचादिभ्यस्य वर्णान्तरा अकखादिषट्त्रिंशदर्णाः संजन्तिर दत्यर्थः ।

त्रयमत प्रयोगक्रमः। इं ग्रं बुभुचायै नमः। इं ग्रं कं बुभुचायै नमः। इं कं खं बुभुचायै नमः। इत्यादि चान्तं समानम्। इं ग्रां ग्रं बुभुचायै नमः। इं ग्रां कं बुभुचायै नमः। इत्यादि चान्तमेवमेव। इं ग्रः ग्रं बुभुचायै नमः। इं ग्रः कं बुभुचायै नमः। इं ग्रः खं बुभुचायै नमः। इत्यन्तं द्रष्टव्यम्। ग्रकारपद्मदलेषु वृत्ताकारेणेषां न्यासः। पुनः इं कं ग्रं बुभुचायै नमः। इं कं कं बुभुचायै नमः इत्यादि षोड्णपर्यायाः काम्बुजदलेषु वृत्ताकारेण न्यस्तव्याः। पुनः इं खं ग्रं बुभुचायै नमः। इं खं कं बुभुचायै। इं खं खं बुभुचायै नमः। इत्यादिका ब्रह्मब्ह्मपारायणवत् खायम्बुजदलेषु न्यस्तव्या इति बुभुचान्यासभेदाः।

श्रथ पिपासादिन्यासभेदा: । श्रथादी हां हीमादियुता ब्रह्मब्रह्मपारायणवत् श्रादिइस्वैरेव संयोज्याऽकारायम्बुजदलेषु न्यस्तव्याः । श्रथवा ब्रह्मविष्णादि-पारायणवद् हितीयदीर्घादिसंयुक्ता न्यस्तव्याः । हां श्रं श्रं पिपासायै नमः । तथा हां श्रं कं पिपासायै नम इत्यादिचान्तम् । हां श्रं श्रं पिपासायै नमः । हां श्रं कं पिपासायै नमः दत्यादि विसर्गान्तमू ह्यम् । हां श्रं कं पिपासायै । हां कं कं पिपासायै । हां कं खं पिपासायै इत्याद्यह्यम् । पुनः हां खं श्रं पिपासायै । हां खं कं पिपासायै । हां खं खं पिपासायै । हां खं खं पिपासायै इत्याद्यह्यं सर्वम् । ततो मूलिमदं विदुरिति प्रतिपर्यायं मूलेन व्यापकन्यासाः सूचिताः ॥ ७ ॥

गती वो बीजतामेष प्राणिष्वेवं व्यवस्थितः।
ब्रह्माग्डं यसमेतेन व्याप्तं स्थावरजङ्गमम् ॥ ८
नादः प्राणश्च जीवश्च घोषश्चेत्यादि कथ्यते।
एष पुंस्तीनियमितैर्लिङ्गेश्च सनपुंसकैः॥ ६
रिफो माया बीजमिति विधा समिभधीयते।
शक्तः श्रीः सद्गतिः कान्तिर्लेक्मीर्मेधा सरस्तती॥ १०

गती वो बीजतामित्यादिना षडध्वन्यासः स्चितः । वो युषाकं ब्रह्मविश्वस्ट्राणां बीजतां वाचकतामितीष्वरसदाधिवयोरिप उपलचणमेतत् । प्राणिषु अध्वषट्किविधिष्टेषु जीविषु एवसुक्तेन प्रकारेण पञ्चमूर्याक्षकत्वे सित अध्वामिमानित्वेन
व्यवस्थितः । अध्वोपाधिकप्राणिनियामक पञ्चमूर्याक्षकत्वे सित अध्वामिमानित्वेन
व्यवस्थितः । अध्वोपाधिकप्राणिनियामक पञ्चमूर्याक्षका व्यवस्थित द्रव्यर्थः ।
तत्वाऽध्वानः संग्रहेणोच्यन्ते । विस्तारस्थाऽश्वक्यत्वात् । अध्वानो दिविधाः ।
वाच्यवाचकमेदिन । वाचको वर्णपदमन्त्वमेदेन तिविधः । वाच्यं च तत्त्वभुवनकलामिदात् । इं हिं हुं हें होमिति वर्णाः । श्री क्रीं हीं नमः श्विवाय शिवाय
दति वा पदपञ्चकम् । सद्योजातादयो मन्याः । पृथिव्यादीनि तत्त्वानि ।
ब्रह्मालोकादीनि भुवनानि । ब्रह्माद्याः मृत्यः कलाः । इति मृतिस्थानेषु
न्यासः । अच्यतत्त्वपदभुवनमन्त्रकलाक्षमेण न्यासः । इं नमः पृथिव्ये नमः ।
श्रीं नमो ब्रह्मलोकाय नमः । सद्योजाताय नमः । ब्रह्मणे नमः । द्रत्यादिक्रमेण
मन्त्वप्रयोगो द्रष्टव्यः । प्रणवेनैतान् क्रमेण संहत्य योगः कार्यं द्रत्याह् — ब्रह्माण्डमिति । ब्रह्माण्डिमित्युपलचणम् । सर्वस्थाऽध्वजातस्य । व्याप्तं स्थावरजङ्गमिति
मूर्त्यधिष्ठेयतया ध्यातस्य तत्तत्तत्वादिवर्तिनः प्राणिजातस्यापि लय द्रत्युक्तः ॥ ८॥

नाद इत्यादिना मूर्तिलयानन्तरं मात्रान्यासयोगावाइ। हो नादात्मने। हो प्राणात्मने। एवं घोषजीव बिन्दुक्तला निरोधिका नादनादान्तादयोऽपि पादा-वारभ्य व्यापकलेन न्यस्तव्याः।

लिङ्गन्यासमाह एष इति। रं पुरुषात्मने नमः। ई' स्त्रात्मने नमः। इं नपुंसकात्मने नमः। इी अलिङ्गात्मने नमः। इत्येते मन्त्राः स्चिताः। दिन्तिणीत्तरमध्यभागव्यापकेषु न्यासः। एष इत्यनेन व्यापक्षमन्त्रः स्चितः।

श्रात्वादिन्यासं स्वयन् व्याप्तिमाइ—श्रातिति। श्रातिः श्रीरित्येतािभः श्रातिभिः। श्रावीयाऽकारादिचकारान्तेवींः सह मात्रकास्थानेषु न्यसेदित्यर्थः। श्रं श्रत्वी नमः। श्रां श्रत्वी नमः। इत्यादयी मन्ताः। एवं श्रं श्रियी नमः।

चान्तिः पृष्टिः स्मृतिः शान्तिरित्याद्यैः खार्थवाचतैः।
नानाविकारतां प्राप्तैः खैः खैर्भावैविकाल्पितैः॥११
तामेनां कुण्डलीत्येके सन्तो इदयगां विदुः।
सा रौति सततं देवी सङ्गीसङ्गीतकध्वनिः॥१२
श्राक्ततिं खेन भावेन पिण्डितां बहुधा विदुः।
कुण्डली सर्वया ज्ञेया सुष्ठम्नानुगतैव सा॥१३

द्रत्यादि दशपर्याया जह्याः। एतेषामेव न्यासानां विशेषमाह—खार्थवाचकैरिति। खार्थशब्देन कुण्डलिनी उच्यते। तस्या वाचकास्त्राचराः तिबीजात्मकाश्व मन्त्राः विद्याश्व। तैश्व सह शक्त्यादिन्यासं कुर्यात्। प्रथममेकैकं बीजं संयोज्य शक्त्यीकादशकं न्यसेत्। पुनः दितीय ढतीय समस्तसंयोगेनापि तथा न्यसेदित्यर्थः।

उत्तबीजसंयुत्त एव न्यासे मन्त्रान्तरसंयोगमाह—नानाविकारतां प्राप्तिरित। उत्तित्रबीजमन्त्राणां विकारत्वं नानाविधत्वं प्राप्ता ये ब्रह्मसरस्रती विण्यु जन्त्री- क्ट्रोमा गण्यदुर्गादयः तेषां मन्त्रेरित्यर्थः। तैश्व सहोत्तमेव न्यासं कुर्यादिति सर्वमन्त्राणां यत्त्र्यादिन्यासः सूचितः। श्रों श्रं ऐं नमो ब्रह्मण् यत्त्र्ये नमः। श्रों श्रं ऐं नमो विष्णवे यत्त्र्ये नमः। श्रों श्रं ऐं नमो विष्णवे यत्त्र्ये नमः। श्रों श्रं ऐं नमो क्वस्य यत्त्र्ये नमः। श्रों श्रं ऐं नमः श्रिवाय यत्त्र्ये नमः। श्रों श्रं ऐं नम उमाये यत्त्र्ये नमः। श्रों श्रं ऐं गं नमः चिप्रप्रसादनाय यत्त्र्ये नमः। श्रों श्रं ऐं गं नमः चिप्रप्रसादनाय यत्त्र्ये नमः। श्रों श्रं ऐं गं नमः चिप्रप्रसादनाय यत्त्र्ये नमः। श्रों श्रं ऐं श्रों ह्रौं दुं नमो दुर्गाये यत्त्र्ये नमः। इत्यादि प्रकारेण सर्वमू कमौ खिकमन्त्रेषु प्रयोगा दृष्टव्याः।

श्रथैवं विधानामेवैषां सर्वेषां खरपारायणन्यासमाइ — स्वै: स्वैर्भावैरिति । स्वै: स्वैरकारककारादिसम्बन्धिभः भावैः षोड् श्रख्यैः सह न्यसेदित्यर्थः । न्याससु षोड् श्रद्धेषु कार्यः । व्यञ्जनपारायणन्यासमाइ — विकल्पितैरिति । पुर्वोक्त-विरचनावत् विकल्पोऽवगन्तव्यः ॥ ८॥ १०॥ ११॥

कुण्डलीन्यामं वत्तुं स्थानं स्चयित—तामेनामिति। अन्ये मूलाधार-नाभिभ्रमध्यद्वादशान्तेषु विदुरिति स्थानस्चनमेतत्। सा रौतीति सर्वस्थानानु-गतनादज्योतिश्चन्तनमुक्तम्॥ १२॥

कुण्डिलिनीन्यासमाइ—ग्राक्तिमिति। स्त्रेन भावेन च कुण्डिलिनीवाचकहकारेण कुण्डिलिनीबीजेन च पिण्डितामाक्तिं ब्रह्मब्रह्मादिरूपेण सर्वस्थानेषु बहुधा विदुरित्यर्थः। ग्रयं भावः। ६सां हस्त्रीमिति कुण्डिलिनीबीजं नाभी विकोणमध्ये चराचरस्य जगती बीजलाबीजमेव तत्।
मूलस्य विन्दुयोगेन शतानन्द लदुद्भवः॥ १४
रेफान्वितेकाराकारयोगादुत्पत्तिरेतयोः।
इङ्काराख्यो भवांस्तेन इरिरित्येष शब्दाते॥ १५
इरत्वमस्य तेनैव सर्वात्मत्वं ममापि च।
अस्य विन्दोः समुत्पत्था तदन्तोऽसी इमुच्यते॥ १६

न्यसेत्। ब्रह्माणं सरस्तीं च सिच्चन्य हं परब्रह्मणे पराश्र त्ये नमः। हं साचिणे साचिण्ये नमः। दत्यिप मध्य एव व्यापक्ष तेन विन्यसेत्। हीं चतुर्मूर्तये चतुर्मूर्त्ये नमः। दत्यिप व्याप्य हों सर्वेष्वराय मूलप्रक्षत्ये नमः। हैं तृद्रसर्वेष्वराय हमामूलप्रक्षत्ये नमः। हें विश्वासर्वेष्वराय लच्मीमूलप्रक्षत्ये नमः। यां हृं ब्रह्मार्वेष्वराय सरस्ततीमूलप्रक्षत्ये नम इति द्वाद्यान्त स्त्रू सध्य हृदय नामिष्ठ विक्षोणमध्यकोणत्रयेषु वा न्यसित्वा तेषां परिवारत्वेन वच्यमाणान् मन्त्वान् न्यसेत्। ह्वं तृद्रतृद्रायोमोमाये। ह्वं तृद्रविश्ववे हमालच्ये। ह्वं तृद्रब्रह्मणे हमासरस्त्रत्ये नमः। इति तृद्रसर्वेष्वरपरितः। ह्वं विश्वातृद्राय लच्ययुमाये। ह्वं विश्वाविश्ववे लच्योलच्यये। ह्वं विश्वाविश्ववे लच्योलच्यये। ह्वं विश्वावह्यणे लच्योसरस्त्रत्ये नमः। इति विश्वावह्यणे सरस्त्रतीन्त्वस्ये। ह्वं ब्रह्मब्रह्मणे सरस्त्रतीन ह्वं ब्रह्मव्याव्यावस्य सरस्त्रतीन ह्वं ब्रह्मब्रह्मणे सरस्त्रतीन ह्वं ब्रह्मस्त्र स्त्रतीन ह्वं ब्रह्मव्यावस्य सरस्त्रतीन ह्वं ब्रह्मवस्य सरस्त्रतीन सरस्त्रतीन ह्वं ब्रह्मवस्य सरस्त्रतीन सरस्त्रतीन ह्वं ब्रह्मवस्य सरस्त्रतीन सरस्त्र

एवं नाभी न्यसित्वा हृदयादिषु मध्ये विष्णादीन् सञ्चिन्योक्तप्रकारेण् षीड्यमूर्तिन्यासं कुर्यात्। कुण्डली सर्वधा चेया दति चतुर्मूर्तियोगादि-निर्विकल्पयोगान्तान् योगानुक्तान् स्चयति ॥ १३॥

केन मन्त्रेण एवं कुग्छली ज्ञेयेति होमिति सहकारेण प्रणवेनेत्याह—चराचर-स्येति। न केवलं प्रणव एव चराचरस्येदं बीजं यतस्तदिप प्रब्दब्रह्म हकारो बीजमेवेत्यर्थः। बीजत्वमेव प्रपञ्चयन् मूर्तिन्यासमाह—सूलस्येति॥१४॥

रेफान्वितेन इकारेण योगादिष्णोरुत्पत्तिः। रेफान्वितेनाऽकारेण योगाद्धद्रस्य। उत्तेऽर्थे गमकमाइ — इङ्काराख्य इति। सर्वाक्षत्वं मम सर्वसंयोगादित्यर्थः। इं ब्रह्मणे नमः इति। इरिः विष्णवे नमः। इरः रुद्राय नमः। इते सर्वेष्वराय नम इति नाभ्यादिषु न्यसेदित्यर्थः। एतदेव मन्वचतुष्टयं प्रणवसंयुत्तं पिण्डीकतं प्रणवचतुष्टयं भवित्। इो छो ह्रो छोमिति।

विभूत्यन्तरं दर्भयन् अजपापरमात्मप्रणवन्यासानाइ—अस्येति। अस्य इस्य

स इंकारः पुमान् प्रोक्तः स इति प्रक्रितः समृता।

श्रजपेयं मता शिक्तस्या दिच्यावामतः॥ १७

बिन्दुदैचियाभागस्तु वामभागो विसर्गकः।
तेन दिच्यावामाख्यी भागी पुंस्तीविशिषिती॥ १८

बिन्दुः पुरुष दृख्को विसर्गः प्रक्रितिमेता।

पुंप्रक्रखात्मको इंसस्तदात्मकमिदं जगत्॥ १९

पुंक्षपं सा विदित्वा स्वं सोइम्भावमुपागता।

स एष परमात्माख्यो मनुरस्य महामनोः॥ २०

सकारञ्च हकारञ्च लोपयित्वा प्रयोजयेत्।

सिसं वै पूर्वेक्षपाख्यं ततोऽसौ प्रयावो भवेत्॥ २१

बिन्दुतस्वादभिव्यतेः तदन्तः तिच्छिरस्तोऽसी हः हमित्युचते। दत्यजपा-प्रथमवीजोदारः॥१५॥१६॥

हितीयबीजस्वरूपमाह—स इति। उडुतयोबीजयोस्तस्वं वदन् न्यास-मन्त्रावाह—इंकार इति। इं पुरुषात्मने नमः। सः प्रक्तत्यात्मने नमः। इति मन्त्री स्चितौ। देवतात्वेन प्रक्तिरेव ध्येयेत्याह—यजपेति। न्यासस्थानमाह— तथा दिच्णवामत इति। यथा मूलिशिरसोन्धीसः प्रसिदः। तथा दिच्ण-वामयोरिप न्यस्त्र्यावित्यर्थः॥ १७॥

न्यासे नियममाइ — बिन्दुरिति । बिन्दुविसर्गयुत्ती इकारसकारी बिन्दुविसर्ग-शब्दार्थौ । भागनियमे गमकमाइ — तेनेति । देवानां सर्वेषां चेत्यर्थः ॥ १८॥

तेन कथं पुंस्तीविशिषितत्विमिति। तनाइ—बिन्दुरिति। अतीऽर्धनारीस्वरदैवत्यो इंसमन्तः तथा ध्येय इत्याइ—पुंप्रक्रतीति। तस्य सर्वात्मकत्वं वदन् न्यासफलमाइ—तदात्मकमिति। अयमत्र दितीयो न्यासप्रकारः। उक्तमन्त्राभ्यां
श्रिरो ललाट भूनेत श्रोतनासा गण्ड गलांस बाहु मूलोपबाहु कूपैर प्रकोष्ठ मण्डिन्धतलाङ्गुल्यरःकच स्तनोदर पार्ध्वं नाभि जठर स्मिग्वषणपादमूलोरु जानु जङ्घागुल्फप्रपदाङ्गुलिदयेषु न्यसित्वा। इंसः प्रक्रतिपुरुषात्मने नम इति व्यापयेदिति।
पुंप्रक्रत्यात्मको इंस इत्यनेनैव स्वितो व्यापक्रमन्तः॥ १८॥

एवं प्रत्यगासनी ब्रह्मणैकलप्रतिपादकं मनुमिभधाय तस्याऽनेन तत्प्रतिपादकं परमासमन्त्रमुद्वरित — पुंरूपमिति। सा तदुपाधिको जीव दत्यथे:। अस्यापि

ताराहिभक्ताचरमांगतः स्युर्भूतानि खादीन्यय मध्यमांशात्। दनादितेजांसि च पूर्वभागाच्छच्दाः समस्ताः प्रभवन्ति लोक्षे॥ २२

एवमेषा जगत्मृतिः सवितेत्यभिधीयते ।
यदा तदैति खेस्तत्त्वेश्वतुविंशतिधा भिदाम् ॥ २३
तद्वर्णभिद्वा गायती गायकचाणनाद्भवित् ।
सप्तयहात्मिका प्रोक्ता यदेयं सप्तभेदिनी ॥ २४
तदा खरेशः सूर्योऽयं कवर्गेशस्तु लोहितः ।
चवर्गप्रभवः काव्यष्टवर्गाद् बुधसम्भवः ॥ २५
तवर्गीत्यः सुरगुरः पवर्गीत्यः शनैश्वरः ।
यवर्गजोऽयं शीतांश्चरिति सप्तगुणा त्वियम् ॥ २६

मन्त्रस्य न्यासादिकमुक्तप्रायम्। पुनरेकत्वानुभवसाधनं प्रणवमुदरित — अस्य महामनोरिति ॥ २० ॥ २१ ॥

उद्गृतस्य तारस्य न्यासयोगादिकं वदन् विभूतिमाह—तारादिति। मं श्राकाशासने नमः। मं वाय्वासने नमः। मं तेज श्रासने नमः। मं श्रवासने नमः। मं पृथिव्यासने नमः इति मूर्धोदिषु न्यसेदिति मकारन्यासः। उं स्यीय नमः। उं सोमाय नमः। उं श्रग्नये नमः। इति हृन्पूर्धमूलाधारेषु उकारन्यासः। श्रं शब्दब्रह्मणे नम इति व्यापयेत्। इत्यकारन्यासः॥ २२॥

गायत्रीतत्त्वन्यासं स्चयन् गायत्रीदेवतापि एषैव शक्तिरिति सहेतुकामाह — एवमिति। तत्त्वन्यासं स्चयति —यदा तदेति॥ २३॥

तत्त्वन्यासे गायत्नीवर्णसानिध्यमाच — तद्दणिति। तत्त्व्व्दस्तत्त्ववाचनः। तत्त्वसंख्यवर्णसंयुक्तेत्वर्थः। सप्तग्रहात्मकावं वदन् सप्तग्रहन्यासं स्चयति — सप्तग्रहात्मिकिति। हकारादिशान्तान्तैः यदा सप्तभेदिनी तदा सप्तग्रहात्मिका इति न्यासमन्तेषु हकारात्मने नम इत्यादियोगः स्चितः॥ २४॥

मन्त्रशेषं स्वयित—तदा स्तरेश इति। यां यां इं ई' उं अं ऋं ऋ' लृं ॡ' एं ऐ' यों यों यां यां स्वराधिपतये स्यीय भगवते हकारात्मने नमः। वं खं गं घं डं कं कवर्गाधिपतये याङ्गारकाय भगवते रेफात्मने नमः। चं छं जं भं जं चवर्गाधिपतये याङ्गारकाय भगवते ईकारात्मने नमः। टं ठं डं ढं गं टवर्गाधिपतये बुधाय भगवते बिन्हात्मने नमः। तं यं दं धं नं तवर्गाधिपतये वृहम्मतये भगवते

यया खरेश्यो नाऽन्ये स्वर्वणाः षड्वर्गभेदिताः।
तया सिववनुस्तृतं ग्रहषट्कं न संभयः॥ २०
दति संलीनसूर्यांभ्रे वर्गषट्के तु षड्गुणा।
दृत्वे खेयं तथा यन्तं सार्यते स्मृतिकोविदैः॥ २८
सर्वव्याप्ता हि सा भिताः भभ्वद्वास्तरक्षिणी।
खभासा क्रमते यत तचाऽस्याः स्थितिरिष्यते॥ २८
यस्यास्तु रजसा चैव तमसा च दिवानिभम्।
सत्त्वावष्टव्यविन्द्वात्मा मेकं पर्येति भास्तरः॥ ३०
यस्या विकाराद्वर्णभ्यो जाता द्वादम् राभ्यः।
लवादिकालोपचितेस्तैः स्याचक्रगतिस्तिधा॥ ३१
यद्याग्यादियुत्या चक्रगत्या जगत्स्यितः।
वद्यामि चक्रक्षपञ्च प्रवद्वं राशिभिर्यथा॥ ३२

नादात्मने नमः। पं फं बं भं मं पवर्गाधिपतये श्रनेश्वराय भगवते श्रत्त्यात्मने नमः। यं रं लं वं शं षं सं हं लं चं यवर्गाधिपतये सोमाय भगवते श्रान्तात्मने नमः। इति मन्ताः स्चिताः। इति सप्तगुणा त्वियमिति। ह्रीं श्रं चं सर्वाधिपतये सवें खर्य संविदे नमः। इति व्यापकमन्तः स्चितः॥ २५॥ २६॥

तस्या व्यापकलं स्चयन् ग्रहाणां सूर्यां क्षक शंविद्व्याप्यलमाह यथेति । उक्तं हि स्वरकार्येलं वर्णान्तराणां तेभ्यो वर्णान्तरा इति । श्रव्र सप्तग्रहन्यामार्थे षङ्गुणितयन्त्रं स्चयित—यन्त्रमिति । स्मृतिकोविदैरिति स्मृतिप्रकारः स्चितः । हृदयमध्य गुद्य जान्वंसमूर्धां जानुकोणं स्वरन्तीत्यर्थः ॥ २०॥ २८॥

ग्रस्य न्यासस्य ध्यानं देवताव्याप्तिं च दर्भयति – सर्वेति ॥ २६ ॥

श्रहोरात्रन्यासमाह — श्रस्यास्त्रित । रेफेकारहकारा रजश्रादय: । रं श्रहे नम: । ई'रात्रेप्र नम: । इं मेरवे नम: । इति मन्त्रा मूर्धमूलाधारसुषुन्नाहृत्स न्यस्तव्या इत्यर्थ: ॥ ३० ॥

राशित्र्याप्तिं वदन् राशिन्धासे वर्णयोगं सूचयति—ग्रस्या इति।
कालचक्रमध्ये लवादिन्धासं राशिन्धासं च सूचयति – लवादीति ॥ ३१ ॥
चक्रसंहारेण स्वरूपिस्थितिं सूचयति — ऋचेति । चक्रस्य गतिः संहारः ।
जगतः परमात्मरूपेण स्थितिरित्यर्थः । वच्छामीति सुबोधम् ॥ ३२ ॥

यन्तर्वहिर्विभागेन रचयेद्राशिमग्डलम्।
भूचक्र एष मेषादिः प्रविज्ञेयोऽय मानुषः॥ ३३
याद्येर्मेषाद्वयो राशिरीकारान्तैः प्रजायते।
च्यक्तारान्तैककाराद्येर्वृषो युग्मं ततस्त्विभः॥ ३४
एदेतोः कर्कटो राशिरोदौतोः सिंइसस्भवः।
यमः शवर्गलेभ्यय सञ्जाता कन्यका मता॥ ३५
षड्भ्यः कचटतेभ्यय पयाभ्याञ्च प्रजिज्ञिरे।
विणिगाद्याय मीनान्ता राश्यः शिक्तजृक्षणात्॥ ३६
चतुर्भिर्यादिभिः सार्ज्ञं स्थात् चकारस्तु मीनगः।
स्थातामधीधिकौ पञ्चनाडिकौ चापकर्कटौ॥ ३०

यन्तर्बहिरिति। ययमर्थः। चतुरस्त्रत्रयात्मकं सकोणस्तं राग्निमण्डलं म्तूलाधारे मनसा लिखिला। तन्मध्ये षट्कोणं देव्यधिष्ठितमध्यं लवतुटिकला-काष्ठानिमेषमाताधिष्ठित षट्कोणं स्नृत्वा राग्निचक्रे प्रतित्विकोणं चतुरस्तं लिखिला तिषां मध्ये तिकोणानि लिखेत्। तन चतुरस्त्रकोणेषु तिकोणकोणेषु च घटिका-च्यासः। राग्निव्यापकमन्त्रेः बच्चमाणेः तिस्तिन् तिस्तिन् राग्नी व्यापकम् । ततः तिकोणमध्ये राग्निवर्णः सह धाताद्यादित्यन्यासः। ततो बच्चमाणमन्त्रे राग्निविष्यासः। ततस्तदिधपतिविधन्यासः। पुनः राग्निवक्रात् बहिः वन्तं लिखिला तत्र परितः सप्तविग्रिति विकोणान्यपि लिखिला तेषु नचत्रन्यासं नचत्रदेवतान्यासं नचत्रविधन्यासं च कला तहहिरपि वन्तं विधाय तत्र तिंग्रित्रकोणात्मकं तिथिचकः लिखिला तेषु तिथिन्यासं तिथिदेवतान्यासं च कला मेषमीनान्तरासे विश्वचक्रे वा करणन्यासं कला समष्टिमन्त्रेण व्यापयेत्। यथवा राग्निचक्र एव नचत्रतिथिन्यासोऽपि। तथा चेत् राग्निमण्डलं एव नचत्रतमण्डलं तिथिमण्डलं च कार्यम्। इत्यन्तर्बहिर्विभागेन राग्नादिमण्डलरचनाप्रकारो न्यासप्रकारयोक्तः।

श्रथ मन्त्रविशेषप्रदर्शनार्थं यन्ये व्याख्यायते—भूचक्र दति। समष्टिमन्त्रे भूचक्राय नमः। इति योगो दर्शितः। मेषादिरिति न्यासोपक्रमस्थानं दर्शितम्। मानुष दति। राशिव्यापक्रमन्त्रेषु लग्नारेः पूर्वं मानुषपदयोगो दर्शितः॥ ३३॥ तेषामेव प्रथमतोऽचरयोगक्रमं दर्शयति—श्राद्यौरिति॥ ३४॥३५॥३६॥३०॥ वर्णानामुपरि राशिनाङ्कासंख्यायोगं दर्शयति—स्यातामिति। श्रनेनैव नाङ्कान्यासोऽपि दर्शितः॥ ३०॥३८॥३८॥

पादाधिका मकरयुक्सिंहृहश्चिकसंज्ञकाः । पादोनी कुमादृषभी विशिक्षन्ये च पञ्चके ॥ ३८ विपादोनी मीनमेषी संख्योक्ता राश्चिसंश्चिता । चापो नीरगयुक्कन्याः पीताः स्युक्तभयास्त्वमी ॥ ३८ विश्विक्षक्षक्षक्षक्षेत्राः स्विक्षाः । चरा विश्वष्टाश्चलारः स्थिगः खेताः पृथद्माताः ॥ ४०

स्युः कर्कटो विश्वकमीनराशी विप्रा न्टपाः सिंहधनुश्च मेषः। तुना सकुस्था मिथुनञ्च वैश्याः कन्यावषी दी मकर्श्व शुद्राः॥ ४१

याङ्गारावजवश्वको वषतुले शुक्रस्य युक्कन्यके वीधे कर्कटकाह्नयो हिमसचेः सिंहस्तया गोपतेः । चापाङ्गाविप धेषणी सकरकुक्साख्यो च मान्दी ग्रहाः प्रोक्ता राश्यधिपा वली च कलशे सीऽयं क्रमो दर्शितः ॥ ४२ लग्नो धनं स्नाह्वन्धुपृत्वशतुकलतकाः । मरणं धर्मकर्मायव्यया द्वादश राश्यः ॥ ४३

संख्याया: परस्ताचरस्थिरोभयपदं पीतादिपदं च दर्भयति चाप दति॥॥ ३८॥४०॥

चरादिपोताचोर्मध्ये ब्राह्मणादि पदं दर्भयति—स्युरिति ॥ ४१ ॥ राम्यधिपतिन्यासं दर्भयति—ग्राङ्गाराविति ॥ ४२ ॥

राशिनाम्तः पूर्वं लग्नादियोगं दर्शयति—लग्न इति । अयमत प्रयोगक्रमः । इतिं समस्तकालसाचिग्धै संविदे नम इति षट्कोणमध्ये न्यसेत्। इतिं लवाय नमः । इतिं तुद्धौ नमः । इतिं कलायै नमः । इतिं काष्ठायै नमः । इतिं निमेषाय नमः । इति षट्कोणिषु । इतें मेषराशि-प्रयमघटिकायै नमः । इति षट्कोणिषु । इतें मेषराशि-प्रयमघटिकायै नमः । इते विषराशिवितोयघटिकायै नमः । एवं त्तीय चतुर्थे-घटिकायै नम इति । राशिमध्यचतुरस्रकोष्ठेषु न्यसित्वा । सेषराशिपादाय नम इति चतुरस्रमध्यगतित्कोणायकोणे न्यसेत् । एवं सर्वत घटिकान्यासो दृष्ट्यः ।

घटिकान्यासानन्तरं राशिमन्तैः तं तं राशि व्यापयेत्। ज्ञीं यं यां दं दे सपादचतुर्घटिकात्मने चरात्मने न्यवणीत्मने रक्तवणीय मनुष्यसम्नाय मेषराश्ये नमः। उं ऊं ऋं पादोनपञ्चघटिकात्मने स्थिरात्मने शूद्वणीत्मने ततस्तद्रर्ध्वभागस्यो भुवश्वकः समस्तया । स तु सिंहादिको यिस्मिन् पैत्वको नियता गतिः ॥ ४४ तद्रर्ध्वभागसंस्यः स्यात् स्वश्वक्रश्वाऽपि ताद्दशः । स तु चापादिको दैवश्वक्रस्त्रेनाभिकस्तु सः ॥ ४५

खेतवर्णाय सनुष्यधनाय ऋषभराणये नमः। ऋ' लृं लृं पादाधिकपञ्च दिकात्मने उभयात्मने वैद्यवर्णात्मने पोतवर्णाय मनुष्यभात्ने सिष्टुनराणये नमः। एं ऐं अर्धाधिकपञ्च दिकात्मने चरात्मने ब्राह्मण वर्णात्मने रक्तवर्णाय मनुष्यबन्धने कर्कटराणये नमः। श्रें श्रें पादाधिकपञ्च दिकात्मने खिरात्मने तृपवर्णात्मने खेतवर्णाय मनुष्यपुत्राय सिंहराणये नमः। श्रं श्रः शं षं सं हं लं पञ्च दिकात्मने उभयात्मने श्रूद्रवर्णात्मने पीतवर्णाय मनुष्यग्रत्नवे कन्याराणये नमः। कं खं गं घं हं पञ्च दिकात्मने चरात्मने वैद्यवर्णात्मने रक्तवर्णाय मनुष्य कलताय तुलाराणये नमः। चं छं जं भां जं पादाधिकपञ्च दिकात्मने खिरात्मने ब्राह्मणवर्णात्मने खेतवर्णाय मनुष्यमरणाय व्यवकाराणये नमः। टं ठं डं ढं णं अर्धाधिकपञ्च दिकात्मने उभयात्मने द्यवर्णात्मने पीतवर्णाय मनुष्यभाय धन्राणये नमः। तं यं इं धं नं पादाधिकपञ्च दिकात्मने चरात्मने श्रूद्रवर्णात्मने रक्तवर्णाय मनुष्य कर्णे मकरराणये नमः। गं पं वं मं मं पादोनपञ्च दिकात्मने खिरात्मने वैद्यवर्णात्मने खेतवर्णाय मनुष्यायाय कुम्भराणये नमः। यं रं लं वं चं तिपादोनपञ्च घटिकात्मने खेतवर्णाय मनुष्यायाय कुम्भराणये नमः। यं रं लं वं चं तिपादोनपञ्च घटिकात्मने उभयात्मने ब्राह्मणवर्णात्मने पीतवर्णाय मनुष्य व्याय मीनराणये नमः इति व्यायकामन्ताः।

अय धात्रादिन्यासः। मेषराणये नम इत्यादिषु मेषराध्यधिपतये <mark>धाते नम</mark> इत्यादि योज्यं धात्रादि न्यासे।

अय राशिवेधन्यासः। राशिव्यापक्षमन्त्रेरेव विश्वर्धनुर्मेषसिंहा दति वच्यमाण-प्रकारेण न्यासः।

श्रय राश्यधिपग्रहन्यासः। तत्र मेषराश्यधिपतये धात्रे नम दत्यादि स्थानेषु मेषराश्यधिपतये श्रङ्गारकाय नमः। दत्यादिकं प्रचिप्य न्यासः कार्यः। श्रिधपतयस्य श्राङ्गारकावजवस्यकावित्यादिनोक्ताः॥ ४३॥

मूलाधारचक्रवदेव हृचक्रेऽपि न्यासः कर्तव्यः। इत्याह—ततस्तदूर्ध्वं दृति। तच न्यासः सिंहादिक द्रत्याह—स त्विति। लग्नादयञ्च पित्वलग्नाय सिंहराग्रये नमः। द्रत्येवं क्रमेण योज्या द्रत्याह—यसिन्निति॥ ४४॥

मूर्धस्यस्व अक्रेऽिय समी न्यास इत्याइ — तदूर्ध्व इति। तत्र चापादिको न्यास

धनुस्तु देवलग्नत्वात् समासाह्मग्नस्यते । विध्युर्धनुर्भेषसिंहा मकर्धभक्तन्यकाः ॥ ४६ सक्तुक्सयुग्मवणिजो मीनदृश्चिककर्कटाः । स्रयन्तु राश्विधः स्यादन्यो विधस्तु भात्मकः ॥ ४० स्रूलाश्विनोमघाज्येष्ठारेवत्यश्चषकास्तया । याम्यपूर्वानुपूर्वाहिर्वभपुष्यानुराधकाः ॥ ४८ स्वाती शतभिषाद्री च श्रोणारोहिणहस्तकाः । पादं पादचयैर्विध्याद् योजयेदधंमर्धकैः ॥ ४८

द्रत्याह स लिति। चक्रत्रयन्यासानन्तरं त्रैनाभिकाय कालचक्राय नम इति व्यापक्रमाह – चक्रस्तैनाभिक इति ॥ ४५ ॥

धनुर्मासाय देवलग्नाय धनूराग्रये नस इत्यादि क्रमेण सन्तः प्रयोत्तव्य इत्याह—धनुस्त्विति । सासादूध्यं लग्नादिकमुच्यत इत्यर्थः । विधन्यासप्रकार-मुक्तमाह — विध्यरिति ॥ ४६ ॥ ४० ॥

नचनचासं वदन् विधमास्यात् प्रथमं नचत्रविधन्यासमाह मूलेति। न्यासक्रमस्तूचिते। ही इं आं अखिन्यै नमः। इं भरखे नमः। ई' उं जं कित्तिकायै नमः। ऋं ऋ' लृं लृं रोहिखे नमः। ए' स्गीर्षायै नमः। ऐं आद्रीयै नमः। श्रें श्रों पुनर्वसवे नमः। कं पुष्यायै नमः। खं गं अक्षेषायै नमः। घं छं अघायै नमः। चं पूर्वफलगुन्यै नमः। छं जं उत्तरफलगुन्यै नमः। भं जं हस्तायै नमः। टं उं चित्रायै नमः। छं खात्यै नमः। दं णं विश्वाखायै नमः। तं घं दं अनुराधायै नमः। घं ज्येष्ठायै नमः। नं पं फं स्तूलायै नमः। बं पूर्वीषाद्रायै नमः। मं उत्तराषाद्रायै नमः। मं अवणायै नमः। यं रं अविष्ठायै नमः। छं श्रातिभवजे नमः। वं श्रं पूर्वभाद्रपदायै नमः। षं सं इं उत्तरभाद्रपदायै नमः। खं सं इं उत्तरभाद्रपदायै नमः। लं चं ग्रं श्रः रेवत्यै नमः। इति नचत्रचक्रे न्यसेत्। उत्तरभाद्रपदायै नमः। लं चं ग्रं श्रः रेवत्यै नमः। इति नचत्रचक्रे न्यसेत्।

पुनस्तत्रैव नचत्रदेवतान्यासं क्यात्। यं यां याध्वन्यधिपतिभ्यामिष्वभ्यां नम इत्यादि क्रमेण मन्ताः द्रष्ट्याः। पुनरिभिरेव मन्त्रैः नचत्रविधन्यासः। स च मृलाखिन्यादिक्रमेण न्यस्त्र्यः। राणिचक्र एव चेत् नचत्रन्यासः तदा राध्यणैः राणिभिय सह न्यासः कार्यः। यं यां दं दें याखिनीभरणीक्रत्तिकापादात्मने मेषराणये नम इत्यादिक्रमेण मन्त्रा द्रष्ट्याः। एवं उं जं त्रयं क्रितकापादत्रय-रोहिणी मृगणीर्षा पूर्वार्धात्मने ऋषभराणये नमः। ऋ' लृं लृं मृगणीर्षोत्तरा- चरिस्यरोभयात्मान्यातुर्वर्ग्धगुणात्मकाः।
राणिं राण्यधिपास्त्वेवं विध्यवेधिविधानतः॥ ५०
एभ्य एव तु राणिभ्यो नच्याणाञ्च सस्भवः।
स चाऽप्यचरभेदेन सप्तविंणतिधा भवेत्॥ ५१
याभ्यामण्रवयुर्गर्जाता भरणी क्रित्तका पुनः।
लिपित्याद्रीहिणी च तत्पुरस्ताचतुष्ट्यात्॥ ५२
एदैतोर्मृगणीर्षाद्वे तदन्त्याभ्यां पुनर्वसुः।
यमसोः क्रिवलो योगो रेवत्यधं पृथङ्गतः॥ ५३
कतस्तिष्यस्तयाऽप्रलेषा खगयोर्घङयोर्भघा।
चतः पूर्वाऽय क्रजयोकत्तरा भाजयोस्तया॥ ५४
हस्तश्चिया च टठयोः स्वातौ डाइचरादभूत्।
विणाखा तु ठणोज्ञता तथदेभ्योऽनुराधिका॥ ५५

धार्रापुनर्वसुितपादात्मने सियुनरायये नमः। एं एें पुनर्वसुपादपुष्याः लेषात्मने कर्कटकरायये नमः। यों यों सवापूर्वीत्तरपादात्मने सिंहरायये नमः। यं यः यः यं षं सं हं लं उत्तराितपादहस्ताि वित्रापूर्वीर्धात्मने कन्यारायये नमः। कं खं गं घं छं चित्रोत्तरार्धस्वातीित्रयास्वातिपादात्मने तुलारायये नमः। चं छं जं भं जं वित्रााखापादानुराधाच्येष्ठात्मने वृश्चिकरायये नमः। टं ठं छं ढं णं मूलापूर्वीषाढ़ो-त्तराषाढापादात्मने धन्रायये नमः। तं यं हं धं नं उत्तराषाढाितपादत्रवणा-त्राषाढापादात्मने सन्ररायये नमः। तं यं हं धं नं उत्तराषाढाितपादत्रवणा-त्राषाढापादात्मने सन्तरायये नमः। पं फं बं भं मं त्रविष्ठीत्तरार्धयतिभषव-पूर्वभाद्रितिपादात्मने कुस्परायये नमः। यं रं लं वं चं पूर्वभाद्रपादोत्तरभाद्र-रेवत्यात्मने मीनरायये नमः। इति सन्त्वायाः। प्रथमं राश्चिगतपूर्वपाद-तिपादार्धित्रकोणेषु नचत्रन्यासं क्रत्वोत्तैः मन्तैः व्यापयेदाः।

नचत्रवेधन्यासक्रमं दर्भयति – मृलाध्विनीति । मृलाध्विनीमघा विध्युः । एवं च्येष्ठा रेवत्यप्रलेषकाद्याः ॥ ४८ ॥ ४८ ॥

पूर्वीत्तराशिव्यापकमन्त्रक्रमं स्चयित—चरित । राग्यधिपन्यासे राशिवधन्यासे चोत्तमेव मन्त्रं सविशेषं स्चयित—राग्यधिपास्विति ॥ ५०॥

नचत्रन्यासेऽचरयोगक्रममाह — एभ्य एव त्विति ॥५१॥५२॥५२॥५४॥५५॥५६॥

ज्येष्ठा धकारान्य्रलाख्या नपफेभ्यो बतस्तथा। पूर्वाषादा भतोऽन्या च संजाता श्रवणा मतः॥ ५६ श्रविष्ठाख्या च यरयोस्तया शतिभषा लतः। वशयोः प्रोष्ठपत्संज्ञा षसहेभ्यः परा स्मृता ॥ ५० ताभ्याममोभ्यां लागीऽयं यदा वै सह वत्स्वते। तदेन्द्रसूर्ययोयींगादमावास्या प्रकीर्च्यते ॥ ५८ काषती सुवनं सत्तः काषयोः सङ्गमो भवेत्। ततः चकारः सञ्जातो न्हिसंहस्तस्य देवता ॥ ५६ स पुनः षसहैः सार्द्धं परप्रोष्ठपदं गतः। कारस्कराख्यामलकोदुम्बरा जम्ब्संज्ञकः॥ ६० खदिर: क्रषावंशी च पिष्पली नागरोहिणी। पलाग्रम्चकाम्बन्धविल्वार्जुनविकद्वताः ॥ ६१ वकुलः सरलः सजी वञ्जलः पनसार्ककी। शमीकद्स्बाम्ननिस्बमधूकान्ता दिनािंदुपाः ॥ ६२ यायुष्कामः खर्चेद्वं छैदयेव कदाचन। सेचयेदर्धयेचापि पूजयेत् प्रणमेत्तया ॥ ६३ तिथिनच्ववारेषु तेषु मन्वज्यो वरः। तस्मादेषां दिनानाञ्च वच्यन्ते देवताद्यः ॥ ६४ **अप्रिवयमानलधा**त्रशशि**रुद्रादितिसुरे**ज्यसर्पाश्च पिचर्यमभगदिनक्षत्वष्टारो सकतस्तवेन्द्रामी। मिलेन्द्री निर्ऋतिजली विश्वेदेवा हरिस्तथा वसवः वक्षणोऽजैकपादहिब्धे धः पृषा च देवता भानाम् ॥ ६५ **अध्वेभाजभुजङ्गसर्पसरमामाज्ञारकाजाकु**ली सूषा सृषिकमद्रयानमहिषीव्याघा यमारोहणम्। नच्चत्रवचनम् उत्तरत प्रयोगार्धम् ॥ ६०॥६१॥६२॥६३ ॥ नचत्रदेवतान्यासं सूचयति - अम्बीति ॥ ६४॥६५॥६६ ॥

व्याघ्रेगी हिंगी प्रवानरपशः शाखास्गः स्ती ह्यो मर्वी गीः किंगीति साधु किंवता नचत्रयोन्यः क्रमात् ॥ एभ्योऽमावास्यान्ता वर्त्तन्ते प्रतिपदादिकास्तिययः । राश्रिभ्योऽच तिथीनामध्यध्युगन्तु राश्रिरेकः स्थात् ॥ ६० तेन चिंशत्त्रययो दादश्या वर्णभेदती भिद्धाः । ता एव स्युर्देधा पुनरिष पूर्वान्त्यपचभेदेन ॥ ६८ पचः पञ्चदशाहः स्थात् पूर्वः प्रतिपदादिकः श्रुकः । तदज्ज्ञेयोऽप्यपरः पचः कृष्णः प्रतिपदादिकः श्रुकः । तदज्ज्ञेयोऽप्यपरः पचः कृष्णः प्रतिपदादिकः प्रोक्तः ॥ ६८ संज्ञासाम्ये सत्यपि सौम्यान्तु ज्ञासवृद्धितस्तिथयः । न समाः पचित्रतये चिंश्रद्धेदं तथान्ति संप्राप्ताः ॥ ७० ग्रुग्ल्युवुग्रमाः सविद्यनागा गुहसविद्यमातरो दुर्गा । क्रुश्लेशे धनपतिविष्णुयमहरचन्द्राः क्रमेण तिष्यिधिपाः ॥ ०२

तिथिन्यासं स्चयति—एभ्य इति। हं श्रुक्तपन्नाय नमः। सः कण्णपन्नाय नमः। इति तिथिमण्डलदिन्यवामभागयोः न्यसेदिति पन्नन्यासः। हं त्रं श्रुक्तप्रथमा-कलाये नमः इत्यादि। हं त्रं श्रुक्तपन्नद्यीजलाये नम इत्यन्तं तिथिमण्डल-वामभागे विन्यस्य। सः कं खं कण्णप्रथमाकलाये नमः। सः गं घं कण्ण दितीयाकलाये नमः। एवं सः इं चं क्षणाहतीयाकलाये नम इत्यास्थ सः वं शं कं क्षणाहतीयाकलाये नम इत्यास्थ सः वं शं कं क्षणाहतीयाकलाये नम इत्यास्थ

पुनः तिष्यधिपतिन्यासं कुर्यात्। हं अं शुक्तप्रथमाकलाधिपतयेऽक्वये नम इत्यादिमन्वैस्तिष्यधिपतिन्यासः। पच्चदयेऽप्यग्न्याद्या एव वच्यमाणा देवताः।

राशिचक्र एव वा पूर्वार्धितपादकोणेषु तिष्यादिन्यासः। यथवा तिथिचक्रे तिथिन्यासं क्षत्वा। राशिचक्रे तिथिन्यासं क्षर्यात्। यं यां दं दें शक्तप्रथमा-दितीयाद्यतीयार्धकलात्मने सेषराश्ये नम्न दत्यादिसन्तैः तत्तद्राशिख्यानेषु व्यापयेदिति न्यासप्रकारः।

एभ्योऽमावास्यान्ता वर्तन्त दत्यनेन राशिचक्रे तिथिन्यासी दर्शितः ॥ ६७ ॥ वर्णभेदतो भिन्ना दति । तिथिचक्रन्यासे वर्षविश्रीषयोगसाह । ता एवेति पचन्यास: सूचितः ॥ ६८ ॥

प्रतिपदादिकः ग्रुक्त दति न्यासमन्त्रांगाः सूचिताः ॥ ६८ ॥ ७० ॥

राशिभ्यः सदिनेभ्यः सितिथिभ्यः शिक्तजृम्भणसमुत्यात् । अवस्पेदिविकारात् करणानि च सप्तमेदकान्यभवन् ॥ ७२ सिंइव्याव्रवराष्टाः खरगजवषकुकुराः प्रतिपदर्धात् । अवस्यात्तिष्यधिधं तिष्ठन्त्याक्षणगोश्चतुर्देग्धाः ॥ ७३ एवं सग्रहराशिकदिनतिथिकरणप्रमेदकाः कथिताः । अस्मात् पञ्चविभागादिद्येया पञ्चवर्णनिष्यत्तिः । वर्णाः पौत्रखेतामणासितग्धामकास्तथा काद्याः ॥ ७४

द्रित सूलाचरिवक्ततं कथितिमदं वर्णविक्ततिबाद्दुल्यम् । सचराचरस्य जगती सूलत्वान्सूलताऽस्य बीजस्य ॥ ७५

अग्न्यस्त्रीति । तिव्यधिपतिन्यासः उत्तः ॥ ७१ ॥

करणन्यासं स्चयति—राशिभ्य इति । करणपञ्चकन्यासे गते तिथियुक्त-राशिमन्त्रेण व्यापकं स्चितम् । सदिनेभ्य इति प्रतिपर्यायं सप्तग्रहयोगः स्चितः । सितिथिभ्य इति तत्तित्तिथ्यधेयोगः स्चितः । न्यासस्थानं च तिथिमण्डलं स्चितम् । प्रक्तिजृभ्यणसमुखादित्यादिना प्रक्तिसहितानां षष्टिसंख्यानां वर्णानां योगः स्चितः ।

हीं स्यात्मने सिंहकरणाय श्रुक्तप्रतिपदप[दुत्त]रार्धाक्मने नम इति प्रतिपचक्रापरार्धे विन्यस्य। ही श्रं सोमाक्मने व्याचक्ररणाय श्रुक्तदितीया-प्रथमार्धाक्मने नम इति दितीयाचक्रप्रथमार्धे न्यसेत्। दत्यादिक्रमेण न्यासमन्त्रा जह्याः। पिचस्रगसपैकीटकरणानि श्रविश्रष्टानि केतुराहुग्रही॥ ७२॥७३॥

कालसमष्टिमन्त्रव्यापकं स्चयित - एविमिति। ज्ञीं राशिग्रहनचत्रितिथ-करणात्मने पृथिव्यप्तेजीवाय्वाकाशात्मने त्रैनाभिकाय कालचक्राय नम इति मन्त्र:॥ ७४॥

सर्वमन्त्रेषु शक्तियोगं सूचयति - द्रतीति।

व्याप्तिन्यासक्तयनप्रतम् उपसंहरन् अवसाने हृत्तेख्या व्यापकमाह सचरा-चरस्येति। अस्य साधकस्यैव न्यस्तविग्रहस्य बीजस्य मन्त्रस्य मूलकारणात्मता एवं सिद्धेत्यर्थः॥ ७५॥ यां ज्ञात्वा सकलमपास्य कर्मवस्यं तिद्विष्णोः परमपदं प्रयाति लोकः। तामेतां विजगति जन्तुजीवभूतां दृक्षेखां जपत च नित्यमर्चयीत॥ ९६

द्रिति श्रीप्रपञ्चसारे चतुर्धः पटलः।

कालचक्रयोगं दर्भयन् पटलमुपसंहरति—यामिति । न्यासानन्तरं जपादिकं चानेनेव स्चितम् । त्रिजगतीति चक्रात्मके जगन्नये ये जन्तवः तेषां जीवभूतां तेषु प्रविश्य जीवात्मतां प्राप्तां परां चिन्माचरूपामिति कालचक्रयोगक्रमः स्चितः । सकलं हृक्केखां ज्ञात्वा जपतिति हृद्यम् ॥ ७६ ॥

* श्रत लग्न इत्यादिना राख्यानुक् स्थस्य स्चितत्वात् राणिनचत्रनामा-णीनुकु संचेपत उच्यते । यिसान् राध्यचरगणे साधकस्य नामायचरं दृष्टं तं राणिमारभ्य मन्त्रस्यायचरसम्बन्धराध्यन्तं लग्नादिभिगणयेत् । तत्र धनभात्वन्धु पुत्रकलत्रधर्मीयानाम् श्रन्यतमरूपा ये मन्त्राचर्यक्तराणिवणीस्ते याद्या इति ।

राध्यानुक् त्यमन्ययाऽपि उच्यते । प्रथमपञ्चमनवमा बन्धवः । दितीयषष्ठदशमाः सेवकाः । त्यतीयसप्तमैकादशाः पोषकाः । द्वादशाष्टमचतुर्यौ घातकाः । स्वराशिमारभ्य गणनं त्रिनवखण्डं मण्डलं काला तेषु श्रिष्ठिन्यायचराण्ययकोष्ठा-दारभ्य लिखिला

जना सम्पत् विपत् चेमः प्रत्यरिः साधको बधः । सैत्रं परमसैत्रं च जन्मादिषु पुनः पुनः॥

इत्युत्तप्रकारेण खनामाचरं खनचत्राचरं चारभ्य मन्त्राचरपर्यन्तं गणिते सम्पत्चेमसाधकमैत्र परममैत्राणाम् अन्यतमं चेत् भवति तर्हि शोभनम्।

त्रय नामानुकूलं घोड्यकोष्ठं मण्डलमालिख्य ई्यानकोष्ठमारभ्य एकैकान्त-रितम् अकारादिचकारान्तानि अचराणि तत्र लिखिला। नामायचरयुक्तं खण्ड-चतुष्टयम् आरभ्य सिडसाध्यस्तिद्वारिलेन जानीयात्। सिडसिडो ययोक्तजपादिना सिध्यति। सिडसाध्यो दिगुणात्। सिडसिडोऽर्धेन। सिडारिकौन्धवान् इन्ति। साध्यसिडादयो विञ्चनैरर्थक्यस्तीनाशगोत्ननाशान् प्रयच्छन्ति। सुसिड-सिडोऽर्धजपात्। तत्साध्यः ति[दि]गुणजपात्। तत्सुसिडो ग्रहणादेव सिडिदः। तदरिक्तांतिहानिदः। अरिसिडादयः पुत्रपुत्तीपत्नगात्महानिदाः।

नृसिंहार्भवराहाणां प्रासादप्रणवस्य च वैदिके पिग्डमन्ते च न सिद्धादि-तरीच्यमावश्यकम।

अय कुलाकुलविभागः।

मन्त्रनामाद्यचरयोः एकभूतसम्बन्धित्वे एककुलता । पार्थिवानाम् ग्राप्यानि मित्राणि। श्राग्नेयानां मारुतानि मित्राणि। पार्धिवाप्यानां मारुतानि शत्रवः। **ब्राग्नेयानाम्** त्राप्यानि ग्रत्नवः। त्राप्यानां तैजसानि च ग्रत्नवः। नाभसानि सर्वाविरुडानीति।

अय ऋण्धनविभागः। साधकनामाचराणि मन्त्राचराणि च अज्भा-ल्विभागेन गणिलाऽष्ट्यः परित्यक्ते यस्याऽचरमधिकं भवति सोऽधमणः। अन्यः उत्तमर्णः । साधकाचरस्योत्तमर्णेत्वे शोभनम्।

श्रुतमरणादिशब्देन मन्त्रदोषाणामपि सूचितलात् तच्छुडये प्रयोगः कथ्यते। योनिबन्धपूर्वकं बीजिबन्दादिक्रमेण उत्मन्यन्तं गला तत्रस्थो यं मन्त्रं सहस्रवार-मावर्तयेत् स ग्राडो निदीषो भवति।

मात्रकापद्मं लिखिला खेष्टमन्त्रं तत उद्धरेत्। दृदं जननम्। प्रणवान्तरितान् मन्त्रवर्णीन् जपेत् प्रताव्या । एतज्जीवनम् । भूर्जे मन्त्रवर्णानालिख्य वायुवीजेन प्रत्येकं मतं मतं ताङ्येत्। एतत्ताङ्नम्। तथैव लिखिला मन्त्रवर्णसंख्यं करवीरपुष्पैरिमनीजेन ताङ्येत्। एतत् बोधनम्। स्वतन्त्रोक्तप्रकारेणाऽख्वय-पत्नविनाऽष्टशतमभिषिञ्चेत्। श्रयमभिषेकः। सञ्चिन्य मनसा मन्त्रान् ज्योति-र्मन्त्रेण मलत्रयं संदहित्। एतिहमलीकरणम्। श्रों क्रौं नम इति ज्योतिर्भन्तः। स्वजप्तेन कुशोदकेन प्रतिवर्णप्रोचणम् श्राप्यायनम्। नामा स्वेन तर्पणं तर्पणम्। तारमाया रमायोगो दीपनम्। अन्येषामप्रकाशनं गोपनम्। इत्यं दश्धा शोधिते क्ति रुद्धा द्याद्यो दोषाः नम्यन्ति । *

इति स्रीपद्मपादाचार्यक्तते प्रपञ्चसारविवरण

चतुर्थः पटनः ।

पञ्चमः पटलः।

यय प्रवच्चे विधिवनानूनां दी चा विधानं जगतो हिताय।
येनोपल स्थेन समाप्तृवन्ति सिर्डि पर ते ह च साध कि शाः॥ १
द्याच दिस्यभावं चि गुया हुरितान्यतो भवे ही चा।
मनना त्त्वपदस्य वायत द्रति मन्त्रमुच्यते भयतः॥ २
दैवादिक स्थाऽप्यथ मानुषादेः पित्रप्तादिक स्थाऽप्यथ वत्सरस्य।
यादिं समारभ्य समग्रसम्पद्यतेन दी चा विधिमारभेत॥ ३
प्राभक में शि दी चायां मग्डपकर्गे ग्रहादिविधिष्ठ तथा।
विहितो वास्तुवितः स्थाद्रची विद्योपशान्ति सम्पद्भाः॥ ४
यभवत् पुराऽथ कि ज वास्तुपुमानिति विश्वतो जगदुपद्रवद्यत्।
चतुरस्र संस्थितिरसी निहती निहतः चिती सुरगगै दिंतिजः॥ ५

अदीचितानामुक्तन्यासादिषु अनिधकारात् तिसदिये साङ्गोपाङ्गदीचाकयनाय पञ्चम षष्ठपटलारमः।

ग्रतीऽयग्रन्दो हेलर्थः। विधिवदिति वेदाविरुद्धत्वस्तम्। जगतो हितार्थेल्मेव दर्भयति—येनेति। न केवलं दीचालाभमात्रेण ऐहिकासुषिक पुरुषार्थलाभः। किन्तु तत्पूर्वकमन्त्रसाधनादेव द्रत्याह—साधकेशा दति॥१॥

दीचाग्रव्हिनिवचनेन दीचायाः सिडिदानसामध्यं दर्भयति—दखादिति। दाज्दाने। चि चये। इति धातुद्वयनिष्यत्रत्वात् दीचाग्रव्हस्येत्यर्थः। दीचाया अपि मन्त्रयोगः सामर्थ्यहेतुरिति वदन् मनुग्रव्हपर्यायं मन्त्रपदं निर्विति— मननादिति॥२॥

दीचाकालं नियमयत्राचार्यस्य नियममाइ—दैवादिकस्येति। दैवग्रब्दादय ग्रादी येषां वत्सराणां ते तथोक्ताः। ग्रादिं पूर्वपचिमत्यर्थः। देवा ब्रह्माद्याः पञ्चमूर्तयो हृदादिस्थानगताः। मानुषः साधकः पिता ग्राचार्यः। एषामादि-भूतस्य वत्सरस्य वत्सान् देवादीन् व्याप्य रीतीति वत्सरः। तस्यादिं स्पर्भव्यापि-न्यादिग्रिक्तं समालभ्य समः शिष्यात्मनः ग्रग्रसम्पत्तः परमपदप्राप्तिस्तत्साधकेन यत्नविग्रिषेण युक्तः सन् ग्राचार्यो दीचाविधिमारभेत् इत्याचार्यस्य नियम उक्तः॥ ३॥

तद्देहसंस्थिता ये देवास्ते विश्वतास्त्रिपञ्चाशत्। मग्डलमध्येऽभ्यच्या यथा तथोक्तक्रमेण वच्यन्ते ॥ ६ क्रत्वाऽवनिं समतलां चतुरस्रक्षप्रा-मष्टाष्टकोद्यतपदाञ्च सकोणसूचाम्। तस्यां चतुष्यदसमन्वितमध्यकोष्ठे ब्रह्मा तु साधकवरेण समर्चनीयः॥ ९ प्राग्याम्यवारुणोद्गिद्कोष्ठचतुष्पदेषु समभियजीत्। चार्यकमय सविवस्वत्संज्ञमय मितं महीधरं क्रमणः॥ ८ कोणदयार्धकोष्ठेष्वच्याः साविवसविव्यकाह्याः। सेन्द्रजयम्द्रतज्जयसापश्च वत्सकस्तयाऽग्न्याद्याः॥ ६ असे पार्खीत्यपदे दन्दे गर्वं गुहार्यमणी च यजेत्। जसकपिलिपिच्छाख्यौ चरिकविदायौँ च पृतना प्रोता॥ १० अर्धपदादानासु च चतस्रषु दिन्नु क्रमेण विहरच्छीः। वासवयमजलिशशिनामष्टावष्टी च मन्त्रिणा विधिना॥ ११ र्द्रशानाख्यः सपर्जन्यो जयन्तः शक्रभास्करी । सत्यो वृषोऽन्ति चिञ्च देवताः प्रागुदीरिताः ॥ १२ यग्निः पूषा च वितयो यमय ग्रहरचकः। गत्धर्वी सङ्गराजञ्च सृगो दच्चदिगाश्रिताः॥ १३ निक्टितिदीवारिक्य सुग्रीवो वक्षणस्त्रया। पुष्पदन्तासुरी श्रेषोरगी प्रखिग्दिगाश्रिताः ॥ १४

उद्यतपदाचिति चकारेण कोणचतुष्के कोष्ठचतुष्कमपरं गुरुगण्गदुर्गाचित्रेश-यजनार्थं स्वितम्। ब्रह्मा त्विति तस्य सरस्वतीसाहित्यमुक्तम्। साधकवरेणिति। मध्ये ब्रह्मपीठादिपूजनमुक्तम्। अणिमादिसर्वेसिद्ध्यन्ता ब्रह्मनवशक्तयः। श्रों सर्वज्ञानिक्तयाव्यक्तकमनासनाय योगपीठाय नम इति पीठमन्तः। श्रों नमो ब्रह्मण इति मूलमन्तः। प्रजापतिः ऋषिः। पंक्तिश्क्वन्दः। ब्रह्मा देवता। अत्तरेरङ्गानि। स्वृक्सुवदण्डकमण्डलुधरो ब्रह्मा ध्येयः॥ ४॥५॥६॥०॥

कोणिषु स्थितमर्धकोष्ठदयं कोणदयार्धकोष्ठं तिष्वत्यर्थः ॥ ८॥८॥१०॥ मन्त्रिणेति । ब्रह्मणः पार्श्वयोः विष्णुरुद्रयोः स्वस्त्रमन्त्रेण पूजनमुक्तम् । वायुर्नागञ्च मुख्यञ्च सोमो भल्लाट एव च।
त्रुर्गलाख्यो दितिस्तद्वदितिः सौम्यदिग्गताः॥ १५
द्वतौरितानामपि देवतानां चिवाणि क्रत्वा रजसा पदानि।
पयोऽम्बसा साधु विलः प्रदेयो द्वयेश्व वा तन्त्वविशेषसिद्धैः॥ १६
भूयो भूमितले समे विरहिते रोमास्थिलोष्टादिक्षः
कर्वतं सम्प्रापन्तस्याविद्विते गरीसाहवः।

मूया मूामतल सम विराहत रामास्थिलाष्टादिकः कर्तव्यं नवसप्तपञ्चक्रसितैईस्तैः परीणाहतः । युक्तं द्वारचतुष्क्रकाल्पितपयोभूष्ठट्चतुस्तोरणं दर्भस्वक्परिवीतमुज्ज्वलतरं स्यात् संवृतं मण्डपम् ॥ १९ सप्ताहतो वा नवराचतो वा प्रागेव दीचादिवसाद् यथावत् । सपालिकापञ्चमुखीशरावचतुष्टये बीजनिवापमुक्तम् ॥ १८ श्रन्यस्मिन् भवने सुसंवृततरे शुह्वे स्थले मण्डलं

कुर्यात् प्राग्वम्णायतं पदचतुष्कोपेतभानूदरस् । विधिनेति । पीठादिपूजापूर्वेकमित्यर्थः ॥ ११॥१२॥१३॥१४॥

द्रतीरितानामपीति अपिशन्दः चेत्रपालादिस्चनार्थः । साध्विति मुष्टिमातैः दर्भाग्रैः सक्त्वैः पदानि आस्तीर्यं तां तां देवतामावाद्य जलादिभिः सम्पूज्य प्रणवशिक्तपूर्वैः नमोऽन्तैः नामभिः बलिर्देय दत्यर्थः । द्रव्येश्व वा तन्त्रेति । दध्याज्यगुडिसिश्यमनं ब्रह्मणः पायसक्तस्यमाषान्तसुद्वानगुलानदृष्यनेरेकैकस्य वर्गस्य बलिरित्यर्थः ॥ १६॥

रोमादिकमुड्व पुर्खाइं वाचियता ग्रभनचत्रादियुते काले मण्डपं विधातव्यम्। एककलगपने पञ्चहस्तं मण्डपम्। नवकलगपने सप्तहस्तम्। ग्रष्टोत्तरग्रतपने नवहस्तम्। सहस्तपने सप्तपञ्चकमितम्। पञ्चतिंग्रदस्त-मानमित्यर्थः। स च षोड्ग्रस्तभयुतः। मध्ये चत्वारः प्रान्तेऽविशिष्टाः। मध्या ग्रष्टहस्तप्रमाणाः। ग्रन्थे पञ्चहस्तप्रमाणाः। तेषां पञ्चमींऽग्रो भूमौ खातव्यः। तोरणस्तभाः सप्तहस्ताः। तदर्धाः फलकाः। श्र्लानि हस्तमानानि। ध्वजाष्टकं लोकपालप्रमम्। मध्येऽरित्नमातीनतं मण्डलार्थं स्थानं कत्ययेत्॥१०॥

दीचादिवसात् यथावदिति । पुर्खाहादिपुर:सरमित्यर्थः ॥ १८॥

त्रन्यस्मिन् भवने दीचामण्डपोत्तरभागस्य द्रत्यर्थः। पदचतुष्केति। पच्चहस्तप्रमाणानि दादगाङ्गुलान्तराणि पूर्वापरायतानि पच्च स्त्राणि निपात्य। दचिणोत्तरस्त्राखेकादगाऽपीयत्वा। पङ्क्त्या सर्वतो वोष्यो विधातव्याः। पीतारक्तसितासितं प्रतिपदं वक्त्यादिश्वान्तिमं याम्योदीच्यसमायतं प्रणिगदन्यन्ये च तन्सन्तिणः ॥ १९ वैषाव्यस्वय पालिका अपि चतुर्विशाङ्गुलोच्छायका वैरिञ्चाो घटिकास्तु पञ्चवदना द्वाष्टाङ्गुलोत्सेधकाः । श्रेवाः स्युद्धिषड्ङ्गुला अपि शरावाह्वा जलचालिताः सृतेश्च प्रकलय्य पङ्क्तिषु च ताः प्रोक्तक्रमादिन्यसित् ॥ २० पृथगपि शालीतगडुलपूर्णासु सदर्भवद्वकूर्चासु । स्टद्वालुकाकरीषेः क्रमेण पूर्णानि तानि पाताणि ॥ २१ शालीकङ्गुश्चामाकतिलसर्षपसुद्गमाष्ठिष्यावाः । खल्वाद्किसमेता बौजानि विदुः प्ररोह्योग्यानि ॥ २२

> प्रचाल्य तानि निवपेदिभमन्ता सूल-बीजेन साधकवरस्वय पावकेषु। विप्राशिषा च विधिवत् प्रतिपाद्यमान-शङ्कादिमुख्यतरपञ्चमहाखनैश्व॥ २३

हारिद्राद्धिः सम्यगभ्युच्च वस्त्रैराच्छाद्याऽद्धिः सिच्चतां पञ्चघोषैः। सायंप्रातः गर्वरीषु प्रद्यादुत्ते द्रैच्चैस्तइ लिं साधक्षेणः॥ २४

> भूतिप्रत्यचनागब्रह्मिश्वा देवताश्च विष्यवन्ताः । ताभ्यः क्रमेण राचिषु सप्तमु नवसु वा तद्वलिर्देयः ॥ २५

तत्रवाक्तरजसाऽऽपूर्यं वीष्यः ग्यामेन पूरणीयाः दत्यर्यः ॥ १८ ॥

श्राप चतुर्विशाङ्गुलोच्छायका इति तदर्धमुखविस्तारः सूचितः।
मुखार्धीधीविस्तारश्च। घटिकास्त्विति। षड्ङ्गुलमुखपरिमाण्वं तावत्
परिमाण्पष्ठत्वं चोक्तम्। दिषड्ङ्गुला श्रपीति। दादगाङ्गुलमुखलं
तदर्धाधीभागत्वं चोक्तम्। पङ्क्तिषु चेति पश्चिमादि विन्यसेदित्यर्थः। प्रोक्तक्रमो
वक्तग्रदिग्रवीन्तिकः॥ २०॥२१॥२२॥

साधकवर दति प्रचालनायाऽमृतबीजं स्चितम्। दुन्दुभ्यादयस्तालादयो वीणादयो मुखवाद्यादयः प्रङ्वादयश्च पञ्चमहाग्रब्दाः। विधिवत् प्रतिपाद्यमानिति। उचिततालग्रब्द विभिषेणित्यर्थः॥ २३॥

तद्वितं साधकेश द्वि । प्रागादिदिन्तु दानं स्चितम् ॥ २४ — २८॥

लाजातिलनत्तरजोदधिशत्त्वानि भूतक्रूराख्यम्।
पैत्रं तिलतगडुलकं सोडुम्बरिकधानलाजकं याचम्॥ २६
किरोदशत्तुपिष्टं नागं पद्माचतञ्च वैरिञ्चम्।
अव्वापृपं श्रेवं गुड़ीदनं वैषावं च दीग्धाव्रम्॥ २०
क्रश्रस्च वैषावेयं यदि नवरातं क्रमेण बलिकतः।
तारादिकैर्नभोऽन्तैः स्वैः स्वैरिप नामभिञ्च बलिमन्तः॥ २८
पाताणि ति[वि]विधान्यिप परितः पुनरष्टदिचु बलिक्षृप्तिः।
बीजारोपणकर्मे प्रियतिमिदं सार्वकामिकं भवति॥ २९

प्रागेव लच्णयुतानि च मग्डपेऽसिन् कुग्डानि कारयतु सम्यगयो दिशासु । चाखग्डलार्कसुतवारिधनाधिपानां दोर्माचकाणि विलसद्गुग्मेखलानि ॥ ३०

चतुरसमर्थशशिविम्बविलसितमय चिकोणकम्। पद्मदलकचिरहत्तमिति बुवते बुधा विधिष्ठ कुग्डलचणम्॥ ३१

विंगत्या चतुरिधकाभिरङ्गुलीभिः सूत्रेगाऽप्यय परिसूत्रा भूमिभागम्। ताभिश्च प्रखनतु तावतीभिरेकां त्यक्ता चाऽङ्गुलिमपि मेखलाश्च कार्याः॥ ३२

सत्त्वपूर्वनगुणान्विताः क्रमात् दादशाष्टचतुरङ्गुलोच्छिताः। सर्वतोऽङ्गुलिचतुष्कविस्तृता मेखलाः सकलसिद्धिदा मताः॥ ३३

योनिस्तत्पश्चिमायामय दिशि चतुरस्रस्यलारव्धनाला तन्मध्योद्धासिरस्थोपरि परिवितताभ्रवत्यपवानुकारा।

पागेवेति मण्डलनिर्माणादित्यर्थः ॥ ३०॥ ३१ ॥

ताभिष्य प्रखनत्विति । मेखलोच्छायेण साधिमिति द्रष्टव्यम् । तावतीभिः मेखलाय कार्या इति । मेखलाविस्तारः समुचित्योक्तः । तत्राधी मेखलाविस्तारो दादणाङ्गुलः । मध्यमेखलाया श्रष्टाङ्गुलः । जध्वमेखलायाश्वतुरङ्गुलः । इति मिलित्वा चतुर्विणाङ्गुलविस्तारत्वं विविच्चतम् । उच्छायश्वेवमेव द्रष्टव्यः । ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

उत्सेधायामकाभ्यां प्रक्रितिविक्ततिसंज्ञाङ्गुलाऽष्टाङ्गुला स्या-दिस्तृत्या दादशाधीङ्गुलमितनमिताया निविष्टैव कुग्छे॥ ३४ अथवा दिशि कुग्डमुत्तरस्यां प्रविद्ध्याचतुरस्रमेकमेव। गदितैरपि लच्चौ: समेतापघनं दृष्टिमनोहरञ्च कान्त्या॥ ३५

ततो मग्डपमध्ये तु स्थिग्डिलं गोमयाम्बना।
डपिलप्य यथान्यायं तस्य मध्ये निधापयेत्॥ ३६
सृतं प्राक्पत्यगात्ताग्रं विप्राशीर्वचनैः सह।
गुणितेनाऽभितो मत्स्यी मध्यादारभ्य विन्यसेत्॥ ३७
तन्मध्यस्थितयास्योदगग्रं सूत्रं निधापयेत्।
ततो मध्यात् सपद्वस्तमानेन च दिशं प्रति॥ ३८

चतुरस्रखलेति। पृथिवीस्थानारव्यनालेत्यर्थः। तन्मध्योन्नासिरस्य इति। तस्य नालस्य मध्यमेखलाया वा मध्ये विलसित्रस्थेत्यर्थः। उत्सेधायामका-उसेधेन आयामेन च प्रक्षतिविक्षतिमंज्ञाङ्गुलाऽष्टाङ्गुला च भ्यामिति। प्रत्येकं पञ्चदगाङ्गुलित्यर्थः। दादगार्घाङ्गुलेति। उपक्रमे दाङ्गुला। तती दगाङ्गुला। मध्ये पञ्चाङ्गुला। अवसानेऽङ्गुलविस्तृतित्यर्थः। यतार्धहोमे मुष्टिमितानि कुण्डानि। यतहोमेऽरित्तिमितानि। सहस्रहोमे पञ्चाङ्गुलाधिकारितिमितानि । अयुतहोमे दणाङ्गुलाधिकारितिमितानि । अर्धनचहोमे पञ्चदणाङ्गुनाधिकारितिमितानि । नचहोमे विंग्रत्यङ्गुनाधिका-रित्तिमितानि। पञ्चामञ्जलहोमे कोटिहोमे च कराष्ट्रकमितानि। सर्वेष्वपि कुण्डेषु प्रथममेखलोच्छायेण तुल्यं खातम्। कण्डोऽष्टयवैः हस्तमाते अरितमाते षङ्भिः मुष्टिमिते चतुर्भिः अन्येषु अङ्गुलिइयहद्ध्या कग्ठः कर्तव्यः । मुष्टिमिते प्रथमा मेखला दशाङ्गुला। दितीयहतीय नंग्री अरित्तमित प्रथमा द्वादशाङ्गुला। दितीयत्तीय त्रंग्री हस्तमानेऽपि प्रथमा मेखला दादशाङ्गुला। अन्ये पूर्ववत्। अन्येषां कुण्डानामङ्गुलिइयद्वितः प्रथमा नेखला। अन्ये स्रंग्री कार्ये। सर्वत कर्लमानेनाइन्तःप्रविष्टा योनिः कार्या ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

यथान्यायमिति। ईग्रानकोणावसानत्वमभ्युचणादिकं च स्चितम् ॥ ३६ ॥
गुणितेनिति। स्विद्यिणितं कत्वा तेन गुणितेन स्हेण प्राक्षप्रस्तस्वस्याऽभितो मध्याद् दिगुणितस्यापि उभयतो मध्यादारभ्य उभयतो मत्स्यौ
विन्यमेदित्यर्थः। सपदस्तेत्यत्र पादभञ्दभः षट त्रिंभदङगुलवचनः। "पादः षट्

सूतेषु मकरान् न्यसेत् स्पष्टानन्योन्यतः समान्। मुवायमकरेभ्यस्तु न्यसेत् कोणेषु मतस्यकान् ॥ ३८ कोणमतस्यस्थितायाणि दिचु सूवाणि पातयेत्। ततो भवेचतुष्कोष्टं चतुरसञ्च मग्डलम् ॥ ४० तनाऽग्निमारतं सूवं नैर्ऋतेशञ्च पातयेत्। प्राग्<mark>याम्यवाक्णोदीच्यसूचाग्रमकरेषु च ॥ ४१</mark> निहिताययुगं सूतचतुष्कं प्रतिपाद्येत्। क्षते एवं भवेयुस्ते कोणकोष्ठेषु मतस्यकाः॥ ४२ तेषु प्राग्वाकणांस्तन्तून् याम्योदीच्याद्मिपातयेत्। षट्पञ्चाशत्यदानि स्युरिधकानि शतद्वयात्॥ ४३ यदा तदाऽयो विभजेत् पदानि क्रमणः सुधीः। पदैः षोड्यभिर्मध्ये पद्मं वृत्तचयान्वितम् ॥ ४४ अष्टचत्वारिंगता तै रागिः स्यादीव्यगौतिभिः। सद्दादगैः भतपदैः शोभायुग्दारकोणकम् ॥ ४५ द्वाराणि पदषट्कानि शोभाख्याः स्युश्चतुष्पदाः। चतुष्पदाश्चोपशोभाः षट्पदं कोणकं भवेत्॥ ४६ हत्तवीच्योरारचयेनाध्ये सृतचतुष्टयम्। प्राग्यास्यवाकणोदौच्यं भवेत्तद्राशिमगडलम्॥ ४९ कर्णिकायाः केसराणां दलसम्धेर्दलस्य च। दलागृहत्तराशीनां वीच्याः शोभोपशोभयोः ॥ ४८ ब्रतानि चतुरसाणि व्यतं स्थानानि कल्पयेत्। भवेनागडलमध्यार्धे कर्णिका चतुरङ्गुला॥ ४९ दाङ्गुलाः क्षेसराश्च स्युः सन्धिश्च चतुरङ्गुलः। तथा दलानां मानन्तद्यं दाङ्गलकं भवेत्॥ ५०

तिंगदङ्गुनः" दत्याप्तवचनात्। यथा यथा स्थित एवार्थः॥ ३७—४८॥ मण्डलमध्यार्धे दति। मण्डलस्य मध्यं मण्डलमध्यं राशिमण्डलान्तः। अन्तरालं पृथग्वत्तवये दाङ्गुलमुच्यते। ततश्च राशिचक्रं स्यात् खखवर्णविभूषितम् ॥ ५१ राशिमङ्गुलकः कुर्यात् षड्भिनेवभिरेव वा। दाविंगरङ्गुलं च्चेतत् परस्तात्तावदिष्यते ॥ ५२ वृत्तं चक्रमुग्रन्थेकि चतुरसञ्च तिहदः। यदि वा वर्त्तुलमराः सुश्च दादश राशयः॥ ५३ ते सुः पिपौलिकामध्या मातुलुङ्गनिभा अपि। चक्रं च चतुरसं च तासा दादण राणयः॥ ५४ भवेयुः पङ्कजदलनिभा वा कथिता बुधैः। तद्वही किचरान् कुर्यात् चतुरः कल्पशाखिनः॥ ५५ लितान् कृदृकुसुमान् फलपस्रवशोभितान्। जलजै: स्थलजैर्वाप सुमनोभिः समन्वितान् ॥ ५६ इंससारसकारग्डग्रुकम्यमरकोकिलै:। मयूरचक्रवाकाद्यैरारूट्विटपानतान्॥ ५७ सर्वर्तुनिवृतिकरान् विलीचनमनीहरान्। तइहि: पार्थिवं कुर्यानागड लं क्रष्णकोणकम् ॥ ५८ मग्डलानि तु तत्त्वज्ञी राग्धन्तान्धेव कारयेत्। राशावन्यव रचयेत् प्रमोहादन्यमग्डलम् ॥ ५६ आवाह्य देवतामन्यामर्चयंस्वन्यदेवताम्। उभाभ्यां लभते शापं मन्त्री तरलदुर्भति:॥ ६० कालात्मकस्य देवस्य राभ्रर्व्यक्तिमजानता। क्वतं समसं व्यथं स्याद्त्रेन ज्ञानमानिना ॥ ६१ तसात् सर्वप्रयत्नेन राशीन् साधिपतीन् क्रमात्। अवगम्याऽनुरूपाणि मण्डलानि च नान्यधीः॥ ६२

तस्याप्यर्धे मध्य इत्यर्थः ॥ ४८ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ व्यस्तिः । व्यस्तराशिपचे नविभ-

उपक्रमेदर्चियतं होतं वा सर्वदेवताः। रजांसि पञ्चवर्णानि पञ्चद्रव्यात्मकानि च॥ ६३ पीतश्वकारुणशितिभ्यामान्येतानि भूतशः। हारिद्रं स्याद्रजः पौतं ताग्डुलच्च सितं भवेत्॥ ६४ तथा दोषारजः चारसंयुक्तं रक्तमुच्यते । क्षणां दग्धपुलाकोत्यं प्यामं विल्वदलादिकम् ॥ ६५ सितेन रजसा कार्याः सौमारेखा विपश्चिता। अङ्गुलोत्सिधविस्ताराः सर्वा मग्डलकर्मसु ॥ ६६ पीता स्थात् कर्णिका शुक्तपीतरत्ताश्च कीसराः। दलान्यक्तान्यन्तरालं ग्यामचूर्णेन पूरयेत्॥ ६० सितरत्तासितैवं गेंवृत्तवयमुदीरितम्। नानावर्णविचिवाः सुश्चिवाकाराश्च वीषयः॥ ६८ दारशोभोपशोभासाः सितरतानिशासिताः। राशिचक्राविशिष्टानि कोणान्यसिषु यानि वै। पौठपादानि तानि स्युरमणान्यसितानि च॥ ६६

अथवाऽम्णानि दलानि च तथा दलसन्धिरप्यसितम्भवति। असिताक्णाच्छरजसा विहितान्यपि वर्तुलानि कथयल्यपरे ॥ ७०

द्रित श्रीप्रपञ्चसारे पञ्चमः पटलः।

दातिंगदङ्गुलमिति। पादः षट् तिंगदङ्गुल दत्यस्मिन् पचे पचान्तरे अपि तिंगदृद्वयाङ्गुलं षष्ट्यङ्गुलिमत्यर्थः ॥ ५२—६८॥ राशिचक्रावशिष्टानीति वृत्तराशिपचे द्रष्टव्यम् ॥ ६८॥ अथवाऽक्णानीति वैणावादी विशेषोऽभिह्नितः॥ ७० ॥

दति स्रीपद्मपादाचार्यक्तते प्रपञ्चसारविवरगी पञ्चमः पटलः

SO INCLES

A Town and the Review

षष्ठः पटलः ।

अथ पुनराचम्य गुरुः प्राग्वदनो विष्टरोपविष्टः सन् । प्राणायामं सलिपिन्यासं क्रत्वा न्यसेत्तदृक्तव्यादीन् ॥ १

श्रय पुनरिति। एवं साधनसंपच्यानन्तर्यसयग्रव्दार्थः। पुनराचस्येति। नित्याचमनव्यतिरेक्षेण पुनराचमनविधानात्। स्नानपूजादिकमपि नित्यानन्तरं पृथक् कर्तव्यमिति स्चितम्। अतस्तदुचते। ब्राह्मे मुहत्तं उत्थाय। देवतां ध्यात्वा। कर्भसमपेणं विधाय। इंसपूजां संकल्पा। सुग्रुडः। स्वाचान्तः। सकलीक्षत्य अस्तेण सदं खनित्वा। हृदयेनादाय। शिर्मा जलतीरेऽस्त्रशोधिते धृला। शिख्या शर्भगदिकमुद्धत्याऽस्त्रेण संप्रोच्य। नेत्रेण संवीच्य। कवचेन मूलेनाऽभिमन्तर । भागेनाऽस्त्रमन्त्रेणाऽङ्गानि प्रचाल्य। त्रिधा विभज्य। भागान्तरमापादतलमस्तकमालिप्य। तीर्धमवगाह्य। निमञ्याऽस्तमन्तं शक्त्यावत्ये। उनाज्य याचम्याऽपरं मृद्गागं त्रिधा विभज्याऽस्त्राङ्गमूलैरैकैकमभिमन्त्र यस्त-जमं दिच्च रचार्थं निचिष्याऽङ्गजप्तेनात्मानमालभ्याऽपरं हृन्मन्तानीते तीर्थं मूलेन विलीखा। निमच्य मूलं शक्तितोऽनुसन्धाय। साङ्गेन मूलेनाऽभिषिचा। तीरमागत्या-चम्य । अस्त्रप्रोचितं वासः परिधायाचम्य । सकलीक्तत्य । पूजाक्रमेण सन्तर्प्योदास्य । द्वास्यः सूर्यमुपस्थाय । यागमण्डपं गत्वा । वेदमन्तैः श्राचम्यायर्वाङ्गाग्निभिः संसञ्य । चत्तुरादिकं तत्तद्देवतामन्त्रेरुपसृशित्। पुन: सिववेऽध्यं दत्ता। सामान्यार्ध्यण द्वारपूजां क्यात्। अस्त्रजप्तोदकेन द्वारं संप्रोच्य। गं गणपतये। अते लच्म्ये। सां सरखत्यै नम इत्यूर्ध्वभागे संपूज्य। गं गणपतये। चं चेत्रपालाय। गं गङ्गायै। यं यमुनाय नम इति दच्चमत्र्यमागयोः। ततो देहत्यामस्त्रं संपूच्याऽस्त्रदृष्टास्त्रोदकास्त्र-पार्शिघातैदिं व्यादिव्यविघान् उत्सार्थं वामशाखाश्रयेण देहलीं निर्ऋतिकोणि वास्वीमं ब्रह्माणं च संपूज्य। पञ्चगव्यार्घ्यतोयाभ्याम् असेण मण्डलमभ्युच्य। मूलमन्त्रेण संवीच्याऽह्येण संप्रोच्य। तेनैव दभैं: सन्ताद्य। वर्मणाऽभ्युच्य। तेनैव चन्द्रनागर्कपूरै: सन्धूप्य। लाजाचन्द्रनिसद्वार्थभसा-हूर्वीकुशाचतान् अस्त्रेण सप्तजप्तान्मण्डपे विकीर्याऽस्त्रजप्तदभेमुष्टिना तान् संमार्ज्य । र्द्रशानकोणि वर्धन्यासनलेन तानि सङ्गल्ययेत्। पुष्याहं वाचयित्वाऽत्र ब्राह्मणान् भोजयिला तत्र मण्डलमुत्तलचणं कर्तव्यमित्येतत् सर्वमुत्तं -गुरुरिति।

पुनरस्त्रप्रोचिते ग्रुहे विष्टरे लिपिपद्ममध्यगप्रणविबन्दी प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा बहामन उपविभेदित्याह—प्राग्वदन द्रत्यादिना ।

विष्टरोपविष्ट द्रत्यनेनेव गुर्वादिवन्दनस्य ग्रङ्गुलिकरणोधनस्य ग्रपरिच्छित्रताया जीवरचायाय स्चितत्वात्। तदुचते। विष्टरे परमात्मनि
समस्यात्मनि ग्रस्ततेजिस गुर्वादिषु च मानसोपविणो हि विष्टरोपविणः। श्रों
हीं परमात्माद्यप्रेषपारम्पर्यक्रमेण स्वगुक्पादाम्बुजं यावत्तावत् प्रणीमि दति
ग्रिरिस गुक्परम्परां नत्वा। गं ग्रस्मद्गुक्भ्यो नमः। गं गणपतये नमः।
दुं दुर्गाय नमः। सां सरस्तत्व नमः। चं चेचपालाय नमः। पं परमात्मने
नमः। इति ग्रंसोविग्रहृत्सु नत्वाऽस्त्रेण ग्रङ्गुलिकरणोधनतालचयदिग्वन्धनाम्निप्राकारविष्टनानि विधिवत् विधायाकारादिमन्त्वैः पादादिमस्तकान्तं व्यापकं
कुर्वन्। ग्रपरिच्छित्रतनुर्भूत्वा। जीवरचां कुर्यात्। लृं वृं गृं यृं हृं दिति
पादगुह्यहृत्युखमस्तकोषु न्यसन्। भूतपारवच्यं हित्वा। ह्रीं सं श्रों इति
पादादिमस्तकान्तं व्यापकत्रयं कुर्वन्। कारणबन्धत्यागं चिद्र्पत्वोद्वावनं ब्रह्मालच्चणलचितत्वं च स्मृत्वा। इंसः सोऽइमिति मूलादिमस्तकान्तं मस्तकादिमूलान्तं च व्यापयन्। ब्रह्मात्मनोरैकां भावयेदिति जीवरचाप्रकारः।

श्रय प्राणायामः कर्तव्य द्रत्याह—प्राणायामं सिलिपिन्यासिमिति। प्रथमं तावत् परिक्तिनं वायुं दिल्यणनासापुटेन विरेच। वामनासापुटेनापूर्यं च सूर्यमण्डलस्यं वायुमण्डलं सबीजं धूम्ववर्णं सिच्चन्य। सूर्यमण्डले स्पर्यवर्णान् विन्यस्य। पूरक्तकाले तयोनीभावेक्यं सिच्चन्य। कुभाक्रकाले शोषियत्वा। दिल्यनासया विरेच। तस्यामेव सवायुमण्डलम् श्राग्निमण्डलं सिच्चन्याऽग्निमण्डले व्यापका-चराणि विन्यस्य। हृदयस्थेनाऽग्निमण्डलेन पूर्यन् एकोक्तत्य। कुभाक्रकाले सन्द्रह्य। वामनासिक्तया विरेच। तस्याममृतमण्डलं सिच्चन्य। तत्र स्वरान् विन्यस्य। तन्पूर्धस्थेनाऽम्यतमण्डलेन एकोक्तत्य। प्रावनं कुर्यात् इति प्राणायाम-प्रकारः।

श्रववा यादिदयकं संधातुपाणग्रत्त्वात्मसु न्यसन् तान् पञ्चीकतभूतेषु संहरेत्। श्रव प्राण्यव्देनिन्द्रयादि प्रवृत्तिकारणमाव्यम् उच्यते। प्रतिप्रव्देन ज्ञानवृष्ठि-करमावम्। श्रात्मप्रव्देन जीवस्थितिकारणमाव्यमिति विभागः। यादिन्यासेन तान् सञ्चिन्य। इस्त्रीमिति उत्कथा पञ्चीक्षतबीजानि मूर्धादिषु न्यसन् तान् तेषु संयोज्य। इत्रोमिति श्राप्याय्य। पञ्चीक्षतपृथिव्यादिसंहाराय प्राणायामपञ्चकं विधाय। समानधनस्त्रयान्तःकरणवाक् श्रोव्रपञ्चकेषु मनण्यस्त्रादिपञ्चकान् न्यसन्

ऋषिगुँ कत्वाच्छिरसैव धार्यः छन्दोऽचरत्वाद्रसनागतं स्यात्। ध्याऽवगन्तव्यतया सदैव इदि प्रदिष्टा मनुदेवता च॥ २ च्याव्याध्यां यत्स्वरूपं स गुकः स्याद्रुच्यविवाचनः॥ ३ द्रच्छादानार्थनौ धातू स्तृष्ट्यस्य दादिनः। तयोरिच्छां ददातीति छन्दो मन्त्रार्थवाचनम्॥ ४ च्यात्मनो देवताभावप्रदानाद्देवतेति च। पदं समस्ततन्त्रेषु विदद्भिः समुदौरितम्॥ ५ द्रदयशिरसोः शिखायां कवचाच्यस्त्रेषु सहचतुर्थीषु। नत्या चृत्या च वषड् हं वौषट् फट्पदैः षड्ङ्गविधिः॥ ६

तान् सिञ्चन्य। इस्नौमिति उत्क्रष्याऽपञ्चोक्ततबोजानि सूर्धादिषु न्यसन् तेषु संयोज्य। ज्ञोमित्याप्यायाऽपञ्चोक्ततभूतलयार्थं प्राणायामपञ्चकं विधायाऽकारादिः विसर्गान्तं नाभ्यादिगतब्रह्मब्रह्मादिषु न्यसित्वा। च्म्रौमिति तानुत्क्षय। ज्ञीमित्याप्यायनं कुर्वन्। कारणे संयोज्य। सत्वरजस्तमःसाम्यबीजतद्वासनाः संहरन्। प्राणायामष्रद्वं क्षत्वा। कञ्चित्वालं स्वासन्यवस्थाय। निरवद्यादिः मन्तः व्यापयन्। सवं स्रष्टा। मात्रकान्यासं विधाय। वच्यमाणक्रमेण पीठन्यासं क्षत्वा। तत्तन्यूर्तिमन्त्रेण सृतिं सङ्कल्पा। त्यावाहन स्थापनासन प्रतिष्ठा सिवधानस्विरोध स्थैये स्वागत सुस्वागताभिमुख्यावगुण्डनानि विधाय। करन्यासाङ्गुलिन्यासव्यापकवर्णन्यासादिकान् न्यासान् विधायाङ्ग्रादिकं न्यसेदित्यभिप्रायः॥१॥ क्रातौ। विङ्पापणे। इति एतौ ऋषिवर्णादिकौ धातृ गत्या प्रापणेन

चार्धेन युत्तौ । आभ्यां निष्यत्र ऋषिशब्दः ।

श्रथावयवार्थमिभधाय समुदायार्थमाइ —यत्स्वरूपं याति स गुरः स्थाद्दि वाचक इति। यस्य परमात्मनः स्वरूपं याति। शिष्यो गुरुष्य सः परमात्मैव गुरुरूपेण स्थितः ऋषिवाचकः। ऋषिश्रव्दो वाचको यस्य स तथोतः इति देवतागुर्वात्मनामैक्यमुत्तम् ॥ २॥३॥

क्टदु इच्छायां दाण् दाने इतीच्छादानार्थौ भात्। तयो रूपं क्रन्दः गन्दः । समुदायार्थमाइ—इच्छां ददातीति ॥ ४ ॥

दिव् क्रीड़ा विजिगीषा व्यवहार युति सुति मोद मदस्तप्रकान्तिगतिषु तच्चलचु तनुकरणे दित धातुदयनिष्मन्नो देवताशब्द: ॥ ५ ॥ हर्यं बुडिंगम्यत्वात् प्रणामः स्याद्रमः परम् ।

क्रियते हर्येनाऽतो बुडिंगम्या नमस्क्रिया ॥ ७
तुङ्गार्थं स्याच्छिरः स्वे स्वे विषयाहरणे दिठः ।

शिरोमलेण चोत्तुङ्गविषयाहृतिरीरिता ॥ ८
शिखा तेजः समृदृष्टा वषडित्यङ्गमुच्यते ।
तत्तेजोऽस्य तनुः प्रोक्ता शिखामलेण मन्तिणः ॥ ८
कव ग्रहण द्रत्यस्माङ्वातोः कवचसम्भवः ।
हन्तेजस्तेजसा देहो ग्रह्यते कवचं ततः ॥ १०
नेतं दृष्टिः समृदृष्टा वीषड्दर्भनमुच्यते ।
दर्भनं दृश्चि येन स्यात्तत्तेजो नेचवाचकम् ॥ ११
श्रमुवसादिकौ धातू स्तः चेपचलनार्थकौ ।
ताभ्यामनिष्टमाचिष्य चालयेत् फट् पदाग्निना ॥ १२

हृदयिमिति परमात्मोचिते। नयं हृत्स्यबुद्धिगम्यतादिति योज्यम्। समुदायार्थमाइ—क्रियत इति। हृदयमन्त्रेणान्वयव्यतिरेकैरनात्मनी विविचात्म-प्रतिपत्तिः क्रियत इत्यर्थः॥ ६॥ ७॥

तुङ्गार्थं मुत्कष्टपरमानार्थं स्थात्। शिरः शब्दस्तस्मै सर्वविषया इरणे स्वाहाशब्दो वर्तते। समुदायार्थं माइ—शिर इति। उत्तुङ्गे परमात्मनि विषयस्य इत्मन्त्रेण विवित्तस्या इतिर्वितापनमुक्तम्। शिरोमन्त्रेणे त्यर्थः॥ ८॥

एवमपवादं कालाऽध्यारोपाय भिखामन्त्र द्रत्याह शिखेति। तेजश्वदात्मकं शिखेल्युपदिष्टम्। श्रद्धं कार्यकरणात्मकं शरीरं वषड़ित्युचते। समुदा-यार्थमाह—तदिति। श्रस्य मन्त्रिणः सरूपभूतं तेजस्ततः प्रोक्ता। तनोस्त्रत्र श्रध्यस्तन्त्वादित्यर्थः॥ ८॥

श्रात्मन्यनात्माध्यासमिधाय श्रात्मनीऽनात्मन्यध्यासमाह कवचेन - कव ग्रहण द्वि । तेजसा चैतन्येन देष्टः पूर्वीको ग्रह्मते व्याप्यते यतस्ततः कवचिमत्युचत द्वत्यर्थः ॥ १०॥

श्राध्यासनिवर्तकं ज्ञानमाइ नेत्रमन्त्रेण—नेत्रमिति दृष्टिः। दृष्टेः दृष्टिः परमात्मा। दर्भनं तदाकारं ज्ञानम्। समुदायार्थमाइ—दर्भनमिति। दृष्टि- रूपे परमात्मनीत्यर्थः॥११॥

उत्पन्नज्ञानस्य संसारनिवृत्तिमाह अस्त्रेण—असुचसादीति। असुचैपणे

यङ्गमन्ता द्रमे प्रोक्ताः सर्वतन्तेषु मन्तिभः।
पञ्चैव यस्य मन्तस्य भवन्यङ्गानि मन्तिणः॥ १३
सर्वेष्विप च मन्तेषु नेचलोपो विधीयते।
यङ्गुलोषु क्रमादङ्गेरङ्गुष्ठादिषु विन्यसित्॥ १४
कानिष्ठान्तासु तद्वाद्यतलयोः करयोः सुधीः।
यस्तेण तालचितयं क्रत्वा तेनैव बस्ययेत्॥ १५
दिशो दश क्रमादङ्गषट्कं वा पञ्चकं न्यसित्।
जपारस्थे मनूनान्तु सामान्येयं प्रकल्पना॥ १६
शङ्कं सगस्यपुष्पाचततोयं वामतः प्रविन्यस्य।
साङ्गं मन्तं पूजासृती न्यसेट् गुरूपदेशेन॥ १०

त्रस चलन इति धातू स्तः ॥ १२ ॥

मन्तिभिरिति सर्वज्ञादिपदयोगः स्चितः । तैस ज्ञानानन्दादिमातं लच्चं निष्मलनिष्ठस्य । सकलनिष्ठस्य तु सर्वज्ञत्वादिशक्त्यात्मकत्वं तैरुच्यते । दृदयादि- शब्दैरिप परिक्किन्नापरिक्किन्नसर्वज्ञत्वादिशक्त्येक्यमुच्यते । सकलनिष्ठस्य लङ्गेन्य- मेव उच्यत इति विभागः ।

मन्त्रिण दति नेत्रमन्त्रलोपेऽपि न मन्त्रित्वज्ञानिरित्यर्थः ॥ १३॥१४॥
सुधीरिति । कस्यचित् कनिष्ठादिक्रमत्वं नमस्कारान्तत्वम् अङ्गुलीनाम्
असंयोजनन्यासक्रमं च स्चितवान् ॥ १४॥१५॥

दिशो दश क्रमादिति च क्रमोऽन्य दति स्चितः॥ १६॥

बाह्यपूजार्थं गङ्कपूरणक्रममाह - गङ्कमिति। न्यासानन्तरं ध्याता। अर्ध्यादिभित्पचारै: मनसा संपूज्य। किञ्जिपत्ता। वामखासायतोऽर्ध्यमण्डलं
सामान्यार्ध्यजलेन विधाय अस्त्रेणाऽर्ध्यपाताधारं प्रचात्य। रिमत्यर्ध्यमण्डलं प्रतिष्ठाप्य। तत व्यापककला न्यसिता अग्निमण्डलमन्त्रेणाऽभिमन्त्रा। अर्ध्यपातमप्यस्त्रेण प्रचात्य। हमिति सूर्यमण्डलं बुद्ध्याधारे संस्थाप्य। तत्र स्पर्यकला
न्यसिता। सूर्यमण्डलमन्त्रेणाऽभिम्यस्य। मूलेन गन्धाचतादिकं निचिप्य। समूलेन
हमन्त्रेण सामान्यार्ध्यजलैरापूर्य। गामिति गालिनीं प्रदर्श्य। ठं अमृतीभव
वं निर्विषीभव चौं सं इति अमृतीकरणनिर्विषीकरणगरुइसरभिमुद्राः प्रदर्श्य।

गङ्गे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति । नर्भदे सिन्धु काविरि जलेऽस्मिन् सिविधं कुरु ॥ न्यसेच द्वभागे सुमनःपाचं तथाऽभितो दीपान्।

श्रम्यत्माधनमिखलं पुरतो गम्धाचतादिकं मन्त्री॥ १८

प्रथमं निजसव्यतो यथावत् प्रयज्ञेद्देवमयान् महागुरून् खान्।

गणनायकमन्यतश्च पाशाङ्गग्रदन्ताभयहस्तमुज्ज्वलाङ्गम्॥ १६

रक्तं धमं व्रषतनुमथाऽग्नी हिरं ग्र्यामवणं

चानं रचोदिशि ममृति पीतञ्च वैराग्यसंच्चम्।

भूताकारं दिरदतनुमैग्वर्यमीशे च कृष्णं

नञ्पूर्वेस्तर्यजतु दिशि चित्राणि गावाणि पीठे॥ २०

मध्येऽनन्तं पद्ममिस्मंञ्च सूर्यं सोमं विद्वं तारवणिविभक्तैः।

सत्त्वादीञ्च वीन् गुणानात्मयुक्ताञ्चक्तीः किञ्चल्केषु मध्ये यजिच॥

प्रवेताकृष्णारक्तापीताग्र्यामानलोपमाः प्रोक्ताः।

यञ्जनजपासमानवर्णास्तेजोरूपाय ग्रात्यः प्रोत्ताः॥ २२ इति तीर्थमावाद्य। तत्र खरकला न्यसित्वा। सीममण्डलमन्त्रेणाऽमिम्प्यः। दृद्य-नाऽष्टगन्धादिकं निचित्यः। श्रिरसा धेनुमुद्रां बद्ध्या। श्रिख्या लोलिन्याऽऽलोद्य। नित्तेणाऽवलोक्य। कवचेनाऽवगुण्ठगाऽखेण सतालत्यं दिग्रो बद्ध्या। श्राधारादि-कम् श्रम्न्यादिमण्डलमन्त्रः जलादिभिरभ्यर्चः। पीठमन्त्रेण पुष्पाञ्चलिं कत्वा। जलमध्ये देवमावाद्यः। सकलीक्तत्यः। जलादिभिः संपूच्य श्रङ्गमन्त्रेरिप जलादिभिः चंप्रत्वा। भगवन्तं मूलेन व्यापयिन्ध्यतीकत्याऽऽनन्दरूपेणाऽर्घ्यजलात्मनाऽविष्यते भावित्वा। समूलेन दिचणकरतलेन पातमुखमाच्छादयेत्। श्रष्टवारं मूलं जित्वा। तद्ध्यं करकोदके प्रचित्यः। ततः किञ्चिदादाय समूलेन करतले श्रद्धीदकं किञ्चदादाय समूलेन वामतलेन पिधायाऽष्टवारं जित्वा श्रन्ते पृत्तीपकरणमात्मानं च तिथा प्रोचित्वा सवें सिच्चदानन्दरूपं भावयेदित्युक्तं गुरूपदेशेनिति॥१७॥

गन्धाचतादिकं मन्त्रीति सूलहृद्गां तेषामभिमर्भनसुत्तम् ॥ १८॥

निजसव्यतो यथावदिति। प्रथमं न्यासस्थानेषु जलादिभिरात्मपूजां काला आत्मानमलङ्गत्य सासनमूर्तिपूजापूर्वकं गुरुगिण्यावर्चयेदित्यर्थः। देवमयानिति गुरुध्यानमुक्तम्। गुं परमगुरुभ्यो नमः। गुं परापरगुरुभ्यो नमः। गुं परापरगुरुभ्यो नमः। गुं यसदगुरुभ्यो नमः। इति मन्या महागुर्वोदिपद-स्विताः। तत आधारशिक्त मूलप्रकत्यनन्त पृथिवी कल्यकवृत्त रत्नमण्डपमन्तैः मध्ये

विन्यस्य कार्णकोपिर शालों स्तदुपिर तगडुलां स्व तथा ॥
तेषामुपिर च दर्भान् दर्भीपिर कूर्चमच्चतोपितम् ॥ २३
चिगुणेन च तन्तुरूपभाजा पिरतोऽयो पिरविष्टितं यथावत् ।
लघुनाऽलघु धूपितच्च कूर्चीपिर कुम्भं निद्धातु तारजापी ॥ २४
न्यस्य दर्भमयकूर्चमच्चताद्यन्वितं सनवरत्नकं घटे ।
पूर्यत् सह कषादिकान्तगैरचरौषधिविपाचितैर्जलैः ॥ २५

पूर्यत् सह नाजादिकान्तगरचराजावावपावितजलः ॥ २५ ग्रथवा दशमूलपुष्पदुग्धाङ् विपचमीत्क्विधितैः काषायतोयैः । स्तनजदुमचमसाधितैर्वा सिललैः संयतधीः श्राभोदकौर्वा ॥ २६ श्रद्धे काषायोदकपूरिते च विलोखा सम्यग्विधिनाऽष्टगम्बम् । कालाः समावाद्य विनिच्चिपेत्तत्क्वायोदकापूर्णमुखे च कुम्मे ॥ २०

विविधं गन्धाष्टकामपि शाक्तेयं वैषावञ्च शैवमपि।
गन्धाष्टकीन शिक्तः स्थात् क्रमशो मिल्लिणा क्रितेऽनन्ता ॥ २८
चन्दनकपूरागुरुकुङ्कुमकपिमांसिरोचनाचोराः।
गन्धाष्टकमपि शक्तः साद्रिध्यकरञ्च लोकरञ्जनकृत् ॥ २८
चन्दनङ्गीवरागुरुकुष्टागुशीरमांसिमुरमपरम्।
चन्दनकपूरागुरुद्दलरुधिरकुशीतरोगजमपरम् ॥ ३०
श्रष्टविंशतप्रभेदेन याः कलाः प्रागुदीरिताः।
गुरुपदेशक्रमतस्ता विद्वान् विनियोजयेत् ॥ ३१

संपूच्य धर्मादिकसुत्तस्थानेषु पूजयेत्। मध्ये यजेच दति चग्रब्दः पीठसमष्टि-मन्त्रपुष्पाञ्जलिस्चनार्थः॥ १८॥२०॥२१॥२२॥

शासिविन्यसनादिकं पीठपूजायाः पूर्वमेव ॥ २३॥२४ ॥
सह कषादिकान्तगैरिति विशः प्रतिलोमपिठितेन मन्त्रेण सहित्यर्थः ॥ २५ ॥
संयतधीः श्रमोदकैर्वेति । विनाऽप्यौषधैस्तज्जन्यसामर्थ्यापादनज्ञम दत्यर्थः ।
विलोद्य सम्यग्विधिनेति । समूलेन हृदयेनापूर्य । हृदयेनाऽष्टगम्यं निज्ञिप्य ।
शिरसा धेनुसुद्रां प्रदर्श्य द्रत्यादिकं सूचितम् ॥ २६ ॥ २० ॥

मन्त्रिणा क्वतेऽनन्तेति । गन्धदारामिति मन्त्रस्य जपः स्चितः ॥२८॥२८॥३०॥ कलाः समावाद्येत्येतत् विव्वणोति—श्रष्टत्रिंगदिति । गुरूपदेगक्रमत दति । भाग्नेयसीरसौम्यक्रमेणेत्यर्थः । विद्वानिति । मण्डलमन्त्राणां जातवेदसे तत्सवित्र याः पञ्चाण्यकलास्तारपञ्चभेदसमृत्यिताः।
पञ्चपञ्चकसिम्मा विदुस्तास्तत्त्वविदिनः॥ ३२
सप्तात्मकस्य तारस्य परौ दी तु परौ यतः।
ततस्तु णिक्तणान्तास्यौ पठेरते न परैः सह॥ ३३
प्रथमं प्रकृतिईसः प्रतिद्दणुरनन्तरः।
वैयम्बकं ढतीयं स्थात् चतुर्थस्तत्पदादिकः॥ ३४
विषाुर्यौनिरितौत्यादिः पञ्चमः कल्परतां मनुः।
चतुर्नवितमन्त्रात्मा देवतावाद्य पूर्यताम्॥ ३५
त्रव याः पञ्च संप्रोक्ता ऋचस्तारस्य पञ्चिभः।
कलाप्रभेदैश्व मिथो युज्यन्ते ताः पृथक् क्रमात्॥ ३६

वार्यक्षक इत्यृचां च क्रमेण संयोगं जानिवत्यर्थः॥ ३१॥

तारपञ्चभेदसमुत्यिता इत्यकारादिकलान्यासानन्तरम् यं ब्रह्मणे नमः। उत्ते विष्णवे नमः। मं क्ट्राय नमः। य्रीं बिन्दाक्षने ईखराय नमः। य्रीं नादाक्षने सदाियवाय नम इति मन्त्राणामावाहनं स्चितम्। पञ्चपञ्चकसंभिन्ना इति। लं प्रिथ्याक्षने गन्धतन्मात्राक्षने व्राणाक्षने उपस्थानन्दाक्षने निष्टन्त्राक्षने नमः। तथा वं य्रवाक्षने रसतमात्राक्षने रसनाक्षने पायुविसर्गाक्षने प्रतिष्ठाक्षने नमः। तथा रं य्रग्याक्षने रूपतन्मात्राक्षने चन्तुराक्षने पादगमनाक्षने विद्याक्षने नमः। तथा यं वाय्वाक्षने स्पर्भतन्मात्राक्षने व्याक्षने पास्थादानाक्षने व्यान्याक्षने नमः। तथा इं याक्षायाक्षने प्रव्दतन्मात्राक्षने योत्राक्षने वाय्वचनाः क्षने यान्यतीताक्षने नमः। दथा इति पञ्चपञ्चकावाहनमुक्तम्॥ ३२॥

श्रतिशान्तिकलावाइनं स्चयित —सप्तात्मकस्थेति। नादकलान्यासानन्तरम् दृच्छाश्रत्तये नमः। क्रियाश्रत्तये नमः। द्रति श्रतिकला आवाद्य। चिदात्मने नमः। श्रानन्दात्मने नमः। द्रति श्रान्तिकलावाइनम्। एवं चतुनेवितिकलावाइनमिप सिद्धं भवित। विनापि मन्वैरित्यर्थः।

न पठेरते परै: सहिति। तत्र पञ्चकादिसंभेदी नास्तीत्यर्थः। श्री श्रात्यात्मने श्रान्तात्मने नम इति तु योज्यम्। चतुर्नवतीति त्रिनवतिकलावाहनानन्तरं मूलमन्त्रमपि सक्षजाद्वा पूर्यदित्यर्थः॥ ३३॥

कलाप्रभेदैस मिय इति । एकैककलावाहनान्तरं युज्यन्त इत्यर्थः । क्रमा-दिति । इंस इति त्रकारकलादिषु । प्रतिदिश्यारित उकारकलादिष्वित्यादि- कुर्यात् प्राणप्रतिष्ठाञ्च तत्र तत्र समाहितः। प्राणप्रतिष्ठामन्त्रेण पुनस्तीयं कलात्मकम्। उचारयन् मूलमन्त्रं कलग्ने सिन्नधापयेत्॥ ३०

प्रोक्वापूर्वममुष्य शब्दमय च प्राणा दृह प्राणका-स्तद्वजीव दृह स्थितेति च तथा सर्वेन्द्रियाणीति च। तद्वद्वाद्मनसावुदीर्यं तदनु प्राणा दृहायान्विति स्वाहान्तं प्रजपेन्मनुं निशितधीः प्राणान् प्रतिष्ठापयेत्॥ ३८ अभ्वत्यचूतपनसस्तवकोः सृवामवत्वरीतगडुलैः[युक्तैः]। सुरतक्षिया पिधाय कुकामुखं वेष्टयीत वासोभ्याम्॥ ३८

पुनस्तोयगतं देवं साध्यमन्तानुरूपतः ।
सक्ततीक्षत्य च गुरुरूपचारान् समाचरेत् ॥ ४०
ग्रासनस्वागते सार्घ्यपाद्ये साचमनीयके ।
सधुपर्काचमस्नानवसनाभरणान्यपि ॥ ४१
सुगन्धसुमनोधूपदौपाञ्जैविद्यवन्दने ।
प्रयोजयेदर्चनायासुपचारांस्तु षोड्श ॥ ४२

क्रमिण योग दत्यर्थः ॥ ३४॥३५॥३६ ॥

प्रोक्कापूर्विमिति। त्रापूर्वं प्रोक्का त्रां हीं क्षी यं रं खं वं ग्रं षं सं हीं हं सं हं सं हं हों होमिति प्रोक्का द्रव्यर्थः। त्रवामुष्येति साध्यनामग्रहण्मुक्तम्। तहज्जीव द्रित पूर्वेवदापूर्वमेवित्यर्थः। चग्रव्दो जीवपदात् पूर्वे तत्तत्पदद्योतनार्थः। तथा सर्वेन्द्रियाणीत्यपि। तथा तहदित्यपि तथा वाङ्मनसग्रहणं चत्तुः त्र्योत्रघाणानामु-पलचणार्थम्। निश्चितधीरिति। पाग्रेन देवताः सर्वगा व्याप्य हींकारेणोपस्थाय क्रोमित्याभिमुख्यं संभाव्य यादिभिद्वतां सकतां सिञ्चन्याऽविश्रष्टेन तदनुत्त्रया साविध्यमापादयेदित्यर्थः॥ ३०॥३८॥

स्त्रामवत्तरी कल्पलतारूपा ध्येया। तग्डुलानि तत्फलपुष्परूपाणि। वासः

क्रायारूपम् ॥ ३८ ॥

सक्तीक्रत्येति। श्रावाहनादिन्यासान्तं कत्वा। विश्वमपूजां च कत्वाऽनु-ज्ञामादाय उपचारान् कत्ययेदित्यर्थः। गुरुरिति ग्रङ्कपूरणवदर्घ्यादिक्रमो द्रव्यदेवतासम्बन्धस्वैकात्मग्रतच्याः सूचितः॥ ४० - ५३॥

<mark>अर्घ्यपाद्याचमनमधुपर्काचमनान्यपि ।</mark> गन्धादयो निवद्यान्ता उपचारा दश क्रमात्॥ ४३ गन्धादिका निवेद्यान्ता पूजा पञ्चोपचारिकी। सपर्याः विविधाः प्रोक्तास्तासामेकां समाचरेत्॥ ४४ <mark>गन्धपुष्पाचतयवकुशाग्रतिलस</mark>र्षपा: । दूर्वा चिति क्रमाद्र्यद्व्याष्टकमुदीरितम्॥ ४५ पाद्यं ग्यामाकटूर्वाजविष्णुक्रान्ताभिरुच्यते। जातीलवङ्गकोलैर्भतमाचमनीयकम्॥ ४६ मधुपर्कञ्च सचौद्रं दिध प्रोत्तं मनीषिभिः। शुद्धाभिरद्भिविहितं पुनराचमनीयकम् ॥ ४० चन्दनागुरुक ूँरपङ्गं गन्धमि इष्यते । <mark>त्रयवा लघुकाश्मीर्पटीरस्टगनाभिजम् ॥ ४८</mark> तुलस्यो पङ्कज जास्यो कितस्यो करवीरकी। शस्तानि दश पुषाणि तथा रक्तोत्पलानि च॥ ४६ उत्पन्तानि च नीलानि कुमुदानि च मानती। मिल्लका कुन्दमन्दारनन्द्यावर्तादिकानि च॥ ५० पलाशपाटलीपार्थपारत्यावर्तकानि च। चम्पकानि सनागानि रक्तमन्दारकाणि च॥ ५१ अशोकोद्भवविल्वोत्यकार्थिकारोद्भवानि च। सुगस्थानि सुरूपाणि खागमोत्तानि यानि च॥ ५२ मुकुलैः पतितैर्म्जानैः शीर्यैर्वा जन्तुटूषितैः। आघातरङ्गसंस्रष्टैकषितरिप नाऽर्चयेत्॥ ५३ सगुग्गुल्वगुरूशीरसिताज्यमधुचन्दनै:। साराङ्गारे विनिचिप्तमेंन्त्री नीचै: प्रधूपयेत् ॥ ५४

मन्ती नीचैरिति धूपे गन्त्रविशेषं सूचयन् गन्धादिष्विप सूचयति। भो लं भ्री श्री नमः पराय गन्धतनात्रप्रकात्यानन्दात्मकं गन्धं काल्ययामि नम गोसिंषा वा तैलीन वर्चा च लघुगर्भया। दौपित सुरिमं शुइं दीपमुचैः प्रदीपयेत्॥ ५५

इत्यादयो मन्त्रा देवस्य गन्धादिदाने। श्रावरणानां तु तत्तनाममन्त्रेरव देयम्। श्रथवा श्रागमोत्तैः श्लोकैरेवावाहनादयः कर्तव्या इति स्चितः।

स्वात्मसंस्थमजं ग्रुडं त्वामय परमेश्वर। ग्ररखामिव हव्याशं मूर्तावावाहयाम्यहम्॥ तवियं महिमा मूर्तिस्तस्यां त्वां सर्वगं प्रभी। भितासे इसमाक्षष्टं दीपवत् स्थापयास्य इम् ॥ सर्वान्तर्यामिणे देव सर्वबीजमयं शुभम्। स्वात्मस्याय परं शुडमासनं कल्पयाम्यहम्॥ <mark>च्रस्मिन् वरासने देव सुखमास्वाऽचरात्मके ।</mark> प्रतिष्ठितो भवाऽस्मिंस्वं प्रसीद परमेश्वर ॥ अनन्या तव देवेश मूर्तिः शक्तिरियं प्रभो। सानिध्यं कुरु तस्यां त्वं भक्तानुग्रहतत्पर ॥ नमः। श्राज्ञया तव देवेश क्षपाभोधे गुणाम्ब्धे। स्वात्मानन्दैक दृप्तं लां निरुणिधा पितर्गुरी ॥ ट्ट्या पीयृषवर्षिखा पूरयन् यज्ञविप्नवम् । मूर्ती वा यज्ञसम्पत्ती स्थिरो भव महेम्बर॥ यस्य दर्भनमिच्छन्ति देवाः स्वाभोष्टिसिद्धये। तस्मै ते परमिशाय खागतं खागतं च मे ॥ नमः। क्ततार्थीऽनुग्टहीतोऽस्मि सफलं जीवितं मम। यदागतोऽसि देवेश सुखागतिमिदं पुनः ॥ नमः। अज्ञानाद्वा प्रमादादा वैक ल्यात्साधनस्य वा। यदाऽपूर्णं भवेत् क्वत्यं तदाऽप्यभिमुखो भव॥ नमः। अभक्तवाद्मनयत्तुः योत्रदूराऽमितद्युते । ल्तेजःपञ्जरेगेग विष्टितो भव सर्वतः॥ तापत्रयहरं दिव्यं परमानन्दलचणम्। तापत्रयविनिमुक्तं तवाऽर्घं कल्पयाम्यहम्॥ यद्गितिरासंपकति परमानन्दसंभवः। तस्मे ते चरणाङ्गाय पाद्यं शुडाय कल्पये॥

सुशितेन सुशुद्धेन पायसेन सुसर्पिषा। सितोपदंशकदलीदध्याद्यैश्व निवेदयेत्॥ ५६

वेदानामिष वेदाय देवानां देवतात्मने।

श्राचामं कल्पयामीश श्रुद्धानां श्रुद्धिहेतवे॥ नमः

सर्वकालुष्यहीनाय परिपूर्णस्खात्मकम्।

मधुपर्कमिदं देव कल्पयामि प्रसीद मे॥ नमः।

वैदानामिष वेदायेत्यादिरेव पुनराचमनमन्तः । परमानन्दवोधाब्धिनिमग्निजमूर्तेये । साङ्गोपाङ्गसिद् स्नानं कल्पयामीश ते पुन: ॥ नम: ।

अयमत सानक्रमः । उत्तरभागे सानगालां निर्माय । यानेन सोपचारं देवं तत्र नीत्वा । यानादवरोष्य । पादुकाभ्यामन्तः नीत्वा । पीठं समर्प्य अर्घादिकं दत्त्वा केग्रप्रसाधनाङ्गमदेनाभ्यङ्गामलकं चूर्णं कुङ्कुमानुलेप कषायोदक-सान पञ्चगव्य पञ्चास्त सान गन्धानुलेपन गन्धोदकसानाष्ट्रगन्धानुलेपाष्ट्रगन्धोदक-सान दिव्यगन्धानुलेप दिव्यगन्धोदकसानपुष्पफलस्वर्णरत्नमन्त्रोदकसानानि अर्घा-दिपूर्वकं प्रयच्छेदिति ।

मायाचित्रपटाच्छत्र निजगुद्योक्तेजसे।
निरावरणविज्ञान वस्त्रं ते कल्पयास्यहम्॥ नमः।
यमाश्रित्य महामाया जगलंमोहिनी सदा।
तस्त्रे ते परमिश्राय कल्पयास्युत्तरीयकम्॥ नमः।
यस्य शक्तित्रयेणेदं संप्रोतमखिलं जगत्।
यज्ञस्त्राय तस्त्रे ते यज्ञस्त्रं प्रकल्पये॥ नमः।
स्वभावसुन्दराङ्गाय नानाशक्त्याश्रयाय ते।
भूषणानि विचित्राणि कल्पयास्यमराचित्॥ नमः।
इति भूष्रणन्यासान्तरम।

समस्तदेवदेवेश सर्वत्विप्तिकारं परम् । श्राखण्डानन्दसंपूर्णं ग्रष्टाण जलमृत्तमम् । नमः ॥ परमानन्दसीरभ्यपूर्णा[पिर]पूर्णदिगन्तरम् । ग्रष्टाण परमं ग्रमं लपया परमेश्वर । नमः ॥ तुरीयवनसंभूतं नानागुणमनीहरम् । श्रानन्दसीरमं पुष्णं ग्रस्थतामिदमृत्तमम् । नमः ॥ वर्णेर्मनुप्रपुटितैः क्रमणः शतार्धेन्यांसक्रमाद्भियजेत् सक्कासु मन्ती।
गन्धादिभिः प्रथमतो मनुदेवतासु
वैकोक्यमोद्दनिति प्रथितः प्रयोगः॥ ५०

्रहृद्यं सिशरस्तथा शिखया कवचञ्चेखनलादिकासिषु। पुरतो नयनं दिशासु मन्त्री पुनरस्त्रञ्च समर्चयेत् क्रमात्॥ ५८

> वनस्पतिरसोपेतो गन्धाच्यो गन्ध उत्तमः। श्राघ्नेयः सर्वदेवानां धूपोऽयं परिग्टह्यताम्। नमः॥ सुप्रकाशो महादीपः सर्वतस्तिमिरापहः।

सवाद्यास्यन्तरज्योतिः दोपोऽयं परिग्टद्यताम् । नमः ॥५४॥५५॥५६॥

पुनः पुष्पाञ्चलि विधाय प्रसरपुष्पाञ्चलिमेकाचरादिमन्तैः कुर्यादित्याह— वर्णैर्मनुप्रपुटितैरिति। न्यासक्रमात् लिपिन्यासक्रमात्। क्रमण इति परादिक्रमः स्रचितः। सक्तलास्त्रिति परादि कलायोगः। मन्त्री इति एकाचरादिमन्त्रयोगः। प्रथमत इत्यावरणपूजायाः पूर्वीमत्यर्थः।

श्रयमत प्रयोगत्रमः। श्रों नमः। श्रहं नमः। विश्वयोन्ये नमः।

प्रित परापुष्पाञ्चलिः। महामत्ताये नमः। महाचित नमः। महानत्वाये नमः। महेश्वये नमः। श्रं नमः। वामाये ज्येष्ठाये रौद्रैर श्रम्बिकाये नमः।

प्रित मूर्धवामदिचिणभागमूलाधारेषु पूज्येत्। हं नमः। दुच्छाये नमः।

क्रियाये नमः। ज्ञानाये नमः। ग्रान्ताये नम दृत्यपि तथिति पण्यन्तीपुष्पाञ्चलिः।

श्रूत्यात्मने स्पर्शात्मने नादात्मने ध्वत्यात्मने विन्हात्मने ग्रत्यात्मने बीजात्मने श्रव्यात्मने नमः। दित मध्यमापुष्पाञ्चलिः। ततो मनुप्रपृटितेवेणैः वर्णस्थाने श्रेष्ठराश्वाञ्चलिः। श्रों नमः। मं नमः। इं नमः। दृत्येकाच्चरमन्तैः मूर्धादिषु।

वैखरीपुष्पाञ्चलिः। श्रों नमः। मं नमः। इं नमः। द्रति द्राचरैरपि श्रष्टं हरिहर नमः। हर नमः। हरि नमः। श्रवाय श्रों नमो तिष्वव। श्रों नमो ब्रह्मणे विष्वव। श्रों नमो ब्रह्मणे दिष्वव। श्रों नमो ब्रह्मणे दिष्वव। श्रों हीं हं नमः स्वाहा। श्रों नमो नारायणाय। हीं नमः ग्रिवाय नमः। श्रों हीं हों नमः स्वाहा। श्रों नमो नारायणाय। श्रीं हीं हं सः सोहं स्वाहा। द्रत्यपि विष्वव। श्रों नमो नारायणाय। श्रीं हीं नमः। श्रीं नमो भगवते विष्वव। श्रों तत्सत् नमो ब्रह्मणे तत्सत् नमः। श्रीं नमो भगवते विष्वव। श्रीं तत्सत् नमो ब्रह्मणे तत्सत् नमः। श्रीं नमो भगवते विष्वव। श्रीं तत्सत् नमेः श्रिवाय। हं सः सोहं नमः। श्रीं नमो भगवते विष्वव। श्रीं हीं नमः। श्रिवाय। हं सः सोहं नमः। श्रीं हीं नमः। श्रिवाय नास्टिवाय हीं हीं नमः। श्रिवाय नास्टिवाय हीं हीं नमः। श्रिवाय नास्टिवाय हीं हीं नमः। श्रीं नमः। श्रिवाय नास्टिवाय हीं हीं नमः। श्रिवाय

हारस्फटिककलायाञ्जनपिङ्गलविङ्गरोचिषो ललनाः। अभयवरोद्यतहस्ताः प्रधानतनवोऽङ्गदेवताः कथिताः॥ ५८ आदावङ्गावरणं तन्त्रत्वादीरितं विधानेषु। अन्ते च लोकपालावृतिरथ कुलिशादिकानाञ्च॥ ६० दुन्द्राग्नियमनिशाचरवरुणानिलधनेशशिवाहिपतिविधयः। जात्यधिपहेतिवाहनपरिवारान्ताः क्रमेण यष्टव्याः ॥ ६१ पीतः पिङ्गः क्राच्या धूमः प्रवेतश्च धूमसितश्चकाः। काणाक्णास्वुजाभा लोकिणा वासवादयः प्रोक्ताः॥ ६२ वच संगति देग्डः खङ्गः पाशाङ्कुशौ गदाग्रुलौ। रथचरणनिलनसंज्ञी प्रोक्तान्यस्त्राणि लोकपालानाम् ॥ ६३ पीति इमजलदगगना चिरप्रभारत्ते कुन्दनी लक्षः।

करविन्दारुणवर्णाः प्रोत्ताः स्युर्वर्णतोऽपि वचाद्याः॥ ६४ इंस: सीऽइं श्रीं नमी भगवते वासुदेवाय श्रीं तत्सत् नमी ब्रह्मणे तत्सत् नमः इत्यपि। तथा पुनः समस्तव्यस्तगायत्रानुष्ट्प्तयेण च तेष्वेव।

नारायणाय विद्महे वासुदेवाय घीमहि। तन्नो विष्णुः प्रचोदयात्। विष्णुगायती।

तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो रुट्रः प्रचोदयात्। इति रौद्री। इंसात्मकोऽयमपामग्नेस्तेजसा दीप्यमानः स नो मृत्योस्तायतां नमो ब्रह्मणी विम्बनाभिरिति ब्रह्मानुष्टुप्। इतरत् इयं वच्यति। तत त्रावरणस्थाने तत्सामान्यमन्त्रैः पुष्पाञ्जलिं कुर्यादिति प्रसरपुष्पाञ्जलिः ॥ ५०॥५८॥

प्रधानतनव दति पचान्तरम्। त्रावरणपूजानन्तरं प्रसरपुष्पाञ्जलिवैलोस्रेन संकोचपुषाञ्जिलं कत्वा। अर्घादाष्टकं दत्वा। निवेदा। पातमस्त्रमन्त्रेण तिसान् मृलमन्त्रतेजिसि निवेदा। जातं संपादा अमृतीकरणं निविषी-करणं इयं विधाय। मूलेनाऽभिमन्त्रा। कवचास्त्राभ्यां संरच्य। परिषेकादिकं

सत्पात्रतद्ववि:सौक्ष्यविविधानेकभचणम्।

निवेदयामि देवेश सानुगाय ग्रहाण तत्॥ नमः। निवेद्य सुरिभमं हारयासप्राणादिसुरिभमं हारसुद्राः प्रदश्य मूलं किचित् जपेत् ॥ ५८॥६०॥६१॥६२॥ ६४॥

क्रते निवेदो च ततो मण्डलं परितः क्रमात्।
मङ्गलाऽङ्कुरपावाणि स्थापनौयानि मन्त्रिणा ॥ ६५
उपलिष्य कुण्डमच खचरणयोग्या विलिख्य रेखाञ्च।
जम्युच्य प्रणवेन प्रकल्पयेट् योगविष्टरं मन्त्री ॥ ६६
जयवा षट्कोणावतिचकोणके गुरुजनोपदेशेन।
प्राणाग्निहोवविधिनाऽष्यावसयीयाच्चयेऽनलस्थाने ॥ ६०

तत्राथो सहतुमतौमतौन्द्रियाभां संस्मृत्य सक्तजगन्मयौद्य शक्तिम् । तद्योनौ मणिभवमारणेयकं वा तारेणाचिपतु ग्रहोत्यमेव वाऽग्निम् ॥ ६८

चित्पिङ्गलपदमुत्ता हनदहपचयुग्मकानि सर्वेज्ञम् । आज्ञापयाग्निजाये प्रभाष्य मनुनाऽमुनाऽनलं ज्वालयेत् ॥ ६८ मण्डलं परितः क्रमादिति अङ्करार्पणगत क्रमेणेत्यर्थः । मन्तिणेति विष्णवे

नम द्रत्यादिमन्त्रेरित्यर्थः ॥ ६५ ॥

उपलिप्य कुग्छमत्र चेति चकारेण कुग्छसंस्काराः सूचिताः। प्रथमं मूलेन वीचणं कुर्यात्। ततोऽस्त्रेण प्रोचणम्। तेनैव दर्मः संमार्जनम्। वर्मणा अभ्यचणम्। अस्त्रेण खननोडारो। पूरणं दृदा। समीकरणमस्त्रेण। वर्मणा सेचनम्। अस्त्रेण कुद्दनम्। वर्मणा मार्जनं विलेपनं कलारूपतस्वकत्यनं विस्त्रविष्टनं च। दृदयेन अर्चनम्। अस्त्रेण वज्रोकरणम्। दृदयेन चतुष्पयोन्करणम्। कवचेनाऽच्याटनमिति कुग्छसंस्कारः। अथवा वीचणप्रोचणताड्नाभ्युन्वर्णस्व संस्कुर्यात्। योगविष्टरं मन्त्रोति। श्रों ह्री वागीखरो वागीखरासनाय नम इति मन्त्रेण पूज्यदित्यर्थः॥ ६६॥

गुरुजनोपदेशिनेति। गुप्तोक्तविधिना महागणपितपटलोक्तविधिना वा निकोणवर्थं मन्त्रविश्रेषानुसारेण लिखेदित्यर्थः। मूलाधारेऽपि विकोणमध्याग्नौ

योगविष्टरं कल्पनोयमित्याइ—प्राणामोति॥ ६०॥

जभयत्रापि वागोखरी कल्पनोयावित्याह—तत्रेति। सहतुमतीं बाह्ये वागीखरीं अतीन्द्रियाभां मूलाधार इति विशेष:। चग्रव्दः ग्रातिमत्-समुचयार्थः। मण्यादिजमिनं पात्रेण ग्रानोयाऽस्त्रेण क्रव्यादांग्रं परित्यच्य।

अगिनं प्रज्वलितं वन्दे जातवेदं हुताशनम्। सुवर्णवर्णममलं समिद्धं विभवतीमुखम्॥ ७० अनेन ज्वलितं मन्वेगोपतिष्ठे हुताशनम्। ततः प्रविन्यसिद्दे जिल्लामन्त्रैर्विभावसोः॥ ७१ सिलङ्गगुद्भू डी खनासानि वेषु च क्रमात्। ससर्वाङ्गेषु जिह्वास्य वच्यन्ते तिविधातिमकाः॥ ७२ हिरग्या गगना रक्ता क्षणा चैव तु सुप्रभा। वहुरूपाऽतिरत्ता च जिह्वाः सप्तेति साच्विकाः॥ ०३ पद्मरागा सुवर्णा च ढतीया भद्रलोहिता। लोहिताळा तथा खेता धूमिनी सकरालिका ॥ ७४ राजस्यः कथिता जिह्नाः क्रमात् कल्यागरितसः। विष्वस्यू तिंस्फुलिङ्गिन्यौ धूसवर्गा मनोजवा॥ ७५ लोहिता च करालाख्या काली तामसजिह्विकाः। अनलेरार्घिबन्दुनाः पादियान्तात्तरान्विताः॥ ७६ सात्त्वका दिव्यपूजासु राजस्यः काम्यकर्भसु । तामस्यः क्रूरकार्येषु प्रयोक्तव्या विपश्चिता॥ ७७ सुराः सपित्रगस्ववयत्तनागपिशाचकाः। राचसाय क्रमाद्ग्नेरायिता रसनाख्मी॥ ७८ जिह्नासु चिद्रशादीनां तत्तत्कार्यसमाप्तये। जुड्यादाञ्कितां सिद्धिं दयुक्ता देवता मता:॥ ७९ स्वनामसदृशाकाराः प्रायो जिल्ला इविभुजः। मन्ती प्रविन्यसेट् भूयो वक्करङ्गानि वै क्रमात्॥ ८०

वीचणादिभिः संस्त्रत्य । तमिनं नासिकाहारेण मूलाधारं नीत्वा ग्रिवणक्वात्मका कुण्डिनिया एकीकत्य । तत्र प्राणामिन्होत्विधिना सकत् वर्णेहोमं विधाय । तमिनं प्रणवेन बैन्दवामिना एकीकत्य अमृतमास्नात्य । तमिनं रं अग्निचैतन्याय नमः इति पात्राम्नौ संस्थाप्य । तारेणाऽभिमन्त्र । सुरभ्या अमृतीकत्य । अस्त्रेण संरच्य । कवचेनाऽवगुण्ड्र । रं अग्नये नम इत्यभ्यर्थ । कुण्डोपरि तिः प्रणवेन परिभाग्य । तारेण ग्रिवबीजबुड्रा देव्या योनौ चिपेदित्यर्थः ॥ ६५—७८॥

सहसार्चिः खस्तिपूर्णं उत्तिष्ठपुरुषस्तया। धूमव्यापी सप्तजिह्वो धनुर्हेर दतीरित: ॥ ८१ अङ्गमन्तान् क्रमादष्टसूतीं याऽय प्रविन्यसेत्। मूर्धांसपार्ख्वक्यस्काटिपार्खांसकेषु च॥ ८२ प्रादिचिग्येन विन्यस्येट् यथावद्देशिकोत्तमः। जातवेदाः सप्तजिल्लो ह्यवाहन एव च ॥ ८३ अभ्वोदरजसंज्ञ्य सबैभ्वानर एव च। कौमारतेजास तथा विश्वदेवमुखाह्वयौ ॥ ८४ स्यरष्टमूर्तयो वज्लेरम्नये पदपूर्विकाः। प्रगवादिनमोऽन्ताञ्च पुनर्दर्भचतुष्टयैः॥ ८५ दिक्क्रमात् संपरिस्तोर्यं सम्यग्गस्यादिभियंजेत्। मध्ये च कोणषर्की च जिह्वाभिः कीसरेषु च॥ ८६ अङ्गमन्त्रेस्ततो बाह्य चाऽष्टभिम्दिभिः क्रमात्। ततोऽग्निमनुना तेन मन्त्री मध्ये च संयजेत्॥ ८० वैश्वानरं जातवेदमुत्ता चेहावहेति च। लोहिताचपदं सर्वकर्माणीति सभीरयेत्। ब्याच साधयेखने विज्ञजायानिको मनुः॥ ८८ विनयनमस्णाप्ताबद्दमीलिं सुशुक्कां-शुक्रमरुणमनेकाकल्पमसीजसंस्यम्।

मन्त्री प्रविन्यसेदिति। ज्ञानादिसर्वज्ञादियोगः स्वितः। पीठमूर्ति-पूजादिकं चाङ्गन्यासात् पूर्वम् ॥ ८०॥८१ ॥

यथावत् देशिकोत्तम दति । अग्न्यादिपादाष्टकयोगः ग्रांतियोगस स्चितः ।

संपिरस्तीर्थं सम्यगिति। पिरिषेचनपूर्वेकात्वं पिरिस्तरणानन्तरं पिरिधि-निधानम्। तेषु प्रागादि क्रमेण ब्रह्मादिमूर्तिचतुष्टयपूजाश्व सूचिताः। पुनः वैश्वानरमन्त्रेणाऽग्निं संपूज्य जिह्वाद्यावरणपूजा च कार्या। सूर्तिबाह्ये मात्रभैरवाद्यतिरिप पूज्या दति केचित्। तद्दहिलीकपालाः पूज्याः॥ ८५॥८६॥ मनुना तेन मन्त्रोति प्रणवशक्तियोगः सूचितः। समृद्धिमन्त्रोता ऋषाद्यः। श्रीमतवरशिक्तिस्तिकाभीतिहस्तं नमत कनकमालालङ्कतांसं क्षशानुम् ॥ ८६ जिह्ना ज्वालाक्ष्वः प्रोक्ता वराभययुतानि च। श्रङ्कानि सूर्तयः शिक्तस्तिकोद्यतदोर्द्वयाः ॥ ६० संस्कृतिन प्रतेनाऽभिद्योतनोद्योतितेन च। व्याह्रत्यनन्तरं तेन मनुना जुड्यान्तिशः ॥ ६१ गर्भाधानादिका वद्येः समुद्राह्मवसानिकाः । क्रियास्तारेण व कुर्यादाज्याहुत्यष्टकैः पृथक् ॥ ६२

इीं बीजं। स्वाहा मित्ता: ॥ ८७॥८८॥८० ॥

<mark>त्रावरण पूजानन्तरं स्वक्सुवौ पाणिभ्यामादाय अधोमुखं विश: प्रताप्य।</mark> दर्भै: अग्रादिक्रमेण संमार्ज्य। सव्यहस्तेन ग्रहोला दिल्पीन प्रोचियलाऽस्रेण पुनः प्रताप्य। दर्भानग्नौ प्रचिष्याऽऽसदचभागे कुशास्तरे संस्थाप्याऽऽच्य-स्थालोमस्देण संप्रोच्य। वोचणादि संस्कृतमाच्यं तसिन्निचिय। वायळेऽङ्गारान् हृदा तेषु संस्थापयेत्। इदं तापनं नाम त्राज्यसंस्कार:। द्भह्यं संदोष्याच्ये चिष्ठा । वङ्गी चिपेत् । दृदयेन दृदं पविचौकरणम् । दीप्तेन दर्भद्वयेन नोराज्य कवचेनाग्नौ चिपेत्। ददमभिद्योतनम्। प्टतं प्रज्वितान् दर्भान् प्रदर्श्य असमन्त्रेणाऽग्नौ प्रचिपेत्। दूदमुद्योतनम्। आह्रत्याच्य' बहिवं ज्ञावङ्गरान् संयोज्य । हस्तौ प्रचाल्य । प्रादेशमातौ कुशावङ्गुष्ठोपक-निष्ठिकाभ्यां धृत्वा अस्त्रेणोत्पुनीयात्। इदमुत्यवनम्। एतदेवाताभिमुखं कुर्यात्। संप्रवनिमदम्। प्रादेशमातं संग्रत्य दर्भेयुग्ममाज्ये विन्यस्य। सुविण दिचणभागादाच्यमादाय। हृदा सह अग्नये खाहिति अग्ने: दिचणनेते हुला। भागान्तरात् इतरनित्रे सोमाय स्वाहिति हुला। मध्यादादायाऽग्नीषोमाभ्यां साहित सलाटनेते हुला। दिचणभागादादाय अगन्ये सिष्टकाते साहिति वक्रो जुडुयात्। सहृदया एव सर्वे मन्ताः। खाहिति तत्तद्वागे संपातं च कुर्यात्। इदं निववक्को हाटनम्। एतत् सर्वमुक्तं संस्कृतेन प्रतेनित्यादिना।

व्याहृत्यनन्तरमिति प्रणवानन्तर्यस्याप्युपलच्चणम् । गर्भाधान पंसवन सीमन्तीनयन जातकर्रे नामकरणोपनिष्कृमणान्नप्राध्यन चौलोपनयनवेदन्नतचतुष्ट्यसमावतेविवाह्यान्याधानादिकाः । तत्तत्कर्मसमाप्तये चतुर्गृहोतेन पूर्णाहृतोस्तिष्ठन्वीत्रहन्तेन मूलेन जुड्यात् । ततः पितरौ संपूज्य भाक्षद्वये स्थापियता सिमधो

जिह्वाङ्गसूर्तिमनुभिरेकाहुत्या हुनेत्ततः।
जिह्वायां मध्यसंस्यायां मन्ती ज्वालावलीतनौ ॥ ६३ तारायौर्दशिभिभेदैः पूर्वपूर्वसमन्वितः।
मनुना गाणपत्येन हुनेत्पूर्वं दशाहुतौः ॥ ६४ जुहुयाच चतुर्वार समस्तेनैव तेन तु।
याज्येन साध्यमनुना पञ्चविंश्यतिसंख्यकम् ॥ ६५ जुहुयात् सर्वहोमेषु सुधीरनलहप्तये।
तान्तिकाणामयं न्यायो हुतानां समुदीरितः ॥ ६६ पुनः साध्येन मनुना हुनेदष्टसहस्वकम्।
यथवाऽष्टशतं सिपःसंयुक्तेन पयोत्यसा ॥ ६० द्रव्यैर्वधानप्रोक्तेर्वा महाव्याहृतिपश्चिमम्।
पुनः समापयेद्वोमं परिष्ठकावसानकम् ॥ ६८

जुहुयात् ॥ ८१॥८२ ॥

मन्ती ज्वालावली तनाविति समस्ताग्निमन्तैः होमः स्वितः। गणपतये द्रत्यन्तः सप्तमः। वरवरदे द्रत्यन्तोऽष्टमः। सर्वजनं मे द्रत्यन्तो नवमः। ततः चर्वर्धमग्निं प्राक् स्थापयित्वा। साध्यमन्त्रस्य पीठपृजादिकं क्रत्वा। बाह्याग्नि-रूपान्तामभ्यर्चे साध्यमनुना अग्निमुखे पञ्चविंग्रतिवारं जुहुयात्। दृदं वक्नैकी-करणम्॥ ८३॥८४॥

सुधीरित्यग्निदेवतैक्यं जानित्रत्यर्थः । श्रात्मिन देवतैक्यं भावयन् मूलेनैकादश जुड्डयादिति । नाडीसन्धानमेतत् । श्रय जिह्वाङादिमन्त्रेरिप इता । कुर्ण्डा-न्तरेष्वग्निं पूर्वीदितो विद्वत्य सावरणां देवतां तेषु संपूज्य मूलेनाऽष्टनवपश्च-विभातिसंख्यं इत्वा श्राज्येन साध्यवरुणा वा पुनः साध्येन मनुना इनेदित्यादि सकलकुरण्डेषु समानम् ॥ ८५॥८६ ॥

द्रश्चितिधानप्रोत्तेरित्यतायं द्रश्चपित्माणितिधिः। कर्षमानं घृतम्। स्रितिसात्रं पयः। पञ्चगञ्चमध्नि तत्समानानि। दुग्धान्नमचमात्रम्। दिध प्रस्तम्।
सिष्टलाजं। पृथ्कमत्तवः। गुल्प्यकंरे पलार्थे। यामाधाश्चरवः। इन्नः पर्वान्तः।
पत्रपुष्पापूपकदलीनारङ्गफलानि एक्षेत्रग्रः। मातुलुङं चतुःखण्डम्। पनसं
पत्रपुष्पापूपकदलीनारङ्गफलानि एक्षेत्रग्रः। मातुलुङं चतुःखण्डम्। पनसं
द्रश्चण्डम्। नालिकेरम् श्रष्टखण्डम्। बिल्वं तिखण्डम्। तिखण्डं किपित्यम्।
द्रशक्चण्डम्। पलान्यन्यानि श्रखण्डानि। सिमधो द्रशाङ्कलाः। दूर्वावर्वार्कं तिखण्डम्। फलान्यन्यानि श्रखण्डानि। सिमधो द्रशाङ्कलाः। दूर्वा-

भूभुवः स्वभूभवः स्वः पृवं स्वाहान्तमेव च। अग्नये च पृथियौ च महते च समन्वितम्॥ ८८ वायवे चाऽन्ति च समन्वितम्। आदित्याय च वै दिवे महते च समन्वितम्॥ १०० चन्द्रमसे नचवेभ्यो दिग्भ्यश्च महतेऽन्वितम्। महाव्याहृतयस्त्वेताः सर्वेशो देवतामयाः॥ १०१ ब्रह्मापंगाख्यमनुना पुनरष्टावथा हती:। जुहुयान्मन्त्रवर्धेण कर्मावन्धविमुक्तये॥ १०२ द्तः पृवं प्राण्वुड्डिदेहधर्माधिकारतः। जागत्स्वप्रसुषुप्तीनामन्तेऽवस्थास्वितीरयेत्॥ १०३ ततस्य सनसा वाचा कर्मणीति प्रभाषयेत्। हस्ताभ्याञ्च तथा पर्भ्यामुदरेगोति भाषयेत्॥ १०४ शिश्वा च यत् स्मृतं प्रोत्ता यदुत्तं यत्क्रतं तथा। तत्सर्वेमिति संभाष्य ब्रह्मार्पगपदं वदेत्॥ १०५ भवलन्ते विठयाऽयं ब्रह्मापंग्रमनुर्मतः। हते तु देशिकः पश्चान्मग्डले बलिमारभेत्॥ १०६

तिकयुता। गल्ची चतुरङ्गुला। त्रीहिसुद्गमाष्यवकोद्रवगोधमाः सृष्टिमाताः।
त्राष्टुलाः तदर्धतः। तिलसर्षपाः चुलुकमानाः। श्रुक्तिमात्रं लवणम्। मरिचाः
स्वेकविंग्रतिः। पुरं बदरमात्रम्। चन्दनागरुकपूर्वस्तूरोकुङ्कुमानि तिन्तिणीः
फलमानानि।

सिडोमेऽनि स्थितं ध्यायेत्। प्रयानमान्यहोमेषु। निषसं ग्रेषहोमेषु।

ग्रानेरास्ये होतव्यम्। स्वि सिस्धूरबालाक जुङ्जमचौद्रवणीऽनिः ग्रुभदः।
भेरीवारिदहस्तिश्चनः ग्रुभदः। नागचम्पकपुनागपाटलोयृथिकापद्मेन्दी वरकह्वारसिपि तेलालुगन्धोऽनिः ग्रुभदः। पदच्चिणानिनिष्कम्पः ग्रुभः।
वरकह्वारसिपि तेलालुगन्धोऽनिः ग्रुभदः। पदच्चिणानिनिष्कम्पः ग्रुभः।
कुन्देन्दुधवलो धूमः ग्रुभदः। कृष्णवर्णोऽनिन्धेजमानं नाग्रयेत्। ग्रेतो वायसस्तरी
साष्ट्रं नाग्रयेत्। भभीरस्तरः सद्देनाग्रकः। पृतिगन्धो होत्ददुःखपदः। किन्नावन्ताग्रिखा धनच्यं सत्यं च कुर्यात्। ग्रुकपारावतनिभोऽनिः तुरङ्गोहानिक्कत्।
पवंतिधेषु दोषेषु मूलेनाज्येन प्रायस्तिताय पञ्चविंग्रतिवारं जुह्यात्॥ ८७—१०६॥

नचवाणां सराशीनां सवाराणां यथाक्रमम्। दद्याइलिं गन्धपुष्पधूपदीपकमाद्रात्॥ १०० ताराणामिश्वनादीनों राशिः पादाधिकं दयस्। मेषादिमुत्ता नचनसंज्ञापूर्वमनन्तरम् ॥ १०८० देवताभ्यः पदं प्रोत्ता दिवानतां पदं वदेत्। चारिभ्यश्वाऽय सर्वभ्यो भूतेभ्यश्च नमी वदेत् ॥ १०६ एवं राशौ तु सम्पूर्णे तिसांस्तदत् प्रयोजयेत्। तथा राग्यधिपानाञ्च ग्रहाणां तव तव तु॥ ११० सप्तानां करणानाञ्च द्यान्सीनाच्चमेषयोः । चन्तराले बलिस्त्वेवं संप्रोत्तः कलशात्मकः ॥ १११ पुनिवेद्यमुद्धृत्य पुरावत् परिपूज्य च । मुखवासादिकं दत्त्वा स्तुत्वा तद्युत्तया पुनः ॥ ११२ स्तुत्वा यथावत् प्रणमेद्गतियुत्तस्तु साधकः। अष्टाङ्गं वापि पञ्चाङ्गसुभाभ्यां वा समाहित: ॥ ११३ दोभ्यां पदाभ्यां जानुभ्यामुरसा शिरसा हणा। वचसा मनसा चेति प्रणामोऽष्टाङ्ग द्वितिः॥ ११८ बाहुभ्याञ्च सजानुभ्यां शिरसा वच्सा धिया। पञ्चाङ्गकः प्रणामः स्थात् पूजासु प्रवराविसी ॥ ११५ गुर्वाद्यास्तारादिका यागमन्त्रा लोकिशान्तास्ते चतुर्धीनमोऽन्ताः। पूजायामप्यानकार्ये दिठाना बीजै: पूजा स्यादिभत्या वियुत्तै:॥ मेषादिमुक्को ति । बलिमन्बोदारः । नचत्रमंत्रां पूर्वमुक्का । मेषादिराशि संज्ञामनन्तरमुका। देवताभ्य इत्यादि वदेदित्यन्वयः। अधिनी भरणी किलान पादनज्ञत्नसेषराशिदेवताभ्यो दिवानतञ्जारिभ्यः सर्वभ्यो भूतेभ्यो नम दत्यादयो मन्ताः। राग्यधिपवित्तमन्त्रेषु तत्तद्राग्यधिपतिनामसंयोगञ्च विश्रेषः॥१०७॥ ॥ ४ बट्रा४०८ ॥१११ ॥

पुनर्निवेद्यमुड्रुत्येति। पानीयं समर्प्य यथाविधानं जलं दत्ता गण्डूषदन्तः धावनादिकं समर्प्य। अर्घ्याद्यष्टकं दत्त्वा प्रसरपुष्पाञ्जलं विधाय दर्पणादिकं तैभेन्त्रे: प्रयक्त्रेत्। वाससी च पुनरङ्गुलिभूषां होमक्तत् सुमुखजप्रवरेषु । द्रेष्ट्रवरार्थणमिति प्रति दत्त्वा वर्षितो दिजमुखेरितवास्भिः ॥ ११७

नत्वा ततस्तनुभृते परमात्वने स्वं द्रव्यार्धमेव गुरवे चतुरंशकं वा । दत्त्वा दशांशमथवापि च वित्तशाट्यं हित्वाऽपेयेद्विजतनुं तदधीनचेताः॥ ११८

बुद्धिः सवासना क्षृप्ता दर्पणं मङ्गलानि च।

मनो वृत्तिर्विचिता ते तृत्यरूपेण कल्पिता ॥

ध्वनयो गीतिरूपेण ग्रव्दा वाद्यप्रभेदतः।

क्षृताणि तव पद्मानि कल्पितानि मया प्रभो ॥

सुषुन्ता ध्वनरूपेण प्राणाद्यासामरात्मना ॥

श्वद्भारो गजलेन क्षृप्तो देहो रथाक्षना ॥

दृन्द्रियाण्यश्वरूपाणि ग्रव्दादि रथवर्क्षना ।

मनः प्रग्रहरूपेण बुद्धिः सार्यिरूपतः ॥

सर्वमन्यन्यया कृष्तं तवोपकरणाक्षना ॥

द्रित राजोपचारान् दस्ता । पुष्पास्त्र विधाय । प्रसन्नाध्ये दस्ता । मूलमन्त्रं यत्त्र यत्त्र त्र ज्ञा । समर्थ । प्रदिचणस्तिनमस्त्रारादिकं विधाय ।
देवतानु ज्ञया तृत्तरतः कर्करीं स्थापयेत् । ईशानकोणे पूर्वभित्रिते विकिरे हमवस्त्रादिसंयुक्तां तोयपूर्णां कर्करीं स्थाप्य । तस्यां सिंहस्यां खद्भ खेटकधारिणीं घोररूपां पश्चिमास्त्रामस्त्र देवतां संपूज्य । चलामनेन प्रदिचणं नालमुक्तावारिणा साधं नयन् रचतित लोकपालानां देवाजां त्रावयित्वाऽस्त्र मन्त्रेण यथापूर्वं स्थापयेत् । पूज्येच । पुनर्श्ववधं स्थापितेऽक्ती पुनश्चरं पाचयेत् । पात्र मस्त्रेण प्रद्यास्थ । मूलजप्तानां तण्डूलानां प्रस्तिपञ्च द्रशकं तत्र । द्रिण निच्च्य । प्रचाल्य । स्वाल्य । स्वाल्य । मूलने तद्याऽभिघारं दस्ता कवचेन तन्त्र खं पिधाय । प्राङ्मुखो मूलमन्त्रं जपन् पचेत् । मूलने तद्याऽभिघारं दस्ता कवचेनाऽवतार्याऽस्त्र जप्ते संस्थाय्य । विधा विभच्य । देवायाऽक्तये च भागद्यं दस्ता । परं शिष्येण साधं भुक्ताऽऽन् चाम्याऽऽचान्तं शिष्यमानीय । सकलीकत्य । तालप्रमाणं द्रज्ञप्तं दन्तकाष्ठं तस्त्री द्यात् । स्तेन दन्तान् संगोध्य । प्रचाल्य । विस्वच्याऽऽचम्याऽऽगच्छेत् । तं शिखावस्थाभिरिचतं कत्वा । वेद्यां दर्भोस्तरे तेन साधं प्रयोतित्यिधवासः ।

श्रव पटुरवमुख्यवाद्यघोषेदिं जमुखनिष्यतदाशिषां रवेण ।
सुनियतमिष सुस्थितं च शिष्यं कलश्रजलैरभिषेचयेद् यथावत् ॥ ११६
यथा पुरा पूरितमचरैर्घटैः सुधामयैः शिष्यतनौ तथैव तैः ।
प्रपूरयन्मन्तिवरोऽभिषेचयेदवाप्तये मङ्चु यथेष्टसम्पदाम् ॥ १२०
विमले परिधाय वाससौ पुनराचम्य गुरुं प्रणम्य च ।
निकटे समुपासते वदेदिप शिष्याय मनुं विशो गुरुः ॥ १२१

ततः प्रातक्त्याय क्वतनित्यपूजो नैमित्तिकोमिप जपादिसमपेणान्तं विधाय गुडं ग्रिष्यमानीय। पञ्चगव्यं प्राग्रियता। तं कुण्डसमीपे नीत्वा तं दिव्यदृष्ट्या विलोक्य। तचैतन्यं सद्घदये संयोज्य। संचिपतो विस्तरतो वाऽध्वग्रोधनं कुर्यात्॥११२॥११३॥११४॥११५॥११६॥११०॥११८॥

मन्त्रवर्णपरभुवनतत्त्वकलाध्वनः परान्धुनाभिष्वद्वालमूर्धेमु स्नृत्वा याचार्यकुण्डे सप्टतिस्तिलेरमुक्तमध्वानं शोधयामि खाहेति प्रत्येकमध्वनामान्दत्यष्टकं
ग्रद्ध्यथं हुत्वा। क्रमेण विलाप्य। स्वष्टिक्रमेणोत्पाद्य। खहत्स्यं चैतन्यं तत्र
नियोक्य। मूलेन पूणां हुत्वा। देवतां कलग्र उदास्य। पुनर्वाष्ट्रति जिष्ठाक्रादीनां हुत्वा परिषिचात्मिन यग्निमुद्दास्य। नित्रमन्तेण शिष्यनिते बद्धा।
तं मण्डलमानीय। तेन कलग्रस्थे देवे पुष्पाञ्चिलं कारियत्वा। नित्रवन्धं विस्वन्ध।
सर्वेखादिक्रमेण दत्तदिचणं तं दर्भसंस्तरे स्थापियत्वा त्राक्तयागक्रमेण तं संद्वत्य।
सर्वेखादिक्रमेण दत्तदिचणं तं दर्भसंस्तरे स्थापियत्वा त्राक्तयागक्रमेण तं संद्वत्य।
सर्वेद्याद्य। साध्यमन्त्रन्यासादिकं तच्छरीरे विधाय। कलग्रस्थदेवाय पुष्पाञ्चिलं
विधाय। तं निष्कलीक्रत्योद्वत्य प्रत्वा त्राभिषिञ्चतो गुरोभावनाप्रकारमाह—श्रय
पटुरविति। पटुरवाणां मुखे भवा या उत्त्रनी साचिक्रिपणी तेन वाद्या समनी
तस्या घोषैः द्वारमूतैः ग्रिष्यगरीरं प्रविष्य। तद्दिजमुखात् कुण्डलीमुखानिष्यततामाग्रिषामिच्छागरीराणां ब्रह्मादिपञ्चमूतीनां कारणभूतेन रवेण द्वारमूतेन
संस्यर्भव्यापिनी समनीद्वारेण परमपदं प्राप्य। सुनियतमिष ग्रिष्टं देवताविग्रहकृषण सुस्थितं ध्वात्वा। कलग्रजलैः कला यिद्यन् ग्रेरते परमात्मिन तद्भूपैः जलैः
यथावदभेदेनाऽभिषेचयेत् इत्यर्थः॥ ११८॥

अभिषेत्रकाले मात्रका मनसा अनुलोमेन जप्तव्याह यथा पुरित। मन्त्रिवर इति। मात्रकानन्तरं मूलं त्रिरुचरन् अभिषेचयेत्। तदनन्तरं न्यासादिकं च कुर्यादिति उत्तम् ॥ १२०॥

विशो गुरुरिति। शिष्यक्रत्युग्डरीकस्थां देवतां संपूच्य। तस्य दक्षिणकर्णे

गुरुणा समनुग्रहोतं मन्तं सद्यो जपेक्कताहृत्या।

गुरुदेवतामनूनामैक्यं सम्भावयन् धिया शिष्यः॥ १२२

मन्ते मन्तगुराविष मन्ती मन्त्रस्थ देवतायां च।

चिष्ठु विहितसततभिक्तः प्रेत्येह निजीपातं फलं लभते॥ १२३

सङ्चेपादिति गदिता हिताय दीचा

जप्तृणां प्रवरफलप्रदाऽचिराय।

प्राप्येनां जपविधिरादरेण कार्यो

विहद्भिः सहुतविधिर्निजेष्टसिद्ध्ये॥ १२४

प्रोक्तेनैवं कलणविधिनेकिन वाऽनेककुम्भे
भैक्त्या यो वा सुमितरभिषिच्चेद्वरो मन्त्रजापी।

कामान् प्राप्नोत्ययमिह परचापि किं तत चिचं

लोकेखिन्त्यो न खलु मिण्मन्तीषधीनां प्रभावः॥ १२५

द्रित श्रीप्रपञ्चसारे षष्ठः पटलः॥

सर्विच्छ्न्दोदैवतं त्रिम उचार्य । सोदकं दस्ता । स्वयं च निजमित्ताहान्यनवाप्तये जपेदित्यर्थः ॥ १२१ ॥ १२२ ॥ १२३ ॥ १२४ ॥ १२५ ॥ दति श्रीपद्मपादाचार्यक्षते प्रपच्चसारविवरणे

षष्ठः पटलः ।

सप्तमः पटलः।

अथाऽचराणामधिदेवतायाः समस्तवोधिस्यितिदौपिकायाः । अभ्रेषदुःखप्रशमाय नृणां वच्चे जपादेः प्रवरं विधानम् ॥ १ ब्रह्माऽस्या ऋषिरौरितः सुमितिभिर्गायचमुक्तञ्च त-च्छन्दस्त्वेव सरस्वतौ निगदिता मन्त्रेषु तद्देवता । आद्यन्तस्वरषट्कलघूपरयोरन्तस्थितैः कादिभि-वैगैर्यान्तगतैः क्रमेण कथिता न्यस्याः षड्ङ्गानि च ॥ २

सर्वमन्त्रजपारेः लिपिन्यासादिपूर्वकलात् सर्वमन्त्रमग्रज्ञानग्रिक्षपत्वेन प्राधान्याच प्रथमतो मात्रकाविधानं वक्तुमारमते—श्रथितं। सर्वमन्त्रसामान्य-दीचाकथनानन्तर्थमथप्रव्दार्थः। समस्त्रबोधस्थितिदीपिकाया दत्यचराधिदेवता-लोपपादनम्। बोधानां ज्ञानग्रितप्रसरात्मकानां प्रव्दानां स्थितयः वैखरी मध्यमा-पश्यन्ती परा लच्चणाः। तासां दीपिका उन्मनीग्रिक्तिरित्यर्थः।

श्रयवा समस्तानां बोधानां स्थितिः पर्यवसानं यस्मिन् परमात्मिन तस्य प्रकाशिकाया दत्यर्थः । श्रस्ति हि सर्ववर्णानां वाक्यरूपत्वेन ब्रह्मात्मबोधकत्वम् ।

अथवा समस्ता बोधास्तिष्ठन्ति येषु विषयेषु तस्य सर्वस्य दोपिकाया इत्यर्थः। ग्रन्दानुविदं हि सर्वे विज्ञानजातम्। अग्रेषदुःखप्रशमायेति विनियोगोत्तिः। बिन्दुविसर्गौ बीजग्रतो। इसावित्यन्ये। ततो इमिति बीजं स इति ग्रितिः। इत्युभयाविरोधेन सिद्धं भवति। अथाऽनन्तरमचराणाम् अधिदेवताया मात्रकाया जपादेः प्रवरं विधानं वच्च इत्यन्वयः।

कस्यानन्तरमिति श्राह—श्रिधदेवताया इति। भुवनाधिपतेरित्यर्थै:। वाग्भवानन्तर्थमप्याहे—समस्तेति।

प्रणवानन्तर्यमप्याह—जपादिरिति। प्रणववाग्भवग्रत्यनन्तरं नमोऽन्ता वर्णा जपादी प्रयोत्तव्या दत्यर्थः॥१॥

सुमितिभिरिति विधिपदयोगः स्चितः। उत्तं चेति देवीपदयोगः स्चितः। मात्रका सरस्तती देवता। क्रमेण कथिता न्यस्या दति। ज्ञामादि-योग उत्तः। भुवनिश्वर्योदि योगे चायं विशेषः॥३॥ पञ्चागदर्भभेदैविष्टितवद्नदोःपादयुक्कुचिवची-देशां भाखत्कपदीकितियशिकलामिन्दुकुन्दावदाताम् । यचसक्कुम्भचिन्तालिखितवरकरां तीचणां पद्मसंस्था-मच्छाकल्पामतुच्छस्तनजघनभरां भारतीं तां नमामि ॥ ३

काननहत्तद्वाचित्रतिनोगण्डौष्ठदत्तमूर्धास्य ।
दो:पत्सस्ययक्षेषु च पार्श्वदयपृष्ठनाभिजठरेषु ॥ ४
इहोर्मूलापरगलकचेषु इदादिपाणिपादयुगे ।
जठरानलयोर्व्यापकसंज्ञात्रस्यदेयो वर्णान् क्रमणः ॥ ५
संदीचितो विमलधीर्गुकणाऽनुशिष्टो
लचं न्यसित् सुनियतः प्रजपेच तावत् ।
यन्तेऽयुतं प्रतिहृनेनाधुरवयाक्तैः
शुह्रैसिलैरपि यजेद्दिनशोऽचरेशीम् ॥ ६

शुर्द्धेस्तिलेरिप यजेहिनशोऽचरेशीम् ॥ ६ व्योमाविःसचतुर्दशस्वरिवसर्गान्तस्पुरत्किणिकं किञ्चल्कालिखितस्वरं प्रतिदलं प्रारब्धवर्गाष्टकम् । स्माबिस्वेन च सप्तमार्णवयुजासाशासु संविष्टितं वर्णांकं शिरिस स्मृतं विषगदप्रश्वंसि सृत्युञ्जयम् ॥ ७

भारतीमिति नादायालकं सूच्मरूपं कथितम्। तामिति परं चिदात्मकं भारतीं तां भुवनिष्वरीरूपिणीमिति। स्थूलध्यानिऽपि पात्राङ्कुश्रपुस्तकाच-वलययोगः सूचितः॥३॥

विमनधीरित तत्तदचरन्यासे तत्पारायणादि व्यायविस्मरणं स्तितम्।
गुरुणाऽनिश्चष्ट इति करन्यासादिकं स्चितम्। ग्रादिषट्कं तलादिषु न्यसिला
कातारादिद्यकं दच्चकिष्ठायङ्गुलीषु व्यापकादिकमङ्गुलीपर्वसु न्यस्थाऽङ्गमन्त्रैरिप न्यसेदिति करन्यासः। सामान्यपटलीक्षा न्यासाः सर्वत कार्या इति।
सुनियत इति ब्रह्मचर्यस्थानासनादिनियमाः स्चिताः। ग्रिप यजेदिति
तर्पणाभिषेकोपस्थानादिकम् उक्तम्॥ ४॥ ५॥ ६॥

व्योमावि:सेति । ह्वारसकाराबुद्धती । प्रतिदलं प्रारब्धेति । पारायणा-चराणां प्रत्यनुसारेण लेखनं स्चितम् । ऋग्वेदादिगतवर्गप्रश्नादीनां च सप्तमाणीः ठकारः । विषधंसे गारुड्योगः । गदधंसे नारसिंह्योगः । सृत्युक्षये प्रविधाय पद्ममय पीठमयो कथितक्रमेण विधिनाऽभियजीत्।
नवभिश्च शिक्तिभिरमुव सहावर्णैः समर्चयतु वर्णतनुम्॥ ८

मेधा प्रज्ञा प्रभा विद्या धीर्धृतिसृतिबुद्धयः।
विद्येश्वरौति संप्रोक्ता भारत्या नव शक्तयः॥ ६
श्रद्धान्यादी तदनु च कलायुग्मश्रश्वाऽष्टवर्गान्
ब्रह्माग्याद्याः शतमखमुखाद्यानथो लोकपालान्।
मुख्यैर्गस्यैः प्रवरकुसुमैधूपदौपेर्निवद्यैवैर्णान् जापी यजतु दिनशो भारतीं भिक्तनमः॥ १०
ब्रह्माणी माहिशी कीमारी वैष्णवी च वाराही।
दन्द्राणी चामुण्डा समहालच्मीश्व मातरः प्रोक्ताः॥ ११

वर्गस्वरयाद्यंशाः क्रमेण कलधीतरजततामाः सुः।
इति रचितं कचकमिदं साधकसर्वार्थदायि सततं स्यात्॥ १२

विवारमभः परिजप्तमेतया पिवेदिनादाविप विद्यया सुधीः। अनेडमूकोऽपि कवित्वगर्वितः पराञ्च सिद्धं लभतेऽकंमासतः॥ १३

त्योगः [त्रद्रयोगः] ॥ ७ ॥

विधिनाऽभियजेदिति । पृथिव्यनन्तरं विद्याब्यियोगः स्चितः । प्रविधायेति यम्बजीवादियोगः । अमुत्रेति । श्री क्री वर्णान्नाय सरस्रत्यासनाय नमः स्ति पीठमन्त्रः स्चितः । वर्णतनुमिति मात्रक्रया मूर्तिपूजा ॥ ८ ॥ ८ ॥

चाऽष्टवर्गानित चयन्देन व्यापिन्यादियिति सिश्चतुर्धमावरणं सूचितम्। व्यापिनो पालिनो वाचिनो क्षेदिनो धारिणो मालिनो इंसिनो यान्तिन्यः यत्तयः। तासः खेताः यचवलयपुस्तकधारिष्यः। ब्रह्माणो कनकवर्णा यचस्त्र-कमण्डलुवरदाभयधरा। यूलपरश्चदुन्दुभिकपालधरा माहेष्वरो। यङ्कुयदण्ड-खट्टाङ्गपायधरा कौमारो। चक्रचण्टाकपालयङ्गधरा वैण्यवो। मुसलखङ्गखेटका-धट्टाङ्गपायधरा वाराहो। यङ्कुयतोमरपायकुलियधरा इन्द्राणो। यूलकपाण-भयधरा वाराहो। यङ्कुयतोमरपायकुलियधरा इन्द्राणो। यूलकपाण-रिश्चरःकपालधरा चामुण्डा रक्ता। यचस्रक् बीजापूर कपाल पङ्किधरा महालच्योः। यतमखमुखाद्यानिति—यतमखमुखाः लं रं टं चं वं यं सं इं महालच्योः। यतमखमुखाद्यानिति—यतमखमुखाः लं रं टं चं वं यं सं इं च्रियादि वीजानि। तान्यादी येषां लोकपालानां ते तथोक्ताः। वर्णान्-जापीति वर्णजापी वित्यर्थः॥ १०॥११॥ १२॥

कमलोद्भवीषधिरसेन वचया पयसा च पक्षमय सिंपि।

श्रयुताभिजप्तममुना दिनशो लिहतां कविभैवति वत्सरतः ॥ १४

वर्णीषध्या श्रताभिः कलशममलधीरद्भिरापूर्यं नूनं

प्रातस्तेनाऽभिषिच्चेद्दशशतपरिजप्तेन यं वापि मासम्।

स स्यान्मेधेन्दिरायुः प्रशमकवियशो विश्वसंवादयुक्तो

नारौ बस्थाऽपि नानागुणगणनिलयं पुतवर्थं प्रसृते ॥ १५

आधारीयक्तिविन्दृत्यिताया वक्के सूर्धेन्दुं ग्रसन्याः प्रभायाः । चायान्तार्णान् पातयेद्विक्तसोमप्रोतान्मन्ती मुच्यते रोगजातैः॥

यपि विद्ययेति। किषाकोजयोगः स्चितः। ययवा यपियन्देन द्याचरीयोगः विद्याभन्देन त्रेपुराणामन्यतमयोः योगः स्चितः। स्धीरित्याभारेषु पद्मवर्णादिचिन्तनम्। ययमत्र प्रयोगक्रमः। स्वयं देवताविग्रहो भूता। विपिपद्मे हस्ते संकल्पत्र। तिस्मन् जलमादाय। ऐ क्षी सीः यः वद वद वाग्वादिनि स्नाहा यः सीः क्षी ऐ एवं चकारान्तं जिपत्वा। चाद्यकारान्तमेव सिबन्दुकं जिपत्वा। एवमेव सिबन्दुविसर्गम् यकारादिचान्तं जिपत्वा पिबन्। मूलाधाराद्याभरेषु चतुःषड् दम द्वादम् षोड्म दिदलपद्मेषु वर्णानां वादि बादि डादि कादि यादि हादीनां दोपिमखावद्याप्तिं ध्यायेत्। पुनरप्येवं दिवारं पिबन् वर्णानामास्यान्तरम् उद्गमनम् यास्याच्छास्त्राद्याकारेण निर्ममनं च ध्यायेत्। सप्तत्येकवर्गवी विवारजप दति।

च्राप्ययुताभिजप्तमिति पूजाहोमादिकमुक्तम् ॥ १३ ॥ १४ ॥

कलप्रसमलधीरित कामनानुगुणबोजयोगादिकं सूचितम्। मेधाकामस्य द्वीर्योगः। द्रन्दिराकामस्य तद्योगः। त्रायुषि जुंसंयोगः। प्रशमे प्रणवयोगः। कवित्वे वाग्सवयोगः। यगसि अजपायोगः। विश्वसंवादे प्रक्तियोगः। नानागुणात्रयपुत्रकामे सर्वयोग द्रति।

श्रयवा भानुवारे मध्यप्रागादि दिन्नु नवकलगान् मुक्तामाणिकावैड्र्यंगोमेद-वज्जविद्रुमपुष्परागमरकतनीलरत्नयुतान् संपूज्याऽभिषिश्चेत्। तत्र मध्ये सर्वैः बीजैः देवीं संपूज्य। दलकुभेषु ह्लोः इत्यादिभिः व्यापिन्याद्याः पूज्याः । ग्रान्तिन्या दुर्गांबीजेन पूजा त्रिलोहमुद्रिका नवरत्नमुद्रिका वा कलितसङ्गता कार्या। कलग्रजपपूजा होममहिता॥ १५॥

विक्रिमोमप्रोतानिति । अग्नीवोमात्मकानित्यर्थः । मन्द्रोति । अग्नीवोमात्मकानित्यर्थः । मन्द्रोति । अग्नीवोमात्मकानित्यर्थः

विन्यासैरय सजपेईतार्चनाद्यैध्वानिन प्रभजित भारतीं नरी यः।
स श्रीमान् पुनरचिरेण काव्यकर्ता
च्वेलादीन् जयित जरापसृखुरोगैः॥ १०

चूं स्तं नमः। श्रीं हीं लूं त्वं नमः। श्रीं हीं हं हं नम इत्यादिक्रमण पात्रयेदित्यर्थः॥१६॥

विन्यासैरिति। ग्रुड सविसर्ग सिबन्दुविसर्ग सिबन्दु सकल सकेशवादि-सत्रीकारहादि संग्रिक्तिकमलामार समारकमलाग्रिक्त संग्रिक्त सकमल समारन्यासैरन्यै-श्वेत्यर्थः। जपाश्चैवंविधाः। इतार्चनाविधी माहकोक्ती।

ग्रुद्धन्यासे अङ्गिष्धानादिकं मात्रकायामुक्तप्रकारेण द्रष्टव्यम्। सरस्रती एव देवता।

विसर्गन्यासे विसर्गान्तान्यङ्गानीत्येव विशेष:। ध्यानपूजादिकं समानम्।
सृष्टिसरस्तती देवता।

बिन्दुविसर्गयोगे तथाविधानि ग्रङ्गानि । स्थितिसरस्वती देवता । ध्याने तु विश्रेष: । सिन्दूरवर्षे वराचस्त्रमगपुस्तकधरं देवं ध्यात्वा । तत्पार्धे काञ्चनामां पुस्तकाचमानाधरां देवीं ध्यायेदिति ।

सविन्दुन्यासे संहारसरस्रती देवता। रक्तवर्णाम् अचमालाटङ्गस्गपुस्तकधरां ध्यायेत्।

सकलन्यासे प्रजापितः ऋषिः। गायतो छन्दः। कला सरस्रती देवता। ऋखदीर्घान्तरस्यैः प्रणवैरङ्गानि। पद्म चक्र शूलसगाचस्त्र पुस्तक टङ्क कपालगङ्घ-कलग्रधरा सुक्ताविद्युत्पयोद स्फटिक जपावर्णपञ्चवदना श्रुक्तवर्णा ध्येया।

केशवादियुतन्यासे प्रजापितः ऋषिः। गायतो छन्दः। अर्धनिद्धीनारायणो देवता। दीर्घषट्कयुक्तेन कामेनाऽङ्गानि। अथवा श्रीं नमी ङ्गीं नमी नारायणाय इंसः सोऽइं देव्ये द्वदयाय इंसः सोऽइं श्रं कं खं गं घं इं श्रां श्रीं नमी नारायणाय इंसः सोऽइं देव्ये द्वदयाय नमः। इत्यादिमन्तेरङ्गानि कुर्यात्। पिद्मनी विष्णुपत्नी वरदा कमन्तरूपान्मः। इत्यादिमन्तेरङ्गानि कुर्यात्। पद्मिनी विष्णुपत्नी वरदा कमन्तरूपान्मः। इत्यादिमन्तेरङ्गानि कुर्यात्। पद्मिनो विष्णुपत्नी वरदा कमन्तरूपान्मः। इत्यादिमन्तेरङ्गानि पद्मिनयोऽविष्णिष्टाः शक्तयः। पद्मिनयोऽविष्णि देवता।

स्रोतग्राद्यपा व्ययः। स्रोतग्रादियुतन्यासिऽम्बरीष ऋषिः। अनुष्टुप् छन्दः। अर्धनारीस्वरो देवता। दिचणामृतिगायत्रारी ऋषिच्छन्दमी दृत्यन्ये। षड्दीर्घयुजा इसाऽङ्गानि। अयवा कलाः कला नादभवा वदन्यजाः कचादिवर्णानुभवाष्ट्रतादिकान् । पयादिकान्माचरजाञ्च विन्दुजाः क्रमादनन्तावधिकास्तु षादिकान् ॥

कुर्यात् कलाभिराभिर्मन्त्री दिनगस्तनी कलान्यासम्। सान्निध्यक्तत् स मर्खेः प्रतिमाकलगादिषु प्रविज्ञेयः॥ १८

श्रीं नसी भगवित ब्रह्माणि रच रच पद्महस्ते मां रच रच श्रं कं खं गं घं छं श्रां हीं हसी: सज्जीविन सज्जीविन हृदयाय नमः। श्रीं नसी भगवित माहेश्वरि रच रच त्विश्लहस्ते मां रच रच इं चं छं जं भं जं ई' हीं हसी: जर्ध्वेभिर्मि शिरसे खाहा। श्रीं नसी भगवित कीमारि रच रच शिक्तहस्ते मां रच रच छं ठं छं छं जं हीं हसी: जिंटलकेशिनि शिखाये वषट्। श्रीं नसी भगवित वैष्णिव रच रच चक्रहस्ते मां रच रच एं तं थं दं धं नं ऐ' हीं हसी: मायाते लोक्यकिपिण सहस्वपरिवर्तिन कवचाय हुं। श्रीं नसी भगवित वाराहि रच रच दंश्वहस्ते मां रच रच श्रीं एं मं मं श्रीं हीं हसी: ताराचिणि नेवत्याय वीषट्। श्रीं नसी भगवित इन्द्राणि रच रच वज्जहस्ते मां रच रच श्रं रं लं वं श्रं छं सं हं लं चं श्र: हीं हसी: मारय मारय श्रस्ताय फट्। श्रीं नसी भगवित चासुग्छे रच रच पाशहस्ते मां रच रच श्रं इत्यादि ह्रस्ताष्टकं कादिचान्तं दीर्घाष्टकं चोक्ता सर्वाङ्गं रच रच सर्वाङ्ग्वशापिनि खाहा इति मन्त्रेरङ्गानि व्यापकं च कुर्यात्। वस्त्रकाञ्चनिभीऽचमालाङ्कुश्रपाशवरद्धरी ध्रेय:।

यित्तकमलामारयोगे यत्ते: ऋषादिकं न्यसेत्। दिक्तवीजैरङ्गानि। यत्तस्रक्षत्रश्चर पद्माङ्कुण पाणपद्मेत्त्वधनुः पुस्तकधरा यक्षा ध्येया।

समारकमलाप्रक्तिन्यासे सम्मोहनगायतीजगज्जनन्य ऋषादयः। दिरुक्तैर्वीजै-रङ्गानि। पञ्चवाण पद्माङ्कुणाचमाला पुस्तकपाणपद्मधनुर्धरा ध्येया।

सग्रितन्यासे प्रित्तवदङ्गर्थादिकम्। अचस्रगङ्कुप्रपाग्रपुस्तकथरा ध्येया।
सत्रीन्यासे त्रीबीजवदङ्गर्थादिकम्। अचस्रक्षमलद्वयपुस्तकथरा ध्येया।
सकामन्यासे कामबीजवदङ्गर्थादिकम्। अचस्रक्ष्मरचापपुस्तकथरा ध्येया।
स त्रीमानिति। केग्रवादियोगे त्रीबीजयोगे च त्रीरव फलम्। कलायोगे
कात्र्यकर्तृत्वम्। त्रीक्ष्मरादियोगे च्लेलादिजयः। जरापमृत्युरोगादिजयोऽन्येषाम्। सर्वं सर्वत्र वा॥१७॥

कलाः कला इति कलान्यासे वर्णयोगक्रममाह । प्रसङ्गाचान्यत् ॥ १८ ॥ मन्त्रीति । कलान्यासे पाणाङ्कुणत्रप्रचरादियोगः सूचितः ॥ १८ ॥ मन्तोद्वारिवधानेन वर्णव्यत्यासकृप्तिरुद्दिष्टा ।

श्राभिः श्रोकग्ठादिप्रोक्तीर्वा नामभिर्वा विशेषन्नैः ॥ २०

श्रष्टाचरोक्तमनुवर्यविशिष्टमृत्तिं

संस्मृत्य विश्रुमिष मन्तितमो ययावत् ।

वर्णैन्धिसदिष प्रवेव च क्षेश्रवादि
सूर्त्वा युतैर्वेपुषि भिक्तभरावनमः ॥ २१

सद्दादीन् शक्तियुतान् न्यसेट् याद्यांस्त्वगादिसप्तधातुयुतान् ।

श्रीकग्ठादी विद्वान् वर्णान् प्राग्वीजसंयुतांश्वाषि ॥ २२

भाषाद्या विवाग् विषाग् प्राग्याजसञ्जात्रायाप सिन्दूरकाञ्चनसमोभयभागमधे-नारीफ्वरं गिरिसुताहरचिक्कभूषम् । पाशाभयाच्चवलयेष्टदहस्तमेवं

सृत्वा न्यसेत् सक्तवाञ्कितवस्तुसिद्ध्ये ॥ २३ णक्त्या णिक्तश्रीभ्यां णिक्तश्रीक्षींभिरन्वितेर्वेर्णैः ।

श्रीशक्ता युगसारादीरथवा विहितः समृद्वये न्यासः॥ २४

अयाऽनया पञ्चिवभेदभिव्चया प्रपञ्चयागस्य विधिः प्रकथ्यते । कृते तु यस्मिविह साधकोत्तमाः प्रयान्ति निर्वाणपदं तद्व्ययम् ॥ २५

विशेषज्ञीरिति। उदारस्य मलसंहाररूपत्वं जानिद्विरित्यर्थः॥ २०॥ क्ष्मवादिन्यासे विशेषमाह — श्रष्टाचरिति। श्रष्टाचरपटल उत्तो यो मनुवर्ध-स्तेन विशिष्टमूर्तिं विष्णुमिति। वर्णौर्ध्वभागिऽष्टाचरयोगोऽप्युत्तः। विष्णु-मपीति श्रियमपीत्यर्थः। मन्तितम इति वर्णौदी त्रिपुटादियोगः स्चितः। यथावदित्यर्धेलच्मीनारायणध्येयत्वं स्चितम्। न्यसेदपीति पूजादिकमपि कुर्यादित्यर्थः॥ २१॥

कद्रादीनिति । कद्राणां श्रीकण्ढादिमूर्तीनामादी स्थितान् वर्णान् प्रक्तियुतान् मूर्व्यन्ते पूर्णीदर्यादिशक्तियुतान् । याद्यैस्वगादिधातुयोगः सर्वन्यामेषु समानः । श्रीकण्ढादी विद्वानिति । श्रीकण्ढादिमूर्तीनामादी वर्णानासुपरि पञ्चाचरी-विद्यायोगः उक्तः । प्राग् बीजसंयुतानिति वर्णादी प्रणवशक्तिप्रासादयोग उक्तः । श्रिपीत्यजपादियोगः ॥ २२॥२२॥२४॥

पञ्चविभेदभिन्नयेति । पञ्चाशत् सप्त नि देशकमन्त्रसम्बद्धयेत्यर्थः । सशक्ति-

पूर्वं महागणपतिं खविधानसिद्ध-रूपच्च साङ्गमपि सावरणं विचिन्छ । बीजेन संयुतस्चा प्रजपेत माला-मन्तं निजेष्टविधयेऽविहतो यथावत् ॥ २६

सचतुश्रत्वारिंगदारं बीजं तथैकवारम् । प्रजपेचतुराहत्त्या मालापूर्वं मनुञ्च मन्त्रितमः ॥ २० समुनिच्छन्दो दैवतमपि साङ्गमाहकां च विन्यसित् । प्रागभिहितेन विधिना वार्गचितयं ग्रहांश्च सप्त तथा ॥ २८ वदने च बाहुपाददितये जठरे च वचसि यथावत् । श्वर्काद्यान् विन्यसेत् क्रमेण मन्त्री खरादिवर्गेशान् ॥ २८

कमलामार समारकमलाश्रक्ति सशक्तिकमला सग्रिक्त समारपञ्चन्यासभेदयुतयिति वार्थः। साधकोत्तमा दति प्रपञ्चयागादौ तत्त्वस्प्रहामधिकार उक्तः॥ २५॥

पूर्विमिति। लिपिन्यासात् पूर्वे नित्यलिपिन्यासादुत्तरिमत्यर्थः। अवहित इति बीजादीनां ध्यानभेदः स्चितः। यथाविद्यङ्गादिन्यासपूर्वेकलम्॥ २६॥

सन्तितम इति विभूतिमन्त्रजपः। बीजषट्कानन्तरं महाविभूते वरे वर्दे सर्वजनविमर्दिनोत्यादिविभूतिमन्तः॥ २७॥

यहां सप्तिति नवग्रहन्यासः सूचितः ॥ २८॥

प्राणाग्निहोतार्थं सप्तग्रहन्यासस्थानमाह— वदन इति । अयमत्र न्यासक्रमः । स्वरस्थाने स्वरान् विन्यस्य । तानुक्का । स्वराधिपतये स्यीय भगवते नमः । इति स्वरस्थाने व्यापयेत् । कवर्गे न्यसित्वा । तानुक्का । कवर्गाधिपतये मङ्गलाय भगवते नमः । चवर्गाधिपतये ग्रजाय नमः । इत्यादयो व्यापक्रमन्त्राः ज्ञातव्याः । यथावदिति प्रणवणिक्तम्लमन्त्रादियोगो व्यापकन्यास्य स्वितः ।

मन्त्री खरादिवर्गेशानिति। भगवत्पदस्य तत्तद्धिपतिपदस्य च योग उत्तः। खरानुत्ता सोममण्डलाय नम इति मूर्धादिगलपर्यन्तं व्याप्य। स्पर्धानुत्ता स्वर्यमण्डलाय नम इति मूर्धादिगलपर्यन्तं व्याप्य। स्पर्धानुत्ता स्वर्यमण्डलाय नम इति गलादिनाभिपर्यन्तं व्याप्य। यादिकमुत्ता श्रानिमण्डलाय नम इति नाभ्यादिपादान्तं न्यसेदिति मण्डलत्रयन्यासः। श्रादिठान्तमुत्ता सोममण्डलाय नम इति मूर्धादिहृदयान्तं न्यसित्वा। डादिचान्तमुत्ताऽनिन मण्डलायेति हृदादिपादान्तं न्यसेदिति श्रग्नोषोमन्यासः। श्रादिचान्तमुत्ता

तारश्च शिक्तरजपा परमात्मबीजं
वक्ने: प्रिया च गदिता द्रित पञ्च मन्ताः।
एभिस्तृतीयलिपिभिः कथितः प्रपञ्चयागाद्वयो इतिविधिः सक्तलार्थदायौ ॥ ३०
ब्रह्मा खाद्दषिरस्य च छन्दः परमान्विता च गायतौ।
सक्तलपदार्थसदर्थपरिपूर्ण देवता परं ज्योतिः॥ ३१

जायाऽग्ने हृंदयमयो शिरश्च सोऽहं हंसातमा त्वय च शिखा खयञ्च वर्म। ताराख्यं समुदितमी चणं तथाऽस्तं प्रोत्तं स्याइरिहरवर्णमङ्गमेवम् ॥ ३२

हंस: पुरुषात्मने नम इति व्यापकालेन हंसन्यास: । एते चाऽन्यास यथाविदत्यनेन स्रचिता: । तथिति वा ।

श्रय नवग्रहन्यासः। चं लं हं सं षं मरकतवणीय केतवे भगवते नमः।
शं वं लं रं यं गोमेदवणीय राहवे भगवते नमः। मं भं बं फं पं
नीलवणीय श्रनेश्वराय भगवते नमः। नं धं दं धं तं विद्रुमवणीय
वहस्यतये भगवते नमः। णं ढं हं ढं ढं वच्चवणीय बुधाय भगवते नमः। जं
भां जं छं चं पुष्परागवणीय श्रुकाय भगवते नमः। छं घं गं खं कं वैडूर्यवणीय
श्रङ्गारकाय भगवते नमः। श्रः श्रं श्रों श्रों ऐं एं ॡं ॡं मुकावणीय मोमाय
भगवते नमः। ऋं ऋं जं उं ईं इं श्रां श्रं माणिक्यवणीय सूर्याय भगवते
नम इति मूलाधार लिङ्गमूल नाभि हृदय गल लिखका भ्रमध्य ललाट ब्रह्मरसेषु
न्यसित्वा। मण्डलत्रयाग्नीषोमहंसन्यासान् पूर्वीक्तवैपरीत्येन न्यसेदिति। 'हुत्वा
महात्माऽथ श्रतार्धसंख्यं विन्यस्य तावच्च दिति प्राणाग्निहीतस्य प्राथम्यं वच्चित।

त्रतः प्रथमं नवग्रहमण्डलत्यादिन्यासं कत्वा। सप्तग्रहमण्डलत्यादि-

न्यामः कर्तव्यः ॥ २८ ॥ ब्रह्मा स्याद्यविषस्य प्रपञ्चयागमन्त्रस्य । प्राणाग्निहोतस्य तु स्वयंभूरित्यर्थः । परमान्विता चेति । स्वयमन्विता या गायतो प्राणाग्निहोतस्येत्यर्थः । स्वयंज्योतिः प्राणाग्निहोत्वदेवता ॥ ३०॥३१ ॥

शिर्य सोऽहमिति। प्राणाग्निहोते हंसस्य शिरस्वमृत्तम्। अय च शिखेति। प्राणाग्निहोते सोऽहमित्यस्य शिखात्वं स्चितम्। स्वयं च वर्मेति। शत्ते: ध्येयत्वं स्वारकारहकाराद्यावाद्यी शान्तान्तिकी मन् ।
हकारश्चाऽप्यकारश्च विन्दुः सर्गी च साचरः ॥ ३३
साकारश्चातममन्तः षिन्द्रियातमक उच्चते ।
सकारीकारहकारा विन्दुः पञ्चार्णको मनुः ॥ ३४
करणातमसमायुक्तः परमात्माह्वयो मनुः ।
सवाकारहेदीर्घाभ्यां विज्ञजायामनुर्भतः ॥ ३५
वागादीन्द्रियसम्भिन्नः सोऽयं पञ्चाचरातमकः ।
तस्मादिभिः क्रतो न्यासो विश्रेषादवरोहक्तत् ॥ ३६
ब्रह्मा वृहत्त्वया स्थात् परमपदेन प्रकाश्चितः प्रवरः ।
गायकसन्त्वाणनतो गायवं समुदीरितं छन्दः ॥ ३९
परमन्यद्तिश्चयं वा ज्योतिस्तेजो निक्षपितेऽन्यद् यत् ।

अतिशायि च नितरामिति कथितेवं देवता परं ज्योतिः ॥ ३८ खेति खर्गः खेति चात्मा समृत्तो हित्याहृतिहेति विद्याद् गतिञ्च । खर्गात्मावध्यातता धामशाखा वक्नेर्जाया यव ह्रयेत सर्वम् ॥ ३८ स इति परिततं परन्तु तेजस्त्वमहमिति मय्युद्दिते मनोऽस्य यत्र । तिदिति सक्लिचित्प्रकाश्रक्षपं कथितिमदं शिरसोऽपि मन्त्रमेवम् ॥ स्वितम्। मन्त्राणां व्याप्तिकथनेन न्यासिवश्रेषाः स्विताः। ते च गुर्वादिवन्दनं कत्वा अस्त्रेण करश्रद्ध्यादिकं प्राणायामादिकं च कत्वा न्यस्तव्याः ॥ ३२॥३३॥॥ ३८॥३५॥३६॥३०॥३८॥

हित्याहितिरिति स्वर्गग्रव्दार्थस्य परमात्मनः स्वग्रव्दार्थप्रत्यगात्मन्याद्वान-मित्यर्थः। हिति विद्यात् गतिं चेति। ग्रात्मनः परमात्मनि गतिमित्यर्थः। हृदयमन्त्रेण जीवात्मपरमात्मनोः परस्परमेकत्वम् उक्तमिति। तात्पर्यमाह—स्वर्गात्मेति। ग्रयमेवार्थं दत्यत्रोपपत्तिमाह—यत्र ह्रयेतिति॥ ३८॥

परमात्ममन्त्रस्य त्वंपदार्थपर्यन्तं तत्पदार्थत्वमाइ—स इति। श्रहमिति मस्युदिते मनोऽस्य यत्नेति। देहेन्द्रियादिभ्य उद्गते मिय साचिषि परमात्मन्यस्य साधकस्य मनो यत्न वर्तते साचितया सोऽहंशब्दार्थं इत्यर्थः।

वाक्यार्थमाइ—तदिति । सक्तलः परिपूर्णः चित्प्रकाग्रस्थ तं रूपयतीति सक्तलचित्प्रकाग्ररूपो मन्त्रः ॥ ४०॥

हमिति प्रकाशितोऽहं स द्रित च सक्लप्रकाशिनर्वाणम्। श्रत्वमनुष्णमश्रीतं यत्तदितीत्यं प्रकाशितेह शिखा॥ ४१ प्रतिमध्य गुणवयानुबद्धं सक्तलं स्थावरजङ्गमाभिपूर्णम्। स्वगुणैनिजबिन्दुसन्ततात्माखिललोकस्थितिवर्ममन्त उत्तः॥ ४२ श्राद्यौस्तिभेदैस्तपनान्तिकैर्यत् स्जत्यजसं जगतोऽस्य भावम्। तेजस्तदेतनानुवर्यकस्य नेचचयं सन्त उदाहरन्ति॥ ४३

हुङ्काराख्यो धातुईरणार्थे साधकानभीष्टान् । संहरतीति यदेतत्तेजीरूपं तदस्त्वमन्तः स्थात् ॥ ४४ यदा लिपिविभिन्नोऽयं तदात्माष्टाचरः स्मृतः । एतत् सर्वप्रपञ्चस्य सूलमष्टाचरं स्मृतम् ॥ ४५ प्रपञ्चयागस्त्वमुना क्वतो न्यासविधिर्मतः । वर्णेर्टेहेऽनले द्रव्येविद्याडुतविधिं दिधा ॥ ४६ माहकान्यासवत्साधिं लिपिनाऽष्टाचरेण तु । नित्यं न्यसेत् संयतात्मा पञ्चाणदारमुत्तमम् ॥ ४९ प्रजपायास्तत्पदार्थपर्यन्त लंपदार्थतामाह — हमिति । अतुलिमिति वाक्यार्थ-

कथनम्॥ ४१॥

एवं होमाधिकरणागिशोधनार्थयोः परमात्माजपामन्त्रयोरर्थमभिधाय। द्रव्यसंशोधनार्थस्य शिक्तवीजस्यार्थमाह—प्रतिमध्येति। प्रतिमध्य संहृत्य गुणत्रय-व्याप्तं सकतं जगत् स्वगुणैः हकारादिरूपैः तां इकारादीन् विन्दौ गुणसाम्यात्मनि संहृत्य। सर्वतोकात्रयापरप्रकृत्यस्रतात्मनाऽवस्थितः कवचमन्त्र इत्यर्थः॥ ४२॥

प्रणवस्याऽस्रतरूपद्रव्योत्पादकालेन विनियोगं वदन् नेत्रमन्त्रार्थमाइ— याद्यैरिति। अजस्रमिति प्रतिहोमिसत्यर्थः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४६ ॥

पञ्चाश्रमन्तैः प्रपञ्चयागक्रममाह—माहकान्यासवदिति। सप्तग्रहमण्डलपञ्चाश्रमन्तैः प्रपञ्चयागक्रममाह—माहकान्यासवदिति। सप्तग्रहमण्डलत्रयादिहोमं स्चयति। श्रयमत्र क्रियाक्रमः। प्राणाग्निहोनप्रपञ्चयागयोः
स्थ्यादिकं विन्यस्य। प्रितिरूपमात्मानं ध्यात्वा। श्रष्टाचरहयमष्टवारमावन्त्ये।
हयरों ययरों रयरों वयरों लयरों इति मृलाधारितकोणप्रित विन्दुमध्यप्राग्वारुणहयरों ययरों रयरों वयरों वयरों लयरों इति मृलाधारितकोणप्रित विन्दुमध्यप्राग्वारुणहयरों ययरों रयरों वयरों व

चं परंज्योतिषि जुहोमि सोऽहं हंस: खाहा। श्रों हीं लं परंज्योतिषि जुहोमि मोऽहं इंस: खाहा। श्रों हीं हं परंज्योतिषि जुहोमि मोऽहं हंस: खाहा। क्रीं सं परंज्योतिषि जुहोमि सोऽहं हंस: खाहा। श्रों क्रीं षं परंज्योतिषि जुहोमि सोऽइं इंसः खाहा। इति मध्यादिकुग्छेषु हुला। शाद्यकारान्तमेवं हुला अकार-मवशेषयेत्। पुनः प्रणवशिक्तवीजाभ्यां शरीरमुत्पाद्य। शुद्रन्यासेन सकलीक्रत्य। चायकारान्तं व्यापकलेन पूर्ववदस्तीक्षत्य। पुनः चं ग्रं मं नं गं ञं ङं ग्रः एं जं याकामग्रव्हतन्मात योत्र वागात शान्यतीत नादत्रीयातीतानुग्रह सदाभिवेशान-वासुदेवान् परंज्योतिषीत्यादि मध्ये। श्रीं क्रीं लं वं भं धं ढं भां घं श्रं रहं डं वायुस्पर्भतन्मात स्पर्भपाणिप्रक्ति ग्रान्तिबन्दुत्रीयतिरोधानेश्वरतत्पुक्ष संकर्षणान् परंज्योतिषीत्यादि पूर्वकुर्छ। श्री हीं हं लं वं दं डं जं गं श्री लं ईं तेजोरूपतनात चच्चःपादाइंकार विद्यामकार सुषुप्ति संहारस्ट्राघोर प्रद्युन्नान् परं ज्योतिषीत्यादि पिसमे। ओं क्लीं मं रं फं घं ठं कं खं ओं ऋं इं अबसतनात रसनपायु मनःप्रतिष्ठोकार खप्नस्थिति विश्वावामदेवानिरुद्धान् परंज्यो तिषीत्यादि सीम्ये। श्रों हीं षं यं पं तं टं चं कं ऐं ऋं श्रां पृथिवीगत्यतन्यात्र-घाणोपस्य बुद्धि निव्तत्वकार जाग्रत्सृष्टि ब्रह्मसयोजातनारायणान् परंज्यतिषीत्यादि दिचिणे कुग्डे हुनेत्। पुनः लिरयों विरयों रियों यरियों हिरयोमित्यग्नीने कीकत्य। पुनः पूर्ववदुत्पाद्य। सिबन्दुकेन सक्तीकत्य। पूर्ववदस्तीकत्य। चों चीं यं परंच्योतिषीत्यादिना इला। पूर्ववदुत्पाद्य। सविसर्गेंग सक्तीक्रत्याऽस्तीक्रत्य। श्रों हीं चं परंज्योतिषीत्यारभ्याऽकारान्तं इत्वा। पूर्ववदुत्पाद्य। सिबन्दुसिवसर्गेण सकलोक्तत्य। नवग्रहन्यासमन्त्रै: विधि-वत् इत्वा । पूर्ववदुत्पाद्य । सकलन्यासेन सकलीकत्याऽम्टतीकत्याऽम्यादिमण्डल चयन्यासमन्त्रैः विधिवत् इत्वोत्पाद्य । सक्षेशवादिन्यासेन सक्लीक्तत्याऽसृतीक्तत्या ऽम्नीषोमन्यासमन्त्राभ्यां इत्वोत्पाद्य। श्रीकग्ढादिन्यासेन सक्तीक्तत्याऽमृतीकत्य इंसन्यासमन्त्रेण इत्वोत्पाद्य। सम्मित्ता कमला मारन्यासेन सकलीकत्य प्रपञ्चयागं कुर्यात्। ग्रों हीं ग्रं परंज्योतिषि जुहोमि हंस: सोऽहं खाहित्यादि च्वारान्तं वर्णस्थानेषु न्यस्य हुला। पूर्ववदुत्पाद्य। समार कमला ग्रितन्यासेन सक्तीक्रत्य। सप्तग्रहन्यासवत् हुला। पूर्ववदुत्पाद्य। सग्रितान्यासिन सक्तीक्रत्य। सोमादिमग्डलतयन्यासवत् इत्वा। पूर्ववत् समुत्याद्य सक्तमला-न्यासेन सक्तीक्तत्याद्यमित्यासवत् इत्वीत्याद्य। समारन्यासेन सक्तीकृत्य। हंसन्यासवत् इत्वा। प्रणवेन स्वात्मस्थो भवेदिति प्रपञ्चयागः॥ ४०॥

पञ्चत्तानिन्द्रयावद्वाः सर्वास्तु लिपयो मताः ।
ताभिरारात्तनं सर्वं तत्तदिन्द्रियगोचरम् ॥ ४८
स्मर्तव्याग्रेषलोकान्तर्वर्त्तं यत्तेज ऐग्रवरम् ।
ब्रह्माग्नी जुहुयात्तस्मिन् सदा सर्वव वर्तिनि ॥ ४८
ब्रह्मात्मभिर्महामन्वैर्वह्माविद्धाः समाहितैः ।
ब्रह्माग्नी ब्रह्महविषा हुतं ब्रह्मार्पणं स्मृतम् ॥ ५०
एवं वर्णविभेदिभिन्नमदृदं मांसास्थि न्वि मञ्जादृतं
देहं तत् चरमचरे सुविश्वदे सर्वेच वर्तिन्यथ ।
हुत्वा ब्रह्महुताश्चे विमलधीस्तेजःस्वरूपी स्वयं
भूत्वा सर्वमनून् जपदिभियजेद्वायेत्तया तर्पयेत् ॥ ५१

एवं समन्त्रकं प्रपञ्चयांगमिभधायाऽसन्त्रकं विदुषामयत्नसाध्यं प्रपञ्चयागमाह—
पञ्चज्ञानेन्द्रियेति । वाचकवर्गस्य दन्द्रियसम्बन्धमिभधाय तहारेण वाचस्यापि
तस्वगणस्य तदाह—विति ।

त्रश्च होमप्रकारमाह—ताभिरित । ताभिर्लिपिभिः सह तत्तदिन्द्रियगोचरं ब्रह्माग्नी जुहुयादिखन्वयः । श्चारात्तनं दूरमन्तिकं च श्रध्यात्ममधिदैवतं चेत्यर्थः । श्रयं होमप्रकारः । सर्वसाचित्वेन खयमवाचमवाचकं ब्रह्म भूत्वा घटादिविषयदर्भनसमये खस्मादुत्पद्यमानस्य तत्त्वगणस्य खस्मिन्नेव लयं दर्भनावसाने भावयेदिति । तत्राहतिश्वतत्त्तं प्रमाताऽकारार्थः । परिणामिन्यपर्णातिरित्यर्थः । तस्य परिणामसामर्थ्यमाहतण्रतिः चकारतदर्थकृषिणी विमर्णप्रकार्णायां वा ग्रतिश्वित्वत्त्त्वभेदः । तदिच्छाक्रियाज्ञानानि सदाश्वित्रेखर-विद्यातत्त्वानि । तत्तिहिचेपे तदाच्छादने च मायातत्त्वम् श्ववस्थितम् । कालस्तत्त्वाले । नियतिः तस्य देणादिनियमे । कला किञ्चिकतृत्वे । श्रविद्या किञ्चज्ञत्वे । रागः तत्पूर्णतायाम् । पुरुषः तज्ज्ञत्वाभिमानित्वे । प्रकृतिः सुखदुःखादौ । श्रहंकारादित्रयम् श्रहंकारनिश्वयसंकल्पादौ । श्रोचादिकं सुखदुःखादौ । श्रहंकारादित्रयम् श्रहंकारनिश्वयसंकल्पादौ । श्रोचादिकं ग्रव्ह्याकाशादिकं तु सर्वविषयेषु प्रसिद्धिव ॥ ४८ ॥ ४८ ॥ श्रव्हाकाशादिकं तु सर्वविषयेषु प्रसिद्धिव ॥ ४८ ॥ ४८ ॥

अमन्त्रके समन्त्रके च कथिते होमे पृथक ब्रह्मापैणं न कर्तव्यमित्याह— ब्रह्मासमिरिति॥ ५०॥

एवं प्राणाग्निहीत्रप्रपञ्चयागाभ्यां श्रुदस्य सक्तिकरणन्यासेन श्रात्मसात्सत-

देवताविग्रहस्यैव जपादी ग्रधिकार द्रत्याह—एवं वर्णेति। तेज:खरूपी खयं भूलेति सक्तवीकरणन्यासेन चतुर्नवित मन्त्रात्मक देवताविग्रहो भूलेत्यर्थः।

श्रयं न्यासक्रमः। प्रपञ्चयागानन्तरम् श्रपरिक्तित्वे परतेजसि प्रणवशिक्तिश्यां व्यापयन् श्रपरं जीवाक्षकं तेजः सञ्चिन्य ताभ्यामेव सुषुम्नां कारण्शिक्तिकवली कतजीवां स्मृत्वा तदये ताभ्यामेव सहस्रदलं कारणात्मकं पद्मं प्रतिपाद्य तस्मात् ताभ्यामेव वर्णात्मकमम्यतिपण्डं सुषुम्नाक्षवलनक्षमेण उत्पाद्य विभगीन्वित-मात्वकान्यासेन सकलीक्षत्य मूलाधार हृद् भूप्रध्येषु दय द्वादय घोड्यप्रणवजितन तावद्दलानि पद्मानि सञ्चिन्य दयदलेषु व्यापक्षकला न्यसित्वा कर्णिकायां मं विद्ममण्डलाय दयधभैकलात्मने नमः दत्यादि मन्त्रं जातविदस द्वति ऋवं च जिपत्वा तत्वेव व्यापक्षकलानामग्नेश्व प्राणप्रतिष्ठां क्यात् । पुनः द्वादमदलेषु स्थापकाला न्यसित्वा कर्णिकायां श्रं स्थापक्षकायेत्यादि मन्त्रं तत्सिवतुरिति ऋवं च जिपत्वा तत्वेव स्पर्धकलानां स्थाप्य च प्राणप्रतिष्ठां विधाय। घोड्यदलेषु स्वरक्षका न्यसित्वा कर्णिकायां उं सोममण्डलायेति मन्त्रं च्यम्वकिमिति ऋवं च जिपत्वा तत्वेव स्वरक्षलानां सोमसण्डलायेति मन्त्रं च्यम्वकिमिति ऋवं च जिपत्वा तत्वेव स्वरक्षलानां सोमस्य च प्राणप्रतिष्ठां कुर्यात्।

पुनः पञ्चाग्रक्तला न्यसेत्। कं सृष्ट्ये नमः द्रत्यादि दग्रकं पाद्योन्यं स्व पृथिवीगम्यतमात्रेत्यादि मन्त्रेण पाद्योर्व्यापकत्वेन न्यसेत्। ग्रं ब्रह्मणी नमः लं पृथिव्ये नमः द्रत्यादिमन्त्रेः पष्ठपटलोक्तेर्वा यथास्थानं न्यसेत्। एवमेवोकारादिकलान्यासेष्विप दिधा पञ्चकन्यासो दृष्ट्यः। पुनः पाद्योः हंसः ग्रुचिषदिति ऋचं च जिपता तत्रेवाऽकारकलानां ब्रह्मण्य प्राणप्रतिष्ठां कुर्यात्। पुनः टं जराये नम द्रत्याद्या उकारकला हस्त्योः न्यस्य ग्रप्णप्रतिष्ठां कुर्यात्। पुनः पं तोन्त्याये नम द्रत्यादि सकारकलानां विष्णोश्च प्राणप्रतिष्ठां कुर्यात्। पुनः पं तोन्त्याये नम द्रत्यादि सकारकला मृलाण्डगुद्यनाभिद्दद्वनः पार्ष्यदयपृष्ठककुत्सु न्यसित्या तेजःपञ्चकं विन्यस्य हृदये त्राम्वकमिति ऋवं विन्यस्य तत्रेव मकारकलानां कृद्रस्य च प्राणप्रतिष्ठां कुर्यात्। पुनः षं पोताये नम द्रत्यादि बिन्दुक्तला गलास्यनेत्रादिषु न्यसित्या वायुपञ्चकं विन्यस्य भूमध्ये तत्सवित्रिति ऋचं न्यसित्या तत्रेव बिन्दुक्तलानामोध्वरस्य च प्राणप्रतिष्ठां कुर्यात्। पुनः श्चं निवृत्त्ये नमः द्रत्यादिनादक्तला विसर्गाद्यकारान्तस्थानेषु विन्यस्थाऽऽकाग्रपञ्चकं न्यसित्या ग्रियसि विण्युर्थोनिमिति ऋचं च विन्यस्य तत्र नादकलानां सदाग्रिवस्य च प्राणप्रतिष्ठां कुर्यात्।

पुनर्जीवकलाः सकला मात्रकान्यासवत् विन्यस्य हृद्ये जीवकलानां प्राणप्रतिष्ठां

शुद्दश्चाऽपि सिबन्दुकस्वय कलायुक्केशवाद्येयुतः श्रीकार्टादियुतश्च शिक्तकमलामारश्च चैकेकेशः। न्यासास्ते दश्धा पृथङ्निगदिताः स्युर्वद्वायागान्तिकाः सर्वे साधकसिद्धिसाधनविधी सङ्कल्पकल्पदुमाः॥ ५२ प्रपञ्चयागस्तु विशेषतो विपत्प्रपञ्चसंसारविशेषयापकः। परश्च नित्यं भजतामयत्ततः परस्य चार्यस्य निवेदकः सदा॥ ५३ द्रव्येयेथा यैः क्रियते प्रपञ्चयागिक्रया तानि तथैव सम्यक्। यास्वयवस्थासु च ताश्च क्रत्वा प्राप्नोति यत्तत् कथयामि सर्वम्॥ ५४

प्रोक्तक्रमेण विद्यान्तिक्रमिप इत्वा घृतेन मन्तितमः।
एकावृत्या जुइयात् प्रपञ्चयागाद्वयं घृतेन ततः॥ ५५
ग्रव्योड्म्बरम्रचन्यग्रोधसम्भवाः समिधः।
तिलसर्षपदौग्धघृतान्यष्टद्रव्याणि संप्रदिष्टानि॥ ५६
एतेर्जुहोति अ[न]युताधिकलचसंख्यं
मन्त्री ततोऽर्धमथवापि तदर्धकं यः।
स त्वेहिकों सकलसिद्धिमवाष्य वाञ्छायोग्यां पदं परतरं च परच याति॥ ५०

विधाय दृदये परमात्मकला दग्र प्रणवलचणा न्यस्य तत्नैव तामां प्राणप्रतिष्ठां कुर्यात्। पात्राङ्कुणत्रयचरमूलमन्त्राभ्यां सहेदं सकलीकरणं कर्तव्यम्। पुनिस्त्रवारं माहकां न्यस्य दृष्टमन्त्रन्यासादिकं कुर्यादिति सकलीकरणप्रकारः॥ ५१॥

ग्रुडादिन्यासानां प्राणाग्निहोत्रप्रपञ्चयागश्रेषत्वेन तत्प्रतत्वेन प्रज्ञवस्व-मभिधाय स्वातन्त्वेरणापि प्रजसम्बन्धमाह—ग्रुडश्चापीति ॥ ५२॥

समन्त्रकप्रपञ्चयागस्य विशेषतो भुतिमुतिहेतुत्वमाह—प्रपञ्चयागस्त्रित । विपत्रपञ्चयापनं विलापनं मीच दत्यर्थः । संसारविशेषयापनं निर्वाहः भृतिरित्यर्थः । अमन्त्रकप्रपञ्चयागस्याऽयतेन केवलमोचहेतुत्वमाह—परश्चेति । परः अन्यः प्रपञ्चयागः । अमन्त्रक दत्यर्थः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥

परः अन्यः गुनुवाः प्रोत्तक्रमिणिति । षष्ठपटलोत्तक्रमिणित्यर्थः । मन्त्रितम इति बीजेन च ऋचा मूलहोमं स्चयति ॥ ५५ ॥ ५६ ॥

लचसंख्यं मन्वीति। सिंडिकामस्य श्रीबीजयोगं मुत्तिकामस्य प्रणवपुटितत्वं

एकदिकचिकचतुष्कश्ताभिवृत्या तां तां समीच्य विक्वतिं प्रजुहोतु मन्ती। चुद्रज्वरादिविषमग्रहभूतयच्-

रचःपिशाचजनिते महति प्रकोपे ॥ ५८ दादशसहस्रमथवा तिह्रगुणं वा चतुर्गणं वाथी। जुड़्यात् जुद्रग्रह रिपु विषमज्वर भूतसकावे कोपे ॥ ५६

अयथाप्रतिपत्ति मन्त्रकाणां प्रजपात् स्यादि ह विस्मृतिनैराणाम्। श्मयेदिचरात् सहस्रवृत्या मितमान् वस्तुभिरेभिरेव जुह्नन् ॥ ६° एतै: सहस्रदितयाभिव्या जुहोति यस्तु क्रमशो यथावत्। जयेत् चगोनैव स विस्मृतिञ्च सापस्मृतिं शापभवां स दोषान् ॥ ६१

मधुरवयावसिक्तरेतैर्लेचं जुहोति यी मन्ती। तस्य सुराधिपविभवो महदद्वा तृग्णलवायते न चिरात्॥ ६२ लचं तद्रधंकं वा मधुरवयसंयुति हुनिदतै:। अञ्दवयाद्याऽर्वाक् विभवनमिख्लं वशीकुरते॥ ६३ वध्यादिकानि कर्माग्यभिकाङ्गन्नेभिरेव सद्रव्यै:।

जुच्चयाच कार्यगुरुतालाघवमभिवौच्य योग्यपरिमाणम् ॥ ६४ लचं तिलैवा जुड्यादघानां शान्से श्रियेऽयो निलनैर्यथावत्। दीम्धेन पुष्ट्ये यशसे घृतेन वश्याय जातीकुसुमैश्व लोगै:॥ ६५

च स्चयति॥ ५०॥

प्रजुहोतु मन्त्रीति। ट्रसिंहबीजयोगः स्चितः॥ ५८॥ होमविधिमाह — दादशसहस्रमिति॥ ५८॥

मतिमान् वसुभिरिति। दणांग्रेनाभिषेकः पञ्चब्रह्मभियौजितपञ्चगव्य-प्राश्न च प्रातःकाले मध्याक्ने हृदयसात्रजले स्थित्वा सूर्यमन्त्रजपः रात्री तिबहोमस सूचित:॥ ६०॥

क्रमग्रो यथावदित्यमृतध्यानं नृसिंहयोगञ्च स्चितः॥ ६१॥ मन्त्रीति श्रीयोगः ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ सद्रकीरिति। तत्तलर्भयोग्यो व्यञ्जनयोग उत्तः ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ शालीतगडुलचूर्णकैस्त्रिमधुरासित्तैः खसाध्याक्ततिं क्रत्वाऽष्टोर्ध्वशताख्यमस्य शितधीः प्राणान् प्रतिष्ठाप्य च। न्यासोत्तक्रमतो निशासु जुडुयात्तां सप्तराचं नरो नारी वा वशमेति मङ्चु विधिना तेनैव लोणेन वा॥ ६६

पञ्चागरोषधिविपाचितपञ्चगव्यजाते घृतेन शतदित इनेट् घटाग्नी।
तावत् प्रजप्य विधिनाऽभिसमर्च्य सिष्ठं
भस्माददीत सकलाभ्युदयावहं तत्॥ ६०
श्रनुदिनमनुलिम्पेत्तेन किञ्जित् समद्यातिलकमपि विदध्यादृत्तमाङ्गे चिपेच।
श्रनुततदुरितापसारभूतापमृत्युग्रहविषरहितः स्थात् प्रीयते च प्रजाभिः॥ ६८
एका दशार्थकणिकां वरकाञ्चनस्य
दद्यात्तदैव गुरवेऽय सहस्रहोमे।
श्रीध्वपञ्चकणिका दिकणा च सार्था
स्थादृ चिणेह कथिता मुनिभिस्तिधैवम्॥ ६८

निजेप्पितं दिव्यजनैः सुरद्धमात् समस्तमेव प्रतिलभ्यते यथा।
प्रपञ्चयागादिष साधकैस्तया करप्रचियाः सकलार्थसिद्वयः ॥ ७०

द्रति श्रीप्रपञ्चसारे सप्तमः पटलः।

सप्तरात्रिमत्यष्टस्यादि चतुर्देश्यन्तिमत्यर्थः ॥ ६६ ॥ ६० ॥ ६८ ॥ एका दशार्धकणिकामिति । एका प्रधाना दिचणा सा दशार्धकणिकां वरकाञ्चनस्य दद्यादिति दत्यन्वयः । पलस्य सप्तमभागः कणिका ॥ ६८ ॥ ७० ॥ दति श्रीपद्मपादाचार्यक्षते प्रपञ्चसारिववरणे

सप्तमः पटलः।

अष्टमः पटलः।

यय हितविधये विदुषां वच्चे प्राणाग्निहोचविहितविधिम् । बद्ध्वा पद्मासनस्जुकायो मन्त्रो विभित् पुरोवदनः ॥ १ गत्तेः सन्त्वनिबद्धमध्यमय तन्त्रायारजोविष्टितं प्रायचोऽनिलदिग्गताश्रिजठरं मध्ये च नाभेरधः । मध्ये प्राग्वक्रणेन्द्रयास्यलसितैः कुग्र्डेर्ज्वलहिक्क्सि-मूलाधारमनारतं समतलं योगी स्मरेत् सिद्धये ॥ २ मध्येन्द्रवक्षणश्राययमदिग्भवानि क्रमेण कुग्र्डानि । यावस्यजसम्याहवनीयान्वाहार्यगार्हपत्यानि ॥ ३ चिद्रूपात् सकलप्रभाप्रभवकानमूलप्रक्रत्यात्मनः कल्पार्कात् प्रतिलोमतोऽस्तमयौं ज्योतीकचाऽच्छां धिया । स्प्रष्टामचरमालिकां तु जुह्यात् कुग्र्डेषु तेषु क्रमात् कल्पान्तागिक्षास्पुरत्कुहरकेष्वास्नावितां वर्णशः॥ १

प्रपञ्चयागात् पूर्वमेव कर्तव्यमिप प्राणाग्निहोतं क्रमगोपनार्थम् अनन्तरमाह —अधित। विदुषामिति। श्रुडसिबन्हादिमात्वकाभेदसंयोगक्रमविदामित्यर्थः। मन्त्री विभेदिति। आधारशिक्तकमलासनाय नम दृति स्वासनपूजनं स्चितम्॥१॥

जठरं मध्य इति अशनकाले कुण्डानां स्थानमुक्तम्। नाभेरध इति योगकाले नाभिलिङ्गं तस्य दाङ्गुलाध दत्यर्थः। ज्वलदुविक्वभिरिति। हयरोमित्यादि-मन्त्रैः अग्निज्वलनमुक्तम्। अनारतिमिति अनेन प्राणिन क्रियादिशक्त्यास्मना आरतिमत्यर्थः। समो जीवस्य अस्य च परस्य स्थानत्वात् समतलिमत्युक्तम्। कुण्डनामकथनमशनकाले मन्त्रेषु तद्योगार्थम्॥ २॥ ३॥

पञ्चागद्दशैं: पञ्चकुर्ण्डेषु क्रमेण होमं दर्भगति— चिद्रूपादिति। अर्वत्वे हेतु: सक्त समिति। तत्र हेतु: मूलप्रक्षत्यात्मन दति। अस्तमयोमानन्दमयी-मित्यर्थः। ज्योतीरुचा स्प्रष्टामित्यन्वयः। कुर्ण्डलीस्पर्भाभिव्यक्तामित्यर्थः। धिया जुद्द्यादित्यन्वयः। लिति ढतीयहोमार्थमकारावर्भेषं स्चयति। कल्पान्ता-कि: मूलाधारस्थोऽन्तिः॥ ॥ ॥

चाद्यास्ते सप्तवर्गा मरकतपशुमेदाह्वनीलाभवर्णा भूयः खुर्विद्रुमाभाः कुलिशसमक्त्वः पुष्यवेद्वर्यभासः । सर्वे ते पञ्चशोऽभिस्ववदस्तमया व्यापकस्पर्शसंज्ञा मृक्तामाणिक्यरूपाः सुमितिभिकदिताञ्चाऽष्टशः खः खराख्याः ॥ ५ एतानि कितोरस्ताकरारेर्मन्दस्य जीवस्य च सोमजस्य । शुक्रारसोमांशुमतां क्रमेण नवेव रतानि विदुर्नवानाम् ॥ ६

द्रेश्वं हुतविधिमन्वहं दिनादी ये सम्यग्वद्धति मन्त्रिणः शतार्धम् । ते रत्नेरिप कनकांश्चकः सधान्यः सम्पद्गाः सकलजगितप्रया भवन्ति ॥ ७ श्वन्त्यश्वर्गान्त्यासेवामश्रवणान्यथावसयजाते ।

यसिताववर्गचतुर्थांसूच्माः सत्याद्वये च सत्रोताः ॥ ८ इलयुतवर्गत्वतीयीपराः सत्रान्तीय पश्चिमे वक्की । स्गुरेफफादिपञ्चकसद्योऽतिथिलोचनानि सस्येऽग्नी ॥ ८ मज्जात्वग्वर्गादिकभौतिकभावाद्वयप्रतिष्ठाय ।

गाईपत्ये जुडुयादित्युक्तं होमकर्मं वर्णानाम् ॥ १० व्योक्ता मध्योत्यितेऽग्नाविष्वसमिवरतं शब्दमैन्द्रेऽनिलेन स्पर्शं खेनैव रूपं पुनरपरभवे सोमजेऽद्गी रसञ्च। यास्ये गन्धं पृथिव्योभयकिचकिचिरेष्वचरीचैईनेट् यो मन्त्री स्थात् सर्वविद्यप्रतिमथनसमुद्गासितप्रत्यगातमा ॥ ११

नवग्रहिं पञ्चमं समन्त्रोद्वारं दर्शयति चाद्या दति । व्यापनेत्यादिपदैः मण्डलत्वयहोमः षष्ठः सूचितः । सुमतिभिरिति । परमानन्दतस्वविद्धि-रित्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥

सम्यग्विदधतीति। श्रसाभिः पूर्वीतः क्रमः सूचितः। मन्त्रिण इति मूलमन्त्रादियोगः। ते रत्नेरित्येतद् गुणफलम्॥७॥

द्यभिर्देशभिर्वेणैं: सह भूतमन्त्रै: होमं दितीयं दर्भयति - श्रन्यशवगिन्या दत्र ॥ ८ ॥ १० ॥

व्योम्बेत्यादिना भूतमन्त्रोद्वारः कृतः। अखिलमविरतिमिति पदाभ्यां

सतारणत्याद्यजपान्तमेवं इत्वा महातमाऽय णतार्धसंख्यम्। विन्यस तावच तथैव सृतमाचाक्ततिनित्यतनु अभूयात्॥ १२

वल्पादित्यमुखः खस्रूलविलसत्वल्पानलानः स्पुर-चन्द्रार्कयहकालभूतभुवनब्रह्मेशविष्णादिकः। ययकोऽचरसंज्ञकोऽसतमयस्त जोदयोद्यतप्रभी-

नित्यानन्दमयस्त्वनादिनिधनो यः स्यात् स इंसात्मकः॥ १३ अनुदिनममुना भजतां विधिना हार क्रियासु मन्तविदाम्। प्राणाद्याः स्युर्मेषतो गाईपत्यादिकानि कुग्डानि॥ १४ सप्तम्यनां च कुग्डाख्यामाख्यां च मकतामपि। हिरग्यागगनारक्ताक्तपाभिवीर्गमीरयेत्॥ १५

शब्दविशेषाः तदनुगतं सामान्धं चोक्तम्। अविरतं निरन्तरमनुगतिमत्यर्थः। उभयक्चिक्चिरिष्वति। चिदानन्दात्मककत्यकाग्न्यकेप्रकाशविशिष्टेष्वत्यर्थः। उभयक्चिक्चिरेषु अचरीवैरिति पदाभ्यां सप्तमाष्ट्रमहोमी स्चितौ। श्रविश्रष्टाः होममन्त्राः स्चिताः ॥ ११॥

प्राणाग्निहोते प्रणवशक्त्याद्यनन्तरं परमात्ममन्त्रम् अभिधाय स्वाचाकारी प्रयोक्तव्यी द्रत्याच - सतारित। मन्त्रार्थस्मरणसमर्थे दत्यर्थै:। विन्यस्य तावचेति। महासेति अन्तुद्रचित्ततया क्तला इत्यर्थः । स्त्रमात्राक्तितिति सकलिन्कलध्यानमुक्तम् । नित्यतनुरिति निष्कलध्यानम्। स्थूलध्यानं तु पूर्वमेवोक्तम्। स्वयं च वर्मेति ध्यातस्यैव फलत्वाफलत्वमि अनेनैवोक्तम्॥ १२॥

अय स्थूलादिध्यानं समुचित्य वदन् सफलं प्राणाग्निहोत्रमुपसंहरति कल्पादित्यमुख इति । विष्णवादिक इत्यन्तेन स्थूलं रूपमुक्तम् । तेजोद्दयोद्यग्रभ द्रत्यन्तेन सुच्मम्। अविशिष्टेन परिमिति विभागः॥ १३॥

उत्तः प्राणाग्निहोत्रकतृ णाम् अभनकाले प्राणाग्निहोत्राधिकार दत्याह - श्रव

दिनमिति। मन्त्रविदामित्यनेन प्राणागिनहोत्रग्रेषभूताः केचन मन्ताः स्चिताः। अयमत होमक्रमः। खेष्टदेवस्य सकलीकरणं विधाय। तं ध्यात्वा श्रीं श्रद्धायां प्राणे निविष्टोऽस्तं जुहोसि इत्यार्भ्य। यदायां ब्रह्मणि सात्मानिविष्टोऽस्तं जुहोमि इत्यन्तिर्मन्त्रै: दिचिगोत्तरपश्चिमपूर्वमध्यज्ञग्हेषु अम्नीन् उज्ज्वात्य सप्रगवि निपिपद्मे इविरादाय। अनं प्राणमनमपानमाहुः। अनं मृत्यं तमु जीवातुमाहुः।

ससुप्रभाभिः सहितं श्रुचयः पावका द्रति । श्राग्नं विद्वत्य चेत्रेवमात्मानम्पचर्यं च ॥ १६ जर्ध्वाधिस्त्रियगूर्ध्वाधिस्त्रियक्सममयो वदेत् । गच्छत्त्वा ठयुग्मं च पञ्चाग्नीन् संस्मरेत्ततः ॥ १७ हुताहृतिसमुद्दीप्तशिखासंयुक्तरोचिषः । गाईपत्यादिकं भूय उपचर्यान्तमेव च ॥ १८

श्वनं ब्रह्मणो जवसं वदन्ति । श्रवमाद्यः प्रजननं प्रजानाम् । इति उपस्थाय सद्गप्रणवगायत्या तिवारमभिमन्त्य । विद्युदिस विद्यमे पामानम् । इति हस्तप्रचालनं विधाय । परिषिच्य । उपस्थश्य । श्रों तद्वह्म । श्रों तद्वायुः । श्रों तदात्मा । श्रों तत्वत्यम् । श्रों तत्प्रके नमः ।

श्री श्रन्तश्वरति भूतेषु गुहायां विश्वमूर्तिषु । त्वं यन्नस्वं वषट्कारस्त्वं विश्युः पुरुषः परः ॥ त्वमापः श्रापोच्योतीरसोऽस्टतं ब्रह्म भूभ्वःस्वरोम् ॥

असृतोपस्तरणमसि द्रत्याचस्य। चितिः सुक्। चित्तमाज्यम्। वाग् वेदिः। त्राधीतं वर्हिः । केतो अग्निः । विज्ञातमग्निः । वाक्पतिर्हीता । मन उपवक्ता । प्राणो इवि:। सामाध्वर्युः। वाचस्पते विधे नामन् विधेम ते नामविधे त्वमस्माकं नाम। वाचस्पति: सोमं पिबलासा नृम्णं ध्यात् साहित जिपला। श्रीं गाईपत्ये प्राणे हिरख्यवर्णाः ग्रुचयः पावकाः अग्निं विद्वत्य आत्मानमुपचर्योध्यं गच्छतु खाहा। अदायां प्राणि निविष्टोऽसतं जुहोमि। शिवोमाविशापदाहाय प्राणात्मने नारायणाय मद्यं मद्यं खाहिति दिचणाग्नी हुता। श्रोमन्वाहार्ये श्रपाने गगनवणीः शुचयः पावकाः अग्निं विह्रत्यातानमुपचर्याऽधो गच्छतु खाहा। अदायामपाने निविष्टोऽस्तं जुहोमि। शिवोमाविशापदाहायाऽपानासने नारायणाय मद्यं मद्यं स्वाहिति उत्तरे हुता। श्रोमाहवनीये व्याने रक्तवर्णाः ग्रुचयः पावकाः श्रामनः विद्वत्यात्मानमुपचर्य तिर्यम् गच्छत् खाद्या। यदायां व्याने निविष्टोऽसतं जुहोमि। शिवोमाविशाप्रदाहाय व्यानात्मने नारायणाय मद्यं मद्यं स्ताहा इति पिंचिमे दुला। श्रों सभ्ये उदाने कृषावर्णीः श्रचयः पावकाः श्रग्नं विद्वत्यात्मान-मुपचर्यीध्वीधस्तिर्थम् गच्छतु खाहा। अदायामुदाने निविष्टोऽसतं जुहोमि। श्रिवोमाविशाप्रदाहाय उदानात्मने नारायणाय मह्यं मह्यं खाहा दति पूर्वे हुला। श्री श्रावसधीय समाने सुप्रभावणीः श्रुचयः पावकाः श्रुक्तं विद्वत्यात्मानसुपचर्य

मन्तं सर्वमनुक्रम्य जिह्वाः संस्मृत्य सर्वशः। बहुद्भपां तु सङ्कल्पा पञ्चानलिशिखायुताम् ॥ १८ अहं वैभ्वानरो भूत्वा जुहोम्यद्वं चतुर्विधम्। पचाम्येवं विधानेनेत्यापूर्णं संयतिन्द्रिय:॥ २० तूषाीं हत्वा पिधायाऽद्भिष्ठपस्प्रभ्य विधानतः। चारभ्य मूलाधारं खमामसकमनुसारेत्॥ २१

चेवज्ञसंज्ञनमम् प्रकृतिस्यमाद्यं व्याप्ति दसप्तमुवनान्तमनन्यमेकम्। पञ्चाननाग्निरसनापरिदत्त्रशुद्ध-साज्ञाय्यतिमतिक्षतमात्मक्षपम् ॥ २२

संचिन्य चरितास्ताचरशतार्धासीऽवसिक्तं इवि-स्तैर्जभाऽकुटिलान्तराधिरधिकं संदीप्तपञ्चानलः।

समं गच्छत खाहा। यहायां समाने निविष्टोऽस्तं जुहोमि। प्रदाहाय समानात्मने नारायणाय महां महां स्वाहिति मध्ये हुत्वा। अग्नीनेकीकत्य। श्रीं गाईपत्यान्वाहार्योहवनीयसभ्यावसयीयेषु प्राणापानव्यानीदानसमानेषु हिरख-गगन रत्त ल्या सुप्रभा वर्णाः शच्यः पावका श्रक्तिं विद्वत्यात्मानसुपचर्यीध्वीधस्ति र्थगूर्ध्वाधिस्तिर्धक्समं गच्छतु खाहा। श्रहं वैखानरो भूता जुहोम्यनं चतुर्विधं पचामि। अहायां ब्रह्मणि म आला निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवोमाविशा-प्रदाहाय चेत्रज्ञात्मने नारायणाय महां महां खाहेति हुत्वा आपूर्णं तूर्णीं हुता। श्रद्धिः पिधाय। गग्डूषादिकं कला। श्राचस्य। वृष्टिरसि वृश्वमे पापानमसृतात्मत्वसुपागामिति हस्तप्रचालनं कत्वा। प्राणानां ग्रत्थिरसि रद्रोमाविशान्तकस्तेनाऽन्नेनाऽऽप्यायस्त ।

अङ्गुष्ठमातः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समास्त्रितः।

र्द्रशः सर्वस्य जगतः प्रभुः प्रीणाति विष्वभुक्॥

इति दिचणपादाङ्गुष्ठे जलधारामामिच । उद्दर्गं चित्रमित्यादिनोपतिष्ठेदिति । अय प्रण्वेन अमृतमास्नावयेदित्याह —ग्रारभ्येत्यादिना ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ ॥ १७ ॥ १८ ॥ २० ॥ २१ ॥

माद्धक्यापि असृतं स्नावणीयमित्याह—सिञ्चन्येति। ततः अडायां प्राणी

सायं प्रातरनेन होमविधिना भोज्यानि निर्खं भजन्
प्राणी न प्रमदोदरं प्रविश्वति प्राणाग्निहोती पुनः ॥ २३
द्रित तव षड़क्ष्वेदशास्त्रायुपहितसर्वविकारसङ्घमातुः ।
तनुरियमुदिता विरिच्च विश्वस्थितिलयस्ष्टिकरोह वर्णमाला ॥ २४

द्रित जगदनुषक्तां तामिमां वर्णमालां न्यसत जपत भक्त्या जुद्धताऽभ्यचियीत। निरूपमक्रवितायुःकीर्तिकान्तीन्दिराप्तेर सकलदुरितदुःखोच्छित्तये मृक्तये च॥ २५ द्रतीरिता सकलजगत्प्रभाविनी क्रमोत्क्रमक्रमगुणितार्णमालिका। यभीष्टसाधनविधये च मन्त्रिणां भविन्मनुप्रतिपुरिताच्चमालिका॥ २६ मध्ये वद्यच्चरयोः सदवदवाग्वार्णका निचन्द्रयुगे।

मध्ये वद्यचरयोः सद्वद्वाग्वार्णका निचन्द्रयुगे । प्रोत्ता दशाचरीयं कर्यविराजी च वाग्रिषप्रमुखाः ॥ २७ कश्रोचनयननासावदनान्धुगुदेषु विन्यसेदर्णान् ।

स्वरपुटितरेय इल्भिः कुर्यादङ्गानि षट् क्रमान्मन्ती ॥ २८ निविच्चाऽस्रतं इतं प्राणमनेनाऽऽव्यायख इत्यारभ्य यहायां ब्रह्मणि म यामा निविच्चाऽस्रतं इतं ब्रह्माणमनेनाव्यायस्व इत्यन्तराव्याव्य यङ्गर्षादि न्यसित्वा उपर्वहरेत्॥ २२॥२३॥

गाङ्गी ब्रह्माणं प्रत्याह-इति तविति ॥ २४ ॥

सर्वान् प्रत्याह—इति जगदनुषक्तामिति। अज्ञमालाया मध्यस्यः ज्ञकारो मेरुत्वेन द्वेयः। अतस्तेन मन्त्रयोगो न कार्यः॥२५॥२६॥

सरस्वतीदैवत्यां लिपिमिभधाय सरस्वतीदैवत्यं मन्त्रान्तरमाइ मध्ये वदाचरयोरिति॥ २७॥

श्रङ्गानि षट् क्रमान्मन्त्रोति । वद हृदयाय नमः । वद शिरमे स्वाहा । वाक् शिखायै वषट् । वादिनि कवचाय हुम् । स्वाहा नेवत्रयाय वीषट् । समस्तेनास्त्रम् द्रस्यङ्गेषु मन्त्रयोगः स्चितः । ऐ बीजम् । स्वाहा शक्तः । श्रव अमलकमलसंस्था लेखनीपुस्तकोद्यत्-करयुगलसरोजा कुन्दमन्दारगौरी। धृतश्रश्वरखग्डोल्लासिकोटीरचूड़ा भवतु भवभयानां भिञ्जनी भारती वः॥ २६

श्रवरलवजपान्ते जुडुयात्ममलै: सितै: पयोऽभ्यतै: । विमधुरयुतै: सुशुद्धैरयुतं नियतात्मकस्तिलैरथवा ॥ ३० माहकोत्तिविधनाऽचराम्बुजे शिक्तिभिश्च विनियुज्य पूर्ववत् । पौठमव वचसां महेश्वरीं पूज्येत् प्रथममङ्गमन्तकै: ॥ ३१ योगा सत्या विमला ज्ञाना बुद्धिः स्मृतिस्तथा मेधा । प्रज्ञेत्यष्टाभिमीहिभिरपि लोकिशै: प्रपूज्येत् क्रमशः ॥ ३२ दति सिद्धमनुर्मनोजदूरो न चिरादेव कविभेवन्मनस्वी । जपहोमरतः सदावगक्कन् विनतां वागिधपितगौरविण ॥ ३३

न्यासान्वितं निश्चितधीः प्रजपेत् सङ्ख-मङ्को मुखेऽनुद्विसं प्रपिवेत्तयापः । तन्मित्तताः पुनरयन्तितमेव वाचां सिडिभेवेद्भिमता परिवत्सरेण ॥ ३४

हृद्यद्वयसे स्थितोऽय तोय रिविबम्बे प्रतिपद्य वागधीणाम् । जपतिस्वसहस्रसंख्यमवीक् कवितामगृडलतो भवित् प्रभुता ॥ ३५ पलाण्यिबल्वप्रसवैस्तयोश्च समिद्दरैः स्वादुयुतैश्च होमः । कवित्वसौभाग्यकरः समृद्धिलन्त्मीप्रदो रञ्जनकृचिराय ॥ ३६ चतुरङ्गुलजैः समित्प्रसूनैजुँ हुयाद् यो मधुरवयावसित्तैः । मनुजः समवाप्य धीविलासानचिरात्काव्यक्ततां भवित् पुरोगः ॥ ३० सुविमलनखदन्तपाणिपादो सुदितमनाः परदूषणेषु मीनी । हिरहरकमलोद्भवाङ्घिभक्तो भवित चिराय सरस्वतीनिवासः ॥ ३८ ववसां महिश्वरोमिति माढकायामिव पीठमूर्तिमन्वावित्युक्तम् ॥ २८॥२०॥ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥

न्यासान्वितं निशितधीरिति बालया सह न्यसेत् जपेदप्पानमपि तथैव

श्राद्यन्तप्रणवगशित्तमध्यसंस्था वाग्भूयो भवति सरस्वती च ङेन्ता । नत्यन्तो मनुरयमीशसंस्थवर्णः संप्रोत्तो भुवि भजमानपारिजातः ॥ ३८

सीषुमाग्रे भूयुगमध्ये नवके तथैव रन्ध्राणाम्। विन्यस्य मन्ववर्णान् कुर्यादङ्गानि षट् क्रमाद्वाचा ॥ ४०

हंसारूढ़ा हरहसितहारेन्दुकुन्दावदाता वाणी मन्दस्मितयुतमुखी मीलिबहेन्दुरेखा। विद्यावीणास्तमयघटाचसगादीप्तहस्ता शुभाजस्या भवदिभमतप्राप्तये भारती स्थात्॥ ४१

दिनकरलचं प्रजपेन्सन्त्रसिमं संयतेन्द्रियो मन्ती।
दादशसद्दस्कमधो सितसरसिजनागचम्पकैर्जुद्धयात्॥ ४२
पूजायां पार्ख्युगे ससंस्क्रता प्राक्तता च वाग्देव्याः।
किवलवाद्मयक्षपे संपूज्याऽङ्गेश्च शक्तिभिस्तदनु॥ ४३
प्रज्ञा मेधा श्रुतिरिप शक्तिः स्मृत्याद्वया च वागीशी।
सुमितिः स्वस्तिरिहाभिर्माद्यभिराशिश्वरैः क्रमात् प्रयजीत्॥ ४४

द्रित निगदितो वागीप्रवर्गः सहोमजपार्चना-विधिरनुदिनं मन्त्री त्वेनां भजन् परिमुच्चते । सक्तलदुरितैर्भधालच्मीयशोभिरवाप्यते परमपरमां भित्तां प्राप्योभयत च मीदते ॥ ४५

कुर्यात्। ध्यानं च तदत् कुर्यादित्यर्थः ॥ ३४॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३०॥ ३८ ॥ श्रद्धानि षट् क्रमाद् वाचेति । ऐं ह्रां हृदयाय नमः दत्यादि क्रमेणित्यर्थः । ऐं बीजम् । हीं प्रक्तिः । ऋषादिकं पूर्ववत् ॥ ३८ ॥ ४०॥

हंसारूढ़ा वाणीति वाग्भवे हंसयोग उत्तः। विद्यावीणिति। विद्या-पुस्तकम्। ['भितहरहासेन्दु' इत्यपि पाठः।] संयतेन्द्रियो मन्त्रीति वालायोग उत्तः॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

मन्त्री लेनां जपन्निति। दुरितमोचे नृसिंहस्य लक्त्रगास्तद्बीजस्य यशसेऽज-

दृति मात्वकाविभेदान् प्रजपन्मन्तदयञ्च मन्तितमः। प्रजिपदेनां स्तुतिमपि दिनशो वाग्देव्यनुग्रहाय बुधः ॥ ४६ अमलकमलाधिवासिनि मनसो वैमल्यदायिनि मनोत्ते। मुन्दरगाचि सुशीले तव चरणास्नोक हं नमामि सदा ॥ ४० अचलात्मजा च दुर्गा कमला चिपुरेति भेदिता जगति। या सा त्वमेव वाचामी ऋदि सर्वात्मना प्रसीद मम ॥ ४८ लचरणासोक्हयोः प्रणामहीनः पुनर्दिजातिरपि । भृयादनेडसृकास्वद्वत्तो भवति देवि सर्वेत्तः ॥ ४८ स्रुलाधारमुखोद्गतविसतन्तुनिभप्रभाप्रभावतया । विस्ति जिप्राता हितमुख कर चरणादिके प्रसीद मम ॥ ५० वर्णतनोऽस्तवर्णे नियतमतिभिवेणितेऽपि योगीन्द्रैः। निणीतिकरणदूरे वर्णयितं देहि देवि सामध्यम् ॥ ५१ ससुरासुरमौलिलसन्सणिप्रभादीपिताङ् व्रियुगनिलने । सकलागमसकूपे सर्वे प्रविधि विधि हि मयि॥ ५२ पुस्तकजपवटहस्ते वरदाभयचिक्कचाकवाहुलते। कर्परामलदेहे वागी प्रविर विशोधयाऽऽशु मम चेतः ॥ ५३ चौमाम्बरपरिधाने मुक्तामणिविभूषणे मुदावासे। स्मितचन्द्रिकाविकसितमुखेन्दुविस्वेऽस्विके प्रसौद मम ॥ ५४ विद्याद्वपेऽविद्याविनाशिनि विद्योतितेऽन्तरात्मविदाम्। गद्यैः सपद्यजातैराद्यैर्मुनिभिः स्तुते प्रसीद सम ॥ ५५ विमुखि चयौखक्षे विपुरे चिद्शाभिवन्दिताङ् च्रियुगे। चीचणविलसितवक्रो विसृतिंस्रुलात्मिक प्रसीद मम ॥ ५६ वेदात्मिक निम्ताज्योतिर्वाकर्णकल्पशिचाभिः। सच्छन्दोभिः सन्ततक्षृप्तषड्ङ्गेन्द्रिये प्रसौद् मम ॥ ५०

पाया योगः स्वितः ॥ ४५॥

मन्बद्यं चेति। मन्बान्तरेष्विष सारखतेषु स्तोवविनियोगार्थः। मन्वितम दति प्रतिस्रोकं वाग्भवयोगः स्चितः। वाक्स्त्रादिजयो वा। बुध इति त्वचरणसरित जन्मस्थितिमहितिधियां न लिप्यते दोषः।
भगवित भिक्तमतस्विय परमां परमेश्विरि प्रसीद मम ॥ ५८
बोधात्मिक बुधानां हृदयाम्बुजचाकरङ्गनटनपरे।
भगवित भवभङ्गकरौं भिक्तां भद्रार्थदे प्रसीद मम ॥ ५८
वागीशोस्तविमिति यो जपार्चनाहवनष्टतिषु प्रजपित्।
स तु विमलचित्तवित्तिदेंहापदि नित्थशुद्धमेति पदम्॥ ६०
दृति श्रीप्रपञ्चसारे श्रष्टमः पटलः।

ध्यानम् ॥ ४६ - ६०॥

दति श्रीपद्मपादाचार्यकते प्रपञ्चसारविवरणे श्रष्टमः पटलः ।

नवमः पटलः।

0,00

अय प्रवच्यामि सुदुर्लभाप्तिं विद्यां विशिष्टां विपुराभिधानाम् । या सा चिभेदाऽपि जगत्यवाप्तविंशतप्रकारा विदशाभिवन्द्या ॥ १ चिमूर्तिसर्गाच पुराभवत्वाचयीमयत्वाच पुरैव देव्याः । लये विलोक्या अपि पूर्णत्वात् प्रायोऽस्विकायास्तिपुरेति नाम ॥ २

> व्योमेन्दुवज्ञाधरविन्दुभिरेकमन्य-द्रताच्छकेन्द्रशिखिभिः सरमार्धचन्द्रैः।

एवं ज्ञानशिक्तप्रधानान् मन्त्रान् अभिधाय क्रियाशिक्तप्रधानान् तेषुरान्
मन्त्रान् प्रस्तौति—अधित । बीजनयरूपेण त्रिभेदलम् । त्रिंशस्त्रकारतं तु
तदुगतबीजिबन्दादिभिः । अधवा सुलभा दुर्लभा चाप्तिव्यीप्तिरुचारणं यस्याः
सा तथोक्ता । तत्र केवला बिन्दन्ता मकारान्ता विसर्गान्ता च सुवचा ।
बिन्दुविसर्गान्ता दुर्वचा । क्रूटस्थप्रथगतौ वा सुदुर्वाची मन्त्राविति
क्रूटाक्रूटपचयोरिष पञ्चपञ्चप्रकारी सिद्धी । पुनञ्च

श्रादिमादिमनादिञ्च मध्यं मध्यममध्यमम् । श्रन्यमन्यमनन्यञ्च त्रिपुरा शोघ्रसिद्धिदा ॥

द्दित न्यायेन क्टपचे अक्टपचेऽिप विभाग्यारत्वं सिडम्। सर्वेषां विवीजात्मकत्वेन विप्रकारत्वं च सिडम्। विणिष्टामिति विद्याभेदमाह। अविणिष्टा ग्रहा बाला। विणिष्टा ह्वारादिव्यञ्जनविणिष्टा। सभेदानामेव एतेषां मन्त्राणां कुटाकूटत्वं सुदुर्वचत्वम्। 'आदिमादिमनाद्दं च' द्रत्यादि समानमिति सर्वेषां विंग्रत्प्रकारत्वं विप्रकारत्वं च सिडम्। पारायणभेदेन चाऽनन्तप्रकारत्वम्। पुनरिप मन्त्रान्तरयोगनिमित्तं भेदमाह—विप्रशामिधाना-मिति। विप्रशाः सन्त्रादिगरोराः विष्ण्वादयः तेषामिभधानरूपां तत्त्वमन्त्रसंयोगनित्यर्थः। प्रकारान्तरेण वयिष्ठंग्रत्प्रकारत्वं विप्रकारत्वं च सिडम्। पारायणभेदेन चानन्तप्रकारत्वमाह अस्या विद्यायाः—या विभेदापीति। कादिहान्ताचराद्यत्वेन व्यक्तिंग्रत्प्रकारत्वः॥ १॥

तिमूर्तिमन्तेषु विद्यासंयोग उपपत्तिमाइ— निमूर्तीति । पुरैव त्रयोमयतं सिचदानन्दरूपतं गुणसाम्यात्मकातं वा ॥ २ ॥

सरमार्धचन्द्रैरिति। सकाररूपिणी प्रक्तियैस्मिन् इकारे प्रिवे रसते स इ-

यन्यद्युशीतकरपावकमन्वमन्तीबींजैरमीभिकदिता विपुरिति विद्या ॥ ३
वागै खर्यातिश्यदत्या वाग्भवं बीजमुक्तं
वैलोक्यचोभणसवश्यताक्षष्टिदं कामराजम् ।
शाक्तं च्लेलापहरकविताकारकं मन्त्रमेतत्
प्रोक्तं धर्मद्रविणमुखमोचप्रदं साधकानाम् ॥ १
नाभरयाचरणमाहृदयाच नाभिं
सूर्भस्तया हृदयमित्यमुना क्रमेण ।
बीजैस्त्रिभिन्धंसतु हस्ततले च सन्त्रे
दचाच्चये वितयमप्युभयोस्तृतीयम् ॥ ५
सूर्धनि गुद्यहृदोरिप नेत्रवितये च कर्णयोरास्ये ।
यंसदये च पृष्ठे कीर्परयोनीभिमण्डले न्यस्येत् ॥ ६

कार: सर:। मा त्री: ईकार:। त्रर्धचन्द्रो बिन्दुरिति निष्की तिव्योदारप्रकार:॥३॥ व्यस्तविनियोगीक्तिवागै व्यय्ति। धर्मैति समस्तविनियोगीक्तिः। त्रादि-नायदेवीगायतीतिपुराभैरव्य: ऋषादयः। वाग्भवकामराजी बीजयक्ती। याक्तं वा गिक्तः॥ ४॥

नाभरथाचरणिमिति। पीठमूर्तिन्यासावाहनादि कराङ्गुलिन्यास व्यापकि लिपियोकग्छादिन्यासानन्तरिमत्यर्थः। तत पीठन्यासे याधारणिकमूल-प्रक्षत्यनन्त पृथिव्यम्यतार्णव रत्नहीप रत्नमण्डप कल्पकतरु खेतच्छताणि हृदि विन्यस्य। धर्मादिकं वरदान्तं दिचिणकणींसपार्धकिटिपादेषु। यधर्मादिकं वामकणीदिषु। इच्छा ज्ञाना क्रिया कामा कामिनी कामदायिनी रितिप्रियानन्दा-मनोन्मन्यो नव ग्रक्तयः। नवग्रिकान्यासानन्तरं नवयोनिचक्रासनाय नमः द्रित व्याप्य नवयोनिन्यासमाचरेत्। मूलबीजैः योत्रहयचिवुकेषु प्रथमः पर्यायः। ग्रह्णहयास्येषु हितीयः। द्रगह्यप्रमणिषु त्यतीयः। यंसहयहृत्सु चतुर्थः। कूर्परहयकुचिषु पञ्चमः। जानुह्यान्युषु षष्ठः। पादहयगुद्धेषु सप्तमः। पार्ष्वहयहृत्सु अष्टमः। स्तनहयकग्रहेषु नवम द्रित। पुनर्हादग्र-ग्रिकान्यासः। ऐ वामाये नमः। ज्येष्ठाये नमः। रीद्रैय नमः। यम्बिकाये नमः। हृत्तिकोणरेखातये मध्ये च। इच्छाये ज्ञानाये क्रियाये कुिक्वकाये। वाग्भवेन पुनरङ्गुलीष्ट्रथो विन्यसेच पुनसक्तमार्गतः।

यद्गण्यसम्ना विधाय तद्देवतां विश्वद्धीर्विचिन्तयेत्॥ १ कोणवाह्येषु मध्ये च। प्रद्वीत विषद्भी दूत्यं सर्वानन्दाये। कोणितत्ये मध्ये चेति। पुनयतुष्पीठन्यासः। ऐ क्षीं सी: योद्याणपीठाय नमः। ऐ जालस्वरणीठाय नमः। क्षीं पूर्णगिरिणीठाय नमः। सी: कामरूपणीठाय नमः। इति शिरोललाटहृदयगुद्धेषु पीठन्यासः। ऐ पराये। क्षीं यपराये। सी: परापराये। इसी: सदाशिवमहाप्रेतपद्मासनाय नमः। इति पीठ-समष्टिमन्त्रेण व्याप्य। पादुकासप्तकं न्यसेत्। ऐ यख्डि यद्भानन्ददेवि विणापुकास्यो नमः इतीत्यपि कविद्धिकः। यहिकार याद्मां पूज्यामि नमः। ऐ पराये योगुरुपादुकापङ्क्ये नमः। क्षीं यपराये योगुरुपादुकापङ्क्ये नमः। सी: परापराये योगुरुपादुकापङ्क्ये नमः। सी: यश्चित्रनायदेव योग्वतारनायदेव योग्वतारनाय नमः। सी: योग्वतारनायदेव योग्वतारनाय नमः। इति प्रात्तारमः। ए क्षीः हसी: विप्रामेरवीम्तियासः। इति म्र्वतिचासः।

तत यावाचनादिकम्। ततः करन्यासाङ्गुलिन्यासी। तत्राऽङ्गुलिन्यासे सध्यवीजस्यद्वकारेण विनपुंसकद्मस्वयुतैः ई्यानादिमूर्तिभिः सिहतैरङ्गुष्ठादिषु न्यसेत्। ह्रों ई्यानमनोभवाङ्गुष्ठाभ्यां नमः। ह्रें तत्पुरुषमकरध्वजतर्जनीभ्यां नमः। ह्रं अघोरकुमारकन्दपंसध्यमाभ्यां नमः। ह्रिं
वामदेवमन्यथानामिकाभ्यां नमः। ह्रं सद्योजातकामदेवकनिष्ठिकाभ्यां नमः।
पुनः षड्केन सवाग्भवसध्यदीर्घेणाऽङ्गुलिं न्यसित्वा। बाणपञ्चकं न्यसेत्।
द्रां गोषणवाणाङ्गुष्ठाभ्यां नमः। एवमेव द्रीं मोहन। क्रों सन्दीपन। ब्लूं
तापन। सः मादनवाणकनिष्ठिकाभ्यां नमः। इति बाणान् न्यसित्वा।
मृत्तेन देहे तिग्रो व्याप्य। मृत्वपुटितमादकां न्यसित्वा। श्रीकण्ठादिन्यासं
कुर्यात्॥ प्र॥ ६॥

वाग्भवेन पुनरिति। मृलबीजमध्यमबीजदीर्घानन्तरिमत्यर्थः। इसैं हमकलज्ञां इसैं हृदयाय नमः। हमकलज्ञीं हमकलज्ञीं इसैं ग्रिरिंग स्वाहा। इसी: हमकलज्ञें इसैं ग्रिखाये वषट्। इसैं हमकलज्ञें इसैं कवचाय हं। हमकलज्ञीं हमकलज्ञीं इसैं नेत्रत्याय वीषट्। इसी: इसकल्जः इसें अस्ताय पट्। पुनरुतिः पुनर्वचनम्। चम्ब्देन करयोः

श्रातामार्कायुतामां कलितशशिकलारश्चितप्तां विनेवां देवीं पूर्णेन्दुवक्कां विधतजपवटीपुरूकाभीत्यभीष्टाम् । पीनोत्तुङ्गस्तनातीं बलिलसितविलग्नामस्क्पङ्कराज-मुग्डसङ्मग्डिताङ्गीमम्णतरदुक्लानुलेपां नमामि ॥ ८

बाणादिन्यासाः स्चिताः।

विग्रदधीरिति । वैग्रद्यहेतुभूताच्चरतत्विषच्चनवाद्यस्यस्तेष्वर्यादि रत्यादि-मूर्ळिङ्गवाणसुभगामातादिभूषणन्यासाः सूचिताः। तत मूर्घाधारहृतसु मूलवर्णन्यासः। इस्तैं त्रात्मतत्त्वेष्वर्ये तिपुराभैरव्ये नमः। इसकलङ्गी विद्यातस्वेष्वर्ये तिषुराभैरव्ये नमः। इसीः शिवतस्वेष्वर्ये तिषुराभैरव्ये नमः। समस्तान्ते सर्वतत्त्वेष्वर्ये तिपुराभैरव्ये नमः। नाभ्याद्यास्यान्तं गुह्यादिभूमध्यान्तं मूलाधारादिमस्तकान्तं पादादिमस्तकान्तं च तत्त्वन्यासः। पाद जानु गुद्य नाभि चल्काखास्य भूमस्तकेषु त्रग्रावृत्तिन्यासः। मूर्धगुच्चच्रत्सु दिचिणवामोर्ध्वनेत्रेषु कर्णदयास्येषु अंसदयपृष्ठेषु कोर्परदयनाभिषु पञ्चा-वृत्तिन्यासः। नवावृत्तिन्यासो नवयोनिन्यासवत्। इस्तौः श्रमृतेष्वर्यं नमः। मध्यमान्ते योगिष्वर्यं नमः। इसौ विष्वयोन्ये नमः। भूमध्य हृदय मूलाधारेषु इत्यमृतिष्वर्यादिन्यासः। इसीं रत्ये नमः। मध्यमान्ते प्रीत्ये नमः। इसीः मनोभवायै नमः। इति मूलाधारादिषु रत्यादिन्यासः। मूर्तय ईशान-मनोभवाद्या मूर्धास्यहृदुगुह्यपादनामभिः जर्ध्वप्राग्दिचणोत्तरपश्चिमवक्काणां नामभित्र संयोज्य तिष्वेव न्यस्तव्याः। ह्स्तीं ईशानमनीभवाय सूर्भे नमः। ह्स्रों ईशानमनोभवायोध्वेवक्काय नमः। इत्यादि प्रयोगक्रमः। पुनरङ्गानि विन्यस्य मूर्तिन्यासवदु बाणन्यासं विधाय। ततः सुभगादिन्यासं ललाट-भूमध्याद्यष्टाधारेषु ऐ' लीं व्सूं स्त्रीं सः इति बीजैः सह विन्यस्य। मूलाधारा-ब्रष्टाधारेषु यां चामादिदीर्घयुता ब्रह्माखाबा यं चमादिन्नख्युतै: भैरवै: सह विन्यस्य। शिरिस मूलमन्त्रं न्यसिला। व्याप्य। श्रङ्गर्थादिकं विन्यस्य। त्रातामार्कायुताभामित्युत्तप्रकारेण विशदधी: **भूषणन्यासं** विधाय। ध्यायेदित्यर्थः।

शिरो ललाटम्नू कर्णदयाचिदय नासादय गण्डदयीष्ठदय दन्तदयास्येषु स्वरान् गल कण्ठ पार्छदय स्तनदय पादबाहुदय कोर्परदय पाणितलतत्पष्ठनाभिगुह्योरुदय-जानुदय जङ्गादय स्मिक्पादतलदय पादाङ्गुष्ठदयेषु कादिरान्तं काञ्ची ग्रैवेय- दीचां प्राप्य विशिष्टलचणयुजः सत्सम्प्रदायाद् गुरोर्लब्धा मन्त्रममुं जपेत् सुनियतस्तच्चार्धलचाविध ।
खादत्तैश्च नवैः पलाशकुसुमैः सम्यक् सिमिंद्वेऽनली
मन्त्री भानुसहस्रकं प्रतिहृनेदश्वारिसृनैरिष ॥ ६
प्राणायामैः पविवीक्तततनुर्य मन्त्री निजाधारराजद्योनिस्यां दिव्यक्षपां प्रमुदितमनसाऽभ्यर्चेयित्वोपचारैः ।

कटकद्वरुगुञ्चकुण्डलद्वयमौलिषु वललभचसषद्वान् न्यसेदिति भूषणन्यासः।

श्रुक्ष्यज्ञाजनुष्डसङ्मण्डिताङ्गीमिति। कुड्कुमपङ्गवच्छोभमानाभिः
सुण्डसग्भिः उत्तमाङ्गरूपाभिः स्वग्भिः श्रात्तव्यापिनीसमनीभिर्मण्डितश्रीराः
मिति परावरध्यानकथनमेतत्। श्रुथवा श्रुस्क् श्रुकारः स्वष्टा परः। तस्य पङ्कः
सान्द्रीभावः श्राभास द्रव्यर्थः। तेन राजन्ती सुण्डा कुण्डिलिनी। तस्याः सग्वदः
विच्छित्रतया वर्तमानाः शित्तभेदाः सुण्डस्जः। तेरलङ्क्षतश्ररीरामित्यर्थः।
यथाश्रुतो वार्थः। तस्मिन् पत्ते श्राताम्नेत्यनेनेव परादिरूपकथनं द्रष्टव्यम्।
निष्कीलपञ्चक्रेट पाशाङ्कुश्रपुस्तकाचस्रग्धरा वा देवी ध्येया। षट्कूटादिषु
पाशाङ्कुश्रश्रुलकपालधरा वा॥ ७॥८॥

सत्सम्प्रदायादिति । वैदिकादित्यर्थः । परप्रकाशानन्दनायश्रीपादुकां पूज्यामि। तथा परिवमशानन्द परमिश्वानन्द कामेश्वर्धस्वास्रीपादुकाम्। मोचानन्दकामानन्दास्तानन्दा दिव्योवः। ई्रगः तत्पुक्षः अघोरः वामः उत्तमोङ्गवानन्द परमानन्द सर्वज्ञानन्द शाक्<mark>तानन्द</mark>-सिद्यीघ:। खक्कृन्दानन्द सिडानन्द गोविन्दानन्द ग्रङ्करानन्दाः स्वगुरुत्रयं च मानवीघः। इत्ययं वैदिकसम्प्रदायक्रमः। सुनियत इति। ब्रह्मचर्यादिमानित्यर्थः। तस्वानि तदधं च तत्त्वाधं षट्तिंग्रदित्यर्थः। अनेन ग्रुडादिचतुष्क्ठान्तजपसंख्योत्ता। तत्त्वलचावधीति पञ्चकूटसा तत्त्वाधेलचावधीति षट्कूटादेरित्यवगन्तव्यम्। चतुष्कूटान्तस्य पालाग्रेहीम:। परमखारिजै:। अपिशब्देन सर्वेत्रापि ग्रतांशो होमः स्चितः। त्रयवा भानुसहस्रकमित्यनेनैव सर्वेत्र ग्रतांग्रहोमः स्चित:। भान्तीति भानवः षट्त्रिंगत्तत्त्वानि चतुर्विंगतितत्त्वानि दाद्गा-दित्याय तत्महस्त्रकमिति हि तस्यार्थः। मन्त्रीति काम्यहोसेषु तत्तलामनोचितबोजयोग:॥ ८॥

प्राणायामैः पवित्रीक्षततनुरिति। विभक्षप्राणायामस्चनम्। सृहेन

बद्धाऽसौ योनिमुद्रामपि निजगुद्दिक्कान्तरस्यां प्रदीप्तां भूयो द्रव्येस्तु शुद्धैरकणकिचिभिरित्यारभेद्वाच्चपूजाम् ॥ १०

वामादिशिक्तसहितं परिपृज्य पीठं
तत्र प्रकल्प्य विधिवन्नवयोनिचन्नम् ।
योनौ निधाय कलशं त्वय मध्यगायामावाद्य तां भगवतौं प्रयजित् क्रमेण ॥ ११
वक्नेः पुरिद्यवासवयोनिमध्यसम्बद्धविक्तवर्गेशसमाश्रितासि ।
देव्यर्चनाय मुनिभिविद्यां पुरैव
लोक्षेऽतिदुर्लभिमदं नवयोनिचन्नम् ॥ १२

रेचकं पूरकं च काला। कुस्किकाले साहकां प्रतिलोमेन जपन्। श्रकारलच्छे परे सवं संहरेदिति वर्णवेधः। प्रनस्तमात्रापञ्चोक्ततबोजानि पञ्चभूतस्थानेषु न्यसन्। सवं स्ट्रष्टा। पञ्चोक्ततापञ्चोक्ततबोजानि प्रिय्यादिस्थानेषु न्यसन्। तानि तन्मात्रासु संह्रत्य। गन्धमात्राबोजं पादादिजानुपर्धन्तं तत् न्यसित्वा। सृलमेकवारं जपन्। प्राणमायच्छन्। गन्धतन्मात्रं रसतन्मात्रायां संहृत्य। द्रतरा श्रिप मात्रा यथाक्रमं संहरेदिति कालावेधः। पूर्वोक्तषड़ाधारयोगरूप-प्राणायामैः सवं संहरेदिति योगिनोवेधः। एवं प्राणायामत्रयं काला। प्राणायाममन्त्रेरेव व्युत्क्रमेण स्टष्टः कार्येत्याह—श्रय मन्त्रोति। दिव्यरूपा-मिति। व्यापिन्यादिप्रभाभिर्व्याप्तामित्यर्थः। बाह्ये श्रभ्यन्तरे च योनिसुद्रा वन्धनीया। श्रपीति श्रोखाणजालन्धरखेचरोबन्धार्थः। दत्यारमेदिति। वच्छमाणप्रकारेणित्यर्थः॥ १०॥

वामादिशिक्तिसहितमित्यत वामादिशिक्तिसाहित्यं नवयानिचक्रस्थेत्यव-गन्तव्यम्। विधिवन्नवयोनिचक्रमिति। मध्ययोनौ मृतस्य अविशिष्टयोनिषु गायत्रयच्यत्वयस्य दलेषु मात्रभैरवबीजानां बिहर्मात्यकाविष्टनस्य चतुरस्रे मध्यबीजलेखनस्य च सूचनं क्षतम्। यन्त्रजीवादिकं तु सर्वेच समानम्। तिषुरादिवी च विद्यहे कामिश्वरी च धीमहि। तनः क्षित्रा प्रचोदयादिति गायती॥११॥

नवयोनिरचनाप्रकारमाइ—वक्केरिति। वाग्भवादित्वमुपलचणं कामराज-

वामा ज्येष्ठा रौद्रिका साम्विकेच्छा ज्ञानाभिख्या सिक्रया कुलिकाच्चा । प्रह्यी चान्या स्थादिषष्ठी सटूतिः सर्वानन्दा शक्तयः स्युः क्रमेण ॥ १३

प्राङ्मध्ययोन्योः पुनरन्तराले सम्प्रजयेत् प्राग्गुकपादपङ्क्तिम्। पराभिधानामपराह्वयाञ्च परापराख्यामपि वाग्भवादिम् ॥ १४

तेनैव चाङ्गानि विदिग्दिशासु मन्ती यथीक्तक्रमतः प्रपूच्य। तनाध्ययोनेरभितः शरां संपूजयेत् पञ्चममग्रभागे ॥ १५ सुभगां भगां भगान्ते सपिंगीं भगमालिनीमनङ्गाह्वाम् ।

तत्पूर्वे कुसुमसंज्ञां तदादिकी चाय मेखलामदने ॥ १६ ब्राह्मीमाई प्रवर्धी कौमारी वैषावी च वाराही।

दुन्द्राणी चामुण्डा सचिग्डिका चिति मातरः प्रोक्ताः॥ १०

संपूज्य योनिषु च मात्रगणं सचिंग्ड-कान्तं दलेष्वभियजेदसिताङ्गकादौ:। तैभैरवै: सह सुगस्यकपुष्पध्प-दीपादिकौर्भगवतीं प्रवरैनिवेदी:॥ १८

असिताङ्गाख्यो ककरपि चग्डक्रोधाह्नयौ तथोन्मतः। सक्तपालिभीषणाख्यी संहारश्चाष्ट भैरवाः कथिताः॥ १९

द्रित क्रमाप्त्रा विहिताभिषेकः संपूजियत्वा द्रविगौगृक्षं य।

जप्नाऽर्चियत्वीक्ततयाऽय इत्वा युञ्जीत योगांश्व गुरूपदिष्टान् ॥ २० अच्छाभः खच्छभूषो धर्णिमयगृहे वाग्भवं लचमेकं

यो जप्यात्तद्यां विच्तित्तृतविधिभैन्त्वजप्ताञ्जनादिः।

शातादित्वे परावरादिपङ्क्योः। मन्त्री यथोत्तक्रमत इत्यत्न मन्त्रीत्यक्षेषु मूलयोगी मध्यवीजदीर्घयोगस्रोतः ॥ १२ ॥ १३॥ १४ ॥ १६ ॥

इति क्रमाप्तेत्रति। गुरोर्जपपूजादिक्रमाप्तेत्रत्यर्थः। सहार्थे त्वतीया। उत्ततयिति । क्वेवलमुत्ततया न फलाकाङ्मयेत्यर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ १८ ॥ २० ॥ समस्तमाधनमभिधाय फलविश्रीषकामस्य समस्तव्यस्तमाधनं वदन् वाग्भव- काव्यैनीनार्षवत्तर्भवनमिखलमापूर्यत् स स्वकीयै-मीरार्ळा विच्चलाभिः पुनरयमनिशं सेव्यते सुन्दरीभिः॥ २१

रत्ताकल्पारणतरदुकूलार्त्तवालिपहृद्यो मीनी भूसद्मिन सुखनिविष्टो जपेखचमेकम्। बीजं मन्त्री रितपितमयं प्रोक्तहोमावसाने

योऽसी लोक स सुरमनुजैः सेव्यते पूज्यते च ॥ २२ ससुरासुरसिद्धयचिवद्याधरगन्धर्वभुजङ्गचारणानाम् । प्रमदा मदवेगतो विकीर्णाभरणाः सस्तदुकूलकेश्वजालाः ॥ २३ अतिदुःसहमन्मथव्यथाभिव्यथितान्तःपरितापवेपिताङ्यः । घनघमेजतोयविन्दुमुक्ताफलसक्तोककुचान्तवाहुसूलाः ॥ २४

रोमाञ्चकञ्चकितगावलताघनोद्य-दुत्तङ्गपीनकुचकुम्मनिपीडिताङ्यः। ज्यीत्मुक्यभारपृथुवेपथुखेदखिन्न-

पादारविन्दचलनस्विलताभिघाताः ॥ २५ मारसायकनिपातदारिता रागसागरनिमग्नसूत्त्यः।

श्वासमामततरङ्गिताधरा वाष्पपूरभरविद्वलेचणाः॥ २६ मस्तकारचितदोर्द्वयाञ्जलिप्रास्ता इरिग्रशावलोचनाः। वाञ्कितार्थकरगोद्यताय तदृदृष्टिपातमपि संनमन्ति ताः॥ २७

धरापवरके तथा जपतु लचमन्खं मनं
सुशुक्ककुसुमांशुकाभरणलेपनाट्यो वशी।
अमुष्य वदनादनारततयोचरिद्वारती
विचित्वपदपद्वतिर्भवति चास्य लोको वशे॥ २८

साधनक्रममाइ—ग्रच्छाम दति। वाग्भवं लचमेकमिति। तदादिकं मन्त्रमित्यर्थः। होमः पालाग्रैरैव॥२१॥

बीजं मन्त्री रितपतीति। मन्त्रस्य कामराजादिलमुक्तम्। होमोऽम्बारिजै-

र्दशांशः॥ २२॥

मध्यबीजस्य चीभकत्वमाइ—ससुरासुरिति। अन्त्यं मनुमिति। अन्त्यबीजादिनं मनुमित्यर्थः। इसः इसां इसकलइरक्षीं क्रीं इरसरयोः इत्येवं क्रमेण

पलाशपुष्पैर्भधुरवयात्तै हींमं विद्ध्याद्युताविधं यः। सरखतीमन्दिरमाशु भूयात् सीभाग्यलच्म्योश्च स मन्त्रजापी ॥ २६ वाजीकरञ्जाह्वश्मीवटोत्यैः समिद्वरैर्विल्वभवप्रसूनैः। विखादुयुक्तौईवनिक्रयाऽऽशु नरेन्द्रनारीनररञ्जनी स्यात्॥ ३० मालतीवकुलजैईलइलैश्चन्दनास्मसि घने निमक्जितैः। श्रीकरी कुसुमकै हुतिक्रिया सैव चाशु कविताकरी मता॥ ३१ अनु लोमविलोममे लमध्यस्थितसाध्या ह्ययुतं प्रजप्य मन्ती । पटुसंयुतया जुहोतु वाज्या नरनारीनरपान् वशे विधातुम् ॥ ३२ मधुरवयेण सह विल्वजैः फलैईवनिक्रयाऽऽशु जनतानुरञ्जनी। अपि सैव साधकसमृहिदायिनी दिनशो विशिष्टकमलाकरी मता॥

खगडै: सुधालतोत्यैस्त्रिमधुरसित्तौर्जुहोतु मन्तितमः। सक्तलोपद्रवशान्ये ज्वरापसृत्युप्रगोदनाय वशी॥ ३४ पुत्ते विं ल्वप्रसृनैस्तद्भिनवद्ते रक्तकह्वारपुष्यै: प्रत्येकं बन्धुजीवैरमणसरसिजैमत्यलैः कैरवाह्नैः। नन्द्यावतैः सकुन्दैर्नृपतम्कुसुमैः पाटलीनागपुष्यैः

खाइक्रीरिन्दिराये प्रजुहुत दिनशः सिंपषा पायसेन ॥ ३५ सृलाधारात् स्फुरन्तीं शिखिपुरपुटवीतां प्रभां विद्युदाभा-मार्कात्तनाध्यगेन्दोः सवदस्तमुचा धार्या मन्त्रमय्या। सदाः सम्पूर्यमाणां विभुवनमिख्लं तन्मयत्वेन मन्त्री ध्यायेन्मुच्येत वैक्षयकदुरितजरारोगदारिद्वादोषै:॥ ३६

वच्यमाणाः परिवारवर्णाः प्रतिबीजमत्रापि प्रयोक्तव्याः॥ २३॥ २४॥ २५॥

समन्त्रजापीत्यनुजपः सूचितः। सर्वेच दलद्दलैः विकसद्दलैरित्यर्थः। ॥ २८ ॥ ३० ॥ ३१ ॥

प्रजप्य मन्त्रीति कर्मसाधकयोरिप प्रयोग: सूचित:॥ ३२॥ ३३॥ जुहोतु मन्त्रीतम दूत्यन्यबीजादित्वमसृतयोगो वा स्चितः॥ ३४॥ ३५॥ पूर्वसूचितान् योगानाइ—मूलाधारादिति। ग्रिखिपुरपुटेषु दिराष्ट्रत्या मन्त्रन्यासं बहिरष्टदले केशरस्थाने स्त्रयोगं दलेषु अष्टवर्गयोगं भूपुरे मध्यम-बीजयोगं बीजविश्रेषयोगं चाह — मन्त्री ध्यायेदिति ॥ ३६॥

वक्के विंग्वद्यपरिष्ठताधारसंस्यं समुद्यद्-वालार्कामं स्वरगणसमाविष्टितं वाग्भवाख्यम् । वाख्या स्वीयाददनकु हरात् सन्ततं निःसरन्त्या ध्यायेन्मन्ती प्रततिकरणप्रावृतं दुःखशान्त्ये ॥ ३० हृत्यद्मस्थितभानु विग्वविलसद्योन्यन्तरालोस्थितं मध्याद्वार्क्षसमप्रमं परिवृतं वर्णैः कभाद्यान्तकः । ध्यातं मन्यवीजराजमिखलब्रह्माण्डिविचोभकं राज्येश्वर्यविमर्दिनीमपि रमां दत्त्वा जगद्रञ्जयेत् ॥ ३८ सृष्ठीऽय द्वादशान्तोदितशशधरिवम्बस्थयोनौ स्पुरन्तं संवीतं व्यापकार्णेधवलकचि मकारस्थितं वीजमन्त्यम् । ध्यात्वा सारस्वताच्छासृतजललु लितं दिव्यकाव्यादिकर्ता नित्यं च्वेलापसृत्युग्रहदुरितविकाराद्विहन्त्याश्च मन्त्री ॥ ३८

योने: परिभ्रमितकुग्डिलिक्षिपणीं तां रत्तास्तद्रवम्चा निजतेजसैव। व्योमस्यलं सकलमप्यभिपूर्यं तिस्म-न्नाविश्य सङ्चु वश्रयेद्दनिता नरांश्य॥ ४० गुद्यस्थितं वा सदनस्य बीजं जवारुणं रत्तसुधां सवन्तम्। विचिन्त्य तिस्मन् विनिविश्य साध्यं वशीकरोत्येव विद्राधलोकः॥ ४१

वाग्भवयोगमाइ—वक्केबिस्बेति। षट्कोणेषु वाग्भवयोगमाह—ध्याये-न्मन्त्रोति॥ ३०॥

मध्यमबीजयोगमाइ—हत्यद्वेति। योनिः षट्कोणम्। अत्र कोणेषु मध्यमबीजयोगमुक्का योन्यन्तरालोखितिमत्यनेनैव अन्त्यबीजयोगमाह ॥ ३८॥

मूर्भ दति। योनिः षट्कोणमेव नवयोनिर्वा। मकारस्थितमिति च्छेदः। श्राष्ठ मन्त्रीति। योनिष्वन्यवीजयोग उत्तः॥ ३८॥

पुनर्वेश्यप्रधानं रत्तवर्णध्यानयुत्तं वाग्भवयोगमाह—योनेरिति ॥ ४० ॥ मध्यमबीजस्य स्थानभेदेन योगान्तरमाह—गुद्यस्थितमित्यादिना ॥ ४१॥ यन्यं बीजमयेन्दुकुन्दिवग्रदं संचिन्य चित्ताम्बुजि तद्भृतां धृतपुस्तकाचवलयां देवीं मुद्दस्तन्मुखात् । उद्यन्तं निखिलाचरं निजमुखेनाऽनारतस्रोतसा निर्यान्तच्च निरस्तसंस्रितभयो भूयात् स वाग्वस्नभः ॥ ४२

सङ्चेपतो निगदिता चिपुराभिधाना
विद्या सजापहवना सविधानपूजा।
सोपासना च सकलाभ्युद्यप्रसिद्धेरवाणीरमाप्तिविधये जगतो हिताय॥ ४३
विद्येभी चिपुरामिति प्रतिभजेद् यो वा जपेनित्यभः
तद्वज्ञादय नूतनार्थविभदा वाणी मुदा निःसरेत्।
सम्पच्या चपनन्दिनी तत्यभःपूरा भवेदिन्दिरा
तस्याऽसी प्रतियाति सर्वमुनिभिः संप्रार्थनीयं पदम्॥ ४४
द्रित श्रीप्रपञ्चसारे नवमः पटलः।

अन्यबीजस्य सक्तलयोगिमतरबीजयोरिप उपलचणार्थमाइ—अन्यमिति।
॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

इति श्रीपद्मपादाचार्यक्षते प्रपञ्चसारविवरणे नवसः पटलः। अयाभिवच्ये सक्तजप्रपञ्चस्रूलात्मिकायाः प्रकृतिर्ययावत् । मन्तं तु साङ्गं सच्चताभिषेकां जपार्चनाट्यं सकलार्धसिद्ये।। १

घनवर्त्मक्षणगितशान्तिबन्दुभिः कथितः परप्रक्रतिवाचको मनुः। द्रितापहोऽर्थं मुख्धममीचदो भजतामश्रेषजनरञ्जनचमः॥ २

शिक्तः स्याद्यिरस्य तु गायवी चोदिता मनीश्कन्दः। बीधखरूपवाची संवित्प्रोक्ता च देवता गुरुभिः॥ ३ नेचकरगार्तुदिनकरभुवनविकारखराग्निबिन्दुयुजा। व्योमा षड्ङ्क प्रिजीतिविभिन्नेन चापि संप्रोत्ता ॥ ४

अथेच्छायितप्रधानां सुवनेष्वरीमाह - अयाऽभिवच्य दति। सक्तलप्रपञ्च-मूलात्मिकाया दति। पूर्वीक्तनिष्कीलिविद्यामध्यमबीजसारभूताया दत्यर्थः। त्रतोऽस्यास्तद्योगः सूचितः।

अथवा सक्तः प्रणवः पञ्चाग्रललात्मकत्वात्। तस्य प्रपञ्चो विस्तारः विभूतिः त्रीरित्यर्थः। मूलं कामं वाक् च। एतेषामात्मभूताया मध्यस्थायाः प्रक्रतिरित्येतेषामेकैकेन समस्तैय पुटितत्वं शक्ते: सूचितम्। यथावदिति। अनुनोमप्रतिनोमक्रमः स्चितः। साङ्गं त्विति। अङ्गेषु तत्तद्वीजदीर्घादियोगः स्चित:। सकलार्थिसिडीर इति। प्रणवयोगे मोचस्य श्रीयोगेऽर्थस्य काम-योगे कामस्य वाग्योगे धर्मज्ञानादेः सर्वयोगे सर्वस्य सिर्दिरित्यर्थः॥१॥

क्षेवलस्यापि सकलपुरुषार्थसाधनलमाइ - दुरितापह इति ॥ २॥

बोधखरूपवाचीति। बोधखरूपं परमात्मानं वित्त प्रकाशयतीति बोध-स्वरूपवाची ब्रह्मात्मैकलविद्या निरूढ़ा संविदित्यर्थः। गुरुभिः प्रोक्तेति। श्रीदुर्गादिमन्त्रदेवताः स्विताः ॥ ३॥

जातिविभिन्नेनेति। हृदयाय नम इत्यादियुक्तेनेत्यर्थः। अपिना सर्वज्ञादियोग उताः। इं बीजम्। दें प्रतिः॥ ४॥

यानीन्दुयोगविक्तता लिपयो हि सृष्टा-स्ताभिर्विलोमपिटताभिरिदं शरीरम् । भूतात्मकं त्वगस्गादियुतं समस्तं संव्यापयेक्निशितधौर्विधिना यथावत् ॥ ५

यन्यावुषास्तसून् वादिषु मिलिपिषु तांस्तां यतुर्वर्गवर्णे-प्रेतानस्यस्यद्स्तद्दिति तदिपि परेषु क्रमेणाऽविचन्त्य। संच्रत्य स्थानयुक्तं चिपितसक्तलदेहो ललाटिस्थितान्तः-प्राप्तित्याप्तिदिसप्ताधिकभुवनतलो यातु मङ्गावमेव॥ ६

दिग्बन्धाद्यनन्तरं भूतश्रुडिक्रममाइ—ग्रग्नीन्दित । ग्रग्नीन्दुग्रद्धार्था प्रक्षतिपुरुषावुचेते । योगस्तयोः सखन्धः । तेन परापश्चन्तीतदर्धादिरूपेण विक्रता लिपयो वैखरीतदर्धरूपेण स्रष्टा हि यस्मात् तस्मात्ताभः सहेदं ग्ररीरं तदर्धात्मकं तत्र व्यापयेत् संहरेत् । क्षयमित्याइ—प्रतिलोमपिति । प्रतिलोमिन न्यस्ताभिरित्यर्थः । ग्ररीरस्य ग्रग्रुडत्वेन संहर्गी यत्माइ—भूतात्मकमिति । प्रतिलोममात्मात्मात्मेन वैखरीतदर्धात्मकं स्पूर्वं विन्दुं मध्यमात्मके स्त्यो संहत्य बुद्ध्येव स्त्यादिकं संहत्व्यमित्याह—निग्नित्यी रिति । विधिनित । प्राणायामैरित्यर्थः । तत्र प्रथमप्राणायामेन विन्दुं स्त्यात्मकं नादे कार्ण पश्चन्यां विलापयेत् । दितीयेन नादं कार्णं सामान्ये परायां ग्रत्तो । त्रतीयेन ग्रत्तं ग्रान्तो इति विधिनित स्चितम् । यथावदिति । नादायन्तं सूलोचारणेनित्यर्थः ॥ ५ ॥

प्रकारान्तरेण भूतग्रिष्ठमाह—ग्रन्यावुषास्ति। मूलाधार लिङ्गमूल नाभि हृदय गल तालु भूमध्य ललाट मस्तकेषु दिचतु अतु:पञ्चपञ्चपञ्चपञ्चपञ्चषोड्ग दलानि पद्मानि ग्रष्टप्रक्षती खराधिष्ठितानि स्मृत्वा तत्संहारेण स्वयं परी भवेदिति स्रोकार्थः।

तत्र मूलाधारपद्मे चली दललेन स्मृत्वा। तद्दलद्दयं पृथिवीविकारात्मकं चं खाहा लं खाहित काण्कागतपृथिव्यां विलाप्य। साऽपि लिङ्गमूलस्थहसम्बर्भन्त चतुर्दलपद्मकाण्कागताप्स संहार्या दलाह—यन्यावुषास्विति। तत्नापि दलात्मकाविकारान् पूर्ववत् यप्स हता ता यपि नाभिस्थवादिचतुर्दलपद्म-काण्कितास्थितेजसि संहार्या दलाह—यसून् वादिष्विति। तदपि तेज: सविकार हृद्गते पञ्चदले पवर्गात्मके वायुरूपे संहार्यमत्याह—मलिपिषु तानिति।

सृलाधारात् स्फुरितति इंदाभा प्रभा सृद्धारूपोट्-गच्छन्यामस्तकमणुतरा तेजसां सृलभूता । सीषुमाध्वाचरणनिपुणा सा सिवचानुबद्धा ध्याता सद्योऽस्तमय रवेः सावयेत् सार्धसोमात् ॥ ७

> शिरिस निपितता या विन्दुधारा सुधाया भवति लिपिमयी सा ताभिरङ्गं मुखायम् । विरचयतु समस्तं पातितान्तश्च तेज-स्वनल द्रव घृतस्योद्दीपयेदात्मतेजः ॥ ८

श्रानेनेव क्रमेणोत्तरं पद्मचतुष्कं तवर्गाद्यात्मकं पञ्चपञ्चदलं साधिष्ठाद्यकं सूर्धस्थे घोड़ग्रदले खरात्मिन देखरात्मके संहरणीयमित्याह—तांश्वत्रिति। एतान् श्रमि विसर्गे विसर्गात्मनीग्बर दत्यर्थः। ईश्वरैष्वर्यात्मक दलघोड़ग्रकमीश्वरे संहार्य-मित्याह—श्रम्यद दत्यादिना। श्रमि बिन्दी। श्रदः विसर्गम्। बिन्दात्मनि देखरे विसर्गदलं संहरिदत्यर्थः। तदु दति दन्तसम्बन्धिन्यौकारे तदात्मके देखर दत्यर्थः। एवमुत्तरत्नापि। स्थानयुक्तमिति। प्रथमं संहारन्यासेन स्थूलं संहत्य पश्चादनेन योगेन स्व्याणि स्थानानि संहरिदत्यर्थः। ललाटस्थित दति। ललाटे प्रक्षत्यक्षे तदिभन्नतया स्थितो जीवः। श्रतिऽकारार्थस्थेष्वरस्य मूर्धस्थस्य प्रास्या व्याप्तिदिसप्ताधिकभुवनतलः संहतस्रकलसंसारः स मङ्गावं प्रत्यगीश्वरतामेव यात्विति ग्राङ्गिणो वचनमेतत्।

स्रष्टृत स्थापकत संहर्तृत तिरोधायकतानुगाहकत सर्वे स्व सर्वे खरत सर्वे गिति सर्वा सर्वे का स्व का स्व

ततो दिव्यदेहसृष्टिक्रममाह मूलाधारादिति। अधिष्ठानमेव मूलाधार:। प्रभा कुग्डिलिनीमस्तकम्। मस्तकमपि परब्रह्मैव। तदेव ब्रह्म संविद्धृपिग्या संदृत्य चीत्पाद्य गरीरमेवं तेजोमयं व्याप्तसमस्तलोकम् । सङ्कल्पा ग्रक्त्यात्मकमात्मरूपं तिचिक्नमात्मन्यय संद्धीत ॥ ९

प्रकत्या सह सार्धसोमो रिवस मायित्वात्। प्रणवशस्युचारणेन पूर्ववत्तेजः-सुषुन्नापद्मास्तिपिण्डान् स्मृत्वा निरवद्मादिमन्तैर्व्याप्य अचरन्यासेन शरीरं रचयेदित्यर्थः॥ ७॥ ८॥

व्याप्तसमस्ति । व्यापिन्यादिक्रमेण खरूपपर्यन्तं व्याप्तमित्यर्थः । सङ्गल्पर शक्त्यात्मकामिति । शक्त्यात्मकाविस्ति सामान्यपटे कथिता दृहं वच्यमाणाय न्यासाः स्चिताः । तिचिक्नमिति । भूषणायुधादिन्यासः स्चितः ।

त्रयं न्यासक्रमः। पीठन्यासमूर्तिन्यासानन्तरम् त्रावाहनायवगुग्छनान्तं विधाय। मालकां विन्यस्य। मूलेन करन्यासं क्रला। मूलतदचरमूल-तदङ्ग्रह्णेखादिकम् अङ्गुलिषु विन्यस्य। मूलेन देहे त्रिगो व्याप्य। मूलपुटितां मालकां विन्यस्य। ग्रैवतत्त्वन्यास ग्रितात्रीसन्वितित्यादिन्यास-वसुन्यादिन्यास त्रोक्तर्यादिन्यास त्राक्तर्यादिन्यास त्राक्तर्यासाहोरात्वादित्विलङ्गाजपापरमात्मप्रणवन्यासान् विधाय। अष्टमात्रया मत्र्याष्ट्राचरद्याङ्गन्यासवत् दगाङ्गन्यासाङ्ग्र्थादिकन्यासान् क्रला। विप्ररोत्तर्वास भूषणन्यासमाचरेत्।

श्रय श्रावरणन्यासः । क्लां क्लं क्लं द्वि क्लं द्वित बीजसिता हिल्लेखाया सूर्धीदिषु भूतस्थानेषु जर्ध्वादिवल्लेषु च विन्यस्य । गायलप्रादिलयं ललाटवामि दिल्लागण्डेषु न्यसिला । ब्रह्मादित्रयं सव्यक्तणीस्थवामकणेषु न्यसिला । गलसव्यस्तनवामस्तनेषु गायलप्राद्या श्राप विन्यस्य । सव्यांस हृदय वामांसेषु ब्रह्मादिकं न्यसेत् । पुनर्नाभिवामदिल्ल्णोरुषु गायलप्राद्यान् न्यसिला । वामस्मिगाधारदिल्ल्ल्सिक्त ब्रह्मादिकं न्यसेत् । हां हीं हूं दित गायलप्रादीनां बीजानि । हं हिं हं दित ब्रह्मादीनाम् । पुनरिल्क्तादिषु मालभैरवन्यासः सबीजः । पुनर्थाता संपूज्य पुनर्जिपत्वा संयोगान् वच्चमाणान् न्यासानाचरेत् । गुणितयोग षड्भ्वयोग लवादियुतराधि नचल तिथि करणन्यासयोग कुण्डिलिनीहंसि हरिहरादिचतुःप्रणवप्राणापानयोः श्रहोरालमाससंवलरदेवाः सञ्चतयः स्वरा प्रत्यादियोग चतुर्दश्रयोगाजपापरमालप्रणवयोगन्यासान् विधायाऽण्योगेन जक्षा बाह्यपूजां कुर्यादिति न्यासक्रमः ॥ ८॥

उद्यद्भास्त्तसमाभां विजितनवजवामिन्दुखग्डावनद्व-द्योतन्मीलिं तिनेचां विविधमणिलसत्कुग्डलां पद्मगाञ्च। हारग्रैवेयकाञ्चोगुणमणिवलयाद्यैर्विचिताम्बराद्या-मम्बां पाणाङ्कुश्रेष्टाभयकरकमलामम्बिकां तां नमामि॥ १०

धातू दी स्तो रचणव्यापकार्यो पायोऽप्रवायस्तत्प्रभावात्तयोश्व ।
सर्वे संरच्याऽय सर्वात्मना यो व्याप्नोत्यंगः स्याद्मी पागवाची ॥ ११
यां स्यादातमा कुर्धरा कुस्तनुर्वा भागार्थः स्याच्छोऽयवाऽऽवृत्तिवाची ।
भूश्वेद्वतान्यन्यया चेच्छरीराण्याक्रष्यात्मन्याइरेदङ्कुणाव्यः ॥ १२
स्मृते यथा संस्तिचक्रचङ्क्रमोद्भवाद्धनापायसमुख्यिताद्दि ।
वियोजयत्यात्मतन् नरं भयात्त्रयाऽभयस्याऽभयसंज्ञिता विभोः ॥ १३
मुद्धार्थवाची वरणब्द उत्तः स्यादाञ्कितार्थश्व वराभिधानः ।
मुद्धं त्वभीष्टं स्मृतिमाचकेण ददाति योऽसी वरदोऽवगम्यः ॥ १४

दीचाक्तृप्तेत्र पुरोक्ते रचयतु विधिवन्तराडलं मराडपे तद्-व्यक्तं युक्तञ्च कान्त्या विग्राणितविलसत्काणिकं वर्णवीतम् । ज्यावीतं क्षेसरेष्ट्यारचितहरिहराणिश्च मध्ये समाये-स्तरग्रे माययाऽऽद्यं कमलमय बहिः प्रोक्ताचिक्नेषपितम् ॥ १५ पद्मगां चेति । पद्ममध्यगिवकोणगां चेत्यर्थः । वलयाद्यः सङ विचित्रा-म्बराज्यामित्यन्वयः । अम्बिकामिति स्त्यध्यानमुक्तम् । तामिति परध्यानम् ॥१०॥

पा रचण इति पादाः। अशु व्याप्ताविति अखाद्यः तयोनिष्यनः पाश्रशब्दः स्थात्। तत्रभावात् सर्वे संरचेदिति। श्रंशिन्याः शक्तेः प्रभावादित्यर्थः। पाश्रवाची पाश्रसारक इत्यर्थः॥ ११॥

श्रङ्कुणावयवार्धमाह—श्रं स्यादिति । श्राव्यतिः पीनःपुन्यम् । भूश्रेत् कुण्रब्दार्धे दति ग्रेषः । श्रन्यया चेदिति तन्वर्धपचोऽनूदितः ॥ १२ ॥

यथातथाश्रव्ही यसात्तसादयौँ॥१३॥१४॥
वर्णवीतिमिति। उत्तरस्रोके वच्यमाणप्रकारेण वीतिमत्यर्थः। आवीतं
केसरिव्यति। मध्ये समायैर्मध्ये मायासिहतैः हरिहराणैः हरिहर द्रत्येतैरणैः
केसरेषु विष्टितिमत्यर्थः। हरि दें हर दें द्रत्येवं लेखनप्रकारः। मध्ये
समायैस्तैरिति। मध्ये दलमध्ये समायैरीकारसिहतैः तैईरिहराणैः आवीत-

शत्यावि:साध्यमिन्द्रानिलिनर्रुतिगवीजाभिव हुं पुरोऽगे-सत्कोणोक्षासिमायं हरिहरविलसद्गग्डमेभिः समायैः । वर्णेश्वाविष्टितं तिल्गुणितिमिति विख्यातमेतत् सुयन्तं स्यादायुष्यञ्च वश्यं धनकरमितश्रीप्रदं कीर्तिदञ्च ॥ १६ हृक्षेखाख्यां गगनां रक्तां च करालिकां महोच्छुमाम् । सूर्धनि वदने हृदये गुद्यो पदयोन्धसत्तदङ्गेश्व ॥ १०

गायवीं न्यसतु गले स्तने तु सब्ये सावित्रीं पुनरपरे सरखतीच्च। सब्येऽंसे सरसिजसम्भवं मुकुन्दं हृद्देशे पुनरपरांसके शिवच्च॥ १८

त्रिक्षांसपार्र्वकुत्तिषु पार्श्वांसापरगलहृत्मु च क्रमणः। ब्रह्माग्याद्या विधिवद्यस्तव्या मातरोऽष्ट मन्त्रितमेः॥ १८ सजया विजया तथा जिताह्वया चाऽपराजिता नित्या। तदनु विलासिनीदोग्ध्र्री साघोरा मङ्गला नव प्रोक्ताः॥ २० एवं संपूज्य पीठं तदनु नव घटान् पञ्च वा कार्णिकायां पत्राग्रेषु न्यसेत् काञ्चनरजततामोद्भवान्मार्त्तिकान् वा।

मित्यर्थः । तैरग्रे माययाऽऽक्यमिति । तैर्हिरिहराणैः । अग्रे दलाग्रे मायया र्द्रकारेणाऽऽक्यं यथा भवति तथा आवीतमिति योजना । एतत्वयं षड्गुणित-द्वादशगुणितयोरिप समानम् ॥ १५ ॥

शक्त्यावि:साध्यमिति पूर्वस्नोकस्य व्याख्या। शक्तिस्तिकोणमध्यस्या दृद्धेखा। तस्यामग्निविभागे त्राविभूतसाध्यम्। लिखितसाध्यनामित्यर्थः। साधककर्मनान्त्री-मायाभागादौ लेखनस्योपलचणमेतत्। बीजानि शक्तिबीजानि। तत्-कोणोब्रासिमायमिति। चिकोणकोणेषु ईकारलेखनमुक्तम्। एभिः समायैरा-विष्टतिमिति। ह रिई हरई इति शक्तिविष्टनादु बह्विविष्टतं तदुबह्विविं-मादिकाचरैसाविष्टितमित्यर्थः। आयुष्ये मध्यमबीजं मृत्युक्तयेन विष्टयेत्। वश्ये शक्त्या। धनिस्रयोः स्थिया। कीर्त्तावजपया। यन्त्रजीवादिलेखनं तु सर्वत्र समानम्॥ १६॥ १७॥ १८॥

ब्रह्माखाद्या विधिवदिति । भैरवयोगः स्चितः । मन्त्रितमैरिति । श्रां चां श्रं चम् इत्यादिबीजयोगः स्चितः ॥ १८ ॥

नवग्रतीराइ—सजयेति। ज्ञीं श्रीं भुवनेष्वर्यासनाय नम इति पीठमन्तः।

एकं वा कार्णिकायां सुमितिरय विनिः चिष्य कुमां ययावत् संपूर्याऽऽवाहयेचिष्वपि विधिषु पुनर्वेच्यमाणक्रमेण ॥ २१ मधुना महता रवेण साकं विधिना मध्यगतं प्रपूर्व कुमाम् । अभिवाह्य कलाः प्रवेष्टयीत प्रवराभ्यामय तं नवांश्वकाम्याम् ॥

ऐन्द्रं घृतेन यमदिक्प्रभवञ्च द्धा चीरेण वाक्णमधो तिलजेन सौम्यम्। चीरद्रचर्मदशसूलकपुष्पसिद्ध-काथिन कोणनिहितानिप पूर्येच ॥ २३

सूत्वेगौन्द्रं गोमयेनापि याम्यं चीरेगाप्यं सौम्यजञ्जेव दक्षा। मध्यप्रीत्यं सर्पिषा पञ्च कुमाः स्युश्चेदेवं पूरगीयाः क्रमेग ॥ २४

गोमूतगोमयोदकपयोदिधिष्ठतांशकाः क्रमात् प्रोत्ताः। एकार्धधातुसत्त्वाद्येके सर्वाणि वा समानि स्यः॥ २५ तारभवाभिरयग्भिः क्रमेण संयोजयेत् पञ्चगव्यानि। ज्यातमाष्टाचरमन्त्रैरय वा योज्यानि पञ्चभिः पञ्च॥ २६

यद्येककलमक्षृप्ती विधिरिप पञ्चामदोषिषकायैः।
पूरयतु पञ्चभिवां गव्यैस्तीयात्मक्षेऽष्टगन्धाद्भः॥ २०
यत्रोत्तरस्यां दिणि पङ्कजे च पलाभचर्मकथितैः पयोभिः।
सम्पूरणीयः कलभी यथावत् सुवर्णवस्त्रादियुतः सुभुद्धः॥ २८
दारेषु मग्डपस्य दी दी कुम्भी सुभुद्वजलपूर्णीः।
संस्थाप्य च वसनाद्यैः प्रविष्टयित्वा हि पूजनीयाः स्यः॥ २८
कार्ध्वन्द्रयास्यसौम्यप्रत्यित्वतु च भूतवर्णकाः क्रमभः।
हिल्लेखाद्यास्तरनु च पूर्ववदङ्गानि पूजनीयानि॥ ३०

ह्री भुवनिष्वरीमूर्तये नम इति मूर्तिमन्तः ॥ २०॥ समितिरिति। एकसिन्नेव कुभेनैककुभशक्त्यापादनसमर्थे इत्यर्थः। यथाव-

दिति पूर्वीतपूरणक्रमः स्चितः ॥ २१ ॥

नवघटपचे पूरणमाइ—मधुनेति ॥ २२ ॥ २३ ॥ पञ्चकुभपचे पूरणक्रममाइ—मृत्रेणिति ॥ २४ ॥ पञ्चगव्ययोजनप्रकारमाइ कल्यान्तरार्थे—गोमूत्रेति । सर्वाणि वैति गायवीं शतमखजे निशाचरीत्थे साविचीं पवनगते सरखतीच्च । ब्रह्माणं इतभुजि वाहणे च विष्णुं बीजेऽसे समभियजेत् तथेशमैशे ॥ ३१

रत्ता रत्ताकल्या चतुर्मुखी कुण्डिकाचमालिऽके ।
दथती प्राग्बीजस्या गायती ताहणोऽग्निगो ब्रह्मा ॥ ३२
त्रित्र्यादाक्रहस्ता किरीटक्षयूरहारसिक्सद्ना ।
निश्चिरबीजसमुत्या साविती वर्मणगस्तया विष्णुः ॥ ३३
टक्षाचाभयवरान् दधती च तीचणेन्दुकिलतजटा ।
वाणी वायव्यस्या विश्वदाकल्या तथिश्वरस्त्वेशे ॥ ३४
ब्रह्माण्याद्यास्तद्धिरनन्तरं वासवादिकाशिशाः ।
पूज्याः पूर्वप्रोत्तैरुपचारैः सम्यगिति निजेष्टाप्ते ॥ ३५
यदि नव कलशास्तेष्वय संपूज्या मातरीऽष्ट दिक्क्रमणः ।
हक्षेखाद्याः पूज्या मध्यादिषु पञ्च चेद्भवन्ति घटाः ॥ ३६

प्रथमं घतजं ततः कषायं दिध पश्चात् क्षियतं पयः कषायम् । त्रथ तैलकषायकौ मधूत्यं दिजवन्तात् क्षियतं ततीऽभिषिञ्चेत् ॥ ३०

दारगकुमधतेरय सलिलैः पुनरन्तरान्तरा सेकम् । कुर्यान्मखकरचरणचालनमपि साचमादिकं मन्त्री ॥ ३८ विधिवदिति क्रताभिषेको दाविंग्रखचमय जपेनान्तम् । निजकरदत्तार्घ्यामृतजलपोषितभानुमत्प्रभोऽनुदिनम् ॥ ३९

पचान्तरोत्ति: ॥ २५ ॥ २६ ॥ २० ॥ २८ ॥ २८ ॥ ३० ॥

बीजेऽस्त्रे समभियजेदिति। बीजानि त्रिकोणबिष्ठिष्ठानि विष्टनबीजानि। तेषु गायत्राद्याः पूच्याः। अस्त्रेषु त्रिकोणकोणिषु ब्रह्मादिकं पूजनीयमित्यर्थः। ॥ ३१॥ ३२॥ ३३॥ ३४॥ ३५॥ ३६॥

श्रभिषेकक्रममाइ—प्रथमं घृतजमिति ॥ ३७॥ साचमादिकं मन्त्रीति । मन्त्राचमनमुक्तम्॥ ३८॥

निजकरदत्तार्घामृत इति । खस्य करै रिम्मिः सर्वनाङ्गेद्वारा निःसृताभि-रर्घाम्तविभक्ताभिः ग्रादित्यमण्डलपर्यन्तं व्याप्ताभिरादित्याय दत्तानि यान्यर्घन

भूता गिक्तः खयमय दिनेशिन्दुवैश्वान्राणासैक्यं कुर्वन् प्रणवमनुना शिक्तवीजेन भूयः।
याक्तष्याऽन्तर्विहरिप समाधाय बुद्ध्यैव तेजो
जप्यान्मन्वं ज्वलनहुतिशिष्टाद्मभुक् प्रोक्तसंख्यम्॥ ४०
यय तु हिवष्यप्राशी नक्ताशी वा जपेन्मनुञ्चेवम्।
परिपूर्णायां नियमितजपसंख्यायां समारभेद्वोमम्॥ ४१
जपादशांशं जुहुयादयाऽष्टद्रव्यैर्गुङ्चौद्रघ्ठताविसक्तेः।
वर्गीधिधीसिद्वजलाभिषेकं कृत्वा दिजानभ्यवहारयेच ॥ ४२
ततोऽस्य प्रत्ययास्त्वेवं जायन्ते जपतो मनुम्।
यधिष्ठितं निश्चदोपं निस्तमिसं ग्रहं भवेत्॥ ४३
ततः कृत्वा जपन्नासं समुपासीत शिक्ततः।
यक्तात्मा नित्ययोगेन प्रागुक्तविधिनाऽचेयेत्॥ ४४

अप्रवत्यविप्राङ् विपिवित्वनामां तर्कारिक प्रचक्त सैव्यकानाम् । प्रमारणीका प्रमरिरोहिणोना मुड्स्वरीपाट लिड् गड्कानाम् ॥ ४५ पलं पलाधं त्वय कर्षमधं तेषान्तु भागः कियतः क्रमेण । एते: स्रतेनाय जलेन चासौ संपूरणीयः कलणो ययावत् ॥ ४६ जलास्तानि तैरादित्यभावमापनैरादित्यक्त्वया पुनरिष प्रत्यास्तैः पोषितः सन् स्वयमिष भानुवत् प्रभ इत्यर्थः । अर्घंदानप्रकारस्तु सीरपटले द्रष्ट्यः ॥ ३८ ॥ जपकाले ध्यानप्रकारमाइ—भूत्वा प्रक्तिरिति । भूत्वा प्रक्तिः स्वयमिति विग्रह्थानस्त्रम् । दिनेशिन्दुवेश्वानराणामेक्यं कुर्वे नित्याक्तरं स्वयधानम् । व्यापिन्यादिध्यानमाइ—प्रक्तिबोजेनित । अन्तः स्थितते जस्त्रयास्तरं तत् तेजः प्रक्तिबोजजपसमये बुद्धेव त्राक्तथ बिहरिप व्यापिन्याद्यास्त्रना समाधाय जपिदित्यर्थः ॥ ४० ॥ ४१ ॥

श्रष्टिमद्रैव्यैरिति । प्रपञ्चयागोत्तैरित्यर्थः ॥ ४२ ॥ जायन्त द्रित बहुवचनेन प्रतिभादिकमुत्तम् ॥ ४३ ॥ समुपासीतित । युज्जप्रादित्यर्थः । योगी नाम परापरणत्त्र्यैकाद्वारा पूर्णभावः । योगिना बाह्यपूजाः परित्यज्यादन्तरेव पूजा कार्येत्याह—युक्तात्मेति । परेण युक्तः संयुक्त एकीभूत त्रात्मादन्तः करणं यस्य स तथोत्तः । स नित्ययोगेन प्रत्यग्- प्रखब्दसेकाद्भविता शतायुर्मेधिन्दरावान् रहितस्य रोगैः।
मासेषु जन्मस्वभिषेकतः स्वादुर्वीपितमेङ्चु महापृथिव्याः॥ १९०
स्वर्काभस्तेजसाऽसी भवति निलन्जा सन्ततं किङ्करी स्वाद्रोगा नम्यन्ति दृष्ट्या तमय च धनधान्याकुलं तत्समीपम्।
देवा नित्यं नमीऽस्मे विद्धिति फिणिनो नैव दंशन्ति पुत्राः
सम्पद्गाः सुः सपुत्रास्तनुविपदि परं धाम विष्णोः स भूयात्॥ १८०

शिक्तप्रयस्तमाध्यं हरशरकलमायावृतं विज्ञगेह-दृन्द्वासिप्राप्तमायं प्रतिविवरलसक्तिबद्धं बिह्य । कोणीद्यदृण्डाद्गिडविलिपिहरिहराबद्धगण्डं विलोमा-र्णावीतं कोर्युगाष्टोद्रगन्हिरिचिन्ताश्मकं षड्गुणाख्यम् ॥ ४६ षड्ङ्गुलप्रमाणेन वर्तुलं कर्तुरालिखेत् ।

षड्ङ्गुलावकाश्चेन तद्वहिस्य प्रवत्तयेत् ॥ ५० ब्रह्मयोगरूपेण । प्रागुक्तविधिना विधीयत इति विधिः क्रम उपकरणजातं च सर्वे तेनाऽचेयेत् अस्तमयैसित्पर्यन्तं व्याप्तैरुपहारैरन्तरेवाऽचेयेदित्यर्थः ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥

विचिर्यनस्य पूर्वमेव विचित्तलेन इचाऽविधेयलात् षड्गुणितं संग्रह्णाति प्रात्तप्रयस्तेति। प्रतिमध्यस्य इक्केखा तया प्रयस्तिभध्यम् । तस्यां लिखितमाध्य- मिल्यर्थः। साध्यलेखनमुपलचणं साध्यत्रभं सेखनस्यापि। इरप्ररक्तनमायाः ज्ञी यों क्षींकाराः तरावतं पूर्वीतां प्रतिबोज्ञम्। तल ज्ञींबोजेन पञ्चधाऽऽवृत्तेनेका श्रावृत्तः। पुनस्तरन्तराल एव श्रीबोजेन। तथैव तदन्तराले क्षींबोजेन। विज्ञगेच्वन्तासिप्राप्तमायमिति। षट्कोणस्याऽविष्रष्टांग्रे ईकारलेखनमुत्ताम् । प्रतिविवरित। षट्कोणान्तरालेष्ट्रित्यर्थः। बित्तियवर्त्तुलाद् विचिरत्यर्थः। कोणोद्यदिति। कोणप्रव्येन षट्कोणान्युच्यन्ते। प्रतिश्रीकामाः विलिपयः। दिख्वलं सिबन्दलम्। दिख्वीजत्रयमुध्वेकोणव्यये। यदिख्वीजत्रयमधःकोणव्ये। गण्डप्रव्येन षट्कोणान्तरालष्ट्कं विविच्तितम्। विलोमार्णात्वितिमिति। वत्तीयवृत्तान्तर्वाद्यमागयोः श्रनुलोमविलोममाव्यवावणैः विष्टत- मिल्यर्थः। विगता विलोमेन गता वर्णा श्रनुलोमगताञ्च वर्णा विलोमार्णाः। कार्युगं पृथिवीमण्डलद्वयं पृटितं तस्याष्टोदेषु कोणाप्टकेषु गतन्वहरिचन्ताम्मकं दिच्च न्तिस्वीजं विदिच्च चिन्तारक्रमिति विभागः॥ ४८॥

वर्तुलं तावता भूयसबिह्य ततीयकम्। मध्यवर्तुलमध्ये तु इल्लेखाबीजमालिखेत्॥ ५१ दितीयवर्तुं लाश्चिष्टमीष च्लिष्टषड्सकम्। पुटितं मगडलं वज्ञेरसाशनाध्यवतुंलम् ॥ ५२ द्रन्द्राग्निरचोवमणवायीशान्तासकं लिखित्। षट्सु कोणानरालेषु इल्लेखाषट्कमालिखेत्॥ ५३ एकैकान्तरितास्तास्तु सम्बध्यरितरेतरम्। शिखाभिरन्तराभिस्तु बाह्याबाह्याभिरान्तराः ॥ ५४ मध्यवतुं लसंस्थाया इत्नेखायाः कपोलयोः। अधरे साध्यनामाणं साधकस्थीत्तरे लिखेत्॥ ५५ अन्तराग्निश्रियोः कर्म साधकांशे समालिखेत्। हरमायाः पञ्चक्रत्वः स्युविहिर्गभेवर्तुलम्॥ ५६ तद्धिः ग्रमायाय कलमायाय तद्धिः। लिखिनायां बिन्दुमतीं वक्नेः कोणेषु षट्खपि॥ ५० वक्ने: कोणवये श्रोमत्पचीये वितयं लिखेत्। शक्तिश्रीकामबीजानां सदग्डं साधकार्णवत्॥ ५८ वक्नेस्तु वक्निपचीये तान्येवाऽद्ग्डवन्ति च। ससाध्यनामवर्णानि स्पष्टनिष्ठानभाञ्जि च॥ ५६ बाह्यरेखामन्तरा स्युर्वणाः क्रमगताः शुभाः। तइहिः प्रतिलोमास्य ता स्युर्लेखकपाठवात्॥ ६० तती विदर्भितं भूमेर्मग्डलद्वयमालिखेत्। महादिचु नृसिंहार्यं चिन्तारताश्रितासकम्॥ ६१ बहिः घोड्मग्र्लाङ्गं शोभनं व्यक्तवर्णवत्। एतद्यन्तं समालिख्य पद्ममारचयेत्ततः॥ ६२ कचिरं द्वादशदलं षट्विंशत्क्षेसरोज्ञ्चलम्। विवृत्तराशिवीथ्याद्यैः पार्थिवान्तञ्च मग्डलम् ॥ ६३

श्रस्य स्रोकस्य व्याख्यानं - षड्ङ्गुलेखादि। बहिर्गर्भवर्तुलमिति। गर्भवर्तुलं

पूर्वीत्तलच्चणोपेतं शुभं दृष्टिमनोहरम् ।

एवं कृते षड्गुणिते मगडले सुमनोहरे ।
प्राग्वत् सङ्कल्य कलशमर्चयेत् सुसमाहितः ॥ ६४
अभ्यर्च्य पीठं नवशित्तकान्तमङ्गानि बीजिषु च षट्सु भूयः ।
गायवसाविवसरस्वतीश्च यजेदय श्रीरितपृष्टिसंज्ञाः ॥ ६५
ब्रह्माणमय च विष्णुं महिश्वरं धनदमदनगणनायान् ।
अभ्यर्चयेत् षट्स्वपि वद्भेः कोणेषु तद्वहिः क्रमशः ॥ ६६

रक्तामनङ्गनुसुमां नुसुमातुरां च नित्यामनङ्गमदनां मदनातुराख्याम्। गौरीं तथैव गगनां गगनस्य रेखां पद्मां भवप्रमिथनीं शशिशिखराञ्च ॥ ६० एता दिषट् प्रतिदलं प्रतिपूज्य शक्ती-स्तदाद्यतो यजतु मात्रगणं क्रमेण। दन्द्रादिकान् बहिरतञ्च तदायुधानि संपूज्य पूर्वविधिनाऽसुमथाऽभिषिञ्चेत्॥ ६८

योऽसुमर्चयति सुख्यविधानं सिद्धशक्तिरिप संजपहोसैः। स श्रियो निलयनं तिदशानां वन्द्यतां व्रजति विष्णुसमानः॥ ६९

दृति श्रीप्रपञ्चसारे दशमः पटलः।

बिहर्यथा भवति तथा स्युरित्यर्थः ॥ ५०-६४॥

षड्गुणितिवधाने षट्कोणन्यासे प्रथमं गायत्रादिषट्कं न्यसित्वा एष्वेव कोणेषु ब्रह्मादिकमपि विन्यस्य ग्रङ्क कपोल गल जतु स्तनपार्खेषु प्रादिचिखिन रतानङ्गकुसुमादिकां विन्यस्य मातृरुत्तमार्गेण न्यसेदिति ॥ ६५॥६६॥६०॥६८॥ दित श्रीपद्मपादाचार्यक्षते प्रपञ्चसारविवरणे

दश्मः पटलः।

एकादशः पटलः।

अय वच्चे संग्रहतो दादशगुणिताख्यमहायन्ववरम्। संपूज्य येन शक्तिं भुक्तेर्भुक्तेर्वज्ञद्वरीऽनुभवम् ॥ १ व्यादृत्यावीतशत्तिज्वलनपुरयुगदन्दुसन्ध्युत्यशत्त्या-वीतं कोणात्तदुर्वीजकमनु च कपोलात्तगायितमन्तम्। याने व्यावीतमणैर्वृतमनुविगतैभूपुराभ्याञ्च रस्वे चीं चिन्तारतनं दादशगुणितिमदं यन्त्रमिष्टार्थदायि॥ २ पूर्वीतामानक्षिप्रा मन्त्री चितयं विलिख्य वृत्तानाम्। विलिखेदनार्वर्तुलमनु शितां स्पष्टविन्दुनिष्ठानाम् ॥ ३ द्वादशमध्यमवर्तुलरेखाया बहिरालिखेच शत्तीनाम्। हरियमवर्गाधनाधिपदिनु दे दे च ताः क्रमेण खुः॥ ४ र्द्रशाग्निनिक्टीतमहतां दिच्लेकैकं विलिख्य भूयश्व। बीजान्तरालिनगैतश्चलाङ्कितकोणषट्कयुगमग्नेः॥ ५ मग्डलयुगयुगलं स्यादस्प्रशदान्तरितवर्तुलं विशदम्। गितां प्रविष्टयेच प्रतिलोमव्याहितिभिरन्तःस्थाम् ॥ ६ रविकोगेषु दुरन्तां मायां विलिखेदयाऽत बिन्दुमतीम्। एकैकान्तरितास्ताः परस्परं शक्तयश्च सम्बध्यः॥ ७

षड्गुणितविधानानन्तरं द्वादशगुणितविधानमाद्य—ग्रय वच्य दति । श्राद्येति पाठेऽयमर्थः । श्रीबीजप्रधानषड्गुणितपूजया प्राप्तविभूतेः पुरुषस्य दुर्गाबीजप्रधानं रचायां प्रशस्तं विधानमुच्यत दति । मुक्तेः प्रणवयोगः॥ १॥

व्याह्नत्यात्वानमुज्या स्वान गुजा विकास सम्बाह्नतिविष्टितमध्यम्भतित्यर्थः । कोणात्तव्याह्नत्यावीतम्भति । प्रतिलोमसम्बाह्नतिविष्टितमध्यम्भविजम् अन्तर्गतांभ्रे
दुर्बीजकिमिति । द्वादमकोणानामविष्टांभे लिखितदुर्गावीजम् अन्तर्गतांभ्रे
लिखितमायावीजं चेत्यर्थः । क्योलयोगीयच्याचरद्वयं प्रतिलोमतो लेख्यम् ।
प्रतिविष्टनाद् बहिराग्नेयेनापि प्रतिलोमनावीतम् अनुविगतवर्णवेष्टनं पूर्ववत् ॥२॥
भिक्ति । स्वान्योदि । स्थानमोधनाटिमलक्त

त्रस्य पद्यस्य व्याख्या - पूर्वीतिति । सन्तीति । स्थानग्रोधनादिमन्तन्न इत्यर्थः । सप्टिबन्दिनिष्ठानामिति । सप्टिबन्दिवयवसंस्थानामित्यर्थः ॥ ३ — ७ ॥ गायनीं प्रतिलोमतः प्रविलिखेदन्नः कपोलं बहिदें दे चैव लिपी बहिश्च रचयेट् भूयस्तथा विष्ठुभम् ।
वर्णान् प्रानुगतांश्च भूपुरयुगे सिंहास्त्रिचिन्तामणिं
लिख्याद् यन्त्रमणेषदुःखणमनायोत्तां पुरा दिणिकैः ॥ ८
बहिरय षोड्णपतं वृत्तविचितं च राणिवीिषयुतम् ।
विरचय्य मण्डलं पुनरच यथोत्तां निधापयेत् कलणम् ॥ ८
ग्रादावङ्गावरणमन् हृ स्वेखिकाद्याश्चतस्तो
ब्राह्माद्याः षोड्ण च विक्ततीर्देन्दुसंस्त्राः क्रमेण ।
साधं भूयश्चतस्त्रिमरयो षष्टिभिलींकपालैवंज्ञाद्यरष्टममपि समस्यचयद्भित्तानमः ॥ १०
कराली विकराली च उमा देवी सरस्वती।

दुर्गा भची उषा लच्मी स्र[र]तिः स्मृतिभ्रती तथा ॥ ११
स्रिडा मेधा मितः कान्तिरार्या षोड्ण भक्तयः ।
विद्याक्रीपृष्टयः प्रज्ञा सिनीवाली कुन्नस्तथा ॥ १२
कद्रवीर्या प्रभा नन्दा पोषणी ऋडिदा ग्रुभा ।
कालराचिर्महाराचिर्भद्रकाली कपालिनी ॥ १३
विक्रतिर्देशिडमुश्डिन्यो सेन्दुखग्डा भिखग्डिनी ।
निश्चभश्चममिथनी मिह्पासुरमिद्देनी ॥ १४
द्रन्द्राणी चैव कद्राणी शक्षरार्धभरीरिणी ।
नारी नारायणी चैव विश्चिलन्यिष पालिनी ॥ १५
श्वस्वका ह्लादिनी चैव दाविंशच्छक्तयो मताः ।
पिङ्गलाची विश्वालाची सम्हिबुंडिरेव च ॥ १६
श्वद्धा खाहा खथाख्या च मायाभिख्या वसुम्बरा ।
विलोकधाची गायची साविती विद्शेश्वरी ॥ १७

बिहिस्ति। शिक्तविष्टनाद् बिहिरित्यर्थः। भूयस्तया त्रिष्टुभिमिति। प्रतिनोमेनेत्यर्थः॥८॥

द्वत्रेखिकाचायतस्र इति । द्वत्रेखा तदाद्यायतस्रयेत्यर्थः ॥ १०--२६॥

सुक्षा बहुक्षा च स्त्रन्दमाताऽच्युतिप्रया।
विमला सामला चैव चक्षणी वाकणी तथा॥ १८
प्रक्तितिविक्तितः सृष्टः स्थितिः संहृतिरेव च।
सन्ध्या माता सती हंसी मर्दिका विज्ञका परा॥ १८
देवमाता भगवती देवकी कमलासना।
विमुखीसप्तमुख्यी च सुरासुरिवमिदिनी॥ २०
सुलम्बोष्ट्रार्ध्वकेष्र्यी च बहुिष्या वकोदरी।
रथरेखाह्या चैव प्रिपरेखा तथाऽपरा॥ २१
पुनर्गगनविगाख्या वेगा च पवनादिका।
भूयो भुवनपालाख्या तथेव मदनातुरा॥ २२
चनङ्गाऽनङ्गमदना भूयखाऽनङ्गमेखला।
चनङ्गकुसुमा विश्वक्षपाऽसुरभयङ्गरी॥ २३
चचोभ्यासत्यवादिन्यौ वज्यक्षपा श्राचित्रता।
वरदा चैव वागीणी चतुःष्रिः प्रकीर्तिताः॥ २४

दृष्ट्वा यथोक्तमिति तं क्लगं निजं वा पुतं तथाऽऽप्तमिष शिष्यमथाऽभिषिञ्चेत्। श्रास्तिक्ययुक्तमथ सत्यरतं वदान्यं विप्रप्रियं कुलकरञ्च नृपोत्तमं वा॥ २५

विधानमेतत् सकलार्धसिद्धिकरं परं पावनमिन्दिरादम् । आयु:प्रदं वश्यकरं रिपूणां भुतिप्रदं मुतिप्पलप्रदच्च ॥ २६ पाशाङ्कुशमध्यगया शत्याऽय जपार्चनच्चतादियुतम् । वच्ये यन्त्रविधानं वैलोक्यप्रास्तायमानमिदम् ॥ २७

यत्तेविधानमभिधाय तस्या एव स्वायुधवीजपुटिताया विधानं वतुमारभते— पाणाङ्कुणेति। चतुरस्रदयात्मकमष्टकीणं लिखित्वा कीणाष्टकगतम् जुरेखा-दयम् जु प्रसारयेत्। यथा रेखादयं मध्ये परस्परलग्नं चुद्रदुन्दुभ्याकारं भवति तथा प्रसार्य दुन्दुभिमध्योभयभागयोः वृत्तदयं विधाय बिष्ठवृत्तस्पष्टदुन्दुभ्यय-रेखादयादारभ्य अर्गलसमायात्मष्टदलानि विरच्य वृत्तदयात् बिष्टरम्बुजपुटितं घटं च रचयेत्। दृति यन्त्रग्रीरनिर्माणप्रकारः॥ २०॥ अष्टामात्तार्गलाविईलयवरयुताच्पूर्वपाश्चात्यषट्कं कोष्ठोद्यत्स्वाङ्गसाष्टाचरयुगयुगलाष्टाचराख्यं विद्यः । मायोपेतात्मयुग्मस्वरमिलितलसत्किसरं साष्टपतं पद्मं तन्मध्यपङ्किचितयपरिलसत्पाशम्ह्याङ्कुमार्णम् ॥ २८

पाशाङ्कुशावतमनुप्रतिलोमकेश्व वर्णैः सरोजपुटितेन घटेन चापि। श्रावीतमिष्टफलभद्रघटं तदेतद्-यन्त्रोत्तमं त्विति घटागैलनामधेयम्॥ २६

प्राक्प्रत्यगर्गले इलमय पुनराग्नेयमार्ते च इयम्।
देवीत्तरे इवाणं नैर्ऋतग्रैवे इरं दिपङ्क्तिग्री विलिखेत्॥ ३०
विलिखेच काणिकायां पाशाङ्कुणसाध्ययुतां शक्तिम्।
अभ्यन्तराष्टकोष्ठेष्वङ्गान्यवग्रेषितेषु चाऽष्टाणीं॥ ३१
कोष्ठेषु षोङ्गस्वय षोङ्ग्रवर्णं मनुं तथा मन्त्री।
पद्मस्य क्षेसरेषु च युगस्वरात्मान्वितां तथा मायाम्॥ ३२
एकैकेषु दलेषु विशस्त्रिणः काणिकागतान्मन्तान्।
पाशाङ्कुणवीजाभ्यां प्रविष्टयेद्वाद्यतस्य निलनस्य॥ ३३

तत्राचरलेखनत्रममाह — श्रष्टाग्रीत । श्रगंलग्रन्देन वहत्कोष्ठाष्टकमुचिते । तिष्वाविभेवतां हलहयहवहरै: युतानामचां पूर्वषट्कं ह्नं ह्नां ह्निं ह्नि

प्राक् प्रत्यगिति व्याख्यानम् ॥ ३० ॥ ३१ ॥ तथा मन्त्रीति यन्त्रजीवादिस्चनम् ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥

अनुलोमविलोमगतैः प्रवेष्टयेदचरैश्च तद्वा हो । तदनु घटेन सरोजस्थितेन तदक्षकिऽम्बुजञ्च लिखेत्॥ ३४ विन्दुन्तिका प्रतिष्ठा सन्दिष्टा पाश्रवीजमिति सुनिभिः। निजमूर्दह्नाप्यायिनीशशधरखग्डान्वितोऽङ्कुशो भवति॥ ३५ पाश्रशीशितसारमनायश्रतीन्दिराङ्गशाश्रीत। एकं कामिनि रिच्चिनि ठद्वयमपरं विद्वाष्टवर्षं स्थात्॥ ३६ अय गीरि मद्रद्यिते योगे भवरि सकवचा स्वठिवतयैः। बीजादिकमिद्मुतं शात्तेयं षोड्शाचरं मन्तम्॥ ३९ द्रित क्षतदलसुभूषितमितिकचिरं लोकनयनचित्तहरम्। क्वत्वोज्ञ्चलमय मग्डलमपि पीठाद्यं पुरेव परिपूज्य ॥ ३८ पूर्वप्रोत्तैः काथैरिक्षेनापूर्य पूज्यत् कलशम्। हृ से खादाङ्गाद्यी मात्र सुरिशादिकी संकु लिशादी ॥ ३८ एवं संपूज्य देवीं कलशमनु शुभैर्गस्यपुषादिकौसां दध्याज्यचौद्रसिक्तीस्त्रिशतमय पृथग् दुग्धवीमत्समिद्धिः। हुत्वा दत्त्वा सुवर्णांशुकपशुधरणीर्दे चिणार्थं दिजेभ्यः संपूज्याऽऽचार्यवर्यं वसुभिरमलधीः संयतात्माऽभिषिच्चेत् ॥ ४० द्रिति क्षतक्षणश्रीऽयं सिच्यते येन पंसा स भवति करिरेनं नित्यमालिङ्गति श्रीः। धनदिनरजनीशैसुल्यतेजा महिमा

निममचिति। सी देहिनां स्यात् पुरोगः ॥ ४१ निजमः क्षाः ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ वीजादिकमिति प्रक्तिबीजादिकमित्यर्थः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३८ ॥ ४० ॥ वीजादिकमिति प्रक्तिबीजादिकमित्यर्थः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३८ ॥ ४० ॥ इति क्षतकलगोऽयमाचार्यो येन साधकेन सिच्यते इति क्षतकलगोऽयमिति। इत्यं क्षतकलगोऽयमाचार्यो येन साधकेन सिच्यते इत्यर्थः। प्रन्तर्भाविष्यर्थेत्वात्। प्रथवा इति इत्यं क्षतः श्रावाहितः सेच्यते इत्यर्थः। प्रक्तमाविष्यर्थेत्वात्। श्रावाद्यते यस्मिन् परे संविद्रुक्षे तेजसि कलगो यस्मिन् घटे स तथोक्षः। कलाः ग्रीरते यस्मिन् परे संविद्रुक्षे तेजसि कलगः। इत्यं क्षतकलगोऽयं घटः सिच्यते स्वाक्षिन येन पुंसा स भवित स कलगः। इत्यं क्षतकलगोऽयं घटः सिच्यते स्वाक्षिन येन पुंसा स भवित स कलगः। इत्यं क्षतकलगोऽयं घटः सिच्यते स्वाक्षिन योज्यम्। ग्रिष्यस्यैव स्वभिषेककत्वेत्वम्। ग्राचार्यस्य तेन किषित्यादिक्षमेण योज्यम्। ग्रिष्यस्यैव स्वभिषेककत्वेत्वम्। ग्राचार्यस्य तेन मयुक्तः करोति॥ ४१ ॥

जपेचतुर्विश्रतिलचमेवं सुयिक्तितो मन्तवरं यथावत् । इतिष्यभोजी परिपूर्णसंख्ये जपे पुनर्हीमविधिविधयः ॥ ४२ पयोद्रमाणाच समित्सहस्रषट्कं दिधिचौद्रष्टतावसिक्तम् । तिलैस तावज्जुह्रयात्पयोक्तैर्दिजोत्तमानभ्यवहारयेच ॥ ४३

गुरुमिप परिपूज्य काञ्चनाद्यै-जंपतु च मन्त्रमयो सहस्रमात्रम् । भजतु च दिनशोऽमुमर्चनाया विधिविहितं विधिमादरेश भूयः ॥ ४४ संचेपतो निगदितो विधिरर्चनायाः श्रातेरयं सक्तासंस्रतिमोचनाय । कान्त्यै श्रिये च यश्मी जनरञ्जनाय सिद्ध्यै प्रसिद्धमहसोऽस्य परस्य धामः ॥ ४५

गजस्गमदकाश्मीरैर्मन्तितमः सुर्भिरोचनोपेतैः। विलिखेदलक्तकरसालुलितैर्यन्त्राणि सक्तकार्यार्थी ॥ ४६

राज्या पटुसंयुतया सपाश्रशतयङ्कुश्रेन मन्त्रेग ।

सादत्तयाऽभिज्ञः निष्युर्वशीमयी वशी वश्येत् ॥ ४० एभिविधानेभुवनेश्वरी तां समच्ये सिद्ध्ये तु जपंश्य मन्ती । स्तुत्याऽनया स्तीतु सदा समग्रपीत्ये समसात्तिवभिञ्जिकायाः ॥

सुयन्त्रितो नियतः । मन्त्रवरं यथावदिति । प्रण्वादित्वम् अतिद्रुतत्विदि वर्जनं चोक्तम् ॥ ४२॥४३॥

जपतु च मन्त्रमधो सहस्त्रमात्रमिति नित्यजप उत्तः। विधिविहितं ग्रास्ति

यन्त्रलेखनद्रव्याखाचष्टे—गजमृगिति। सृगमदः कस्तूरिका। काश्मीरं कुर्ड् कुमम्। मन्त्रितम इति द्रव्याणि संयोज्य मूलेन जपपूजादिकमुक्तम्॥ ४६॥४०॥ इति समीरितविधानानन्तरं सकलदुःखनाश्चिनी परसंविद्रूपां शक्तिमचल्या भक्त्या समर्च मन्त्री स्तुतिमपि पठेदित्याइ—एभिर्विधानैरिति। मन्त्रीति प्रतिश्लोकं बीजयोगः स्तुचितः॥ ४८—७०॥

द्रति श्रीपद्मपादाचार्यक्षते प्रपञ्चसारविवस्णे एकादशः पटनः। प्रसीद प्रपञ्चस्क्षेप प्रधाने प्रक्तत्यात्मिक प्राणिनां प्राणसंज्ञे । प्रणोतं प्रभो प्रारमे प्राञ्जलिस्वां प्रक्रत्याऽप्रतक्ये प्रकामप्रवृत्ते ॥ ४८

> स्तुतिर्वाक्यबद्धा पदात्मैव वाक्यं पदं त्वचरात्माऽचरं त्वं महिणि। ध्रुवं त्वां त्वमेवाऽचरैस्वक्ययेस्ती-ष्यसि त्वक्ययी वाक्प्रवृत्तिर्यतः स्यात्॥ ५० यजाधोचजचीचणायाऽपि रूपं परं नाभिजानन्ति मायामयं ते। स्तुवन्तीणि तां त्वाममी स्यूलक्षपां तदेतावदम्बेह युक्तं ममापि॥ ५१

नमसे समसेशि बिन्दुस्त पे नमसे रव[पर] तेन तत्त्वाभिधाने। नमसे महत्त्वं प्रपत्ने प्रधाने नमसे तहसारतत्त्वस्त पे॥ ५२

नमः शब्दक्षे नमो व्योमक्षे नमः स्पर्शक्षे नमो वायुक्षे । नमो क्ष्रतेजोरसामः खक्षे नमले उत्त गन्धात्मिक भूखक्षे ॥ ५३ नमः श्रोतवर्माचिजिन्ना व्यवामा- स्वाक्षे पाणिपत्यायुसी पस्यक्षे । स्वित्वे नमस्ते विभो विश्वक्षे ॥ ५४ रिवत्वे नमस्ते वहत्यान्वितं वा स्वर्थानस्ति वहत्यान्वितं वा स्वर्थानस्ति वहत्यान्वितं वा सम्वर्थे वित्रस्त्रयं व्यत्त एव ॥ ५५ सम्बर्धे वित्रस्त्रयं वित्रस्त्रयं व्यत्त एव ॥ ५५ स्त्रयं वित्रस्त्रयं वित्रस्त्रयं वित्रस्त्रयं वित्रस्त्रयं वित्रस्त्रयं वित्रस्त्रयं वित्रस्त्रयं वित्रस्ते वित्रस्त्रयं वित्रस्त्रयं वित्रस्त्रयं वित्रस्त्रयं वित्रस्त्रयं वित्रस्त्रयं वित्रस्त्रयं वित्रस्ति वित्रस्त्रयं वित्रस्ते वित्रस्ते वित्रस्त्रयं वित्रस्ते वित्रस्ते वित्रस्त्रस्ते वित्रस्ते वित्रस्त्रस्ते वित्रस्ते वित्रस्त्रस्ते वित्रस्ते वित्रस्ते वित्रस्ति वित्रस्ति वित्रस्ते वित्रस्ति वित्रस्ति वित्रस्ति वित्रस्ति वित्रस्ते वित्रस्ति वित्रस्ति

चतुर्वेक्चयुक्ता लसडंसवाहा
रजःसंश्रिता ब्रह्मसंज्ञां दधाना।
जगत्स्रष्टिकार्या जगन्मात्त्रभूते
परं त्वत्पदं ध्यायसीशि त्वमेव ॥ ५६
विराजित्करीटा लसचक्रशङ्का
वहन्ती च नारायणाच्यां जगत्मु।
गुणं सत्त्वमास्याय विश्वस्थिति यः
करोतीह सोऽंशोऽपि देवि त्वमेव ॥ ५०
जटाबह्वचन्द्राहिगङ्का विनेचा
जगत्संहरन्ती च कल्पावसाने।
तमःसंश्रिता मद्रसंज्ञां दधाना
वहन्ती परश्रवच्चमाले विभासि॥ ५८

सचिन्ताचमाला सुधाकुक्मलेखाधरा वीचणार्धेन्दुराजत्कपर्दा। सुशुक्कांशुकाकल्पदेहा सरस्वत्यपि त्वन्मयैवेशि वाचामधीशा॥ ५९

लसक्छङ्कचक्रा चलत्खङ्गभौमा नदित्संहवाहा ज्वलत्तुङ्गभौलिः। द्रवहैत्यवर्गा स्तुवित्सङ्गसङ्घा त्वमेवित्रा दुर्गाऽपि सर्गादिहीने॥६० पुरारातिदेहार्धभागा भवानी गिरीन्द्रात्मजात्वेन येषा विभाति। महायोगिवन्द्या महिशा सुनाया महिश्यम्बिका तत्त्वतस्त्वन्मयेव॥६१ लसत्तीस्तुभोद्गासिते व्योमनीले वसन्तीच्च वच्चःस्यले कैटभारेः। जगद्वस्त्रभां सर्वलोकेकनाथां श्रियं तां महादेव्यहं त्वामवैमिन्। ६२ यजाद्रीड्गुहाञाचपोतीन्द्रकाणां महाभैरवस्थापि चिक्नं वहन्त्यः। विभो मातरः सप्त तद्रूपक्षपाः स्फुरन्त्यस्वदंशा महादेवि तास्र॥ ६३

समुद्यद्विवाक्तत्सहस्राभभासा सदा सन्तताश्रेषविश्वावकाशि। लसन्तीलिबहेन्दुलेखे सपाशाङ्कुशाभीत्यभीष्टात्तहस्ते नमस्ते॥ ६४

प्रभा कोर्तिकान्ती दिवाराविसन्थाः क्रियाशा तमिस्रा चुधाबुिंद्यमेधाः । धृतिर्वोद्यातिः सद्गतिः श्रीश्व भ[श]ित्त-स्त्वमेविशि येऽन्ये च शित्तप्रमेदाः ॥ ६५

हरे बिन्दुनादैः सशक्ताख्यशान्तैनमस्तेऽस्त भेदप्रभिन्नैरभिन्ने । सदा सप्तपाताललोकाचलाब्धिग्रहद्दीपधातुस्तरादिसक्षे ॥ ६६ नमस्ते समस्ते समस्तस्क्षे समस्तेषु वस्तुष्वनुस्यूतशक्ते । श्रितस्यूलसून्त्रस्वकृषे महेशि स्मृते बोधकृषेऽप्यबोधसकृषे ॥ ६७

मनोव्यतिरस्तु स्मृतिस्ते समस्ता
तथा वाक्प्रवृत्तिः स्तुतिः स्यान्महिशि।
शरीरप्रवृत्तिः प्रणामित्रया स्यात्
प्रसीद चमख प्रभो सन्ततं मे ॥ ६८
हत्नेखाजपविधिमर्चनाविशेषानेतांस्तां स्तुतिमिप नित्यमादरेण।
योऽभ्यस्येत् स खलु परां श्रियञ्च गत्वा
शुद्धं तद् व्रजति पदं परस्य धामः॥ ६८
इति हत्नेखाविहितो विधिकतः संग्रहेण सक्तोऽयम्।
योऽस्मिवियतमना मन्त्री योगी स्थात् स एव भोगी च॥ ७०
दति श्रीप्रपञ्चसारे एकादशः पटलः।

दाद्शः पटलः।

अय श्रियो मन्त्रविधिः समासतो जगिद्धताय प्रतिवच्यतेऽधुना ।
सहाऽङ्गभेदैः सजपार्चनाहृतक्रमैः समभ्युद्धरणाय दुर्गतेः ॥ १
वियत्तुरीयस्तु विलोमतोऽनलप्रदीपितो वामविलोचनान्वितः ।
सचन्द्रखण्डः कथितो रमामनुर्मनोरथावाप्तिमहासुरद्धमः ॥ २

च्हिषभृंगुश्क्रन्दिस चोदिता निवृत् समीरिता श्रीरिप देवता पुनः। हगिचकर्णेनमनुखरानला-न्वितेन चाऽस्या विहितं षड्ङ्कमम्॥ ३

भूयाद् भूयो दिपद्माभयवरदकरा तप्तकार्तस्वराभा शुभाभाभेभयुग्मदयकरधतकुमाद्भिरासिच्यमाना । रत्नीघाबद्धमौलिविभलतरदुकूलार्तवालिपनाट्या पद्माची पद्मनाभोरसि क्षतवसितः पद्मगा श्रीः श्रिये वः ॥ ४

संदीचितोऽय गुरुणा मनुवर्यमेनं सम्यग् जपितिशितधीर्दिननायलचम्।

दक्काणितिप्रधानभुवने व्यर्धनन्तरं पुनरिष क्रियाणितिप्रधानामिकबीजाितिकां पूर्विविधानेषु प्रसत्तां च त्रियं वत्तुमारभते—श्रथित । श्रयाऽनन्तरम् । कस्य । समासतोऽनन्तरम् । समासग्रव्हेन सर्वतानुगम्यमानाः प्रणवशिक्तवाक् कामाः स्चिताः । समासतः संचेषत दत्यनेन सामान्यपटलोक्तन्यासादिविस्तारः प्रक्तिवदस्यापि स्चितः । सहाङ्गभेदैरिति । शिक्तकामयोगे तद्दीर्घयोगं वाक्ष्रणवयोगे तद्योगं चाङ्गानामाह । विनियोगमाह—समभ्युदरणायिति । श्रधर्मनिःस्वतादयो दुर्गतयः ॥ १ ॥

केवलस्थापि सर्वपुरुषार्थेषु विनियोगमाह—मनोरथावाप्तिरिति ॥ २ ॥ श्रीरिप देवतेति । प्रणवादियोगे तद्देवतानामुपसर्जनतं श्रियः स्चितम् । परमात्मस्कृषिणी श्रीदेवतेत्यादिप्रकारेण । ग्रं बीजम् । ई' ग्रितः ॥ ३ ॥ ४ ॥ सम्यग् जपेदिति । कामानुसारेण उत्तवीजपुटिततया जप उत्तः ।

अभ्यर्चयद्गहरहः श्रियमादरेग

मन्ती सुशुद्धचरितो रहितो वधूभिः ॥ ५

जपावसाने दिनकृत्सहस्रसंख्यैः सरोजैर्मधुरवयात्तैः।

हुनित्तिलैर्वा विधिनाऽय बैल्वैः समिद्वरैर्भन्तिवरस्तिभिर्वा ॥ ६

किचराष्ट्रपत्नमय वारिक हं गुणवत्तराशिचतुरस्युतम्।

प्रविधाय पीठमपि तत यजिन्नवणित्तिभिः सह रमाञ्च ततः॥ ७

विभूतिक्रव्रतिः वान्तिः सृष्टिः कौत्तिय सव्रतिः।

व्यष्टिकत्क्षष्टिक्टिंबिश्व रमाया नव शक्तयः॥ ८

त्रावाद्य सम्यक् कलग्रे यथावत् समर्चनीया विधिना रमा सा।

जप्ता यथाशिक पुनर्भुमस्तु तं सेचयेत् संयतमात्मशिष्यम् ॥ ध

अङ्गैः प्रथमावृतिरपि सृतींभचतुष्किनिधियुगैरपरा।

शक्तायष्टकीन चाऽन्या चरमा ककुबीश्वरैः समस्यर्च्या॥ १०

वासुदेवः सङ्गर्षणः प्रद्युक्तश्चाऽनिम्ह्यकः । दमकः सलिलश्चेव गुग्गुलुश्च कुम्ग्यद्यकः ॥ ११ वलाको विमला चैव कमला वनमालिका । विभोषिका मालिका च शङ्करी वसुमालिका ॥ १२

निश्चितधीरिति। तत्तद्बीजदेवतानुसारेण ध्यानम्। त्रियमादरेण मन्त्रीति। तच्छेषत्या त्रष्टाच्चर जप उत्तः॥ ५॥

तिलैर्वा विधिनिति। अगिनसंस्तारो विधिः। मिन्तवरिस्तिभिरिति। कम्बनस्तिभिरिति। कम्बनस्तिभरिति। कम्बनस्ति। कम्ब

मित्युक्तम् ॥ ६ ॥
 रिचराष्ट्रपत्नमिति । कर्णिकामध्ये श्रीबीजयोगो रुचिरत्वम् । तत्र यजेदिति ।
 रिचराष्ट्रपत्नमिति । कर्णिकामध्ये श्रीबीजयोगो रुचिरत्वम् । श्री श्रीदेव्यासनाय
पीठमन्त्रः सूचितः । रमाञ्चेति । सूर्तिपूजा सूचिता । श्री श्रीदेव्यासनाय
नमः । श्री श्रीदेवीमूर्तये नमः । इति पीठमूर्तिमन्त्रौ ॥ ७ ॥

रमाया नव ग्रत्तय दति। तासु श्रीबीजयोग उत्तः॥ ८॥ श्रावाद्य सम्यगिति। मूर्तिं दृदयक्षमले तदभेदेनित्यर्थः। यथावदिति। श्रावाद्यनित्येषेत्रा स्वीलिङ्गयोगी सुद्रायोगश्रीतः। विधिनिति। विश्रमपूजादिकसुत्तम्॥ ८॥ १०॥ ११॥ १२॥

अन्येव च पूर्वसेवया परितृष्टा कमला प्रसीदित।
धनधान्यसमृद्धिसंकुलामचिरादेव च मन्त्रिणे श्रियम्॥ १३
असस्युरोजदयसेऽभितिष्टंस्त्रिलचमेनं प्रजपेच मन्त्री।
श्रियं विचिन्त्याऽर्कगतां यथावद् दरिद्रताया भवति प्रमुक्तः॥ १४
वसतावुपविषय कैटभारे: कमलावृच्चतले तथा तिलचम्।
जपतोऽपि भवेच काङ्कितार्थाद्धिको वत्सरतो वसुप्रपञ्चः॥ १५
जुच्चयादशोकदच्चे सघ्वतैरपि तग्डुलै: सक्तलवश्यतमम्।
खदिरानले तिमधुरैरपि तैर्धनदञ्च राजकुलवश्यमि॥ १६

समध्रनिलनानां लचहोमादलन्मी-परिगतमपि जन्तं प्राप्नुयाच्छीः समग्रा। धनविभवसम्बद्ध्या नित्यमाह्माद्यन्ती

त्यजित न कर्णाद्री तस्य सा सन्ति ॥ १० विल्वं श्रीसृत्तजापी निजभिव मुखजी वर्षियत्वाऽस्य पूर्वं पर्वे पर्वे सिक्सादुयुत्तैः कुसुमफलसिमिद्धिस्ततः स्वन्धभेदैः । तस्यूलैमेंग्डलात् प्राक् सुनियतचरितोऽसी चुताद्विमेंलात्मा

रूपं पश्येद्रमायाः कथमपि च पुनस्तत्कुले स्यादलच्मीः ॥ १८ इदयकमलवर्णतः परस्तादस्तमनन्तयुतं ततस्य सिन्ये । इतवहद्यितेत्यसी रमायाः प्रवर्धनार्थिभर्धितो हि मन्तः ॥ १८

मन्त्रभेदेष्विप समानेयं पूजित्याह—ग्रनयैविति। मन्त्रिणे श्रियमिति। तत्तनमन्त्रानुरूपां श्रियमित्यर्थः॥१३॥

प्रजिपेच मन्त्रोति। श्रीं रत्नगर्भायै नमः इति मन्त्रस्य ग्रतांग्रजप उत्तः। चग्रन्देन तर्पणादिकमुक्तम्। श्रक्षभावां यथावदिति। श्रभयवरदकराभ्यां रत्नुसभाषरामित्यर्थः॥१४॥१५॥

जुडुयादगोकिति। सकामेन प्रयोग:। खदिरानलेऽपि तेनैव केवलेन वा।
॥ १६॥ १७॥

सुखज इति । ब्राह्मणस्यैव श्रीसूक्ते विधानिऽधिकारः सूचितः ॥ १८ ॥ प्रवरधनार्थिभिरिति । सर्वेषुरुषार्थेषु विनियोग उक्तः । श्रीं श्रीं बीजम् । स्वाहा ग्रक्तिः ॥ १८ ॥ २० ॥ द्वीऽस्य स्याद्दिषिण्कन्दिस सुमितिभिक्ता विराड् देवता च श्रीर्देवीपिद्मिनीभ्यां इदयकिश्वासिर विष्णुपत्ना शिखा च। मेदोरेफाह्नदार्णेरिप च कमलक्ष्पाचरैर्वर्म चाऽस्तं ताराद्याभिनभोऽन्ताभिरिप निगदितं जातियुक्ताभिरङ्गम् ॥ २० पद्मस्या पद्मनिता कमलयुगवराभौतियुग्दोःसरोजा देहोत्याभिः प्रभाभिस्तिभुवनिवयं भास्त्ररा भास्यन्ती। मृत्ताहाराभिरामोद्मतकुचक्तवाश रत्नमञ्जीरकाञ्ची-ग्रीवियोर्स्यङ्गदाच्या धृतमणिमुकुटा श्रेयसे श्रीभेवेदः॥ २१

ध्यात्वैवं श्रियमिष पूर्वकृप्तपीठे
पवादी प्रथममथाऽर्वयेत्तदङ्गेः ।
ग्रष्टाभिदेलमनु शिक्तभिस्तदन्ते
लोकिशैरिति विधिनाऽर्वयेत् सम्दृध्ये ॥ २२
दीचातो जपतु रमारमेशभक्तो
लचाणां दशकममुं मनुं नियत्या ।
स श्रीमान् बहुधनधान्यसङ्कुलः सन्मेधावी भवति च वत्सरेण मन्ती ॥ २३

दति मन्त्रजपाद्दतधीर्मधुरिवतयेरयुतं जुहुयात् कमलैः।
परिश्रुह्वमना न चिरात् स पुनर्लभते निजवाञ्कितमर्थचयम् ॥ २४
समुद्रगायामवतीर्थं नद्यां खकग्रमावे पयसि स्थितः सन्।
विजवजाप्यास्थतमोऽन्द्रमाचान्मन्त्री भवेद्राव विचारगीयम् ॥ २५

नन्द्यावतैं जुं हत भगभेऽभ्यच्यं लच्मीं सहसं तावद् बैल्वे स्त्रिमधुरयुतिर्वा फलेः पीर्णमास्याम् । पञ्चम्यां वा सितसरसिजेः शुक्रवारेऽच्छपुष्पै-रन्येमीसं प्रतिहतविधिर्वत्सरात् स्याइनाव्यः ॥ २६

श्चियमपीति । बीजविशेषयोगे ध्यानविशेष: सूचित: । श्रथवा श्रीपति-मपीत्यर्थ: । श्रवापि श्रष्टाचरस्य जप्तव्यत्वात् ॥ २१ ॥ २२ ॥ वसरेण मन्त्रीति । दशांशिन श्रष्टाचरजप उता: ॥ २३ ॥ २४ ॥ तार्यमामायाः श्रीः कमले कमलालये प्रसीदयुगम् । बीजानि तानि पुनरिप समहालच्मे इदिन्दिरामन्तः ॥ २७ विभिक्तु वर्णेर्हृदयं शिरोऽपि स्थात् पञ्चभिश्चाऽय शिखा विवर्णेः । विभिक्तया वर्षे चतुर्भिरस्तं पृथक् चिबीजापुटितैस्तदङ्गम् ॥ २८

हस्तोद्यद्वसुपाचपङ्कजयुगादर्शा स्प्तुर्न्नूपुरा येवेयाङ्गदहारकङ्कणमहामीलिर्ज्जलत्कुगडला। पद्मस्या परिचारिकापरिवृता शुक्काङ्गरागांशुका देवी दिव्यगणार्चिता भवदघप्रध्वंसिनी स्याद्रमा॥ २८

लचं जपेनानुमिमं मधुरवयात्तै-वल्वैः फलैः प्रतिच्चनेद्युतं तदन्ते । <mark>चाराधयेदनुदिनं प्रतिवच्यमाण-</mark> मार्गेण दुर्गतिभयाद्रहितो भवेत् सः॥ ३० श्रीधरश्च हृषीकिशो वैकुग्छो विश्वक्षपकः। वासुदेवादयश्चाऽङ्गावरणात् समनन्तरम् ॥ ३१ भारतीपावतीचान्द्रीशचीभिरपि संयुता। दमकादिभिस्तृतीयाऽनुरागाद्यै खतुर्धिप ॥ ३२ अनुरागो विसंवादो विजयो वस्त्रभो मदः। हर्षी बलस्र तेजसेत्यष्टी बाणा सहाश्रियः॥ ३३ अनन्तब्रह्मपर्यन्तैः पञ्चमीन्द्रादिभिर्मता । चक्रपद्मान्तिकै: षष्ठी वज्राद्यैरावृति: श्रिय:॥ ३४ संपूज्यैवं श्रियमनुदिनं यो जपेनान्त्रमेनं प्रोक्तां संख्यां सहतविधिमप्युक्तितां प्राप्य लच्मीम्। दिचाद्वीगवनिपशुपुतादिभोगै: समृद्वी वर्षादेहापदि च पदमप्येति नित्यं स विष्णोः॥ ३५

मन्ती भवेदिति। रत्नगर्भामन्त्रज्ञपः स्चितः ॥ २५ ॥ २६ ॥ महालस्मीमन्त्रस्य श्रीं बीजम् हीं श्रत्तिः । पूर्ववष्टष्यादि पीठमूर्तिश्व ॥२७॥ ॥ २८ ॥ २८ ॥ २० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

श्रीमन्तेष्विति गदितेषु भित्तयुक्तः
श्रीमृक्तान्यपि च जपेट् यजेडुनेच।
मृक्तेषु प्रथमतरे खयं मुनिः खादन्येषां मुनय दमे भवन्ति भूयः॥ ३६
श्रानन्दः कर्दमश्रैव चिक्कीतश्रेन्दिरासुतः।
स्चामथो तदन्यासाम् षयः समुदीरिताः॥ ३०
श्राद्ये मृक्तचये छन्दोऽनुष्ट्रप् कांसे वहत्यपि।
तदन्त्ययोस्तिष्टुवाख्यं परस्तादष्टके पुनः॥ ३८
श्रानी स्थातां देवते च न्यासाङ्गविधिषच्यते॥ ३६
सूर्धाचिकर्णनासामुखगलदोर्हृदयनाभिगुद्येषु।
पायुष्कजानुजङ्गाचरणेषु न्यसतु सृक्तकैः क्रमणः॥ ४०

सहिरगमयी च चन्द्रा रजतिहरण्यस्रजे हिरग्याख्या। अङ्गानि जातियुञ्जि त्वय च हिरग्यवर्णोत्तया तथाऽस्वं स्यात्॥ ४१

य्रमणकमलसंस्था तद्रजःपुञ्जवर्णा-करकमलध्रतेष्टाभीतियुग्माम्बुजा च । मणिमुकुटविचिवालङ्कताऽऽकल्पजाते-भेवतु भुवनमाता सन्ततं श्रीः श्रिये वः ॥ ४२ यारभ्याच्छां प्रतिपदमय प्राप्तदीची वियुक्त-स्तन्वङ्गीभिस्तनुविमलवासाः सुधीतिद्वजाद्यः । एकाद्रग्यामय परिसमाप्याऽकंसाइसिकान्तं जापं मन्ती प्रयजतु रमां प्राक्तनप्रोक्तपीठे ॥ ४३ श्रीसन्तीय श्रीसतं विनियुङ्के-श्रीमन्त्रेष्वित ।

प्राकरिणकश्रीमन्त्रभेषत्वेन श्रीस्तां विनियुङ्क —श्रामन्त्राष्ट्रातः । जपहोमादिकं सक्तत् सक्तत् कार्यम्। यजेदिति। प्रष्याञ्चलिश्व कार्य दत्यर्थः। खप्रधानत्वेनापि जपादिकं स्क्तानां विवचंस्तेषाम्रखादिकमाह—स्कोष्ट्रित। खप्रधानत्वेनापि जपादिकं स्क्तानां विवचंस्तेषाम्रखादिकमाह—स्कोष्ट्रित। खप्रधानत्वेनापि जपादिकं स्क्तानां विवचंस्तेषाम्रखादिकमाह—स्कोष्ट्रित। ख्यं श्रीरत्यर्थः। हिरख्वणीमिति ऋग्वीजम्। कांसीऽस्मीति ऋक्प्रितः। ख्यं श्रीरत्यर्थः। हिरख्वणीमिति ऋग्वीजम्। कांसीऽस्मीति ऋक्प्रितः। स्क्रितम् पञ्चद्रभवीककं श्रीतम् ॥ ३६॥ ३०॥ ३८॥ ४८॥ ४८॥ ४८॥

मन्त्रीति। प्रत्यृचं श्रीबीजयोग उत्तः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

पद्मा सपद्मवर्णा पद्मस्याद्री च तर्पयन्यभिधा। **रुप्ता ज्वलन्यभिद्या खर्णप्राकारसंज्ञका चिति ॥** ४४ मध्ये दिशाधिपाङ्गावृत्योरितास्तत्य वज्रादीन्। प्रयजेचतुरावरणं निगदितमिति सृक्तकाल्पितं विधानम् ॥ ^{४५} अब्रष्टताभ्यां जुहुयादनुदिनमष्टोत्तरं भतं मन्ती । <mark>त्रावाहनासनार्</mark>घ्येकपाद्याचमनमधुपर्कसेकानि ॥ ४६ वासीभूषणगन्धान् सुमनीयुतध्पदीपभोज्यानि । सोद्वासनानि कुर्याद्वित्तयुक्तः पञ्चदशभिरय मनुभिः॥ ४९ व्यसौरपि च समस्तैः पूजायां संयतात्मकः सिडी। पद्मैर्<mark>बिल्वसमिद्धिः पयोऽम्बसा सर्</mark>पिषा क्रमाज्ज्ह्यात् ॥ ४८ एकैकं विस्विशतं दादभ्यां भोजयीत विप्रांख । मन्दारकुन्दकुमुदकनन्द्यावर्ताख्यमालतीजात्यः। कह्नारपद्मरत्तीत्पलकेतकचम्पकादयो ग्राह्याः॥ ४८ परिषिच्चे तियां सृतौसी: स्नानकर्भणि। आदित्याभिमुखी जप्याद् यावत्तावच तर्पयेत्॥ ५० अर्चयिदिधिनाऽनेन दिनशो जुहुयाचिशः। एवं करोति षरमासं योऽसौ स्यादिन्दिरापतिः॥ ५१ उद्बुद्धमावे निलने नवनीतं विनिचिपेत्। सक्तिश्चि सिकञ्चल्कोद्रे पवान्तरालये॥ ५२ पुनस्तत् पद्ममुड्ख सुसमिडे विभावसी। जुहुयादन्ययाऽयर्चा शतमष्टीत्तरं जपन्।

अष्टोत्तरगतं मन्त्रोति। स्तानां सप्तवारजपान्तेऽन्त्यस्य स्तस्य विरावृत्ति-विविचिता। मन्त्रोति। प्राकरणिकमन्त्रैः सक्तत् सक्तत् प्रथमतो होमश्च स्चितः॥ ४६॥ ४७॥

व्यस्तैः समस्तिरित्यत्र व्यस्तै यतुर्देशिभः निवेद्यान्तं दत्त्वा श्रीबीजेन चतुर्देशिनैव वा गण्डूषोपचारादिकं समप्ते समस्तेन स्तोन प्रदिचणस्तिनम स्तारान् विधाय शेषं श्रीबीजेन काला श्रन्से चोद्वासयेदित्यर्थः। पद्महोमेऽ ष्टोत्तरशतजपः।

चत्वारिंशच्छुक्रवारैर्भहाश्रीसस्य जायते॥ ५३ कांसीऽस्मीत्यनया सम्यगेकादश घृता हतीं:। षग्मासं जुह्नती नित्यं भूयात् प्रायी महेन्दिरा॥ ५४ सूत्तेरतेर्जपतु जुडुयादर्चयौताऽवगाहित् सिञ्चेदको दिनमनु तथा संयतस्तर्पयीत। संशुद्धातमा विविधधनधान्याकुलाभ्यन्तरोऽसी मन्ती सर्वेभिति बहुमतः श्रीमतां स्थात् पुरोगः॥ ५५ श्रीर्लच्मीवेरदा विषापती च सवसुप्रदा। हिरायक्षपा सस्वर्णमालिनी रजतस्रजा॥ ५६ ससुवर्णेग्टहा[प्रभा] स्वर्णप्राकारा पद्मवासिनी। पद्महस्ता पद्मपूर्वप्रिया सुक्तापदादिका ॥ ५० यलङ्कारा तथा सूर्या चन्द्रा विल्वप्रियेश्वरी। भुक्तिः प्रपूर्वा मुक्तिय विभूत्यृ द्विसमृद्वयः ॥ ५८ तुष्टि: पुष्टिञ्च धनदा तथाऽन्या तु धनेभ्वरी। गु ज समोगिनी भोगदात्री धात्विधात्रेषे ॥ ५६ दाविंशदेताः श्रीदेव्या ये मन्ताः समुदीरिताः। तारादिका नमोऽन्ताय तैरचींसु बिलं हरेत्। तर्पयेच महादेवीं दिनादी मन्त्रवित्तमः॥ ६० नाभ्यक्तोऽयात्र नग्नः सलिलमवत्रेत्र खपेदाऽश्रविः स-

नाभ्यक्तोऽद्यात्र नग्नः सिललमवतरेत्र खपदाऽश्वापः ते त्राऽभ्यञ्जग्रात्रेव चाऽद्यात्तिलग्ग्हलवणे क्षेवलेनेव दोषाम् । वक्तो लिम्पेद्देत्राऽन्तमि मिलनः स्यात्र बिल्वाम्बुजन्म-वक्तो लिम्पेद्देत्राऽन्तमि मिलनः स्यात्र बिल्वाम्बुजन्म-द्रोणात्रो धारयेत् की भुवमि न दृष्टैवाऽऽलिखिदिन्द्रिरार्थी ॥ ६१ पूर्ववत् सर्वाणि वा स्कान्यष्टोत्तरणतं जव्यानि ॥ ४८—५३॥ पम्यगेकादणेति। प्रणव व्याद्धित प्राकरणिक मन्त्राद्यन्ततं मन्त्रस्थोक्तम् ॥५४॥ सम्यगेकादणेति। प्रणव व्याद्धित प्राकरणिक मन्त्राद्यन्ततं स्वाद्या तर्पयाम्यन्ततं मन्त्री सर्वेरिति। ऋवः श्रीबीजपुटितत्वं होमतर्पणादी स्वाहा तर्पयाम्यन्ततं

चोत्तम् ॥ ५५॥५६॥५०॥५८॥५८॥ प्राकरणिकमन्त्राणामेकं साङ्गं जानित्रवर्थः। दिनादौ मन्त्रवित्तम द्रति । प्राकरणिकमन्त्राणामेकं साङ्गं जानित्रवर्थः।

सुविम्बचिर्तः स्याच्छुडमाल्यानुलेपा-भरणवसनदेहो मुख्यगन्धोत्तमाङ्गः।

मुविश्दनखदनः शुड्धधीविष्णुभक्तो

विमलकचिरशयः स्याचिरायेन्दिरार्थौ ॥ ६२

दृष्टां कष्टान्ववायां कलहकलुषितां मार्गदृष्टामिष्टा-मन्यासक्तामसक्तामितिवपुलक्षणाङ्गीमिति इखदीर्घाम् । रोगातीं भोगलोलां प्रतिपुरुषचलां राजकान्तामकान्तां काकाचीमेकचारां ग्र[ग्र]हकुसुमयुतां न स्प्रशिदिन्दिरार्थीं ॥ ६२

शान्तः श्रम्बत्स्मितमधुरपूर्वाभिभाषी द्याद्रीं देवाचार्यातिथिद्इनपूजारतः पुग्यशीलः।

नित्यसायी नियमनिरतः प्रत्यगाशामुखाशी मन्त्री वर्णाश्रमदृद्दिः स्यासिरायेन्द्रिरार्थी ॥ ६४

श्रीमन्त्रभत्तः श्रितविषादीचः श्रीसृत्तजापी सितधीः सुशीलः । खदारतृष्टी मितभाषणाशी लोकप्रियः स्वाचिरमिन्दिरार्थी ॥ ६५

द्ति श्रीप्रपञ्चसारे द्वादशः पटलः।

॥ ६०॥६१॥६२॥६२॥६ ॥६५॥

द्ति श्रीपद्मपादाचार्यक्षते प्रपञ्चसारविवरणे दादम: पटल:।

चयोदशः पटलः ।

श्रय रमाभुवनिश्मिनोभवेस्तिपुटसंज्ञकमन्त्रम्दीरितम्।
सक्तवर्गप्तलाप्तियश्स्त्ररं जगित रञ्जनदं किवताकरम्॥ १
बीजेस्तिभिर्दिकत्तैः कुर्यादङ्गानि साधकः सिद्ध्ये।
पूर्वतरिरतयोवी दयोरप्यं तदङ्गयोः प्रभजेत्॥ २
नवकनकभासुरोवीविरचितमणिकुद्दिमे सकल्पतरी।
रत्नवरबद्धसिंहासननिहितसरोक्ष्टे समासीनाम्॥ ३

याबद्वरतमुकुटां मणिकुग्रडलोद्यत्-केयूरकोर्मिरसनाद्वयनूपुराट्याम् । ध्यायेद्वृताङ्मयुगपाश्वराङ्कुश्चित्वु-चापां सपुष्पविशिखां नवद्देमवर्णाम् ॥ १ चामरमुकुरसमुद्गकताम्बूलकरङ्कवाद्विनीभिश्च । दूतीभिः समभिवृतां पश्चनीं साधकं प्रसन्नदृशा ॥ ५ लोकेश्वरीमिति विचिन्त्य जपेच मन्त्व-मादित्यलचम्य मन्त्रितमी जपान्ते ।

क्रियामिक्तप्रधानानामेव केषाञ्चित्तम्लाणां विधि वक्तुमारभते—श्रय रमेति।
तत्र प्रयमं भुवनेमोपटले प्रस्तुतायास्त्रिपुटाया विधानमुच्यते। विनियोगमाइ—
सकलेति। रमादिले सकलवर्गफलाप्ति:। मक्त्यादिले यमस्करम्। कामादिले
रज्जनदम्। वाग्भवयोगे कविताकरिमिति द्रष्टव्यम्॥१॥

श्रुण्णानि साधक इति । तिबीजसंयुतैः सामान्यपटलोक्तन्यासैरात्मानं देवतारूपत्वेन साधयतीति साधकः इति न्यासाः स्चिताः । मन्त्विशेषाणामङ्गविशेषं
स्वयति—पूर्वतरिति । पूर्वतरवच्यमाणकामबीजाङ्गानामेनं वा कुर्यादित्यर्थः ।
यद्वीजादिको मन्त्रस्तस्याऽङ्गानि कुर्यादिति भावः । संमोचन ऋषिः ।
गायती छन्दः । तिपुटादेवी देवता । श्री बीजं क्लीं वा । ह्री प्रक्तिः । मूलेन
सह पीठमूर्तिपूजा । ष्टणिनी स्र्याऽऽदित्या प्रभावती इत्येता दूत्यः ॥ २ ॥

मिलतमो जपान्त इति। श्रीवृत्तसमिदादिहोमेषु मन्त्रस्य श्रीबीजादादिल-

श्रीराजहचसिमधां सजवार्तवानां
तावत् सहस्रसिमतं मधुरैजुं होतु ॥ ६
श्रक्तें ज्योहिरिगिरिसुताश्वरिखङ्गजातैः
प्रद्वोणस्थैनिधियुगयुतैस्तइहिर्माद्धिभञ्च ।
योषिद्रृपैर्वेहिरिप यजिल्लोकपाणैस्तदेतत्
प्रोत्तं देव्या श्रिप सुरगणैः पूजनीयं विधानम् ॥ ७
जच्मीगौरीमनिसश्यबीजानि क्रत्वा कालायां
तां वा बिन्दी तमिष गगने तच्च सिन्दूरवर्णम् ।
स्मृत्वा बुद्धा भवनमिखलं तन्मयत्वेन मन्त्री
देवान् वश्यानिष वितन्ते किं पुनर्मर्थजातीन् ॥ ६
य दमं भजते मनुं मनस्त्री विधिना वा पुनर्र्वयिद्धियानम् ।
स तु सम्यगवाष्य दृष्टभोगान् परतस्तत्परमैशमिति धाम ॥ ६

सहृदयभगवत्ये दान्तराग्येधराणीः साण्धरिष्णवधाणारिद्विठान्ता ध्रवाद्याः । गदितमिति धराया मन्त्रमृत्क्षष्टधाती-सुखसुतधनधान्यप्राप्तिदं कीर्त्तिदञ्च ॥ १० ऋषिरिप वराह उक्ताष्ट्वन्दो निष्टदस्य देवता धरणी । मनुनाऽसुनैव च पदैः षोढ़ाभिन्नेन निगदितोऽङ्गविधिः ॥ ११

सुताम्। [योगेखरीमिति वा पाठ:]॥३॥४॥४॥६॥७॥

योगमाइ—लक्षीगौरीति। कला ईकार; सर्वबीजानुगतः विशक्त्याता। तां वा बिन्दाविति। तां च कलां निविड्तेजोबिन्दी क्वाला तं बिन्दुं गगनि नादे प्रभारूपे। तच गगनं सिन्दूरवर्षे ग्राक्तितत्तं स्मृत्वेत्यर्थः। मन्त्रीति। एवं मन्त्रवीर्यासतां प्राप्त द्रत्यर्थः। अथवाऽमुकं वश्यित क्रमोत्क्रममन्त्रमध्ये योजयेदिति मन्त्रीशब्दार्थः॥ ८॥ ८॥

क्रियामितिमधानायाः त्रियः श्रीबीजप्रधानायाः त्रिपुटायाश्र विधानमिभधायः द्वामित्रप्रधानायाः भवो मन्त्रमाह—सद्घदेवि । विनिन्नोगमाह—उत्क्रष्टेति । क्षी भूबीजयोगे धात्रीदम् । प्रणवयोगे परमसुखदम् । कामयोगे सुतदम् । श्रीबीजयोगे धनधान्यदम् । ह्रीयोगे कीर्तिदमित्यर्थः । षोढ़ाभिन्नेनेति । त्रिचतुस्तिः

मुख्यासोजे निविष्टारुणचरणतला भ्यामलाङ्गी मनोज्ञा चञ्चच्छाल्ययचुम्बच्छ् कलसितकरा प्राप्तनीलोत्पला च। रत्नाकल्पाभिरामा मणिमयमुकुटा चिववस्ता प्रसन्ना दिभ्यादिश्वसारा वः सततमभिमतं वत्नभा कैटभारेः॥ १२

लचायता च सद्गांगहतावसाना प्रोत्ता धराहृद्यमन्त्रजपित्रया स्थात् । सिंप्यता सुविमलेन पयोऽन्धसाऽस्य होमे विधिः सकलसिद्धिकरः किलाऽयम् ॥ १३

पीठे विष्णोः पूजयेत् पूर्वमङ्गेभूवङ्गास्बुप्राणसंज्ञैश्च भूतैः।

शान्त्यन्ताभिः शक्तिभिः साक्षमाशापातैः पृथ्वीं संयतात्मोपचारैः॥

पुष्यैः प्रियङ्गोर्भधुरत्वयात्तौनीं लोत्यलैर्वाऽपि तथाऽक्षेस्तैः।

सहस्रमानं प्रतिजुद्धतः स्याद्गीगीमती शस्यकुलाकुला च ॥ १५

पिञ्चरां पृथुलशालिमञ्जरीं यो जुहोति मधुरवयोचिताम्।

नित्यमः भ्रतमयाऽस्य मग्डलाद्वस्तगा भवति विस्तृता मही ॥ १६

स्गोस्त वारे निजसाध्यभूसृ दिलोड़ितासः परिपक्षमन्यः। पयोष्ठताक्तं जुहुयात् सहसं दुग्धेन वाऽन्नेन दिनावतारे॥ १७

षग्मासादनुभृगुवारमेष होमः
सम्पन्नान् समुपनयेद्वराप्रदेशान् ।
प्रवान् वा पशुमहिषेष्टजुष्टपुष्टासिष्टामप्यनुदिनमिन्दिरां समग्राम् ॥ १८
संचेपतो हृदयमन्वविधिर्धरायाः
प्रोत्तो हिताय जगतां रहितचमाणाम् ।

पञ्चितिवर्णे: षोढ़ाभिन्नेनित्यर्थः। ग्लीं बीजम्। स्वाहा प्रितः। न्यामासु ग्लींबीजेन सह सामान्यपटलोताः कर्तव्याः॥१०॥११॥

रतामोजं मुख्यामोजम्। ग्लौं पृथिवीमूर्तये नमः इति मूर्तिमन्तः॥ १२॥

॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥
स्मोसु वार इति । प्रयोगी वराहपटलोक्तक्रमेण द्रष्टव्यः । तद्बीजयुतस्र ।
॥ १७ ॥ १८ ॥ १८ ॥

एनं भजिति धराकमलासमृद्धः
स्थाद्द सिद्धिमपरत परां प्रयाति ॥ १९
व्यथ पुरुषार्थचतुष्टयसिद्धिकरी मन्त्रजापनिरतानाम् ।
त्वरितास्त्रेयं विद्या निगद्यते जपत्तृतार्चनविधिभः ॥ २९
भित्तियुतानां त्वर्या सिद्धिकरी चेति मन्त्रिणां सततम् ।
देव्यास्त्वरितास्त्रा स्थान्तरितं च्लेलग्रहादिहरणतया ॥ २१
वर्भद्ध्यं च तदन्त्यः शिवयुक् चरमाङ्गनाद्युसार्घिलवम् ।
व्यन्त्यः स्थोनिरस्त्रान्तिकः सतारो मनुर्दशाण्युतः ॥ २२
तारान्तेऽस्त्रादाविष मायाबीजं प्रयोजयेन्मन्ती ।
तेन हि काङ्कितसिद्धिभूयादिचरेण मन्त्रविदाम् ॥ २३
क्रमीदिभ्यं दाभ्यां दाभ्यामिष पूर्वपूर्वहीनाभ्याम् ।
कुर्यात् सप्तभिरणेरङ्कानि च षट् क्रमेण मन्त्रद्भः ॥ २४
कालिकगलहन्नाभिकगुन्नोरुषु जानुजङ्घ्योः पद्योः ।
देहन्यासं कुर्यान्यन्त्रेण व्यापकं समस्तेन ॥ २५

पुनरिप क्रियाशिक्तप्रधानायास्विरिताया विधानं वक्तुमारभते—अधित। विनियोगमाइ—पुरुषार्धेति। वच्छमाणशक्तियोगवत् प्रणवयोगे मुक्तिकरी तदत् कामयोगे कामकरी श्रीयोगेऽर्थंकरी वाग्योगे धर्मज्ञानकरी शक्तियोगे सर्वकरीति विभागः॥ २०॥

मन्त्रिणां सततिमिति। किङ्करमन्त्रजपः सूचितः। प्रणवशक्तिनमीऽन्ते चतुर्था भगवच्छवरमहाकिरातरूपकङ्कालधरपदान्ते कवचास्त्रठद्वययुक्तः किरात-मन्त्रः॥ २१॥

वर्म हुं। ऋिं खं। एएएव। च इति च एव। तदन्य ऋतारः। श्विव एकारः। चरमः चकारः। श्रङ्गना स्त्री। सार्घिलवीद्यः हूं। मायाबीजं प्रयोजयेन्मन्त्रीति। कुण्डलिनीबीजरूपमायाप्रयोग उक्तः। ह्रीमिति कुण्डलिनी-बीजम्। मन्त्रविदामित्यस्त्रादी ह्रीमिति मायाबीजप्रयोग उक्तः॥ २२॥ २३॥

मन्त्रज्ञ इत्यक्षेषु मायादीर्घयोग उताः। उपरितनमायां विना सप्तमिरचर-रङ्गमन्त्रज्ञ इति चार्धः। अथवा सर्वज्ञादियोगः स्चितः। अत्र शित्तवीजिन साधं सामान्यपटलोक्ता न्यासाः कर्तव्याः। अर्जुनविराट्वरिता ऋष्याद्यः। इं वीजम्। इी शिक्ताः॥ २४॥ २४॥

प्यामलतनुमरुणपङ्कजचरणतलां वृषलनागमञ्जीराम्। पर्णांश्रुकपरिधानां वैभ्याहिदन्दुमेखलाकलिताम्॥ २६ तनुमध्यनतां पृथुलस्तनयुगलां करविराजदभयवराम्। शिखिपिच्छनालवलयां गुञ्जाफलगुणितभूषिताकणिताम्॥ २७ न्यपप्रिक्तिकीयूरां तां गलविलसिविधमिणियुताभरणाम्। दिजनागविहितकुग्डलमग्डितगग्डदयीमुकुरशोभाम्॥ २८ शोगतराधरपञ्चवविद्रुममणिभासुरां प्रसन्नाञ्च। पूर्णभाभिविम्बवद्नाममणायतलोचनचयीनलिनाम्॥ २९ कुञ्चितकुन्तलविलसन्सुकुटाघटिताहिवैरिपिञ्छ्युताम्। कौरातीं वनकुसुमीज्ञवलां मयूरातपत्रकीतनिकाम् ॥ ३०० सुकचिरसिं हासनगां विश्वससमुदायमन्दिरां तकणीम्। तामेनां त्वरिताख्यां ध्यात्वा कुर्याज्जपार्चनाहोमान्॥ ३१ दीचां प्राप्य गुरोरय लचं जप्यादशांशकं जुडुयात्। विल्वसमिद्गिस्त्रिमधुरसिक्ताभिः साधकः सुसंयतधीः॥ ३२ अष्टहरिविधतसिं हासने समावाद्य सरसिजे देवीम्। अङ्गैः सह प्रणीतां गायवीं पूजयेहिणां क्रमतः ॥ ३३ हुङ्काराख्या खेचरिचग्रंड सच्छेदनी तथा चपगी। भूयः स्त्रियाच्चयाञ्चङ्गारीसचेसकारिकाः पूज्याः ॥ ३४ सश्रीबीजा लोकिशायुधभूषान्विता दलाग्रेषु। फट्कारी चाष्यग्रे शरा सशरधारिगी च तहा हो ॥ ३५ सस्वर्णवेतयष्ट्यौ दाःस्ये पूज्ये पुनर्जयाविजये। क्षणो वर्वरक्षेणो लगुड्धरः किङ्करश्च तत्पुरतः ॥ ३६ अरुगै अन्दनकुसुमैदन जैरिप धूपदीपनैविद्यै:। प्रवरेश नृत्यगीतै: समर्चयद्गिताभरावनसतनुः॥ ३७ ककीटकपद्मी शूद्री। तच्कमहापद्मी वैश्वी। वासुकिशङ्कपाली तृपी। अनन्तकुलिकी ब्राह्मणी। शांते पीठे पूजा। दौर्गपटलोत आसनमन्तः।

मूलेन मूर्तिपूजा॥ २६ - ३७॥

जपहतपूजाभेदैरिति सिद्धे मन्तजापिनो मन्ते ।
नारीनरनरपतयः कुर्वन्ति सदा नमस्क्रियामस्मै ॥ ३८ विद्याधर्यी यच्यः ससुरासुरसिद्धचारणप्रमदाः ।
त्रम्यरसञ्च विशिष्टाः साधकसक्तेन चेतसाकुलिताः ॥ ३८ स्मरणरविद्वलिताङ्घो रोमाञ्चितगाववद्धरीलिताः ।
घनघमीवन्दुमौक्तिकविलसत्कुचगण्डमण्डलद्युतयः ॥ ४० विष्यष्टजघनवचोमहदोर्मूलाः प्रस्वलत्यद्न्यासाः ।
सकुलितनयनसरोजाः प्रस्पन्दितदण्णनवसनसंभिद्धाः ॥ ४१ स्र्यमानां भ्रकित्वत्यञ्चलयः प्रसादकाङ्गिण्यः ।
सदुतरमस्तकविरचितनत्यञ्चलयः प्रसादकाङ्गिण्यः ॥ ४२ देचस्व देहि वाचं परिरम्भणपरमसोख्यमस्माकम् ।
एहि सुरोद्यानादिषु रस्यामः स्वेच्छ्या निरातङ्गम् ॥ ४३ द्रत्यादिवादि [ण]नीभिः प्रलोभ्यमानो यदा न विक्रियते ।
मन्ती तदैव वाञ्छितमखिलं तस्मै ददाति सा देवी ॥ ४४

योनि कुग्रहस्थान्तः प्रकल्पा तलाऽनलं समाधाय।
संपूज्य पूर्वविधिना जुहुयात् सर्वार्धसिद्धये मन्ती ॥ ४५
द्रज्ञुणकलैः सम्द्ध्ये दूर्वाभिस्त्वायुष्ठि श्रिये धान्यैः।
धान्याय यवैः पुष्ट्ये गोधूमैर्ऋद्वये तिलेजुहुयात् ॥ ४६
जम्बूभिः स्वर्णाप्तेर राजीभिः शतुशान्तये तथाऽचतकैः।
श्रव्यासद्ध्ये वकुलैः कीर्त्ये कुम्दिर्भहोदयाय तथा॥ ४०
श्रक्तणोत्पलेश्च पुष्ट्ये मधूकजैरिष्टसिद्धयेऽशोकैः।
पुत्राप्तेर पाटलजैः स्वीसिद्ध्ये निम्बजेश्च विद्वष्ट्ये ॥ ४८
तुष्ट्ये नीनोत्पलकैः सचम्पकैः कनकसिद्धये पद्मैः।
सहितंशुकेश्च सर्वीपद्रवशान्त्ये स साधको जुहुयात्॥ ४८

मन्त्रजापिन इति । श्रों हीं नमी नित्ये खाहेति लिरितामन्त्रस्य दशाङ्ग उत्तः । मन्त्री तदेलेति चोभनिव्यय्ये पञ्चाचरस्य किङ्करस्य च जपः स्चितः ॥३८—88॥ योनिं कुण्डस्येति । योनिकुण्डं विरचेत्यर्थः । सर्वार्थसिद्ये मन्त्रीति । तत्तत् प्रयोगानुरूपबीजयोगः किङ्करपञ्चाचराभ्यां होमञ्चोत्तः ॥ ४५॥४६॥४०॥४८॥४८॥

इतसंख्या साइसी वियुता वायाऽयुतान्तिकी भवति।
यावत्संख्यो होमसावज्जप्य मन्त्रिणा मन्तः॥ ५०
मनुमन्त्रिय वारिभिरासेकः च्लेलशान्तिक्रद्भवति।
तज्जप्तयष्टिघातो मन्त्रित्तचुलुकोदकाहितस्य तथा॥ ५१
तत्कर्णरस्त्रजापात् सद्यो नश्युर्विषयहादिसजः।
तद्यन्त्रस्थापनमपि विषभूतादिप्रशान्तिकत् प्रोक्तम्॥ ५२
स्राख्यां मध्ये सतारे मनुमय शतसंयुक्तविंशत्पुटेषु
प्रादिचाख्येन शर्वादिकमनुविणिखेद् द्वादशावृत्ति मन्त्री।
विशदन्द्वाष्टशुलाकितिविरचितं यन्त्रमेतत् सुजप्तं
बद्धं च्वेलग्रहात्तिं हरति विजयलच्मीप्रदं कौर्तिदस्य॥ ५३
स्राख्यां मध्यगतान्ते लिखतु दिक्पंक्तिष्वय स्यः सङ्गं
चृं चृं कृं करणादिषष्टिपदक्षे श्रेवादि कालीमनुम्।
नैस्टिखादि तथा क्रमाद्यमवृतं बाह्येऽनलेनावृतं
प्रोक्तं निग्रहचक्रमन्तकपुरप्राप्तिप्रदं वैरिणाम्॥ ५४

कालीमार्गमालीका लीनमीचचमोनली।
मामीदेततदेमोमा रचतत्त्वत्त्वतचर॥ ५५
यमापाटटपामाय माटमोटटमोटमा।
पामीभूरिरिभूमोपा टटरीस्वस्वरीटट॥ ५६
वक्नेविंग्निम्बनिर्यासकविषमिसिः सीसपट्टेऽंग्रक्षे वा
यावे पाषागकी वा विलिखतु मितमान् काकपचेग यन्तम्।

मन्त्रिणा मन्त्र दत्यनुजपेऽपि तदेवोक्तम्॥ ५०॥ ५१॥ ५२॥

श्राख्यां सध्य दति। द्वादगरिखात्मकं यन्त्रम्। साधकसाध्यकर्मणामाख्या श्राख्याग्रब्दार्थः। त्वरिते त्रमुकस्याऽमुकं वग्रयेत्याद्या श्राख्या। द्वादगाद्वत्ति मन्त्रीति। च्लेलहरणे गरुड्वीजाचराणि लिखेत्। ग्रहार्तिहरणे नारसिंहे विजये दौगें लच्मगां श्रीबीजे कान्ती कामे सर्वार्थे प्रक्री॥ ५३॥

आखां मध्यगतानल इति। दशरेखायन्तम्। अनललेखनं सर्वपङ्तिषु समानम्॥ ५४॥ ५५॥ ५६॥

वक्रेविंडक्रारः गावः। स्रण चित्रक लोग पिग्डोनात्त तिकटुक ग्रहभूमा विषाः।

वल्मीके चलरे वाऽचकतर्भविवरे वा निद्ध्याद्रातिमृंखं प्राप्नोति भूयाद्वयविकाली व्याधितः पातिती वा ॥ ५०
चक्रे चाऽष्टाष्टपदे कालीशिवयातुधानखग्डाद्यम् ।
यमद्द्वनानिलवीतं विलिख्य विषद्गिडमर्कटीलिप्तम् ॥ ५८
जप्तमधोमुखमेतद् यन्तं यत तु देशे विनिचिपनान्ती ।
तत्वोपद्रवमिखलं दिनशः सर्वात्मना भवति ॥ ५८

खाडेष्वेकाशीतिषु मध्येन्दुगसाध्यं जूंसः पूर्वं दिक्ष्यचतुःपङ्क्तिषु शेखम् । लिख्याब्रच्मीं शिष्टचतुःषष्टिषु विदा-नीशाद्यं कन्यादि च बाद्ये त्वरिताखाम् ॥ ६° दिग्दिक्संस्थामस्वपदाविवेषड्नां मेदोमालाविष्टितविद्धं घटवीतम् । पद्मस्यं तत्पङ्कजराजददनान्तं

प्रोत्तं चक्रं सस्यगणाऽनुग्रहसंज्ञम् ॥ ६१ तैर्नरादितैलेन शूलारूढ्शवपटवर्त्या सितः कार्या । सीसोऽपि देवताजातिहस्तगती याद्यः । शावांश्रकः शूलारूढ्स्य याद्यः । पाषाणो रजकपाषाणः । सितः मानिति । देशकालादिज्ञ इत्यर्थः । अर्धराविसस्यादयः कालाः । देशः शावाः क्षणादिः । वल्मोकेऽवयववैकल्यं भवति । चत्वरे व्याधिः । श्रचतक्विवरे मरणमिति भेदाः ॥ ५७ ॥

चक्रे चेति। नवरेखायन्त्रम्। दग्डी ब्रह्मदग्डी। विनिचिपेत् मन्त्रीति। मन्त्राचरप्रतीनां काकोलूकपाषाणाङ्गारब्रह्मात्मना ध्यानं स्चितम्॥ ५८॥ ५८॥

खण्डेष्वेकाग्रीतिष्विति। दगरेखायन्त्रमनुग्रहाख्यम्। इन्दुः ठकारवकारी सर्वखण्डेषु च समानावेती। जूंसः पूर्वे दिक्ख्यचतुःपङ्क्तिषु ग्रैखिमिति। मध्यसिनिहितदिक्पङ्क्तिषु जूं तदन्तरासु सः ततो वं ततो षडित्येकः प्रकारः। सर्वे सर्वेत्रत्यपरः। ग्रैखं ग्रिखासम्बन्धि वषडित्यर्थः। विद्वानिति। अच्चराणां श्रीबीजमध्यस्थलसुक्तम्॥ ६०॥

अस्तपदाविवेष ज्नामिति। फिडिति परित्य ज्य तत्र वषडिन्वतामित्यर्थः। मैदोवेष्टितविम्बमिति। मेदमा वेष्टितं विम्बं यस्य म तथोक्तः। यन्त्रस्य बिह्यन्द्रविम्बं लिखिला तद्गतमेदोभिः वकारैः वेष्टयेदित्यर्थः॥ ६१॥ श्री सा माया यामा सा श्री सा नो याज्ञे ज्ञेया नो सा।
माया लीला लाली यामा याज्ञे लाली लीला ज्ञेया ॥ ६२
लाचािभः कुङ्कुमैर्वा विलिखतु धवले चांऽश्रके खर्णपटे
लिखन्या खर्णमय्या दृगिप गुलिकोक्तत्य सन्धारयेट् यः।
क्रत्यातो सृत्युतो वा ग्रह्विषदुरितेभ्योऽपि मृत्तः स धन्यो
जीवेत् खैः पुत्रपौतिरपरिमितमहासम्पदा दीर्घकालम् ॥ ६३

चतुःषष्ट्यंशे वा क्रमविदय लच्मीमनुममुं शिवादां नैक्टित्यादिकमिष च तूर्णामृतवतम् । बहिः खच्छे पट्टे कनकविहिते पूर्वविधिना

लिखिला जप्ला निचिपतु शितधीर्यंत तिहरम् ॥ ६४ चक्रमनुग्रहसंज्ञं मन्त्री देशेऽत सम्पदोऽविरतम् । शुभतरफलदायिन्यो भवन्ति श्रस्यिद्धिकालवृष्ट्याद्याः ॥ ६५ इक्षारे साध्यसंज्ञां विलिखतु तदधः कार्णिकायाञ्च शिष्टा-नष्टी वर्णान् दलेष्ट्यारचयतु हरमायां विश्वो विष्यीत । कुमास्यं यन्त्रमेतत् सरसिजपुटितं सर्वरचाप्रसिद्ध्ये कृप्तं रचोपसर्वप्रश्मनफलदं श्रीकरं वश्यकारि ॥ ६६

द्रित निगदितक्षृप्ता पूजयेत्तीतलाया मनुमनुदिनमेनमानयेनानवी यः। स तु जगित समग्रां सम्पदं प्राप्य देहा-पदि मुदिततरातमा युक्तधीमुक्तिमेति॥ ६०

चतुःषष्टांश इति। नवरेखायन्त्रम्। क्रमविदिति। अस्तवीजयोः श्रीबीजस्य च लेखने प्रोक्तक्रमविदित्यर्थः। तूर्णा विरिता। असतं उवी ताभ्यां बिह्वितृतिमित्यर्थः। श्रितधीरिति। मन्त्राचरश्रक्तीनामस्तरत्नपुष्पादिवृष्टितया ध्यानमुक्तम्॥ ६२॥ ६३॥ ६४॥

मन्त्रीति। वषड्न्तत्वमुक्तम् ॥ ६५ ॥
कुन्भस्थयन्त्रमाष्ट्— हुंकार दति। तारे शक्ती हुंकारी लेखाः। पद्मवाद्यो
वक्तेषु हकाररेफमायावेष्टनं रचीपसर्गप्रशमनयोस्तारं दुर्गाबीजेन वेष्टयेत्।
विविष्टितं श्रीकरम्। शक्तिविष्टितं वश्यकारि ॥ ६६ ॥ ६७ ॥

सारदीर्घेऽधरकाग्यों दीर्घे त्यच्वेलदद्रलान्यणिवाः ।
त्रामितः शिक्तिनिक्द्वो द्वाद्मवर्गोऽयमीरितो मन्तः ॥ ६८
दाभ्यां वा चैक्षेन द्वाभ्यां तथा पुनर्दाभ्याम् ।
मन्त्राचरिर्वेदध्यादङ्गविधिं जातिसंयुतैर्मन्त्री ॥ ६८
दन्दुक्वलाक्षितोज्ज्ञ्चलमौलिर्मारमदाकुलिताऽयुगनेत्रा ।
शोगितिसम्युतरङ्गितपोतद्योतितभानुदलाम्बुजसंस्या ॥ ७०
दोर्धृतदाङ्मिसायकपाशा साङ्कुशचापकपालसमेता ।
शोग्यदुक्तुलविलिपनमाल्या शोग्यतरा भवतोऽवतु देवी ॥ ०१
समृत्वा नित्यां देवीमेवं प्रजपेन्मनं शतसहस्रम् ।
त्रयुतं जुह्यादन्ते न्यतकसमिधा प्रतेन वा सिद्ध्ये ॥ ०२
शिक्तपोठे पृज्या देवी कुसुमानुलेपनैरक्गैः ।
स्वयमप्यलङ्गताङः सधूपदीपैर्निवेद्यताम्बुलैः ॥ ०३

हन्ने बा क्रोटिनी नन्दा चीभणी मदनातुरा। निरञ्जना रागवती क्रिज्ञा च मदनावती॥ ७४ मेखला द्राविणी चैव तथाऽन्या वेगवत्यि।। सस्मरा द्रादश प्रोक्ताः शक्तयः पचसंस्थिताः॥ ७५ श्रङ्गैः शिक्तिभिराभिमीत्यभिराशाधिषैः क्रमात् पूज्याः। भिक्तिभरानतवपुषा भवभयभङ्गाय मन्त्रिणाऽहरहः॥ ७६

स्मरं कामबीजम्। दीर्घा नकारः। दीर्घा च एकारश्च दीर्घेकारः। ततश्च क्षित्रे इति सिष्ठं भवति। अधर ऐकारः। को बिन्दुः ककारश्च। अग्नी रेफः। श्रोमिति खरूपम्। अतः ऐ क्रोमिति सिष्ठं भवति। दीर्घा च दश्च दीर्घे। त्य इति खरूपम्। ततश्च नित्य इति सिष्ठम्। व्लेली मकारः। दद्नेति खरूपग्रहण्म। लाल्यो वकारः। प्रिव एकारः। ततश्च मदद्रवे इति सिष्ठम्॥ ६८॥

मन्त्रीति। ज्ञामादियोग उत्तोऽङ्गेषु। ग्रङ्गिरातिष्टुब्वजप्रस्तारिख त्रिष्याद्याः। ज्ञीं बीजम्। ऐं शक्तिः। न्यासः सामान्यपटलोत्तः॥ ६८॥७०॥ ॥ ७१॥७२॥७३॥७४॥७४॥

मन्त्रिणिति। प्रणवादित्वमुक्तम्। दारिद्रप्रास्पर्भे यौयोगः। रोगास्पर्भे

दारिद्रारोगदुःखेदींर्भाग्यजरापसृख्दोषेश्व।
श्रस्पृष्टो निरपायो जीवित मन्त्री भजित्तमं मनुजः॥ ७७
द्रतीरिता लोकहिताय वज्रप्रसारिणी मन्दिरमिन्दिरायाः।
या सर्वनारीनरराजवर्गसमोहिनी मोहनवाणभूता॥ ७८
निद्रयोरन्तरा त्यक्तिद्रेमदाः खुश्व वे शिरः।
मायादिकस्तया वर्णदन्द्रेश्वाऽङ्गविधिः स्मृतः॥ ७६
रक्ता रक्तांश्वकसुमविलिपादिका सेन्दुमीलिः
स्विद्यद्वक्ता मदिववशसमाघूर्णितचीचणा च।
दोभिः पाशाङ्कुश्रयुतकपालाभया पद्मसंख्या
देवी पायादिमतफलदा नित्यशः पार्वती वः॥ ८०
दोचितः प्रजपेस्चचं मनुमेनं हुनेत्ततः।
मधूकपुष्यैः खादकौरयुतं हिवषाऽयवा॥ ८१
पीठं पूर्ववद्यक्यं तवावाद्याऽभिपूजयेत्।

अङ्गेश्व शिक्तिभिर्लीकपालैर्देवीं समाहितः ॥ ८२ नित्या निरञ्जना क्षिन्ना क्षेदिनी मदनातुरा । मदद्रवा द्राविणी च द्रविणा शक्तयो मताः ॥ ८३

प्रजपेत् प्रमदां विचिन्ख यां वा शयनस्थो मनुवित् सहस्रमानम् । निश्चि मारशिलीमुखाइताङ्गी न चिरात् सा मदिबह्वला समेति ॥ ८४ नित्याभिः सदृशतरा न सन्ति लोकी लक्मीदा जगदनुरञ्जनाश्च मन्ताः।

दुर्गायोगः। दुःखदीर्भाग्यास्पर्भे कामयोगः। जरापमृत्युरोगासर्भे मृत्युच्चय-योगः॥ ७६॥ ७७॥ ७८॥

नित्यिक्तिनायाः संमोहननिव्वित्यिक्तिनादेव्य ऋषाद्याः। झीं बीजं खाहा यितः। वर्णदन्दैश्वेति। झामादियोगः उतः॥ ७८॥ ८०॥ ८१॥ ८२॥ ८३॥ मनुविदिति। सदद्वे द्रत्यसात् पूर्वे साध्यनामयोग उत्त द्रति॥ ८४॥८५॥ तस्मात्ताः शुभमतयो भजन्तु निखं जापाचां ज्ञतसमुपासना विशेषैः ॥ ८५ स्वर्णपटेऽयवा भूजें पाश्रवीजिन वेष्टयेत् । शिक्तवीजं साध्यनाम तन्मध्ये परिकल्पयेत् ॥ ८६ केसरेषु लिखेत् पाश्रश्रालवीजे प्रदिचणम् । मन्ववर्णाश्रनित्यादौन् दलमध्येषु वाद्यतः ॥ ८० वते स्वाहापदेनापि षो इश्राचरित्यया । पाश्राङ्कुशाद्यया पूर्वं प्रोक्तया वेष्टयेदिप ॥ ८८ एतद्यन्तं मदालिप्तं स्गमातङ्गयोः परम् । सर्वार्थसाधकं सृष्टिं करे वा विधृतं भवेत् ॥ ८८ अङ्कुश्रस्मरवाणानां वीजाद्यं शक्तिपाश्रयोः । सहस्रं प्रजपदेनां विद्येशीं वीरमानसः ॥ ६० दित श्रीणाञ्याने पर्वेत्रानिसः ॥ ६० दित श्रीणाञ्याने स्वत्रानिसः ॥ ६० दित श्रीणाञ्चाने स्वत्रानिसः ॥ ६० दित्रानिसः ॥ ६० दि

द्गित श्रीप्रपञ्चसारे चयोदशः पटलः। [खर्णेत्यादि वीरमानस दत्यन्तं श्लोकपञ्चकं क्षचित्र दृष्यते।]॥ ८६ — ८०॥ दृति श्रीपद्मपादाचार्यक्षते प्रपञ्चसारविवरणे वयोदशः पटलः।

चतुर्दशः पटलः।

श्रय बच्चामि दुर्गाया मन्तान् साङ्गान् सदैवतान्।
सजपार्चाङ्ठतिवधीन् प्रौत्ययं मन्त्रजापिनाम्॥ १
तारो मायाऽमरेशोऽद्रिपौठो बिन्दुसमन्वितः।
स एव च विसर्गान्तो गायै नत्यन्तिको मनुः॥ २
दुर्गाऽस्य देवता छन्दो गायतं नारदो मुनिः।
तारो माया च दुर्गायै ज्ञामाद्यन्ताङ्गकल्पना॥ ३

शङ्कारिचापशरभिव्नकरां विनेवां तिग्मेतरांश्चकलया विलसत्किरीटाम् । सिंहस्थितां सकलसिङ्गनुताञ्च दुर्गां टूर्वानिभां दुरितवर्गहरां नमामि ॥ ४

क्रताभिषेत्रदोचस्तु वसुलचं जपेन्सनुम्।
तदन्ते जुहुयात् सिर्धः संयुतेन पयोऽस्थसा ॥ ५
श्रष्टसाहस्वसंख्येन तिलैवा मधुराष्ट्रतेः।
पीठार्चायां प्रयष्टव्याः क्रमात्तच्यक्तयो नव ॥ ६
प्रभा माया जया सूच्मा विश्रुद्धा निन्दनी तथा।
सुप्रभा विजया सर्वसिद्धिदा नवमी तथा॥ ७
श्रच्यां इस्वतयक्तीवरहितेश्च खरैरिमाः।
तारान्ते वज्रमाभाष्य नखदंष्ट्रायुधाय च ॥ ८
महासिंहाय चित्युक्ता वमीस्त्वनतयः क्रमात्।
सिंहमन्त्रीऽयिसत्येवं संप्रोक्ता पीठकत्यना॥ ६

इच्छोपसर्जनां क्रियाशितामिभिधाय ज्ञानोपसर्जनिक्रयाशितारूपाया दुर्गाया विधानं वक्तुमारभते— अथिति। दुं बीजम्। क्रीं शिक्ताः। मूलेन मृतिकत्यना। क्रींकारमिहता न्यासाः। कर्णिकायां बीजम्। दलेषु वर्णिष्टकम्। माढकया च बहिर्वेष्टनम्। भूविक्वकोणिषु ट्रसिंहबीजिमत्यस्मिन् यक्नै: खादाहितः पूर्वा दितीया शिक्तिभः स्मृता ।
यहायुधेस्तृतीया खाद्वोकपालैश्चतुर्धिप ॥ १०
तदायुधेः पञ्चमी च दुर्गायजनमीदृशम् ।
जया च विजया कौर्तिः प्रौतिश्चाय प्रभाद्वया ॥ ११
यद्वा मेधा श्रुतिरिप शक्तयः खाचरादिकाः ।
चक्रशङ्कगदाखद्भपाशाङ्कुशश्चरा धनुः ॥ १२
क्रमादृष्टायुधाः प्रोक्ता दौर्गा दुर्गतिहारिगः ।
दृखं दुर्गामनी जापहृताचाभिः प्रसाधिते ॥ १३
मन्त्रीन्द्ररावान् भवति दौर्घायुद्रितान् जयेत् ।
यान् यानिच्छिति कामान् स तांस्तानाप्रोत्ययत्नतः ॥ १४
विधाय विधिना तेन कलशं त्वभिष्ठचयेत् ।
यमसौ भूतवेतालिपशाचाद्यैविंमुच्यते ।
राजाऽभिषिक्तो विधिना सम्बानस्मा लयेत् ॥ १५

राजाऽभिषित्तो विधिना सपतानमुना जयेत्॥ १५

श्रम्ना विधिना क्रताभिषेत्रा ज्ञा ज्ञाना प्रत्मवाप्रुयादिनीतम्।

हवनात्तिजसष्पैः सहस्रदितयैराश्च भवेच गर्भरचा॥ १६

श्रम्यव जपाभिष्रिकहोमित्रयया स्यादनुरञ्जनं जनानाम्।

भजतां सक्रजार्थसाधनार्थं मृनिवर्यैः परिक्राल्पितोऽयमादी॥ १९

उत्तिष्ठपदं प्रयमं पुरुषि ततः किंपदं स्वपिषियुतम्।

भयमिप मेऽन्ते समुपस्थितमित्युचार्यं यदिपदं प्रवदेत्॥ १८

श्रम्यमश्रकां वोत्ता तन्से भगवित निगदा श्रमयपदम्।

प्रोत्ता ठिदतययुतं सप्तिवंशाचरो मनुः प्रोत्तः॥ १८

श्रार्ग्यकोऽत्यनुष्ट्ववनदुर्गास्थाः क्रमेण भगवत्याः।

ऋष्यादिकाः स्वमनुना विहितान्यङ्गानि वाक्यभिन्नेन॥ २०

यक्षे प्रज्येत॥ १०१३॥

मन्त्रीन्द्रावान् भवतीति । इन्द्रायोगः स्चितः । सृत्युष्त्रययोगे दीर्घायः । शत्यनन्तरं तु योगः । सिंहयोगे दुरितां जयेत् । शत्तिपुटितत्वे सर्वेकामाप्तिः । कामयोगे पुत्रावाप्तिः ॥ १ ४॥१५॥१६॥१०॥

वनदुर्गीयाः दुं बीजम्। स्वाहा मितिः। वा तन्मे इत्यच्राणि कोलानि।

षड्भिश्रतुर्भिरष्टभिरष्टाणैः षड्भिरिष च पञ्चाणैः।
जातियुतैश्च विद्ध्यादङ्गान्यपि षट् क्रमेण विश्वदमितः॥ २१
पह्यसित्ययुद्धाधारोद्दरपार्ख्वहृत्स्तनेषु गले।
दोःसित्यवदननासाकपोलहक्षण्युग्भुक्ते न्यस्येत्॥ २२
हिमप्रस्थामिन्दुखण्डात्तमीलिं शङ्कारीष्टाभीतिहस्तां विनेवाम्।
हिमाङ्मस्यां पीतवस्तां प्रसन्नां देवौं दुगां दिव्यरूपां नमामि॥ २३
श्वरिशङ्क्षपाणखेटवाणान् सधनुःश्चलकतर्जनीदेधाना।
भवतां महिष्रोत्तमाङ्गसंस्या नवदूर्वासदृशी श्रियेऽस्तु दुर्गा॥ २४

चक्रदरखद्भख्टिकणरकार्मुकण्यलसंज्ञककपालै:।
च्यष्टिम्सलकुन्तनन्दकवलयगदाभिन्दिपालणक्त्याख्यै:॥ २५
उद्यदिक्वतिभुजाट्या माहिषक्षे सजलजलदसङ्गाणा।
सिंहस्या वाऽग्निनिभा पद्मस्या वाय मरकतण्यामा॥ २६
व्याव्यक्षप्रिधाना सर्वाभरणान्विता विनेचा च।
च्याव्यक्षप्रिधाना सर्वाभरणान्विता विनेचा च।
च्याव्यक्षप्रिधाना सर्वाभरणान्विता विनेचा च।
च्याव्यक्षप्रिधाना सर्वाभरणान्विता विनेचा च।
च्याव्यक्षप्रकाञ्चक्षियुक्ताव्यक्तिसीटणण्यकाणा॥ २०
सर्पमयवलयन्पुरकाञ्चक्षियुरहारसिभद्मा।
सुरदितिजाभयभयदा ध्यया कात्यायनी प्रयागविधी॥ २८
संयतिचत्तो लच्चनुष्कं जन्ना हुनेद्दणांग्रेन।
वीहितिलाज्यहविभिः सस्यक् संचिन्त्य भगवतीमनले॥ २६

हं दं दुर्गे इति अकीलाचराणि। क्रमेण विश्वदमितिरित। सामान्यपटलोता-न्यासक्रमसारणक्ष्रशल इत्यर्थः। अथवा प्रणवशित नरसिंहदुर्गीबीजादियोगेऽङ्गेषु विशेषज्ञ इत्यर्थः। अथवा विष्णुदैवत्यपचे नेतमन्त्रस्य पञ्चार्णलज्ञ दत्यर्थः॥ १८॥१८॥२०॥२१॥२२॥

हेमप्रख्येति। साधने ध्यानम्। श्रारिशङ्घेति। रचादौ। चक्रदरेति। युष्ठमारणादौ। सिंहस्थाऽप्यष्टभुजा रचादौ प्रशस्ता। पद्मस्थापि हिभुजा वरदाभयकरा। सहस्राची शाकमारौ॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥

षोड़शभुजाया विशेषणं व्याघ्रविगित्यादि । प्रयोगविधाविति मारणोचाटन-योरित्यर्थः । प्रतिलोमयोगविधाविति चार्धः ॥ २०॥२८ ॥ सम्यक् संचिन्त्येत्यग्निभेदेनित्यर्थः । पूर्वविधानवद्योदितं शेषमिति । श्रुतीनां

पीठ पूर्वप्रोत्ते पूज्याऽङ्गैः शक्तिभिस्तयाऽष्टाभिः। अष्टायुधेश्व मात्रिभिराभेभैः क्रमभ एव दुर्गेयम्॥ ३० आर्था दुर्गा भद्रा सभद्रकाली तथाऽम्बिकाख्या च। चेमा सवेदगर्भा चेमङ्करौ चेति शक्तयः प्रोक्ताः॥ ३१ अरिद्रक्षपागविटकवाग्यधनुःग्रूलपाग्रहरकपालाः। अष्टायुधाः क्रमेणोत्ताः पूर्वविधानवद्योदितं शेषम् ॥ ३२ दृत्यं जपार्चना हुतसिद्धमनोर्मिन्त्रणः प्रयोगविधिः। विहितो जपः प्रतिदिनं निजरचायै शतं सहसं वा ॥ ३३ उद्दिश्य यद्यदेनं मनुं जपेदय सहस्रमयुतं वा। तत्तनान्ती लस्येदिचरात्तदनुग्रहादसाध्यमपि॥ ३४ स्रात्वाकांभिमुखः सद्राभिसमक्षेऽस्मसि स्थितो मन्ती। अष्टोर्ध्वशतं प्रजपिन्निजवाञ्कितसिद्धये च लक्मेर च॥ ३५ ध्यात्वा विश्र्लहस्तां ज्वरसर्पग्रहविपतसु जन्तूनाम्। संसुग्य शिरसि जप्यात्तज्जन्योपद्रवं दुतं शसयेत् ॥ ३६ अयुतं तिलैर्वनोत्ये राजीभिवी हुनेत् सिमिद्भिवी। मायूरको भिरचिरात्सापस्मारादिकां खनाशयति॥ ३०

स्वाचरादित्वं संकोचिवकाशादिकं मातृणां बीजसाहित्यमित्याद्यतिदिष्टमिति दृष्ट्यम्। कणिकायां बीजम्। पत्रेषु पददयम्। तिष्टुभा मात्रकया च बहिर्वेष्टनं बहि: पार्थिवविक्वे दंबीजिमत्यस्मिन् पूजयेत्॥ २८॥३०॥३१॥३२॥

मन्त्रिणः प्रयोगिविधिरिति। तत्तत्प्रयोगीचित्येन बीजयोग उताः। तत्तन्मन्त्री लभ्येदिति। चोरभयं में समुपस्थितं व्याव्रभयं में समुपस्थितं व्याव्रभयं में समुपस्थितं रोगभयं में समुपस्थितं मित्यादियोगः स्चितः॥ ३३॥ ३४॥

अभासि स्थितो मन्त्रीत्यनेनादी चतुरचरयोगः सूचितः। लच्मैत्र चेल्लच्मी-योगः कार्यः॥ ३५॥

ध्यात्वा विश्रूलेति। प्रतिलोमप्रयोगः। एवमन्यवापि निग्रहप्रयोगाः प्रतिलोमेनेति ज्ञातव्याः। दंबीजप्रधानेनाऽनुलोमेनेव वा क्रूरकमे कुर्यात् ॥२६॥

जुडुयाद्रोहिणसमिधामयुतं मन्त्री पुनः सशुङ्गानाम्। सर्वापदां विमुत्त्यै सर्वससद्ध्यै ग्रहादिशान्त्ये च॥ ३८ यार्कैः समित्सइसैः प्रतिजुइयादकैवारमारभ्य। दशदिनतीऽवीग्वाञ्छितसिं बिर्देचाः प्रसादतो भवति ॥ ३८ गुड्धै: सारैरिध्मैस्बिदिनं वा सप्तराचनं वापि। प्रतिशक्तं प्रतिजुद्धयान्मनुना निजवाञ्किताप्तये मन्त्री॥ ४० विशिखानां विंगतकं पुरी निधायाऽय तीच्यातैलेन। जुहुयात् सहस्रकं वाऽयुतमपि संख्यासु पूरितासु पुनः॥ ४१ सम्पातिततैलिन च शरान् समभ्युच्य पूर्ववज्जुह्यात्। तान्य ग्रूरी धन्वी ग्रुड्डाचारः प्रवेग्र[ध]येद् बाणान् ॥ ४२ प्रतिसेनाया मध्ये सा धावति सद्य एव सम्भान्ता। भूयो गुरुं धनैरपि धान्यैः परिपूजयेच कारियता ॥ ४३ अष्टोत्तरशतजप्तं यक्किरसि प्रविपेचिताभसा। स तु विदिष्टो लोकोर्देशाहेशान्तरं परिभमित ॥ ४४ कारस्करस्य पत्रेरष्टसङ्खेर्निपातितैर्मकता। जुचुयात् सपादपां श्रिभिषचाटकरं भवेद्रिपीः सद्यः॥ ४५ सेनां संस्तनभयितं विषतसमुमनः सहस्रकं जुहुयात्। तावद्भिस्तत्पवैभन्ती च तां निवर्त्तयति॥ ४६ विषतस्मयीञ्च श्वोः प्रतिक्वतिमसक्तत्प्रतिष्ठितप्राणाम्। कित्त्वा कित्त्वा काकील्कवसातौ: सइसम्ष्टी च॥ ४७ मन्त्री पुन: सम्मुङ्गानामिति। प्राकरणिकौरन्यैभन्तै: प्रतिनोमती होम

उता: ॥ ३८ ॥ ३८ ॥
श्रुष्ठैः सारेरिध्मैरिति । असनसारोस्टीरिध्मैरित्यर्थः । प्रतिश्रक्तं प्रतिलोमश्रुष्ठैः सारेरिध्मैरिति । असनसारोस्टीरिध्मैरित्यर्थः । प्रवा प्रतिश्रक्तनयक्तलम् । प्रतिजुद्ध्यात् । पृष्ठायं प्रतिलोमेन जुद्ध्यात् । अथवा प्रतिश्रक्तनसिध्महोमं कुर्यादित्यर्थः । श्रक्तलं श्रक्तं प्रत्येकैकेन प्रतिलोमेन जुद्ध्यादिति वा ।
सिध्महोमं कुर्यादित्यर्थः । श्रक्तं श्रक्तं श्रक्षिर्वाध्याध्याध्यावि ।
निजवािक्किताप्तये मन्त्रीति । गायच्या जप उत्तः ॥ ४०॥४१॥४२॥४३॥४४॥॥
तत्पत्रैमेन्त्रीति । वायुवीजयोग उत्तः । संस्त्भने पृथिवीबीजयोगः ।

|| 8**4**-44 ||

असितचतुर्दभ्यां तद्गावैर्नु हुयादर एयं के ऽर्द्ध निश् । विचतुर्दशीप्रयोगादर्वाङ्खियते रिपुर्न सन्देह: ॥ ४८ खवसारत्तोपेतैर्जु इयात्पचै मलू कवायसयोः । मियतेऽरातिर्मतः स्यादुनात्तसमित्सहसहोमेन ॥ ४८ संस्थापितानिलां तां प्रतिक्वतिमुख्योदके विनि:चिप्य। प्रजपेदुन्मादः स्थाच्छवोदुंग्धाभिषेकतः शान्तः॥ ५० रविविम्बगतामरुणां करयुगपरिक्रप्तम्भ्यूलतर्जनिकाम्। ध्यात्वाऽयुतं प्रजप्यान्मार्यितं सद्यं एव रिपुनिवहम् ॥ ५१ असिखेटकराऽर्कस्था कुडा मार्यति सैव जपविधिना। सिंइस्था बाणधनु:करा समुचाटयेदरीनचिरात्॥ ५२ विषतसमिद्युत इतादय करिगो रोगिगो भवन्य चिरात्। तत्पर्णें च विनागस्तेषामुचाटनच तत्पुष्यैः॥ ५३ आनित्यक्समिद्वोमाद्रोगा नग्धन्ति दन्तिनामचिरात्। तत्पुष्पैर्मधुरात्ते हीं माच वशीभवन्ति मातङ्गाः॥ ५४ विमधुरयुतैरानिखकपवैर्मेत्ता भवन्ति ते सदाः। रचाकरस्तु करिगां तज्जापितपञ्चगव्यलेपः स्थात् ॥ ५५ आज्यतिलराज्यानित्यकदुग्धौदनपञ्चगव्यतगडुलकैः। सप्टतैश्व प्रत्येकं सहस्रहवनं गजाप्रववर्धनक्षत्॥ ५६ दिजभूत हं महान्तं कित्वा निर्भिद्य पञ्चधा भूय:। आशाक्रमेण पञ्चायुधा विधियाश्व साधु शिल्पविदा ॥ ५० शङ्कः सनन्दकोऽरिः शार्ङ्गः कौमीदकी दिशां क्रमशः। पञ्चेति पञ्चगव्ये निधाय जप्याच पञ्चसाहस्रम्॥ ५८ तावद्घतेन जुड्यातेष्वय सम्पात्य साधु सम्पातम्। पुनरपि तावज्जप्ता मध्याद्यवटेषु पञ्चगव्ययुतम् ॥ ५६ संखाप्य समीक्षय च बिं हरेत्तव तव तन्मन्तै:। पुरराष्ट्रग्रामाणां कार्या रचीवमेव मन्त्रविदा॥ ६० तत्र तत्र तन्मन्वेरिति। विश्रापञ्जरसिष्ठैः गङ्गादिमन्वैरित्यर्थः। रचैत्रमैव यस्मिन् देश विहिता रचेयं तत वर्धते लच्मीः।
धनधान्यसम्हिः स्वाद्रिपुचीराद्याश्च नैव वाधन्ते ॥ ६१
पद्मोत्पलकुमुद्रुद्देन्ष्पित्वीर्वाह्मणान् वशीकुरते।
कह्मारलवणहोमेर्विट्ग्रुद्री जातिभिस्तथा यामम् ॥ ६२
त्रिष्ठ वारिद्रगदाम्बुजकरं मुकुन्दं विचिन्त्य रविविम्बे।
व्यव्यस्तपुरुषभगवत्यदं मनुं भजतु सर्वसिष्टिकरम् ॥ ६३
साध्याव्याचरदर्भितं मनुमिमं पत्ने लिखित्वा च तचक्रीहस्तम्दा क्रतप्रतिक्रतिर्विन्यस्य मन्ती हृदि।
सप्ताहं त्वय पुत्तलीमभिमुख संस्थाप्य सन्ध्यावये
जप्यादष्ट्यातं चिराय वयतां गच्छत्यसौ निश्चयः॥ ६४
वोहीणां जह्मयाद्वरोऽष्ट्यातकं सम्बत्सराद् वोहिमान्
गोद्रुग्धेः पश्चमान् द्वतैः कनकवान् दक्षा च सर्विर्द्धमान्।
यन्नरक्षसम्हिमांश्च मधुभिः स्वाद्रव्यान् दूर्वयाऽप्यायुष्मान् प्रतिपङ्किन महतीं सद्यः श्चियं प्राप्नयात्॥ ६५

कान्तं ममत्त्रियवर्णयुतं सवाद्यं संवीष्मा श्र्लिनिपदञ्च सदुष्टशब्दम् । पञ्चान्तवं सद्दृनं परिभाष्य हान्तं हूं फट् दिठान्तिमिति श्र्लिनिमन्त्रमेव ॥ ६६

मन्त्रविदेति । सूलमन्त्रवत्तेषामायुधानां ध्यानपूजादिकं स्चितम्॥ ५७॥५८॥

॥ ५८॥ ६०॥ ६१॥ ६२॥ ६३॥
साध्याख्याचरदर्भितिमिति। मन्त्राचराभ्यामेकैकनामाचरयोजनं विदर्भः।
वश्याकर्षणपौष्टिकेषु विनियोगोऽस्य। सर्वत्रैवमेव प्रयोगः कर्तव्यः। समस्तमन्त्रान्ते
समस्तनामयोजनं पद्मवः। सारणेऽस्य विनियोगः। नामान्ते मन्त्रयोजनं
योगः। संस्तभनोच्चाटनविद्वेषेषु विनियोगः। मन्त्राचन्तयोनीमयोजनं रोधः।
संमोइने विनियोगः। मन्त्रनामाचरयोरिकैकान्तरितयोः योजनं ग्रथनम्।
सान्तिके विनियोगः। नामाचन्तयोर्भनुयोजनं संपुटम्। कीलने विनियोगः।
यान्तिके विनियोगः। नामाचन्तयोर्भनुयोजनं संपुटम्। कीलने विनियोगः।
विन्यस्य मन्त्रीति। प्रतिकृती प्रातिलोम्येन मन्त्रन्यासादिकं सूचयित॥६४॥६५॥

मूलिन्या हुं बीजं खाहा शक्तिः ॥ ६६ ॥

स्विदीर्घतपाश्चन्दः ककुब्दुर्गा च देवता।
दुर्गा दृद्धद्दा शीष्ठं शिखा स्वादिन्ध्यवासिनी॥ ६०
वर्माऽसुरमिद्दिन च युद्धपूर्वप्रिये तथा।
वासयिद्धतयञ्चाऽस्तं देवसिद्धसुपूजिते॥ ६८
निन्दन्यने रचयुगं महायोगेश्वरौति च।
श्रू लिन्याद्यनु पञ्चाङ्गं हं फड्न्तमितीरितम्।
अङ्गकर्मेव रचाकृत् प्रोक्तं ग्रह्णिवारणम्॥ ६८
विभाणा श्रू वाणास्यरि सदर गदा चाप पाशान् कराजैमेंघश्यामा किरौटोह्मसितश्शिक्ता भीषणा भूषणाद्या।
सिंहस्कस्वाधिकृदा चतस्रभिरसिखेटान्विताभिः परीता
कन्याभिभिन्नदेत्या भवतु भवभयध्वंसिनी श्र् लिनी वः॥ ७०

एवं विचित्य पुनरचर्लचमेनं
मन्त्री जपेत् प्रजुड्याच दशांशतोऽन्ते ।
प्राज्येन साज्यहविषा प्रयजिच देवीसङ्गष्टशितिविशाधिनायै: ॥ ९१

दुर्गा च वरदा विन्ध्यवासिन्धसुरमर्दिनी।
युद्धप्रिया देवसिद्धपूजिता निन्दनी तथा।
महायोगेश्वरी चाष्ट श्रत्यः समुदीरिताः॥ ७२
रथाङ्गशङ्कासिगदावाणकार्मुकसंज्ञकाः।
सश्रुलपाशा यष्टव्या दिक्क्रमाद्षष्ट हेतयः॥ ७३
दीचाजपहुतार्चाभिः सिद्धः कर्म समाचरेत्।

श्वामयोन्नादभूतापसार च्लेलशमादिकम् ॥ ७४
श्वरमिदिन युद्धिये त्रासय त्रासयेति कवचम्। असं देवसिद्धेत्यादि।
श्वित्याद्यं त्विति। श्विति दुर्गे हुं फट् हृदयाय नमः। श्विति वरदे हुं
फट् शिरमे स्वाहा। इत्याद्यमित्यर्थः। त्विति। बीजान्तरयोगिऽङ्गविशिषं
स्वयति॥ ६७॥ ६८॥

चतस्रभिरिति। जया विजया भद्रा मूलिनीकात्यायन्याख्याभिरित्यर्थः ॥७०॥ मम्बी जपेदिति। प्रणवयितिहसिंइदुर्गानीजपुटितं जपेदित्यर्थः ॥७१—७६॥ उद्गूर्णैः प्रहरणकैरहीर्णवेगैः ग्रूलायैर्निजमय ग्रूलिनीं विचिन्य। ग्राविश्य चणमिव जप्यमानमन्त्र-स्यावृत्या द्रुतमप्यान्ति भूतसङ्घाः॥ ७५

अन्तराऽय पुनरात्मरोगिणोरम्बिकामपि निजायुधाकुलाम्। संविचिन्ख जपतोऽरिमुद्रया विद्रवन्खवशविग्रहा ग्रहाः॥ ७६ अहिस्रुषिकवृश्विकादिजं वा बहुपात्कुक्र्रलृतिकोद्भवं वा। विषमाशु विनाशयेद्वराणां प्रतिपत्त्यैव च विन्ध्यवासिनी सा॥ ७७ आधाय बाणे निशित च देवी चेम इरीम न्विमिमं जिपत्वा। तदेधनादेव विपन्नसेना दिशो दिशो धावति नष्टसंन्ना ॥ ७८ आतमानमार्थां प्रतिपद्य श्लपाशान्वितां वैरिवलं प्रविश्य। मन्तं जपनाशु परायुधानि ग्रह्णाति मुण्णाति च बोधमेषाम् ॥ ७६ तिलसिद्वार्येर्जुच्चयास्त्रचं मन्ती सपतनामयुतम्। स तु रोगाभिइतात्मा सृतिमेति न तत सन्दे हः ॥ ८० निमध्रसितौ य तिलैरष्टसहस्रं जुहोति योऽनुदिनम्। अप्रतिहताऽस्य शक्तिभ्यात् प्रागेव वत्सरतः ॥ ८१ सपिषाऽष्टशतहोमतोऽमुना वाञ्कितं सक्लमन्दतो भवेत्। दूर्वया चिक्युजिप्मितं लमेत् सम्यगष्टशतसंख्यया इतात्॥ ८२ छुरिकाक्षपाणनखरा मन्त्रेणाऽनेन साधु संजप्ताः। सम्पाताच्यसुसिका अप्रतिहतशक्तयो भवन्ति युधि॥ ८३ गोमयविहितां गुलिकां जुहुयाच्छतमष्टपूर्वकं मन्ती। दिवसैः सप्तभिरिष्टी दिष्टी मियो वियोगिनी भवतः॥ ८४ अस्प्रष्टकुं गोमयमन्तरिचे संग्रह्य जप्ता विसहस्रमानम्। यियासतां वै निखनेवराणां संस्तमानं दारि चमूमुख च॥ ८५

प्रतिपत्त्यैवेति । अमृताभिषेकप्रतिपत्त्येत्यर्थः ॥ ७०॥७८॥७८॥ मन्त्रो सपत्नेति । पञ्चवः स्चितः ॥ ८०॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३॥ भन्त्रो सपत्नेति । पञ्चवः स्चितः ॥ ८०॥ ८१॥ ८२॥ ८३॥ भन्त्रो सन्त्रोति । वायुवीजसम्बन्धयोगप्रयोगश्च स्चितः ॥ ८४॥

11 54 11

पानीयासःपाणिमार्थां प्रसन्नां ध्यात्वा ग्रामं वा पुरं वापि गच्छन्। जप्त्वा मन्त्रं तर्पयित्वा प्रविष्टो सृष्टं भोज्यं प्राप्नुयाद्सृत्यवर्गैः॥ ८६

श्रार्कें में न्ती विमधुरयुतैरर्कसाइसमिध्मैराख्नत्थे वी त्वितिविश्वद्वितास्तिले वी जुहोति।
यानुद्दिश्य त्ववहितमनास्तन्तये सम्यगग्नी
ते वश्याः स्युर्विधुरितिधियो नाव कार्यी विचारः॥ ८०
कुर्यात् प्रयोगानिष दावदुर्गाक ल्योदितान् व मनुनाऽमुना च।
मन्ती जपार्चाहुततर्पणान्ता द्वाल्यो हि मन्वोरनयो विश्रेषः॥ ८८

दिति श्रीप्रपञ्चसारे चतुर्दशः पटलः ॥

श्राकें मेन्स्रोति । श्रित्योगो विदर्भप्रयोगश्च स्चितः । श्रितिशदचेता द्रिति पाश्राङ्कुश्रधनुर्धराया रक्तवणीभायाः ध्यानं स्चितम् । अविदित्रमना द्रित । पाश्रीन बद्ध्वाऽङ्कुश्रीनाकर्षणादिकं स्चितम् । तन्मये श्रक्तकाष्ठमय द्रत्यर्थः ॥ ८६॥८०॥

श्रमुना चेति। श्रत्नोत्तानमुना च कुर्यादित्यर्थः। मन्त्रोति। श्रान्तिप्रयोगिषु श्रुसिन्धा वषड्न्तलमुत्तमिति॥ ८८॥

द्ति ज्ञीपद्मपादाचार्यक्वते प्रपञ्चसारविवरणे चतुर्दशः पटनः ।

पञ्चद्शः पटलः।

अय कथिय मन्तं चतुरचरसंज्ञकं समासेन। प्रगावी भवनाधीशादगिडखमस्यादिको विसर्गानः॥ १ ऋषिरस्याऽजश्कुन्दो गायतञ्च देवता च भुवनेशी। यङ्गानि षट् क्रमेण प्रोत्तानि प्रणवशक्तिबीजाभ्याम्॥ २ भाखद्रतीघमौलिस्फुरदस्तकचो रञ्जयचाकरेखां <mark>सद्यः सन्तप्तकार्त्तस्वरकमलजवाभासुराभिः प्रभाभिः।</mark> विश्वाकाशावकाशं ज्वलयदशिशिरं धर्त पाशाङ्कुश्रेष्टा-भौतीनां भङ्गितुङ्गस्तनमवतु जगन् मातुराक्षं वपुर्वः ॥ ३ संदीचितोऽय प्रजपेच मन्तं मन्तो पुनर्जच चतुष्कमेनम्। पुष्पेस्तदन्ते दिजवृद्यजातैः खादुभुतैर्वा जुद्यात् सरोजैः॥ ४ मनोर्याकात्मत्या त्वनेन प्रवर्त्यतेऽध्यीपहिता प्रपूजा। समे सुसृष्टे रचयेदिवित्ते शुद्धे तले स्यिग्डिलमङ्गगस्य ॥ ५ प्रयजेद्य प्रभूतां विसलां साराह्ययां समाराध्याम्। परमसुखामग्चादिष्वसिषु मध्ये च पौठक्षृप्तेः प्राक् ॥ ६ इखवयक्षीववियोजिताभिः क्रमात् क्षणान् विन्दुयुताभिरज्भिः। सहाऽभिपूच्या नव शक्तयः खुः प्रद्योतनाः प्राज्यतरप्रभावाः॥ ७

एवं विश्व त्यात्मकान् मन्त्रानिभधाय विगुणात्मकानां सूर्यभोमाग्नीनां मन्त्रान् वदन् सत्त्वात्मकस्य सूर्यस्य मन्त्रं वक्षमारभते—अथेति। श्रीं बीजम्। श्रीं शक्ति:। इंसी वा बीजशक्ती॥१॥

अङ्गानि षट्क्रमेणिति। श्रितिदीर्घाणामङ्गेषु क्रमेण श्रितियोगः स्चितः। अवापि श्रित्तिबीजेन सम्न सामान्यन्यासाः कर्तव्याः। आदित्यादीनां पञ्चानां धात्रादीनां दादशानां नवसप्तग्रहाणां च न्यासाः कर्तव्याः॥२

समनीव्यापित्यादिश्रत्यः कार्तस्वरादिवर्णाः। श्रशिशिरमित्याग्ने[दिती]-

यमित्यर्थ:। स्तनयोभीङ्गलं निरन्तरत्वम् ॥ ३॥

मन्त्री पुनरिति। अजपान्ते परमात्ममन्त्रयोग उत्तः॥ ४॥५॥६॥७॥८॥

दीप्ता सून्ता जया भद्रा विभूतिर्विमला तथा।
यमोघा विद्युता चैव नवमी सर्वतोमुखी ॥ ८
ब्रह्मविषाुशिवात्मकं समीर्य सीराय योगपीठाय।
प्रोक्ति नितमिप पुनः समापयेत् पीठमन्तमिष्टमक्चेः ॥ ६
यावाद्य हार्लेखिकमर्कमर्घ्यपाद्याचमाद्यैमेधुपर्कयुक्तैः।
प्रपूजयेदावरणेः समस्तसम्प्रत्यवाप्तेत्र तदधीनचिताः ॥ १९
प्रक्रियाद्याः पञ्च यष्टव्यास्त्वङ्गेस्तदनु मात्तिभः पञ्चात्।
यङ्गाराद्यैराशापालैरभ्यचैयेत् क्रमान्मन्ती ॥ ११
प्रतिपूज्य शिक्तमिप तत्र पुरः प्रणिधाय तास्मरचितं चषकम्
प्रजपन्मनं प्रतिगतक्रमतः प्रतिपूर्यत् सुविमलैः सिललैः ॥ १२
यचत्यवकुशदृर्वित्वसर्षपकुसुमचन्दनोपितैः।
प्रस्थयाद्यक्तिद् स्वैक्यं सक्षावयन् समाहितधीः ॥ १३

द्रष्ट्वा दिनेशसय पीठगतं तथेव व्योमस्थितं परिवृतावरगां विलोक्य । अष्टोत्तरशतसय प्रजपेन्सनुं तां

पूर्णीद्वां निजकरेण पिधाय पातम् ॥ १४ भूयोऽभ्यच्यं सुधामये जलमयो तद्गस्यपुष्पादिभि-जानुभ्यामवनि गत्यषक्रमप्यामस्तकां प्रोहरन् । द्यान्मग्रहलबह्वदृष्टिहृद्यो भन्त्याऽर्घ्यमोजीवल-

ज्योतिदीं प्रियशोधितस्रित्ति लच्मीप्रहं भाखते ॥ १५ नितमिष पुनः समापयेदिति । हृ बेखार्कासनाय नमः द्रत्येवं मन्त्रसमापन-सुतम् । मूर्तिर्मू लेन खं खखो [घं घषीं] ल्लाय नमः द्रत्यन्तेन देया ॥ ८॥ हार्बेखिकमके मिति । हारेला के निर्माण क

हार्नेखिकमकीमिति। हृजेखाकी देवतेति देवताविशेष उक्त:॥१०॥ श्रवेयेत् क्रमान्मन्तीति। सोम वुध बहस्पति श्रक्ताङ्गारक श्रवेश्वर राहु केतुक्रमं यहमन्त्राणां स्नाचरबीजादालं चाह ॥११॥

प्रतिपूच्य शिक्तमपीति । पूर्वमेव मण्डलाकारस्यादित्यस्यापि पूजनमुक्तम् । प्रतिपूर्यत् सुविमलैरिति । अर्ध्वपूरणक्रमेण पूरणसवगन्तव्यम् । श्रीजी मानसं बलम् । ज्योति: शरीरकान्ति: । दीप्ती रक्ष्मय: ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥

अय क्रतपुष्पाञ्जलिरपि पुनरष्टशतं जपेनानुमिमं मन्ती। यावद्रिसिषु भागोर्व्याप्नोत्यसाः सुधामयं तद्पि॥ १६ अस्तमयजनावसिक्तगावी दिनपतिरप्यस्तत्वमातनीति । धनविभवसुदारपुतमितपशुगणजुष्टमनन्तभोगयोगि ॥ १७

तस्मादिनाय दिनशो ददताहिनादौ दैन्यापनोदितनवे दिनवस्नभाय। अर्घ्यं समग्रविभवस्वय वाऽर्कवारे पारं स गच्छति भवाच्चयवारिराशः॥ १८ यनुदिनमर्चयितव्यं पंसां विधिनाऽसुनाऽयवा रवये। दयाद्धं दयमपि कुर्योद्वाञ्कितार्धसमवाप्ते ॥ १६

एकीक्वल समस्तवस्त्वनुगतानादिल्यचन्द्रानलान् वेदादोन गुणातमक्षेन संगुणानाक्षय हल्लेखया। सवं सत्प्रतिमथ्य तामपि समावष्टभ्य हंसातमना नित्यं शुद्धमनन्यमचरपदं मन्त्री भवेट् योगतः॥ २०

यथ वदास्यजपामनुमुत्तमं सकलसंस्तियापनसाधनम्। दुरितरोगविषापहरं न्यामिह परव च वाञ्कितसिद्धिम्॥ २१ विषापदं समुधाकरखग्डं चन्द्रयुगावधिकं वतुरीयम्। चेवविदो मनुरेष समुक्ती यं प्रजपत्यिप सन्ततमात्मा ॥ २२

च्हाया ब्रह्मदेव्यादिगायतीप्रमाताकाः।

इसाऽक्लीवकलादीर्घयुजाऽङ्गानि समाचरेत्॥ २३ पष्टोत्तरप्रतं मन्त्रीति। सोऽहमन्तलमुत्तम्। जपकाले ध्यानप्रकारमाह यावदिति । अपिशब्द आत्मनोऽपि व्याप्तिं स्चयति ॥ १६॥

धनविभवेत्यादि। दृष्टं फलम्॥ १७॥१८॥ १८॥

योगमाइ—एकीक्षति। तामि प्रित्तमात्मलेनाऽवष्टभ्य प्रतिपद्येत्यर्थः। मितिपत्तिप्रकारस्तु प्रपञ्चयांगे कथितः। मन्त्री भवेदिति। सीऽहं योग उत्तः ॥२०॥ अजपाविनियोगमाइ—सकलसंस्तीति। यापनं समापनं निर्वाहय।

त्वापि तत्तत्कार्यानुगुणबीजयोगीऽवगन्तव्यः॥ २१॥

विश्वपदमाकाशं इकारः। चित्रज्ञवीजलमुपपादयति—यं प्रजपत्यपीति। इं

यमणकनकवर्षं पद्मसंस्यञ्च गौरीइरिनयमितिच इं सौस्यतानूनपातम् ।
भवतु भवदभीष्टप्राप्तये पाण्यद्धाभयवरदिविचित्रं रूपमर्ज्ञास्विक्षेण्यम् ॥ २४
प्रजपेद्दादण्यचं मनुमिममाज्यान्वितेश्व दीग्धाद्रैः ।
तावत् सहस्रमानं जुड्यात् सीरे समर्चनापीठे ॥ २५
निचिष्य कालणमस्मिन् पूर्वीत्तानामपामयैक्षेन ।
यापूर्यं चोपचर्यं च विद्दानङ्गेः प्रपूजयेत् पूर्वम् ॥ २६
स्तत्वसुवरनरसंज्ञास्त्रयर्तगोऽबद्रिपूर्विका जान्ताः ।
याणोपाणास्येयास्ततो दिणापास्ततश्च वज्जाद्याः ॥ २०
दति परिपूज्य च कलणं पुनरिभिषिच्याऽय नियमतीऽर्ध्यमि ।
दयादिनाय चैह्विपारिवक्षसिद्धये चिरं मन्ती ॥ २८

द्रन्दुद्दयोदितसुधारसपूर्णसार्ण-सम्बद्धविन्दुसुसमेधितमादिबीजम् । संचिन्त्य यो मनुमिमं भजते मनस्वी स्वात्मेक्यतोऽय दुरितैः प्रतिमुच्चतेऽसी ॥ २८ व्योमानुगेन वसुधाम्बुमुचा सदाऽमा प्रयोतमानसविनिःस्तशीतकग्भ्याम् । श्राराधिता दहनचन्द्रलसन्महोभ्यां रोगापमृत्युविषदाहकजः प्रयान्ति ॥ ३०

बीजम्। सः श्रितः। चिरं मन्त्रीति। सीऽहंयोग उत्तः॥ २२॥ २३॥ २४॥ ॥ २५॥ २६॥ २०॥ २८॥

योगमाह—इन्दुइयेति । इन्दुइयं विसर्गस्यिबन्दुइयं द्वाद्यान्तस्यं तसादुद्वः गतेन सुधारमेन पूर्णी यः सार्णः भूमध्यस्यः तेन सम्बद्धो यो बिन्दुः सरस्यः तेन सुष्ठ दीपितमादिबीजं इकारो मूलाधारस्य इति न्यासक्रमोऽप्यनेनैव स्वितः । विसर्गात्मने नम द्वादयो न्यासमन्त्राः ॥ २०॥

भनुनोमयोगमाइ उत्तेष्वेव स्थानेषु—योमानुगेनेति । श्रमा बिन्दुना । स्विनि:स्तेति । सकारात्रि:सत्विसर्गेशीत्रग्थ्यामित्यर्थः । दइनवन्द्र-

हंसाग्रहाकारक्षपं सुतपरमसुधं सूर्धचन्द्राहलनां नीत्वा सीषुम्नमार्गं निश्चितमतिरथ व्याप्तदेहोपगाचम् । स्मृत्वा संजप्य मन्त्रं पिलतिविषशिरोक्षग्ज्वरोन्मादभूता-पस्मारादीं स्व मन्त्री हरति दुरितदीर्भाग्यदारिद्रादीषैः ॥ ३१

विधाय लिपिपङ्कजं मनुयुतोह्नसत्कर्णिकं निधाय घटमव पूर्यतु वारिणा तन्मुखम् । पिधाय शशिनात्ममन्तयुतवामदोष्णा पुनः

सुधायितरसैः खसाध्यमभिषेचयेत्तज्जलैः ॥ ३२ नारी नरो वा विधिनाऽभिषिक्तो मन्त्रेण तेनित विषद्योत्यैः । रोगैस्तथाधिप्रभवैर्विमुक्तश्चिराय जीवेत् करणैर्विशुद्धैः ॥ ३३ करेण तेनैव जलाभिपूणे प्रजप्य मन्त्री करकं पिधाय । सुधायितैस्तैर्विषिणं निषिच्चेद्विषं निद्दन्यादिष कालकूटम् ॥ ३४

गहितं निजपाणितलं विषिणः शिरिम प्रविधाय जपेज्जलैः शितधीः। अचिरात् प्रतिमोचयते विषती मतिमानय तचकदष्टमपि॥ ३५

द्रत्यजपामन्त्रविधिः सम्प्रोत्तः संग्रहेण मन्त्रिवराः। यं प्राप्य सक्तलवमुमुखधमेयशोमुित्तमृत्तिभाजः स्यः॥ ३६ त्रमणा शिखदीर्घयुता हृत्तेखा ख्रेतया युताऽनन्ता। प्रोत्तः प्रयोजनानां तिलकस्तु यथार्थवाचकी मन्तः॥ ३०

लसमाहोभ्यामिति। चिदानन्दामृतात्मलमुत्तम्॥ ३०॥ पिग्छयोगमाह—इंसाग्छेति। भूतापसारादीं सन्तीति। योग्यबीजयोग

उताः ॥ ३१॥३२॥३३ ॥ उतामेव प्रयोगं निर्यन्त्रमाइ—जलाभिपूर्णमिति । मन्त्रीति । गरुड्बीजयोग उतामेव प्रयोगं निर्यन्त्रमाइ—जलाभिपूर्णमिति । मन्त्रीति । गरुड्बीजयोग

उत्तः ॥ २४ ॥

शितधीरिति । पाणितलद्दयेऽप्यस्तध्यानक्षणल द्रव्यर्थः । मितमानिति ।

जीवरचा इंसःसोहंपुटमध्यस्यसंस्थापनलच्चणा स्चिता ॥ ३५॥३६ ॥

पयोजनितलकमन्त्रमाह—ग्रक्णिति ॥ ३७ ॥

गुच्चादाचरणतलं कर्ठादागुच्चमागलं कान्तात्। विन्यस्य मन्तवर्णान् क्रमेण मन्त्री करोतु चाऽङ्गानि ॥ ३८ मन्तस्य मध्यमनुना दीर्घयुजाऽङ्गानि चेह कथितानि। ध्यायेत् पुनरिहमकरं मन्त्रो निजवाञ्कितार्थलाभाय ॥ ३८ अक्रणसरीक इसंस्यस्तिहगकणोऽक णसरी जयुगल धरः। करकलिताभयवरदो द्युतिविस्वोऽिमतभूषणस्विनोऽवतु वः॥ ४० क्रतसन्दीचो मन्त्री दिनकरलचं सन् जपेज्जु इयात्। तावत्सइसमद्भैः सप्ततिर्वा विसधुराष्ट्रतिश्च तिलैः ॥ ४१ प्रागमिहितेन विधिना पीठाद्यं प्रतिविधाय तत पुनः। विन्यस्य कलगमस्मिन् प्रपृजयेत्तरिणमपि सावरणम् ॥ ४२ अङ्गे: प्रथमावर्णं यहैर्दितीयं तृतीयमाशिशै:। मुख्यतरगम्यसुमनीधूपाद्यैः क्षतभिततनसमनाः ॥ ४३ प्रागादिदिशासंस्थाः शशिबुधगुरुभार्गवाः क्रमेण स्यः। याग्नेयादिष्वसिषु धर्गाणजमन्दाहिक्रीतवः पूज्याः ॥ ४४ शुक्षसितपीतश्चक्षा रक्तासितधूसक्षणाकाः क्रमणः। चन्द्राद्याः केलन्ता वामोमन्यस्तवामकरलसिताः॥ ४५ अपरकराभयमुद्रा विक्रतमुखीऽहिः कराहिताञ्चलियुक्। दंष्ट्रीग्रास्यो मन्दः सवर्णसहशांशुकादिभूषस्र॥ ४६ संपूज्यैवं विधिना विधिवद् गोरोचनादिकौद्रंब्यैः। द्याद्यं रवये मन्त्री निजवाञ्किताप्तये मुत्त्ये ॥ ४७ क्रमेण मन्त्री करोतु चाङ्गानीति। इत्नेखादि चादित्यादि पञ्चमूर्तिद्वादगान

दित्यग्रहन्यासाः स्चिताः ॥ ३८ ॥

सन्ती निजवाञ्कितेति । बीजविशेषयोगे ध्यानविशेषाः स्चिताः । औ

बीजम् । सं शक्तिः ॥ ३८॥४० ॥

मन्त्री दिनकरलचमिति। जपे प्रणवादिलं स्चितम् ॥ ४१॥४२॥४३॥४४॥॥॥ ४५॥४६॥॥ ४५॥४६॥

मन्त्री निजवाञ्चिताप्तये दत्यर्घेऽपि बीजविशेषः इंसःसोहंयोगावृत्ती। ॥ ४७॥४८॥ गोरोचनांसितलवैणवराजिरक्त-शीताख्यशालिकरवीरजवाकुशायान्। श्यामाकतगडुलयुतांश्च यथाप्रलाभं संयोज्य भिक्तभरतोऽर्ध्यविधिविधेयः॥ ४८

कृत्वा मग्डलमष्टपवलिसतं तत्किणिकायां तथा पवागेषु विधाय कुमानवकं तत्पूरियत्वा जलैः। श्रावाद्य क्रमशो ग्रहानिभसमाराध्याऽभिषेकिक्रयां कुर्याद् यो ग्रहवैक्ततानि विलयं यान्यस्य लच्मीभैवेत्॥ ४९

यहपरिवृतिमष्ट्रा पूर्वक्षृप्ता दिनेशं प्रतिज्ञ हुत निजर्जे वैक्षते वै यहाणाम्। शुभमतिकपरागे चन्द्रभान्वोः खभे वा रिपुन्टपजभये वा घोरक्षपे गदे वा॥ ५० अर्वे दिजाङ् घ्रिपमयूरकपिष्यलाह्वाः सोदुम्बराः खदिरशस्यभिधाः सटवीः।

सोदुम्बराः खदिरशँम्यभिधाः सदूर्वाः। दर्भाह्वयास्य समिधोऽष्टशतं क्रमेण

सिर्पिईविर्घृतयुताः पृथगेव च खः॥ ५१ सोमादीनां दिशि दिशि समाधाय विक्तं यथाव-होमे सम्यकृतवित मुदं यान्ति सर्वे यहाश्च। युद्धे सम्यग्जयमि मजः शान्तिमायुश्च दीर्घ

क्रत्याशान्तिं वजित पुनरेकत वा सर्वेहीमः॥ ५२

यह्यान्तिमाइ—कला मण्डलमिति॥ ४८॥

उता एव प्रयोगे कालविश्रेषं होमविश्रेषं च विवचनाह - यहपरिष्ठतिमिति। श्रुभमतिक्पराग दति। पूर्वीत्तयहमन्त्राविसारणमृताम्॥ ५०॥

होमे समित्रियममाह — अर्नेति। सिर्पेई विर्घृतयुता इति। प्रथमं सिर्पे:। ततः सित्। ततो प्रतम्। ततो इति:। ततो प्रतमिति क्रमः। प्रष्टमतमेव होमसंख्या। आज्याहुत्या त्वादावन्ते च ब्याहृतिभिरिप जुहुयात्॥ ५१॥

सर्वेषां सोमादीनां यथावडीमे कत दति। वक्णवायुमध्यस्य स्येकुण्डेऽनि-जननादिकं काला सोमादिककुण्डेषु प्रागादिदिक्स्थेषु ग्रनिं विद्वत्य तनाऽनि- अमुना विधिनाऽर्चनाहताद्यैः प्रभजेट्यो दिनशो नरो दिनेशम्। मणिभिः स धनैश्च धान्यवर्गैः परिपूर्णावसयो भवेचिराय॥ ५३

त्यदान्त त्रार्थसृष्यणी मेघा रेचिकया गुणः। व्यत्ययोऽष्टाचरः प्रोक्तः सीरः सर्वार्थसाधकः॥ ५४

देवभाग ऋषिस्तस्य गायबी छन्द उच्यते।

आदित्यो देवता चाऽस्य कथ्यन्तेऽङ्गान्यती मनोः॥ ५५

सत्यब्रह्मविषाुरुद्रैः साग्निभिः सर्वसंयुतैः।

तेजोञ्चालामणिहंफट्खाहान्तैरङ्गमाचरेत्॥ ५६

श्रादित्यं रिवभानू भास्त्ररम्यौ न्यसेत् खरैर्लघुभिः।

सिश्रोमुखहृद्गुह्यकचरणेषु क्रमण एव मन्तितमः॥ ५०

सिश्रोमुखगलहृद्योद्ररनाभिशिश्राङ् विषु प्रविन्यस्थेत्।

प्रणवाद्येरष्टाणैः क्रमेण सोऽयं तदचरन्यासः॥ ५८

श्रमणोऽकणपङ्कजे निषसाः क्रमलेऽभीतिवरी करैर्दधानः।

स्वरचाहितमग्डलस्विनेचो रविराक्तस्यशताकुलीऽवतादः॥ ५६

संदीचितोऽय मन्ती मन्तं प्रजपेच वर्णलचान्तम् । जुड्याचिमधुरसिकौर्दुग्धतकसमिद्दर्वेमुसहस्रम् ॥ ६० त्रयवा सप्ततेरज्ञैः समर्चयिज्ञत्यशोऽर्घ्यमपि द्यात् । पूर्वीक्त एव पीठे जुन्मं प्रणिधाय साधु संपूर्ये ॥ ६१ गुड्डाद्भिरुणवासोयुगेन संवेष्ट्य पूजयेत् क्रमणः ।

यङ्गावतीः परस्तादादित्याद्यैसषादिशक्तियुतैः ॥ ६२
सुखमातं काला होमे कत द्रत्यर्थः । एकत होमपचेऽपि प्रथमं सूर्यहोमं काला तं
कुमे विस्च्य सोममावाद्य तद्दोमं विधाय तद्विस्च्य बुधादि होममप्येवमैव
कुर्यात् ॥ ५२॥५३॥

त्रष्टाचरस्य त्रों बीजम्। क्रीं मिताः ॥ ५४॥५५॥५६॥
क्रमम एव मन्त्रितम दति। क्रीमित्यादिक्रमेणादित्यादिबीजानां सम्बन्ध ७ताः। द्वादमादित्यादिन्यासञ्च॥ ५७॥५८॥५८॥

मन्त्री मन्त्रिमिति । श्रितियोग उत्तः ॥ ६०॥६१॥ श्रादित्याचैरुषादिश्रितियुतैरिति । श्रादित्यं मध्ये संपूज्य रत्यादिवतुष्ट्यं मात्टिभिरक्षणान्ताभिः सग्रहैः सुरैश्वाऽन्ते सूर्यपार्षद्भिः ।
सोषा सप्रज्ञा सप्रभा सन्ध्या च शक्तयः प्रोक्ताः ॥ ६३
संपृज्यैवं दिनेशं पटुमितर्य जप्त्वा च इत्वाऽभिषेकं
कृत्वा दत्त्वेनसंख्यं वसुमिप गुरवे सांशुकं भोजयेच ।
विप्रानादित्यसंख्यानिति विहितमनुर्नित्यशोऽर्ष्येच्च द्यात्
वारे वा भास्तरीय शुभतरचिरतो वह्नभाय ग्रहाणाम् ॥ ६४
दतीह दिनक्रन्तमनुं भजित नित्यशो भिक्तमान्
य एष निचितेन्दिरो भवित नीक्जो वत्सरात् ।
समस्तदुरितापसृत्युरिपुभूतपीड़ादिकानपास्य स सुखो स जीवित परच्च भूयात् पदम् ॥ ६५
दति श्रीप्रपञ्चसारे पञ्चदशः पटनः ॥

दिन्तु उषादिचतुष्टयं कोणेषु पूज्यदित्यर्थः ॥ ६२ ॥
श्रूकणान्ताभिरिति । मन्तानन्तरमग्रेऽकणमपि पूज्यदित्यर्थः ॥६२॥६४॥६५॥

इति श्रीपद्मपादाचार्यक्षते प्रपञ्चसारविवरणे

पञ्चदमः पटलः।

षोड्यः पटलः।

अय चन्द्रमनुं वच्चे सजपार्चा हुतादिकम्। हिताय मन्त्रिणां सार्घ्यविधानञ्च समासतः॥ १

भ्याः समदाः सार्ड्वेन्दुर्विन्दुहीनः पुनश्च सः। विषाननी मान्तनती मन्वीऽयं सीमदैवतः॥ २ दौर्घभाजा खबीजेन कुर्यादङ्गानि वै क्रमात्। विचिन्तयेत् पुनर्भन्वी यथावनान्वदेवताम्॥ ३

विमलकमलसंस्यः सुप्रसन्नाननेन्दु-वेरदकुमुदहस्तश्चारुहारादिभूषः। स्फटिकरजतवणी वाञ्कितप्राप्तये वो

भवतु भवदभीष्टद्योतिताङ्गः श्रशाङ्कः॥ ४ दीचितः प्रजपेन्सन्ती रसलचं मनं वशी। पञ्चमी दशमी पञ्चदशीषु तु विशेषतः॥ ५ श्रयुतं प्रजपेन्सन्ती सायाङ्गेऽभ्यच्चे भाधिपम्। पयोऽन्नेन इनेद्भूयः सप्ततेन सहस्रकम्॥ ६ ससर्पिषा पायसेन षट्सहस्रं इनेत् पुनः। पौठकृष्ती तु सोमान्तं परिपूच्याऽर्चयेदिधुम्॥ १

सात्त्विकसूर्यविधिमिभिधाय राजसस्य सोमस्य विधिमाइ — अय चन्द्रेति ॥१॥
भितः ऋषिः। पङ्क्तिण्छन्दः। सोमो देवता। सी बीजम्। आय
गितः॥२॥

पुनर्भन्त्रोति। प्रणवादित्वमुत्तम्। यथावदिति। सोममण्डल दृत्यर्थः।

प्रजिपेनान्त्रीति । श्रीं सीं सीं प्रिटलमुक्तम् ॥ ५ ॥ ६ ॥
पीठकृष्ती सोमान्तमिति । श्रं स्र्यमण्डलाय नमः । मं विक्रमण्डलाय नमः । इति पीठपूजायां मण्डलं पूजियदित्यर्थः ।

राका कुमुद्दती नन्दा सुधा संजीवनी चमा। आप्यायिनी चन्द्रिका च स्नादिनी नव शक्तयः॥ मिसरेष्वङ्गपूजा स्याच्छतीस्तद्वहिर्चयेत्। रोहिगों क्वत्तिकाख्याञ्च रवतीं भरगीं तथा। राविमाद्रीह्वयां ज्योत्सां कलाञ्च क्रमतीऽर्चयेत्॥ ८ दलाग्रेषु ग्रहानष्टी दिशानायाननन्तरम्। मुसितैर्गस्व सुमै: पातै रूप्यमयैस्तथा ॥ ६ शक्तयः फुल्लकुन्दाभास्तारहारविभूषणाः। सितमाल्याम्बरालिपा रचिताञ्जलयो मताः॥ १० द्ति सिद्धमनुर्मन्ती गणिनं सूर्धि चिन्तयन्। विसहस्रं जपेद्रावी मासान्मृ खुझयी भवेत्॥ ११ हृद्याक्मी जसंस्यं तं भावयन् प्रजपेनानुम्। राज्यैभवर्थं वत्सरेण प्राष्ट्रयादप्यिवचनः॥ १२ याहाराचारनियती जपेल्लचनतुष्टयम्। असंभ्यतरं तेन निधानादि च लभ्यते ॥ १३ घोरज्वरगराः शीर्षरोगाः क्रत्याश्च कामलाः। तन्सन्वायुतजापन नभ्यन्ति सक्तलापदः॥ १४ नित्यमः प्रजपेन्मन्तं पूर्णीसु विजितेन्द्रियः। जपेन्मनं यथाशक्ति लच्मीसीभाग्यसिष्वये॥ १५ वित्यं मग्डलानान्तु क्रत्वा पाश्चात्यपीर्विकम्। यासीनः पश्चिमे मध्यसंस्थे द्रव्याणि विन्यसेत्॥ १६ पूर्वसमन् पङ्गजीपति पूर्ववत् सीममर्चयत्। राकायामुद्ये राज्ञी निजकायें विचिन्तयेत्॥ १७ संस्थाप्य राजतं तत चषवं परिपूर्यत् गव्येन शुद्धपयसा सुष्टपाची जपेकानुम्॥ १८ पूर्वीदिक्रमती मन्त्री नत्यन्ताः पूज्यदिमाः ॥ ७॥८॥८॥१०॥ श्रों सीं पुटितं मन्त्रमित्यर्थः। राज्येष्वर्थे श्रीपुटी

सिद्धमनुर्भन्वीति। श्रों सीं प्राटित स्थानिकारित । स्थार्थाति । स्थार्थार्थ ॥ स्थार्थार्थ ॥ स्थार्थार्थार्थ ॥ स्थार्थार्थार्थ ॥ स्थार्थार्थार्थ ॥ स्थार्थार्थ ॥ स्थार्थार्थ ॥ स्थार्थार्थ ॥ स्थार्थार्थ ॥ स्थार्थार्थ ॥ स्थार्थार्थ ॥ स्थार्थ ॥ स्थार्य ॥ स्थार्थ ॥ स्यार्थ ॥ स्थार्थ ॥ स्थार्थ ॥ स्थार्थ ॥ स्थार्थ ॥ स्थार्थ ॥ स्थार्य ॥ स्थार्थ ॥ स्थार्थ ॥ स्थार्थ ॥ स्थार्य ॥ स्थार्य ॥ स्थार्थ ॥ स्थार्य ॥ स्थार्य ॥ स्थार्य ॥ स्था्य ॥ स्था्य ॥ स्थार्य ॥ स्था्या

अष्टोत्तरशताहत्या द्याद्रध्यमथेन्द्रवे।
विद्यामलेण मन्त्रज्ञी यथावत्तद्गतातमना॥ १६
विद्योविद्यापदे प्रोक्ता मालिनीति च चिन्द्रिणि।
चन्द्रमुख्यम्नजायाच्च निगदेत् प्रणवादिकम्॥ २०
प्रतिमासच्च षण्मासात् सिड्विमेष्यति काङ्गिताम्।
दृष्टाय दौयते कन्या कन्यां विन्देव्रिजेप्मिताम्॥ २१
अमितां श्रियमाप्नोति कान्तिं प्रवान् यशः पश्न्।
सोमार्घ्यदाता लभते दौर्घमायुच्च विन्दति॥ २२
दिति सोममन्त्रविधिः प्रणिगदितः संग्रहेण मन्त्रविदाम्।
उपक्रतयेऽमितल्क्मीर मेधाये प्रेत्य चेह सम्पत्त्ये॥ २३

अधाऽग्निमन्तानि विलाधिसि द्विप्रदान् प्रवच्चे जगती हिताय।
सर्घ्यादिक मीनि साङ्गभेदान् सार्चाविश्रेषान् सजपादिकां ॥ २४
वियतो दशमोऽ चिंसग्युक्तो भवसगी भगुलान्तषो छ्शाचः।
हतभग्दियता ध्रवादिकोऽयं मनुमक्तः सुसम्म द्विदः क्वशानीः॥ २५
मगुरिप तहिष्क न्दो गायवी देवताऽग्निम हिष्टः।
प्राक्षेत्रान्यङ्गानि हिशः समुक्तेश्च मन्त्रवाक्येवा ॥ २६
शिक्तिस्तिकपाशान् साङ्गश्वग्दाभयान् दधिक मुखः।
मुक्त टादिविविध भूषोऽवताचिरं पावकः प्रसन्नो वः॥ २९

जपेदिमं मनुमृतु जचमाद्रा-हणांशतः प्रतिजु हुयात् पयोऽस्थसा । सस्पिषाऽप्यसिततरेश्च षाष्टिकैः समर्चेयद्य विधिविद्यभावसुम् ॥ २८

मन्त्रज्ञो यथावदिति। विद्यामन्त्रस्य प्रणवजीजादित्वं मूलमन्त्रान्यत्वमाक्षमण्डलस्यदिविष्ठमोमार्घ्यामृतानामैक्यध्यानं चोक्तम्। श्रन्यच्च जपादिकम्॥ १८॥
विद्यामन्त्रमुद्ररति—विद्येविद्येति। संग्रहेण मन्त्रविदामिति। श्रमितलस्म्यै
श्रीयोगं मेधायै वाग्भवयोगं लोकद्वयसम्पदे प्रणवयोगं चाह ॥ २०॥२१॥२२॥२३॥
तमोगुणप्रधानानाम्नेयान् मन्त्रान् सविनियोगानाह—श्रयाऽग्नीति। श्री
वीजम्। स्राहा श्रातः। प्राक्षप्रोक्तानीत्यग्निजनने प्रोक्तानि। सहस्राविः

मीता प्रवेताऽकणा कृष्णा धूमा तीवा स्फुलिङ्गिनी। रुचिरा ज्वालिनी चेति क्षणानोर्नव शक्तयः॥ २६ पीठे तन्नपातः प्रागङ्गेरष्टमूर्तिभिस्तदन् । भूयस गतमखादौर्विधिनाऽय हिरखरितसं प्रयजित्॥ ३० याज्यैरष्टोर्ध्वंशतं प्रतिपदमारस्य मन्तविद्दिनशः। चतुरो मासान् जुहुयात् लच्मीरत्यायता भवेत्तस्य ॥ ३१ गुडाभिः शालीभिदिनमनुजुड्याद्याऽब्दमावेण। शालीशालि गृहं स्याद्गोमहिष्यादीश्व संकुलं तस्य॥ ३२

शुद्धाने घृतिसतौः प्रतिदिनमानी समिधिते जुहुयात्। अनसमृद्धिमहती स्यादस्य निषीतनेऽन्द्मावेण ॥ ३३ जुहुयात्तिलै: मुशुद्धै: षग्मासाज्जायते महालच्मी:। कुमुदैः सक्रह्मारैरपि जातीकुसुमैश्च जायते सिद्धिः॥ ३४ पालाशै: पुनिर्धाकै: सरिसजैवैं क्वैश्व रक्तीत्पलै-दुंग्धेवीं तहसमावैः खदिरजैर्व्याघातवृत्तीद्भवैः। दूर्वाख्येश्व शमीविकद्वतमवैरष्टीध्वयुतां शतं नित्यं वा जुहुयात् प्रतिप्रतिपदं मन्त्री महासिद्धये॥ ३५

तार्वाहृतयश्चारमे जातवेद द्रहावह। सर्वकर्माणि चेत्युत्ता साधयाऽग्निवधूर्मनुः॥ ३६ ऋष्याद्याः पूर्वीता मन्त्रेणाऽङ्गानि वर्णभिन्नेन । भूतर्तुकरणसेन्द्रियगुणयुग्मैर्मन्ववर्णकीस्तद्पि॥ ३७ अथवा शक्तिखस्तिकदभीचसक्सुवसुगभयवरान्। द्धद्मिताकल्पो वी वसुरवतात् कनकमालिकालसितः॥ ३८

स्वस्तिपूर्णं द्रत्यादिनेत्यर्थः। जिह्वासप्तकमूर्त्यष्टकान्यासी सामान्यपटलीज्ञान्यासास कर्तेचाः । मूलेनैव पीठमूर्तिकल्पना ॥ २४॥२५॥२६॥२०॥रद॥२८॥३०॥

श्रीजीजयोग उता:। मन्त्री महासिदय दत्यपि सीबीजयोग एव। प्रतिदिनमेकैबेन द्रव्येण घ्रामासं जुहुयात्। कञ्चार-जिसुदावविश्वष्टी द्रव्यी प्रतिपदि वा सर्वेजुंड्यात् ॥ ३१॥३२॥३॥३४॥३५॥ तारं व्याद्धतय इति । श्रीं बीजम् । स्वाहा प्रतिः ॥ २६॥२०॥

वत्सरादेश्चतुर्देग्धां दिनादावेव दीचितः।

मन्तं दादणसाइसं जपेत् सम्यगुपोषितः॥ ३८

श्रचीयदङ्गमृतींश्च लोकेणकुलिणादिभिः।

समिदाज्यममायां हि परिणोध्य यथाविधि॥ ४०

बाह्मणान् भोजयित्वाऽय स्वयं भृक्षा समाहितः।

परेऽज्ञि प्रतिपद्येतेर्जुन्नयादिचितऽनले॥ ४१

मन्ती वटसमिद्रीहितिलराजीहिवर्घृतैः।

श्रोत्तरणताद्वत्या इनदेकेकणः क्रमात्॥ ४२

दणाहमेवं हत्वा तु पुनरेकादणीतियौ।

णक्त्या प्रतर्ष्व विप्रांश्च प्रद्याद् गुकदिचणाम्॥ ४३

सुवर्णवासोधान्यानि शोगां गाञ्च सतर्णकाम् । पुनरष्टोत्तरं मन्त्री सहस्रं दिनशो जपेत् ॥ ४४ विधिनेति विधातुरग्निपूजामचिरेणैव भवेन्सहासम्हिः । धनधान्यसुवर्णरत्नपूर्णा धर्गौ गोव्षषुवसिवकीर्गा ॥ ४५

प्रजिपदेयवा सहससंख्यं दिनशो वत्सरतो भवेन्महाश्रीः। जुहुयात् प्रतिवासरं शताख्यं हिवजाऽन्देन भवेन्महाससृद्धिः॥ १६

पालाशै: कुसुमेईनेइधिष्ठतचौद्राम्नतैर्मग्डलं निखं साष्ट्रशतेस्त्रथेव करवीरोत्थै: सम्द्रद्धेग्र हुनेत्। ष्रग्मासं किपलाष्ट्रतेन दिनशोऽप्यष्टौ सहस्रं तथा होतव्यं लभते स राज्यसहशौं लच्मीं यशो वा महत्॥ ४० उत्पूर्वात्तिष्ठश्रव्दात् पुरुषहरिपदे पिङ्गलान्ते निगय प्रोच्याऽथो लोहिताचं पुनरिप च वदेत् देहिमेदान् क्रमेण। भूयो ब्र्यात्तथा दापयशशियुगलाणां अतुविंशदर्णः प्रोक्तो मन्त्रोऽखिलेष्टप्रतर्णसुरसद्माङ्चिपः स्थात् क्षशानीः॥ ४० प्रोक्तो मन्त्रोऽखिलेष्टप्रतर्णसुरसद्माङ्चिपः स्थात् क्षशानीः॥

भयवेति । पूर्वमन्त्रोत्तध्यानिवकत्पार्थः ॥ ३८॥३८॥४०॥४१॥ मन्त्री वटसमिदिति । होमे मन्त्रान्त्येऽपि व्याह्वतित्रययोगार्थः ॥ ४२॥४३॥ त्रष्टोत्तरं मन्त्रीति । प्रणवस्तिपुटितत्वसुत्तम् ॥ ४४॥४५॥४६॥४७॥

ऋष्याद्याः स्युः पूर्ववदतुभूतदिशाविकरणयुगलाणैः। मूलमनुनाऽय कुर्यादङ्गानि क्रमश एव मन्तितमः॥ ४९ हैमाख्यसुरदुमोद्रभुवो निर्यान्तमखाक्तिं वर्षनां धनधान्यरतनिचयान् रस्यैः खकैः सन्ततम्। ज्वालापस्निवतखरोमविवरं भक्तार्तिसमोदनं वन्दे धर्मसुखार्थमोच्च फलदं दिव्याक्तितं पावकम् ॥ ५० जप्याच लचमानं मन्त्री संदीचितीऽय मनुमेनम्। जुड्याच तदवसाने घृतसित्तैः पायसैर्दशांशिन ॥ ५१ अङ्गेर्हुतवहसृतिभिराशिशेः संयजित्तदस्तैय। पावकसिति मन्वितमी गस्याद्यैरनुदिनं तसुपहारै:॥ ५२ दिनावतारे मनुमेनमन्वहं जपेत् सहस्रं नियमेन मन्ववित्। अध्रष्यतायै यशसी श्रिये मजां विमुत्तये युत्तमतिस्तथाऽऽयुषे ॥ ५३ गालीतगडुलकीः सितैश्व पयसा इता इतिः पावकं गन्धादौ: परिपूच्य तेन हिवषा संवर्च्य पिगडं महत्। आज्यालोड़ितमेकमेव जुहुयाज्जप्ता मनुं मन्तवित् साष्टोध्वं प्रतिपद्यथी शतमतः स्यादिन्दिरा वत्सरात्॥ ५४

अष्टोत्तरं शतमधो सृगमुद्रयैव मन्ती प्रतिप्रतिपदं जुहुयात्पयीऽनैः। साज्यैभविन खलु तत विचारणीयं संवत्सरात् स च निक्ततनिमिन्दिरायाः॥ ५५

खत्पूर्वादिति। श्रीं बीजम्। खाहा श्राह्मः ॥ ४८॥ क्रमण एव मन्त्रितम द्ति। बीजान्तरयोगिऽङ्गविशिषाः कथिताः॥ ४८॥५०॥ लचमानं मन्त्रीति। प्रण्वयोग उत्तः ॥ ५१॥

पावकमिति मन्त्रितम इति । पुष्पाञ्चल्यादिमन्त्रज्ञ इत्यर्थः ॥ ५२॥ नियमेन मन्त्रविदिति। अध्यतायै तृसिंहबीजयोगं यश्मीऽजपायोगं त्रिये तद्योगं रजां विस्ताये दुर्गायोगमायुषे सत्युद्धययोगं चाह । युत्तमितिरित । तत्तद्बीजोदितध्यानमाह ॥ ५३॥

जप्ला मनुं मन्त्रविदिति श्रीयोगं देहि में इत्यत साध्ययोगं चाह।

ष्रशिक्षं गतं हिवषा मन्तेणाऽनेन नित्यशो जुहुयात्।
ष्रामासादाद्यतमो भवति नरो नाव सन्देहः॥ ५६
शालीभिः शुद्धाभिः प्रतिदिनमष्टोत्तरं गतं जुहुयात्।
धनधान्यसमृद्धः स्थान्मन्त्री संवत्सराईमावेण॥ ५७
श्राज्यैरयुतं जुहुयात् प्रतिमासं प्रतिपदं समारभ्य।
श्रात्महृती लन्त्मीः स्थात्तस्य तु ष्रामासतो न सन्देहः॥ ५८
श्रात्महृती लन्त्मीः स्थात्तस्य तु ष्रामासतो न सन्देहः॥ ५८
श्रात्महृती ज्ञातं यो मधुरात्तैः प्रजुहोति वत्सराईम्।
मनुनाऽप्यमुना श्रताधिकं स प्रलभेनाङ्चु महत्तराञ्च लन्तीम्॥ ५८

जातीपलाशकरवीरजवाख्यविल्व-व्याघातक्षेसर्कुर्ग्टभवैः प्रसृनैः। एकैक्शः शतमयो मधुरवयाती-र्जुह्नन् प्रतिप्रतिपदं श्रियमेति वर्षात् ॥ ६० ख्राडेश सप्तदिनमप्यमृतालतोत्थै-मैन्बी हुनेद्गुणसहस्रमधा पयोऽतौः। सम्यक् समर्ची दहनं त्वचिरेण जन्तु-<mark>यातुर्थिकादिविषमञ्चरतो वियुद्धारात् ॥ ६१</mark> <mark>चीरद्रुमत्वगभिपक्वज्ञ लै</mark>र्यथाव-त्संपूर्व कुम्भमभिपूच्य क्वशानुमव । जप्ना मनुं पुनरमं विसइसमावं सेकक्रिया ज्वरहरी ग्रहवैक्ततन्नी ॥ ६२ पयसि हृद्यद्ग्ने भानुमालीक्य तिष्ठन् प्रजपतु च सहस्रं नित्यशी मन्त्रमेनम्। स दुरितमपमृखं रोगजातञ्च हिला व्रजति नियतसीख्यं वत्सराद्दीर्घमायुः ॥ ६३

उत्तमन्त्रद्वयग्रहणेऽप्ययमेवार्थः ॥ ५४॥५५॥५६॥५०॥५८॥६०॥ मन्त्री इनेद् गुणसहस्रमिति । अमृतनीजयुतत्वमुत्तम् ॥ ६१॥६२॥६२॥६४॥ मनुनाऽमुनाऽष्टशतजप्तमय प्रपिवेज्जलं ज्वलनदीपनकृत्। गुरुभुक्तमप्युद्रगं त्वमुना परिजापितं पचित कुच्यनलः॥ ६४

हुनेद्रुगपङ्कजेस्त्रिमधुराष्ट्रुतैर्नित्यशः सहस्रमृतुमासतः पृथुतरा रमा जायते। प्रतिप्रतिपदं हुनेदिति बुधोऽयवा संवत्सरं विनष्टवसुरप्यसी भवति चेन्द्रिंगमन्द्रिम्॥ ६५

द्रति श्रीप्रपञ्चसारे षोड्शः पटनः॥
बुधोऽयवेति। प्रतिपन्नात्रहोमे होमसंख्याधिकां स्चितम्॥ ६५॥
दति श्रीपद्मपादाचार्यक्षते प्रपञ्चसारविवरणे

षोड्गः पटलः ।

सप्तद्यः पटलः।

यय संग्रहेण कथयामि मनुमिष महागणेशितुः।
यं समवहितिधियः सुधियः समुपास्य सिद्धिमिधिकां प्रपेदिरे॥ १
तारः श्रीश्रिक्तिमाराविनगणपितिबौजानि दण्डौिन चिक्ता
पश्चािद्धः चतुर्ध्यां वरवरदमयो सर्वयुक्तं जनञ्च।
याभाष्य च्लेलमेन्तं वश्मिति च तथैवाऽऽनयेति द्विठान्तः
प्रोक्तोऽयं गाणपत्यो मनुरिखलिवभूतिप्रदः कल्पशाखौ॥ २
स्विरिप गणकोऽस्य स्याच्छन्दो निष्टदन्विता च गायती।
सक्तलसुरासुरवन्दितचरणयुगो देवता गणाधिपतिः॥ ३
प्रणवादिबौजपीठिस्थितेन दीर्घस्वरान्वितेन सता।
यङ्गिन षड्विदध्यान्मन्ती विष्नेश्वरस्य बौजीन॥ ४

समृद्धिमन्त्रानन्तरं महासमृद्धिदस्य विधानं वज्ञुमारभते—अधेति। वहित्रियः स्वात्रमधर्माद्रप्रमत्ताः सुधियो मन्त्रज्ञा ध्यानविशेषज्ञाः ॥ १॥२॥३॥ मन्त्री विघ्ने खरस्य इति। अङ्गमन्त्रेषु सर्वज्ञादियोग उत्तः। मन्त्रात्मलमपि स्चितम्। प्रणवपुटितैः पञ्चबीजैरङ्गुलीषु विन्यस्याऽविधिष्टेन करयोः व्याप्य अङ्गान्यङ्गुलीषु विन्यस्य सूलेन देहे विभो व्याप्य प्रणवपुटितं बीजपञ्चकं मूर्धादिषु विन्यस्याऽविशिष्टेन तत्वैव व्याप्य तथैव पञ्चवक्रोषु दी:पत्-सन्ध्येषु कटिइयांसइयहृत्सु च प्रादिचाखेन न्धसित्वा पदाष्टकमष्टाधारेषु न्यसित्। पदचतुर्दशकं चेत् चतुर्दशाधारेषु। नवकं चेत् नवाधारेषु। दशकं चेद् दशाधारेषु। म्लाधार व्षण लिङ्गमूल जठर नाभ्युद्र हृद्योरो गललस्विका भूमध्य ललाटकेशा न्त मूर्धानः चतुर्दशाधाराः। वषणजठरोदरोरोवर्ज्या दशाधाराः। केशान्तवर्ज्या नवाधाराः। ललाटवर्च्या अष्टाधाराः। बीजषट्कं पदषट्कम्। वरदेखन्तं सप्तमम विशिष्टम् श्रष्टमित्यष्टपद्पचः। नवपद्पचे गण्पतये द्रत्यन्तं सप्तमं वरदान्तमष्टमम् अविशिष्टं नवसम्। दशपदपचे सर्वजनं से इत्यन्तं नवसमविशिष्टं दशमम्। चतुर्देशपदपचे वरवरदेति च पददयमवगन्तव्यम्। मूर्धे भूमध्याचिद्वयास्य कर-पत्सन्ध्य गलहत्स वर्णेन्यासः पदन्यासात् पूर्वमेव । मूर्धभ्यूमध्याचिद्वयास्येषु बीजपञ्चकं सर्वजनं मे वशमानय खाहेति अनेन सहितं न्यसेत्। तथा करपत्-

मन्दाराद्येः कल्पकृत्वचित्रिषेविशिष्टतरफलदैः। शिशिरितचतुराशिऽन्तर्वालातपचन्द्रिकाकुले च तले॥ ५ ऐचवजलनिधिल हरीक गाजालक वाहिना च गत्थवहिन। संसेविते च सुरतकसुमनः श्रितमधुपपचचलनपरेण ॥ ६ रतमये मणिवज्रप्रवालफलपुष्पपत्नवस्य सतः। महतोऽधस्तादतुभियंगपत्संसिवितस्य कल्पतरीः॥ ० सिंहमुखपादपीठगलिपिमयपद्मे विषट्कोणीस्निति। आसीनस्त्वेकरहो वृहदुद्रो दश्मुजीऽक्गी गजवदनः॥ ८

बीजापूरगदेचुकार्मुक्रजाचक्राज्यपाशोत्पल-वी स्थयस्वविषागरत्वकाणप्रोद्यत्करासोक्षः। ध्येयो वल्लभया च पद्मकरयाश्चिष्टो ज्वलद्भूषया विश्वोत्यत्तिविनाशसंस्थितिकरो विष्नो विशिष्टार्थेदः॥ ८

करपुष्करधृतकलशसुतमणिमुक्ताप्रवालवर्षेण। अविरतधारां विकिरन् परितः साधकसमग्रसम्पच्ये॥ १० मद्जललोलुपमधुकरमालां निजकर्णतालताड्नया। निर्वासयन् मुहर्मृहरमरैरसुरैश्व सिविती यूपगत्॥ ११

अग्रेऽयं विल्वमभितश्च रमारमेशी तद्विगो वटजुषी गिरिजाहषाङ्गी। पृष्ठेऽय पिप्पलजुषौ रतिपुष्पवाणौ सव्ये प्रियङ्गुमभितश्च महीवराही ॥ १२

सन्ध्ययेष्विप कर्यं सहयहत्स्विप जानुह्यगुल्फ्रह्यनाभिष्विप स्तनह्यकग्छपृष्ठ-क्राक्रम् काकुत्स्विष । एष विभूतिन्यासः । पुनः बीजपञ्चकमेव मूर्धभूमध्याचिवदनेषु सर्वे स्व सर्वजनिमत्यादि व्यापनालेन न्यसित्। पुनः बाजन्याति मूर्धोदिपञ्चभूतस्यानेषु रमारमिशादिनं मूर्धोदिपञ्चभूतस्यानेषु नाभिक्रकः नाभितत्पार्श्वकग्ठतत्पार्श्वेषु विम्नष्ठ्वं स्प्रितिकं निधिद्वयं च स्तनद्वयाधः पुनः भितत्पार्श्वकग्ठतत्पार्श्वेषु विम्नष्ठ्वं स्प्रितिकं निधिद्वयं च स्तनद्वयाधः पुनः मह्माण्यादिकमिलकादिष्कृतेषु स्थानेषु च। सामान्यपटलीतन्यासाञ्च कार्या इति। गं की

विकीणमध्ये प्रणवे गमिति साध्याख्यादियुतं गं बीजम्। ज्ञीं प्रतिः॥ ४॥ लिखिला श्रीं क्रीं क्लीं बीजैस्तत् संविध्य षट्की पेषु बीजषट्कं तदन्तरालेषु ध्येयौ च पद्मयुगचक्रदरैः पुरोक्ती पाणाङ्कुणाख्यपरशक्विणिखैरघाऽन्यौ। युग्मोत्पलेचुमयचापगरैस्नृतीया-वन्यौ शुकाह्मकलमायगदारघाङ्गैः॥ १३

ध्येयाः षट्कोणासिषु परितः पाशाङ्कुशाभयेष्टकराः। सप्रमदा गणपतयो रत्ताकाराः प्रभिन्नमद्विवशाः॥ १४ अयासावामोदः प्रमोदसुमुखी च तमभितोऽसियुगे। पृष्ठे च दुर्मुखाख्यस्वमुमभितो विद्याविद्यकर्तारौ ॥ १५ सव्यापसव्यभागे तस्य ध्येयौ च शङ्कपद्मनिधी। मौत्तिकमाणिक्याभी वर्षन्ती धारया धनानि सदा॥ १६ सिडिसमृडी चान्या कान्तिर्भद्नावती मद्द्रवया। द्राविणिवसुधाराख्ये वसुमत्यपि विघ्ननिधियुगप्रमदाः॥ १७ ध्यात्वैवं विष्नपतिं चत्वारिंशत्सहससंयुक्तम् । प्रजपेल्लचचतुष्यं चतुःसङ्सञ्च दीचितो मन्ती॥ १८ दिनमनु सचतु खलारिंशतसंख्यं सन्तर्धये दिन्नम्। उत्तजपान्ते मन्ती जुहुयाच द्रशांशतीऽष्टिभर्द्रव्यै:॥ १६ मोदकपृथुकसलाजाः सशक्तवः सेचुनारिकेलतिलाः। कदलीफलसहितानीत्यष्ट द्रव्याणि संप्रदिष्टानि॥ २० अनुदिनमर्चियतव्यो जपता मनुमपि च मन्त्रिणा गणपः। प्राक्प्रोत्तपद्मपीठे स्मितिक सासिकामनी विधिना॥ २१

प्राक्प्रोत्तपद्मपीठे सश्चितिक सासिकामनी विधिना॥ २१
अङ्गवर्कम् अष्टदलेषु पदाष्टकं तह्वहिर्वृत्तत्रये मात्रकापाशाङ्गुशार्णान् विलिख्य
तहिः भूप्रदिये यां क्री दिति लिखेदित्यर्थः॥ ५—१३॥

सप्रमदा दित । सिंडि सम्रिडि कान्ति मदनावती मदद्रवा द्रावणीभिः सिंडिता दत्यर्थः । वसुधारावसुमत्यौ निध्योः यिताः ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥

दीचितो मन्त्रीति। चतुर्थी परित्यच्य सम्बुडिस्त्रीकार उक्तः। मिथुनमन्त्राणां दशांश्रजपञ्च उक्तः। मन्त्री जुद्धयादित्यपि तथा॥ १८॥ १८॥ २०॥
जपता मनुमपि मन्त्रिणिति। विभूतिमन्त्रजप उक्तः। पूर्वोक्तार्चनामन्त्राञ्च।
आसिकामनुरासनमन्तः। विधिनिति। इच्चुससुद्रादियोगः॥ २१॥२२॥२३॥२४॥

तीव्रा ज्वालिनी नन्दा सभोगदा कामकृपिणी चोगा।
तेजोवती च स[न]त्या संप्रोक्ता विष्ननाशिनी नवमी॥ २२
सर्वयुतं शिक्तपदं प्रोक्ता कमलासनाय नम दृति च।
यासनमन्तः प्रोक्ता नवशक्त्रान्ते समर्चयेदमुना॥ २३
याद्या मिथुनैरावृतिरपरा सनिधिभरिप च षड्विष्नैः।
यक्नैरन्या मात्यभरपरेन्द्रायौध पञ्चमी पूज्या॥ २४
दौचाभिषेक्रयुक्तः प्रजपेत् संपूज्यदिति गणेशम्।
यभिधीयतेऽस्य च पुनर्गुविदिशेन मन्तिणो दौचा॥ २५
मध्ये च दिग्दलानां चतुष्ट्याग्रे प्रविन्यसेत् कलशान्।
योगदुविल्वरोहिणपिप्पलफिलनीत्वगुद्भवैः क्वायैः॥ २६
संपूर्यद्ययावत् क्रमात् समावाद्य गणपितिमधुनानि।
यभ्यच्यं चोपचारेहित्वा विधिवत् पुनः समभिषिञ्चेत्॥ २०
दित जपहुतार्चनाद्यैः सिद्धो मन्त्रेण कमं कुर्वीत।
यष्टद्रव्यैविऽन्यैह्निच तत्तत्प्रयोजनावासेग्र॥ २८

खणिप्तेर मधुना च गव्यपयसा गोसिख्ये सिष्धा लक्षेर प्रकरिया जुहोतु यश्रमे दक्षा च सर्वर्ष्ठये। ज्यानेर त्रसम्ख्ये च सित्लेर्द्रेव्याप्तये तग्डुले-ज्याभ्ये पत्रये कुसुम्भकुसुमेः साफ्रारिभिर्वाससे॥ २८ पद्मभूपितमुत्रालेर्नृपवधूं तन्मित्वणः कैरवे-पद्मभूपितमुत्रालेर्नृपवधूं तन्मित्वणः कैरवे-प्रवत्यादिसमिद्धिरग्रजमुखान् वर्णान् वधः पष्टजेः। राखत्यादिसमिद्धरग्रजमुखान् वर्णान् वधः पिष्टजेः। प्रवत्यादिभरन्वहं च वश्येज्जुह्मनावष्ट्ये प्रताल्यादिभरन्वहं च वश्येज्जुह्मनावष्ट्ये प्रताल्यादिभरन्वहं च वश्येज्जुह्मनावष्ट्ये प्रतालेश्वाद्यासमात्र्यं च मन्त्रेणाऽय प्रराठमुनेव चतुरावत्या समातर्यं च मन्त्रेणाऽय प्रराठमुनेव चतुरावत्या समातर्यं च स्वाश्वाद्यासमार्यं च स्वाश्वाद्यासमार्यं च स्वाश्वाद्यासमार्यं च स्वाद्यासमार्यं च स्वाश्वाद्यासमार्यं च स्वाश्वाद्यासमार्यं च स्वाश्वाद्यासमार्यं च स्वाश्वाद्यासमार्यं च स्वाश्वाद्यासमार्यं च स्वाद्यासमार्यं च स्वाश्वाद्यासमार्यं च स्वाश्वाद्यासमार्यं च स्वाश्वाद्यासमार्यं च स्वाश्वाद्यासमार्यं च स्वाश्वाद्यासमार्यं च स्वाद्यासमार्यं च स्वाश्वाद्यासमार्यं च स्वाश्वाद्यासमार्यं च स्वाश्वाद्यासमार्यं च स्वाश्वाद्यासमार्यं च स्वाश्वाद्यासमार्यं च स्वाद्यासमार्यं च स्वाश्वाद्यासमार्यं च स्वाश्वाद्यासमार्यं च स्वाश्वाद्यासमार्यं च स्वाश्वाद्यासमार्यं च स्वाश्वाद्यासमार्यं च स्वश्वाद्यासमार्यं च स्वाश्वाद्यासमार्यं च स्वाश्वाद्यासम्यार्यं च स्वाश्वाद्यासमार्यं च स्वाश्वाद्यासम्यार्यं च स्वाश्वाद्यासम्यार्यं च स्वाश्वाद्यासम्यार्यं च स्वाश्वाद्यासम्याय्यायः च स्वाश्वाद्यासम्यायः च स्वाश्वाद्यासम्यायः च स्वाश्वाद्यासम्यार्यं च स्वाश्वाद्यायः च स्वाश्वाद्यासम्यार्यं च स्वाश्वाद्यासम्यायः च स्वाश्वाद्यासम्यार्यं च स्वाश्वाद्यासम्यायः च स्वाश्वाद्यायः च स्वाश्वाद्यासम्यायः च स्वाश्वाद्यासम्यायः च स्वाश्वाद्यासम्यायः च स्वाश्वाद्यायः च स्वाश्वाद्यासम्यायः च स्वाश्वाद्यायः च स्वाश्वाद्यायः च स्वाश्वा

गुर्वादेशेन मन्त्रीति। दीन्नाया त्रमाधारखमाह ॥ २५ ॥
गुर्वादेशेन मन्त्रीति। दीन्नाया त्रमाधारखमाह ॥ २५ ॥
यथावत् क्रमादिति। कलावाहनादिकम्। विधिवदित्यभिषेकक्रमम् ॥२६॥२०॥
मन्त्री पुनर्वतसीत्र्यमृतबीजयोगमाह ॥ २८ ॥ ३० ॥
मन्त्री पुनर्वतसीत्र्यमृतबीजयोगमाह ॥ २८ ॥ ३० ॥

आमोदादिनिधिद्वयञ्च सचतुःपूर्वं चतुर्वारकं

मन्त्री तर्पणतत्परोऽभिलिषतं संप्राष्ट्रयान्मग्डलात् ॥ ३१ बीजानलर्ञ्चतुराष्ट्रतितर्पणमाह —मन्त्रेणाऽयिति। मन्त्रेणिति। मूलमन्त्र खताः। अय अनन्तरम्। पुरा शितामन्त्रेणित्यर्थः। चतुराद्वन्त्येति जले पीठ-मुर्तिपूजादिपूर्वकं देवमावाद्य निवेद्यान्तानुपचारान् दस्वा निवेद्यकाले साष्ट-द्रव्यविमधुरक्षेणाऽस्तवीजेनाऽस्तीकतेन पीठमन्त्रै: सक्तत् सकत् सन्तर्यं मूलेन चतुःपूर्वं चतुर्वारं देवाय सन्तर्धं पुनरिष सूलेन चतुर्वारं देवाय सन्तर्धं विभूति-मन्त्रेण देवीं चतुर्वारं तप्येत्। एवं वच्यमाणमन्त्रेरिय मूलेन देवाय चतुर्वार-पूर्वकं तर्पयेदिति भाव:। श्री शक्ति सार भू विनायक रतीरिति। श्रीबीजादिबीज-चतुष्टयसंबन्धा विनायकाः स्वामिनः रतयश्च ते तथोक्ताः। रमारमिशाद्य द्रत्यर्थः। तान् नाम्नैव खखबीजादिकं चतुःपूर्वं चतुर्वारं तर्पयेत्। रमारमेशी तर्पयामि। हीं उमामहेखरी तर्पयामि। क्लीं रतिपुष्पवाणी तर्पयामि। ग्लौं महीवराही तर्पयामीति मन्त्राः। तत ईशानभागे खबीज सम्बन्धि मिथुनतपंणमिति स्चियितुञ्च विनायकरितग्रहणम् । गं पुष्टिविनायकौ तर्पयामीति तमान्ताङ्गं बीजदेवतातर्पणमि चतुःपूर्वं कार्यम्। पुनरामोदादिकं निधिद्वयं च चतुःपूर्वकं चतुर्वारं सन्तप्ये। मूलेन देवाय चतुर्वारं तर्पयत्। एवं तिपति चतुर्विंग्रत्यधिकं ग्रतं भवति।

अय प्रकारान्तरेण तर्पण्युचित—मन्त्रेणित । देवस्य मूलमन्त्रेणेत्रर्थः । तेन च दग्धा विभच्य तर्पणीयम् । अयानन्तरम् । पुरा ग्रारिण देवस्य ग्रारास्वित्धिः बीजापूरादिभित्यर्थः । बीजापूरादिरत्नकलगान्ते मन्त्रेरेकादग्रभः बीजापूरं तर्पयामीत्याद्यः तर्पयदित्यर्थः । तत एकविंग्रचान्त्रा ग्रागताः । अमुनेति । विप्रमन्त्रे विद्यादिदग्रनामयुतेन मूलेनेत्यर्थः । गण्यत दत्यसात् पूर्वे तु योगः । तत एकविंग्रचान्त्रा ग्रागताः । श्रामोदादिकमित्यष्टी मन्ताः कथिताः । तत एकोनचलारिंग्रचान्त्रा ग्रागताः । श्रामोदादिनिधिद्यं चेति । षोङ्ग्रमन्त्रा उत्ताः । ततः पञ्चपञ्चाग्रचन्त्राः सिद्धाः । तैश्वतः पूर्वे चतुर्वारं सन्तर्थं मूलेन चतुर्वारं तर्पयत् । ग्रारम्भकास एव वा मूलेन चतुर्वारं तर्पयत् । तत्यत्वत्वत्रार्थां चत्र्वारं सन्तर्थं पूर्वार्थे चतुर्वारं सन्तर्थं पूर्वार्थे समाप्ये स्वति । तत्राऽविग्रष्टानामावरणानामिकेकवारं सन्तर्थं पूर्वार्थे समाप्येदिति ।

अथवा सग्रितकं निधिद्वणं परित्यच्य मूलं विभूतिमन्तं पुष्टिविनायकमन्त्री च स्त्रीकत्य प्रक्षतां संस्थां पृर्यत्। श्रयवा सर्वमप्येतत् स्त्रीकत्य षट्सप्तत्यधिकं अय गजिलण्मुनृपितर्गजवनमध्ये प्रसाधयेद्वारि ।
तिव्रक्ति सुविशालं चतुरस्रं कारयेच ग्रहवर्थम् ॥ ३२
पिरवीतदृद्वावरणं तच्च चतुर्वारतीरणोत्तिस्तम् ।
तिस्मनगाडपवर्ये चतुरसामुद्रतां स्थलीं कृत्वा ॥ ३३
उत्तरभागे तस्याः कुग्रडं रचयेद्यथा पुरा तव ।
चापजहरिभवमेषजचक्रप्रोक्तानथाऽचरान्मन्ती ॥ ३४
ऊर्ध्वादिमेखलासु क्रमेण विलिखेद्विजेष्टसमवाप्ते ।
संप्रोक्तलचणयुतं प्रविरचयेन्मग्रडलं स्थलीमध्ये ॥ ३५

यावाद्य विश्वेष्ठवरमर्चियला प्रागुत्तया तन्त्रविधानक्षृप्ताः । विवेद्य चाथो सह भच्यलेद्यैः प्राज्येश्व साज्यैरिप भोज्यजातैः ॥ ३६ याधाय वैश्वानरमत कुग्छे समर्च्य मन्तैः क्रमणः क्षणानोः । तैरेव पूर्वे जुहुयाद्घृतेन मन्त्रो सम्हद्या च ततस्त्रिवारम् ॥ ३० तारेग लच्म्यद्रिमुतास्मरच्माविश्वेषवीजैः क्रमणोऽनुबद्धैः । पदत्रयेणापि च मन्त्रराजं विभज्य मन्त्री नवधा जुहोतु ॥ ३८ पुनः समस्तेन च मन्त्रवर्णसंख्यं प्रजुह्वद्वपि सिपंषेव । पूर्वेप्रदिष्टेजेन्ह्याद्याऽष्टद्रव्यैः प्रसित्तौमेधुरत्रयेण् ॥ ३८ सचतुश्वलारिणत्त्रहस्तरंखयेश्वतुः शतैश्वतुर्भश्च । दणकेश्वतुर्भिरिष हताचतुश्चलारिणहिनरतो हि ॥ ४० कारिकलभाः कारिणीभिः संपाद्य व्योन्तेऽवटेऽत्व गणपतिना । प्रतिदिनमभ्यवहार्ये च विप्रान् संवर्धितस्तदाणीर्भिः ॥ ४१

चतुः शतं तर्पयेत्। मन्त्रो तर्पणिति। तर्पणमन्त्रा उत्ताः ॥ ३१ ॥ वारि अवटम्। चापजिति। चापादिव्यक्षिकान्तराध्यचराणि अर्ध्वमेखलायां सिंहादिकार्केटान्तराध्यचराणि मध्यमेखलायां मेषादिमीनान्तराध्यचराणि अधोमेखलायां लिखेदित्यर्थः। मन्त्रोति। तत्तद्राधिनामसंयोगः स्वितः॥

॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥
समर्च मन्तै: क्रमण: क्रणानोरिति। षष्ठपठलोक्तमृतिक्वाष्टमृर्तिमन्तैरित्यर्थ: ।
सन्ती सम्ख्रा चेति। अग्निप्रकरणोक्तसमृद्धिमन्त्रत्येणित्यर्थ: ॥ ३६॥३० ॥
सन्ती सम्ख्रा चेति। अग्निप्रकरणोक्तसमृद्धिमन्त्रत्येणित्यर्थ: ॥ ३६॥३० ॥
सन्ती नवधिति। विभूतिमन्त्रेणाऽपि नवधा होम उत्त: ॥ ३८ — ४२ ॥

तेषां मातङ्गानां दद्यात् पञ्चाशद्दिणां गुरवे।
तिद्वतीतं वसु वा प्रसादितायाऽथ तद्दशांशं वा ॥ ४२
मिथुनानां गणपानां निध्योश्च तथाऽङ्गमाढलोक्षशानाम्।
मन्तैर्घृतेन हुत्वाऽस्यच्ये च होमं समाप्य सम्यङ्गन्ती ॥ ४३
पुनरु हृत्य निवेद्यादिकं समस्यच्ये गणपितं सावरणम्।
उद्दास्य स्वे हृदये विहरेदित्यर्चनाक्रमो निर्दिष्टः ॥ ४४
प्रोत्तस्त्वेवं दश्भुजमनुः संग्रहेणाऽत भक्तो
दीचां लब्धा विधिवदिभजप्याथ हुत्वाऽर्चियत्वा।
नत्वा नुत्वा दिनमनु तथा तर्पियत्वा स्वकामान्
लब्धा चान्ते वजित सुनिभिः प्रार्थनीयं पदं तत् ॥ ४५
मातिपीयः प्रारम्भे न्या तर्पियत्वा स्वकामान्

स्मृतिपीठः पिनाकी सानुग्रहो बिन्दुसंग्रतः । बीजमेतत् भवः प्रोत्तं संस्तस्भनकारं परम् ॥ ४६ च-तुरीयो विलोमेन तारादिर्बिन्दुसंग्रतः । वैद्यो मन्तो हृदन्तोऽर्चाविधी होमे द्विठान्तकः ॥ ४७ गणकः साद्यषिण्कन्दो निवृद्विद्योऽस्य देवता । बीजेन दीर्घयुत्तेन दण्डिनाऽङ्गक्रियेरिता ॥ ४८

रतो रताङ्गरागांश्वककुसुमयुतस्तुन्दिलश्चन्द्रमौलि-नेतैर्युत्तस्त्विभवांमनकरचरणो बीजपूरात्तनासः । इसायाक्षृप्तपाशाङ्कुशरदवरदो नागवक्कोऽहिभूषो देवः पद्मासनो वो भवतु सुरनतो भूतये विष्नराजः॥ ४९

दीचितः प्रजपेस्सचनुष्कं प्राक्समीरितः। जुहुयादष्टभिद्रैव्यैर्ययापूर्वं दशांशतः॥ ५० पीठे तीव्रादिभिः पद्मकर्णिकायां विनायकम्। यावाद्य पूजयेदिच् चतुर्व्विप यजित् पुनः॥ ५१ गणाधिपं गणेशस्त्र गणनायकमेव च। गणकीडं कर्णिकायामङ्गैः किञ्चल्कसंस्थितैः॥ ५२

मन्त्री पुनक्षृत्येति । तत्र तत्रापेचिता मन्त्रविश्रेषाः सूचिताः ॥४३ - ४६॥

वक्रतुग्डैकदंष्ट्री च महोद्रगजाननी। लम्बोदराख्यविकटी विष्नराड्धूमवर्णकी ॥ ५३ समर्चयनात्वर्भं बाह्य लोक्षेप्रवरानिष । द्रित प्रोक्ता संग्रहेण गाणेशीयसमर्चना ॥ ५४ नारिक्षेलान्वितैभैन्ती शत्तुलाजितिलैईनित्। यारभ्याच्छां प्रतिपदं चतुर्ध्धन्तं चतुः शतम् ॥ ५५ दिनशः सर्ववध्यं स्थात् सर्वकामप्रदं न्याम्। तिलतगडुलकै वैद्मीवश्यक्तच यशस्करम्॥ ५६ मधुरतयसिक्ताभिर्लाजाभिः सप्तवासरम्। जुहुयात् कन्यकार्थीं वा कन्यका वा वरार्थिनी ॥ ५० चतुर्थ्यां नारिक्षेलेस्तु होमः सद्यः श्रियावहः। इविषा घ्रतिसित्तोन सर्वकार्यार्थदो हुतः॥ ५८ दध्यतालोगामुद्राभिईनिविशि चतुर्दिनम्। द्रष्टार्थिसिद्धेर मित्मान् सद्यः संवादिसिद्धये ॥ ५६ र्इट्शं गणपं ध्वात्वा मन्त्री तोयैः सुधामयैः। दिनादी दिनशस्तस्य तर्पयेनासकी सुधी:॥ ६० चलारिंशचतुःपूर्वं तत्पूर्वं वा चतुःशतम्। चलारिंगहिनात्तस्य काङ्किता सिद्धिरिष्यति॥ ६१ नवनौते नवे लिख्यादनुलोमविलोमकम्। उदरस्थितसाध्याख्यं तद्वीजं तत्प्रविष्टितम् ॥ ६२

बीजस्य ग्रं बीजम्। गं श्रितः:॥ ४९—५५॥
नारिकेलान्वितै: मन्त्रीति। श्रित्तियोग उत्तः:॥ ५५॥ ५६॥ ५०॥ ५८॥
मितमानिति। विपरीतबुिं पाश्रिन बद्धा ग्रङ्क्षश्रीनान्यन् ध्यायेत्। श्रितः। बीजं च योजयेदित्युत्तम्। ईट्यमित्युत्तलच्यामित्यर्थः। मन्त्री तीयैरिति। वीजं च योजयेदित्युत्तम्। ईट्यमित्युत्तलच्यामित्यर्थः। मन्त्री तीयैरिति। पीठावरणमन्त्रेः सक्तत् सकत् तर्पयम्त्रम्। मस्तके प्रथमतश्रत्ववित् तर्पयेत्। पीठावरणमन्त्रेः सक्तत् सकत् तर्पयम्त्रम्। मस्तके प्रथमतश्रत्वारं तर्पयेत्। पीठावरणमन्त्रेः सक्तत् सकत् विवस्य बोधनप्रतिपत्तिक्ताः॥ ५८॥ ६०॥ ६९॥ स्थिरिति। चतुर्वारतपीय देवस्य बोधनप्रतिपत्तिक्ताः॥ ५८॥ ६०॥ ६९॥ स्थिरिति। चतुर्वारतपीय देवस्य बोधनप्रतिपत्तिक्ताः॥ ५८॥ ६०॥ ६९॥ स्थिरिति। चतुर्वारतपीय देवस्य बोधनप्रतिपत्तिक्ताः॥ पर्यादिमुखं गकारश्रनुलोमविलोमगमिति। कर्णिकायां घट्कोणमध्ये परस्रतिमुखं गकारस्थमालिख्य मध्ये बिन्दुभागयोः साध्यादिकं विलिख्य बीजैः संवैद्य षट्कोणिषकः

समीरणं प्रतिष्ठाप्य जप्ताऽष्टशतसंख्यकम् ।
तृष्णीं प्रभचयेदेतत् सप्तरावादशीकरम् ॥ ६३
श्रन्थासनोऽय सूच्मो लोहितगोऽग्निः पुनः स एव स्थात् ।
सादान्ते नायाणीं नत्यन्तो मनुरयं स्वबीजाद्यः ॥ ६४
स्टिष्ठदेवते तु पूर्वे क्रन्टस्तु विराडमुष्य संप्रोक्तम् ।
बीजेन दीर्घभाजा क्रियतोऽङ्गविधः क्रमेण विन्दुमता ॥ ६५
ध्रतपाशाङ्कुश्रकत्यलतिकास्वरद्य बीजपूरयुतः ।
श्रिश्यक्तकतिकाित्वलोचनोऽक्रणतनुत्र गजवदनः ॥ ६६
भास्रभूषणदीप्तो वहदुदरः पद्मविष्टरो लिलतः ।
ध्येयोऽनायतदोःपत्सरसिकहः सम्पदे सदा मनुजैः ॥ ६०

दीचायुक्तः प्रजपेख्नं मनुमेनमय तिलैरयुतम् ।
तिमधुरयुक्तेर्जुन्द्यात् पूर्वीक्तेर्वायवाऽष्टिभिद्रेट्यैः ॥ ६८
विघ्नविनायकवीराः सग्र्रवरदेभवक्केकरदाः ।
लम्बोदरस्य मातङ्गादृन्धोरन्तराय लोकिशाः ॥ ६८
पूज्याः सितष्टतपायसङ्वनात्मञ्जायते महालच्मीः ।
क्वेवलष्टतन्तृतम्दितो विघः सद्यो वशीकरोति जगत् ॥ ७० पक्तमिप नारिक्षेलं सचर्मलोष्टेम्थनं हुनेन्मन्त्री ।
दिनशस्रवारिश्रह्नितः स तु वाञ्कितार्थमभ्येति ॥ ७१ सपृयुक्तश्रक्ताजातिलैरभीष्टार्थसिद्वये जुन्द्यात् ।
सापृयुक्तश्रक्ताजातिलैरभीष्टार्थसिद्वये जुन्द्यात् ।
सापृयुक्तश्रक्ताजातिलैरभीष्टार्थसिद्वये जुन्द्यात् ।

षट्कं लिखिला केसरेषु खरान् दलेषु गायतीवर्णतयं बाह्ये व्यञ्चनाविष्टितं चतुरस्वदये भूबीजं लिखिला यन्त्रसामान्यमन्त्रांच लिखिला प्राणप्रतिष्ठादिकं कुर्यादिल्यर्थ:॥ ६२॥६३॥

चिप्रस्य गं बीजम्। नमः प्राक्तिः। कार्णिकायां षट्कीण बीज-साध्यादिकं लिखेत्। तेनैव विष्टयेत्। केसरेषु स्वरान् चिप्रेति पूर्वदले प्रप्र दत्याग्नेये प्रसा इति दिच्चणे इत्यादिक्रमेण लिखित्वा तडिहः गायत्रीव्यञ्चनादिकं पूर्वविष्किखेत्। एकदंष्ट्राय विद्यहे वक्रतुग्डाय धीमि तन्नो विष्नः प्रचीदयादिति गायत्री। अस्मिन् यन्ते देवं पूज्येत्॥ ६४—७०॥

अष्टभिरेतैविं हितो होमः सर्वार्थसाधको भवति। दिनशः सघ्वताद्वहती गृहयावाप्रापकी गृहस्थानाम्॥ ७३ अन्वहमङ्कामादी गण्पं सन्तर्पयेचतुःपूर्वम् । चलारिंशदारं सशुद्धजलैरिन्दिराप्तये मन्ती॥ ७४ समहागणपितयुक्तैविं द्वादौर्दश्मिराह्वयैदिंनशः। तपंगपूजा इतविधिरपि वाञ्कितसिद्विदायको भवति॥ ७५ विम्बादम्बुदवत् समेत्य सवितुः सोपानकै राजतै-स्तीयं तीयजविष्टरं धृतलतादन्तं सपाशाङ्कुशम्। नासां साध्यन्धे निधाय सुधया तद्रमृनियातया सिञ्चन्तं पुनरन्वहं गणपतिं स्मृत्वाऽस्तैस्तर्भयेत्॥ ७६

प्राग्भाषितानपि विधीन् विधिविदिध्या-न्मन्ती विश्रेषविद्याऽन्वहमाद्रेग। एक च वा गणपती मनुजाः खरुच्या नामानुरूपमनुमेनममी भजन्तु ॥ ७० दति जपहृतपूजात<mark>र्पंग</mark>ैर्विघराजं प्रभजित मनुजी यस्तस्य सिद्धिविशाला। भवति सधनधान्यैः पुत्रमित्रादियुत्ता विगतसकलविद्या विश्वसंवादिनी च॥ ७८

द्रित श्रीप्रपञ्चसारे सप्तद्शः पटलः।

हुनेन्मन्त्रोति। श्रीबीजादियोग उत्तः ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ इन्दिराप्तये मन्त्रोति । इन्दिरायोगः । दश्रभिरिति । चिप्रेण सहाभिधान-दशकं भवति॥ ७४॥ ७५॥

तर्पणप्रकारमाइ—बिम्बादम्बुदवदिति॥ ७६॥ विधिवद् विदध्यादिति । महागणपतिप्रकरणीत्तध्यानादिपूर्वकं विदध्यादि-अवापि बीजषट्कादियोग उत्तः। विशेषविदिति। कार्यानुगुणबीजादिलमिहोत्तम्। मन्तान्तरिऽपि कुर्यादित्याह—एकत्र विति। अनेकमन्त्र क्यनतात्पर्यमाह—नामानुरूपिति॥ ७७॥ ७८॥ द्ति श्रीपद्मपादाचार्यं क्षति प्रपञ्चमारिववरणे सप्तदशः पटलः।

अष्टाद्शः पटलः । अय मनायमन्वविधिं विधिना कथयामि सहीमविधिं सजपम्। मथनस पुरामपि मोइकरं व्यथिताखिलसिद्वसुरादिगणम्॥ १ अजक्लाप्रथमावनिशान्तिभियुतसुधाकरखग्डविकाशिभिः। निगदितो मनुरेष मनोभुवः सकलधर्ममुखार्थयशीवहः॥ २ च्ट्यादिकास समोहनगायवीमनोभुवः प्रोत्ताः। वीजन दीर्घभाजा विहितान्यङ्गान्यमुष्य जातियुजा॥ र **अक्रणमक्रणवासीमा**ल्यदामाङ्गरागं खकरक जितपाशं साङ्कुशास्त्रेषुचापम्। मिण्मयमुकुटादौदींप्तमाकल्पजातै-रमणनिलनसंस्यं चिन्तयेदङ्गयोनिम्॥ ४ तरिणलचममं मनुमादरात् समिभजप हुनेच द्रशांशतः। तदनु विंशुक्रजै: प्रसवै: शुभै स्त्रिमधुराद्वीतरैर्नि जसिद्वये ॥ प्र मोहनी चोभगी वासी साम्भन्याकर्षणी तथा। द्राविखाह्नादिनी क्रिज्ञा क्रोदिनी सारशत्तयः॥ ६ याशान्तिद्वयवामयुतिसर्गान् द्रयुगकलबलैस्य ससैः। शोषगामोहनसन्दीपनतापनमादनान् यजीत् क्रमशः॥ 9 अनङ्गरुपा सानङ्गमदनाऽनङ्गमनाया। अनङ्ग सुमाऽनङ्ग सुमातुरसं ज्ञका॥ ८ <mark>अनङ्गशिशिराऽनङ्गमेखलाऽनङ्गदीपिका।</mark> अङ्गाशापालयोर्मध्ये बागानङ्गावृतीर्यजित् ॥ ६ श्रालिखात् कर्णिकायामनलपुरयुगे मारबीजं ससाध्यं तद्रस्वेष्वङ्गषट्कं वहिरपि गुणशो मारगायतिवर्णान्। पूर्वभन्ते प्रस्तुतस्य कामप्रधानलेन च गतमन्त्रसदृशस्य काममन्त्रस्य विधि

वतुमारमते—श्रय मन्मयेति॥१॥ कं बीजम्। हैं शक्तिः ॥ २--१५॥

मालामन्तं दलाग्रेष्वपि गुह्मख्यः पार्घिवासिष्वनङ्गं कुर्याद्यन्तं तदेतद्भुवनमपि वशे का कथा मानवेषु ॥ १० प्रोत्गाऽय कामदेवाय विदाहे तदनु पुष्पवाणाय। तथा धीमहानी तद्वीऽनङ्गः प्रचीद्याच गायवी॥ ११ नत्यन्ते कामदेवाय चीत्रा सर्वजनं वदेत्। प्रियायेति तथा सर्वजनसंमीहनाय च ॥ १२ वीपायित्वा ज्वलपदं प्रज्वलञ्च प्रभाषयेत्। पुनः सर्वजनस्येति हृद्यं मम चित्यय ॥ १३ वशमुत्रा कुरं वीपा कथयेदक्लिवसभाम्। प्रोक्तो मदनमन्बोऽष्टचत्वारिंगद्भिर्चरैः॥ १४ द्रित यन्त्रक्षृप्तकलशो बहुशः कतमं नरं न परिमोह्यति। प्रमदावनी खरसभानगरादिक मी खरानपि वशीकुरुते ॥ १५ वच्ये विधानमन्यन्मनीभवस्याऽय मोहनं जगतः। येनार्चितः स देवो वाञ्कितमखिलं करोति मन्त्रविदाम्॥ १६ अस्तोद्भवो मकरकितनः सङ्खल्पजनाह्ययाच्तरूपी। द्रचुधनुधैरपुष्पशराख्यावङ्गानि च विज्ञायान्तानि॥ १७ अम्णतरवसनमाल्यानुलिपनाभरणमिचुशरासनधरम्। न्यस्तश्रवीजदेही ध्यायेदात्मानमङ्गजं मिचरम्॥ १८ अङ्गवाणावृतिक्रध्वं पूज्याः षीड्ग शत्तयः। युवतिविप्रलक्षा च ज्योत्सा सुभूमेट्द्रवा॥ १६

सुरता वाक्यो लोला कान्तिः सीटामिनी तथा। कामक्कवा चन्द्रलेखा श्रुकी च मदनाह्वया॥ २० योनिर्मायावती चेति शक्तयः खुर्मनोभुवः। श्रीको मोहो विलासश्च विश्वमो मदनातुरः॥ २१ श्राको युवा कामी चूतपुष्पो रितिप्रयः। श्रीष्मस्तपान्त ऊर्जश्च हैमन्तः शिशिरो मदः॥ २२

करोति मन्त्रविदामिति। इक्लोमिति मन्त्र उत्तः॥१६-२६॥

चतुर्थ्यामाहतौ पूज्याः स्युर्मारपरिचारकाः। परस्तारसौ चैव शुक्तमेघाह्नयौ तथा॥ २३ अपाङ्गभूविलासी च हावभावी सारप्रियाः। माधवी मालती चैव हरिगाची मदोत्कटा। एताञ्चामरहस्ताः स्युः पूज्याः कोगोषु संस्थिताः ॥ २४ इ सेख्या खनामा च शत्यादीनां समर्चनम्। दुन्द्रादौ: सप्तमी पूज्या सारार्चाविधिरीहण:॥ २५ मदनविधानमितीत्यं प्रोत्तं योऽनेन पूजयेदिधिना। स तु सकललोकपूज्यो भवेन्मनोत्त्रश्च मन्दिरं लच्माः॥ २६ विलसदहङ्कारतनुमेनःशिवो विभमास्पदीभूतः। बुिब्बिश्रीरां नारीं नरः सदा चित्तयीनिमधिगच्छेत्॥ २० द्ति सद्नयोगक्षृप्त्रा यो रमये ज्ञित्यशो निजां वनिताम्। स तु भित्तमित्तगामी वनिताजन हृद्यमी हुनी भवति॥ २५ आतमानं मदनं ध्यायेदाशुश्चचिणक्रपकम्। तद्वीजाग्रं शिवज्वालातनं तन्वीतनं तथा॥ २८ सुधामयीच तद्योनिं नवनीतमयीं सारेत्।

संगच्छेच शिवज्वालाली दं तबृदयादिकम्॥ ३० विलसदहङ्कारतनुरिति। समनीपर्यन्तं व्याप्याहङ्कारतनुः समनीस्यक्रिया यस्यात्मकसूर्यभारीरस्य द्रत्यर्थः। मनोऽध्यात्ममवस्थितं परिच्छितं भिवी लिङ्गं यस्य स तथोताः। तात्कालिकं शिवं विशिनष्टि—विभ्नमिति। विविधं भ्रमणं विभ्रमः। समन्यामेव ज्ञानशक्त्रात्मकः सोमांशः पत्नगः शरीरं कल्पनीय-मिलाइ - बुद्धीति। चित्ताध्यात्मपरिक्तिः योनिर्यस्या सा तथोता। तामि गच्छेदिति। अधोऽपहासं कुर्यादित्यर्थः॥ २०॥

एवं विदुषोऽधोऽपहासकर्तुः फलमाह्न-इतीति ॥ २८॥

अहङ्कारशब्देनाऽग्न्यात्मा सूर्यो विविच्चित इत्येतदाह—आत्मानमिति। मदन मदनबीजात्मकमित्यर्थः। मदनाकारमिति चार्थः। तद्वीजाग्रं मदनबीजाग्रं बिन्दुरूपं शिवज्वालातनं लिङ्गलचणज्वालाशरीरं ध्यायेत्। तन्वीतनं पती-भरीरम्। सुधामयीं चन्द्रमयीं ध्यायेत्। भिवज्वालालीढं तद्धृद्यादिकं यथा

श्रा विङ्गेद्र गिसंस्पर्शेंद्रतं तद्र पकास्तम् ।
रसनाशिखयाकर्षेत् तद्दन्तरसनास्तम् ।
कुसुमास्विधया वाही स्प्रेशित् करमहैरिपि ॥ ३१
हानिं न कुर्याज्ञीवस्य मन्त्री विश्रदमानसः ।
रतावयोऽधोमध्योध्वं क्रमेणैवं समाहितः ॥ ३२
निजां प्रियां भजेदेवं सा मारश्र विञ्चला ।
कायेवाऽनुगता तस्य भवेदिप भवान्तरे ॥ ३३
साध्यास्थाकामवर्णैः प्रतिपुटितलसत्कर्णिकं पवराजतारित्वं क्पचजाष्टादशसमिद्दतुगण्डान्तगान्ताचरास्यम् ।
श्राशाग्र लाङ्कितं तिहपतिरिपुदले सम्यगालिस्य सेरं
मारं जाप्ताऽस्य यामाश्रयति वश्रगता सा भवेत् सद्य एव ॥ ३४
हंसास्त् हो मदनस्त्रेलोक्यचोभको भवेदाश्र ।
द्यु हि युतो रञ्जनक्तत् स्याज्ञीवोपितस्तयाऽऽयुषे शस्तः ॥ ३५
तारयुजा त्वसुनाऽग्नी हत्वा सम्पातितेन चाज्येन ।
सम्भोजयेत् पतिं स्वं वनिता स नितान्तरिञ्चतो भवित ॥ ३६

भवति तथा संगच्छेदिति । क्रियाविशेषणमेतत् ॥ २८ ॥ ३० ॥ श्रालिङ्गेदिनसंस्पर्शेद्धतं तद्रूपकाम्रतिमिति । स्वलिङ्गानिसंस्पर्शेन द्रुतं द्रवीभूतं तत्तद्रूपकममृतं यथा भवति तथाऽऽलिङ्गेदित्यर्थः ॥ ३१ ॥

हानि न कुर्याज्जीवस्य इति। सहसा रेतोविसर्गं न कुर्यादित्यर्थः। तदुपायं मन्त्रध्यानं च स्चयति — मन्त्री विश्वदमानस इति। सोषणो घोषवतो नादवतो श्रोकारस्य विन्हाद्युनान्यन्तमात्रायुतस्योद्यारणमुपाय इत्यर्थः। इस्व-मध्यमातिप्रमाणलिङ्गसाध्या रतयोऽधोमध्यमोध्यरतय इत्यवगन्तव्यम्॥ ३२॥३३॥

प्रयोगयन्त्रमाइ—साध्याख्येति। तारः ईकारः। ऋतिक् षोड्णस्वरः। पत्तः पञ्चदणस्वरः। जाष्टादणो मकारः। समिदेकविंग्रवणः ङकारः। ऋतः षष्ठस्वरः। पञ्चदणस्वरः। जाष्टादणो मकारः। समिदेकविंग्रवणः ङकारः। ऋतः षष्ठस्वरः। गण्डान्त एकारः। गान्तो घकारः। एतान् पत्नेषु लिखेत्। श्राणाश्रूलाङ्कित-गण्डान्त एकारः। गान्तो घकारः। एतान् पत्नेषु लिखेत्। श्राणाश्रूलाङ्कित-मिति। पत्नाग्रेषु तिश्रूलान् रचयेदित्यर्थः। सम्यगिति। यन्त्रस्टदयादिकं सिति। पत्नाग्रेषु तिश्रूलान् रचयेदित्यर्थः।

तारयुजिति। ईकार एव भवति॥ ३६॥ ३७॥ ३८॥

दध्यताभिर्जुहुयाद्वाजाभिः कन्यकां समाकाङ्गन् ।
कन्याऽपि वरं लभते विधिना नित्यानुरत्तममुनैव ॥ ३०
अभिनवैः सुमनोभिरशोकजैदेधियुतैर्विहिता हवनक्रिया ।
पर्मवश्यकरी परिकाङ्कितामभिवहेदचिरादिव कन्यकाम् ॥ ३८
अभीष्टदायी स्मर्णादपि स्मरस्तथा जपादचनया विशेषतः ।
प्रमादतोऽस्याखिललोकवर्तिनश्चिराय वश्याश्च भवन्ति मन्तिणः ॥ ३८

क्रन्दामध्यगताः पायगोव्यर्णा यस्रसध्यगाः। गोपीजनवकाराः स्युर्भाय स्वाहा स्मरादिकाः॥ ४० ऋषिश्व नारदोऽस्य स्यादृगायतं कृन्द उच्यते। मन्त्रस्य देवता क्षवास्तरङ्गविधिकच्यते ॥ ४१ सूलमन्त्रचतुर्वर्णंचतुष्केण दिक्षेन च। प्रोतान्यङ्गानि भूयोऽम्ं चिन्तयेद्देवकीसृतस् ॥ ४२ अव्यान्मीलत्कलापद्युतिर हिरिपुपिच्छो स्नसत्केशजाली गोपीनेवोत्पलाराधितललितवपुर्गीपगोव्दवीतः। श्रीमद्वतारविन्दप्रतिहसितशशाङ्काक्वतिः पीतवासा देवोऽसौ वेगावाद्यचिपतजनधृतिर्देवकीनन्दनी वः॥ ४३ अयुत्रितयावधिर्जपः स्यादमगौरम्बुमहेर्डुनेदशांशम्। मुरजिहिहिते तु पीठवर्थे दिनशो नन्दसुतः समर्चनीयः ॥ ४४ अङ्गाशेड्वचायैः परिपूच्य च पायसेन सुसितेन। हैयङ्गवीनकदलीफलदिधिभिः प्रौणयेच गोविन्दम् ॥ ४५ जुड्याद्यध्हिविभिविभाषै: सिदीपलोपतै:। दृष्टां तुष्टी लक्मीं समावहित् सद्य एव गीविन्दः॥ ४६ बालं नौलाम्बुदाभं नवमणिविरणित्किङ्किणीजालबङ्घ-श्रोणीजङ्गान्तयुगमं विपुलक्षनखप्रील्लसत्कग्ठभूषम् । फुलामोजाभवलं इतणकटपतत्पृतनादां प्रसन्नं गोविन्दं वन्दितेन्द्राद्यम्यवरम्जं पूज्येद्वासरादी ॥ ४७ मिन्तिण इति। प्रक्तियोग उत्तः॥ ३८॥ सारानुविद्धं कामपितुः क्षणास्य मन्त्रमाच्च-क्वन्देति। लीं बीजम्।

वन्द्यं देवे भुकुन्दं विकसितकरिवन्दाभिमन्दीवराचं
गोगोपीवन्दवीतं जितिरिपुनिवहं कुन्दमन्दारहासम्।
नीलग्रीवाग्रिपच्छाकलनसुविलसत्कुन्तलं भानुमन्तं
देवं पीताम्बराद्यं यजतु च दिनशो मध्यमेऽङ्गो रमाये॥ ४८ विक्रान्त्या ध्वस्तवैरिव्रजमिजतमपास्तावनीभारमाद्यै-रावीतं नारदाद्यैभुनिभिरनुदिनं तत्त्वनिणीतिहेतोः। सायाङ्गे निर्मलं तं निरूपममजरं पूजयेत्रीलभासं मन्ती विश्वोदयस्थित्यपहरणपरं सुत्तिदं वासुदेवम्॥ ४८ विकालमेवं परिचिन्त्य शाङ्गिणं प्रपूजयेद्यो मनुजो महामनाः। स धर्ममधं ससुखं श्रियं परामवाप्य देहापदि सुत्तिमापुयात्॥ ५०

यामं गच्छन्नगरमि वा मन्त्रजापी मनुष्यो देवेशं तं मुखमनु मुइस्तर्पयेद्दुग्धबुद्धाः । श्रुह्यस्तियः स तु बहुरसोपितमाहारजातं दयान्नियं प्रचुरधनधान्यांश्चकार्यः मुंकुन्दः ॥ ५१ भिचावृत्तिदिनमनु तमेवं विचिन्त्यात्मरूपं गोपस्त्रीभ्यो मुहरपहरन्तं मनोभिः सहैव । जीजावृत्त्यां जित्तिल्लितेश्वष्टितेदुग्धसिपं-देध्यन्नार्यां स पुनरिमतामेति भिचां ग्रहेभ्यः ॥ ५२

ध्यानी मन्त्री मन्त्रजापी च नित्यं यद्यद्वाञ्छन् यत यत प्रयाति।
तत्तत्तत्त्व ध्वा तत तत प्रकामं प्रीतः क्रीडेहेववन्मानुषेषु ॥ ५३
एवं देवं पूजयन्मन्त्रमेनं जप्यान्मन्त्री सर्वेलोकप्रियः स्थात्।
दृष्टान् कामान् प्राप्य सम्पन्नवृत्तिर्नित्यं शुद्धं तत्परं धाम भूयात्॥ ५४
दृति श्रीप्रपञ्चसारे श्रष्टादशः पटलः।

स्वाहा श्रति: ॥ ४०॥४१॥४ २॥४३॥४४॥४५॥४६॥४०॥४८॥ मन्त्री विखेति । प्रण्वपुटितत्वमुक्तम् ॥ ४८॥५०॥५१॥५२ ॥ ध्यानी मन्त्रीति । प्रयोगानुसारेण ध्यानभेदा मन्त्रभेदाश्चोक्ताः ॥ ५३॥ मन्त्री सर्वलोकिति । त्रिपुटापुटितत्वमुक्तमिति ॥ ५४॥ इति श्रीपद्मपादाचार्यक्तते प्रपञ्चसारविवरणे श्रष्टादमः पटलः ।

एकोनविंशः पटलः।

श्रय प्रणवसंज्ञकं प्रतिवदामि मन्तं परं
सजापमिष सार्चनं सज्जतकृष्ति सोषासनम्।
श्रोषदुरितापहं विविधकामकल्पद्धमं
विमुक्तिफलसिद्धिदं विमलयोगिसंसिवितम्॥ १
श्राद्यः खरः समेतोऽमरेण सधसप्तमाणिबिन्दुयुतः।
प्रोक्तः खात्प्रणवमनुस्तिमावकः सर्वमन्त्रसमवायी॥ २
मन्त्रस्याऽस्य मुनिः प्रजापित्रय छन्दश्च देव्यादिका
गायती गदिता जगत्सु परमात्माख्यस्त्या देवता।

कामप्रधानं मन्त्रमिधाय मोचप्रधानं मन्त्रमाह—ग्रय प्रण्वेति। परत्वसुपपादयन् विनियोगमाह—ग्रयेषिति। इस्त्रस्य पापचये विनियोगः। स च
मकारान्तः। तत्र च नेवलाग्नियिखावत् ध्यानम्। स एव इस्तः।
कामप्रदो भवति। दीपियिखामध्ये तं तं काममस्रतेनाभिषिञ्चतः स एव
त्राचरात्रको इस्तो मोचप्रदोऽपि भवति। समन्युन्तनीपरलच्चणसाच्यसाचिवद्मार्थत्वे दीर्धम्नत्योरेवमेव सर्वार्धत्वमगन्तव्यम्। ग्रकारोकारमकारविन्दुनादान्तो दीर्धः पूर्ववत् पापचयकाममोचार्थत्वे ध्यानभेदोऽवगन्तव्यः।
मकारान्तः समनीवाचकः विन्दुः साचिवाचकः नादो ब्रह्मवाचक इति
मोचहेत्वे स्थितिः। प्रक्तिप्रान्तौ मुतिः। मकारान्तः समनीवाचकः।
विन्दुनादौ साचिवाचकौ प्रक्तिप्रान्तौ ब्रह्मण् इति मोचार्थत्वे प्रतिपत्तिः।
श्रस्य मन्त्रस्य मोचप्रधानत्वेन तद्वेतुत्वसुपपादयित—विमलेति॥१॥

बिन्दुयुत इति। नादादेरिप उपलचणार्थः। त्रयोमात्रसिद्धः प्रणवः तिमात्रक इत्युक्तः। तिस्मिन् पचे तिस्र ष्टेवाऽविशिष्टमात्रान्तर्भावो ज्ञातव्यः। सर्वमन्त्रसमवायोति। सर्वमन्त्राधारत्वं वदन् मन्त्रन्यासमाह। यं यं नमो ब्रह्मणे नमः। यां उं नमो विश्यवे नमः। इं मं नमः शिवाय नमः। ईं यं नमो ब्रह्मणे नमः इत्यादि चकारान्तमेवं द्रष्टव्यम्। पुनरेवमेवाऽष्टाच्यरैः द्वाद्याचरैरन्ये मन्त्रः संयोज्य मात्रकास्थान एव मन्त्रन्यासः कार्यः। यं बीजम्। उं प्रक्तिः ॥ २॥

यक्षीबेर्युगमध्यगध्रवयुतेरङ्गानि कुर्यात् खरै-मन्त्री जातियुतेश्च सत्यरिहतेर्वा व्याहृतीभिः क्रमात् ॥ ३ विषां भास्तित्वरीटाङ्गदवलययुगाकल्पहारोदराङ्घि-श्रोणीभूषं सवचीमणिमकरमहाकुग्डलामग्डितांसम् । हस्तीयचक्रगङ्काख्वजगदममलं पीतकीश्रेयमाशा-

विद्योतद्भासमुद्यहिनकरसहशं पद्मसंस्यं नमामि ॥ ४ दीचितो मनुमिमं शतलचं प्रजपित्प्रति हुनेच दशांशम् । पायसै घृतयुतै खतदन्ते विप्रभूष हुभवाः समिधो वा ॥ ५ सिं। पायसशालीतिलसमिदा च्येरनेन यो जुहुयात् । ऐहिकपारिवक्तमि सतु लभते वाञ्कितं फलं न चिरात् ॥ ६

> यभ्यर्च्य वैषावमयो विधिनेव पीठ-मावाद्य तत्व सकलार्थकारं मुकुन्दम् । यङ्गेः समूर्तियुगशित्तयुगैः सुरेन्द्र-वच्चादिकयंजतु मन्तितमः क्रमेण ॥ ७ वासुदेवः सङ्कर्षणः प्रयुक्तयाऽनिम्हनः । स्फिटिकस्वर्णटूर्वेन्द्रनीलाकाराय वर्णतः ॥ ८ चतुर्भुजायक्रशङ्कगदापङ्कजधारिणः । किरीटिकयूरिणय पीतास्वरधरा यपि ॥ ८

सणानी श्रीसरखर्थी रितश्चासिदलाश्विताः। श्रक्कपद्मरजोदुग्धदूर्वावर्णाः खलङ्कताः॥ १० श्रात्मान्तरात्मपरमन्नानात्मानस्तु सूर्तयः। निवृत्तिश्च प्रतिष्ठाद्वा विद्या शान्तिश्च शत्तयः॥ ११ ज्वलज्ज्वालाह्यः प्रीत्ता श्वात्माद्या सूर्तिशत्तयः। इति पञ्चावरणकं विधानं प्रण्वोद्भवम्॥ १२

स्तरेमेन्त्रोति न्यासविश्रेषै: मन्त्राक्षा सिन्त्यर्थः। सत्यरहितैर्वा व्याह्रितिभि-रिति। वाश्रव्देन सत्यसहितैर्वा व्याह्रितिभिरिति पञ्चाङ्गपचः स्चितः॥३॥४॥६॥

मन्त्रितमः अमेणित्यावाच्चनादिमन्त्र द्रत्यर्थः ॥ ७॥८॥८॥१०॥११॥१२॥

दृत्यं मन्ती तारमनुं जापहृतार्चा-भेदैरङ्गीकृत्य च युञ्जग्राद्रिप योगान् । यै: संलब्ध्वा चेह समग्रां श्रियमन्ते शुह्वं विष्णोर्धाम परं प्राष्म्राति योगी ॥ १३

करपादमुखादिविहीनमनारतदृश्यमनन्यगमात्मपदम्। यमिहात्मनि पश्यति तत्त्वविदस्तमिमं किल योगमिति ब्रवते॥ १४ योगाप्तिदूषणपरं त्वय कामकोपलोभप्रमोहमदमत्मरतेति षट्कम्। वैरं जयेत्सपदि योगविदेनमङ्गेयींगस्य धीरमतिरष्टभिरिष्टदेश्च॥ १५

यमनियमासनपवनायामाः प्रत्याहृतिश्च धारणया।
ध्यानञ्चापि समाधिः प्रोक्तान्यङ्गानि योगयोग्यानि ॥ १६
सत्यमहिंसा समता धृतिरस्तेयं चमाऽऽर्जवञ्च तथा।
वैराग्यमिति यमः स्यात् स्वाध्यायतपोऽर्जनाव्रतानि तथा॥ १७
सन्तोषश्च सभौचो नियमः स्यादासनञ्च पञ्चविधम्।
पद्मस्तिक्तभद्रकवज्यकवीराञ्चयाः क्रमात्तदपि॥ १८
रेचकपूरककुम्भकभेदाचिविधः प्रभञ्जनायामः।
मुञ्चेद्दचिणयाऽनिलमणानयेद्वामया च मध्यगया॥ १८

इस्रं मन्त्रीति। वासुरेवादिद्वादशाचराख्युक्तानि। श्रयवा विन्दुनार-शक्त्यादियुतस्य प्रणवस्य योगश्रेषत्वसृक्तम्। जपभेदा वाचिकादयः। बाह्याध्यात्मिकभेदात् इतार्चनयोभेदः। योगप्रयोजनमाइ—यैरिति॥१२॥१४॥ स्वशास्त्राजपः स्वाध्यायः। पद्मस्वस्तिकेति।

जवीरपरि विन्यस्य सन्यक् पादतले उमे।

ग्रङ्गुष्टी च निवधीयादस्ताभ्यां व्यत्क्रमेण तु॥ इदं पद्मासनम्।

जानृवीरन्तरा सम्यक् कला पादतले उमे।

न्यज्ञकायो विश्वदेतदासनं स्वस्तिकं विदुः॥

सीवन्याः पार्ष्वयोन्धेस्येत् गुल्प्तगुग्मं सुनियलम्।

वषणाधः पार्ष्वपादौ पाणिभ्यां परिवन्धयेत्॥ इदं भद्रासनम्।

जवीः पादौ क्रमानस्येत् जान्वोः प्रत्यङ्मुखाङ्गुलिः।

करी निदध्यादास्थातं वज्ञासनमन्तत्तमम्॥

संस्थापयेच नाड्येखं प्रोक्तानि रेचकादीनि।

षोड् शतद्दिगुणचतुःषष्टिमावकाणि तानि च क्रमणः॥ २०
चित्तात्मेक्यप्टतस्य प्राणस्य स्यात् संहतिः स्थानात्।

प्रत्याहारी न्नेयश्चैतन्ययुतस्य सस्यगनिलस्य॥ २१
स्थानस्थापनकर्म प्रोक्ता स्थादारणेति तत्त्वन्नैः।

यो मनिस देवताया भावः स्थादस्य मन्त्रिणः सस्यक्॥ २२
संस्थापयेच तवेखेवं ध्यानं विदन्ति तत्त्वविदः।
सत्तामातं ग्रुडं नित्यमपि निरच्चनच्च यत्प्रोक्तम्॥ २३
तत्प्रविचिन्त्य च तिस्मंश्चित्तलयः स्थात् समाधिष्ठदृष्टः।

ग्रष्टाङ्गेरिति कथितैः पुनराग्नु निग्रच्चतेऽरिरात्मविदा॥ २४
ग्रचाणद्विभावाभेदैविधिवत् समायभेत्प्राणान्॥ २५
पञ्चाणद्वाक्मोऽपि च क्रलाप्रभेदेन तार उद्दिष्टः।
तावन्माचायमनात्कलाश्च विधृता भवन्ति तत्त्वविदा॥ २६

एकं पादमधः कला विन्यस्योरी तथितरम्।

ऋजुकायो विभीद्योगी वीरासनमुदाहृतम्॥१५—२०॥
चैतन्ययुतस्येति। चैतन्यभ्रब्देन पूर्वीक्ती चित्ताकानावुचेति॥२१॥

ऋस्य मन्त्रिण दति। समन्त्रकं ध्यानमुक्तम्॥२२॥

संस्थापयेदिति। निभीन्त्रकं ध्यानमुक्तम्॥२३॥

तत् प्रविचिन्त्येति । संप्रज्ञातसमाधिरनायासेन वृत्तिसातत्यलचण उत्तः । सायाससातत्यं तु ध्यानमाद्यः । तिस्त्रंश्चित्तलय दृत्यसंप्रज्ञातसमाधिरुत्ताः ॥ २४॥

भूतश्रदार्थं प्राणायामे पचान्तरं दर्भयति—श्रयवेति। पूर्वीत्तप्राणायामेमापि भूतश्रद्धिभैवति। तत्स्थरेचकादीनां सृष्टिमंहारस्वात्मस्थितिरूपत्वात्।
भूतश्रद्धानन्तरं मंग्रहेण सकलीकरणप्रकारमाह—पञ्चामद्भिति। विधिवदिति।
श्रकारादिवयं प्रत्येकं दममावं धारयेत्। बिन्दं चतुर्मावम्। नादं षोड्मसात्रमित्यर्थः। तव बिन्दुनादावर्तनार्थं तदन्तं प्रणवमावर्तयेत्॥ २५॥
सात्रमित्यर्थः। तव बिन्दुनादावर्तनार्थं तदन्तं प्रणवमावर्तयेत्॥ २५॥

पञ्चाग्रनाताधारणे प्रतिपत्तिमाइ—पञ्चाग्रदात्मक इति। तस्त्वविदा तस्त्वसंख्यायमनात् तस्त्वानि च विधृतानि भवन्तीति स्चितम्। तस्त्वधारणायां पूर्वीमड़ाया वदन विचिन्तयेद्ध्यसमानिलं बीजम्।
तेनागतेन देहं प्रशोषयेत् सान्तराधिकरचरणम्॥ २०
पिङ्गलया प्रतिमुच्चेत्तयेव कार्शानवेन रक्तमचा।
प्रतिद्व्य पूर्वविधिना मुच्चेद्वेशाकरेण सुसितेन॥ २०
संपूर्येत् सुधामयजलशीकरवर्षिणा तनुं सकलाम्।
निर्माय मानसेन च परिपूर्णमनाश्चिरं भूयात्॥ २८

सुजीर्णमितभोजनः सुखसमाप्तनिद्रादिकः सुग्रुष्टतलसद्ग्रहे विरहिते च शीतादिभिः। पटाजिनकुशोत्तरे सुविश्रदे च सद्दासने

निमीलितविलोचनः प्रतिविभित्सुखं प्राङ्मुखः ॥ ३० प्रसारितं वामकरं निजाङ्के निधाय तस्वीपरि द्विणञ्च । क्रजः प्रसन्नोऽविहितेन्द्रियः सन्नाधारमत्यन्तसमं सारित् खम् ॥ ३१ तन्मध्यगतं प्रणवं प्रणवस्यं विन्दुमपि च विन्दुगतम् । नादं विचिन्त्य तारं यथावदुचार्यं तन्नयेत् सुषुद्धान्तम् ॥ ३२ तन्मध्यगतं भुद्धं शब्दब्रह्माऽतिसृद्धातन्तुनिभम् । तेजः सारेच तारात्मकमपि भूलं चराचरस्य सदा ॥ ३३

पृथिव्यादिसंबन्धतस्त्वसंख्यानुसारेण अकारादिकमावर्तनीयम्॥ २६॥ श्रोषणादिप्रकारमाइ—पूर्विमिति। तेनागतेनेति। नाभिगतवायुमण्डलं प्राप्तेनेत्यर्थं:॥ २७॥

तथैव कार्यानवेनित । पिङ्गलादारेण हृदयदेशस्थाग्निमण्डलं प्राप्तेनित्यर्थः । एवं कुचिमध्यगतं महापातकपञ्चाङ्गं पातकोपाङ्गसंयुतम् उपपातकरोमाणं क्षणावणं पापपुरुषं स्वतनं वा संश्रोध्य संदद्य वंकारेण प्रावनं कार्यमित्याह—नैशाकरेणित । इड़ामार्गेण दादशान्तस्थास्यतमण्डलेन पूरककाले बीजस्य मण्डलस्य वं बीजस्यैकां सिञ्चन्य कुस्मककाले प्रावयेदित्यर्थः ॥ २८ ॥ २८ ॥

योगप्रयोगऽवस्थादेशादिनियममाह सुजीर्गेति॥ ३०॥ ३१॥
प्रणवस्थं बिन्दुमिति। दीपशिखाकारं बिन्दुं नादं च तत्प्रभाकारं संविन्धेत्यर्थः। यथावदुचार्येति। ग्रालिविक्तिवत् उन्मन्यन्तमुचार्ये दृत्यर्थः।
सुषुन्नान्तं सुषुन्नाग्रं मध्यं वा सर्वथाप्युत्तरस्रोकः॥ ३२॥

ॐकारो गुणबीजं प्रणवसारो ध्रवश्च वेदादिः।
श्रादिममध्यो मपरो नामान्यस्य विमावकश्च तथा॥ ३४
श्रस्य तु वेदादित्वात् सर्वमनूनां प्रयुज्यतेऽथादौ।
योनिश्च सर्वदेहे भवति च स च ब्रह्म सर्वसंवादः॥ ३५
स्वक् च तदाद्यादिः स्थात्तन्मध्यान्तं यजुश्च मान्तादिः।
सामापि तस्य भेदा बहवः प्रोत्ता हि वेदलोक्षेषु॥ ३६

सुषुन्नामध्यगतस्य प्रणवस्य ध्यानमाह—तन्मधेति ॥ ३३ ॥
इदानीं प्रणविक्मूतिं वदनामन्यासं प्रणवपुटितिवन्यासानन्तरं प्रणवपुटितलिपिन्यासस्थान एव विधेयमाह—श्रींकार इति । ॐकारादीनि दश नामानि ।
तत्र वेदादिरिति नामोपपादयत्यासमन्त्रान् स्चयति ॥ ३४ ॥

श्रस्य लिति। न्यासमन्त्राणामादावन्ते च प्रणवः प्रयोक्तव्य द्रत्यर्थः। योनिश्वेति। नामचतुष्टयमुक्तम्। सर्वयोनये सर्वदेहात्र्ययाय ब्रह्मणे सर्व-संवा[पा]दकायेति नामचतुष्टयमवगन्तव्यम्॥ ३५॥

पूर्वीतं वेदादित्वमुपपादयति — ऋक् चेति। अग्निमोल द्रत्यकारः ऋग्वेदादिः। समुद्रो बन्ध्रित्युकारो यजुरन्तरः। मान्तादिः सामापीति। मान्तः मकारान्तः आदिः अकारादिश्व सामवेद द्रत्यर्थः। ज्योतिकत्तममिति हि सामसमाप्तिः। अग्न आयाहीति च तस्यादिः। अविश्विष्टानि नामान्तराणि न्यासाय स्चयति। तस्य भेदा दति। अव रचण गति प्रीति त्रस्यवगम कान्ति प्रवेश अवण स्वाग्य सामर्थ्य याचन क्रियेच्छा दीस्यवास्यानिङ्गन हिंसा दहन भाव अविष्यति धातुनिष्यत्रानि लौकिकनामानि य उत्तरतः स श्रोकार द्रत्यादि अतिसिद्धानि वैदिकनामानीति विभागः।

अयमत न्यासक्रमः। श्रीं श्रं ब्रह्मणे नमः। श्रीं श्रां विश्व नमः। श्रीं दं रहाय नमः। श्रीं दं श्रोंकाराय नमः। श्रों उं प्रणवाय नमः। द्रव्यादि चकारान्ता ज्ञह्याः। नाममात्रं तृचते। प्रणवः। सर्वव्यापो। अनन्तः। तारम्। स्वाः। श्रुक्षः। वैद्युतः। परं ब्रह्म। एकः। एकरुदः। दंशानः। भगवान्। महेख्वरः। महादेवः। सदाशिवः। सर्वरचिता। सर्वगतः। सर्वप्रयतमः। नित्यद्वप्तः। सर्ववगमः। सर्वकान्तः। सर्वप्रविष्टः। सर्वश्रीता। सर्वव्यामो। सर्वसमर्थः। सर्वयाचकः। सर्विक्रयः। सर्वेच्छः। सर्वदेशः। सर्वविद्याः। सर्विक्रयः। सर्वेद्याः। सर्वदेशः। सर्वदेशः। सर्वेद्याः।

उचार्योचार्यं च तं क्रमाव्रयेदुपरि षड् द्वयान्तान्तम् ।

मनसा स्मृते यदाऽस्मिन्मिनो लयं याति तावद्भ्यस्येत् ॥ ३०

यथवा विन्दुं वर्तुलमावर्त्तेस्तिभिरुपेतमेविमव ।

प्रोतं रिविबम्बेन च समभ्यसेत् सृतमुधामयं तेजः ॥ ३८

यपसृत्युरोगपाप्मिजिद्दिरिण लृणां सिद्धिदो योगः ।

यथवा सृलाधारोत्यिता प्रभा विसविभेदतन्तुनिभा ॥ ३८
वदनासृतकरिबम्बस्यूता ध्याताऽस्ताम्बुलवलुलिता ।
स्यावरजङ्गमविषद्धद्योगोऽयं नावसन्देष्टः ॥ ४०

यथवा विवलयिबन्दुगधाम प्रणवेन समुव्रयेदूर्ध्वम् ।

पौतोर्णातन्तुनिभं सीषुम्नेनेव वत्मेना योगौ ॥ ४१
तिस्मिविधाय चित्तं विलयं गमयेद्दिनेशसंख्याते ।

पुनराद्दत्तिविद्दीनं निर्वाणपदं व्रजेत् समभ्यासात् ॥ ४२

यथवादिवीजमी पुनरुमिप विषे तमिप संदर्गद्वन्दी ।

विन्दुं नादे तमिप शक्तौ शिक्तं तथैव शान्तास्ये ॥ ४३

सर्वदाहकः। सर्वभावः। सर्वष्ठदः। गुणबीजम्। ध्रुवः। विदादिः। उमध्यः। मपरः। तिमात्रकः। योनिः। सर्वदेहाययः। सर्वसंवाहकः। सर्विमेति नामानीति॥ ३६॥

एवं नामविभेदैः प्रणविक्मृतिं स्मृत्वोन्मन्यन्तं क्रमेण तं प्रणवं नयेदित्याह

बिन्दोः स्वतन्तुनयनात्मकं योगमभिधाय बिन्दुस्तरूपनयनात्मकमप्याहर् अथवा बिन्दुं वर्तुलमिति। प्रोतं रिविबिम्बेनेति। द्वादणान्तस्य चिदके-बिम्बेनेत्यर्थः॥ ३८॥

पाप्मादिजयार्थं सीरं योगमभिधाय विषिनिर्द्धरणाद्यर्थं सीस्यं योगतन्तू-नयनात्मकमाह—अथवा सूलाधारेति। वदनग्रव्हेन कारणमुच्यते। तद्गतेना-नन्दलच्णेनाऽस्तविस्केन स्प्रतित्यर्थः॥ ३८॥ ४०॥

रतस्त्रोत्रयनात्मकमावृत्तिहीनं मोचप्रधानं योगमाह प्रथवा तिवलयेति।

स्थल सूच्य कारण सामान्य बीज संविद्भाव तदाचिकाकारादिमात्राणां च क्रमसंहारलचणं मोचसाधनयोगमाह—अथवादिबीजमिति ॥ ४३ ॥ तेजस्वन्यमे चिति निर्देन्द्वे निष्यले सदानन्दे।
सूद्धे च सर्वतो मुखकरपदनयनादिलचणेऽलच्ये ॥ ४४
स्वामिन संद्व्येवं करणेन्द्रियवर्गनिर्गमापेतः।
विलीनपुण्यपापी निरुच्छुसन् ब्रह्मभूत एव स्थात् ॥ ४५
यथवा योगोपेताः पञ्चावस्थाः क्रमेण विद्याय।
ताभिर्युञ्जीत सदा योगी सद्यः प्रसिद्धये मुक्तेः ॥ ४६
जायत् स्वप्नसुषुप्ती तुरीयतदतीतक्षे च तास्तासु।
स्वैरिन्द्रियैर्यदात्मा सुङ्क्ते भोगान् स जागरो भवति ॥ ४०
संद्वारिहितैरिप तैरस्थाऽनुभवो भवेत् पुनः स्वप्नः।
यात्मनिरुद्युक्ततया नैराकुल्यं भवेत् सुषुप्तिरिप ॥ ४८

द्रतरतेजसी वैलचण्यमाह — अनन्यग द्रति। अनन्यगले हितुस्वितीति। मानलेन प्राप्तं विषयजन्मादियोगं निराचष्टे — निर्देन्द द्रति। तल हितुर्निष्कल द्रति। ततः सदानन्दलमस्ति चेत् एवंविधमानन्दं क्षतो नोपलभ्यते सर्वेदिति। तलाह — स्वतः द्रति। कथं तर्हि अस्तिलिसिडिरिति। तलाह — सर्वत द्रति। एवमप्यविषयलमाह — अलच्च द्रति। करणेन्द्रियवर्गी यसादवीधानिर्मेच्छिति उत्पद्यते स अपेतः अपगतो यस्य स तथोतः। अत एव विलीनपुष्प-पापादिलमपि संमवति॥ ४४॥ ४५॥

सर्वव्यवहारेष्विप कर्तुं बीज बिन्दु नाद गति गान्तात्मक प्रणवसाधनम् उच्चारणादिरहितं स्वाभाविकं योगमाह—अथवा योगेति। योगोपिता समाधानविग्रेषोपेता दत्यर्थः॥ ४६॥

श्रवस्था दर्भयति—जाग्रदिति। तासां विविच खरूपमाह—ताखित्या-दिना। बुद्धप्रादि विषयव्याप्ति बीजरूपा जाग्रदवस्था विषयप्राधान्यपरित्यागेन बुद्धिप्राधान्यावस्था बिन्दुस्वप्नात्मिका सविषयाया बुद्धे: कारणात्मत्वावस्था नादसुष्ठ्यात्मिका कारणात्मिकाया बुद्धे: साच्याकारावस्था प्रक्तितुरीयात्मिका ततस्तस्या: साच्चिण लयावस्था प्रान्ततुरीयातीतित्यर्थः॥ ४०॥

संज्ञारिहतैरिति। संज्ञाशब्देनिन्द्रियाणि उच्यन्ते। संज्ञायन्ते एभिरिति। जायदिवेकसामर्थ्यरिहतैः दन्द्रियैः वासनात्मकैरित्यर्थः। मनोरूपैरिति भावः। आत्मनिरुद्युक्ततयेति। आत्मनो मनसो निःसंकल्पतया आत्मनो यन्नैराकुल्यं प्रयति परं यदातमा निस्तमसा चेतसा तुरीयं तत्। आतमपरमातमपद्योरभेदतो व्याप्रुयाद्यदा योगौ ॥ ४६ तच तुरीयातीतं तस्यापि भवेन दूरतो मुक्तिः। अथवा सृद्धाखायां पग्यन्यां मध्यमाख्यवेखयीः॥ ५० ससुषुक्षायगयोरिष युच्च्याज्जायदादिभिः पवनम् । बीजोचारो जायदिन्दुः खप्नः सुषुप्तिरपि नादः ॥ ५१ <mark>णत्त्यात्मकं तुरीयं भान्ते लय आत्मनस्तुरीयान्तम्।</mark> अङ्गुष्ठगुल्फजानुदितयं च गुद्ञ सीवनी मेट्रम्॥ ५२ नाभिईद्यं ग्रीवा सलस्विकागं तथैव नासा च। भूमध्यललाटाग्रं सुषुस्नाग्रं दादशान्तमिलेवम् ॥ ५३ उत्क्रान्ती परकायप्रविशने चाऽऽगती च पुनः खतनी। स्थानानि धारणायाः प्रोत्तानि सस्तत्प्रयोगविधिनिपुणैः ॥ ५४ स्यानेष्वेष्वात्ममनःसंयोगसमीकरकर्भणोऽस्यासात्। यचिरेगोत्क्रान्याद्या अवन्ति संसिद्धयः प्रसिद्धतराः ॥ ५५ कार्ठे भूमध्ये इदि नाभौ सर्वाङ्गकी सारेत् क्रमणः। लवरसमीरहवर्णेरिनलममा कालवञ्चनेयं स्थात्॥ ५६ अवनिजलानलमाकतविद्यायसां शक्तिभिश्च तद्दीजै:। सारूप्यमात्मन्य प्रतिनीत्वा तत्तदाश जयित सुधीः॥ ५०

तत्सुषुप्तिरित्यर्थः ॥ ४८ ॥ ४८ ॥ ५० ॥

जपकाले प्रतिपत्तव्यं योगमाह—ग्रयवा स्त्माख्यायामिति। तत्र
स्त्मग्रव्देन स्त्मा वागुक्ता। स्वमिहमस्या निश्चला। श्राख्याग्रव्देन
परा किंचिचलिता सृलाधारस्या। पश्चन्ती सामान्यज्ञानरूपिणी नामिस्या।
मध्यमा विभिषज्ञानरूपा हृदि स्थिता। वैखरीग्रव्दरूपिणी मुखस्या। इति
मन्त्रोत्पत्तिक्रमयोगमभिधाय लयक्रमयोगमभिद्धाति—ससुषुन्नाग्रगयोरिति।
सषुन्नाया ग्रगं सुषुन्नागं तं गच्छन्तीति सुषुन्नाग्रगाः। वैखरीमध्यमापश्चन्तीपरास्त्माख्याः। श्रास्यभूमध्यमुर्ध्वदाद्यान्तषोड्यान्तस्याः वाग्मेदाः। तैः सहितयोः
मध्यमाख्यवैखरीरित्यर्थः। योगक्रममाह—बीजोचार इति। सृष्टिसंहारयोः
जाग्रदवस्था एकेव ग्रवगन्तव्या। विन्दः स्वप्न इति। भूमध्यद्वदयस्यमध्यमा-

एवं प्रोत्तेर्यागिरायोजयतोऽन्वहं तथाऽऽत्मानम् ।

श्रिविरण भवित सिद्धिः समस्तसंसारमोचनौ नित्या ॥ ५८
द्रित योगमार्गभेदैः प्रतिदिनमारूढ्योगयुक्तिध्या ।
सिद्धय उपलभ्यन्ते मुक्तिपुरीसंप्रवेशनहाराः ॥ ५८
कम्पः पुलकानन्दी वैमल्यस्थैर्यलाघवानि तथा ।
सक्तलप्रकाशिवत्ते दृत्यष्टावस्थाः प्रसृचिकाः सिद्धेः ॥ ६०
तैकाल्यन्नानोही मनीन्नता च्छन्दतो मकद्रोधः ।
नाड़ीसंक्रमणविधिर्वाक्सिद्धिर्देहतश्च देहाप्तिः ।
ज्योतिःप्रकाशनं चित्रष्टी स्यः प्रत्यया युजः सिद्धेः ॥ ६१
श्रिणमा महिमा च तथा गरिमा लिघमेशिता विश्वत्वच ।
प्राप्तिः प्राकास्यचेत्रयष्टेश्वर्याण योगयुक्तस्य ॥ ६२
श्रष्टेश्वर्यसमेतो जीवन्मुकः प्रवच्यते योगी ।
योगानुभवमहास्तरसपानानन्दिनभेरः सततम् ॥ ६३

दूखेवं प्रणविविधः समीरितोऽयं भक्ता तं प्रभजित यो जपादिभेदैः। स प्राप्नोत्यनुततिनत्यशुद्धबुद्धं तिद्दणोः परमतरं पदं नरायाः॥ ६४

द्गति श्रीप्रपञ्चसारे एकोनविंगः पटलः।

हयात्मक विन्दु हयात्मकं स्वप्न हयमित्य थे: । एवमुत्तरत्नापि योज्यम् ॥ ५०—५८ ॥ सक्त विम्ना स्वर्थः सक्त विम्ना स्वर्थः सक्त विम्ना स्वर्थः सक्त प्रकाशः सर्वस्य तेजोमयत्वेन प्रकाशः वित्ता वेत्नृता याद्यात्मे स्वर्थः ॥ ॥ ५८ ॥ ६० ॥

च्योति:प्रकाशनमिति। परं प्रत्यपि सर्वस्य ज्योतिमेयत्वप्रकाशनमित्यर्थः॥
॥ ६१॥ ६२॥ ६३॥ ६४॥

दति श्रीपद्मपादाचार्यक्वते प्रपञ्चसारविवरणे एकोनविंगः पटलः।

विंशः पटलः।

\$ 100

ग्रय पुनर्भिवच्ये मन्त्रमष्टाचराख्यं सक्तत्रदिःखध्वान्तसम्भेदभानुम्। प्रगवहृद्यनारावर्णतोऽन्ते यणागी मपर द्रित समुहिष्टोऽयमिष्टार्थदायी ॥ १ तारः शत्तयुत्यतया निर्दिष्टः सोऽहमर्थकः पूर्वम् । नार्ण: प्रतिषिधार्थी मोकारस्यायमर्थको भवति ॥ २ सिल्लानलपवनधराः क्रमेण नारायणाचराः प्रोक्ताः। चरमी यस्तु विभित्तव्यक्त्ययं दर्शितस्तद्रधीर्थे ॥ ३ ऋषिरस्य मनीः साध्यनारायण दूतीरितः। क्रन्दश्च देवी गायती परमातमा च देवता ॥ ४ अय क्रुडमहावीरयुसहस्रपदादिकैः। उल्कैर्जातियुतैः कुर्यात् पञ्चाङ्गानि मनीः क्रमात्॥ ५ **यष्टाचरेण व्यक्तेन कुर्याद**ष्टाङ्गकं सुधीः। सद्घच्छिर:शिखावर्मनेवास्वोदरपृष्ठके ॥ ६ <mark>चर्कों घामं किरोटान्वितमकरलसत्कुग्डलं दीप्तिराज-</mark> त्वेयूरं कौस्तुभाभाशवलक्विरहारं सपीताम्बरञ्च। नानारतांश्वभिज्ञाभरणशतयुतं श्रीधराश्चिष्टपार्खं वन्दे दोःसत्तचक्राम्ब्रुहद्रगदं विश्ववन्दां मुक्जन्दम्॥ ७

प्रणवमिभधाय प्रणवस्याष्टमात्रात्मकाष्टवर्णविशिष्टाचरविधि वदन् विनियोगमाइ अय पुनरिति। पूर्वमप्यष्टभेदप्रणवात्मना अष्टाचरस्यैवोक्तत्वात् पुनःशब्दः।
अष्टाचरस्यार्थमाइ—तार इति। शक्त्युत्यतयेति। शक्त्युत्योऽजपोत्यः।
परमात्ममन्त्रभारतयेत्यर्थः। सोऽइं न तु पञ्चभूतसम्बन्धोदिमिति मन्त्रार्थे
इत्यर्थः॥१॥२॥३॥॥॥

मनोः क्रमादित्युल्काम्ते खाहापदं प्रयोज्य पश्चाज् जातिः प्रयोक्तव्येति स्चितम्॥ ५॥

ष्रशङ्ककं सुधीरिति। न्यास एवाष्टाङ्गविनियोगः नतु स्पूजायामिति

संदी चिती मनुमिमं प्रतिज्ञ मिच्छन् क्रयां व्रिजन वपुषेव तु योगपीठम्। अंसोत्रयुग्मपदसानननाभिस्रूल-पार्खंद्वयैविंहितगावसमुज्ज्वलञ्च॥ ८ मध्येऽनलाद्यैरिप संज्ञानात्मान्तिकयें जिन्मन्ती। पीठाख्यमन्त्रपश्चिममय गन्धाद्यैश्व सम्यगुपचारैः ॥ ८ प्रगावं हृद्यञ्चैव प्रोत्ता भगवते पदम्। विषावे च समाभाष्य सर्वभूतातमनेपदम् ॥ १० वासुदेवाय सर्वातमसंयोगपदमुचरेत्। योगपद्मपदे चोत्ता ततः पौठात्मने नमः ॥ ११ त्रस्त्रमन्त्रप्रवद्वाशो मन्त्रवर्णास्तनी न्यसेत्। विन्यस्तैर्यैभविनान्ती मन्तवर्णात्मको हरिः॥ १२ <mark>चाधारहृद्वदनदोःपदसृलनाभ</mark>ौ कार्छ सनाभिद्धदयस्तनपार्र्वपृष्ठे । कास्येचणश्रवणगन्धवहे च दो:पत्-सन्धङ्गुलीषु इदि धातुषु सानिलेषु ॥ १३ मुर्धेचणास्य हृद्योद्रसो सजङ्गा-पाददयेषु लिपिशो न्यसतु क्रमेण। गग्डांसकोकचरणेषु रथाङ्ग्रङ्घ-श्रीमदुगदाम्बुजपदेषु समाहितात्मा ॥ १४ ततोऽष्टाचरपूर्वधं सार्तव्यो दादणाचरः। मन्त्रो दादश सूर्तीस्तु तत्प्रभिन्नास्तनी न्यसेत्॥ १५

मन्तो द्वादश सूर्तीस्तु तत्प्रभिद्वास्तनी न्यसेत् ॥ १५ विश्रोषज्ञ दत्यर्थः। यं बीजम्। याय श्रातः ॥ ६ ॥ ७ ॥ यज्ञेन्यन्त्रोति । तं तमसे नमः दत्यस्थानन्तरं मं मायायै नमः वि विद्यायै नमः दति मन्त्रदयं स्चयिति ॥ ८ ॥ १० ॥ ११ ॥

विद्याये नमः इति मन्त्रदयं स्चयति ॥ ५॥ ६॥ १०॥ १८॥ । स्वापकः मन्त्री मन्त्रवर्णेति । न्यासमन्त्राणां प्रणवपुटितत्वं प्रतिपर्यायं व्यापकः

न्यासस्रोतः ॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ ततोऽष्टाचरपूर्व्यर्थमिति । यद्यप्यष्टाचराणाम् अष्टप्रक्रत्यात्मवालेन जड्-

अष्टप्रक्रत्यातमक्य संप्रोक्तोऽष्टाचरो मनुः। अष्टानां प्रक्रतीनाञ्च चतुर्गामात्मनामपि॥ १६ दादशानानु संयोगी मन्तः स्याद्दादशाचरः। यादिला दाद्य प्रोता युक्ता दाद्यसूर्तिभः॥ १० क्षेश्वादिप्रदिष्टानां सृतींनां दादशादितः। श्रादिखरयुता न्यस्येत्ताः सुर्दादश सृर्तयः॥ १८ ललाटोद्रह्तकग्ठद्चपार्खांसके गले। तथा वामवये पृष्ठककुदोश्च यथाक्रमम्॥ १६ दादशाचरमन्त्रच मन्त्रविन्मू भि विन्यसेत्। मूर्धस्थी वासुदेवस्तु व्याप्नोति सक्तलां तनुम् ॥ २० पुनस्तत्प्रतिपच्यधं किरीटादिमनं जपेत्। किरीटकेयूरहारपदान्याभाष्य मन्ववित्॥ २१ मकरान्ते कुग्डलच गङ्खचक्रगदादिकम्। अजहस्तपदं चोता पीताम्बरधरेति च॥ २२ श्रीवत्साङ्गितमाभाष्य वचः स्थलमयो वदेत्। श्रीभूमिसहितं खात्मच्योतिईयपदं वदेत्॥ २३

वाचकलम् एवेति भाति मन्दामां तथापि लच्चणया चेतनस्थाऽप्युक्तलात् विन्दुनादशिक्तशान्तानाम् श्रात्मचतुष्टयवाचिनां सङ्गावाद्वा पूर्णमेव खतोऽष्टाचरं तथापि तत्र स्पष्टमिति। तत्साष्टीकरणाय दादशाच्चरमन्त्रोऽष्टाचरेऽन्तर्भृतः स्मर्तेच्यो न्यस्थ्यश्वेत्यर्थः॥१५॥

स्तः पूर्ति वदन् श्रचरतत्त्वन्यासं स्चयति—श्रष्टेति। हादगाचरयोगे पूर्ति वदन् बिन्दादिभिः सार्धमात्मचतुष्टयन्यासं व्यापकलेनाह—श्रष्टानामिति। श्रव प्रणवेन सार्धे बिन्दादयः प्रयोक्तव्याः। तत्त्वन्यासो द्वादगाचरयोगीऽनेनेव स्वितः। मूर्तिपञ्चरन्यासमाह—श्रादित्या दति॥१६॥१०॥

कास्ताः द्वादममूर्तयः। किं विभिष्टाश्वेति। तदाह—केमवादीति।

मन्त्रविन्मूर्भीत्यष्टाचरेण सार्धमित्यर्थः। तत्र प्रतिपत्तिमाह—मूर्धस्य
दिति॥ १८॥ १८॥ २०॥

मन्त्रविमाकराक्ते कुण्डलमिति। मकरकुण्डलालक्नृत इति पदाध्याहारः

दीप्तिमृत्वा करायित सहस्रादित्यतेजसे।
हदनः प्रणवादिः स्यात् किरीटादिमनुस्वयम्॥ २४
काला स्यग्डिलमस्मिन्नः चिप्य निजासिकां समुपविषयः।
पौठादिकं निजाङ्गे प्रपूज्य गन्धादिभिः सुशुड्वमनाः॥ २५
सद्दादशाचरान्तं प्रपूज्य विधिवत् किरीटमन्त्रेण।
कुर्यात् पुष्पाञ्चलिमपि निजदेहे पञ्चशोऽयवा विशः॥ २६
दति दीचितविहितविधिः संप्रोत्तोऽष्टाचरस्य मन्त्रस्य।
शुड्वानां विमलिधयां दीचा प्रतिवच्यतेऽव संचेपात्॥ २०

कत्वा चिगुणितादीनामेकं मण्डलमुज्ज्वलम् ।

यात्मार्चनोक्तविधिना शिक्ताभः पीठमर्चयेत् ॥ २८
विमलीत्कर्षणी ज्ञाना क्रिया योगिति शक्तयः ।

प्रत्नी सत्या तथिशानाऽनुग्रहा नवमी स्मृता ॥ २८
निधाय कलशं तच पञ्चगव्येन पूर्यत् ।

पयोभिर्वा गवां प्रोक्तैः क्वायैर्वा साष्टगन्थकैः ॥ ३०
यष्टाचराङ्गैरष्टार्णयुगैरष्टाचरान्वितैः ।

दलमूले यजेद्भयो वासुदेवादिकान् क्रमात् ।

स्शक्तिसंप्रती वासी सम्बन्धा हरिहेत्यः ॥ ३१

संगत्तिकांस्तती बाह्य सम्पूज्या इरिहेतयः॥ ३१ चक्रगङ्कगदाम्बुजकौस्तुभमुसलाः सखङ्गवनमालाः।

रत्ताच्छपीतकनकग्र्यामलकृषायुग्रक्तभासः खुः॥ ३२ ध्वजस्र वैनतेयस्य गङ्कपद्मी दिशो गताः।

विद्यार्थको तथा दुर्गा विष्वक्सेनो विदिगाताः ॥ ३३ विद्यार्थको तथा दुर्गा विष्वक्सेनो विदिगाताः ॥ ३३ ध्वजः ग्र्यासो विषो रक्तो निधी ग्रुक्तारुगाप्रसी ।

अस्याप्यामलभ्यामपीता विद्यादयो मताः॥ ३४

स्वितः ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥
स्यादिनां चित्पर्यन्तं व्याप्तिचिन्तनमुत्तम् ।
स्यादमना दति । गन्धादीनां चित्पर्यन्तं व्याप्तिचिन्तनमुत्तम् ।
विधिवदिति । प्रधाद्मलेर्जन्यसंपुटत्वम् ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥
स्विधवदिति । पञ्चाद्भैः प्रथमावरणमुत्तम् । श्रष्टार्णवर्णेरित्यचराष्ट्रवेन
स्विध्यम् । पञ्चावरणमित्यङ्गैः विनित्यवगन्तव्यम् ॥ २५—४१ ॥
स्विधवर्षमात्र्यम् ॥ २५—४१ ॥

दृन्द्राद्यस्तद्वहिश्च पृज्याः पूर्वादिभिः क्रमात्।
दृति विष्णोर्विधानन्तु पञ्चावरणमुच्यते ॥ ३५
एवमभ्यर्चिते विष्णावुपचारैस्तु पूर्ववत्।
श्रानमाधाय कुग्रहे तु ब्रह्मयागसमीरितैः ॥ ३६
जुन्नयादष्टभिद्रं व्यैमेनुनाऽष्टाचरेण तु।
पृथगष्टशताहच्या नृत्वा दत्त्वा विलं ततः ॥ ३०
श्राभिषच्य गुरुः शिष्यं प्रवदेत् पूर्ववन्मनुम्।
द्वाविंशस्त्वमानेन स तु मन्तं जपेत्ततः।
तदर्थसंख्यकं वापि शुद्वाचारो जितेन्द्रियः ॥ ३८

पद्मासनः प्राग्वदनोऽप्रलापी तन्मानसस्तर्जनिवर्जिताभिः। अवस्रजा वाङ्गुलिभिर्जपत्तं नातिद्वतं नातिविलम्बितञ्च॥ ३६ प्रागीरितैरय जुहोतु दशांश्वतं वा द्रव्यैः शुभैः सरिसजैर्मधुराम्नतैर्वा। रतांशुकप्रवरकाञ्चनगोमहीभिर्धान्यैर्यथाविभवतः प्रयजिद्गुहंश्च॥ ४०

विप्रान् प्रतर्धं विभवेरय मन्त्रजापी
संज्ञासयेज्ञपविधिञ्च ततः क्रमेण।
नित्यार्चना च विष्टिता विधिनाऽमुनैव
प्रोक्तक्रमेण विद्धात्वय चात्मपूजाम्॥ ४१
द्रित जपहुतार्चनार्य्यमेन्त्री योऽष्टाचरं समभ्यस्येत्।
स त्वैहिकीञ्च सिद्धं संप्राप्याऽन्ते प्रयाति परमं पदम्॥ ४२
यङ्गानि पूर्वं त्वय स्तूर्तिश्वतीः सक्षेश्रवादीं य पुरन्दरादीन्।
समर्चयेद्यस्तु विधानमेत्रज्ञरोऽचिरात् काङ्कितमेति कामम्॥ ४३

यष्ट्याः स्वांसदेवादिरादी चक्राद्याः केत्वादिकाः केशवाद्याः । दुन्द्राद्याञ्चेत्वेवमेव प्रदिष्टं पुष्ट्यायुःश्रीकीर्त्ति सिडी विधानम् ॥ ४४ सवासुदेवादिकमर्चियत्वा भूयो ध्वजादीश्च पुरन्दरादीन् । क्रमेण विद्वान् विधिनाऽर्चयीतित्ययं क्रमञ्च विद्यामिपूज्यः ॥ ४५

अर्चनार्यमेन्त्रीति। ऐहिकसिडी तद्योग्यजीजयोगादिकसुत्तम् ॥ ४२॥॥ ४३॥ ४४॥

द्रख्रुत्तविधिचतुष्के पूजियतुर्येकमिप यथाशिता। अचिरेण भवति लच्मीईस्तगता सक्तवर्गसिद्धिकरी॥ ४६ अष्टाचराचराष्ट्रकसूर्तिविधानानि भेदिभन्नानि। वच्याम्यर्चियतृणां वाञ्कितसक्तार्थसिद्धिदानि सदा॥ ४९

सिन्द्रयुक्दकरविन्दकबन्धुजीव-काश्मीरपद्ममकरन्दकचः क्रमेण। नीलोत्पलाम्बुकहरागसमानक्षपाः

स्युर्मृतयोऽष्ट कथिता मनुवर्णजाताः॥ ४८
यादिरगदाज्ञहस्ताः सर्वास्तु नकारमोऽर्णयोर्मृतीं।
याद्वारिगदाज्ञकरे लचणमन्यत् समानक्षपं स्थात्॥ ४८
या स्नृतिर्द्यंतिऽस्य व्रजन्ति परिवारतां तदविश्वष्टाः।
यविश्विष्टेऽन्तेऽप्यंशे स्वयञ्च परिवारतां प्रयाति तदा॥ ५०

द्रयमेवावृतिरिधका ध्रवजे ध्रवजात् पुरा समृद्दिष्टात्। भवति विधानादिति पुनरेषां प्रथमविधानमृद्दिष्टम् ॥ ५१ अथ दितीयाचरजेऽङ्गतोऽन्ते वर्गाष्टसृतीरिप सृतिभक्तीः। यजेदिधाने च सक्षेतुलोकपालादिकानन्यद्य प्रवच्ये ॥ ५२

मोकारजे रतिधती च सकान्तितृष्टि-पुष्टिसमृतौरिप च दौप्तरभिधाञ्च कौर्तिम्।

क्रमेण विद्वानित्यङ्गावरणयोग उत्तः ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ भेदभिन्नानीत्यावरणभेदभिन्नानीत्यर्थः ॥ ४७ ॥

अम्बुक् हरागवर्णाः सर्वविधानेष्वविष्टान्या मूर्तिरिति ज्ञेया ॥ ४८॥

श्वित्रगदान्नहस्ताः सर्वा इति । दिन्नणोर्ध्वहस्तमारभ्य प्रादिन्त्येषे । द्रियमेवान्तरमूर्त्योद्वतिः प्रणवजे विधानेऽधिका भवति । तस्मात् प्रराप्रणवपठले उत्तात् प्रणवविधानादित्यर्थः । श्रद्धवास्तरेवाद्यात्मादीन्द्रवन्ना-दिभिष्टिं प्रणवविधानमुद्दिष्टम् । श्रव्र तु क्रुडोल्कादिभिरङ्गपूजा तदनन्तरमन्तर-मूर्तिपूजा ततो वासुद्वादिकमिति । नकारादिविधानेषु श्रों नं श्रों नमी नारायणाय दत्यादयो मन्त्रा ज्ञातत्र्याः । सर्वत्र चाङ्गानन्तरं मूर्त्योद्यतिद्वयं द्रष्टव्यम् ॥ ४८ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥

केलादिकञ्च सगतक्रतुपूर्वकञ्च सम्पूज्येदिमल्धी: पुनरङ्गतोऽन्ते ॥ ५३ नाकारजेऽङ्गतोऽन्ते प्रपृजयेन्स्तिशक्तिलोकेशान्। रावर्णं जे तु सूर्तीः श्रीभूमायामनोन्मयनीस यजीत ॥ ५४ क्रीः श्री रतिः सपुष्टिमी हिनिमाये महादियोगाद्ये। माये च हतीयावृतिरन्यद्शेषं पुरैव निर्दिष्टम् ॥ ५५ यकारजेऽरिशङ्की च सगदाइल्यशाईकाः। मुसलः खङ्गग्र्ली च हतीया णाचरोद्भवे॥ ५६ श्रेषो वासुक्तितचक्कक्तीटकपङ्कजमहापद्गाः। दरपालकुलिकाखी हतीयमन्यत् समं विधानेऽन्ह्ये ॥ ५० अङ्गैः प्रथमावरणं सृतिभिरपि शक्तिभिर्दितीयम्पि। यन्ये किशवकित्वादिभ्यां स्थात् पञ्चमञ्च मतस्याद्यैः॥ ५८ मत्सः कूर्मवराही नृसिंहकुङ्गविरामक्षणाश्च। किल्कः साननातमा पुनरस्तातमा च षष्ठमिहपाद्यैः॥ ५६ सप्तममपि लोकेशैरष्टममपि तदायुधै संप्रोत्तम्। प्रागुत्तेषु विधानेष्वालच्य' नोत्तमव यत्तदपि ॥ ६०

श्रष्टाचराचरविधानचतुष्कयुग्मं प्रोत्तक्रमेण विधिनाऽभियजेट् य एनम् । भत्त्या मुकुन्दमनुजापरतो नराग्राः प्राप्नोति वाञ्कितमयत्नत एव कामम् ॥ ६१ द्रति श्रीप्रपञ्चसारे विंशः पटनः ।

विमलधीरिति। मूर्त्यावरणमन्त्रभेदाः मूर्त्यावरणे तत्तदत्तरानन्तरमारभ्य पूजाक्रमस स्चितः ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५० ॥ ५८ ॥ ५८ ॥ यालच्यमिति। किरीटमन्त्रपुष्पाञ्जल्यादिक्रमेष्वपि विधानेषु दृष्ट्य-मित्यर्षः ॥ ६० ॥ ६१ ॥

> दति स्रीपद्मपादाचार्यक्तते प्रपञ्चसारविवरणे विंग्रतिः पटलः।

